

ADUNAREA
IZVOARELOR
VECHIULUI
DREPT
ROMÂNESC
SCRIS
X

VALENTIN AL. GEORGESCU • EMANUELA POPESCU

**LEGISLAȚIA
URBANĂ
A ȚĂRII
ROMÂNEȘTI**

**LA LÉGISLATION
URBAINE
DE
VALACHIE**

1765 - 1782

În colecția :

**ADUNAREA IZVOARELOR VECHIULUI
DREPT ROMÂNESC SCRIS**

au apărut :

I

Legiuirea Caragea

Ediție critică, 1955, 340 p.

Reeditare a textelor originale (în limbile greacă și română).

II

Pravilniceasca condică 1780

Ediție critică, 1957, 268 p.

Reeditare a textelor originale (în limbile greacă și română).

III

Codul Calimach

Ediție critică, 1958, 1016 p.

Reeditare a textelor originale (în limbile greacă și română).

IV

Sobornicescul hrisov

Ediție critică, 1958, 112 p.

V

Manualul juridic al lui Andronachi Donici

Ediție critică, 1959, 184 p.

VI

Carte românească de învățătură 1646

Ediție critică, 1961, 432 p.

Reeditare a textelor originale (în limbile greacă, latină și română).

VII

Îndreptarea legii 1625

Ediție critică, 1962, 1015 p.

Reeditare a textelor originale (în limbile greacă și română).

VIII

Legislația agrară a Țării Românești (1775—1782)

Ediție critică, 1970, 236 p.

Reeditare a textelor originale (în limbile greacă și română).

IX

Acte judiciare din Țara Românească 1775—1781

Ediție critică, 1973, 1065 p.

**LEGISLAȚIA URBANĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI
(1765—1782)
LA LÉGISLATION URBAINE DE VALACHIE
(1765—1782)**

ACADÉMIE DES SCIENCES SOCIALES ET POLITIQUES
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

INSTITUT D'ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES

—Collection des sources de l'ancien droit roumain écrit, X—

LA LÉGISLATION URBAINE DE VALACHIE (1765—1782)

DES PROJETS DE CODE GÉNÉRAL DE MICHEL FOTINO
DE 1765 ET 1766—LE CHRYSOBULLE DU 12 MAI 1768—LE
PROJET DE CODE URBAIN DE M. FOTINO DE 1777—
ACTES NORMATIFS DU RÈGNE D'ALEXANDRE YPSI-
LANTI—LA TRADUCTION ROUMAINE DE L'HEXABIBLE
(II, 4) PAR THOMAS CARRA (1804)

Édition critique

(Textes d'époque, traduction du grec, étude introductive, appendices)

par

VALENTIN AL. GEORGESCO et EMANUELA POPESCO

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

BUCAREST

1975

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE

— Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris, X —

LEGISLAȚIA URBANĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI (1765—1782)

DIN PROIECTELE DE COD GENERAL ALE LUI MIHAIL
FOTINO DIN 1765 ȘI 1766—HRISOVUL DIN 12 MAI 1768—
PROIECTUL DE COD URBAN AL LUI MIHAIL FOTINO DIN
1777—ACTE NORMATIVE DIN DOMNIA LUI ALEXANDRU
IPSILANTI—TRADUCEREA ROMÂNEASCĂ A LUI TOMA
CARRA (1804) DIN HEXABIBLU (II,4)

Ediție critică

(Texte de epocă, traducere din limba greacă, studiu introductiv, anexe)

de

VALENTIN AL. GEORGESCU și EMANUELA POPESCU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI

1975

TABLA DE MATERII

Introducere	7
I. Cuprinsul ediției	7
II. Istoria externă a textelor editate	9
III. Analiza structurii textelor editate	33
IV. Descrierea manuscriselor	59
V. Tehnica ediției	61
 Legislația urbană a Țării Românești 1765–1782	
1. Titlul de drept urban din proiectul de cod din 1765	121
2. Titlurile de drept urban din proiectul de cod din 1766	127
3. Hrisovul din 12 mai 1768 al lui Alex. Scarlat Ghica pentru reglementarea unor construcții urbane	135
4. Proiectul de cod urban inserat de Mihail Fotino în proiectul de cod ge- neral (1775/1777)	141
5. Titlurile despre <i>marele spătar</i> și <i>marele agă</i> din proiectul de cod general al lui Mihail Fotino (1775/1777)	219
6. Acte normative de drept urban intrând în sfera proiectului lui Mihail Fotino	229
 Anexe	
A. Hrisovul lui Ștefan Racoviță (1765) despre obligația de domiciliu rural al boierilor fără dregătorii	234
B. Dreptul urban în <i>Legiuirea Caragea</i> II 3 § 18–28 (1818)	236
C. Traducerea românească a titlului de drept urban din <i>Hexabiblu</i> lui C. Armenopol (II 4) făcută la Iași de Toma Carra (1804)	238
D. Acte normative de drept urban depășind sfera proiectului lui Mihail Fotino	261
E. Documente interne privind procese de drept urban	263
F. Notă despre sistemul măsurilor de lungime din <i>Tratatul de arhitectură</i> al lui Iulian din Ascalon.	270
G. Inventarul planurilor orașului București (1770–1856)	272
Sigle	285
Bibliografie generală	287
Index graecolatins. Indice alfabetic de materii, autori și nume de locuri. Glosar francez-român al Indicelui de materii	297
Fașsimile	312

TABLES DES MATIÈRES

Introduction	63
I. Le contenu de l'édition	63
II. L'histoire externe des textes édités	65
III. L'analyse de la structure des textes édités	89
IV. La description des manuscrits	116
V. La technique de l'édition	118
 La Législation urbaine de Valachie 1765—1782	
1. Titre de droit urbain du projet de code de 1765	121
2. Titres de droit urbain du projet de code de 1766	127
3. Le chrysobulle du 12 mai 1768 d'Alex. Scarlat Ghica portant réglementation de matières urbaines	135
4. Le projet de code urbain de Michel Fotino inséré dans son projet de code général (1775/1777)	141
5. Les titres sur le <i>grand spathaire</i> et le <i>grand aga</i> du projet de code général de Michel Fotino (1775/1777)	219
6. Actes normatifs de droit urbain rentrant dans la sphère du projet de Michel Fotino	229
 Appendices	
A. Le chrysobulle d'Etienne Racoviță (1765) obligeant les boyards sans fonctions d'état de résider dans leurs domaines ruraux	234
B. Le droit urbain dans le <i>Code Caradja</i> II 3 § 18—28 (1818)	236
C. La traduction roumaine du titre de droit urbain de l' <i>Hexabible</i> d'Har-ménopule (II 4) effectuée à Jassy par Thomas Carra (1804)	238
D. Actes normatifs de droit urbain dépassant la sphère du projet de Michel Fotino	261
E. Documents internes concernant des procès de droit urbain	263
F. Note sur le système des mesures de longueur dans le <i>Traité d'architecture</i> de Julien d'Ascalon	270
G. Inventaire des plans de la Ville de Bucarest (1770—1856).	272
Sigles	285
Bibliographie générale	287
Index graecitatis. Index alphabétique des matières, auteurs et noms de lieux.	
Glossaire franco-roumain de l'Index des matières	297
Fac-similés	312

INTRODUCERE

I. CUPRINSUL EDIȚIEI

Ediția de față își propune să realizeze pentru legislația orășenească a Țării Românești, de la 1765 la 1782, ceea ce volumul precedent (VIII) al aceleiași culegeri de texte a realizat în 1970 pentru Legislația agrară a lui Alexandru Ipsilanti (1775—1782).

Noțiunea de „legislație” este luată și aici în același larg înțeles ca în volumul precedent: este vorba de un sens general, avînd mai mult o valoare de referire la condițiile particulare ale dreptului, în epoca de care ne ocupăm. Un (ante)proiect de cod, nesancționat de domn, stă alături de acte normative domnești, iar traducerea românească făcută de Toma Carra¹, la Iași, după aceleași texte bizantine folosite și de Fotino pentru proiectul de cod muntenesc, a reținut atenția noastră, deoarece era vorba de dispoziții de *drept receptat* (*ius receptum*), dreptul scris al pravilei, a cărui aplicare generală putea însă să aibă loc în cele două principate, chiar fără mijlocirea unei întăriri exprese din partea puterii domnești.

În acest cadru restrîns, ediția va cuprinde:

1. Titlurile despre noile construcții și servituțile urbane aflate în manualele de legi pe care Mihail Fotino le-a redactat în 1765 ca proiect de cod general pentru Ștefan Racoviță (1764/1765) și în 1766 pentru Scarlat Ghica (1765/1766). Amîndouă, în greacă populară, au rămas în stare de proiect, cel de-al doilea avînd să cunoască o intensă circulație și să fie tradus în românește în 1869. Fără a fi în mod expres așezate sub o rubrică de „drept urban”, aceste titluri alcătuiesc totuși simburile a ceea ce peste 10 ani va deveni în gîndirea lui Fotino un adevărat cod al dreptului orășenesc. În ediția noastră, textul grec este întovărășit de o traducere românească modernă și de un aparat critic, precum și de indicarea surseilor bizantine ale fiecărui paragraf. Aceste texte reprezintă prima fază de afirmare a unor rudimente de drept urban, fără individualitate bine conturată în cadrul codificării generale.

2. Hrisovul lui Alexandru Scarlat Ghica (1766—1768) din 12 mai 1768, care aduce o reglementare a construcțiilor noi în orașe și a raporturilor de servituți urbane. Acest act realizează o receptare oficială (legislativă) a părții corespunzătoare din *pravila* bizantină, cu referință implicită la Manualul lui Armenopol (Hexabiblul) și explicită, la Basilicale. Este deja, fără un titlu formal, un mic cod de drept orășenesc, în care se poate regăsi mîna de tehnician expert a lui Mihail Fotino, și

¹ Fiind, dealtfel, legată de un program legislativ pe care Alex. C. Moruzi n-a putut să-l ducă pînă la capăt, încetînd din cauza războiului ruso-turc de a mai fi domn.

care deschide calea proiectului fotinian de cod urban din 1777. Acest text românesc, editat în 1961 de G. Potra, ni s-a părut că nu poate lipsi din ediția noastră. Textul îl publicăm după originalul de la Arhivele statului din București (v. facs. I), indicînd, prin trimiterile obișnuite, sursele lui bizantine. Hrisovul reprezintă a doua fază de afirmare, de data aceasta a unui drept urban mai bine conturat, pe bază de referință generală la pravila bizantină și de receptare oficială (expresă) a dreptului bizantin în dreptul românesc.

3. Cartea V, intitulată *Περὶ καινοτομιῶν καὶ νέων οἰκοδομῶν*, care figurează în (ante)proiectul primului cod al lui Alex. Ipsilanti anterior datei de 11 noiembrie 1777, fiind început încă din 1775. Textul editat formează una din cele șapte cărți (sau unul din cele șapte coduri specializate) ale acestui proiect de cod general, păstrat într-un singur exemplar în ms. gr. 1195 al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. În acest monument, s-a cristalizat noțiunea de *cod urban*, luînd loc după cărțile consacrate dreptului „constituțional” și administrativ (I), fiscal (II), agrar (III) (v. ed. 1970) și înaintea codurilor penal (VI) și ostășesc (VII). Este piesa de rezistență a ediției și cea care legitimează folosirea expresiei de *drept urban* sau *orășenesc* într-un sens care va fi precizat mai departe. Cu cartea a V-a, dreptul urban, fără o denumire destul de bine conceptualizată, își afirmă rangul de ramură de drept, individualizată sub forma unei codificări speciale în cadrul unui cod general.

4. Titlurile despre *spătărie* și *agie* (dregătoria de *spătar* și de *agă*, împreună, corespunzînd și aceleia a unui prefect al orașului), luate din cartea I a aceluiași proiect de cod, în care M. Fotino a codificat materiile de drept fundamental („constituțional”) și administrativ, și care, ca atare, nu va fi editat integral decît într-un viitor apropiat.

5. Un număr de acte normative domnești care se raportează la materiile unui cod urban, așa cum l-a înțeles M. Fotino în 1775—1777.

Textelor editate și traducerii în românește a textelor grecești li s-au adăugat, în anexe, un important text inedit și toate instrumentele de lucru necesare pentru buna consultare și folosire a ediției, și anume:

A) Hrisovul din 1765 al lui Ștefan Racoviță despre obligația de reședință rurală a boierilor fără dregătorii.

B) Cele 11 paragrafe de drept urban ale Legiurii Caragea, II 3 § 18—28 (1818).

C) Traducerea românească făcută la Iași, în 1804, de juristul și codicatorul moldovean de origine greacă, Toma Carra, după titlul de drept urban din Manualul lui Armenopol. Textul a fost transcris în litere latine după ms. rom. 4317 (chirilic) al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România.

D) Lista principalelor acte normative de epocă, privind organizarea orașelor și care depășesc cadrul limitat al codului urban în accepțiunea lui Fotino.

E) Inventar de documente interne privitoare la procese de drept urban în sensul fotinian al noțiunii.

F) Notă despre sistemul măsurilor de lungime din Tratatul lui Iulian din Ascalon.

G) Inventarul planurilor oraşului Bucureşti (1770—1852).

Sigle.

Bibliografie.

Index graecitatis.

Indice alfabetic de materii.

Facsimile.

II. ISTORIA EXTERNĂ A TEXTELOR EDITATE

1. *Contextul istoric general.* Acest context l-am definit în *Introducerea* ediţiei procedente², la care cititorul este rugat să se refere, pentru a nu fi siliţi să ne repetăm în mod inutil. Vom insista însă asupra acelor puncte care nu-şi aveau locul să fie dezvoltate în legătură cu o legislaţie agrară.

Nici un important centru urban n-a fost întemeiat în cursul secolului al XVIII-lea. Numai câteva localităţi rurale se ridică la statutul de târg: Cărbuneşti (Gorj), Urziceni, Călăraşi, Cîmpina şi Filipeştii din Prahova, altele sînt în decadenţă (Baia de Aramă, Gherghiţa, Oraşul de Floci). Întemeierea de mici oraşe se accelerează de la 1774 la 1832: o zecime de târguri, printre care Drăgăşani, Slănicu, Vălenii de Munte, care n-au făcut decît să se dezvolte pînă în zilele noastre³.

Reformele lui Constantin Mavrocordat (1739—1746) au constituit în acelaşi timp un simptom şi un reflex semnificativ al procesului de dezagregare, în care feudalismul românesc intra la sfîrşitul primei jumătăţi a secolului al XVIII-lea. Trebuie să constatăm însă că nici în faimoasa *Constituţie* (1741), publicată în „*Mercur de France*” (iulie, 1742), nici în actele care o realizează în diferitele sectoare (administraţie, biserică, fiscalitate, boierime, statutul ţăranilor, justiţie)⁴ ale vieţii sociale, oraşele, ca atare, nu ocupă nici un loc direct.

Oraşele, şi mai ales capitala, nu devin obiect de preocupări deosebite din partea puterii politice, decît a doua zi după tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi. Într-adevăr, numai în cadrul noii politici economice,

² *Legisl. agr.* 9—10; 53—54.

³ V. Const. C. Giurescu, *Ist. rom.* III 2 (1946) 494—501; 522—534.

⁴ V. textul Constituţiei la Émile Legrand, *Chronique des Ephémérides daces de Dapontes*. Paris 2 (1881) L—LXI şi la Gh. I. Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat, 1746—1946*, în AAR, seria III, MSI 29 (1947) 391—427. Asupra reformelor şi îndeosebi asupra reformei agrare, v. Ilie Minea, „*Reforma*” lui Constantin Vodă Mavrocordat, Iaşi (extras) din „*Cercetări istorice*”, II—III (1926—1927); Gh. I. Brătianu, *op. cit.* 391—461; P. P. Pănaiteşcu, în *Ist. Rom.* 3 (1964) 435—446; A. Oţetea, *Consideraţii asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova şi Ţara Românească*, în SMIM 4 (1960) 336—343; V. Mihoşdea, *Mattres du sol et paysans dans les Principautés Roumaines au XVIIIe siècle* (BHR 36). Bucureşti (1971) 128—144; cf. idem, în BOR (1965); D. M. Dragnev, *Ejegovdnik po agrarnoj istorii vosločnoj Evropi*, 1 (1961) 252—261; S. Papacostea, în SMIM 3 (1959) 299—313 şi *Otlenia sub stăpînirea austriacă (1718—1739)*. Bucureşti (1970) 307—319; Fl. Constantin, în „*Studii*” 12 (1959) 71—109; idem, în RRH 4 (1965) 667—680 şi idem, *Relaţiile agrare în Ţara Românească în sec. XVIII*. Bucureşti (1972) 110—135.

dezvoltarea economiei și dispozițiile de liberalizare, impuse de tratat Porții otomane, fac posibilă, tocmai începînd cu Alex. Ipsilanti⁵, primul domn cu vădite preocupări urbaniste, o politică orășenească propriu-zisă.

Acest interes se oglindește imediat după urcarea pe tron a lui Alex. Ipsilanti, prin inserarea — în programul politic al domnului ideal, pasionat de legalitate și de promovarea „binelui obștesc”, pe care Mihail Fotino, cu texte bizantine, îl propunea în titlul *Περὶ ἡγεμόνων* al proiectului de cod general din 1775—1777 — a unui paragraf care cerea șefului statului să se preocupe de înfrumusețarea orașelor⁶.

În cursul secolului al XVIII-lea, interesul clasei dominante pentru orașe și pentru avîntul lor economic se manifestase, într-un mod retrograd, printr-o adevărată politică de aservire sub forma daniilor feudale de orașe întregi sau de părți de orașe către unele mănăstiri, către mari boieri sau membri ai familiei domnitoare. Acest proces⁷, mult mai larg în Moldova decît în Țara Românească, va provoca, pe de o parte, o readucere în actualitate a doctrinei *dominium-ului eminens* al domnului, iar, pe de alta, o dîrză rezistență din partea obștilor orășenești. Succesul ei nu va fi imediat; or, această înfruntare a menținut orașele în primul plan al actualității, obligînd puterea să-și îndoiască stăruințele și stimuînd dinamismul orășenilor.

Ocupația militară de la 1768—1774 va avea, de asemenea, un rol de detonator și de catalizator. Uzurii cauzate de un lung război distrugător și de sărăcire a țării, trebuiau să-i urmeze preocupări de reconstrucție și de progres⁸. Dealtminteri, contactul cu ideile vehiculate de o mare

⁵ Merit recunoscut în mod unanim; v. recent Const. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor* (1965) 103 și comunicarea sa la Colocviul despre fanarioți, Salonic (1970), în *Actes du Colloque* (sub tipar). Un portret encomiastic al lui Alex. Ipsilanti ne-a lăsat profesorul de italiană al copiilor lui, Lionardo Panzini. Îl reproducem fără a-i atribui valoarea de adevărat document istoric: „El, deși un principe mărunț și necunoscut de trei sferturi din Europa, își caută gloria acolo unde toți suveranii ar trebui să aibă ambiția de a o găsi. Vrea să facă să reînfiorească statul său, are la inimă să-l ridice din ignoranță și din barbarie, în care a fost pînă acum cufundat. După ce a rînduit sistema politică din lăuntrul principatului, după ce a asigurat libertatea personală și reală a supușilor săi, ușurîndu-i de marile poveri și abuzuri, la care erau supuși, obișnuindu-i puțin cîte puțin cu ideea de ordine și de sistem, supunîndu-i dulcelui jug al unor legi înțelepte, juste și blînde, însuflețind agricultura, industria și comerțul; după toate acestea năzuiește să-i facă să guste din laptele științei, de a le ațîța voința de a se instrui, de a se lumina și de a ieși din noroiul și din rugina în care se găsesc înfundați în curgerea mai multor secole. A înălțat o școală publică. Are la inimă s-o înzestreze cu numărul trebuitor de instrumente și de mașini de fizică. Vrea să se înzestreze cu o bibliotecă, mai puțin pentru folosința sa personală, cît pentru folosul obștesc”; v. Nino Cortese, *La Valachie durante il Principato di Alessandro Ypsilanti*, în „L'Europa Orientale” 2 (1929) 162—163.

⁶ V. Valentin Georgescu, *L'idée impériale byzantine et la structuration du pouvoir princier en Valachie de 1765 à 1818*, în *Εἰς τιον — Festschrift für Pan. I. Zepos*, Athen, Freiburg/Köln 1 (1973) 455—471.

⁷ V. seria de articole a lui C. Șerban, la bibliografia generală; o privire generală din punct de vedere instituțional, la Valentin Georgescu, *Le régime de la propriété dans les villes roumaines et leur organisation administrative aux XVIIe—XVIIIe siècles—Valachie et Moldavie*, în „Studia Balcanica”, *La ville balkanique aux XVe—XIXe siècles*. Sofia 3 (1970) 63—81; idem, *Observații asupra structurii juridice a proprietății orășenești în Țara Românească și Moldova (1711—1831)*, în „Studii” 26 (1973) 255—281.

⁸ V. un ecou sugestiv, în cronică rimată *Pătîmirea Galaților*, publicată de Dan Simonescu *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*. București (1967) 115—122.

armată (ale cărei contacte europene sînt cunoscute), ca și confruntările și cerințele inerente stării de război, nu puteau să nu ducă în sectorul urbanistic la o politică de deschidere și de dezvoltare.

Reforma agrară a lui C. Mavrocordat⁹, fără a face din țăranul eliberat de șerbie (*rumânie*) un om liber, deoarece el va deveni un *clăcaș* (*lăcuitor*), a constituit un progres de necontestat. Ea va ușura, în fapt, fără a o încuraja direct, stabilirea țăranilor în orașe. Liberalizarea comerțului adusă de tratatul de pace din 1774 și creșterea exportului de produse cerealiere, se repercutează asupra meșteșugurilor urbane, care devin obiectul unei politici protecționiste, de încurajare, cu un adaos constant de specialiști străini, care erau dispuși să se stabilească definitiv în țară și aici să se contopească în masa băștinașilor¹⁰. Premisele acestui proces se oglindesc într-un hrisov din 1765 al lui Șt. Racoviță.

Contactele cu străinătatea, care interesează tocmai păturile orășenești¹¹ și pe boieri, pe care domnii nu reușeau să-i scoată din capitală, pentru a-i retrimite pe domeniile lor rurale¹², ca și marele număr de străini care vizitau principatele¹³, acționau ca un factor antiizolaționist, făcînd posibile comparațiile, trezînd conștiințele, stimulînd inițiativele.

Cît privește factorii negativi, ei sînt cunoscuți și apasă cu toată greutatea lor asupra dezvoltării urbane în cursul secolului al XIX-lea. Orașele românești, la finele secolului precedent, deși au scăpat de islamizarea care își pusese pecetea pe Peninsula Balcanică, nu erau mai puțin legate de un model oriental¹⁴, cu aplicare mai generală, care le distingea în mod net, în epoca dată, de orașele transilvănene, de pildă. Semirura-

⁹ V. asupra acestei reforme lucrările citate mai sus (n. 3). Asupra interpretării rezumate în text, v. Valentin Georgescu, *La grande assemblée du Pays ...*, în RRH 5 (1966) 794–799 = APAE 48 (1969) 160–167; idem, *Date noi despre reglementarea relațiilor agrare în domnia lui Alex. Ipsilanti*, în „Studii” 23 (1970) 441–468 = *Právněhistorické studie* 16 (1971) 143–159; idem, *Réflexions sur le statut juridique des paysans corvéables et la politique agraire de la classe dominante en Valachie dans la seconde moitié du XVIIIe siècle*, în NEH 4 (1970) 139–155.

¹⁰ V. Ist. Rom. 3 (1964) 641–642 (A. Oțetea, C. Șerban); Val. Georgescu, *Ecouri literare clasice în cultura juridică a Țării Românești la sfîrșitul sec. XVIII*, în St.Cl. 4 (1952) 341–347. Marele hrisov din dec. 1774 al lui Al. Ipsilanti reia un hrisov al lui Șt. Racoviță (1763), rezumat de M. Fotino în micul cod de drept domnesc (nr. 5) din ms. gr. 21 (v. mai jos n. 11).

¹¹ V. Acad. MCDXXIX/20 f. 7^v, testamentul unui modest negustor bucureștean Constantin Malachie care, la 10 iul. 1751, dorește ca fiul său să învețe nemțește, ungurește, sîrbește și să petreacă mai mulți ani la Veneția (doc. va fi publicat de Ruxandra Cămărășescu). Pentru relațiile negustorilor bucureșteni cu străinătatea, v. Ist. Rom. 3 (1964) 386.

¹² V. hrisovul lui Ștefan Racoviță, rezumat de M. Fotino în micul cod de drept domnesc (în neogreacă), inserat la finele proiectului de cod din 1765 (ms. gr. 21), a cărui traducere românească a fost publicată de C. Erbicănu, în BOR 26 (1902–3) 1019–1020 (nr. 2).

¹³ V. Bibliografia generală; indeosebi, N. Iorga, *Istoria românilor prin călători* 3 (1929); Maria Holban și colab., *Călători străini despre țările române*, volumele privind perioada noastră (ms. la Inst. de istorie „N. Iorga” din București).

¹⁴ O încercare de a elabora un astfel de model pentru teritoriile cucerite de Imperiul otoman a fost făcută de Tr. Stoianovitch, *Model and Mirror of the Premodern Balkan City*, în „Studia Balcanica”, 3 (1970) 83–110. Această încercare n-a fost discutată de istoricii români pentru a stabili ce este valabil din ea pentru orașele românești sau pentru a-i opune un alt model deosebit pentru ele sau pentru întregul sud-est european. Const. C. Giurescu, *Ist. Buc.* 102 admite o influență turcească în creștere (arhitectură, costum, alimentație, viață socială) în a doua jumătate a perioadei fanariote (1774–1821). V. la H. H. Stahl, *Some hist. informations* (v. Bibl. gen.) elementele unui model pentru București: dezvoltare anarhică, polizonism, lipsa unui rol disciplinator al fortificațiilor, înglobarea continuă a zonelor rurale, vastă extindere în spațiu.

lizarea nu cruța nici capitala cu o dezvoltare anarhică, policentristă, fără un rol disciplinator al unor fortificații și cu o vastă extindere spațială. Greutatea specifică a proprietății boierești și mănăstirești, cu importanțele lor activități economice, era prea mare și secolul al XVIII-lea ne face să asistăm la declinul continuu și aproape total al organelor electivă, cu trecere la o administrație ale cărei organe erau numite de către stat. Îndeosebi capitala, Bucureștii, devine un oraș administrat în mod practic de domn și de agenții săi, direct și strict supravegheați și dirijați de el cu ajutorul unei legislații care, față de trecut, apare extrem de abundentă¹⁵.

Inegalitatea de dezvoltare între capitală și marea majoritate a orașelor sau târgurilor din restul țării este foarte accentuată. Operațiile militare care se țin lanț pe teritoriul țării (1768—1774; 1782—1792; 1806—1812; 1821—1822; 1829—1834) și ocupațiile care au decurs din ele sau devastările datorate rebeliunii lui Pasvantoglu (distrugerea Craiovei, capitala Olteniei) și aceleia a Adaliilor (terminată în 1815)¹⁶, la care se adaugă cutremurele de pământ¹⁷, incendiile¹⁸ sau epidemiile de ciumă și de holeră¹⁹, împiedicau în mod grav avântul orașelor și dezvoltarea lor economică și urbanistică.

Pentru studiul dreptului urban condensat în momumentele pe care le edităm, a vorbi despre contextul istoric înseamnă a reconstitui o amplă și fidelă imagine concretă, materială, a orașelor epocii, și în primul rînd, imaginea Bucureștilor. Din nefericire, ceea ce s-ar putea realiza în această direcție — cu oricît de mari eforturi — ne-ar lăsa totuși nesatisfăcuți. Nu s-au păstrat nicăieri cartiere ale orașului datînd din secolul al XVIII-lea. Arhitectura civilă nu ne-a transmis nici măcar izolat mostre mai vechi de începutul secolului al XIX-lea. Cît despre documentele iconografice, ele nu lipsesc cu totul, dar, lăsînd la o parte numărul lor redus sau caracterul convențional al celor mai multe, ceea ce îngreunează cercetarea este tăcerea lor cu privire tocmai la problemele care ne interesează. Mai bogate sînt sursele narrative, relatări ale călătorilor străini²⁰, rapoarte consulare (după 1783), cronici, lucrări de statistică descriptivă. Ele ar trebui să fie depășite, ca volum și precizie, de actele practicii, începînd cu acelea privitoare la capitala țării. Din păcate, ceea ce ni s-a păstrat, anterior anului 1810, și mai ales dinainte de 1800, se apropie mult de zero. Avem, desigur, seria importantă a condicilor domnești ale Țării Românești, de la începutul domniei lui Alexandru Ipsilanti și judecățile (anaforalele) departamentelor și divanului domnesc, păstrate în afara acestor registre. Dar informațiile pe care le culegem din masa dispartă a actelor imperfect

¹⁵ V. Valentin Georgescu, *op. cit.*, mai sus (n. 6).

¹⁶ V. referințele noastre în RESEE 5 (1967), n. 84; adde: Al. Vianu, in „Romanoslavica” 11 (1965) 117—123.

¹⁷ 1738; 1802; in 1774 și 1805, revărsarea Dîmboviței.

¹⁸ București: 1641, 1704, 1716, 1718 (la Radu Popescu); 1719, 1738, 1739, 1766, 1770 (Ecaterina a II-a înlătură politica pămîntului ars, preconizată de gen. Stofeln); 1787, 1790, 1800, 1804 (v. Dionisie Eclesiarhul), 1812, 1822, 1825, 1835, 1838, 1839, 1847; cf. Ionescu-Gion, *Ist. Buc.*, 347—353.

¹⁹ 1718, 1730, 1734 (necesită crearea Spitalului Pantelimon), 1738, 1756, 1761/3, 1793/3, 1813.

²⁰ V. mai sus, n. 13.

publicate de V. A. Urechia și din colecțiile vechi (E. și I. Virtosu, I. Ionașcu, N. Iorga) și recente (București : Potra, Fl. Georgescu și colab.; Craiova, Arh. Stat.) de documente urbane, din cele peste nouă sute de acte judiciare, extrase din condicile domnești și publicate de Institutul de istorie „N. Iorga” și, în fine, prin sondajele efectuate în fondurile inedite, nu constituie totuși o recoltă bogată privind direct problemele de drept urban în sensul strict al acestei noțiuni. Starea nesatisfăcătoare de conservare a arhivelor breslelor de negustori și de meșteșugari contribuie mult la acest rezultat negativ.

Pentru scopul nostru, studiul adâncit al planurilor Bucureștilor și al celorlalte documente cartografice ar fi dintre cele mai utile. El nu este decât la început²¹. La fel stau lucrurile cu puținele statistici de care dispunem²². Dar cum toate cercetările posibile în această direcție n-ar fi putut fi întreprinse în cadrul lucrărilor de pregătire a ediției de față și de către cei doi autori ai ei, este îngăduit să sperăm că problemele pe care textele noastre le ridică nu vor întârzia să stimuleze interesante și rodnice investigații de acum înainte. Putem fi deci siguri că multe puncte obscure își vor putea găsi astfel o dezlegare mulțumitoare, o ipoteză sau alta fiind confirmată sau dată la o parte.

Așa știind lucrurile în privința documentării de care dispunem, să încercăm totuși să stabilim câteva puncte de reper pentru imaginea capitalei²³, căreia M. Fotino îi destina, în primul rînd, codul urban pe care îl concepușe după chipul dreptului urban al Constantinopolului.

Primele planuri ale Bucureștilor datează din 1770. Îl reproducem în anexe pe cel anonim de la Moscova, superior celui al lui Sulzer, publicat în a sa *Istorie a Daciei transalpine* (1782). Asupra populației Bucureștilor, cifra de peste 120 000 de locuitori dată de Ch. de Peyssonnel pare exagerată, dar impresia sa de ansamblu merită să fie reținută : „un oraș mare și frumos”. Caracterizări asemănătoare, compilate de Dan Berindei și P. Cernovodeanu, revin la numeroși călători.

²¹ V. planurile din 1770 (partea de sud și sud-vest); 1770 (integral) și studiile lui N. Docan (1912), L. Moga (1937), I. Ionașcu (1959); Const. C. Giurescu, *Ist. Buc.* 99; G. D. Florescu (1935); v. Anexa G.

²² Statistica din 1798 și aceea a Eparhiei Ungro-Vlahiei din 1810.

²³ Pentru a schița acest tablou am folosit, fără îndoială, lucrarea încă utilă și de neînlocuit a lui G. Ionescu-Gion (v. bibliografia finală) la care trimitem o dată pentru totdeauna. Adde : Ch. de Peyssonnel, *Traité* 2 (1787) 177 și 194; *Ist. Rom.* 3 (1964) 383—389 (M. Berza); 675—682 (A. Oțetea; C. Șerban).

Îată o descriere realităă a Bucureștilor, datorată lui Lionardo Panzini, profesorul de italiană al copiilor lui Alex. Ipsilanti, dintr-o scrisoare către P. Diodato Marone : „Orașul este așezat într-o cîmpie mare pe riul Dimbovița, care o taie pe mijloc. E alcătuit într-un chip despre care n-ai nici o idee. Cu excepția unui cartier, unde sînt strînse toate prăvăliile, care este clădit nemțește, tot restul are forma unui sat : casele sînt risipite ici-colo și aproape fiecare cu grădina sa sau curte. Străzile principale sînt acoperite de birne, lucru nou și neobișnuit pentru mine. Această podire e comodă pentru a scăpa de noroi, care e înspăimîntător cînd plouă, dar foarte stîngeritoare pentru cel ce merge în trăsură, deoarece birnele nefiind bine îmbinate, nici netezite și bine lustruite, înghiți scuturăături care fac să-i treacă încurcătura de viscere celui care le-a suportat timp de 10 ani neîntrerupți”, v. Nino Cortese, *La Valachia durante il Principato di Alessandro Ypsilanti*, in „L'Europa orientale” 2 (1929) nr. 3, 166.

Abia în 1832 Bucureștii vor avea 70 000 de locuitori. La epoca studiată, gen. Bauer, care deținea datele sale de la marele ban și marele vistiernic Mihail Cantacuzino, spune că Bucureștii aveau 67 de mahalale sau parohii, 28 de mănăstiri, 61 de biserici de piatră sau de lemn și de schituri, un palat domnesc, o mare școală publică, 35 de case de mari boieri, 7 hanuri. În secolul al XVIII-lea casa fastuoasă a italianului Constantin Baptista Vellei, prietenul domnilor în scaun (Radu Mihnea și fiul său) în mahalaua Radu Vodă, n-avea pereche. În epoca noastră, avea un loc de frunte casa mare a Dudeștilor, în vechea mahala a Calicilor, cu un parc englezesc, un lac și un *balcon cu privire*, lângă o poartă monumentală.

Comasate sau dispersate, stăpînirile citorva mari familii de boieri (Cantacuzini, Bălăceni, Dudești, Ghiculești etc.) și ale unor mănăstiri (Radu Vodă, Mitropolia și Colțea în fruntea lor) corespundeau unor adevărate latifundii urbane. Exploatarea lor se făcea sub formă de închiriere veșnică (*bezman*, *embatic*).

Orașele cunosc o rapidă dezvoltare în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea. La finele veacului, ritmul acestei dezvoltări este izbitor. Statistica din 1798 indica : 5 raioane cu 91 de mahalale (1795 : 92 ? ; 1821 : 82 ?), 13 intrări în oraș, 6 006 case și 5 bresle. Aceste 5 raioane au respectiv 26 (Țîrgului), 14 (Gorgan), 18 (Broșteni; Țîrgului de afară), 15 (Podul Mogoșoaiei) mahalale. Mahalalele oscilează, după raion, de la 335 la 12, de la 116 la 14, de la 114 la 39, de la 90 la 28 și de la 121 la 23 de case. Ele au deci proporțiile unui sat, de la modelul mic de 20 de case pînă la acela al unei aglomerații importante de 350 focuri (= 1 650 suflete). Dar structura lor este mai mobilă decît a unei obști țărănești. Caracterul patriarhal, rural este încă izbitor : în perimetrul orașului se găsesc vii domnești (mahalaua Slobozia domnească, Aga Niță), mănăstirești (aceleași mahalale la care se adaugă mahalaua Fîntîna Boului), numeroase livezi și terenuri de cultură. Se găsesc poverne, ulierii (Mahalaua Stejarului, Fîntîna Boului). În mahalaua Scaunelor incendiul din 1731 distrugea 40 de scaune de măcelari. Mitropolia avea un mare număr de mori de apă în mahalaua Vlădiciei. Morile Bucureștilor erau o cauză de inundații. Tăbăcarii se îngîmădesc în mahalaua *Tabacilor*, între mănăstirea Sărindar și Dîmbovița.

Străzile drepte și largi nu erau cunoscute la București (v. n. 145) și eoul acestei stări de lucruri este resimțit pînă în zilele noastre. Cele cinci mari căi de acces în oraș, podurile, pavate cu bîrne de lemn, așezate pe *ursari* laterali, se construiseră cu cheltuiala locuitorilor respectivi, care suportau și anumite sevituți chiar după crearea, sub Ipsilanti și Caragea a *Vorniciei obștirilor* sau (1782) *de poduri*. Pînă la urmă, îngrijirea lor a fost încredințată *Epitropiei obștii* înființată în cele mai multe orașe la finele secolului al XVIII-lea. Majoritatea străzilor n-au denumiri sau n-au un nume precis ; ele sînt strîmbe, adesea simple căi pentru mersul a trei oameni în rînd. Străzi locuite exclusiv de boieri nu există. Nu exista cadastru, iar introducerea conductelor de apă în casele boierilor la 1800 a făcut senzație, comerțul cu apă menținîndu-se timp de încă trei sferturi de secol. În 1814 Bucureștii erau luminați cu felinare de stradă. Epitropia și agia sînt silite în 1787 să lupte contra vitezei excesive și

lipsei de disciplină a vizitiilor și altor conducători de vehicule. Domnia însărcinează pentru prima oară pe starostele breslei zidarilor (mai mar'bașa) să denunțe Epitropiei orașului orice construcție nouă, a cărei urmare fără autorizația statului nu mai era posibilă²⁴. Această problemă se leagă direct de codul urban.

Alte trei măsuri importante trebuie înscrise la activul politicii urbanistice a lui Alexandru Ipsilanti:

a) La 28 martie 1776²⁵, o comisie de șase boieri a primit sarcina de a trasa pe teren hotarul Bucureștilor, dincolo de care construirea de case noi era interzisă. În felul acesta se spera că va putea fi oprită extinderea excesivă și dezordonată a orașului și mai ales așezarea la periferia lui (mereu extinsă), a țăranilor și robilor care își părăseau domiciliul rural pentru a se integra în mod „illegal” populației orășenești.

b) La 23 august 1776²⁶, un hrisov pentru breasla măcelarilor încearcă să oprească poluarea orașului prin tăierea vitelor fără a trece pe la zalhana (abator rudimentar). Breasla era îndatorată să organizeze în afara orașului două—trei zalhanale, cu obligația de a aduce de la ele carne curată la scaunele de carne din oraș.

c) Codul din 1780 (Pravilniceasca condică = Συναγμάτιον Νομικόν, titlul 35)²⁷ aduce o scurtă reglementare a construcțiilor pe care embaticarii le ridicau pe terenul dat lor de domn, mănăstiri sau boieri, situație care privea un număr considerabil de construcții din București. Învoielile de embatic trebuiau să conțină, de acum înainte, o serie de clauze referitoare la: genul de prăvălie pe care embaticarul avea voie s-o clădească; dimensiunile clădirii, „spre a nu supăra pe vecin, nici locurile ceale de obște”; materialele de construcție obligatorii (piatră, cărămidă, lemn); dreptul de a reconstrui casa dărîmată prin incendiu; oprirea de a construi în hotarul orașului acoperișuri de „șovar sau de trestie și de scoarțe pentru primejdie de foc”, fiind obligatoriu acoperișul de olane sau de șindrilă.

Doi mari boieri, membri ai divanului domnesc, desemnați de domn, aveau în paza lor orașul: *marele agă*, prefect de poliție și administrator al centrului comercial (bazarul) al orașului, și *marele spătar*, altădată șeful armatei, care avea în grija sa celelalte mahalale. Amîndoi erau în fruntea cîte unui tribunal specializat: poliția urbană, poliția tîrgului, pricinile mărunte judecîndu-se în fața altor instanțe. Marele spătar aplica de asemenea în oraș legile plugărești (care țineau în mare măsură de poliția rurală) și legile ostășești. Pentru amănunte privind competența acestor două organe municipale domnești, trimitem mai jos, la apendicele E și la titlurile despre marele spătar și marele agă, extrase din cartea I a proiectului de cod general al lui M. Fotino. Funcția de *vel vornic de politie*, tot un fel de *praefectus urbi*, a fost creată în 1794²⁸.

²⁴ V. pitacul lui Alex. C. Moruzi din 28 mai 1795 (V. A. Urechia, *Ist. rom.* 5 (1893) 378 și mai jos Anexa D, nr. 5); cf. G. I. Ionescu-Gion, *Ist. Buc.* (1899) 344, care, fără altă dovadă, citează și pe Ipsilanti.

²⁵ *Ibid.* 2 (1892) 202—203 și în ed. de față, mai jos, textele nr. 6, 1. Acesta arată că principiul: „aerul orașului face pe om liber” nu era respectat, dar în practică, cel care reușea să se stabilească în oraș devenea în cele din urmă orășan.

²⁶ *Ibid.* 2 (1892) 185—187 și, mai jos, textul nr. 6, 2.

²⁷ Ed. 1957, 142—145.

²⁸ V. V. A. Urechia, *Ist. rom.* 5 (1893) 172 (la început: „de București”).

Locul ocupat în viața orașului de către bresle, al căror număr nu face decît să crească, prin noi creații sau prin sciziparitate, este, firește, foarte important²⁹. Breslele formează adevărata substanță urbană a aglomerației orășenești. Mitropolia are drept de supraveghere asupra lor, deși treptat va ceda pasul în fața controlului exercitat de puterea de stat, fără a dispărea cu totul. Se poate încă vorbi de o foarte relativă autonomie corporativă, cu o viață de grup închis, cu o mentalitate și cu tradiții în care se îmbinau în mod izbitor și uneori deconcertant, trecutul și chemările viitorului, imobilismul cu multe accente orientale și un dinamism plin de promisiuni. Deși subordonată justiției domnești, justiția corporativă avea totuși existența ei. Era însă exercitată din ce în ce mai puțin democratic de către organele conducătoare ale fiecărei bresle (starostele și ajutoarele sale), conducerea breslelor fiind monopolizată de patriciatul (fruntașii) de breaslă. Domnia caută cu stăruință promovarea corpurilor de meșteșugari și de negustori printr-o politică mărunț și circumstanțiat protecționistă, întemeiată deci pe monopol și privilegiu, și în parte pe muncă de clacă.

Orașul era departe de a fi cu totul omogen din punct de vedere etnic. Aproape fiecare neam avea un colorit confesional, lucru care atrăgea în general o poziție de inferioritate în raport cu religia ortodoxă care, ca religie dominantă, era religia de stat. Grecii, sîrbii și bulgarii nu se loveau de nici o discriminare confesională, dar evreii, ungurii, nemții, polonezii și armenii (cei care nu erau ortodocși) aveau statute particulare și nu se bucurau de egalitate în drepturi civile, nici unii față de alții, nici mai ales, în raport cu națiunea majoritară, de confesiune ortodoxă. În fapt, aceste principii discriminatorii cunoșteau o aplicare blindă, care mergea pînă la inexistența lor. Persecuția rasială și confesională n-a existat în principate. Alți factori asigurau multor elemente străine o situație social-economică avantajoasă. Odată cu instaurarea regimului capitulațiilor, exercitat pe loc de consulatele create la București și Iași, începînd din 1782, supușii străini, chiar de origine română, au început să beneficieze de un statut privilegiat care va fi sursa unui secol de fricțiuni, de dispute și abuzuri, care afectau îndeosebi viața urbană la care străinii (sudiții) participau intens. Introducerea acestui statut al străinilor va atrage crearea unui tribunal special: *Logofetia străinilor pricini*³⁰, pe care îl vor ilustra Athanasie Christopulos și Nestor Craiovescu.

Printre orașele de provincie, Craiova, capitala Olteniei (Valahia Mică) și scaunul marelui ban și al divanului său (practic, banul este acum înlocuit de *caimacamul domnului*, un locțiitor), se situează pe locul al doilea prin populație (11 665 în 1822), fiind întrecută de Ploiești, în ceea ce privește numărul prăvăliilor și magazinelor (5 701 locuitori în 1832). Cîmpulungul Muscelului își va păstra într-un mod singular organizarea sa de comunitate (obște) condusă de *pîrgari* aleși și care practica schema funciară a stăpînirii pe bătrîni (*umblare pe bătrîni*), cu o originală adaptare neîncetată la noile condiții care treptat, treptat, făceau să se spargă cadrele tradiționale³¹.

²⁹ V. în ultima vreme, lucrările lui C. Șerban, Șt. Olteanu și Mircea Popa, citate în bibliografia generală.

³⁰ V. V. A. Urechia, *op. cit.* X A (1900) 470 (30 XI 1812).

³¹ V. lucrările prof. H. H. Stahl și C. Șerban cu vechea bibliografie a problemei.

Particularismul oraşelor se manifestă prin marea varietate de organe domneşti care se substituie, ca reprezentînd pe domn, organelor electivă : epistat (Cîmpulung), căpitani de tîrg (Buzău, Piteşti, Cerneţi), polcovnici (Craiova, Tîrgovişte)³².

Preocupările urbanistice şi edilitare, care se manifestă după 1774, calitativ superioare faţă de trecut, pot fi sintetizate în următoarele patru capitole³³ :

— Lupta contra epidemiilor : carantină, înfiinţare de noi spitale şi mărirea celor vechi (Filantropia, Colţea în Bucureşti ; în Craiova, Slatina, Buzău) şi organizarea asistenţei medicale şi sociale : apariţia unui medic public, în fiecare din oraşele principale şi înfiinţarea de aziluri pentru orfani (Bucureşti, 1781), bătrîni şi săraci (Bucureşti, 1786), organizarea comerţului de medicamente.

— Lupta împotriva inundaţiilor (mai ales din cauza aşezării de mori de apă în perimetrul oraşului), contra incendiilor (ceea ce a atras crearea unui serviciu de pompieri şi severa reglementare a construcţiilor, fără rezultate apreciabile) şi contra poluării : crearea de locuri de popas pentru carele cu boi, reglementarea tăierii vitelor şi a comerţului de carne, pavarea străzilor.

— Organizarea şi controlul aprovizionării cu alimente a oraşelor, mai ales a capitalei, cuprinzînd şi controlul preţurilor (*nart*) şi alimentarea oraşelor cu apă potabilă (Bucureşti, Craiova, Tîrgovişte).

Mentînerea ordinei şi a securităţii, controlul străinilor şi al populaţiei flotante, lupta contra răufăcătorilor şi contra elementelor turbulente din punctul de vedere al stăpînirii.

În aceste condiţii se poate oare vorbi de cristalizarea şi dezvoltarea unei culturi specific urbane, a unei mentalităţi, a unei viziuni despre lume proprie omului de la oraş ? În istoriografia noastră, aceste probleme abia au început a fi puse, fie sub formele generale de cultură orăşenească³⁴, fie sub forma unei culturi juridice, specifice oraşului³⁵. La Bucureşti, domnul, boierimea şi mănăstirile sînt prea amestecaţi în viaţa oraşului, pentru ca aceasta să se poată desprinde, pe fondul formelor generale de cultură, cu destulă forţă şi amploare. Totuşi prezenţa activă, creatoare, în creştere, a elementelor citadine este vizibilă în toate sectoarele şi la toate nivelurile. Apariţia unor cronici ţinute de orăşeni este semnificativă³⁶. Orientarea particulară sau directoare a acestor elemente este mai puţin marcată, şi impactul lor se produce cu întir-

³² Ist. Rom. 3 (1964) 676 (A. Oţetea ; C. Şerban).

³³ V. *ibid.* 677—679 ; Const. C. Giurescu, *Ist. Buc.* 93—113.

³⁴ V. C. Şerban, *Despre cultura orăşenească în ţările române în evul mediu*, în „Studii” 26 (1972) 743—765 ; pentru sec. XV şi XVII, problema a fost abordată încă din 1964 de Radu Manolescu (în *Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti 1964).

³⁵ V. V. G., *Structures urbaines et culture juridique dans les Principautés roumaines aux XVIIe et XVIIIe siècles*, în *Actes du Colloque „Structure sociale et développement culturel des villes sud-est européennes et adriatiques aux XVIIe et XVIIIe siècles”*, Colocvii interdisciplinar organizat de Comisia pentru istoria ideilor în sud-estul Europei, sub auspiciile Fundaţiei G. Cini (Veneţia) şi ale Comitetului italian al AISSEE (Veneţia, mai 1971), Bucureşti (1974).

³⁶ Ilie Corfus, *Cronica meştesugarului Ioan Dobrescu (1802—1830)*, în SAI 8 (1966) 309—403 ; idem, *Însemnările Androneştilor (sec. XVIII—XIX)*. Bucureşti (1947). ; cf. Nic. Stoica de Haţeg, *Cron. Banat.*, ed. D. Mioc. Bucureşti (1969).

ziere. Ambivalența, imbricarea factorilor complecși și contradictorii domină și nu se rezolvă decît în lente sinteze, care își spun cuvîntul după 1831 și mai ales după 1848.

2. *Programul legislativ al lui Ștefan Racoviță (1764 — 1765)*. Acest program ne este cunoscut prin textul neogrec al proiectului de hrisov pe care Mihai Fotino l-a redactat în 1765 în vederea unei iminente întăriri domnești a proiectului de cod general a cărui alcătuire îi fusese încredințată³⁷. Această întărire n-a avut loc, după cît rezultă din datele dosarului de care dispunem³⁸. Plecarea precipitată a domnului, în urma unei răscoale populare și a opoziției boierilor rău tratați, provocate de reprobabila politică a reprezentantului său diplomatic (capuchehaia) la Constantinopol, celebrul Stavarache, a făcut imposibilă încununarea importantei opere legislative care fusese inițiată și executată.

Era vorba de o codificare a dreptului pravilei (dreptul bizantin receptat în Țara Românească), și care, împreună cu obiceiul și cu dreptul domnesc nou (*ius nouum*), alcătuiau dreptul global (pluralist) al Țării Românești³⁹. Sursa principală a dreptului pravilei era practic căutată în Basilicale (ed. C. A. Fabrot, 1647), cu un variabil adaos din alte culegeri bizantine, inclusiv compilația lui Iustinian⁴⁰. Proiectul de hrisov vorbește de o sinteză a tuturor sistemelor în vigoare, dar lucrarea realizată de Fotino și pe care n-o cunoaștem decît printr-o singură copie păstrată, nu corespunde în totul programului astfel trasat. Modificări locale ale principiilor bizantine sînt consacrate într-un număr apreciabil de scolii, fără ca vechea normă modificată să fie dată la o parte⁴¹. Dreptul domnesc recent este codificat în mod separat într-un mic cod transcris la finele codexului care conține codificarea generală⁴² (împărțită în trei cărți, din care au ajuns pînă la noi cartea I și a III-a).

Grosul obiceiului și inovațiile mai vechi ale dreptului domnesc au rămas în afara proiectului fotinian. Fără îndoială, o versiune românească trebuia să urmeze primei redacțiuni în neogreacă. Se pare, de asemenea, că se urmărea tipărirea codului.

³⁷ V. C. Litzica, *Catalogul ... București*, (1909) 135—138.

³⁸ Această teză, expusă în 1961, a fost mai amplu argumentată în studiul nostru, *Pour mieux connaître l'œuvre juridique de Michel Fotino*, în RESEE 1 (1973) 33—58.

³⁹ Este importanta structură pluralistă a dreptului feudal, asupra căreia am insistat în mai multe rînduri, începînd din 1959 (v. studiile noastre despre *Possessio*, *La réception du droit romano-byzantin* și *Preemfiunea*).

În prezent, asupra problemei generale a pluralismului juridic v. la Bibl. lucrarea sub dir. prof. John Gilissen. Făcea parte din pluralismul la care ne referim și dreptul suzeranității otomane. Primul reprezentant al pluralismului a fost D. Cantemir, prin acel *duplex ius* al Moldovei, obiceiul și dreptul imperial și canonic (*ius receptum*), vezi studiile noastre, *La théorie romano-byzantine de la coutume ... et Rénovation de valeurs européennes ... chez D. Cantemir*.

⁴⁰ Despre utilizarea Basilicalelor în sec. al XVIII-lea, v. V. G., *Le droit romain de Justinien dans les Principautés danubiennes au XVIIIe siècle. I. Le rôle des Basiliques*, în St. Cl. 12 (1970) 221—233.

⁴¹ V. Antonio d'Emilia, *Gli scoli di Michele Fotinopulo al suo Nomikon Procheiron*, în „Annali di Storia del diritto” 3—4 (1959—1960) 95—117 (cf. 98; 99—102: sc. ad I 57.19; I 59.12; II 2.11, 54.1, 83.1, 86.6, 90.6, III 29.5).

⁴² V. ms. gr. 21 de la Bibl. Acad., f. 98^v—122^v și traducerea dată de C. Erbiceanu, în BOR 27 (1902—1903) 1 017—1 029.

O adunare de stări examinase proiectul și trebuia, cu siguranță, să reexamineze textul definitiv. Așa se va proceda în viitoarele codificări. Proiectul păstra încă structura unui nomocanon de tip *foarte evoluat*: primelor două cărți extinse de drept imperial laic le urma cartea a treia de drept ecleziastic. Marea inovație față de pravilele din secolul al XVII-lea (1632, 1646, 1652) consta în oficializarea receptării prin intermediul unui hrisov. Folosirea acestei tehnici demonstra întărirea rolului puterii legislative în țara care recepta dreptul bizantin, anunțând totodată începutul declinului receptării directe. Dar structurile receptării își păstrau încă o însemnată vigoare: un principiu de drept bizantin rămânea valabil chiar după modificarea lui și trimiterea marginală la sursele bizantine părea să depășească nevoia unei verificări constante a autenticității regulilor vehiculate.

A doua carte a proiectului din 1765 s-a pierdut. Cele care ne-au parvenit sînt prevăzute cu cite o tablă de materii ale căror rubrici precizează că ele se referă respectiv la prima și a treia carte a Manualului. Cartea I conține 81 de titluri (inclusiv cel despre dreapta credință), jumătate din totalul titlurilor care, în 1766, vor figura în primele două cărți ale versiunii din acel an a noului proiect de cod alcătuit de Fotino, pornind de la cel din anul precedent. Este absurd să admitem, de la un proiect la altul, o îmbogățire de asemenea proporții în intervalul unui an. Este de asemenea greu de crezut că M. Fotino a scos din proiectul din 1765 toate materialele care se poate presupune că figurau în cartea a doua, astăzi pierdută. Singura dificultate constă în aceea că: prima carte a Manualului din 1766 cuprinde titluri care lipsesc din cartea întâi a proiectului precedent, iar cartea I din 1765 conține titluri „finale” care la 1766 figurează, firește, în cartea a II-a. Pe de altă parte, ordinea actuală a titlurilor în manuscrisul gr. 20 (cartea I) nu permite comparativ cu 1766, un decupaj satisfăcător în cazul în care s-ar încerca, așa cum s-a făcut recent⁴³, împărțirea celor 81 de titluri în două cărți. Discutînd cu alte prilejuri aceste probleme, nu este locul să intrăm aici în amănunte.

Proiectul din 1765 nu conține nici o secțiune prevăzută cu rubrică referitoare la dreptul urban, nici un grup de titluri care să presupună această ramură a dreptului. Nu se găsește decît un nucleu rudimentar, care se reduce la titlul despre îmbunătățirile făcute în orice loc, fie public, fie privat. La aceasta putem adăuga cele două paragrafe de drept penal privitoare la incendii și, poate, un scurt titlu despre servituțile urbane în cartea a doua care nu s-a păstrat.

3. *Reluarea programului legislativ din 1765 sub domnia lui Scarlat Gr. Ghica (1765–1766)*. Urmașul lui Ștefan Racoviță, Scarlat Gr. Ghica, va avea reputația unui domn bun, judecător atent, îndrăgostit, în felul lui, de dreptate. El a preluat, nu fără dificultăți, programul legislativ al predecesorului său, program a cărui utilitate era evidentă. Trebuie presupus, de asemenea, că M. Fotino a făcut totul pentru a asigura supraviețuirea și reactualizarea operei sale, prezentînd domnului o versiune a

⁴³ Despre această problemă, v. V. G., în „Studii” 14 (1961) 1 507–1 517 și nota 38.

proiectului din 1765. Acesta l-a acceptat, căci posedăm o versiune ușor modificată și scurtată a proiectului de hrisov confirmat din 1765 și aceeași dedicație cu cea pe care Mihail Fotino i-o adresase lui Ștefan Racoviță⁴⁴. Nu se face în conceptul de hrisov nici o aluzie la proiectul de cod al acestuia din urmă. Proiectul a păstrat structura nomocanonică amintită și împărțirea în trei cărți; în primele două însă, titlurile aveau o ordine nouă. Numărul titlurilor n-a fost sensibil îmbogățit⁴⁵, dar în interiorul acestor titluri s-a procedat când la adăugiri, când la suprimări, chiar la ameliorări redacționale. Proiectul a avut o largă circulație între 1766 și 1840, fără a avea confirmarea domnului, deci cu titlu de cod privat; ni s-au transmis treisprezece manuscrise complete conținând cele patru versiuni principale⁴⁶: o versiune mai scurtă, cu adăugiri în apendice, care au fost unificate⁴⁷ sub forma A (7 manuscrise) și B (4 manuscrise)⁴⁸; într-un singur exemplar s-a păstrat o versiune laicizată, prin eliminarea cărții a treia de drept canonic⁴⁹. O a paisprezecea copie, astăzi pierdută, stă la baza unei traduceri românești din 1869⁵⁰.

Cinci dintre manuscrise conțin un titlu-dedicație care pare a fi un titlu adecvat: Νομικὸν Πρόχειρον. Dedicatia este adresată, fie lui Scarlat Ghica (2 manuscrise)⁵¹, fie colectivității (4 manuscrise)⁵². Numele autorului, Mihail Fotinopulos, este urmat de titlurile sale: fost mare paharnic și consul (fruntaș) al filozofilor Marii biserici a lui Iisus Cristos.

Cartea a doua conține aceleași rudimente de drept urban ca și proiectul din 1765, la care s-au adăugat alte două titluri noi: despre servituți (Περὶ δουλειῶν) și despre ape (Περὶ ὑδάτων), adică, în ordine, titlurile 23, 24, 37 și 40 din ediția Zepos (cartea a II-a).

4. *Receptarea dreptului urban bizantin în dreptul domnesc din Țara Românească în timpul domniei lui Alexandru Sc. Ghica (1766–1768).* După moartea lui Scarlat Ghica, tronul a revenit fiului său Alexandru.

⁴⁴ C. Litzica nu reproduce textul, dar afirmă că el este identic cu cel precedent (v. n. 37); N. Camariano, *Catalogul* ... 2 (1940) 124 a atras atenția asupra inexactității acestei afirmații.

	1765			1766		
⁴⁶	Cartea I	Cartea II	Cartea III	Cartea I	Cartea II	Cartea III
	81	?	27(28)	A = 61	A = 93	A = 36
				B = 63	B = 97	B = 37

⁴⁶ Despre aceste ms., v. Pan. I. Zepos, ed. 1959, 28–29; V. G., „Studii” 14 (1961) 1507–1517 și studiile citate mai jos la n. 47–49.

⁴⁷ V. V. G. in RESEE 6 (1970) 329–364; un singur ms. (1323 de la Biblioteca națională din Paris). Ms. gr. V 42 (Iași) se apropie într-o oarecare măsură de acesta; v. *Legisl. agr.* 50 și 97.

⁴⁸ Despre familiile de manuscrise A și B, v. V. G., in RA 9 (1966) 99–100; v. și n. 38.

⁴⁹ Idem, in RA 9 (1966) 99–100; N. Camariano, in RA 49/34 (1972) 241–242 și 246; ms. gr. 1434.

⁵⁰ N. Camariano, *op. cit.* 242–247.

⁵¹ Ms. gr. 122 și 131 (București) și ms., astăzi pierdută, care a fost tradus în 1869.

⁵² Ms. gr. 1196 (București), VI 6 și 1697 (Iași), 1323 (Paris).

Nimic n-ar fi fost mai natural decât să-l vedem pe acesta, fie slăvind gloria de legislator a tatălui său, fie continuînd, spre propria-i glorie, opera întreruptă a acestuia. Așteptarea noastră este zadarnică. Nu se vorbește niciodată de codificare și nu s-a găsit nici un document care să ateste aplicarea unui cod confirmat în 1766 (cu atît mai puțin în 1765). Se va vorbi numai de aplicarea *pravilei*, adică a dreptului bizantin. Și totuși, în 1768, un conflict între doi mari boieri⁵³, dintre care cel care se considera lezat prin instalarea unei fabrici aparținînd adversarului său, nu era altul decît unchiul domnului.

La 12 zile de la proces, domnul a semnat un mare hrisov care proceda la o largă receptare a dreptului urban, așa cum figura în Hexabiblu lui Constantin Armenopol și în Basilicale⁵⁴. Receptarea este aici amplu argumentată în stilul *prooimia*-lelor din novelele bizantine. Ea se realizează, fie prin reproducerea textuală în românește a textelor din Hexabiblu și din Basilicale, fie printr-o referință generală la *pravilă*.

În hrisov nu se utilizează termenul de *drept urban* sau cel de *drept al orașelor*. Dar, intenția de a reglementa într-un act normativ întreaga materie este evidentă și termenii folosiți în introducere nu lasă loc pentru nici un dubiu în această privință.

Cu hrisovul din 12 mai 1768 ia ființă reglementarea dreptului urban pe linia tradiției bizantine, fără nici o inovație importantă, cu excepția celei de a completa Hexabiblu prin Basilicale, ceea ce dă ansamblului un plus de substanță.

5. *Proiectul de cod urban al lui Mihail Fotino în cadrul unui proiect de cod gneral, la începutul domniei lui Alexandru Ipsilanti*. Proiectul de cod general despre care este vorba aici se înscrie în marele program legislativ al lui Alexandru Ipsilanti⁵⁵, care s-a realizat după cum urmează :

a) Un prim cod general a cărui apariție iminentă a fost solemn anunțată în 1775⁵⁶, fără a avea cea mai mică dovadă directă despre realizarea sa efectivă și mai puțin despre promulgarea lui ;

b) Micul cod confirmat în 1780, purtînd titlul Συναγμάτιον Νομικόν, cu o versiune românească care se va numi *Pravilniceasca condică*⁵⁷.

c) Un cod penal, în românește, menționat în codul de la 1780 fără dovadă directă și de netăgăduit despre existența lui⁵⁸.

d) Un cod agrar (*pravile plugărești*), de asemenea, pierdut despre care se amintește tot în codul de la 1780⁵⁹.

e) Un mare număr de acte normative ordinare, în mai multe hrisoave mari, tratînd despre subiectele cele mai diverse, reluate parțial în codul de la 1780 și în cartea a IV-a a proiectului din 1775/1777⁶⁰.

⁵³ V. G. Potra, DOB 474—475, n. 384 (1 mai 1768) = v. mai jos Anexa E, nr. 3.

⁵⁴ *Ibid.* 475—479, n. 385 (12 mai 1768) = v. mai jos textul nr. 3 (p. 136—139).

⁵⁵ Despre acest program v. *Legisl. agr.* 14—22; 58—66.

⁵⁶ V. *Prav. cond.* (1957) 165.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.* IV 2.

⁵⁹ *Ibid.* XV 2.

⁶⁰ V. V. G., în RESEE 5 (1967) 129; 161; n. 55; 164 n. 66.

Din epoca lui Alexandru Ipsilanti posedăm următoarele texte juridice copiate în manuscrise juridice, datînd dintre anii 1777 și 1815 :

— Ms. gr. 1 195 de la Biblioteca Academiei⁶¹, conține un manual de legi în șapte cărți, fiecare carte corespunzînd unui cod specializat și a cărui prefață⁶², datată din 11 noiembrie 1777 și semnată Mihail Foteinos, ne informează că este vorba de un proiect de codificare care a folosit hotărîrile unei adunări de stări privind soluțiile obișnuiești care trebuiau menținute, contra celor bazate pe *pravila* bizantină, în materie de drept civil. Aceste soluții formează cartea a IV-a a manualului, veritabil cutumiar de drept civil, primul de acest fel în istoria dreptului românesc⁶³. Textul proiectului este redactat în greaca bizantină, cu excepția cărții a IV-a, în greacă populară. Fotino, nu fără oarecare ciudă, îl dedică celor care guvernează (κτῆτορες) țara⁶⁴. Un eșec se consumase deja.

Textele manualului sînt împrumuturi masive din Basilicale (ed. Fabrotus, cu trimitere la pagina fiecărui volum, titlu și capitol). De asemenea, sînt folosite și alte surse bizantine: Novelele împăraților bizantini, Hexabiblu lui Armenopol, Nomoi geörgikoi, Nomoi stratiôtikoi etc.

Cele șapte coduri specializate⁶⁵ au ca obiect : I. Dreptul constituțional, dreptul administrativ ; II. Dreptul fiscal ; III. Dreptul agrar ; IV. Cutumiarul de drept civil cu paralele și adaosuri de drept bizantin ; V. Dreptul urban ; VI. Dreptul penal ; VII. Dreptul militar.

— Ms. rom. 1 336, 1 405 și 5 826, conținînd un cod penal în ordine alfabetică, extras din Basilicale și din alte surse bizantine⁶⁶.

— Ms. rom. 1 336, 1 405 și 5 826 ale aceleiași biblioteci⁶⁷, cuprinzînd textul românesc al *Pravilelor plugărești*, adică un cod agrar, alcătuit numai pe baza legilor agrare bizantine, în timp ce cartea a III-a a Manualului lui Fotino mai cuprinde și un important număr de texte de drept agrar, provenind din *Basilicale* și *Novele*.

În mai multe lucrări, începînd din 1962 și pînă astăzi și sub o formă sintetică în *Legislația agrară*⁶⁸ am propus următoarele identificări (pentru detalii vezi studiul introductiv din 1970) :

— Manualul de legi redactat înainte de 11 noiembrie 1777 (ms. gr. 1195) reprezintă primul cod al lui Alex. Ipsilanti, proiect care, în ciuda anunțării precipitate a domnului, în 1775, n-a fost promulgat pentru motive pe care le putem numai bănuî. Manualul, judecînd după prefață și după structura sa, era un proiect de cod general. Autorul lui era deja cel care alcătuisese coduri pentru domnii din anii 1765 și 1766. Conținutul manualului corespunde celui anunțat de Alex. Ipsilanti în 1775. Inserarea cărții a IV-a în masa preponderent bizantină a textelor manualului corespunde cu ceea ce știm despre politica boierilor pămîn-

⁶¹ V. *Legisl. agr.* 14—18 ; 58—62.

⁶² *Ibid.* 202—205.

⁶³ V. V. G., in : SMIM 5 (1962) 300—305 ; RESEE 5 (1967) 129—138 ; *Legisl. agr.* 202—203.

⁶⁴ V. Prefața, in *Legisl. agr.* 204—205.

⁶⁵ V. *Legisl. agr.* 19—22 ; 63—66.

⁶⁶ V. V. G., in RESEE 7 (1969) 337 și Anexa C. ; *Legisl. agr.* 21, 65.

⁶⁷ V. V. G., in RESEE 7 (1969) 636—638 ; idem, in „Byzantina” 1 (1969) 113—114 și *Legisl. agr.* 19—20 ; 64.

⁶⁸ Ed. cit. 18—22 ; 62—66.

teni în materie de drept, și unei aluzii din hrisovul de la 1775. Trei dintre cărțile acestui Manual (IV, VI și III) își găsesc corespondent în codurile menționate mai sus. Fraze întregi din Manual se regăsesc în codul din 1780, care nu a fost redactat decât cu puțin timp înainte de publicarea lui și, deci nu trebuie să fie confundat cu primul cod de la începutul domniei⁶⁹. Raportul dintre Manual și opera legislativă a lui Alex. Ipsilanti și îndeosebi cu *Pravilniceasca condică*, din 1780, nu credem că are nimic surprinzător⁷⁰. Dar, deși firesc, a trebuit atita timp pentru a se impune. În afara identificării noastre, Manualul își pierde orice semnificație reală, iar codul din 1780 este lipsit de evidențierea procesului său pregătitor și desprins de programul legislativ al lui Alex. Ipsilanti, a cărui existență și amploare nu pot fi contestate.

— Codul penal din ms. 1 336 și 1 405 ar putea reprezenta versiunea românească a codului penal al lui Alex. Ipsilanti, semnalat în *Pravilniceasca condică*.

— Pravilele plugărești din ms. 1 336, 1 405 și 5 826 ar putea reprezenta codul agrar al aceluiași domn, de asemenea, semnalat în *Pravilniceasca condică*. Identificarea Manualului din 1777 cu primul cod al lui Ipsilanti nu a părut suficient de convingătoare savantului grec acad. Pan. I. Zepos⁷¹ și bizantinologului vest-german prof. D. Simon⁷². Într-un studiu recent⁷³ am reluat demonstrația rezumată mai sus, în speranța că argumentele noastre multiple și convergente vor sfârși prin a învinge scepticismul acestor eminentei savanți.

Deci, pentru noi, cartea a V-a a Manualului lui Fotino, redactat înainte de noiembrie 1777, reprezintă proiectul unuia dintre codurile specializate care alcătuiesc primul cod general (1775) al lui Alexandru Ipsilanti. Fără a fi numit în mod direct *cod urban*, el este evident un cod special, a cărui ambiție de a strânge la un loc, într-un tot individualizat, textele de drept urban din Basilicale și Hexabiblu este vizibilă.

Această concepție depășea tradiția strict bizantină, pornind totuși de la ea. Concepția lui M. Fotino nu se sprijină pe o fundamentare teoretică și operează o delimitare ușor arbitrară, chiar criticabilă din punctul de vedere al dreptului urban. Dar ceea ce interesează aici este întreitul fapt: de a putea stabili că Fotino a lucrat cu o noțiune de drept urban; de a defini conținutul acestei noțiuni și de a arăta care a fost importanța ei pentru țara căreia îi era destinat codul. Și toate acestea, într-o epocă în care dezvoltarea orașelor cunoștea un avânt care explică apariția ideii de cod urban și interesul pe care i-l acordăm.

6. *Actele normative domnești referitoare la reglementarea diferitelor probleme urbane*⁷⁴. Aceste acte sînt numeroase. Am făcut o alegere care să corespundă cît mai direct materialelor (textelor) din codul lui

⁶⁹ Asupra acestei inacceptabile confuzii, v. V. G., *Preemțiunea* 193.

⁷⁰ V. Pan I. Zepos, in "Πρακτικά της 'Ακαδημίας 'Αθηνών" 47 (1972) 29—38.

⁷¹ V. n. 70.

⁷² V. ZSS RA 88 (1971) 552—555.

⁷³ V. n. 38.

⁷⁴ V. mai jos, textele nr. 6, p. 230—231.

M. Fotino. Cele mai multe se referă la probleme urbane *lato sensu*, dar pe care M. Fotino nu le-a inclus în noțiunea sa de drept urban. Această legislație se îmbogățește sub domnia succesorilor lui Alex. Ipsilanti, deci dincolo de limitele cronologice ale ediției noastre. La elaborarea acestei legislații s-a asociat un *sfat de obște*, organ consultativ corespunzător unei forme fanariote a adunărilor de stări.

7. Nu putem încheia acest capitol asupra istoriei externe a textelor editate, fără a reaminti datele esențiale *asupra personalității și operei lui Mihail Fotino*⁷⁵.

Originar din insula Chios, probabil fost student al Academiei patriarhale din Constantinopol, M. Fotino, a cărui dată de naștere este necunoscută, pare a se fi stabilit la București cu mult înainte de 1764. La tendința de a vedea în el un fost profesor și poate chiar un rector al Academiei grecești din Constantinopol, din pricina titlului de *ὑπατος τῶν φιλοσόφων* pe care îl purta, se pare că trebuie să renunțăm. Într-adevăr, N. Camariano⁷⁶ a demonstrat recent că acest titlu putea fi foarte bine obținut pentru savanții greci de mare reputație din București, de către domnul Țării Românești.

În timpul domniei lui Ștefan Racoviță (1764—1765), Fotino a fost secretar (mare grămătic) al domnului și purta titlul de fost mare paharnic (*πρώην μέγας παχάρνικος*), fără a fi membru al divanului. După o recentă ipoteză a lui N. Camariano, acest domn a fost, poate, cel care a obținut pentru Fotino titlul de consul al filozofilor, fără ca acesta să fi făcut efectiv parte dintre profesorii Academiei domnești de la București⁷⁷. În timpul domniei lui Ștefan Racoviță își începe M. Fotino lunga și laborioasă carieră de codificator, ale cărei realizări și eșecuri le cunoaștem deja. Această carieră va acoperi, în timp, mai mult de un deceniu și nu-l va împiedica pe juristul nostru să exercite în curgerea mai multor ani (24 februarie 1775—1781) funcția de președinte al primului departament (tribunal) civil din București și pentru scurtă vreme, pe cea de ispravnic (așa cum indică un document recent semnalat⁷⁸).

După 1776, Fotino îi va apărea lui Sulzer, rivalul său lipsit de noroc în privința codificării și profesor de drept la București, ca *der Walachische Bartolus*⁷⁹. Detaliul acesta confirmă marea erudiție și însemnata reputație a juristului nostru. Datele și împrejurările morții sale, după anul 1781, nu ne sînt bine cunoscute. Posedăm o listă de cărți nejuridice din biblioteca sa și, pe lângă opera sa juridică și un elogiu funebru, un text parenetic

⁷⁵ V. *Legisl. agr.* 2—14; 54—58 și lucrările citate.

⁷⁶ RA 49/34 (1972) 237.

⁷⁷ Despre perioada de timp în care M. Fotino a rămas în Țara Românească, vezi N. Camariano, *op. cit.* 234—235. Ni se reproșează în acest studiu faptul de a fi vorbit despre o ședere de o jumătate de secol. Este o eroare vădită în textul respectiv. În calculele noastre era vorba numai de un sfert de secol, care a fost aproape atins, dacă admitem că venirea lui Fotino în Țara Românească a avut loc cu câțiva ani înainte de 1764, pentru ca în 1765 el să poată fi mare paharnic, la curent cu treburile țării și să poată avea deja pregătit textul unui cod de legi, căci Manualul din 1765 nu putea fi alcătuit și tradus în greaca populară în intervalul citorva luni.

⁷⁸ V. mai jos, n. 89.

⁷⁹ *Geschichte der transalpinischen Daciens*, Viena 3(1782) 223.

inedit conținând sfaturi adresate fiului său Teodor (Παραινέσεις... πρὸς τὸν υἱόν), lucru care îi asigură un loc important printre moralistii și pedagogii epocii⁸⁰. Cei doi fii ai săi, Teodor, autor al unei istorii⁸¹, și Anton (And(r)onie)⁸² au fost amândoi judecători reputați la București. Ioan M. Bujoreanu, jurist și romancier, se înrudea cu Fotino în linie maternă. În 1817 circula la Craiova o traducere în românește a textului redus al cutumiarului de drept civil (cartea a IV-a a manualului din 1777)⁸³, așa cum a fost el editat de frații Tunusli, ca appendice la *Istoria Țării Românești* a lui Mihail Cantacuzino, autorul lui nefiind indicat în mod clar (Viena 1806, în neogreacă).

Grație unei importante descoperiri datorate lui N. Camariano, știm de curând că în 1869 un jurist din epocă, viitor procuror la Curtea de casație și istoric al dreptului românesc, N. Blaremborg, publica în ziarul „Terra” traducerea în românește a Manualului de legi al lui Fotino (versiunea din 1766 laicizată, adică fără cartea a III-a de drept canonic), efectuată de G. Baronzi, și același jurist cita texte din acest Manual într-un proces care se desfășura în fața instanțelor române. G. Baronzi îi dedică lui Fotino o poezie, așa cum făcuse și Zilot Românul, copiind la începutul secolului același Manual (ms. gr. 378 de la Biblioteca Academiei⁸⁴). O epigramă în grecește împodobește ms. gr. 122, o altă copie (1797) a aceluiași manual⁸⁵. Zilot Românul, N. Bălcescu și Baronzi sau editorul său Blaremborg erau convinși că Fotino redactase codul pentru Scarlat Ghica, ignorând în întregime proiectul din anul precedent. Manualul din 1765 — cum a arătat recent N. Camariano — este citat, cu titlul de Νόμιμον, de către comisul sau căminarul N. Caragea, prieten al lui Fotino, în registrul său juridic, cu o notă care precizează că a fost redactat în 1765 pentru Ștefan Racoviță⁸⁶. Opera lui Fotino a circulat în Moldova (trei manuscrise cuprinzând Manualul din 1766 se găsesc în prezent la Iași) și a fost utilizată ca sursă a aceluiași drept bizantin receptat care se aplica și aici. O copie — cu o structură extrem de interesantă și neașteptată — se află, prin împrejurări pe care nu le cunoaștem, la Biblioteca națională din Paris, unde am putut-o identifica în anul 1969⁸⁷.

Nu putem insista asupra problemei ridicate recent de N. Camariano⁸⁸ privind legitimitatea formei scurte a numelui de Fotino (Photeinos), pe care

⁸⁰ V. N. Iorga, *Pedagogia unui jurisconsult fanariot la București la 1780*, in AAR, Seria a 3-a, MSI 12 (1932) 224.

⁸¹ *Ἱστορία τῆς Δακλίας* (1795) și Pan. I. Zepos, in *Εἰς Μνήμην Κ.Ι. Ἀμάντου*. Atena (1960) 284. În dedicația către Hangerli, la *Istoria Daciei*, Teodor semnează Φωτεινός; cf. epigramele publicate de C. I. Dyovouniotis, asupra cărora revine N. Camariano, in RIR 10 (1940) 231, și Zepos, *l.c.*

⁸² Citat de mai multe ori ca martor în documentele interne, semnează hotărâri judecătorești la sfârșitul secolului. La 22 febr. 1790, Andronie Miche este destituit pentru agitație politică (V. G., in RA 9 (1966) 93 n. 8). La 12 iun. 1793 [I. Ionașcu, *Doc. buc.* (1943) 261] semnează Andonie Fotin. El este unchiul matern al fiicei clucerului Manolache Topliceanu, v. Ștefan Greceanu, *Genealogiile ...* București (1916) 98, 229, 236 și V. A. Urechia, *Ist. rom.* V (1893) 212.

⁸³ V. G., in RESEE 5 (1967) 146–166.

⁸⁴ V. idem, in „Studii” 13 (1961) 1 535.

⁸⁵ V. idem, in St. Cl. 12 (1971) 220 n. 56.

⁸⁶ V. N. Camariano, *op. cit.* 239–240.

⁸⁷ V. mai sus, n. 47.

⁸⁸ *Op. cit.* 233–234; v. n. 38 și 73.

noi am preferat-o formeii lungi, Fotinopulos. Dar, referindu-ne la demonstrația mai detaliată pe care am făcut-o în altă parte, nu ni se par inutile unele precizări.

În ms. gr. 20 și 21, probabil copia cea mai veche, reproducînd textul cel mai vechi pe care îl posedăm de la Fotino, este indicată în trei locuri diferite forma scurtă a numelui, Photeinos, așa cum face și Fotino însuși în panegiricul citat și în *Precepte*.

Dacă documentul din 1750, invocat de N. Camarino se referă la Fotino, familia acestuia purta în Chios numele de Photeinos. Forma lungă a numelui nu se găsește decît în însemnarea lui N. Caragea privind Manualul din 1765 și în cinci titluri-dedicație ale Manualului din 1766, despre care am vorbit. În condicile domnești dintre anii 1775—1781⁸⁹, în josul copiilor oficiale ale sentințelor pronunțate și semnate (nu personal) de Fotino, întîlnim forma *Fotin*, cel mai adesea *Miché*, niciodată *Fotinopol* sau *Fotinopul*. Încă din timpul vieții tatălui lor, fiii lui Mihail, grec naturalizat în Țara Românească și eminent codificator de origine greacă a dreptului românesc, ajuns la o mare notorietate numai în contextul realităților românești, au preferat, fără îndoială cu consimțămîntul tatălui lor, numele de *Fotino*, fără nici o primejdie de confuzie cu Dionisie Fotino din Patras. În aceste condiții, deoarece ar fi absurd să-l numim pe același autor *Fotino* sau *Fotinopulos*, după cum este vorba despre una sau alta din operele sale, singura soluție care se impune este cea a formeii scurte a numelui (Fotino), cea mai frecventă, aleasă de Mihail însuși pentru desemnarea familiei sale și care are în plus avantajul de a exprima integrarea juristului în cultura juridică românească pe care a slujit-o atît de bine și care înțelege să-i pună în lumină toate meritele. În ceea ce privește tradiția, C. Erbiceanu⁹⁰ vorbea de Fotin și de Fotinopul. N. Iorga, C. Litzeica, G.I. Dyovouniotis, I. Peretz, G. Cronț și autorul acestor pagini, urmați de numeroșii autori de recenzii ale *Legislației agrare* (1970) au preferat forma Fotino. N. Gh. Dossios, Peretz (referindu-se la Manualul din 1766), D.C. Arion, St.Gr. Berechet, Pan.J. Zepos, Al. Elian, Al. Philippide, D. Russo, V. Grecu (1957), A. D'Emilia, N. Camarino și autorii recenziilor ediției *Nomikon Procheiron*-ului (1959) au utilizat, în general fără a-și motiva alegerea, forma lungă *Photeinopulos*. Cele două forme sînt corecte și Fotino le-a utilizat pe amîndouă. Dar, se impune o alegere. La ora actuală adoptarea lor concomitentă este de natură să creeze o regretabilă confuzie. Din punct de vedere științific, unitatea trebuie să se refacă în jurul lui *Photeinos*, pe care istoricii români nu-l pot reda decît prin *Fotino*, așa cum fac pentru orice *Photeinos*, integrat culturii românești. Într-o transcriere filologică s-ar putea scrie *Phôteinos*. Dar cum acest lucru n-ar înlătura posibilitățile unei confuzii deja create, singura soluție practică este de a semnala în paranteze, alături de forma scurtă *Fotino-Phôteinos*, forma lungă *Phôteinopulos*, pentru ca cititorul să poată face cu

⁸⁹ V. *Acte judiciare din Țara Românească 1775—1781*. București (1974); cf. Teodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din sec. XVIII. Liste cronologice și cursus honorum*, în RA 49/34 (1972): Fotino (Fotinopol, Fotinopulos) Mihai (Miche) 5 mențiuni, din care 1764: pah. al Patriarhiei din Constantinopol; 1772: pah. ispravnic de județ.

⁹⁰ V. BOR 26 (1902—1903) 1 017—1 029; 1 221—1 236.

uşurinţă legătura între *Fotino* şi lucrarea publicată de Pan. J. Zepos, care nu utilizează decît a doua formă — lungă — a numelui purtat de juristul nostru.

8. *Tratatul de arhitectură al lui Iulian din Ascalon şi Cartea eparhului din Constantinopol*. Mai mult de jumătate din proiectul de cod urban al lui Fotino rezultă dintr-o receptare destul de fidelă a textelor corespunzătoare din *Hexabiblul* lui Armenopol (II, 4) unde ele figurează sub rubrica bine cunoscută: 'Επαρχικά ἀπὸ τῶν τοῦ 'Ασκαλωνίτου 'Ιουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐκ τῶν νόμων ἤτοι ἔθων τῶν ἐν Παλαιστίνῃ.

Prezenţa acestor texte în dreptul urban bizantin, ca şi receptarea lor în dreptul românesc la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în momentul în care dezvoltarea întirziată a oraşelor româneşti înregistra trecerea de la feudalism la capitalism, pune cercetătorilor o serie de probleme dificile.

Ascalon⁹¹, ('Asqlôn, în Septanta: 'Ασκάλων), fusese unul din cele cinci principale oraşe ale filistenilor (Pentapolis filistină), situat la 97 km de Ierusalim şi la 27 km de Gaza, între această localitate din urmă, la marginea mării, fiind alcătuit dintr-o *marină* sau port (*maïumas*, cuvînt de origine arameică) şi, la o distanţă oarecare, oraşul propriu-zis. Localizarea lui mai în interior, cu 4 km către el — Medjel, propusă de Clermont Ganneau este respinsă de F.M. Abel. Este amintit de zece ori în Biblie şi într-o inscripţie cuneiformă, precum şi de Iustin, Ammianus Marcellinus⁹², Guillaume din Tyr şi Jacques de Vitry sau Ibn Batutha (1365). Herodes pune să se construiască aici monumente somptuoase. August dăruieşte Salomeei, sora lui Herodes, castelul din Ascalon (Iustin). Oraşul arată o puternică legătură faţă de păgînism şi joacă un rol important sub cruciaţi. A fost distrus în 1270 de către Bibars Bondokdar.

După războaiele din anii 70 şi 130 e.n., acest oraş cosmopolit, cu populaţie indeosebi elenizată şi romanizată a devenit un centru activ al comerţului mediteranean. Avîntul său economic se întemeia pe cultura măslinilor şi pe creşterea vitelor, precum şi pe negoţul de aromate, de safran şi ţesături fine, de fildeş etc. Frumuseţea monumentelor lui făcu să fie supranumit logodnica Siriei şi arabii în secolul al VII-lea îi admirau monumentele, modele de urbanism care lăsau cu mult în urma lor tot ceea ce se atinsese, în alte locuri, în această direcţie. Dualitatea oraş-port se impusese în decursul timpului mai ales ca mijloc de apărare împotriva piraţilor. Guillaume din Tyr (17, 22) însemna deja că *haec ciuitas, situ maris nullam praebente aptitudinem, portum, uel aliquam tutam nauibus non habet uel habuit stationem*. Sub dominaţia bizantină, exista un port al Ascalonului, deosebit de oraşul cu acelaşi nume. Începînd cu sfîrşitul secolului al XIII-lea, amintirea unei frumoase aglomeraţii nu s-a mai trans-

⁹¹ V. Louis Moreri, *Ascalon*, in *Le grand Dictionnaire historique ou Le Mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*, Paris (1782) 701; F. Vigoureux, *Ascalon*, in *Dict. de la Bible*, ed. F. Vigoureux, Paris 1 2 (1912) 1060—1069; F. M. Abel, *Ascalon*, in *Dict. de la Bible*. Suppliment sub dir. lui L. Pirot. Paris 1 (1928) 622—627; şi M. Ia. Siuziumov, *О Трактате Юлиана Аскалонита* in „Античная древность и средние века. Сборник статей по истории древнего мира и средних веков”, Sverdlovsk 38, 1 (1960) 1—34.

⁹² *Rerum gestarum libri qui supersunt*, ed. C. Clark, 1 (1910) 24: XIV, 8, 11: ... *Palaestina ... ciuitates habens quasdam egregias, nullam, nulli cedendam, sed sibi uicissim uelut ad perpendicularum aemulas: Caesaream ... itidemque Ascalonem Gazam, aeuo superiore extructas*.

mis decât prin ruinele sale și prin opera unuia din fiii săi, *Tratatul de arhitectură* a lui Iulian, numit Ascalonitul sau din Ascalon. Săpăturile de la Tell d'el Khadra au permis lui M. Machenzie (1911) și lui Garstang (1920—1921) să scoată la iveală vechiul Ascalon cu nivelul său semitic (începînd cu anul 2 000 î.e.n.) și vestigiile egiptene (începînd cu anul 1600 î.e.n.) și perioada sa filistiniană (secolul al XIII-lea î.e.n. pînă în secolele VI—VII e.n.).

Oit privește *Tratatul* lui Iulian, vom vedea mai jos de ce interes cu totul reînnoit s-a putut bucura începînd cu sfîrșitul ultimului secol.

Această operă pare să dateze din secolul al VI-lea, autorul ei putînd aparține uneia din familiile în care meseria de arhitect se transmitea din tată în fiu. Era originar din Ascalon sau numai stabilit acolo ca revizor imperial al construcțiilor, căci secolele IV și V cunosc o mare dezvoltare a orașelor, preocupări de urbanistică și lucrări de fortificație pentru apărarea contra invaziilor și răscoalelor, legate de o constantă și puternică imixtiune a statului, a cărei expresie clasică și prestigioasă este constituția lui Zenon. Experiența dobîndită într-un astfel de oraș era generalizată. În 531, Iustinian extinde aplicarea constituției lui Zenon⁹³ la întreg imperiul. Principiile acestui urbanism se sprijină pe necesitatea unui control, dealtfel destul de elastic, privind respectarea unor reguli relative la înălțimea caselor, distanțele minime dintre ele (ἀήρ) și concilierea intereselor divergente ale vecinilor. Amenda care trebuia plătită în cazul încălcării ἀήρ-ului, neurmată de demolarea cerută de lege a primit numele celebru de ἀερίκον.

Iulian n-a redactat un tratat de arhitectură, ca Vitruviu de pildă, ci un regulament urbanistic privind construcțiile de case noi și reparațiile efectuate la case deja existente. Celebritatea dobîndită de opera lui Iulian pare a se fi manifestat prin adoptarea ei ca regulament pentru construcții și în alte orașe și, înainte de toate, la Constantinopol, unde problemele urbanistice intrau în competența eparhului, definită sub acest raport prin constituția lui Zenon. Ordonanțele aplicate de acest organ formau celebra *Carte a eparhului* (Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον)⁹⁴. Aceasta pare să fi avut ca anexă neoficială textul tratatului de arhitectură al lui Iulian. Organizarea corporațiilor făcea încă mai necesar un astfel de text. D.S. Gkinis⁹⁵ neagă orice legătură între *Cartea eparhului* și *Tratat*. A. Christophilopoulos⁹⁶ admite identitatea de preocupări între *Cartea eparhului* și *Tratat*. Chiar

⁹³ CI 8, 10, 12. Cf. H. Dirksen, *Hint. Schriften*, Leipzig 2 (1971). Asupra descoperirii constituției lui Zenon de către Antonius Augustinus (Agustín), v. scrisoarea din 1 februarie 1546 pe care acesta din urmă o adresa lui L. Torelli, la H. E. Troje, *Graeca leguntur* (1971) 54: *reporta a nobis Venetiis est pulcherrima Zenonis Constitutio de aedificiis privatis in Bessarionis locupletissima bibliotheca, in eo libro in quo Iustiniani, Iustini minoris et Leonis, ut vocat, Sapientis, omnes Novellae Leges continentur*. Cf. o analiză care reînnoiește problema transiterii și a utilizării constituției, la Nicolas Van der Wal, *La constitution de Zénon περί καινοτομιῶν, et sa place dans le Code de Justinien*, in *Ξένιον — Festschrift Pan I. Zepos*. Athen, Freiburg/Br., Köln 1 (1973) 725—734. Pentru corespondența lui Agustín, v. F. A. Biener, *Geschichte...* (1824) 552—553.

⁹⁴ V. J. Nicole, *Le livre du préfet*. Geneva (1893) și idem, *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον—The Book of the Eparch — Le livre du Préfet* (Variorum Reprints), Londra (1970).

⁹⁵ EEBs (1937).

⁹⁶ Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ, Atena (1935) 30.

dacă admitem părerea lui Christophilopulos și a lui Ferrini⁹⁷, care respinge caracterul de text oficial al tratatului, nu e mai puțin adevărat că adăugarea sa la *Cartea eparhului* avea drept scop să se facă obligatorii recomandările de ordin tehnic cuprinse în tratat. Valoarea legală a *Tratatului* a fost admisă de Heimbach⁹⁸ și Zachariae von Lingenthal⁹⁹.

Oricum ar fi, Armenopol, receptînd în cartea a II-a a Manualului său textul lui Iulian, l-a considerat ca fiind un text de lege și el a circulat cu acest titlu și în țările române împreună cu *Hexabiblul*.

Folosirea exactă a termenului de ἐπαρχικά a dat naștere la o controversă deschisă de Cujas și închisă, credem noi, de J. Nicole și Siuziumov. Întemeindu-se pe prefata Manualului lui Armenopol, Cujas admitea că termenul nostru desemna numai edictele prefectului praetoriului și ale prefectului orașului, nu și pe acelea ale guvernatorilor de provincii. Zachariae von Lingenthal, după ce în *Delineatio* (§ 8) aderase la această opinie dominantă, o respinge în *Anecdota* (III 239—240; 246), deoarece constata că în corpul Manualului, Armenopol aplica termenul de ἐπαρχικά dispozițiilor de drept cutumiar provincial (palestinian) din *Tratatul* lui Iulian. El conchidea că, așa cum termenul Νεαράι nu se aplică colecțiilor complete de Novele, ci numai unor culegeri de novele, tot așa termenul ἐπαρχικά poate însemna „pasaje alese” din *Tratatul* lui Iulian.

J. Nicole (*Avant-propos du livre du préfet*, 1893, ed. 1970, 9—11) ține seama de descoperirea textelor din *Tipoucitos*, care fac parte din Ἐπαρχικὸν Βιβλίον al lui Leon al VI-lea și din care două se regăsesc în Manualul lui Armenopol (III 3 §§ 59 și 69), cu mențiunea ἐπαρχικόν (în cel mai bun manuscris al *Hexabiblului*). Dar Manualul conținea și alte fragmente care veneau din *Cartea eparhului* (III 8 §§ 40—43; VI 14 § 12; 13; 16). Cel puțin unul din eparhicele lui Armenopol era un edict imperial adresat prefectului Constantinopolului (VI 14 § 13). Nicole deduce că metoda de extragere a textelor, folosite de Armenopol, are uneori ceva mecanic și accepțiunea termenului de ἐπαρχικά a fost generalizată de el. Dealtfel, în ms. Genevensis gr. 23, extrasele din *Tratatul* lui Iulian nu poartă faimosul titlu de ἐπαρχικόν dat de Armenopol. În fine, raportul dintre *Tratat* și *Cartea eparhului*, așa cum îl concepe Siuziumov, explică și justifică generalizarea de ordin terminologic a lui Armenopol.

Armenopol nu delimitează strict textul *Tratatului* de textele receptate de el din alte culegeri de drept bizantin. În ediția Heimbach, *Tratatul* lui Iulian a fost editat după un excelent ms. Haenelianus.

Jules Nicole¹⁰⁰, descoperind *Cartea eparhului* în manuscrisul 23 de la Geneva, a găsit în acest manuscris și o versiune redusă a *Tratatului*, diferită de cea utilizată de Armenopol și conținînd fragmente noi. Manuscrisul de la Geneva este socotit ca fiind mai vechi și mai corect decît cel al lui Armenopol. Colaționînd textul genevez al *Tratatului* cu versiunea inserată în *Hexabiblul* lui Armenopol, utilizată de Fotino, n-am găsit

⁹⁷ *Gli estratti di Giuliano Ascalonita*, in *Opere*. Milano 1 (1929) 444—445.

⁹⁸ „*Krit. Jahrb. für deut. Rechtswiss.*” 3 (1839) 961 și urm.

⁹⁹ *BZ* 2 (1893) 132.

¹⁰⁰ V. mai sus n. 94.

nici o identitate sau analogie care să denote că Fotino ar fi folosit concomitent și o altă variantă, apropiată de ms. Genevensis 23, sau identică acestuia. Locurile în care unele numerale indicate cifric în Suallemburgus se regăsesc date *en toutes lettres* la Fotino și în Genevensis, nu permit nici o concluzie în acest sens.

Un fragment din Tratat, descoperit de D. Gkinis¹⁰¹, și publicat în 1937, nu aduce nimic interesant pentru prezenta ediție. El nu face decît să prescurteze textul de la Geneva.

În stadiul actual al tradiției manuscrise, versiunea Armenopol, îmbogățită cu unele extrase din Procheiron, pare a fi cea mai apropiată de versiunea originală a lui Iulian. S-a remarcat totuși că unele texte — ca de exemplu, paragraful 46 care se referea la Constantinopol — nu puteau figura în versiunea originală¹⁰².

Eminentul bizantinolog sovietic, M. Ia. Siuziumov, care a consacrat operei lui Iulian, pe care a tradus-o în rusește, un important studiu, este de părere că tratatul s-a aplicat la Constantinopol, așa cum rezultă dintr-o scolie la capitolul privitor la bucătărie. După el, textul care figurează ca anexă la *Cartea eparhului*, reprezintă acea parte a tratatului care a cunoscut o aplicare efectivă. *Cartea eparhului* nu figurează în *Hexabiblu* deoarece în secolul al XIV-lea atribuțiile acestui demnitar privind meseriile și piețele dispăruseră, intrînd în competența puterii centrale. La Armenopol, tratatul începe printr-un paragraf referitor la băi, ceea ce corespunde titlului despre construcții private din *Codul* lui Iustinian și titlului Περὶ ἰδιωτικῶν οἰκημάτων din *Basilicale*.

Tratatul a cunoscut, după opinia savantului sovietic, o reactualizare în secolul al X-lea, ca urmare a dezvoltării relațiilor comerciale cu țările slave. Dimpotrivă, cucerirea latină a oprit construirea de clădiri noi. În secolul al XIV-lea, dezvoltarea orașelor și opoziția lor față de exploatarea feudală explică necesitatea integrării în *Hexabiblu* a vechiului text reactualizat al tratatului, preferat *Cărții eparhului*, deja căzută în uitare.

Începînd din secolul al XIV-lea, *ta eparhika* ale lui Armenopol au asigurat *Tratatului* lui Iulian o circulație neîntreruptă, laolaltă cu textul *Hexabiblului*. Dar de fapt, dreptul urban cuprins în textele fundamentale din cartea a 58-a a Basilicalelor trecea înaintea textului din Manualul lui Armenopol, așa cum rezultă și din titlurile despre construcții noi, care se află în primele două manuale ale lui Fotino (1765, 1766).

Receptarea individualizată a tratatului, cu această importantă inovație, anume că textele sale, îmbinate cu cele din Basilicale, au servit la crearea unui concept nou de cod urban, distinct în cadrul unei codificări generale a dreptului, se leagă de numele lui Alexandru Ipsilanti și al lui Mihail Fotino. Ea reflectă cotitura pe care dezvoltarea orașelor românești o înregistra la sfîrșitul secolului al XV IIII-lea. În istoria Tratatului, acest episod de o excep-

¹⁰¹ V. mai sus n. 95.

¹⁰² M. Ia. Siuziumov, *op. cit.*

țională valoare rămasese necunoscut. L-am semnalat pentru prima oară în 1965, dar recenta ediție a *Cărții eparhului*¹⁰³ n-a putut înregistra acest lucru în prefața sa. De aceea, scopul prezentei ediții este de a completa această lacună și de a depune la dosarul istoriei *Tratatului* toate documentele care privesc receptarea acestuia în țările române.

Menționăm la sugestia colaboratoarei noastre, un fapt pe care recenta ediție (1970) a *Cărții eparhului* nu-l semnalează, și anume folosirea limitată a Tratatului lui Iulian din Ascalon, în versiunea Hexabiblului lui Armenopol, de către Teofil al Cambaniei, în al său *Nomikon* (XXXVIII § 1—45) din 1788, editat de D. S. Gkinis în 1960. Nu avem nici un indiciu că opera lui Fotino era cunoscută de Teofil și a putut să-i servească drept model. Lipsește dealtfel la Teofil nu numai larga receptare fotiniană, justificată în paragraful 1 prin nevoile limitate ale instanțelor bisericești din teritoriile ocupate de turci sau prin (§ 41) constatarea unei abrogări (desuetudini) intervenită în materie de cuptoare (Harm. II 4). Lipsește mai ales la Teofil ridicarea întregii materii la rangul de codificare urbană specializată, ca la Fotino. Dealtfel, § 1 citat dovedește că Teofil răminea strâns legat de accepțiunea romană a epitetului de *urbanus*, raportînd-o la orice clădire, fie la oraș fie la țară (*ruri*). La Fotino acest sens general se estompează și servituțile urbane sînt codificate îndeosebi ca o materie specific orășenească. La Teofil, cap. 38 se intitulează : Περὶ σπητιῶν κτίσεως καὶ τῶν ἄλλων ἐν αὐτοῖς περιστατικῶν (Despre construirea caselor și toate celelalte care se referă la ele).

9. *Basilicalele*¹⁰⁴. Aproape jumătate din proiectul de cod redactat de M. Fotino este extras din *Basilicale*. Această celebră culegere de legi bizantine nu era cunoscută în țările române înainte de 1726 decît prin texte izolate, extrase din *Cărțile împărătești*. Acestea figurau în culegerile care circulau în traducere slavonă, în versiunea greacă sau în cele din urmă (secolul al XVII-lea), în traducere românească. Prima dovadă documentară a existenței textului integral al *Basilicalelor* în Țara Românească — de data aceasta în ediția Fabrot, tipărită în 1647 — se leagă de Biblioteca Mavrocordatilor. Cataloage datînd din deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea atestă prezența acestei ediții în fondul juridic al Bibliotecii¹⁰⁵. Succesul ei pare să fi fost extrem de rapid; începînd de la mijlocul secolului pînă în 1840, numărul trimiterilor la această ediție (se arată cartea și titlul, uneori chiar fragmentul (capul, capitolul), foarte adesea și volumul și pagina sau numai acestea, eventual cu cifra capitolului) în actele practicii și mai ales la judecăți, crește continuu, ridicîndu-se la o cifră considerabilă. Pentru a o desemna culegerea se folosește numele de *Vasilicale* sau *Cărțile împărătești*. *Basilicalele* simbolizează dreptul imperial, dar în practică, ele sînt departe de a domni în exclusivitate. Concurența

¹⁰³ V. mai sus, n. 94.

¹⁰⁴ V. V. G., *Le droit romain de Justinien ... I. Le rôle des Basiliques*, in St. Cl. 12 (1970) 221—233.

¹⁰⁵ V. V. G., *Les ouvrages juridiques de la Bibliothèque des Maurocordato*, in „Jahrb de oesterr. Byzantinistik” 18 (1969) 195—220.

cea mai puternică le vine din partea legislației lui Iustinian însuși (*Novelele* și, mai ales, *Instituțiile*), și a *Hexabiblului*.

Fundamental, proiectele lui Fotino sînt compuse pornindu-se de la o selecție de texte din *Basilicale*. Scolile Basilicalelor sînt constant utilizate. Pentru o informare mai amplă asupra subiectului, trimitem la studiul nostru citat la nota 106.

10. *Hexabiblul lui C. Armenopol*¹⁰⁶. Această importantă operă nu a circulat nici ea în principate înainte de crearea Bibliotecii Mavrocordaților, decît prin fragmentele cuprinse în culegerile amintite mai sus. În fondul juridic al Bibliotecii Mavrocordaților figurau ediția Suallemberg (1540) în două exemplare și ediția lui Denis Godeffroy (1587). Aceste ediții, în special cea de a doua, vor fi mult utilizate în principate. Ediția lui A. Spanos (1744) cunoaște și ea o carieră rapidă aici, dar nu va izbuti niciodată să înlăture complet edițiile clasice. Fotino folosea în practică *Hexabiblul*, care este din ce în ce mai mult citat în procese, iar titlul II, 41 referitor la *protimisis* din Manualul său din 1766 este extras din Armenopol dar, în general, acesta pare că cedează pasul în fața *Basilicalelor*. *Hexabiblul* a jucat un rol important în 1777 în alcătuirea codului urban (cartea a V-a a proiectului de cod) într-un moment în care Alexandru Ipsilanti îl utiliza pentru reforma sa în legătură cu *protimisisul*. În 1804, C. Moruzi¹⁰⁷, domnul Moldovei, se gîdea să facă din el un cod al țării, idee pe care grecii din Ellada o vor relua și o vor realiza pentru ei în 1835. În acest scop, Moruzi a însărcinat pe Toma Carra, distins judecător la departamentul judecătoresc din Iași, să traducă în românește, ajutat de trei juriști moldoveni, Manualul judecătorului din Salonic. S-au utilizat atît edițiile clasice cît și aceea a lui A. Spanos.

Ideea pare să fi fost repede părăsită în Moldova, căci în 1806 Carra, punind la contribuție *Hexabiblul*, dar mai ales *Basilicalele* și într-o măsură mai mică recentul cod civil francez, redactase prima carte dintr-un important proiect de cod general (civil, comercial, penal, de procedură), intitulat Πανδέκτη. Terminarea și intrarea în vigoare a acestui cod a fost împiedicată de războiul ruso-turc din 1806 — 1812. Începînd din acest moment, cariera *Hexabiblului* în Moldova, comparativ cu Țara Românească, a fost dintre cele mai importante și s-a prelungit pînă către 1840, mai ales datorită lui Flechtenmacher și mai puțin lui Andr. Donici. Autorul codului Callimachi ne dă o nouă traducere, în timp ce juristul grec, C. Chysokephalos încearcă, către anul 1821 sau mai de grabă după 1830, să elaboreze, pornind de la *Hexabiblul*, un Nou Armenopol (Νέος Ἀρμενόπουλος), rămas neterminat. Acest proiect avea ambiția să realizeze o adaptare mai

¹⁰⁶ V. V. G., *Le droit romain de Justinien ... III. Le rôle de l'Hexabible d'Harménopule*, in St. Cl. 13 (1971) 207—239; idem, *Preemțiunea ...* 256—262.

¹⁰⁷ V. Gh. Ungureanu, *Încercările lui Alexandru Moruzi Votevod de a dota Moldova cu o legislație*, in „Arhiva”, Iași 40 (1933) 136—140; v. V. G. *Preemțiunea ...* 254—256.

originală decît simpla repetare a textului din secolul al XIV-lea, la care se mărgineau grecii la Atena în 1835.

Pentru o informare mai amplă privind receptarea *Hexabiblului*, trimitem la studiul nostru citat la nota 106.

Receptarea directă a *Basilicalelor* și a *Hexabiblului* în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea nu mai este un proces oriental. Caracterul său savant este accentuat de folosirea edițiilor citate din Apus, și de raportarea lor la literatura occidentală asupra dreptului roman și natural. Prin aceste două surse, receptarea bizantină din principate se apropie de cea care în Occident se sprijinea pe compilația în latinește, a lui Iustinian. Această nouă etapă a receptării se explică printr-o schimbare a nevoilor societății timpului cărora dreptul lui Iustinian, care se regăsea în *Basilicale* și în *Hexabiblu*, se dovedea — după cuvenita selectare — apt de a le oferi soluții corespunzătoare.

III. ANALIZA STRUCTURII TEXTELOR EDITATE

1. Nucleul de cod urban în proiectul de cod general de la 1765.

a) Nucleul se reduce la titlul 45 : *Περὶ καινοτομιῶν γιγνομένων ἐν οἰκῶν ὅπου τε τόπω εἴτε δημοσίῳ εἴτε ἰδιωτικῷ* (Despre construcții noi care se fac în orice loc, fie public, fie privat).

Acest titlu de 8 paragrafe este extras exclusiv din *Basilicale* (58, 2; 5; 7; 8).

Primul paragraf interzice încălcarea unui drum public datorită unei construcții noi. Era abuzul cel mai frecvent care contribuia la paralizarea sistematizării planului orașului ¹⁰⁸.

Paragrafele 2—7 reglementează raporturile de vecinătate în sensul soluțiilor comode din dreptul roman clasic.

Paragraful 8 consacră dreptul celui care fără a întâmpina vreo opoziție a construit pe un loc domnesc.

Se consideră, în general, că această soluție ține de obicei și, cu acest titlu, era aplicată în Moldova ¹⁰⁹. Nu se acorda nici o favoare prin această prevedere. Se tindea numai în mod vizibil la încurajarea celor care construiau cu bună credință, respectându-se totodată destinația locurilor domnești, adică aceea de a permite celor care se integrau în chip pașnic în viața orașelor, să devină orașeni avînd o casă de locuit și mijloace de existență potrivit stării lor sociale.

Concordanța între un principiu de drept bizantin ca cel din paragraful 8 și un obicei local, specific legăturilor fundamentale dintre producător și pămîntul pus în valoare, nu are nimic excepțional ¹¹⁰, dar ea nu merită mai puțin să fie subliniată. Uneori o astfel de coincidență poate

¹⁰⁸ V. mai jos procesul de la 1 mai 1768 și hrisovul din 12 mai 1768.

¹⁰⁹ V. Anexa E II nr. 3 (24 mart. 1794).

¹¹⁰ V. mai jos hrisovul din 12 mai 1768.

fi fortuită, dar alături ea reflectă fondul comun al instituțiilor sud-est europene. Nu trebuie exclusă, de asemenea, posibilitatea, mai ales atunci când documentele ne lipsesc, ca norma scrisă a pravilei să fi „coborât” la nivel de obicei, realizându-se astfel o formă superioară de receptare. În privința *trimoiriei*¹¹¹, Fotino însuși, utilizând texte bizantine la redactarea titlului corespunzător din cartea a IV-a (1777), înregistra convingerea că este vorba, de asemenea, despre o instituție cutumiară. Nimic nu ne oprește să credem că la un moment dat, puterea domnească, în funcție de interese, s-a lăsat condusă de principiul bizantin reluat în § 8, pentru a accepta consolidarea dreptului de stăpânire funciară a constructorului de bună credință lipsit de o autorizație expresă, asupra unui loc domnesc necontestat. În practică, această inițiativă a putut cu ușurință trece drept o inițiativă domnească, devenind la capătul unei perioade de timp sursa unui obicei. Fotino, pornind de la textele bizantine, se limitează numai să indice sursa. El nu se referă la cutumă, nici ca sursă exclusivă, cum face în alte cazuri când este vorba de codificarea unui obicei, nici ca sursă dublă, cum i se întâmplă alături să noteze, dacă este cazul. Cartea a IV-a furnizează câteva exemple tipice.

b) Nucleului format de titlul 45 i se adaugă paragrafele 1 și 3 din titlul 60 Περί ἐμπρησμοῦ (Despre incendiu) care provine din cartea 60 (de drept penal) a *Basilicalelor*. Cel care incendiază o casă va fi ars de viu sau decapitat (§ 1). Cei care îl împiedică pe stăpînul unei case incendiate să-și salveze lucrurile vor fi trimiși la ocnă pe vecie (§ 3).

2. Nucleul lărgit al codului urban în proiectul de cod general de la 1766.

a) Titlul de bază (II, 23) reia textul din 1765 augmentat în toate codicele ce ni s-au păstrat cu un paragraf care decide soarta unei construcții ridicate pe terenul altuia. Demolarea nu-l privează pe constructor de dreptul de a-și lua materialele. În versiunea editată de noi, după codex paris. suppl. gr. 1323 figurează un al 10-lea paragraf în neogreacă, extras din Bas. 22.1 care scutește pe contestatorul cu privire la noua clădire, să aibă certitudinea absolută a dreptului de proprietate în persoana celui care a făcut lucrarea, fiind suficientă opinia celor care au văzut sau auzit ceva în legătură cu construcția. Acest paragraf figurează și în ms. de la București ale Manualului lui Fotino, clasificate de noi în familia B. Aceasta presupune că unificarea textului din 1323, care a dat naștere acestei familii de ms. n-a avut loc decît după ce paragraful 10 se adăugase în versiunea neunificată a codicelui parisian, pe cînd familia A rezulta dintr-o unificare anterioară.

Totodată trimitem la aparatul de subsol al textului editat de noi pentru a se vedea sursele exact folosite de Fotino și mai ales modul liber în care a căutat în *Basilicale* un simplu punct de plecare pentru o normă nouă.

b) Această bază (II, 23) a fost lărgită prin adăugirea unui titlu II, 24 (Bas. 58, 10) Περί νέων οἰκοδομῶν (Despre construcții noi) care

¹¹¹ V. V. G., in RA 9 (1966) 99.

comportă 5 paragrafe. Se găsesc aici principiile fundamentale privind o *nuntiatio noui operis*. Subliniem aici numai importanța paragrafului 2 care face obligatorie obținerea unei permisiuni din partea domnului de către toți cei care încep o construcție nouă.

Acest principiu bizantin va fi una dintre liniile directoare ale dreptului domnesc în materie de urbanism. Nerespectarea lui a determinat pe domni să impună aceeași obligație prin intermediul unui act normativ domnesc.

În ms. proiectului din 1766, aflate la BAR din București și la Iași (deci și în ed. Zepos, 1959) titlul 24 are 5 paragrafe extrase din Bas. 58, 10, cu schimbarea rubricii *περὶ καινοτομιῶν* în *περὶ νέων οἰκοδομῶν*. În versiunea editată de noi (cod. paris. suppl. gr. 1323), mai figurează alte 5 paragrafe scrise ulterior, poate de aceeași mină și provenind din *Nomos georgikos X*, adică din titlul cu aceeași rubrică cu a Bas. 58.10. Copiate în greaca bizantină, după *Ius Graeco-Romanum* al lui Leunclavius (1595), ele urmau probabil să fie transpuse în greacă populară. Patru din aceste paragrafe se regăsesc în cartea a V-a a proiectului fotinian de cod agrar din 1775/1777, editat de noi în *Legislația agrară a Țării Românești* (1970) 118—119. Adăugirea lor nu se datorește întâmplării care, aci, pune la dispoziție spațiu liber, ci conexității de probleme. Titlul din *Nomos georgikos* și cel din Basilicale purtau aceeași rubrică. Este totodată vorba de aspirații contemporane și cu o sursă comună în activitatea codificatoare a lui M. Fotino însuși: adausurile în greaca bizantină la proiectul din 1766 și redactarea în aceeași limbă a anteproiectului de cod general din 1775/1777.

Introducerea, într-un titlu de materii urbane, a unor paragrafe din legile agrare poate surprinde. În Bas. 58.10. era vorba de construcții noi pe teren propriu. În textele din *Nomos georgikos* este vorba de construcții (la țară sau la oraș) pe loc străin sau părăsit temporar. Pe Fotino îl va fi interesat aspectul orășenesc? Sau a dat aici precădere sensului roman al termenului clădire = urban, indiferent de așezare? În toate textele adăugate se respectă principiul roman: *superficies cedit solo*, convenabil acum privatizării crescînde a proprietății funciare în principate. Un singur text (24,6) se referă la o construcție pe teren părăsit, fiindcă proprietarul se întoarce după o absență nedeterminată. Aici se admite o derogare de la principiul roman, conformă cu dreptul grec popular și curentă și în principate, cu sau fără influență greacă: înlocuirea locului construit, cu altul neclădit, *ἀντιτοπία* (paralele cu *δενδροκτησία*). Constructorul rămînea astfel stăpîn pe construcția făcută pe locul altuia, iar prin schimb obligator devenea și proprietar al solului.

Prof. N. I. Pantazopoulos^{111a} consideră această dispoziție din *Nomos georgikos* ca fiind o reacție isauriană grecească împotriva principiului roman; ea consacra pluralitatea orizontală de stăpîniri funciare pe același teren, potrivit unei vechi tradiții orientale, mergînd pînă în dreptul babilonian, dar abrogată de Basilicalele și de Hexabiblul lui Armenopol.

^{111a} V. Peculiar Institutions of Byzantine Law in the *Georgikos Nomos*, in RESEE 3 (1971) 541—547.

Fără identitate perfectă, poziția dreptului popular grecesc era apropiată de aceea a lui *ius Valachicum* care permitea încă mai larg folosirea superficială a pământului altuia, în interesul punerii lui în valoare. Oricum, Armenopol nu exclusese din *N o m o s g e o r g i k o s* principiul „neroman” al *antitopiei*, ci îl conciliază cu *superficies cedit solo*, ca o excepție în caz de absență și nu prin acceptarea a două proprietăți orizontale pe același teren, ci prin schimb de terenuri. Și în principate, principiul *superficies cedit solo* servește la restrângerea și lichidarea finală a concepției largi comunitare, a lui *ius Valachicum*. Fotino participă intens la acest proces.

Metoda de lucru a lui M. Fotino în elaborarea titl. 23 și 24 din cod. paris. suppl. gr. 1323 pune o importantă problemă de tehnică editorială a operei sale. Exemplul analizat de noi, nu este izolat. Pentru o ediție exhaustivă a operei fotiniene se impune: concisa adnotare a trimiterilor cifrici la un text „corespunzător” din Basilicale sau alte izvoare bizantine; dacă nu se poate adopta metoda aparatului critic pus de noi în circulație în „Legislația agrară” și amendat în cea de față, este necesar să se găsească un alt cod de exprimare a diferitelor raporturi între textul lui Fotino și sursa lui bizantină; în fine, fără a se lua ca bază codex. paris. suppl. gr. 1323, o ediție științifică a Manualului din 1766 nu poate fi dată. Pentru moment editarea codexului parizian este pregătită la Atena în colaborare cu prof. Pan. J. Zepos, autorul prețioasei ediții fotiniene din 1959.

c) O a doua adăugire la schema din 1765 constă într-un titlu II, 37 de două paragrafe (Bas. 58. 7) Περὶ δουλειῶν (Despre servituți). Primul paragraf este o scolie¹¹², căci textul începe prin expresia caracteristică pentru începutul unei note de comentator: γίνωσκε și dă o definiție generală a servituții, în timp ce paragraful doi tratează despre perioada de timp necesară unei prescripții. Nu putem califica acest text drept specific urban.

d) Titlul II, 40 (Bas. 58.13) și Harm. (2.4.103) se ocupă de-a lungul a cinci paragrafe de regimul apelor. Sint texte care privesc în egală măsură și moșiile rurale și orașele. Ca urmare Fotino nu le va include în noțiunea strictă de drept urban codificată în cartea a V-a a proiectului 1775/1777.

3. *Apariția microcodificării dreptului urban prin intermediul hrisevului din 1768.* Această codificare reprezintă un moment remarcabil și avem norocul de a-i cunoaște geneza concretă.

a) *Procesul de la 1 mai 1768 dintre D. Ghica și T. Crețulescu.* Marele fost ban Toma Crețulescu voia să alipească la curtea casei sale de lângă podul Mogoșoaiei, strada existentă, prevăzută cu un post de pază, stradă de care se foloseau orășenii și țăranii cu atelajele lor. Marele ban voia să se deschidă o altă stradă în partea opusă, pe un teren alăturat pe care tocmai îl cumpăraseră. Pe terenul astfel obținut era proiectată construcția unei simigerii, ceea ce îl silea pe vecin, marele spătar D. Ghica, unchiul domnului, să-și închidă ferestrele și să stea în vecinătatea unei permanente primejdii de incendiu, să suporte fumul și mirosul greșos.

¹¹² Motiv pentru care ms. nu poartă indicația sursei; v. ed. Zepos, II 37 § 1 (în ms. ieșean editat, scolia a devenit paragraful 1 al titlului; nu e un caz izolat).

Are loc un proces, trimis de domn în fața unei comisii de șase boieri, dintre care un Crețulescu și doi Cantacuzino, înrudiți cu pîritul. Procesul de la 1 mai 1768¹¹³ declară: nu există jurisprudență în această materie. Este unul dintre rarele documente care ne dezvăluie această practică importantă, anume recursul la precedentele judiciare¹¹⁴. Dar aflăm că practica somației de către vecini în cazul unei construcții noi care închidea vederea sau era un motiv de poluare („putoare”) era curentă. Și ceea ce e mai izbitor este faptul că însuși pîritul Toma Crețulescu recursese la ea pentru a-l împiedica pe marele vornic Matei Cocorăscu să construiască bucătării prea aproape de grajduri. Noua construcție a fost dărîmată („i-au rădicat-o”).

Toate acestea nu reprezintă decît obiceiul pămîntului pe care boierii îl cunoșteau și pe care îl consemnează în sentința lor judecătorească. Dar ei consultă de asemenea pravila bizantină. Mai întîi, probabil, pe cea cu privire la închiderea unei străzi, pentru care nu exista un obicei. Străzile trebuiau menținute în starea lor anterioară. După pravilă, declară boierii judecători, nu-i este permis marelui ban să abată strada.

Pentru cei care se află în raport cu vecinătate, principiile pravilei sînt rezumate astfel:

În cazul unei construcții care aduce prejudicii vecinului, acesta poate opri lucrările și va primi despăgubire în cazul în care cel oprit nu se supune și continuă să construiască.

Proprietarul poate construi liber, în măsura în care nu aduce prejudicii vecinului.

Oprirea construcției intervine, de asemenea, în caz de poluare (miros urît, fum).

Pravila interzice supraetajarea unei case, dacă în acest fel se ia vederea vecinului. Această regulă se aplică cu atît mai mult în cazul unei construcții noi. Starea veche a lucrurilor trebuie menținută.

Și iată decizia boierilor judecători: „Ci după dreptatea pravilii și a obiceiului locului hotărîm, că nu iaste dumnealui volnic a face zidire care aduce stricăciune și supărare vecinului, încă închizînd și ulița domnească”.

Care este pravila consultată și invocată de boieri? Nu ni se spune din păcate, în termeni exacti. După toate probabilitățile este vorba de *Basilicale*, în ediția Fabrotus, lucru deloc neobișnuit la acea dată, sau, poate, în rezumatul lui Fotino de la 1765 sau 1766. Cel puțin unul dintre principiile citate de boieri se găsește aici. Dar cel privitor la închiderea străzilor nu se află aici decît în forma indirectă a paragrafului 1 (45 = II 23). Dacă era vorba de „codul lui Scarlat Ghica”, sancționat și intrat în vigoare, nu s-ar fi citat acest cod recent ca atare sub domnia fiului său? Nu s-ar fi găsit deci un argument din faptul că pravila fusese deja confirmată de puterea domnească? Este încă o dovadă că așa-zisul cod rămăsese în stare de proiect.

¹¹³ V. G. Potra, DOB 374–375, n. 384 și anexa E I nr. 3.

¹¹⁴ V. V. G. și O. Sachelarie, *L'origine et l'autorité des recueils de jurisprudence dans la science du droit roumain*, in „Rev. des sc. soc., Série Sc. jurid.” 14 (1970) 157–170.

b) *Marele hrisov din 12 mai 1768*. Acest proces a avut o urmare remarcabilă : marele hrisov din 12 mai receptează dreptul urban bizantin din *Basilicale* și din *Hexabiblu*. O amplă introducere în cea mai pură tradiție bizantină și în care recunoaștem pana „prințului filozofilor”, a lui Mihail Fotino, enunță următoarele considerații în materie de politică legislativă :

— Domnul trebuie să se preocupe și el de elaborarea anumitor pravile civile (politice), întrucît acestea începuseră să nu mai fie respectate.

— Perversiunea sau simpla neglijență conduce alterarea sau chiar dezafectarea totală a pravilei. Cei vinovați supraestimîndu-și inteligența ajung, așa cum observă Ioan Chrisostomul, la nebunie.

— Pravila trebuie să fie consultată constant și cu atenție și mai ales de către cei care sînt convinși că o cunosc bine.

— Astfel, domnul își îndeplinește datoria față de supuși și față de Dumnezeu, respectînd pravilele divine, în scopul de a realiza justiția și pacea.

— Pravilele trebuie să fie aplicate potrivit înțelesului lor, întrucît toate ne asigură că ele cuprind justiția de care avem nevoie.

— Pietatea stă, potrivit Sf. Nil, nu în mila față de multe persoane, ci în abținerea de la orice nedreptate față de oricine. În acest hrisov se inserează un citat din Sf. Nil, așa cum în marele hrisov despre organizarea meșteșugurilor din decembrie 1774 Alexandru Ipsilanti făcea citate din Seneca, Ovidiu și din Sf. Vasile și Grigore din Nazianz. (v. n. 10).

— Există mai multe feluri de a săvîrși nedreptatea, din care unul constă în a construi în dauna vecinilor și a construi fără autorizarea puterii domnești care trebuie să cunoască finalitatea noii construcții.

Armătura etică a actului legislativ este, așadar, foarte densă și în fond, bine concepută. Originea sa bizantină și creștină nu pune probleme speciale, dar se remarcă punctul de plecare și punctul de sosire : realitatea locală.

După o lungă perioadă de pozitivism juridic, în timpul căreia, pentru a-și afirma specificitatea, legea trebuia să îmbrace forma unui ordin sec, pînă la dezumanizare, astăzi dreptul modern cel mai revoluționar regăsește, la un alt nivel și într-un context social inedit, o tehnică legislativă care nu mai refuză un preambul care să definească rezonanța etică a legii și îi mărește valoarea educativă și forța de radiere și adeziune luminată¹¹⁵. Evident că în secolul al XVIII-lea, legiuitorul feudal și fanariot nu putea pune o tehnică apreciabilă, ca atare, decît în serviciul moralei sale de clasă. Era limita sa istorică. Dar trebuie reținută lupta pentru dreptate. Chiar și jocul complicat al celor care o subordonau scopurilor lor, se dovedește semnificativ.

Cît despre reglementarea propriu-zisă, se edictează următoarele norme, cu o trimitere constantă la pravilă (odată cu citarea cifrică : „car-tea împărătească” 57, titlul 8 și 10 și 40 (ed. Fabrotus) :

¹¹⁵ V. Emil Nicolcicioiu, *Considerații pe marginea științei legiferării și tehnicii legislative* și idem, *Cîteva sugestii pentru o metodologie generală de tehnică legislativă*, în RRD 28(1972) nr. 6, 40—55; nr. 7, 62—77; Yolanda Eminescu, *Le droit devant le progrès scientifique et technique*, comunicare la Congresul internațional de drept comparat, Teheran, 1974.

a) Sînt interzise construcțiile noi fără autorizarea prealabilă a principelui (mai multe versiuni ale aceluiași principiu). Sancțiunea va fi dărimarea clădirii construite ilegal.

b) Aplicarea unei *nuntiatio novi operis*.

c) Opoziția la o nouă construcție pe un teren public îmbracă forma unei acțiuni populare : orice cetățean are dreptul să o exercite, chiar fără să fi suferit un prejudiciu personal.

d) Renovarea unei case nu trebuie să-i schimbe starea anterioară și mai ales să ia lumina sau vederea vecinilor.

e) Constituția lui Zenon¹¹⁶ interzice oricui de a acoperi vederea munților ca și aceea a mării. Principele și boierii nu considerau ridicol sau absurd să introducă asemenea dispoziții în dreptul valah.

f) Se precizează distanțele pe care trebuie să le respecte construcțiile care închid vederea spre munți, spre grădini sau livezi.

g) Se precizează, de asemenea, distanțele pe care trebuie să le respecte constructorii de brutării, plăcintării, vopsitorii, uneori ținînd seamă de înălțimea caselor amenințate (două sau trei nivele) și de existența ferestrelor. Nu lipsesc referirile la două legi care prevăd fiecare o distanță diferită (60 și 12 coți).

În concluzie, se insistă asupra faptului că reglementarea domnească este obligatorie pentru că este conformă *pravilei* ; iar la sancțiunile evocate, ale acesteia, se adaugă invitația adresată domnilor care vor urma de a respecta noua reglementare, ajutîndu-se de drept (justiție) și *pravile*.

Poziția specifică a puterii legislative *domnești* față de dreptul bizantin este foarte sugestivă, prestigiul și superioritatea *pravilei* par să fie intacte, cu toată necesitatea de a o sprijini și de a o confirma printr-un hrisov care, să nu uităm, își trăgea forța morală din conformitatea cu legea imperială. Este izbitoare atenția care se dă boierilor ale căror interese erau în joc. Boierul lezat de comportarea lui Toma Crețulescu face parte din divanul care legiferează împreună cu domnul. Rudele apropiate ale pîrîtului participă, de asemenea, ceea ce face ca el să nu fie lipsit de apărători, dar se constată că ei nu i-au putut fi de vreun folos, sau n-au voit s-o facă.

Caracterul de *m i c c o d u r b a n* care este specific acestui hrisov a fost semnalat încă din 1965, cu indicarea izvoarelor bizantine ale fiecărei dispoziții. Din păcate această contribuție n-a reținut pînă acum atenția nici unui istoric al dezvoltării orașelor noastre la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Pe de altă parte s-a afirmat că aplicarea hrisovului și a dreptului pe care îl recepta a fost inexistentă.

Aceste două probleme se pun în prezent într-un cadru mai larg și le vom relua cu dezvoltările necesare.

4. *Codul urban inclus de Mihail Fotino în proiectul său de cod general de la începutul domniei lui Alexandru Ipsilanti.*

¹¹⁶ V. mai jos, proiectul lui Fotino, V 2 § 47 și urm.

A) *Noțiunea de drept și de cod urban. Terminologie fotiniană.* În 1765, Fotino n-a folosit decât noțiunea de *καινοτομία* = renovarea unei case, a unei clădiri. Un an mai târziu el a introdus în cel de-al doilea proiect al său și noțiunea de *véa οἰκοδομή*, construcție nouă. Dar cele două titluri erau separate unul de altul.

Cele două materii se găsesc reunite în corpul aceluiași hrisov, în 1768. Pornind la elaborarea codului general pe care Alexandru Ipsilanti era grăbit să-l lanseze ca un cod confirmat al țării, Fotino s-a ridicat la o generalizare care îi face cinste. El se hotărâște să consacre o carte unitară materiilor urbane și cartea a V-a a căpătât această destinație, venind la rînd după cutuma de drept civil (cartea a IV-a). Dar, din lipsă de terminologie consacrată, Fotino n-a îndrăznit să creeze expresia originală care se impunea. Prins la mijlocul drumului între puterea tradiției și noile exigențe a căror intuiție o avea, Fotino s-a mulțumit să pună cap la cap rubricile celor două titluri ale Basilicalelor din proiectul de cod de la 1766 pentru a alcătui în felul acesta rubrica cărții a V-a a proiectului din 1775—1777: *Περὶ καινοτομιῶν καὶ νέων οἰκοδομῶν*. Dar o juxtapunere mecanică nu oferă denumirea potrivită a unui concept și Fotino nu pare să fi adîncit problematica celui de care avea nevoie. Cînd se trece la *πίναξ* surpriza este mare. Primul titlu (nenumărat) reia prima noțiune a rubricii cărții, iar cel următor pe a doua. Dar aceasta nu este totul. În al treilea titlu: *Τὰ ἐπαρχικά τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Ἀσκαλωνίτου* scurtează rubrica internă a titlului IV din cartea a II-a a *Hexabiblului* lui Armenopol: *Ἐπαρχικά ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀσκαλωνίτου Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐκ τῶν νόμων ἤτοι ἔθων τῶν ἐν Παλαιστίνῃ*. Se observă ușor încurcătura și ezitarea juristului nostru. A crezut el oare că trebuia să dea o autonomie conceptuală eparhicelor? Dar care? Originea lor este pur istorică și la Armenopol, materiilor Tratatului, li se adaugă altele care aparțin poate jurisdicției prefectului și succesorilor săi. Și nici Armenopol nu vedea aici decât o subdiviziune a titlului *De novis operibus* în care aspectul procedural al lui *nuntiatio* nu era clar separat de reglementarea de fond privind servituțile prediale urbane. Totodată această identificare discutabilă ignora distincția *Basilicalelor* între procedura și statutul de fond al construcțiilor noi. M. Fotino a optat pentru o soluție într-adevăr eclectică: după titlul comun al *Basilicalelor* și *Hexabiblului*, a așezat titlul special al *Basilicalelor* care nu se găsea la Armenopol și tratatul lui Iulian. Astfel, noțiunea de drept urban pe care o folosea implicit este dintre cele mai discutabile: materii civile, materii procedurale, materii administrative, dar limitate la problema construcțiilor private, a clădirilor destinate comerțului și meseriilor care creează pericol de incendiu și poluare; servituțile prediale sînt puse la un loc și tratate în legătură cu problemele evocate. Dar codul urban al lui Fotino nu ajunge să cuprindă toată materia servituților pe care *Digestele* și *Codexul*, și pe urma lor *Basilicalele*, le sistematizau mai satisfăcător, chiar dacă o făceau în lipsa unui concept de drept urban. Dar ceea ce dă de gîndit este volumul considerabil al materiilor de drept urban, pe care cartea a V-a din 1777 le ignoră în liniște, materii ce depășeau dreptul civil, căruia Fotino îi rămîne în principiu atașat.

Dar, ceea ce facem este mai mult o analiză de constatări decît o critică normativă. Fotino nu putea să aibă, cu privire la dreptul urban, idei inspirate de exigențele noastre. Și apoi, era un deschizător de drumuri, insuficient înarmat din multe puncte de vedere. Cu toate acestea, în comparație cu tradiția bizantină existentă, el realiza un serios pas înainte și aceasta era un progres însemnat. Mai mult, el se afla, din punct de vedere istoric, la o răscruce de drumuri, ceea ce nu-i ușura sarcina. Exista o tradiție de drept municipal feudal, puțin activă în Țara Românească și pe care Fotino n-o cunoștea probabil prea bine: cărți de întemeiere și de privilegii, obiceiuri urbane sau proprii unui anume oraș, organe municipale electivă fără autonomia comunală de tip occidental. Această tradiție era de altfel depășită de istorie pe plan european și nu i se poate reproșa că nu s-a inspirat din această tradiție retrogradă. Pe de altă parte, dreptul burghez se îndrepta spre unitatea sa la un nivel național, ceea ce presupunea pe de o parte un dualism net: drept public — drept privat și un considerabil efort de unificare a dreptului civil (privat). În schema care triumfă în dreptul european al secolelor XVIII și XIX nu se găsea locul pentru o disciplină și o codificare independentă a dreptului urban. Astfel încît după proiectul lui Fotino, justificat de realitățile locale ale momentului și foarte interesant în ciuda tuturor imperfecțiunilor lui amendabile, formula sa n-a fost nici reluată, nici dezvoltată. Și la prima cotitură a codificării, codul agrar¹¹⁷ și codul urban au fost în întregime date uitării: nici proiectul de constituție al *cărvunarilor* moldoveni (1822), nici Regulamentele organice (1830—1831) nu vor acorda un loc aparte dreptului urban ca ramură distinctă a codificării. În 1864 cînd s-au alcătuit codurile după noua schemă a Europei burgheze, nu s-a alcătuit și un cod urban. Abia astăzi, dezvoltarea explozivă a orașelor, implicațiile tulburătoare ale urbanizării și posibilitățile nelimitate ale urbanismului au creat un drept urban interdisciplinar pe care îl înțelegem greu și pe care îl utilizăm și mai greu. Dar nimănui nu i-ar trece în prezent, prin cap să condamne cercetarea critică și rațională a temeiurilor și perspectivei, unui cod al orașului, al urbanismului și al anvironamentului urban.

B) *Primul titlu despre renovarea clădirilor*. Toate paragrafele acestui titlu sînt luate din *Basilicale*, cartea 58, titlul 10. Procedura somației pentru construcție nouă este reglementată amănunțit, cu preciziunea și subtilitatea proprie jurisconsultilor romani clasici. Lectura acestor texte, meditația asupra tehnicii lor sînt revelatoare de îndată ce le comparăm, în gînd, cu contextul practicii treburilor urbane din anii 1768 sau 1776, în Valahia.

Desigur, această practică nu era ecomplet străină dreptului pravei din care se inspira proiectul lui Fotino. Dar este ușor de înțeles că aplicarea noilor texte nu putea fi nici integrală, nici de o perfectă auten-

¹¹⁷ Care apare pentru ultima dată („Codica agronomică”) în anafora boierilor moldoveni din noiembrie 1819; v. *Legisl. agr.* 23 și 67.

ticitate. Cu această constatare prețioasă, că un proces și o judecată ca aceea din 1 mai 1768¹¹⁸ arată cum calitățile riguroase ale dreptului roman din *Basilicale* furnizau răspunsuri inteligente, dorite și rod-nice. El asigura apărarea drumurilor publice, și Bucureștii aveau mare nevoie de ea. Regimul construcțiilor și al servitutilor prediale tindea să înlăture în mod eficace abuzurile, reaua credință, dar pentru a apăra o proprietate privată puternic consolidată și de factură individualizată.

Vecinătatea, coindiviziunea, dacă nu comunitatea, nu erau res-pinse, dar erau supuse unei proceduri amănunțite nelipsite de o înțelepciune rece.

Nu este cazul să comentăm pe larg toate articolele acestui titlu, unul după altul. În conformitate cu paragraful 1, somația chiar nedreaptă, oprește construcția (a cărei stare trebuie să fie constatată printr-o sentință interlocutorie, v. § 16). Viciul somației nu poate fi înlăturat, decît de către cel notificat cu sprijinul justiției pe care trebuie să o sesizeze în termen de 3 luni (§ 19), dacă voiește să continue construcția (reluat la § 15), depunînd o cauțiune, fără de care se expune la dărîmarea (§ 17).

Procedura se bifurcă (§ 2), după cum este vorba de blocarea unor lucrări viitoare sau de dărîmarea unor lucrări efectuate. Efectul trece asupra cumpărătorului imobilului în discuție (§ 18).

Paragraful 3 precizează ce persoane puteau proceda la o somație și pe cele cărora aceasta le putea fi notificată. Cel dintîi îndreptățit era ὁ ἀρχων. Fotino dă acestui termen două accepțiuni. Aci și în cartea I a proiectului său, îl întrebuințează pentru a desemna, în general, un mare *dregător*, un mare boier, titular al unei funcțiuni înalte. Dar tot în cartea I în alt loc dă echivalentul ὁ ἀρχων ἤτοι ὁ ἡγεμὼν.

Promotorul somației devine reclamant (§ 4) și poate obține dărîmarea lucrărilor efectuate după notificare.

Paragraful 5 definește noțiunea de *construcție nouă*: schimbarea înfățișării lucrărilor prin intermediul construcției sau al demolării.

Paragraful 6 consacră caracterul popular al somației tinzînd să înlăture renovarea abuzivă efectuată pe loc public. Această regulă figurează în hrisovul din 12 mai 1768. Nu este uitat nici sclavul (§ 7): poate fi oprit prin somație, dar nu poate soma, la rîndul său, în nume propriu. Această dispoziție constituie oare un anacronism, în care Fotino i-a avut în vedere, fără a o spune, pe robii țigani?

Somația trebuie făcută chiar la locul construcției și nu este necesar ca cel somat să fie proprietarul însuși (§ 8). Paragraful 10 justifică această regulă.

Somația care se adresează unuia dintre asociați are efect asupra tuturor asociaților, dar dacă unul nu o respectă, nu sînt trași la răspundere toți (§ 11).

Paragraful 12 îl autorizează pe proprietar să-l îndeparteze prin aruncarea unei pietre pe cel care i-a încălcat proprietatea, dar dacă actul abuziv are loc pe propriul său pămînt, somația este absolut necesară. Aruncarea pietrii constituie receptarea unui obicei, vestigiu al dreptății private.

¹¹⁸ V. mai sus III 3 a și mai jos, anexa E, I nr. 3.

Lucrările urgente exclud somația (§ 13—14).

Construcția efectuată într-un rîu public sau pe malurile lui, comportă o garanție pentru o durată de 10 ani (§ 20).

Paragraful 21 nu pare să fi cunoscut o aplicare efectivă în Țara Românească: demolarea unei case în scopul vinzării, obligă pe fiecare dintre contractanți (vinzător-cumpărător) să plătească prețul fiscului. Această dispoziție tinde să oprească demolările făcute cu prea mare ușurință, în detrimentul locatarilor, într-o perioadă de criză a locuințelor explicabilă pentru Constantinopol sau Roma.

C) *Titlul II despre construcții private*. Cele 59 de paragrafe ale acestui titlu au următoarele surse:

- § 1—14: Bas. 58. 11 și una dintre scoțiile titlului.
- § 15—25: Bas. 58. 2.
- § 26—30: Bas. 58. 5.
- § 31: Bas. 58. 6.
- § 32—33: Bas. 58. 7.
- § 34—41: Bas. 58. 8.
- § 42—46: Nov. 56, 57, 71, 104, 113 ale lui Leon Filozoful.
- § 47—59: Const. lui Zenon.

Primul paragraf precizează situația asociatului care acoperă singur cheltuielile de refacere a unei case.

Distanța impusă între construcțiile private și cele publice (§ 2) este de zece picioare. Motivul: evitarea pericolului (de foc) pentru acestea din urmă.

Amenajarea unui balcon cere o distanță de 10 picioare în raport cu o casă particulară și de 15 picioare în raport cu o construcție publică (§ 3). Sancțiune: demolare și confiscare.

Orice schimbare a înfățișării care impune obținerea acordului din partea vecinului (§ 4). Hrisovul din 12 mai 1768 o spunea deja.

Construcțiile noi trebuie să respecte o distanță de 15 picioare fără a împiedica vederea directă sau laterală a mării (§ 5).

Paragraful 6 se ocupă de construcțiile efectuate pe o stradă îngustă, iar § 7 reglementează vederea la mare în cazul unei construcții înalte de o sută de picioare.

Paragraful 8 asigură rapiditatea procedurii și a despăgubirii celui notificat, care ciștișă procesul.

Paragraful 9 extinde aplicativitatea dispozițiilor acestui titlu la întreg imperiul, cu excepția textelor relative la vederea la mare, care privesc numai Constantinopolul și împrejurimile sale. Incongruitatea acestui text a fost deja semnalată.

Paragraful 13 protejează hotarele, iar § 14 pămîntul arabil al vecinului: construcția trebuie să se facă la distanța de un stinjen sau de o aruncătură de săgeată. Aruncarea săgeții reprezintă un vechi obicei sud-est european. El amintește practica desemnării hotarelor unui teren destinat întemeierii unui sat și a unei prisăci prin aruncarea unei săgeți, a unei securi, a unui ciocan etc.

Nu există servitute privind un teren sau un drum public (§ 15). Paragraful 16 enumeră categoriile de servituți urbane.

Paragrafele 17—25 aduc o întreagă serie de dispoziții în materie de servituți (zid comun, exercitarea lui *ius stillicidiorum*, dreptul de a construi recunoscut proprietarului etajului superior, regimul celor trei case suprapuse, respectarea zidului orb etc.) și repetă (§ 18) principiul că vechea înfățișare a casei nu poate fi schimbată dacă dintr-aceasta rezultă vreun inconvenient pentru vecin.

Grupul paragrafelor 26—41 este extras din titlurile 5, 6, 7 și 8 ale cărții a 58-a a *Basilicalelor*, respectiv 5 (§ 26—30), 6 (§ 31), 7 (§ 32—33) și 8 (§ 34—41) paragrafe.

Dispozițiile preluate din titlul 5 : 'Εὰν ἡ δουλεία ἐδικτῆται sint destul de disparate: situația proprietarului unui etaj superior în cazul în care proprietarul de jos efectuează o construcție pe zidul său (§ 26); exercitarea servituției de trimiterea fumului (§ 26), a acelei de trecere și scurgerea ploilor (§ 28) sau de sprijinirea unei birne (§ 31); refacerea zidului înclinat (§ 29) și diferitele genuri de acțiuni care pot fi întreprinse în cazul săpării unei gropi de gunoi, lucru care a provocat umezirea zidului vecinului (§ 30).

Cele două paragrafe 32 și 33 extrase din Bas. 58. 7 se ocupă de supraetajarea caselor, de facerea unei ferestre într-un zid care aparține altuia și despre schimbarea direcției vântului de către o construcție recentă, vînt care îi este folositor vecinului pentru aria sa.

Toate dispozițiile provenind din titlul 8 despre Περί τῶν τόπων καὶ τῶν παρόδων δημοσίων se referă la protejarea locurilor publice. Apărarea unui loc public de încălcări din partea unui particular incumbă asupra tuturor cetățenilor. Este principiul deja întîlnit al acțiunii populare (§ 36). Paragraful 37 interzice orice piedică în calea liberei folosiri a unui loc public. Aplicarea sa în viața unui oraș ca Bucureștiul în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea era relativă și dificilă. Caracterul public al numeroaselor străzi, străduțe și locuri de trecere nu era suficient de bine marcat. Participarea locuitorilor de pe o stradă la întreținerea ei nu era de natură să-i întărească acest caracter și abuzurile celor puternici erau frecvente. În procesul de la 1 mai 1768, analizat mai sus, s-a putut vedea că marele ban Toma Crețulescu nu-și făcea scrupule să închidă o stradă și să deschidă alta, într-un loc care îi convenea mai mult.

Încălcările spațiului străzii cu prilejul construirii unei case noi sau al refacerii unei case nu au putut fi stăvilite prin enunțarea faimoaselor principii de drept romano-bizantin incluse de domni într-un hrisov sau de Fotino în proiectul său de cod urban. Cu prea multele principii de drept urban, proiectul său chiar risca să indisponă și apăsarea ca o noutate supărătoare sau cel puțin suspectă. O astfel de reacție nu a putut influența favorabil confirmarea acestui proiect și transformarea sa în cod oficial.

Unele dispoziții de drept bizantin selectate de Fotino prezintă un interes particular. Paragraful 38 interzice construirea de către o persoană privată a unui pod sau săparea unei gropi pe un drum public. Cel care a construit pe un teren public fără a fi împiedicat de cineva nu poate fi obligat să demoleze construcția din pricina aspectului inestetic al dărîmăturilor (§ 39).

Obiceiurile și practicile existente la Constantinopol, ca și la Bucureștii din epoca feudală, se întrevăd în texte ca cel al paragrafului 40, care interzice etalarea produselor în fața atelierelor, cu excepția celor de boiangerie și a rotăriilor. Această prevedere are drept scop păstrarea liberă a trecerii prin acel loc. Se cere, de asemenea, edililor să nu tolereze cercurile sau aruncarea murdăriilor pe străzi.

Paragraful 41, pornind de la cazul în care o persoană particulară reface un drum, cere ca drumul să nu fie cu această ocazie, nici lărgit, nici strîmtat, nici înălțat, nici coborît, nici pietruit, nici lipsit de pavajul său.

Fără nici o tranziție în corpul aceluiași titlu, Fotino trece la o serie de 5 paragrafe (42—46) extrase din *Novelele* lui Leon Filozoful. Știind că dreptul urban consfințit în *Cartea eparhului* datează din timpul domniei acestui împărat, nu este de mirare că în novelele sale figurează dispoziții aparținând acestei ramuri a dreptului și că Fotino le-a preluat pentru elaborarea proiectului său de cod. A avut un model în acest sens? Nu-l cunoaștem și pînă în momentul eventualei aflări a unui astfel de model care să reunească aceleași izvoare bizantine ca cele ale lui Fotino, sîntem siliți să-i atribuiam acestuia întregul merit al sintezei pe care a realizat-o : *Basilicalele*, *Tratatul* lui Iulian și *Novelele* lui Leon Filozoful ¹¹⁹.

Fotino a selectat novelele 56, 57, 71, 104 și 113 împrumutînd din fiecare cite un paragraf. Novela 56 întărește dreptul de stăpînire al riveranilor asupra țărmului mării, garantîndu-le vederea liberă și însușirea produselor pescuitului marin prin analogie cu dreptul unui proprietar de pămînt de a-și însuși produsele acestuia ¹²⁰. Novelele 57 și 104 (= § 43 și 45) reglementează pescuitul marin și stabilesc distanțele minime între plasele pescarilor cu aplicarea prescripției de 10(20) ani ¹²¹. Novela confirmă în această privință un obicei deja existent. Novela 81 ¹²² se ocupă de construcțiile ridicate pe terenuri arabile. Depărtarea între construcții este fixată la două aruncături de săgeată, obicei popular întilnit mai sus.

Pentru balcoanele denumite *solaria* ¹²³, novela 113 impune o distanță de 10 picioare de hotarele proprietății vecine.

Începînd de la paragraful 47 și pînă la sfîrșitul titlului (§ 59), Fotino a utilizat celebra constituție a lui Zenon (C I 8, 10, 12).

¹¹⁹ Gh. Cronț, *Les Nouvelles de Léon le Sage dans les pays roumains*, in RRH 6 (1967) 717—729 nu citează aceste texte.

¹²⁰ Pentru soluția din dreptul românesc, care considera țărmul mării ca o *res communis*, vezi C. A. Spulber, *Les nouvelles de Léon le Sage*. Cernăuți (1934) 235 nota c.

¹²¹ La paragraful 45 Fotino a lăsat de o parte dispoziția cuprinsă în novelă privind răgazul pentru prescripție de care beneficiau mănăstirile și bisericile (40 de ani în loc de 10 sau 20); v. C. A. Spulber, *op. cit.* 305.

¹²² Mihail Fotino a eliminat începutul novelei unde Leon subliniază originalitatea inovației sale în raport cu legislația existentă, unde o astfel de dispoziție nu figura. Terenuri de cultură existau și în perimetrul orașelor, astfel că textul nu se încadrează strict în dreptul rural. Fotino a ținut seama de caracterul semirural al orașelor românești din acea epocă. C. A. Spulber, *op. cit.* 259 traduce : „à deux portées de trait ; un seul trait d'arc”.

¹²³ Pentru ἐξώστης=(Harm. II, 4, 52, mai jos p. 194)= *maeniana* (CI 8, 10, 11)= ἡλιακόν *solarium* (CI 8, 10, 12, 5); v. C. A. Spulber, *op. cit.* 322 n. 1.

Principiul fundamental al novelei îl cunoaștem deja : nici o schimbare în înfățișarea construcțiilor, de natură să împiedice vecinilor priveștița (§ 47) mai cu seamă vederea la mare (§ 49). Rămân valabile derogările care provin din înțelegeri prealabile (§§ 47 și 55). Obligatorietatea respectării distanței de 12 picioare între construcții este clar afirmată în paragraful 48. Este interzisă orice stinjenire a priveștiței (§ 49). Paragraful 51 aduce o reglementare detaliată privind casele separate de un spațiu mai mic de 12 picioare. Clădirile reconstruite după un incendiu sau după o distrugere cauzată de vechime, pot atinge înălțimea de 100 de picioare (§ 52). Începînd de la o distanță de 100 de picioare, construirea unei case este cu desăvîrșire liberă (§ 53).

Vederea liberă la mare nu mai este impusă atunci cînd este vorba de bucătărie, latrine sau casa scării, de intrări sau de ieșiri sau de *baster-nia* (§ 54).

Abuzurile la care procedura unei *noui operis nuntiatio* putea da naștere din partea sicofanților sint combătute în paragrafele 56—59 : apelul va fi înregistrat de urgență pe rolul tribunalului (§ 56) ; cel care a pierdut în procesul început pe baza somației va fi silit să plătească paguba pricinuită (§ 57) ; antreprenorii răspund pentru paguba provocată de întreruperea lucrărilor sau de refuzul de a le continua (§ 58) ; ei nu-i pot împiedica pe alți antreprenori sau lucrători să continue lucrările începute (§ 59).

Această parte a titlului provenită din novelele lui Leon și din novelele lui Zenon impune o serie de remarci. Nu ne putem împiedica să nu apreciem gustul lui Fotino de a tempera stilul amplu și obositor al novelor lui Leon. Din acest punct de vedere lucrarea sa e demnă de toată lauda. Dar el nu a putut evita repetițiile, iar din punct de vedere a conținutului ne pune în fața unei adevărate enigme : din care motiv a selectat într-un proiect de cod românesc, dispoziții privind vederea la mare și dreptul riveranilor asupra produselor pescuitului în apele învecinate cu proprietățile lor ?

Este oare vorba de un bizantinism pedant și orb ? Sau este efectul unei concepții didacticiste asupra legii, care permitea inserarea într-un cod a unor texte destinate învățămîntului fără a se avea în vedere aplicativitatea lor imediată ? Sau poate Fotino, considerînd dreptul imperial ca *ius gentium* (νόμοι ἐθνικοί), dreptul comun tuturor popoarelor¹²⁴, nu ezita să includă în proiectul său texte celebre care ar fi putut fi utile, de exemplu, cuiva care consulta Manualul la Constantinopol ? O atare concepție nu este exclusă dar, pe de altă parte, ea nu reprezintă în opera lui Fotino un criteriu constant, uniform aplicabil. Dimpotrivă, se exprima intenția clară de a elabora un cod folositor pentru Țara Românească.

O explicație a cărei logică elementară poate părea seducătoare la prima vedere este aceea că astfel de texte n-au putut fi selectate decît de un jurist care le destina unei aplicări efective, ceea ce ar presupune că Fotino a lucrat la Constantinopol¹²⁵ și că Manualul său, păstrat în

¹²⁴ V. prefața sa la proiectul de cod din 1777, în *Legisl. agr.* 202—203.

¹²⁵ V. mai jos textul nr. 5, în rubrica titlului despre marele agă, referința la *Stambol effendi*.

ms. gr. 1195 reprezintă o versiune bucureșteană tîrzie a unei opere de tinerețe, începută la Constantinopol. E greu însă de crezut că între 1760 și 1777, Fotino ar fi ținut ascunsă opera redactată la Constantinopol și ar fi elaborat opere atît de diferite ca proiectele din 1765 și 1766; apoi, că în timpul domniei lui Alex. Ipsilanti, pe care îl citează în prefața datată din 11 noiembrie 1777, ar fi reluat opera sa de tinerețe prin definiția complet străină realităților românești. Dar mai e ceva. Se poate urmări în legătură cu mai multe titluri, lărgirea schemei de la 1765—1766 la cea de la 1777 (Περὶ αὐθεντῶν < Περὶ ἡγεμόνων). Există în proiectul din 1777 prea mult material românesc (cartea I și a II-a), pentru a ne mai putea gîndi la o operă redactată la Constantinopol. Apoi, cartea a IV-a nu este un cutumiar românesc? Desigur așa cum am considerat întotdeauna, ea a fost intercalată într-un ansamblu bizantinist, conceput anterior ca atare. Dar nu se poate admite în mod gratuit că această carte a IV-a a înlocuit o carte de drept civil de factură bizantină¹²⁶, elaborată la Constantinopol și dispărută din momentul reelaborării Manualului la București între 1775—1777. Oricum ar fi, schema ius naturalistă, apropiată de programele de codificare din Occident nu se potrivea cercurilor de la Constantinopol, ale Patriarhului ecumenic (care nu va accepta schema mai modestă a Nomikon-ului lui Teofil din Cambania). Apoi pentru nevoile patriarhului de la Constantinopol, nu și-ar fi avut rostul elaborarea unui Manual cuprinzînd titlurile despre ἡγεμόνες, ἄρχοντες, o carte de drept penal și una de drept militar. Dimpotrivă, toate aceste elemente din opera lui Fotino concordă cu situația din Țara Românească și cu nevoile resimțite acolo în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Inserarea operei pe care o cunoaștem prin intermediul ms. gr. 1195, în programul legislativ al lui Ipsilanti — atît cel expus în 1775, cît și cel care va fi efectiv realizat — este prea izbitoare pentru a o putea separa de acest program. Iar transferarea Manualului din 1777 în mediul constantinopolitan și într-un moment istoric mult anterior, din cauza cîtorva elemente anecdotice (care își au și altă explicație topică), duce la contradicții și incongruități insolubile.

Această concluzie nu trebuie, însă, să ne împiedice să constatăm cu sinceritate că subzistă încă unele dificultăți minore și, mai ales, că opera lui Fotino, printr-un exces de bizantinism și printr-o oarecare incompatibilitate cu realitățile locale, apare de la început, în ciuda marilor și evidentelor sale merite, parțial dezafectată înainte de a fi pusă în aplicare. De aceea, am alăturat-o totodată unei structuri de inițiativă a epocii, dar, de asemenea, și unei alte structuri care trebuia să o ducă la eșec¹²⁷.

¹²⁶ Absența unei cărți de drept civil din proiectul de cod de la 1777 este frapantă. Un mare număr de volume din *Basilicale* sînt lăsate la o parte, ele nefigurînd în trimiterile marginale. Acest lucru este explicabil la București din pricina *Cutumiarului*, dar nu poate fi explicabil în cazul în care Fotino a alcătuit acest Manual la Constantinopol. În 1765 și 1766 el nu a ignorat această parte a dreptului bizantin.

¹²⁷ V. V. G., *Initiative et échec: deux structures phanariotes en matière de droit (1711—1821). Leur insertion dans le contexte des réalités roumaines*, in „Bulletin de l'AIÉSEE”, București 10 (1972) nr. 1, 15—37.

În bilanțul receptării, dispozițiile privind vederea la mare sau pescuitul marin trebuie plasate între capitolele al căror irealism și a căror inerție închideau vederea liberă asupra prezentului și viitorului. Această politică pe care o practicau cînd fanarioții, foarte adesea din motive subiective, cînd juriștii în general, din motive de clasă și de ordin profesional. Efectele negative au sfîrșit prin a fi în epocă suficient de marcate pentru a putea vorbi despre o criză¹²⁸, pe care o va traversa tehnica și filozofia receptării bizantine, înainte de a părăsi definitiv scena istoriei.

D) *Tratatul lui Iulian din Ascalon* formează titlul al III-lea al proiectului. Fotino a împrumutat textul din ediția Th. Ad. Suallemborg a *Hexabiblului* lui Armenopol (1540), din care două exemplare se aflau în Biblioteca Mavrocordăților¹²⁹. Această ediție clasică a fost preferată celei a lui Spanos în limba populară (1744, 1760). Nu are rost să comentăm aici în detaliu acest text. El a constituit obiectul unei excelente analize din partea lui M. Ia. Siuziumov, la care trimitem. Vom discuta numai felul în care Fotino a putut concepe aplicarea acestui text la realitățile românești. Textul începe cu un paragraf care conține un inventar al unităților de măsură utilizate. Acest inventar conține în majoritatea lui echivalențe greșite, pe care le semnală însuși Toma Carra într-o notă a traducerii sale (v. p. 240). De aceea, în anexa F publicăm după Erich Schilbach un tablou corectat, în care s-a folosit și lucrarea lui N. Stoicescu pentru unitățile de măsură și valoarea lor metrică, în uz la acea vreme în țările române.

Tabloul permite o serie de comparații care învederează aspectul sud-est european al sistemului de măsuri de lungime (și de greutate), ceea ce echivalează parțial cu rolul său internațional, pe care aspectele particulare ale practicii locale nu trebuie să ne facă să-l pierdem din vedere.

Textele (§ 2—51) care urmează sub rubrica menționată mai sus pot fi grupate, cu toată lipsa oricăror rubrici distinctive, după cum urmează :

a. Texte privitoare la reglementarea construcțiilor pornind de la criteriul destinației economice și sociale a clădirilor. Fiecare paragraf prezintă amplu schema condițiilor foarte complexe care trebuie îndeplinite : poziția față de vecin a elementelor incomodante, periculoase sau poluante, ca uși, ferestre etc. ; poziția construcției față de direcția vîntului, numărul etajelor, al porților și al ferestrelor. Dacă același fel de clădiri (de exemplu, băi) existau la țară (în Imperiul bizantin) se aplicau aceleași dispoziții reducînd distanțele la jumătate (cf. § 2; 15).

Instalațiile reglementate sînt următoarele : varnițele, atelierele postăvarilor și vopsitorilor (împreună), acelea ale sticlarilor și fierarilor (împreună), presele de ulei și distileriile de alcool, atelierele frînghierilor și cele de spălat lînă, cele ale sărarilor (care prepară peștele sau brînză sărată), clădirile fără etaje servind cel mai adesea ca magazine, grajduri, hanuri sau bordele. Toate aceste meșteșuguri erau reprezentate în Vala-

¹²⁸ V. G., *Les Principautés roumaines, „pays de droit écrit”*, comunicare la Académie de Législation de Toulouse (27 martie 1971).

¹²⁹ V. mai sus, n. 105.

hia și mai ales la București¹³⁰. Unele, cea de brutar de exemplu, avea mai multe specialități : pitărie, covrigărie, simigerie, plăcintărie etc. (panificare, prepararea covrigilor, plăcintelor, simigieria etc.). Separarea acestor subdiviziuni nu era necesară din punctul de vedere al reglementării la care ne referim. Dealtfel, multe dintre ele erau probabil necunoscute în secolul al XIV-lea și mai ales în timpul lui Leon Filozoful sau Iulian Ascalonitul.

b. Reglementarea tehnică, edilitară și urbanistică a anumitor operații (§ 16—31) : supraetajarea (§ 16), deschiderea unei ferestre deasupra casei altuia, înlocuirea unui stîlp sau a unei coloane, deschiderea unei uși spre o curte comună, construcția unui balcon, deschiderea de ferestre într-un zid orb, construcția unei case în apropierea zidului altuia, mărirea ferestrelor, suprimarea unor ferestre mici inutile, construcția de burlane, de căi de acces, utilizarea și construirea de terase (§ 27—28), refacerea unui zid făcînd parte dintr-o construcție comună, refacerea zidurilor unui vestibul sau culoar suspendat, deservind o altă casă, construcția și supraetajarea pe un teren situat mai sus de o casă existentă.

c. Paragraful 32 determină părțile contributive pentru folosirea în comun a unui portic public, care este refăcut, iar paragraful 33 are același obiect cu referire la un *mesaulon*, adică un culoar sau coridor cuprins între mai multe proprietăți (cu sau fără folosințe comune), sau la un grajd construit în curtea altuia.

d. Paragrafele 34—39 privesc diferitele modalități ale servituții de vedere (spre mare, spre grădini, spre o pictură publică, spre casa altuia, spre munți, de pe o terasă sau balcon).

e. Paragrafele 40—50 se ocupă de construcția unui anumit număr de amenajări și instalații domestice, precum și de servituțiile care decurg din ele : regimul fumului emanat de o cășărie ; dimensiunile burlanelor, șanțurile, apeductele și canalele de aducere a apei pentru culturi, construcția unui rezervor de apă, groapă pentru băligar, gropi de gunoi, construcția sau refacerea canalizării, instalarea țevelor de canalizare, groapă de murdărie, depozitul de gunoi, săpăturile în apropierea temeliei unei case străine.

f. Paragraful 51 ca și cele precedente (lit. e), nu fac parte, cu siguranță, din tratatul lui Iulian. El conține o regulă de drept roman, care în legătură cu operația numită *inaedificatio* (construirea fără voie cu materiale proprii pe un loc străin), consacră în mod semnificativ caracterul absolut al dreptului de proprietate, aplicînd, ca și codul moldovenesc din 1646 (Pric. X, § 90)¹³¹ sau cel din Țara Românească de la 1652 (gl. 308

¹³⁰ V. C. Șerban și Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București (1969) 264—286 (1700—1774) și 352—394 (sf. sec. al XVIII-lea) ; 411—412 (1800—1831) ; Ilie Corfus, *op. cit.* (mai jos, n. 136) 130.

¹³¹ V. Cartea românească de învățătură, București (1961) 64. Iată originea acestui text :

Nomos georgikos IX 5

CR I § 90

εἶχεν τὰ ἐπιχειμένα τοῖς ὑποκειμένοις
(frază care traduce literal pe *superficies solo cedit*).

„să fie biruitorii cei mai de sus celor mai de jos”, în sensul că *cei de sus* sînt : pămîntul, proprietarul, iar *cei mai de jos* : construcția, constructorul. Dacă nu se admite această metaforă juridică, textul românesc ar ajunge să inverseze regula, afară de cazul cînd s-ar da cuvîntului „a fi biruitor” sensul nefiresc de „a fi supus”, în loc de „a stăpîni”, „a fi stăpîn”.

§ 90)¹³², sau ca proiectul de cod agrar al lui Fotino ¹³³, principiul : *superficies solo cedit*. Acest principiu al § 51 devine caracteristic pentru structura proprietății urbane și pentru dezvoltarea orașelor acelor epoci. În orașele românești, dăinuia o mentalitate agrară patriarhală, consacrată de *ius Valachicum* arhaic, potrivit căreia un producător capabil avea voie să pună în valoare, pentru interesele sale legitime în interiorul unei comunități solidare, un teren necultivat și neutilizat în alt fel de stăpînul său. În comunitatea agrară, operația aceasta îmbrăca, în general, caracterul unei deșteleniri (săcătura, curățură, lăzuire etc.). Domnia a admis un principiu oarecum identic pentru punerea în valoare a locurilor „drepte domnești” din orașe ¹³⁴. Dar îndeobște, viața orășenească se preta din ce în ce mai puțin la această practică. Ea intra mai ales în conflict cu procesul crescînd de privatizare a proprietății boierești și mănăstirești, atît la orașe cit și la țară. Adaptarea și punerea în valoare a principiului roman, preluat de bizantini : *superficies solo cedit*, a servit puternic această privatizare asupra terenurilor virane, impunînd constructorilor condiții favorabile stăpînilor de pămînt, după caz : pierderea construcției prin accesiune, dreptul de a impune ridicarea ei și acordarea materialelor, în caz de dărîmare, cel mult constructorului de bună credință (care nu știuse că locul este străin). Constituirea unui drept de suprafață ¹³⁵ nu era posibilă decît cu acordul expres al stăpînului de pămînt. Numărul proceselor privind astfel de situații este destul de important, dar se face încă dovadă de „îngăduință” față de constructor, cu o situație social-economică modestă, cînd este vorba să se pășească la dărîmare sau la pierderea materialelor folosite.

Fotino în paragraful 51 reproduce textul din *Nomos geōrgikos* X 5, nu pe cel din *Hexabiblu*, 2. 4, 67, care față de primul conține un final, omis la Fotino. Acest final își are originea într-o constituție din 213 (CI 3. 32.2) :

Armenopol

Constituția din 213

ἐφ' ὅσον ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει μένει τὸ οἰκημα· ἐὰν γὰρ καταλυθῇ, δύναιται ὁ οἰκοδομήσας ἐκδικῆσαι τὰς ὕλας, εἴτε καλῇ πίστει εἴτε κακῇ ὠκοδόμησεν.

Sed et id, quod in solo tuo aedificatum est, quod in eadem causa manet, iure ad te pertinet. Si uero fuerit dissolutum, materia eius ad pristinum dominium redit, siue bona fide siue mala fide aedificium extructum sit [si non donandi animo aedificia alieno solo imposita sint]. (Acest text lipsește la Armenopol).

¹³² V. *Îndreptarea legii*, 1651. București (1961).

¹³³ V. *Legisl. agr.* 118, 143, 190 ; este vorba de § 87 al codurilor din 1646 și 1652, cores-punzînd cu X 2 din ed. Heimbach a lui *Nomos geōrgikos*. Paragraful 90 nu mai figurează în proiectul de cod agrar al lui Fotino, probabil, pentru a nu repeta principiul inserat aici, în codul urban.

¹³⁴ V. mai sus, nota 7.

¹³⁵ V. V. G., *Preemfiunea* 100 ; 150 ; *Observații asupra structurii juridice a proprietății orășenești în Țara Românească și Moldova între 1711 și 1821*, în „Studii” 26 (1973) 255—281.

Asimilarea constructorului de rea credință cu cel de bună credință, în ceea ce privește *ius tollendi* asupra materialelor, după dărimarea casei, Fotino o respinge favorizînd pe stăpînul de pămînt. Asimilarea între cei doi constructori nu se găsește nici în Manualul din 1766 (II. 23 § 9). Amintim că identitatea de tratament a celor doi constructori necunoscută de Gaius (D. 41. 7.10. și 12) a fost introdusă abia de Caracalla (v. E. Cuq, *Manuel*, Paris (1928) 262 § 3).

Prin acest paragraf 51, ca și prin alte paragrafe examinate mai înainte, Fotino include în dreptul urban nu întreaga instituției a superficiei, ci numai implicațiile asupra construcțiilor urbane și eventuala lor demolare. Este o dificultate metodologică care nu pare să neliniștească pe Fotino, dar care ridică grave semne de întrebare cu privire la delimitarea teoretică precisă a conceptului de drept urban.

În ceea ce privește amănuntele diferitelor dispoziții cuprinse în *Tratatul* lui Iulian, ne vom mărgini să semnalăm următoarele puncte.

Cît privește alegerea criteriilor de reglementare este ușor de văzut că aceste criterii nu sînt străine, în principiu, de realitățile economice și sociale din Țara Românească, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea; se poate cel mult observa modul amănunțit în care sînt detaliate de legiuitor într-un spirit de etatism foarte accentuat, situațiile reglementate. Multe aspecte de acest fel nu se întîlnesc, poate, la București, sau nu aveau importanța necesară pentru ca tratarea lor juridică să devină o realitate. Observăm, de asemenea, că M. Fotino a făcut o alegere, utilizînd textul lui Armenopol: din cele 74 de paragrafe (§§ 12—85) pe care le are în ediția Suallemborg, partea tratată de Fotino ca aparținînd *Tratatului* lui Iulian, Fotino n-a reținut decît 50 de paragrafe, cel din urmă (§ 51) fiind extras din titlul privind superficia. Acuzația unei compilări mecanice, lipsită de spirit critic, a schemei bizantine, este deci nefundată. El a simplificat schema lui Armenopol, ținînd seama, în primul rînd, dar cîl limitele și contradicțiile semnalate mai sus, de particularitățile de care avea cunoștință ca legiuitor, pentru Țara Românească.

Unele materii tratate de Fotino în titlul II (vederea spre mare etc.) sînt reluate aici dintr-un punct de vedere tehnic diferit.

O parte importantă a titlului 4 din Armenopol (§ 86—138), consacrată mai ales servituților prediale rurale a fost cu bună știință lăsată în afara codificării realizate în a V-a carte a codului de la 1775/1777.

Dar Fotino a omis și paragrafele 45—46; 53—70; 72—74 din versiunea Armenopol a *Tratatului* lui Iulian, deoarece, prin intermediul *Basilicalelor* și Constituției lui Zenon, majoritatea lor fusese inserată în titlul II al pro-

iectului de cod. Dăm aici concordanța fragmentelor lui Iulian, astfel omise, cu paragrafele din titlul al II-lea al lui Fotino :

ed. Heimbach

Fotino, titlul II :

§ 45	§ 47—48	} <i>Constituția lui Zenon</i>
§ 46	§ 49; 54—55	
§ 54	§ 50	
§ 55	§ 51	
§ 57	§ 32	} <i>Basilicalele</i>
§ 63	§ 25	
§ 64	§ 2	
§ 66	§ 24	
§ 68	§ 22	
§ 72	§ 29	
§ 74	§ 20	

Metoda de lucru a lui Fotino pe care o semnalăm aici, constituie unul din argumentele cele mai evidente în favoarea tezei noastre, potrivit căreia Fotino, fără o terminologie bine conceptualizată, a avut intenția să elaboreze, cu această carte, un cod urban. Cu toate acestea, în orașele semirurale ale epocii, multe din titlurile astfel omise (§ 86—138) găseau o aplicare curentă, dar, în optica romano-bizantină, ca drept rural și nu ca drept *urban*, al cărui criteriu distinctiv era construcția, prin definiție citadină. Dacă aceeași regulă putea fi adaptată pentru construcții, situate în afara unui oraș, romano-bizantinii se mulțumeau să recurgă la analogie, fără a se preocupa de problemele unei elaborări conceptuale mai riguroase.

În ceea ce privește efectivitatea aplicării tuturor acestor texte amănunțite, care nu sînt lipsite de complexitate cazuistică, o vom examina mai jos, ca problemă generală pentru întregul proiect.

5. *Titlurile 11 și 12 privind funcția de mare spătar și de mare agă, extrase din cartea I a proiectului de cod general redactat de M. Fotino în 1775/1777.* Mihail Fotino n-a inclus în cartea a V-a, reglementarea organelor administrației orașului, începînd cu marele aga și marele spătar. El s-a ocupat de aceasta în cartea I a proiectului său, consacrat dreptului constituțional și administrativ, unde le vom regăsi în curînd, cu prilejul editării acestei părți a ms. gr. 1195. Aceste texte ignorate de cercetătorii problemei sînt de o importanță capitală pentru studiul dregătorilor la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și compararea lor cu datele prețioase furnizate de *Notele* lui Gr. Andronescu¹³⁶, recent puse în lumină precum și cu relatarea bine cunoscută a lui D. Fotino (1819) devine sugestivă și lămuritoare.

¹³⁶ V. I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriselor românești*. București (1912) nr. 52, f. 21, 82—83; cf. Florian Georgescu și colab., *Ist. oraș. Buc.* București 1 (1965) 159—160; Ilie Corfus, *Însemnările cronicarului Grigore Andronescu despre vechea gospodărire a Bucureștilor*, în „București” (1968) 127—137.

Din titlurile care interesează aici, cel despre spătar (§ 1—5) produce o nouă decepție. Este vorba de o funcție care a fost creată în Valahia, de la începutul organizației de stat, și a cărei creare în cele două țări românești, Valahia și Moldova, a fost legată de modelul bizantin, nu fără a se insista asupra dinamismului factorilor locali¹³⁷. Toate dispozițiile din titlul lui Fotino, de origine bizantină, se referă exclusiv la competența de judecător ostășesc a spătarului și subordonaților lui stabilind o atentă separare a puterii militare de cea civilă, în ceea ce privește judecarea ostașilor, respectiv a civililor. Este surprinzător și întrucitva inexplicabil, faptul că aici, spre deosebire de alte locuri, Fotino nu încearcă nici o adaptare sau reflectare a realităților locale, potrivit cărora marele spătar devenise un mare dregător orășenesc cu sarcini care nu mai erau specifice militare. Această lacună regretabilă poate fi împlinită prin documentația internă de care dispunem, dar rămâne problema criteriilor inegale de care s-a călăuzit Fotino în alcătuirea proiectului său de cod. Probabil că în multe titluri, versiunea pe care o posedăm conține numai materialul scos din sursele bizantine, rămânând ca eventualele completări și adaptări necesare să fie introduse ulterior.

Cît privește pe marele agă, Fotino îi enunța atribuțiile în treisprezece paragrafe (titlul XII) pe marginea cărora poate indica fără nici o greutate o sursă bizantină : Bas. 6. 4. 5 ; 29. 18 (?) ; 54. 16 ; 58. 8 și 23 ; Nov. I, XIII ; Ed. I. VI. Atribuțiile indicate corespund toate realității faptelor. Paralelismul sau identitatea cu un model bizantin sînt cu atît mai interesante de studiat (ceea ce nu s-a făcut pînă în prezent), cu cît este vorba de o funcție creată la sfîrșitul secolului al XVI-lea și care, așa cum o indică numele nu este străină unui precedent otoman. Aceasta înseamnă că modelul bizantin, la Constantinopol nu putea fi ignorat de turci și că influența turcă a fost mai curînd o filieră care se impune politic, pentru modele bizantine intrate în patrimoniul comun al sud-estului european și, pe care numai realitățile dezvoltării locale a orașelor române, le chemau la viață¹³⁸, cu o terminologie otomană (*aga*). Fotino în rubrica sa, amintește foarte corect denumirile grecești echivalînd cu *praefectus uigilum* și cu *praetor urbanus*, adăugînd că el este numit în turcește *stabil* (*stampol*) *effendi*.

În paragraful 1, el precizează că originea funcției se află în necesitatea de a combate incendiile. Foarte corect indică principala sa competență jurisdicțională : incendii, spargerii, tîlhării și jafuri, fie că este vorba de autorii principali, fie că este vorba de tînuitori. Atribuțiile sale privitoare la controlul prețurilor, la menținerea liniștei și la poliția străinilor și a flotanților sînt cele pe care le cunoaștem din acte scrise.

Dar, Fotino nu indică competența teritorială a marelui *aga* : centrul comercial al orașului și piețele interioare (*bazar*). Paragraful 4 face o aluzie semnificativă la furturile săvîrșite în timpul incendiilor și după

¹³⁷ C. C. Giurescu, *Contribuții la studiul marilor dregătorii în sec. XIV și XV*, în BCIR 5 (1926) 1—176 ; idem, *Noi contrib. ...* Buc. (1925) ; N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători ...*, București (1968) 42—52.

¹³⁸ V. raportul nostru, *Byzance et les institutions roumaines jusqu'à la fin du XVe siècle*, în *Actes du XIVe Congrès international des études byzantines* (București, septembrie 1971). București 1 (1973), 433—484.

aceea. Paragraful 5 care reia problema atribuțiilor jurisdicționale nu menționează pricinile urbane în sensul proiectului de cod pe care îl edităm, dar o referință parțială la aceste atribuții se regăsește în paragrafele 6, 7 și 8, cu ecoul dispozițiilor pe care le cunoaștem din studiul titlului II al codului urban (§ 36 ; 40). Paragraful 10 se referă la prețurile plafonate, iar paragrafele 11—12 la supravegherea corporațiilor (admiterea de membri și înțelegeri privind aprovizionarea și vânzarea mărfurilor). În paragraful 3, privind disciplina, Fotino a menținut termenul $\delta\eta\mu\omicron\iota$: vechile facțiuni (partide politice) bizantine sau, mai recent, în sensul generic de *plebs* (A. Cameron; v. mai jos, p. 110).

Demele sînt menționate pentru prima oară în titlul I din cartea I. Termenul este, oarecum un anacronism pentru societatea românească căreia îi era destinat Manualul de legi al lui Fotino.

Pentru comparație, reamintim atribuțiile marelui aga și ale marelui spătar așa cum erau prezentate pe baza surselor anterioare, și îndeosebi a notelor cronicarului Gr. Andronescu.

Marele agă și-a văzut, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea atribuțiile inițiale (stringerea dărilor, măsuri pentru construirea clădirilor, întreținerea podurilor) extinse la stabilirea prețurilor maxime la mărfurile curente, paza contra focului și judecarea litigiilor de proprietate (case, prăvălii).

Marele spătar, avea în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în sarcină paza orașului la ieșire și pe poduri, paza contra focului, lumina-rea străzilor principale, supravegherea străinilor flotanți, circulația mărfurilor și vămile.

Pentru comparația cu relatarea lui D. Fotino trimitem la *Istoria Daciei*, trad. Sion 3 (1859) 283—6.

În 1775, se înființează Epitropia obștească de opt boieri, cîte patru din fiecare din primele două trepte, doi fiind logofeți și unul grămatic. Competența ei privea pe meșteșugari și breslele, îngrijirea podurilor și a drumurilor, asistența socială (cutia de milostenii).

În 1794 apare vornicia obștirilor, avînd un mare vornic care cislua pe orașeni, îndeplinea recensămintele (catagrafiile) și controla mișcarea străinilor, avînd un logofăt, un vâtaf și 40 de dregători.

6. *Pitacul din 28 martie 1776 al lui Alexandru Ipsilanti cu privire la delimitarea hotarelor Bucureștilor*. Acest important document a fost semnalat de V.A. Urechia¹³⁹, cu trimiterea greșită la documentul nr. 100 din *Condica domnească* nr. 3. El figurează în *Condica* nr. 1 și conține unele dispoziții pe care rezumatul lui V.A. Urechia nu le putea semnala. De atunci, toți istoricii Bucureștilor fac mențiune despre aceasta, dar textul integral al acestui document nu a fost publicat.

O comisie de șase mari boieri, ex-mari demnitari, este numită și are sarcina de a se reuni de îndată și cu concursul epitropilor podurilor (străzilor pavate cu birne de lemn), de a proceda la stabilirea hotarelor dincolo de care nu va mai fi permis în viitor să se construiască case.

Documentul constată că orașul se întindea liber, prin afluența țăranilor care veneau din diferite districte, prin imigrarea robilor și a

¹³⁹ *Ist. rom.* 2 (1892) 202—203.

străinilor. Noroiul care acoperea străzile periferice făcea imposibil accesul în caz de nevoie, întreținând și o permanentă amenințare de boli contagioase. În plus, afluența țăranilor atrăgea după sine dispariția satelor. Orașul va fi împărțit în plăși, fiecare boier, cu ajutorul unui epitrop și al agenților necesari, însărcinându-se cu operațiile de delimitare ale unei plăși. Marele aga și marele spătar, înștiințați de rezultatul acestei delimitări, vor primi din partea principelui ordinul de a izgoni pe indezirabili și de a interzice construcția de case dincolo de hotarele trasate. Boierii au cea mai largă putere de apreciere în aplicarea hotărniciei pe teren, probabil respectind *statu-quo*-ul. O dispoziție foarte importantă a pitacului prevăde izgonirea țăranilor și a robilor la domiciliul lor rural. Este o dovadă în plus, pe lângă acelea pe care le-am semnalat în *Legislația agrară*, a faptului că țăranii dependenți (clăcași) nu erau liberi și că statutul lor de dependență comporta o legătură cu pământul, puțin atenuată, dar a cărei executare era asigurată de stat atât în interesul său fiscal, cât și în interesul feudal al boierului sau al mănăstirii.

Operația n-a reușit, întrucât a trebuit reluată sub urmașul lui Ipsilanti, Nicolae Caragea prin pitacul din 19 iunie 1784, al cărui text, la îndemina tuturor cercetătorilor, nu este cazul să-l reproducem ¹⁴⁰.

La 14 septembrie 1785 N. Caragea, printr-un pitac adresat marelui spătar și marelui aga supune autorizării prealabile a principelui orice construcție nouă în limitele orașului. Se precizează că orice boier, oricare i-ar fi rangul, precum și comercianții, sînt supuși acestei restricții. Ordinul nu se referă la regula de drept care era în vigoare și pe care am întîlnit-o în textele editate (v. mai jos).

Această practică dezvăluie în mod sugestiv structura receptării. Tăcerea unui document asupra originii dispozițiilor sale sau preexistența unei reguli asemănătoare *pravilei*, nu este niciodată o dovadă că documentul aduce o inovație.

Această reglementare a construcțiilor, cu ceea ce comportă ca luptă împotriva poluării prin noroi și boli, și efortul edilitar, intră parțial în noțiunea fotiniană de drept urban. Este rațiunea pentru care am integrat-o în ediția noastră.

7. *Reglementarea apărării împotriva incendiilor.* Prevenirea incendiilor și lupta contra „focului”, atunci cînd izbucnea, atribuție principală a marelui *agă*, constituie o parte esențială a dreptului urban, din care un aspect penal a fost întîlnit în proiectele de ood din 1765 și 1766.

O preocupare indirectă se regăsește în *Pravilniceasca Condică* (1780, titlul 35 § 2) în legătură de statut juridic al suprafeței (dreptul de a clădi pe loc străin).

Totuși, o amplă și precisă reglementare specială a acestei materii în cursul perioadei pe care trebuie să o reflecte prezenta ediție, nu pare

¹⁴⁰ V. V. A. Urechia, *Ist. rom.* 1 (1891) 495–497. Pitacul este adresat marelui spătar, cu referință la cel al lui Alexandru Ipsilanti (1776). Se menționează aici un recensămînt. Hotarul trebuia marcat cu cruci. Trebuiau inventariate construcțiile care depășiseră hotarul stabilit în 1776. Pitacul prevedea sancțiuni severe împotriva agenților care vor comite abuzuri și porunca demolarea caselor a căror construcție nu respecta regulile stabilite. La 14 iulie domnul ordonă (ibid. 297–298) fixarea altor cruci, fără ca cele vechi, care fuseseră depășite, să fie scoase.

să fi intervenit încă. Dar, cum pentru domnia lui Ipsilanti lipsesc documentele și măsurile asemănătoare celor pe care le cunoaștem în amănunt pentru domniile următoare, am crezut util să menționăm principalele dispoziții care se întâlneau înainte de 1800. Ele se găsesc în anexa D.

8. *Dispozițiile de drept urban din Codul Caragea (1818)*. Acest cod care modernizează puternic tradițiile bizantine, fără a deveni în întregime un cod burghez, înseamnă o întoarcere înapoi în materie de drept urban, în comparație cu proiectul din 1775/1777. Nu mai există codificare independentă, nu mai există rubrică care să confere unui drept urban amplu, o anumită individualitate.

Capitolul al 3-lea *Despre vecinătatea lucrurilor* (partea a doua „Despre lucrări” nu cuprinde decît 11 paragrafe (§ 18—28). Primele patru reglementează procedura lui *novi operis nuntiatio*. Alte trei menționează servituțiile de vedere și de zid despărțitor (§ 22—25), în timp ce următoarele două permit proprietarului să se pună la adăpost în fața amenințării de prăbușire a casei vecine. Ultimul paragraf prevede unele distanțe minime pentru deschiderea ferestrelor, porților și jghiaburilor, pornind de la cazurile cele mai simple și părăsind distincțiile complicate ale proiectului lui Fotino. Acest statut pare să se apropie de esența practicilor locale în materie. Dar insuficiența lor este evidentă.

Cu texte mai numeroase și cu ajutorul citorva principii generale, *Codul civil* din 1864 se apropie de schema *Nomothesei* din 1818. Aceasta a făcut un pas înapoi, deși ne-am fi așteptat să dezvolte și să afirme dreptul urban, pe măsura nevoilor crescînde ale dezvoltării orașelor. Adevărul este că o dezvoltare înceată a orașelor avusese loc, dar la nivelul suprastructurii juridice, „pasul înapoi” al *Legiurii* lui Caragea se integra în linia evoluției istorice. Aceasta constă în a considera o parte din dispozițiile de drept urban ca făcînd parte integrantă din dreptul civil, general, iar cealaltă parte, din dreptul administrativ. Cu această dihotomie riguroasă, amintirea unui drept urban independent se ștergea, ca un vestigiu feudal, ceea ce era exact pentru dreptul urban occidental, dar nu și pentru tradiția bizantină, unde dreptul urban era relativ individualizat în interiorul dreptului privat general, cu numeroase atribuții specifice rezervate organelor de stat, și făcînd parte din dreptul public.

9. *Semnificația istorică a proiectului de cod urban al lui Mihail Fotino, și, în general, a legislației urbane din epoca examinată*. Importanța istorică a operei lui Mihail Fotino este considerabilă. Cu toate acestea, istoricul modern nu o poate cerceta cu atenție și interes, fără un sentiment de decepție și chiar de insatisfacție și stingherire.

Pentru noi, opera lui Fotino trebuie să fie cunoscută în primul rînd, așa cum este, ceea ce n-a fost cazul pînă în prezent. Dealtfel, o parte din această operă, cea care se leagă de prezenta ediție (ms. grec. 1195) nu a intrat în circuitul științific decît din 1951.

Elaborată de un grec de formație constantinopolitană, stabilit la București pe la mijlocul vieții sale, redactată în greaca bizantină sau în greaca populară, parțial sau tîrziu tradusă în română, dar mult consultată de contemporani și cele două generații următoare (pînă prin

1830 — 1840), această operă este, în primul rînd un monument al dreptului roman. Ea este codificarea unuia din sistemele de drept din Țara Românească, *pravila* în sensul definit mai sus. Acestei codificări i s-a dat caracterul unei sinteze progresive a dreptului în ansamblul său, ceea ce i-a permis să prepare structurile și codificarea dreptului național al secolului al XIX-lea în unitatea sa de drept burghez-capitalist. Orice încercare de a detașa această operă de contextul ei românesc, denaturează și face imposibilă înțelegerea rolului său istoric, a meritelor și slăbiciunilor sale.

Opera lui Fotino și mai ales proiectul de cod general din 1775/1777 constituie un monument remarcabil al receptării dreptului romano-bizantin și reprezintă o cotitură semnificativă a dezvoltării acestei receptări. A avea pretenția de a înțelege și a explica receptarea, într-una din fazele sale cele mai fecunde, fără a ține seama de toate problemele pe care textul lui M. Fotino le ridică, și fără a utiliza bogatul material pe care acesta îl pune la dispoziția noastră, înseamnă o îndepărtare de la metodele științifice de cercetare în istoriografia juridică. Nici un bizantinolog nu se poate dezinteresa de soarta și de aportul surselor și valorilor bizantine în opera lui Fotino, și prin aceasta în dezvoltarea istorică a dreptului românesc la finele secolului al XVIII-lea.

Desigur, opera lui Fotino rămîne, sub multiple aspecte, enigmatică și deconcentrantă.

În ceea ce ne privește credem că am redus la proporțiile sale juste acest dublu element, integrînd Manualul de legi din 1775/1777, în programul legislativ al lui Alex. Ipsilanti. Dar această interpretare nu suprimă printr-un miracol toate dificultățile, ci, dimpotrivă ne obligă să dăm un răspuns satisfăcător și documentat unei probleme care rămîne fundamentală pentru restul procesului de receptare, în toate epocile și în toate țările: în ce măsură și în ce condiții aplicarea dreptului pravilei (bizantine, și mai tirziu, princiar, la origine bizantine în mare parte) a fost efectivă?

În prezent, istoricii, juriștii și sociologii, separat și mai ales în cooperare, sînt mai bine plasați decît oricînd pentru a înțelege și a evalua problema efectivității dreptului. Ea s-a pus în legătură cu dreptul „profesional” al juriștilor romani clasici¹⁴¹ și s-a pus pentru legea statului modern¹⁴². Iar etnologia juridică revendică, în prezent, ca obiect specific și permanent de cercetare, care îi revine de drept, în societatea actuală și în cea a viitorului, acest decalaj între textul legii și aplicarea sa reală, efectivă¹⁴³.

În dreptul feudal, această scindare este considerabilă, pentru toate sistemele de drept, inclusiv dreptul princiar. Ea era de esența receptării

¹⁴¹ V. Jean Gaudemet, *La loi et la coutume, manifestation d'autorité et source d'enseignement à Rome*, în *Travaux et Recherches de l'Institut de droit comparé de l'Univ. de Paris* 23 = *Études de droit contemporain* NS Paris (1962) 52; idem, *À propos du droit vulgaire*, în *Studi in onore di Biondo Biondi*, Milano 3 (1962).

¹⁴² V. Jean Carbonnier, *Flexible droit*, ed. a II-a. Paris (1972); idem, *Sociologie juridique*, Paris (1972).

¹⁴³ V. V. G., *Corelația între etnologia juridică și istoria dreptului*, în *Metode noi și probleme de perspectivă ale cercetării științifice* (Sesiunile științifice ale Academiei R.S.R. din ianuarie 1969 și iulie 1970). București (1970) p. 607—616.

și, în anumite condiții istorice, a contribuit mult la depășirea receptării.

Dar, în acest caz, nu mai este suficient să se identifice unul sau mai multe texte din *ius receptum*, care nu se aplicau, pentru a conchide triumfător: pravila nu exista, este un fenomen de suprapunere neorganică, realitatea juridică românească nu se exprimă decît prin documente interne, cu hazardul conservării lor sau al reperării lor în fondurile arhivistice, și în afara acestor documente, care nu cunosc nici concepte, nici definiții, nici reguli rigide, totul este anecdotă, epifenomen, manipulare care nu atinge decît o pătură subțire suprapusă, cel mai adesea străină.

Cu toate criticile parțial fondate, această poziție conduce (dacă ne limităm la dreptul românesc), la sărăcirea istoriei sociale, culturale și juridice a poporului nostru.

După cum am avut ocazia s-o demonstrăm de curînd ¹⁴⁴, receptarea și pluralismul care au rezultat din receptare, au fost un statut legal, afirmat ca atare, pus în mișcare de mecanismele considerabile ale societății și statului, absorbînd tot ce era mai bun în cultura juridică, adesea modestă, a epocii. Acest statut exista chiar atunci cînd un document face dovada că, într-un caz oarecare, el era ignorat sau încălcat. Pentru a ne limita la monumentele pe care le edităm și le analizăm aici, faptul de a fi decis codificarea, de a fi ales o metodă, de a o fi realizat cu sprijinul unui cerc mai mult sau mai puțin larg de factori sociali, de a fi selectat textele bizantine, dar păstrînd numeroase anacronisme, toate acestea reprezintă realități sociale care nu pot fi șterse sau înlăturate printr-o simplă operație metodologică sau ideologică. Omul de știință le va studia cu metodele critice și nuanțate de care dispune în prezent. Pentru istoricii dreptului și ai instituțiilor, aceste adevăruri elementare n-au nevoie de o discutare mai amplă.

Așa stînd lucrurile, primul imperativ ni se pare a fi extinderea cercetărilor al căror caracter incomplet a fost pus în evidență prin analiza precedentă. Proiectul lui M. Fotino și actele normative domnești pe care le publicăm dovedesc că un anumit număr de probleme nebaneuite se puneau totuși. Și, înainte de a face bilanțul lacunelor noastre, al ignoranței sau lipsei de interes al epocii studiate, pentru un anumit aspect al legislației statale sau al receptării bizantine, trebuie să strîngem cele mai mici indicii ascunse în documentele care pînă acum au putut fi parcurse numai în parte, și mai ales în arhive, unde n-au fost încă exhaustiv depistate. Toate problemele de construcție de ateliere, de case destinate locuinței și de magazine, toate problemele poluării și urbanismului, precum și toate dificultățile rezultînd din raporturile de vecinătate, așa cum se desfășoară ele în fața ochilor noștri în Basilicale și în Hexabiblu (integrînd Tratatul lui Iulian), și așa cum le recunoaște Fotino ca privînd în principiu societatea românească de la finele secolului al XVIII-lea, sînt probleme reale. Structurile și ecoul lor au lăsat urme. Și în măsura în care se poate face dovada dispariției acestor urme, sau se poate admite rezonabil această dispariție,

¹⁴⁴ V. mai sus, n. 138.

textele juridice ne ajută să împlinim un anumit gol de documentare fără ca simpla prezență a unui text la M. Fotino să ne oblige să tragem concluzia transpunerii imediate, integrale și durabile în realitatea juridică și socială¹⁴⁵. Dar, se va reține faptul că evoluția istorică de lungă durată se face în sensul sistemului de drept propus de proiectul lui Fotino și, nu în sensul unui anumit cod cutumiar și patriarhal.

Condițiile obiective de elaborare a prezentei ediții n-au permis ca o echipă mai numeroasă să consacre mai mulți ani despuierii sistematice a arhivelor și colecțiilor de documente publicate, pentru a descoperi tot ceea ce analiza textelor ne îndemna să presupunem ca susceptibil de a fi reflectat, pozitiv sau negativ. În anexa E cititorul va găsi câteva exemple de asemenea rezultate. Sîntem cei dintîi care regretăm numărul lor limitat. Situația surselor noastre (v. II 1) ar putea chiar exclude și pentru viitor o recoltă mai bogată. Dar surprizele nusînt excluse. Ceea ce preopunem istoricilor orașelor, ai corpurilor de meșteșugari și de comercianți, ai codificării și ai receptării, este de a ține seama de izvoarele pe care le semnalăm atenției lor critice. Importanța istorică a acestor surse nu va rezulta, în cele din urmă, decît dintr-o confruntare susținută a ideilor și interpretărilor rațional formulate.

În momentul în care criza orașelor va provoca o adevărată cotitură în dezvoltarea lor, legislația urbană din trecut se dovedește pentru istoricul problemei orașenești, un factor tot atît de interesant și greu de interpretat ca și legislația agrară editată în 1970. Autorii prezentei ediții speră că ea nu va avea soarta care a fost rezervată ediției precedente, chiar în lucrări deosebit de remarcabile de istorie agrară.

IV. DESCRIEREA MANUSCRISELOR

1. BAR, ms.gr. 20, 210—217 mm. Legătură de epocă. în piele castanie, cu motive aurite. Scrierea destul de îngrijită. Redactat în neogreacă. Conține cartea I a Manualului de legi (Νόμιμον) pe care Mihail Fotino l-a redactat în 1765, și din care edităm titlul <45> Περὶ καινοτομιῶν γιγνομένων ἐν οἰκωδότητε τόπω εἴτε δημοσίῳ εἴτε ἰδιωτικῷ (f. 170^r-171^r). Ms. a fost descris pentru prima oară de C. Litze în *Catalogul manuscriselor grecești* (Academia Română). București (1909) 135—138 (v. prima versiune redusă a Catalogului în AAR II MSL (1901—1902).

2. BNP, Suppl. gr. 1323, descris de M.-L. Concasty, în *Catalogue des manuscrits grecs, III C partie, Supplément grec, tome 3, n-o 901—1371*, par Charles Astruc et M.-L. Concasty. Préface par Alphonse Dain. Bibliothèque Nationale, Département des Manuscrits. Paris (1960) 624—5; identificat și analizat de Valentin Al. Georgescu, *Un manuscrit parisien*

¹⁴⁵ Despre hrîsoful din 12 mai 1768, Florian Georgescu, *Ist. oraș. Buc.* I (1965) nota deja că n-a fost totdeauna respectat, orașul dezvoltîndu-se excesiv „cu străzi întortochiate și înguste, care țineau cu greu seama de un plan arhitectonic”. Pentru începutul sec. XIX, Ion Ghica, scriînd lui V. Alecsandri (ed. p. 65), exclamă : „Unde se pomenea trotuar sau bulevard pe acel timp” (Vodă Caragea).

du „*Nomikon Procheiron*” (Bucarest, 1766) de Michel Fotino (*Photi-nopoulos*), in RESEE 8 (1970), 329—374.

3. BAR, ms.gr. 1 195, 340 × 230 mm, 140. Legătură, de epocă, în piele castanie închisă. Scriere foarte citeată, îngrijită, venind de la două mîini de copişti care s-au schimbat cu începere de la f. 72 (Cartea a VI-a). Ms. conţine așa-zisul Manual de legi (codicele nu are titlu original), redactat de Mihail Fotino înainte de 11 noiembrie (data prefeţei), identificat de noi ca fiind proiectul sau mai degrabă anteproiectul codului general iniţiat de Alexandru Ipsilanti. Textul este redactat în greaca bizantină.

Ediţia de faţă nu publică din acest codice decît textul — inedit pînă azi — al cărţii a V-a, intitulat *Περὶ καινοτομιῶν καὶ νέων οἰκοδομῶν* (f. 57—69), precum şi titlurile — de asemenea inedite — privitoare la atribuţiunile marelui spătar şi marelui agă (f. 15^v-16^r, scoase din cartea I a Manualului-Proiect), carte care are ca titlu: *Περὶ ἡγεμόνων καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἀρχόντων καὶ ὀφφικιαλίων*.

4. BAR, ms.rom. 4 317, 320 × 240 mm, 417 f. Legătură de epocă, în piele castanie închisă. Scriere foarte îngrijită cu excepţia notelor explicative adăugate la finele fiecărei părţi de către o altă mînă, după cît se pare. Limba şi scrierea notelor sînt mai puţin merituoase decît acelea ale textului principal. Ms. conţine traducerea de către Toma Carra în 1804 a Exabiblului lui C. Armenopol, sub titlul: *Îndemănoasa adunare a legilor*. . . Textul acestui important codice este încă inedit. Din el am extras f. 87^v—100 şi 112^{r-v} (note), care conţineau respectiv titlul 4 (Cartea a II-a) al *Hexabiblului*: „*A eparhielor sau legiuri dintru ale arhitectonului Iulian Ascalonianul scoasă din legiurile adică obiceiurile Palestinei*”, şi notele explicative ale acestui text. Traducerea ni s-a conservat şi în ms.rom. 5282, care nu prezintă, faţă de primul, decît variante de grafie, care nu puneau nici o problemă de fond în ceea ce priveşte preferinţa de acordat unuia sau altuia. Dăm mai jos cîteva exemple caracteristice de grafia fiecăruia din aceste două manuscrise:

Ms. rom. 4 317

este
adică
veche
deschis, deschizîndu-să
trii, a tria
cè, avè, dè
asămine
aborul
al doile
putride
crişma
diasupra
păretille
zidul
uliţă
străine
apile
hindichiuri

Ms. rom. 5 282

iasle
adecă
veache
deşchis, deşchizîndu-să
trei, a treia
cea, avea, dea
asemene
aburul
al doilea
putrede
crăcimă
diasupra/ deasupra
păretele
zidiul
uleţă
streine
apele
hăndechiuri

Cît privește personalitatea celor doi copişti, care puteau fi doi din juriştii moldoveni care au colaborat cu Toma Carra, ea nu poate fi reconstituită decît printr-un studiu aprofundat şi amplu, de ordin lingvistic şi stilistic ale fiecărei copii în întregul ei. Exemplele de mai sus (examine şi împreună cu dr. Mircea Avram, cercetător principal la Institutul de fonologie şi dialectologie) par să indice pentru ms. 5282 un copist de origine munteană sau mai degrabă un locutor apropiat de formele acestei valori, poate prin gradul de cultură. Astfel, ele nu permit să ne imaginăm mai concret gradul de cultură şi starea socială a fiecăruia dintre cei doi copişti.

5. Arh. Stat. Buc. sul. 34, Hrisovul din 12 mai 1768 a fost publicat şi descris pe scurt de G. Potra DOB (1961) 479; v. facsimilele.

6. Arh. Stat. Buc. ms. 1 f. 97^{r-v} Pitacul din 28 martie 1776 prin care Alexandru Ipsilanti însărcinează o comisie de şase boieri cu tragerea pe teren a hotarului Bucureştilor.

V. TEHNICA EDIȚIEI

Pentru toate textele editate am publicat originalul în limba greacă, bizantină sau populară şi, după caz, în limba română.

În traducerea românească a textelor lui Fotino (1765, 1766, 1777) s-a încercat să se urmeze cît mai de aproape originalul, dar în acelaşi timp ne-am preocupat de a realiza o versiune literară, de o lectură uşoară şi plăcută. Note explicative, strict indispensabile, au fost adăugate în josul paginilor. În loc de a recurge la perifraze, n-am pregetat să redăm textul românesc mai clar, adăugînd între paranteze complementul trebuitor sau pe cel subînţeles ().

Aparatul critic al textului grecesc indică între semnele citării, la primul lui etaj, greşelile de grafie ale copistului; în al doilea etaj, am indicat deosebiri de redactare între versiunea fotiniană şi aceea a sursei bizantine imprimată, care a fost folosită ca izvor. Este ceea ce dă lucrării noastre un caracter de ediţie critică, într-un sens mai puţin tradiţional, îngăduind totuşi să ne dăm seama, ca fond şi ca formă, de opţiunile lui Fotino, în efortul său de a adapta sursele bizantine la cerinţele operei de codificare ce-i fusese încredinţată. În transcrierea textelor româneşti din caractere chirilice în caractere latine (ms. 4317, ms. 1 şi doc. sul. 34), am respectat directivele elaborate de Institutul de istorie. Erorile evidente au fost corectate şi semnalate în josul paginii.

În ceea ce priveşte hrisovul din 12 mai 1768, fără a voi să diminuăm meritele deosebite ale primului său editor (G. Potra), am socotit de datoria noastră, documentul fiind la dispoziţie, să ne adresăm originalului şi să ne asumăm răspunderea transcrierii pe care o prezentăm.

Pentru textul paragrafelor 23—24 (cartea a II-a) din Manualul de legi al lui Fotino (1766), versiunea cod. Suppl.gr. 1323 de la Bibl. Nat. din Paris a fost comparată cu aceea a ediţiei Pan J. Zepos (Atena, 1959). Un aparat critic al acestui text, pe baza celor 13 copii ale Manualului din 1766, rămîne de resortul ediţiei integrale a acestui manual, ediţie în curs de preparare la Institutul de istorie „N. Iorga” din Bucureşti, care bănuim

că va îmbrățișa — așa cum am arătat că este necesar — întreaga tradiție manuscrisă a operei lui Fotino.

Fragmentul luat din *Legiurea Caragea* (II, 2, 18 urm.) a fost reprodus după ediția critică a Academiei (1955), sub conducerea acad. A. Rădulescu, și îngrijită pentru textul grecesc de prof. V. Grecu.

Contribuția fiecăruia din cei doi autori la elaborarea ediției se repartizează astfel :

Val. Al. Georgescu : identificarea, încă din 1965, în cartea a V-a a lui Fotino, a unui cod urban specializat și determinarea locului pe care acest cod îl ocupa în sistemul codificării din Țara Românească de la 1765 — 1831 ; redactarea bilingvă a Studiului introductiv ; transcrierea hrisovului din 12 mai 1768 și a pitacului din 28 martie 1776 ; lectura critică a traducerii proiectului lui Fotino ; alegerea facsimilelor.

Emanuela Popescu : prepararea materialului inserat în capitolele IV și V ale Studiului introductiv și lectura critică a acestui studiu ; transcrierea și traducerea textelor grecești și elaborarea aparatului critic, cu redactarea notelor de subsol ; transcrierea textului din ms.rom. 4137.

Bibliografia și într-o măsură variabilă, celelalte anexe, sînt opera comună a celor doi editori.

Dacă fiecare din ei trebuie să-și revendice meritele contribuției sale, responsabilitatea generală pentru defectele de concepție și pentru erorile de realizare revine promotorului ediției.

Înregul manuscris al ediției de față a fost citit de prof. dr. doc. H. Mihăescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, care a prezentat Consiliului științific al Institutului de studii sud-est europene observațiile sale competente. Un al doilea referat foarte util a fost prezentat de prof. Eugen Stănescu, membru corespondent al Academiei de științe sociale și politice.

Textul inventarului de planuri ale Bucureștiului a fost revăzut de prof. I. Ionașcu și dr. P. I. Cernovodeanu și îmbogățit cu trei planuri comunicate de d-lor. Textul introducerii a fost citit de dr. C. Șerban, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga” din București, și de dr. L. P. Marcu, cercetător principal la Institutul de studii sud-est europene, care ne-au făcut sugestii utile. Cabinetul de manuscrise și Secția de hărți ale Bibliotecii Academiei, Direcția Muzeului de istorie a orașului București prin secțiile sale de istorie feudală și modernă, precum și Direcția generală a arhivelor statului prin Arhiva centrală istorică, București, ne-au dat cel mai prețios concurs pentru consultarea manuscriselor, documentelor și hărților de care am avut nevoie și pentru obținerea unor fotocopii în vederea reproducerii lor în lucrare.

În fine, conducerea Editurii Academiei a asigurat lucrării cu multă înțelegere, apariția la timp, în excelente condiții grafice.

Tuturor ținem să le adresăm pe această cale viile noastre mulțumiri, conștienți că fără aceste încurajări, buna întocmire și apariția ediției noastre n-ar fi putut să fie dusă la sfîrșitul dorit de noi.

INTRODUCTION

I. CONTENU DE L'ÉDITION

La présente édition se propose de réaliser pour la législation urbaine de Valachie, de 1765 à 1782, ce que le tome précédent (VIII) de la même collection a réalisé en 1970 pour la législation agraire d'Alex. Ypsilanti (1775—1782).

La notion de législation est prise ici encore dans la même large acception que précédemment : il s'agit d'un sens général ayant plutôt valeur de référence aux conditions particulières du droit de l'époque. Un (avant-)projet de code non sanctionné par le prince y voisine avec des actes normatifs princiers. Et la traduction roumaine que Thomas Carra¹ a donnée à Jassy des mêmes textes byzantins utilisés par Fotino pour son projet de code valaque, a retenu notre attention parce qu'il s'agissait de dispositions relevant du *ius receptum*, le droit écrit de la *pravila*, dont l'application générale était encore possible dans les deux Principautés, sans le truchement d'une confirmation expresse par pouvoir princier.

Dans ce cadre particulier, l'édition contiendra :

1. Les titres sur les nouvelles constructions, les servitudes urbaines, contenus dans les Manuels de lois que Michel Fotino a rédigés en 1765 en tant que projet de code général pour Etienne Racoviță (1764—1765) et en 1766 pour Scarlat Ghica (1765—1766). Tous les deux, en grec populaire, sont demeurés à l'état de projets, le second ayant connu une intense circulation et ayant été traduit en roumain en 1869. Sans être expressément placés sous une rubrique du „droit urbain”, ces titres n'en forment pas moins le noyau de ce qui dix ans plus tard deviendra dans la pensée de Fotino un véritable code du droit des villes. Dans notre édition, nous avons présenté le texte grec accompagné d'une traduction roumaine moderne et d'un appareil critique, avec indication des sources byzantines de chaque paragraphe. Ces textes représentent la première phase d'affirmation d'un droit urbain rudimentaire, sans nette individualité à l'intérieur de la codification générale.

2. Le chrysobulle d'Alexandre Scarlat Ghica (1766—1768) en date du 12 mai 1768 apportant une ample réglementation des constructions nouvelles et des rapports de servitudes urbaines. Cet acte réalise en même temps une réception officielle de la partie correspondante de la *pravila* byzantine, avec référence implicite au Manuel d'Harménopule et explicite

¹ Se rattachant d'ailleurs à un programme législatif que Alex. C. Morouzi ne put mener à bien, car la guerre qui éclata en 1806 entre la Russie et la Turquie exigeait de la part de cette dernière le remplacement de ce prince par une personne moins philorusse et bientôt fut mis en place un régime d'occupation militaire qui se prolongea jusqu'en 1812.

aux Basiliques. C'est déjà, sans le titre en due forme, un petit code urbain, où l'on décèle la main de technicien averti de Michel Fotino, et qui ouvre la voie au projet fotinien de code de 1777. Ce texte roumain, édité en 1961 par G. Potra, nous a semblé ne pas pouvoir manquer de notre édition. Nous le publions d'après l'original qui se trouve aux Archives d'Etat de Bucarest (v. le fac-similé I) et nous mettons en regard la référence à ses sources byzantines. Le chrysobulle de 1768 représente la seconde phase d'affirmation, cette fois-ci d'un droit urbain mieux profilé, à base de référence générale à la *pravila* byzantine et de réception expresse de celle-ci, dans le droit princier.

3. Le livre V intitulé *Περὶ καινοτομιῶν καὶ νέων οἰκοδομῶν* qui figure au projet du premier code d'Alex. Ypsilanti, annoncé par le Prince dès 1775, mais dont la préface rédigée par Fotino est datée du 11 novembre 1777. Le texte édité forme l'un des sept livres (ou codes spécialisés) de ce projet de code général, conservé en exemplaire unique dans le ms. gr. 1195 de la Bibliothèque de l'Académie de la R.S.R. C'est par ce monument que se cristallise la notion de *code urbain*, après les livres consacrés au droit „constitutionnel” et administratif (I), fiscal (II), agraire (III) et avant les codes pénal (VI) et militaire (VII). Avec le Ve livre, le droit urbain, sans disposer encore d'une appellation bien conceptualisée, affirme son rang de branche du droit, individualisée sous forme de codification spéciale à l'intérieur d'un code général.

4. Les titres sur la *spătăria* et l'*agia*, les offices du *spathaire* et de l'*aga* (correspondant à un préfet de la ville), titres extrés du livre Ier du même projet de code, où Fotino a codifié des matières de droit fondamental („constitutionnel”) et administratif, et qui comme tel sera édité prochainement en son entier.

5. Un certain nombre d'actes normatifs du prince se rapportant à la matière d'un code urbain tel que Fotino l'entendait en 1775/1777.

Aux textes édités et à la traduction roumaine des textes grecs, nous avons ajouté en annexes deux importants textes inédits et les instruments de travail qui nous ont semblé nécessaires, à savoir :

A) Le chrysobulle d'Etienne Racoviță (1765) obligeant les boyards sans fonctions d'Etat de résider dans leurs domaines ruraux ;

B) Les dispositions (11 §§) de droit urbain du code de Caradja, II 3, §§ 18—28 (1818) ;

C) La traduction roumaine du titre de droit urbain du Manuel d'Harménopule, effectuée à Jassy en 1804 par le distingué juriste et codificateur du droit moldave, Thomas Carra. Conservé en deux versions, ce texte a été édité d'après le ms. roum. 4 317 de la Bibl. de l'Académie de la R. S. de Roumanie ;

D) Une liste des principaux actes normatifs de l'époque concernant l'organisation des villes et qui excédaient le cadre limité du code urbain dans l'acception déterminée par Fotino ;

E) Un inventaire des documents internes contenant des procès de droit urbain (*hoc sensu*) ;

F) Note sur le système des mesures de longueur dans le *Traité* de Julien ;

G) Un inventaire des plans de la Ville de Bucarest (1770—1856).

Sigles. Bibliographie. Index graecitatis. Index alphabétique des matières et fac-similés.

II. HISTOIRE EXTERNE DES TEXTES ÉDITÉS

1. *Le contexte historique général.* Ce contexte, nous l'avons défini dans l'introduction de l'édition précédente², à laquelle nous devons renvoyer le lecteur, afin d'éviter une répétition inutile. Insistons cependant sur quelques points qui ne pouvaient pas être développés à propos d'une législation agraire.

Aucune nouvelle ville importante n'est créée au courant du XVIIIe siècle. Seules quelques agglomérations rurales accèdent au statut de bourg (tîrg) : Cârbunesti (Gorj), Urziceni, Călărașii, Cîmpina et Filipeștii din Prahova, d'autres sont en décadence (Baia de Aramă, Gherghița, Orașul-de-Floci). La création de petites villes s'accélère de 1774 à 1832 : une dizaine de tîrguri, parmi lesquels : Drăgășani, Slănicul, Vălenii de Munte qui n'ont fait que se développer jusqu'à nos jours³.

Les réformes de C. Maurocordato (de 1739 à 1746) ont constitué à la fois un symptôme et un reflet significatif du processus de désagrégation dans lequel le féodalisme roumain était entré à partir du milieu du XVIIIe siècle. Cependant il nous faut constater que ni dans la fameuse *constitution* de 1741 (publiée dans le *Mercure de France* de juillet 1742), ni dans les actes qui le mettent en œuvre dans les différents secteurs (administration, Eglise, fiscalité, noblesse, statut des paysans, justice)⁴ de la vie sociale, les villes en tant que telles n'occupent aucune de place directe.

Les villes, et surtout la capitale, ne deviennent un objet particulier de préoccupations de la part du pouvoir qu'au lendemain du traité de paix de Kütchük-Kainardji. En effet, c'est dans le cadre de la nouvelle politique économique que le développement de l'économie et les dispositions libéralisatrices, imposées par le traité à la Turquie permettent d'inaugurer une politique urbaine, en commençant justement avec Alex. Ypsilanti⁵, le premier prince-urbaniste. Mais nous verrons que les

² *Législ. agr.* 9—10; 53—54.

³ V. Const. C. Giurescu, *Ist. rom.* III, 2 (1946) 494—501; 522—534.

⁴ V. le texte de la Constitution chez Emile Legrand, *Chronique des Ephémérides daces de Dapontès*. Paris 2 (1881) L—LXI et chez Gh. I. Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat, 1746—1946*, in AAR, 3e S., MSI 29 (1947) 391—427. Sur les réformes et surtout sur la réforme agraire, v. Ilie Minea, „Reforma” lui Constantin Vodă Mavrocordat, Jassy (1927); Gh. I. Brătianu, *op. cit.* 391—461; P. P. Panaiteșcu, in *Ist. rom.* 3 (1964) 435—446; A. Oțetea, *Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*, in SMIM 4 (1960) 336—343; V. Mihoșdea, *Maîtres du sol et paysans dans les Principautés Roumaines au XVIIIe siècle* (BHR 36), Bucarest (1971) 128—144 [cf. BOR (1965)]; D. M. Dragnev, *Ejagodnik po agrarnoj istorij vostočnoj Evropi* 1 (1961) 252—261; S. Papacostea, in SMIM 3 (1959) 299—313 et *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718—1739)*. Bucarest (1970) (BHR 25); Fl. Constantiniu, in „Studii” 12 (1959) 71—109; RRH 4 (1965) 667—680 et *Relațiile agrare în Țara Românească în sec. XVIII*. Bucarest (1972) 110—135.

⁵ Mérite unanimement reconnu. V., en dernier lieu, C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor* (1966) 103 et sa communication au Colloque sur les Phanariotes, Thessalonique (1970).

Un portrait panégyrique d'Alex. Ypsilanti nous a été transmis par le professeur d'italien de ses fils, Lionardo Panzini. Nous le reproduisons ici sans lui attribuer entièrement la valeur d'un véritable document historique : „Egli, tutto che piccolo principe, e sconosciuto a'tre quarti dell'Europa, cerca la sua gloria in quello dove dovrebbe essere l'ambizione di tutti i Sovrani

prémises de ce mouvement remontent au moins à 1768 et même à 1765.

Cet intérêt se reflète immédiatement après l'avènement au trône d'Alex. Ypsilanti, par l'insertion — dans le programme politique du prince idéal, épris de légalité et de promotion du bien commun, que Michel Fotino, à coup de textes byzantins, dressait dans le titre *Περὶ ἡγεμόνων* du projet de code général de 1775/1777 — d'un paragraphe enjoignant au chef de l'Etat de se préoccuper de l'embellissement des villes ⁶.

Durant le XVIIIe siècle, l'intérêt de la classe dominante pour les villes et leur essor économique se manifestera, d'une manière rétrograde, par une véritable politique d'asservissement sous forme de donations féodales portant sur des parties ou des villes entières au profit des monastères et de certains grands boyards ou membres de la famille princière. Ce processus ⁷, beaucoup plus large en Moldavie qu'en Valachie, provoquera, d'une part, une remise en actualité du *dominium eminens* du prince, et, de l'autre, une âpre résistance de la part des communautés urbaines. Les succès n'en seront pas immédiats, mais cet affrontement a maintenu les villes au premier plan de l'actualité, en obligeant le pouvoir à doubler de diligence et en stimulant le dynamisme des citadins.

L'occupation militaire de 1768 à 1774 aura aussi joué un rôle de détonateur et de catalyseur. A l'usure d'une longue guerre destructrice et appauvrissante pour le pays, devait suivre des préoccupations de reconstruction et de progrès ⁸. Par ailleurs, le contact avec les idées véhiculées par une grande armée, ainsi que les confrontations et les exigences inhérentes à l'état de guerre, ne pouvaient ne pas déboucher en notre matière sur une politique d'ouverture et de développement.

La réforme agraire de C. Maurocordato, sans faire du paysan libéré du servage (*rumânia*) un homme libre, car il deviendra un corvéable (*clă-*

di trovarla. Vuol far rifiorire il suo Stato, ama di rilevarlo dall' ignoranza e dalla barbaria, da cui è stato finora ingombrato. Dopo di aver regolato l'interno politico sistema del Principato, dopo di aver assicurato la libertà personale e reale de' suoi Sudditi, sgravandoli dagli enormi pesi e arbitrij, a' quali soggiacevano, avvezzandogli a poco a poco all'idea di ordine e di sistema, soggettandoli al dolce giogo di le leggi savie, giuste et mite, animando l'agricoltura, l'industria e'l commercio; dopo tutto ciò, pretende di far loro gustare il latte delle scienze, d'eccitar loro la voglia d'istruirsi, d'illuminarsi e di sortire dal fango e dalla ruggine, da cui si trovano imbrattati pel corso di più secoli. Ha eretto una publica scuola. Ama di formirla di un numero competente d'istromenti e di macchine di fisica. Vuol provvedersi meno per suo uso, che del Pubblico, di una Libreria"; v. Nino Cortese, *La Valachia durante il Principato di Alessandro Ypsilanti*, in „L'Europa Orientale" 2 (1922), nr. 3, 162—163 (p. 6—7 de l'extrait).

⁶ V. Valentin Georgescu, *L'idée impériale byzantine et la structuration du pouvoir princier en Valachie de 1765 à 1828*, in *Mél. Pan. J. Zépos*, Athènes (1973) 455-471.

⁷ V. la série d'articles de C. Șerban, cités à la bibl. générale, et une vue d'ensemble au point de vue institutionnel chez V. G., *Le régime de la propriété dans les villes roumaines et leur organisation administrative aux XVIIe—XVIIIe siècles — Valachie et Moldavie*, in „*Studia Balcanica*", *La ville Balkanique aux XVe—XIXe s.* Sofia 3 (1970) 63—81; idem, *Observații asupra structurii juridice a proprietății orașenești în Țara Românească și Moldova (1711—1831)*, in „*Studii*" 26 (1973) 225—281.

⁸ V. un écho suggestif dans la chronique rimée sur les malheurs de la ville de Galați (*Pătîmirea Galaților*), publiée par Dan Simonescu, *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*. Bucarest (1967) 115-122.

caș, lăcuitor) en dépendance personnelle et réelle atténuée⁹, n'en avait pas moins constitué un progrès incontestable. Elle facilitera en fait, sans l'encourager directement, l'établissement des paysans dans les villes. La libéralisation du commerce apportée par le traité de paix de 1774 et l'augmentation des exportations de produits céréaliers, se répercutèrent sur l'artisanat urbain qui devint l'objet d'une politique protectionniste d'encouragement, avec un appel constant à des spécialistes étrangers disposés à s'établir à demeure dans le pays et s'y fondre dans la masse des autochtones¹⁰.

Les contacts avec l'étranger, qui intéressaient justement les couches urbaines¹¹ et les boyards, que les princes ne réussissaient pas à déloger de la Capitale pour les renvoyer dans leurs domaines ruraux¹², ainsi que le grand nombre d'étrangers qui visitaient les Principautés¹³, agissaient comme un facteur anti-isolationniste, rendant possibles des comparaisons, éveillant les consciences et la sensibilité, stimulant les initiatives.

Quant aux facteurs négatifs, ils sont connus et pèseront de tout leur poids sur le développement urbain durant tout le XIXe siècle. Les villes roumaines, à la fin du XVIIIe siècle, tout en ayant échappé à l'islamisation qui avait mis son empreinte sur la Péninsule balkanique, n'en relevaient pas moins finalement d'un modèle oriental¹⁴ plus général qui les distinguait déjà nettement, à l'époque, des villes transylvaines, par exemple. La semi-ruralisation n'épargnait même pas la capitale, avec son développement anarchique, son polycentrisme, sa vaste extension spatiale et l'absence d'un rôle disciplinateur imparti aux anciennes fortifications.

⁹ V. sur cette réforme les travaux cités ci-dessus (n. 3). Sur l'interprétation résumée au texte, v. V. G., *La grande assemblée du Pays...* in RHR 5 (1966) 794—799 = APAE 48(1969) 160—167 et *Date noi despre reglementarea relațiilor agrare în domnia lui Alex. Ipsilanti*, in „Studii” 23 (1970) 441—468 = *Právněhistorické studie* 16 (1971) 143—159; idem, *Structures sociales et institutions...*, in „Rev. d'hist. de la Rév. française” (1974); idem, *Réflexions sur le statut juridique des paysans corvéables et la politique agraire de la classe dominante en Valachie dans la seconde moitié du XVIIIe siècle*, in NEH 4 (1970) 139—155.

¹⁰ V. *Ist. Rom.* 3 (1964) 641—642 (A. Oțetea, C. Șerban); V. G., *Ecouri literare clasice în cultura juridică a Țării Românești la sfârșitul secolului XVIII*, in „St. cl.” 4 (1952) 341—347.

¹¹ V. Acad. MCDXXIX/20, f. 7^v, le testament d'un modeste commerçant bucarestois Constantin Malachie qui, le 10 juillet 1741 désire que son fils apprenne l'allemand, le hongrois, le serbe et qu'il fasse un séjour de quelques années à Venise (communication de Ruxandra Cămărășescu, qui publiera le document). Pour les relations des commerçants avec l'étranger, v. *Ist. rom.* 3 (1964) 386.

¹² V. le chrysobulle d'Etienne Racoviță, résumé par M. Fotino dans le code de droit princier (en néo-grec), inséré à la fin du projet de code de 1765 (ms. gr. 21 f.), dont la trad. roumaine a été publiée par C. Erbiceanu, in BOR 26 (1902—3) 1019—1020 (n° 2).

¹³ Voir la Bibl. générale, N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*. Bucarest 4 (1929) et les volumes concernant le XVIIIe s. dans la collection *Călători străini despre țările române*, sous la direction de Maria Holban et les collaborateurs (à paraître, ms. à l'Institut d'Histoire „N. Iorga”, à Bucarest).

¹⁴ Un essai de construction d'un tel modèle pour les territoires conquis par l'Empire ottoman a été tenté par Tr. Stoianovich, *Model and Mirror of the Premodern Balkan City*, in „Studia Balcanica” 3 (1970) 83—110. Cet essai n'a pas été discuté par nos historiens pour établir ce qui en est valable pour les villes roumaines ou pour lui opposer un autre modèle pour elles seules ou pour tout l'ensemble du Sud-Est. C. C. Giurescu, *Ist. Buc.* 102 admet une hausse de l'influence turque (architecture, costume, alimentation, vie sociale) durant la seconde moitié de la période phanariote (1774—1821). V. chez H. H. Stahl, *Some hist. information* — (v. Bibl), les éléments d'un modèle pour Bucarest : développement anarchique, polycentrisme, absence d'un rôle disciplinateur des anciennes fortifications, insertion continue des zones rurales, vaste extension.

Le poids de la propriété des boyards et des monastères, avec leurs importantes activités économiques, était trop grand et le XVIIIe siècle nous fait assister au déclin continu et presque total des organes électifs, avec passage à une administration dont les agents étaient nommés par l'Etat. Surtout la capitale, Bucarest, devient une ville pratiquement administrée par le prince et par ses préposés, que celui-ci surveille et dirige strictement à l'aide d'une législation qui devient abondante ¹⁵.

L'inégalité du développement entre la Capitale et la grande majorité des villes ou bourgs (*tîrguri*) de province, est très marquée. Les opérations militaires qui se suivent sur le territoire du pays (1768—1777, 1787—1792, 1806—1812, 1821—1822, 1829—1834) et les occupations qui en découlent, ou les dévastations dues à la rébellion de Pasvan-Oglu (destruction de la ville de Craiova, capitale de la Petite-Valachie — Olténie) et celle des *adalîi* (terminée en 1815) ¹⁶, sans omettre tel tremblement de terre ¹⁷, les incendies ¹⁸ ou les épidémies de peste et de choléra ¹⁹, entravaient sérieusement l'essor des villes et leur développement économique et urbaniste.

Pour l'étude du droit urbain consigné dans les monuments que nous éditions, le contexte historique le plus précieux consisterait dans la re-composition d'une ample et fidèle image concrète, matérielle des villes de l'époque, et avant tout de celle de Bucarest. Malheureusement, ce que l'on pourrait réussir dans cette voie, quels que fussent les efforts déployés, nous laisserait encore sur notre faim. Des quartiers de la ville du XVIIIe siècle, en tant qu'ensemble urbain, ne se sont nulle part conservés. L'architecture civile ne nous a guère transmis d'échantillons, même isolés, allant au-delà du début du XIXe siècle. Quant aux documents iconographiques, ils ne font pas tout à fait défaut, mais outre leur nombre réduit ou le caractère conventionnel de la plupart d'entre eux, l'on est gêné pour ainsi dire par leur mutisme sur les problèmes qui nous intéressent. Plus riches sont les sources narratives, relations de voyageurs étrangers, rapports consulaires ²⁰, chroniques. Elles devraient être surpassées, en volume et en précision, par les actes de la pratique, des tribunaux et des bureaux administratifs de l'État et des villes, en commençant par ceux de la Capitale. Hélas, ce qui nous en a été conservé, antérieurement à 1810 et surtout à 1800, se rapproche assez souvent de zéro. Il n'y a que la série importante des „registres princiers” (*condici domnești*) de Valachie, à partir du début du règne d'Ypsilanti et les jugements des départements et du divan princier conservés en dehors de ces registres. Ce que nous en connaissons par la masse un peu disparate d'actes publiés par

¹⁵ V. V. G., *op. cit.* ci-dessus (n. 7).

¹⁶ V. les références que nous donnons in RESEE 5 (1967) 417, n. 84; *adde*: Al. Vianu, in „Romanoslavica” 11 (1965) 117—123.

¹⁷ 1738; 1802; en 1774 et 1805, débordement de la Dîmbovița.

¹⁸ Bucarest: 1691, 1704, 1716, 1718 (relation chez Radu Popescu), 1719, 1738, 1739, 1766, en 1770 Catherine II écarte la politique de la terre brûlée, préconisée par le général Stoffeln; 1787, 1790 1800, 1806 (v. Dionisie Eclesiarhul), 1812, 1822, 1825, 1835, 1838, 1839, 1847; cf. Ionescu-Gion, *Ist. Buc.* 347—353.

¹⁹ 1718, 1730, 1734 (on lui doit la création de l'hôpital de Pantélimon) 1738, 1756, 1761/3, 1792/3, 1813.

²⁰ V. ci-dessus, n. 13.

V. A. Urechia, par les anciennes et récentes collections de documents urbains (N. Iorga, E. et I. Vîrtosu, I. Ionaşcu, Potra, F. Georgescu et collab., A. S. Craiova), par le millier d'*Actes judiciaires* extraits des registres princiers (Institut d'Histoire „N. Iorga”) et, enfin, par des sondages effectués dans des fonds d'archives inédits, n'a pas permis une plus riche récolte de documents se rapportant directement aux problèmes de droit urbain dans le sens strict de cette notion. L'état insatisfaisant de la conservation des archives des corporations (*bresle, iznafuri*) de commerçants et d'artisans est pour beaucoup dans ce résultat négatif. Pour notre propos, l'étude approfondie des plans de Bucarest et des autres documents cartographiques serait des plus utiles. Elle n'est qu'à son début ²¹. Il en est de même des rares statistiques existantes ²². Mais comme toutes les recherches possibles dans cette direction n'auraient pu être épuisées dans le cadre des travaux préparatoires de la présente édition et par ses deux auteurs, il y a lieu d'espérer que les problèmes que nos textes soulèvent ne manqueront pas de stimuler d'intéressantes et fructueuses investigations dans un proche avenir. On peut donc être certain que plus d'un point obscur pourra ainsi trouver une solution satisfaisante, plus d'une hypothèse pourra être consolidée ou infirmée. Cela étant en ce qui concerne la documentation dont nous disposons, essayons quand même de dresser quelques points de repère pour l'image de la capitale ²³ à laquelle Fotino destinait, en premier lieu, le code urbain qu'il venait de concevoir d'après le droit urbain de Constantinople.

Les premiers plans de Bucarest datent de 1770. Nous en reproduisons dans les annexes le plus ancien, supérieur à celui que Sulzer a dressé et publié à la fin du tome III de son *Histoire de la Dacie transalpine* (1782). Sur la population de Bucarest, le chiffre de plus de 120 000 habitants fourni par Ch. de Peyssonnel semble exagéré, mais son impression d'ensemble mérite d'être retenue : „une grande et belle ville”. Cette impression est générale et exacte (Dan Berindei, P. Cernovodeanu) : Ce n'est qu'en 1832 que Bucarest aura en tout 70 000 habitants. A l'époque, selon le gén. Bauer qui détenait ses renseignements du grand ban Michel Can-

²¹ V. les plans de 1770 (partie sud et sud-ouest) ; 1770 (intégral) et les études de L. Moga (1937), I. Ionaşcu (1959), C. C. Giurescu, *Ist. Buc.* 99 ; cf. app. G.

²² La statistique de 1798 ; celle de l'éparchie de Hungro-Valachie de 1810. Pour une période plus tardive, v. Fl. Georgescu, in MIM (1964) 40, n. 2—5. Pour le recensement de 1752 v. I. Ionaşcu, *Aspecte demografice...*, in RA 2 (1959) 71 (30.000 habitants).

²³ Pour dresser ce tableau, nous avons mis à profit, on s'en doute bien, l'ouvrage toujours utile et irremplaçable de G. Ionescu-Gion (v. la bibl. finale), auquel nous renvoyons une fois pour toutes. Adde : Ch. de Peyssonnel, *Traité* 2 (1787) 177 et 194 ; *Ist. Rom.* 3 (1964) 383—389 ; 675—682 (A. Oşetea ; C. Şerban).

Voici une description peu idéalisée de Bucarest, que nous devons à Lionardo Panzini, le professeur d'italien des fils d'Alex. Ypsilanti, extraite d'une lettre adressée à P. Diodato Marone : „La città è situata en una gran pianura sul fiume Dombovizza (Dâmbovitza), che la taglia per mezzo. E formata di un modo, di cui non avete idea. Fuori di un quartiere, dove sono radunati tutti i Mercanti, ch'è edificato alla Tedesca, tutto il rimanente ha la forma di un villaggio : le case sono sparse in quà ed in là, e quasi ognuna con suo giardino, o orto. Le strade principali sono lastricate di tavole oggetto per me nuovo e singolare. Questo selciato è comodo per evitare il fango, ch'è orribile quando piove, ma incomodissimo per chi va in carrozza, dacchè non essendo le tavole ben combaciate insieme, nè piane e ben lisciate, si prendono delle scosse tali da far passare l'ostruzione di viscere a chi l'ha sofferta per dieci anni di seguito” ; v. Nino Cortese, *La Valachia — durante il Principato di Alessandro Ypsilanti*, in „L'Europa Orientale” 2 (1922) nr. 3, p. 166 (p. 10 de l'extrait).

tacuzino, Bucarest avait 67 quartiers ou paroisses (*mahalale*), 28 monastères, 61 églises en pierre et en bois et chapelles, un palais princier, 1 grande école publique, 35 hôtels particuliers de grands boyards, 7 auberges (*hanuri*). Au XVIIIe siècle, la demeure fastueuse de l'italien Constantin Baptisti Valleli, ami des princes régnants (Radu Mihnea et son fils) dans la *mahala* de Radu-Vodă, n'a pas d'égale. A notre époque, c'était la grande maison des Dudescu (dans l'ancienne mahala des *calici* (gueux), avec son parc à l'anglaise, sa pièce d'eau et son belvédère (*balcon cu privire*) près d'une porte monumentale, qui remportait la palme.

Remembrées ou dispersées, les possessions de quelques grandes familles de boyards (Cantacuzino, Bălăceanu, Dudescu, Ghica etc.) et des monastères (Radu-Vodă, la métropole et Colțea en tête) correspondaient à de véritables latifundia urbains. Leur exploitation se faisait en régime de location perpétuelle (*bezman, embatic*).

Tout cela représente déjà un rapide développement des villes dans les dernières décennies. A la fin du siècle, le rythme de ce développement est frappant. La statistique de 1798 donne : 5 districts et arrondissements, avec 9 mahalale (1795 : 92 ? 1821 : 82 ?), 13 entrées extérieures, 6 006 maisons et 5 corporations. Ces cinq arrondissements ont respectivement 26 (Tîrgului), 14 (Gorgan), 18 (Broșteni; Tîrgul de Afară), 15 (Podul Mogoșoaiei) mahalale. Les mahalale varient, selon l'arrondissement, de 335 à 12, de 116 à 14, de 114 à 39, de 90 à 28, de 121 à 23 maisons. Elles ont donc les proportions d'un village, allant du petit modèle (20 foyers) à une agglomération importante (335 foyers = 1 650 âmes), mais leur structure est plus mobile que celle des communautés rurales. Ce caractère patriarcal, rural est encore frappant : dans le périmètre de la ville, on trouve des vignobles princiers (mah. Slobozia domnească, Aga Niță), monastiques (ibid. ; mah. Fintina Boului), de nombreux vergers et des terrains de culture. On y trouve des presses d'huile, de miel et d'eau-de-vie (*poverni, ulierii*, mah. Stejarului, Fintina Boului). Dans la mahala des *Scaune*, l'incendie de 1739 détruisait 40 étals de boucher (*scaune de măcelari*). La Métropole avait un grand nombre de moulins à eau, dans la mahala de *Vlădica*. Les tanniers étaient entassés dans la mahala des *Tabaci*, entre le monastère de Sarindar et la Dîmbovița.

Les rues droites et larges étaient inconnues à Bucarest (v. n. 145) et l'écho de cet état de choses se fait encore sentir de nos jours. Les cinq grandes voies d'accès, les *poduri*, pavées de grosses poutres placées sur de rondins latéraux (*ursari*), avaient été construits aux frais des habitants de chaque *pod*, qui en supportaient certaines charges même après la création sous Ypsilanti et Caradja d'une *Vornicia obștirilor* ou (1872) de *poduri*. Finalement leur surveillance sera confiée à l'*Epitropia obștiei*, créée dans la plupart des villes à la fin du XVIIIe siècle. La majorité des rues n'a pas de nom, ou pas de nom précis, elles sont étroites, souvent de simples voies pour la marche de trois hommes de front. Il n'y a pas de rues exclusivement aristocratiques. Le cadastre est inexistant. L'introduction des conduites d'eau dans les maisons des boyards en 1800 avait fait sensation, et le commerce de l'eau se continuera encore pendant trois quarts de siècle. En 1814 Bucarest est illuminé à l'aide des reverbères. L'építropie et la préfecture de la ville (*agie*) en 1787 sont invitées à combattre l'excès de vitesse et le manque de discipline des cochers et

autres conducteurs d'attelages. Le pouvoir princier innova en chargeant le chef de la corporation des maçons (*mai mar'başa* ; *staroste*) de la dénonciation à l'*Epitropia* de toute nouvelle construction dont la poursuite sans autorisation de l'Etat ne sera plus possible²⁴. Ce problème se rattache directement à notre code urbain.

Trois autres importantes mesures sont à inscrire à l'actif de la politique urbanistique d'Ypsilante : a) Le 28 mars 1776²⁵, une commission formée de 6 boyards fut chargée de déterminer sur le terrain la limite de l'enceinte de la ville de Bucarest, au-delà de laquelle la construction de nouvelles habitations était interdite. De la sorte on espérait stopper l'extension démesurée et désordonnée de la ville et surtout l'établissement à la périphérie (en continuels débordements) des paysans et des tziganes qui abandonnaient leur domicile rural pour s'intégrer „illégalement” à la population urbaine ; b) Le 23 août 1776²⁶, un chrysobulle concernant la corporation des bouchers, tente d'enrayer la pollution de la ville résultant de la pratique existante qui consistait à tuer les animaux de boucherie n'importe où, en dehors même des primitifs abattoirs dénommés *zalhana*. La corporation est tenue à organiser en dehors de la ville deux ou trois *zalkanale*, avec obligation d'en faire venir en ville, dans des conditions d'hygiène acceptables, les quantités de viande qui seront débitées par les boutiques (*scaune*) des bouchers ; c) Le code de 1780 (*Pravilniceasca condică* = Συναγμάτιον Νομικόν titre 35)²⁷ apporte une brève réglementation des constructions que les titulaires d'un droit de superficie (*embatic*, *bezman*) font élever sur le terrain appartenant à autrui (pratiquement, au prince, aux monastères et aux boyards). Cette situation concernait un nombre considérable de constructions à Bucarest. Les conventions constitutives d'un droit de superficie devaient contenir désormais toute une série de clauses touchant : le commerce que le superficiaire est autorisé à exercer ; les dimensions des bâtiments, „afin de n'importuner ni le voisin ni les terrains publics” ; les matériaux dont l'emploi était obligatoire (pierre, briques, bois) ; le droit de construction en cas de destruction à la suite d'un incendie ; interdiction, dans l'enceinte de la ville, de faire construire un toit de chaume ou d'écorce sèche qui étaient trop facilement inflammables (le toit de tuiles ou de lattes de bois était obligatoire).

Deux grands boyards, hauts dignitaires appartenant au divan princier, désignés par le prince, avaient la haute main sur la ville : le grand *aga*, préfet de police et administrateur (maire) du centre commercial de la ville (*bazar*) et le grand spathaire (*spătar*), ancien chef de l'armée, qui régnait sur les autres quartiers (*mahalale*). Tous les deux étaient à la tête d'un tribunal municipal spécialisé : police urbaine générale, police du marché, affaires de moindre importance non déduites devant une autre juris-

²⁴ V. l'ordre d'Alex. C. Morouzi du 28 mai 1795, V. A. Urechia, *Ist. rom.* 5 (1893) 378/ et ci-dessous, App. D, no. 5 ; cf. Ionescu-Gion, *Ist. Buc.* (1899) 344, qui, sans autre preuve, cite aussi Ypsilanti.

²⁵ *Ibid.* 2 (1892) 202—203, et ci-après 6, I. Cela prouve que le principe „l'air de la ville rend libre” n'avait pas l'application légale, mais que pratiquement celui qui réussissait à s'y implanter finissait bien par devenir citoyen.

²⁶ *Ibid.* 2 (1892) 1857, et les textes no 6, 2.

²⁷ Ed. 1957, p. 142—145.

diction. Le grand spathaire appliquait en ville aussi les lois agraires et les lois militaires (qui constituaient surtout le code de police rurale et celui de justice militaire). Pour les détails concernant la compétence de ces deux organes municipaux du prince, on se reportera ci-dessous aux textes édités sous le no. IV (titres sur le grand spathaire et le grand *aga*, extraits du 1er livre du projet de code général de M. Fotino). En 1794 fut créée la fonction de *vel vornic de politie*, encore une sorte de *praefectus urbi*, qui se trouva à la tête d'une *vornicia de politie* ²⁸.

La place qu'occupaient dans la vie urbaine les corporations ²⁹, dont le nombre ne fait qu'augmenter par la création de nouvelles unités ou par voie de scissiparité, est naturellement très grande. C'est là la véritable substance urbaine de l'agglomération. La métropole a un droit de patronage et de regard sur les corporations, mais justement à cette époque elle doit céder le pas devant le contrôle exercé directement par le pouvoir princier, sans que le sien s'efface tout à fait. On peut encore parler d'une relative autonomie corporative, une vie de groupe fermé, avec une mentalité et des traditions où se mêlent curieusement le poids du passé et l'appel de l'avenir, l'immobilisme et le mouvement. Subordonnée à la justice princière, la justice corporative n'en existe pas moins. Elle est exercée de moins en moins démocratiquement par les organes directeurs de chaque corporation (le *staroste* et ses aides du bureau). On recherche la promotion des corps de métiers et de commerçants dans une politique petitement et ponctuellement protectionniste, s'appuyant donc sur la technique du monopole et du privilège, et sur le travail de corvée.

La ville était loin d'être parfaitement homogène au point de vue ethnique. Presque chaque ethnie avait un coloris confessionnel, qui entraînait une position en général d'infériorité par rapport à la confession orthodoxe qui était la religion de l'Etat, en tant que religion dominante. Les Grecs, les Serbes et les Bulgares ne pâtissaient pas des suites d'une discrimination confessionnelle. Mais les Juifs, les Hongrois, les Allemands, les Polonais et les Arméniens (ceux qui n'étaient pas orthodoxes) avaient des statuts particuliers et ne jouissaient de l'égalité de droits civils ni les uns par rapport aux autres, ni surtout par rapport à la nation majoritaire de confession orthodoxe. Ces principes, discriminatoires en fait, connaissaient une application clémente qui allait jusqu'à l'inexistence : la persécution raciale et confessionnelle n'a pas existé dans les Principautés. D'autres facteurs assuraient à certaines catégories d'étrangers une situation sociale et économique avantageuse et enviée.

Avec l'extension du régime des capitulations qui fut exercé sur place par les consulats créés à Bucarest et à Jassy à partir de 1782, les sujets étrangers, même d'origine ethnique roumaine, commencèrent à jouir d'un statut privilégié qui sera la source d'un siècle de frictions, de disputes et d'abus, affectant surtout la vie urbaine à laquelle les étrangers participaient intensément. La création de ce statut des étrangers entraînera la création d'un tribunal spécial, *Logofetia străinilor* ³⁰.

²⁸ V. A. Urechia, *Ist. rom.* 5 (1893). 172 (d'abord : „de București“).

²⁹ V. en dernier lieu les travaux de C. Șerban, Șt. Olteanu et Mircea Popa, cités à la Bibl. générale.

³⁰ V. A. Urechia, *Ist. rom.* X A (1900) 470 (30.X.1812): *Département des affaires étrangères*.

Parmi les villes de province, Craiova, capitale de l'Olténie (Petite Valachie) et siège du *grand ban* et de son *divan* (pratiquement le ban est remplacé par le *caïmacam* du prince, un lieutenant), se range à la seconde place par sa population (11 665 en 1832), étant surclassé par Ploiești, en ce qui concerne le nombre de magasins et de boutiques (5 701 habitants en 1832). Cimpulung (Muscel) conservera dans une mesure singulière son organisation de communauté dirigée par de *pîrgari* élus et pratiquant le schéma foncier de la possession par ascendants (*umblare pe bătrîni*), avec une originale adaptation incessante aux nouvelles conditions qui faisaient lentement éclater les cadres traditionnels ²¹.

Le particularisme des villes se manifeste par la grande variété des organes princiers qui se substituent, en tant que représentant du prince, aux organes électifs : *epistați* (Cimpulung), *căpitani de țîrg* (Buzeu, Pitești, Cerneți), *polcovnici* (Craiova, Tîrgoviște) ²².

D'une façon générale, les préoccupations d'urbanisme et d'édilité qui se manifestent après 1774 peuvent être rangées sous les chefs suivants ²³ :

— Lutte contre les épidémies : régime de quarantaine, création ou agrandissement d'hôpitaux (Philanthropie, Colțea à Bucarest ; Craiova, Slatina, Buzău) et organisation de l'assistance médicale et sociale : apparition dans quatre principales villes d'un médecin public, création d'asiles pour les orphelins (Bucarest, 1781) et pour les vieillards et les pauvres (Bucarest, 1786), organisation du commerce de médicaments.

— La lutte contre les inondations (surtout à cause de l'établissement de moulins à eau dans le périmètre de la ville), contre les incendies (création d'un service de pompiers et sévère réglementation des constructions, sans résultats appréciables) et contre la pollution : création d'emplacements pour le stationnement des attelages à bœufs, réglementation de la mise à mort du bétail et du commerce de boucherie ; le pavage des rues.

— Organisation et contrôle de l'approvisionnement alimentaire des villes, surtout de la capitale, y compris le contrôle des prix (*nart*), et l'alimentation des villes en eau potable (Bucarest, Craiova, Tîrgoviște).

— Maintien de l'ordre et de la sécurité, contrôle des étrangers et de la population flottante, lutte contre les malfaiteurs et les éléments turbulents.

Dans ces conditions, existe-t-il une culture urbaine, une mentalité citadine, une *Weltanschauung* plus particulière à l'homme de la ville ? Dans notre historiographie ces problèmes viennent à peine d'être abordés à propos de la culture générale ²⁴ et de la culture juridique ²⁵. A Bucarest,

²¹ V. les travaux du prof. H. H. Stahl et de C. Șerban, avec la bibl. ancienne.

²² *Ist. Rom.* 3 (1964) 676 (A. Oțetea ; C. Șerban).

²³ V. *ibid.* 677—679 ; Const. C. Giurescu, *Ist. Buc.* 93—113.

²⁴ V. C. Șerban, *Despre cultura orășenească în țările române în evul mediu*, in „Studii” 26 (1972) 743—765 ; pour les XVe et XVIIe siècles le problème avait été abordé dès 1964 par le prof. R. Manolescu in *Cultura românească în timpul lui Ștefan cel Mare*, Buc. (1964).

²⁵ V. G., *Structures urbaines et culture juridique dans les Principautés roumaines aux XVIIe et XVIIIe siècles*, in *Actes du Colloque „Structure sociale et développement culturel des villes sud-est européennes et adriatiques aux XVIIe et XVIIIe siècles”*, Colloque interdisciplinaire organisé par la Commission d'histoire de la vie économique et sociale dans les Balkans et la Commission d'histoire des idées dans le sud-est européen sous les auspices de la Fondation G. Cini (Venise) et du Comité italien de l'AIESEE (Venise, mai 1971). Bucarest (1974).

le prince, les boyards, les monastères sont trop mêlés à la vie urbaine, pour que celle-ci puisse se détacher des formes générales de la culture avec assez de force et d'ampleur. Mais la présence active, créatrice, grandissante d'éléments citadins est visible dans tous les secteurs et à tous les niveaux. L'apparition de chroniques rédigées par des citoyens est significative³⁶. Leur orientation particulière ou directrice est moins marquée et leur impact se produit à plus longue échéance. L'ambivalence, l'imbrication de facteurs complexes et contradictoires, dominant et ne se résolvant qu'en de lentes synthèses, qui deviennent perceptibles après 1831 et surtout après 1848.

2. *Le programme législatif d'Etienne Racoviță (1764—1765)*. Ce programme nous est connu par le texte néo-grec du projet de chrysobulle que Michel Fotino rédigea en 1765 en vue de l'imminente confirmation princière du projet de code général dont il avait assumé la rédaction³⁷. Cette confirmation n'a pas eu lieu, autant que l'on peut en juger d'après toutes les données du dossier dont nous disposons³⁸. Le départ précipité du prince, à la suite d'une révolte populaire et de l'opposition des boyards malmenés, en liaison avec la détestable politique de son représentant diplomatique à Constantinople, le célèbre Stavarache, rendit impossible le couronnement de l'importante œuvre législative amorcée.

Il s'agissait d'une codification du droit de la *pravila* (le droit byzantin reçu — *ius receptum* — en Valachie), qui avec la coutume et le droit princier nouveau (*ius novum*), formaient le droit global de la Valachie³⁹. La source principale du droit de la *pravila* c'était dans les Basiliques (éd. de C. A. Fabrot, 1647) qu'on la cherchait pratiquement, avec l'appoint variable d'autres recueils byzantins, y compris la compilation justinienne⁴⁰. Le projet de chrysobulle parle d'une synthèse de tous les systèmes en vigueur, mais l'ouvrage que Fotino réalisa et que nous connaissons par une seule copie conservée, ne correspond pas entièrement au programme ainsi tracé. Des modifications locales des principes byzantins sont consacrées dans un bon nombre de scolies, sans élimination de l'ancienne règle modifiée⁴¹. Le droit princier récent est codifié séparément dans un petit

³⁶ Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802—1830)*, in SAI 8 (1966) 309—403; idem, *Însemnările Androneștilor (sec. XVIIIe—XIXe)*. Bucarest (1947).; cf. Nic. Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ed. D. Mioc, Buc. (1969).

³⁷ V. C. Litzica, *Catalogul...* Buc. (1909) 135—138.

³⁸ Cette thèse exposée en 1961, vient d'être argumentée d'une manière plus complète dans notre étude *Pour mieux connaître l'œuvre juridique de Michel Fotino*, in RESEE 1 (1973) 33—58.

³⁹ C'est l'importante structure pluraliste du droit féodal, sur laquelle nous avons insisté à maintes reprises, à partir de 1959 (v. surtout mes études sur *Possessio*, *La réception du droit romano-byzantin et Preemțiunea*. A présent, voir sur le problème général du pluralisme, l'ouvrage collectif paru sous la direction de John Gilissen (cité à la Bibl.). Relevait de ce pluralisme aussi le droit de la suzeraineté ottomane. Le premier tenant du pluralisme fut D. Cantemir, en parlant du *duplex ius* de la Moldavie : coutume (obicei) et canonique (le *ius receptum*), voir aussi mes études sur *La théorie romano-byzantine de la coutume et Rénovation de valeurs européennes...* chez D. Cantemir).

⁴⁰ Sur l'emploi des Basiliques au XVIIIe siècle, voir V. G. *Le droit romain de Justinien dans les Principautés danubiennes au XVIIIe siècle. I. Le rôle des Basiliques*, in „Studii clasice” 12 (1970) 221—233.

⁴¹ V. Antonio d'Emilia, *Gli scolii di Michele Fotinopulo al suo Nomikon Procheiron*, in „Annali di Storia del diritto” 3—4 (1959—1960) 95—117.

recueil transcrit à la fin du codex contenant la codification générale⁴². Le gros de la coutume et les innovations plus anciennes du droit princier restent en dehors du projet fotinien. Sans doute, une version roumaine devait faire suite à la première rédaction en néo-grec. Il semble également que l'on en envisageait l'impression. Une assemblée d'états avait examiné le projet et devait réexaminer à coup sur le texte définitif. Le projet avait encore la structure d'un nomocanon *très évolué* : aux deux premiers tomes (livres) plus étendus, contenant du droit impérial-laïque faisait suite le livre III — plus ramassé — traitant du droit ecclésiastique. La grande innovation par rapport aux *pravile* du XVIIe siècle (1632, 1646, 1652) consistait dans la réception officielle, par voie de chrysobulle. La mise en œuvre de cette technique affirmait le rôle du pouvoir législatif du pays récepteur et annonçait le début du déclin de la réception. Mais la vigueur des structures de réception était encore notable : le principe byzantin demeurerait valable même après modification et le renvoi marginal aux sources byzantines semblait supposer le devoir d'une constante vérification de l'authenticité des règles véhiculées.

Le second livre du projet de 1765 s'est perdu. Les deux autres qui nous sont parvenus comportent une table des matières dont la rubrique précise expressément qu'elle concerne respectivement le premier et le troisième tome du Manuel. Le Ier livre contient quelques 80 titres, la moitié du total des titres qui, en 1766, figureront aux deux premiers livres de la version 1766 du nouveau projet de code établi par Fotino à partir de celui de l'année précédente. Il est directement absurde d'admettre un enrichissement dans ces proportions d'un projet à l'autre, dans l'intervalle d'une année. Il est également invraisemblable que Fotino ait éliminé du projet de 1765 toutes les matières qu'il est permis de supposer qu'elles figuraient au second livre perdu. La seule difficulté réside en ceci : le livre Ier de 1766 présente à la fois des titres absents du livre Ier de l'année précédente, et d'autres titres qui y figurent. Par ailleurs, l'actuel ordre des titres dans le ms. gr. 20 (= livre Ier) ne permet aucun découpage satisfaisant, comparativement à 1766, si l'on s'avisait à diviser les 80 titres de ce codex en deux livres, comme on a essayé de le faire récemment⁴³.

Le projet de 1765 ne contient ni une section rubriquée de droit urbain, ni un groupe de titre relevant de cette branche du droit. On n'y trouve qu'un noyau rudimentaire de ce droit, qui se réduit au titre sur les nouvelles constructions. On peut y ajouter deux paragraphes du titre pénal sur les incendies et, peut-être, un bref titre sur les servitudes urbaines au second livre qui ne s'est pas conservé.

3. *La reprise du programme législatif de 1765, sous le règne de Scarlat Gr. Ghica (1765—1766)*. Le successeur d'Etienne Racoviță, Sc. Gr. Ghica, aura la réputation d'un bon prince, juge relativement épris de justice. Il semble avoir pris sans difficulté à son compte le programme législatif de son prédécesseur, dont l'utilité était évidente. On doit supposer aussi

⁴² V. le ms. gr. 21 de la Bibl. de l'Acad. RSR, f. 98^v—122^v et la traduction qu'en⁷² a donné C. Erbiceanu, in BOR 27 (1902—1903) 1 017—1 029.

⁴³ V. sur ce problème, V. G. in „Studii” 13 (1961) 1 507—1 517, et *Pour mieux connaître l'œuvre juridique de M. Fotino*, cit.

que Fotino a tout fait pour assurer la survie et le renflouement de son œuvre en présentant au prince une version améliorée du projet de 1765. Celui-ci l'a accepté, car nous possédons une version légèrement modifiée et raccourcie du projet de chrysobulle confirmatif de 1765, ainsi que de la dédicace que Fotino avait adressée à E. Racoviță⁴⁴. Aucune allusion n'y est faite au projet de code du prédécesseur. Le projet a gardé la structure nomocanonique et la division en trois livres, avec un nouvel ordre des titres pour les deux premiers. Le nombre des titres n'a pas dû être sensiblement augmenté⁴⁵, mais à l'intérieur de ces titres, on a procédé tantôt à des additions, tantôt à des suppressions, voire à des améliorations rédactionnelles. Le projet a beaucoup circulé de 1766 à 1840, sans confirmation princière, donc à titre de code privé, et treize codices complets nous ont transmis les quatre versions principales⁴⁶ : une version plus courte avec des additions en appendice qui ont été unifiées⁴⁷ sous la forme A (7 codices) et B (4 codices)⁴⁸ ; une version B, laïcisée, par l'élimination du livre III de droit ecclésiastique⁴⁹ s'est conservée dans un exemplaire unique. Une 14e copie perdue se trouve à la base d'une traduction roumaine de 1869⁵⁰, qui, elle non plus, ne comprend plus la partie canonique.

Cinq de ces codices contiennent un titre-dédicace qui fait état d'un titre approprié : Νομικὸν Πρόχειρον. La dédicace est adressée soit à Scarlat Ghica (2 codices)⁵¹, soit à la collectivité (4 codices)⁵². Le nom de l'auteur, Michel Photinopoulos, y est suivi de ses titres : ancien grand échanson et prince des philosophes de la grande Eglise de Jésus Christ.

Le livre II contient les mêmes rudiments de droit urbain que le projet de 1765, avec addition de deux autres titres nouveaux : sur les servitudes (Περὶ δουλειῶν) et sur les rivières (Περὶ ὑδάτων), soit, dans l'ordre, les titres 23, 53, 57 et 40 de l'éd. Zépos, livre II).

4. *La réception du droit urbain byzantin dans le droit princier de Valachie sous le règne d'Alexandre Sc. Ghica (1766–1768)*. A la mort de Scarlat, le trône échu à son fils Alexandre. Rien n'aurait été de plus naturel que de voir celui-ci proclamer le titre de législateur de son père, ou de

⁴⁴ C. Litzica ne reproduit pas ce texte, mais affirme qu'il est identique au précédent (v. n. 37). N. Camariano, *Catalogul...* 2 (1940) a attiré l'attention sur l'inexactitude de cette affirmation.

	1765			1766		
⁴⁵	Livre I ^{er}	Livre II	Livre III	Livre I ^{er}	Livre II	Livre III
	81	?		A = 61	A = 93	A = 36
			27(28)	B = 63	B = 97	B = 37

⁴⁶ Sur ces manuscrits, v. Pan. J. Zépos, éd. 1959, 28–29 ; V. G., „Studii” 13 (1961) et les études citées ci-dessous, n. 47–49.

⁴⁷ V. V. G., in RESEE 6 (1970) 329–364 ; un seul codex (1 323 de la Bibl. Nat. à Paris). Le ms. gr. V 42 (Jassy) s'en rapproche dans une certaine mesure, V. *Léglsl. agr.* 50 et 97 ; 8 (1970) 329–364 ;

⁴⁸ Sur les familles A et B, v. RA 9 (1966) 99–100 et RESEE 11 (1973), cit. ci-dessus, n. 38.

⁴⁹ V. RA 9 (1966) 99–100 et N. Camariano RA 49/34 (1972) 241–242 et 246 ; le codex gr. 1434.

⁵⁰ N. Camariano, RA 49/34 (1972) 242–247.

⁵¹ Ms. gr. 122 et 131 (Bucarest) et le ms. perdu qui a été traduit en 1869.

⁵² Ms. gr. 1 196 (Bucarest), VI 6 et 1 697 (Jassy), 1 323 (Paris).

continuer, à sa propre gloire, l'œuvre interrompue de celui-ci. Au fait il n'en fut rien. On ne parla jamais de la codification „officielle” de 1766 et aucun document n'a pu être fourni pour attester l'application d'un code confirmé en 1766 (et encore moins en 1765). Et cependant, en 1768, éclata un conflit entre deux grands boyards⁵³, dont celui qui s'estimait lésé par l'installation d'une pâtisserie appartenant à son adversaire, n'était rien moins que l'oncle du prince régnant. Au bout de douze jours à partir de l'affrontement judiciaire, le prince signa un grand chrysobulle qui procédait à une vaste réception du droit urbain tel qu'il figurait dans l'Hexabible de Constantin Harménopule et aux Basiliques⁵⁴. La réception y est amplement motivée dans le style des *prooimia* des nouvelles byzantines. Elle était réalisée soit par la reproduction textuelle en roumain des textes d'Harménopule et les *Basiliques*, soit par une référence générale à la *Pravila*.

Le chrysobulle n'utilise ni le terme de *droit urbain*, ni celui de *droit des villes*. Mais l'intention de réglementer dans un acte législatif toute la matière est évidente et les termes employés par l'introduction ne laissent plus aucun doute à ce sujet.

Avec le chrysobulle du 12 mai 1768, l'existence d'une réglementation de droit urbain prend corps, en se situant fidèlement dans la ligne de la tradition byzantine sans aucune innovation notable, sauf déjà une tendance à compléter l'Hexabible par les Basiliques, ce qui aboutissait à un ensemble plus substantiel.

5. *Le projet de code urbain de Michel Fotino dans le cadre d'un projet de code général, au début du règne d'Alexandre Ypsilanti.*

Le projet de code général dont il est question ici se rattache au grand programme législatif d'Alexandre Ypsilanti⁵⁵ qui s'est réalisé comme suit :

a) Un premier code général dont l'apparition imminente fut solennellement annoncée en 1775⁵⁶, sans que l'on ait la moindre preuve directe et irréfutable de sa réalisation effective et encore moins de sa mise en vigueur ;

b) Le petit code confirmé en 1780, portant le titre de *Συνταγματικόν Νομικόν*, avec une version roumaine qui s'appellera *Pravilniceasca Condică*⁵⁷.

c) Un code pénal, en roumain, mentionné dans le code de 1780, sans preuve directe et irréfutable de son existence⁵⁸ ;

d) Un code agraire (*pravile plugărești*), également perdu, mais dont mention est faite toujours dans le code de 1780⁵⁹ ;

e) Un grand nombre d'actes normatifs ordinaires, dont plusieurs grands chrysobulles sur les matières les plus diverses, partiellement reprises dans le code de 1780 et dans le livre IV du projet de 1775/7⁶⁰.

⁵³ V. G. Potra, DOB 474–475, no. 384 (1 mai 1768) = ci-dessous, App. E no. 3.

⁵⁴ *Ibid.* 475–479, no. 385 (12 mai 1768) = ci-dessous, le texte no. 3 (p. 136–139).

⁵⁵ V. sur ce programme *Législ. agr.* 14–22 ; 58–66.

⁵⁶ V. *Pravilniceasca condică* (1957) 165.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.* IV 2.

⁵⁹ *Ibid.* XV 2.

⁶⁰ V. V. G. in RESEE 5 (1967) 129 ; 161, n. 55 ; 164, n. 66.

De l'époque d'Alexandre Ypsilanti nous possédons des textes juridiques copiés dans les codices suivants, dont la confection s'échelonne de 1777 à 1815 :

— Le ms.gr. 1 195 de la Bibl. de l'Académie de la R.S.R.⁶¹, contient un Manuel de lois en sept livres, chaque livre correspondant à un code spécialisé, et dont la préface⁶², datée du 11 novembre 1777 et signée de Michel Photinos, nous apprend qu'il s'agit d'un projet de codification qui a utilisé les décisions d'une assemblée d'états concernant les solutions coutumières qu'il y avait lieu de maintenir, à l'encontre de celles fondées sur la praxila byzantine, en matière de droit civil. Ces solutions forment le livre IV du Manuel, véritable coutumier de droit civil, le premier dans son genre dans l'histoire du droit roumain⁶³. Le texte du projet, sauf le IVe livre, est rédigé en grec byzantin. Fotino, avec quelque dépit, après le refus de la sanction princière, le dédia toujours aux gouvernants (κράτορι) du Pays⁶⁴. Un échec s'était déjà consommé.

Les textes du Manuel sont empruntés massivement aux Basiliques (éd. Fabrot, avec renvoi à la page de chaque tome et sans transposition du grec savant en grec populaire, comme dans les Manuels de 1765 et 1766). D'autres sources byzantines, surtout les Nouvelles de Justinien, les autres nouvelles byzantines, l'Hexabible, les *Nómoi geórgikoi* et les *Nómoi stratiótikoi* etc. y sont utilisées.

Les sept codes spécialisés⁶⁵ ont pour objet : I le droit constitutionnel, le droit administratif ; II le droit fiscal ; III le droit agraire ; IV le coutumier de droit civil avec parallèles et compléments de droit byzantin ; V le droit urbain ; VI le droit pénal ; VII le droit militaire.

— Les mss.roum. 1 336, 1 405 et 5 826 contenant un code pénal en ordre alphabétique, extrait des Basiliques et de quelques autres sources byzantines⁶⁶.

— Les mss.roum. 1 336, 1 405 et 5 826 de la même Bibliothèque⁶⁷, contenant le texte roumain des *Pravile plugărești*, c'est-à-dire d'un code agraire composé à l'aide des seules lois agraires byzantines, alors que le livre III du Manuel de Fotino y ajoutait un nombre important de textes de droit agraire provenant des Basiliques.

Dans plusieurs travaux s'échelonnant de 1962 à ce jour et sous une forme synthétique dans l'introduction de la *Législation agraire*⁶⁸ nous avons proposé les identifications suivantes, pour le détail desquelles nous renvoyons à notre exposé de 1970 :

— Le Manuel de lois rédigé avant nov. 1777 (ms.gr. 1 195) représente le premier code d'Alex. Ypsilanti, projet qui, contrairement à l'annonce

⁶¹ V. *Législ. agr.* 14—18 ; 58—62.

⁶² V. *Ibid.* 202—205.

⁶³ V. V. G. in : SMIM 5 (1962) 300—305 ; RESEE 5 (1967) 129—138 ; *Législ. agr.* 202—203.

⁶⁴ V. la préface, *Législ. agr.* 204—205.

⁶⁵ V. *Législ. agr.* 19—22 ; 63—66.

⁶⁶ V. V. G., in RESEE 7 (1969) 337 et App. C ; *Législ. agr.* 21, 65.

⁶⁷ V. V. G., in RESEE 7 (1969) 636—638 ; idem, in „Byzantina” 1 (1969) 113—114 et *Législ. agr.* 19—20 ; 64.

⁶⁸ Ed. crit. citée 18—22 ; 62—66.

précipitée du prince en 1775 et pour des raisons multiples que nous ne pouvons que conjecturer avec beaucoup de vraisemblance, n'a pas abouti. Le Manuel, d'après la préface et d'après sa structure, est un projet de code général. Son auteur était déjà le codificateur des princes de 1765 et 1766. Le contenu du Manuel correspond à celui du code annoncé par Ypsilanti en 1775. L'insertion du livre IV dans la masse byzantine correspond à ce que nous savons sur la politique des boyards autochtones (*pāmînteni*) en matière de droit et à une allusion contenue dans le chrysobulle de 1775. Trois des livres de ce Manuel (IV, VI et III) ont leur équivalent dans les codes mentionnés ci-dessus sous les lettres b, c et d. Des phrases entières du Manuel se retrouvent dans le code de 1780 qui n'a été rédigé que peu de temps avant sa publication et qui, partant, ne saurait être confondu avec le premier code du début du règne ⁶⁹. Le rapport entre ce Manuel et l'œuvre législative d'Ypsilanti, et plus particulièrement le code de 1780, ne nous semble pas surprenant ⁷⁰. Mais, quoique naturel, il n'en a pas été moins long à s'imposer. Si l'on rejette notre identification, le Manuel perd toute signification réelle, alors que le code de 1780 est privé d'un évident processus préparatoire et coupé du programme législatif d'Ypsilanti dont l'existence et l'ampleur ne sauraient être contestées.

— Le code pénal des mss. 1 336 et 1 405 représenterait une version roumaine du code pénal d'Ypsilanti, signalé par la *Pravilniceasca condică*.

— Les *pravile plugărești* des mss. 1 336, 1 405 et 5 826 représenteraient le code agraire du même prince, également signalé dans son code.

L'identification du Manuel de 1777 au premier code d'Ypsilanti n'a pas encore semblé entièrement convaincante à MM. Pan. J. Zepos ⁷¹ et D. Simon ⁷². Dans une récente étude ⁷³ nous avons repris notre démonstration résumée ci-dessus, avec l'espoir que nos arguments multiples et convergents finiront par dissiper leur scepticisme.

Donc, pour nous, le livre V du Manuel que M. Fotino a rédigé avant nov. 1777 représente le projet d'un des codes spécialisés faisant partie du premier code général d'Alex. Ypsilanti de 1775.

Sans l'appellation directe de *code urbain*, c'est de toute évidence un code spécial dont l'ambition de fondre en un tout bien individualisé les matières urbaines des Basiliques et de l'Hexabible est visible. Tout comme en 1766, cette conception dépassait la stricte tradition byzantine, tout en s'y insérant encore. Elle ne s'appuie sur aucune construction théorique raisonnée et opère une délimitation un peu arbitraire, voire critiquable de la sphère du droit urbain. Mais ce qu'il importe pour nous ici c'est d'établir que Fotino a travaillé avec une notion de droit urbain, d'en définir le contenu et de montrer quelle en fut la portée pour le pays auquel le code était destiné. Et tout ceci, à une époque où le développement des villes prenait un tournant qui explique l'apparition de l'idée de code urbain et l'intérêt que nous attachons à notre identification.

⁶⁹ Sur cette confusion inacceptable, v. V. G., *Preemiunea...*, 193 et n. 1.

⁷⁰ V. Pan. J. Zepos, in "Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν" 47 (1972) 29–38.

⁷¹ V. la note précédente.

⁷² V. ZSS RA 88 (1971) 552-555.

⁷³ Pour mieux connaître l'œuvre juridique de M. Fotino cit. ci-dessus n. 38.

6. *Les actes normatifs princiers portant réglementation de différentes matières urbaines* ⁷⁴. Ces actes sont nombreux. Nous en avons fait un choix qui a porté sur ceux qui se rattachent plus directement aux matières du code de Fotino. Le plus souvent ils traitent des matières urbaines *lato sensu*, mais que Fotino n'a pas fait rentrer dans sa notion de droit urbain. Cette législation devient plus abondante sous les successeurs d'Alex. Ypsilanti, donc au-delà des limites chronologiques de notre édition. A l'élaboration de cette législation a été associé un *sfat de obște*, organe consultatif qui correspond à une forme phanariote d'assemblée d'états.

7. Nous ne pouvons pas clore ce chapitre sur l'histoire externe des textes édités sans rappeler l'essentiel sur *la personnalité et l'œuvre de Michel Fotino* ⁷⁵.

Originaire de l'île de Chios, probablement ancien étudiant de l'Académie patriarcale de Constantinople, Fotino, dont on ignore la date de la naissance, semble s'être établi à Bucarest bien avant 1764. Quant à la tendance à en faire un ancien professeur à l'Académie constantinopolitaine, et peut-être même un recteur, à cause du titre d'ὑπατος τῶν φιλοσόφων qu'il portait, il faudra y renoncer, car tout récemment M. N. Camariano ⁷⁶ a montré que ce titre pouvait fort bien être obtenu pour des savants grecs de Bucarest, jouissant d'une grande réputation, par le prince de Valachie.

Sous le bref règne d'Etienne Racoviță (1764—1765), Fotino était secrétaire (*mare grămătic*) du prince et portait le titre d'ex-grand échanson (πρώην μέγας παχάρνικος = f. mare paharnic) sans être membre du divan. Selon une hypothèse récente de N. Camariano, c'est Racoviță qui a pu obtenir pour lui le titre de prince des philosophes, sans que Fotino ait fait partie du corps enseignant de l'Académie princière de Bucarest ⁷⁷. C'est sous ce prince que Fotino commence sa longue et laborieuse carrière de codificateur dont nous connaissons déjà les réalisations et les malchances. Cette carrière couvrira plus d'une décennie et n'empêchera pas notre juriste de revêtir pendant des années (24 février 1775—1781) la qualité de président du premier département (tribunal) civil de Bucarest, et pour peu de temps celle d'*ispravnik* (selon un document récemment signalé) ⁷⁸. Après 1776, sous le nom de Miché, il apparaît à F. J. Sulzer, son rival malchanceux en fait de codification et professeur de droit à Bucarest, comme *der Wallachische Bartolus* (le Bartole de Vala-

⁷⁴ V. ci-dessus, le texte no. 6. p. 230—231.

⁷⁵ V. *Législ. agr.* 2—14; 54—58 et les travaux cités.

⁷⁶ RA 49/34 (1972) 237.

⁷⁷ Ariadna Camariano-Cioran ne le cite pas comme tel dans son récent ouvrage sur les Académies princières (v. la Bibl.).

⁷⁸ Sur le séjour de Fotino en Valachie, v. N. Camariano, *op. cit.* 234—235. On nous reproche d'avoir parlé d'un séjour d'un demi-siècle. C'est une erreur matérielle. Il s'agissait dans nos calculs, d'un quart de siècle qui est presque atteint, si l'on admet que son arrivée a dû avoir lieu quelques années avant 1764, afin qu'il puisse en 1765 être ancien échanson, très au courant des affaires du pays et avoir un texte de codification déjà préparé, car le Manuel de 1765 n'a pas pu être sélectionné et traduit en grec populaire dans l'intervalle de quelques mois. Sur la qualité d'*ispravnik* de Fotino, v. T. Rădulescu, in RA (1972).

chie)⁷⁹. Ce détail confirme la grande érudition et la réputation notoire de notre juriste. La date et les circonstances de sa mort après 1781 ne nous sont pas connues. On possède une liste de livres non juridiques de sa bibliothèque et on lui doit, à côté de son œuvre juridique et d'un éloge funèbre, un texte parénétique inédit, contenant des conseils à son fils Théodore (Παραινεσεις... πρὸς τὸν υἱόν), qui lui assure une place estimable parmi les moralistes et les pédagogues de l'époque⁸⁰. Ses deux fils, Théodore, auteur d'un livre d'histoire⁸¹ et Antoine⁸², furent tous les deux juges distingués à Bucarest. Ioan M. Bujoreanu, juriste et romancier, appartenait à sa descendance par les femmes. En 1817 circulait à Craiova une traduction roumaine du texte réduit du coutumier de droit civil (livre IV du Manuel de 1777)⁸³, tel que les Frères Tounousli, sans indication claire de l'auteur, l'avaient publié en Appendice à l'*Histoire de la Valachie* (Vienne, 1806, en néo-grec, c'était la chronique de Michel Cantacuzino). Grâce à une importante découverte due à M. N. Camariano, nous savons depuis peu qu'en 1869, un juriste de l'époque, futur procureur à la Cour de Cassation et historien du droit roumain, N. Blaremborg, publiait dans le journal *Terra* la traduction roumaine par G. Baronzi du Manuel de lois de Fotino (version de 1766 laïcisée, c'est-à-dire sans le livre III de droit ecclésiastique), et citait des textes de ce Manuel dans un procès qui se déroulait devant les instances roumaines, G. Baronzi dédiait à Fotino un poème, tout comme Zilot Românul l'avait fait en copiant, au début du siècle, le même Manuel dans le codex gr. 378 de la Bibl. de l'Acad. R.S.R.⁸⁴. Une épigramme grecque orne le codex gr. 122, autre copie (1797) du même Manuel⁸⁵. Zilot Românul, N. Bălcescu et Baronzi ou son éditeur Blaremborg étaient persuadés que Fotino avait rédigé le code de Sc. Ghica, ignorant tout du projet de l'année précédente. Le Manuel de 1765 est par contre mentionné avec le titre de Νόμιμον dans son registre juridique, par le *comis* ou *căminar* N. Caragea, ami de Fotino, avec une note précisant qu'il a été rédigé pour Etienne Racoviță⁸⁶. L'œuvre de Fotino a circulé en Moldavie (trois codices contenant le Manuel de 1766 se trouvent actuellement à Jassy) et y a été utilisée comme source documentaire du même *ius receptum* byzantin qui y était également applicable. Une copie — accusant la structure la plus intéressante

⁷⁹ *Geschichte der transalpinischen Daciens*, Vienne 3 (1782) 223.

⁸⁰ v. N. Iorga, *Pedagogia unui jurisconsult fanariot la București la 1780*, in AAR, 3e série, MSI 12 (1932) 224. Sur l'éloge funèbre prononcé par M. Fotino (1780; publié par C. I. Dyovouniotis en 1923) pour Chesarie évêque de Rîmnic, v. N. Camariano (ci-dessus, n. 49) 235.

⁸¹ *Ἱστορία τῆς Δακλίας* (1795) et Pan J. Zepos, in *Εἰς Μνήμην Κ. Ι. Ἀμάντου*. Athènes (1960) 284. En dédiant au prince Hangerli son *Hist. de la Dacie*, Théodore signait Φωτεινός cf. les épigrammes publiées par K. I. Dyovouniotis, sur lesquelles revient N. Camariano, in RIR 10 (1940) 231, et P. J. Zepos, *l. c.*

⁸² Cité à plusieurs reprises dans les documents internes comme témoin. Il signe des jugements à la fin du siècle. Le 22 février 1790 Andronie est destitué pour agitation politique /v. RA 9 (1966) 93 n. 8/. Le 12 juin 1793 (I. Ionașcu, *Doc. buc.* (1943) 261. Andronie Fotin signe comme témoin. Il est l'oncle maternel de la fille du clouçère Manolache Topliceanu, v. Ștefan Greceanu, *Genealogiile*... Buc. 1 (1916) 98, 229, 236 et V. A. Urechia, *Ist. rom.* 5 (1893) 217.

⁸³ V. RESEE 5 (1967) 146—166.

⁸⁴ V. V. G., „Studii” 13 (1961) 1 535.

⁸⁵ V. V. G. in „St. Cl.” 13 (1971) 220, n. 56.

⁸⁶ V. N. Camariano, *op. cit.*, 239—240.

et inattendue — se trouve, à la suite de circonstances que nous ignorons, à la Bibliothèque Nationale de Paris, où il nous a été possible de l'identifier en 1969⁸⁷.

Nous ne croyons pas devoir nous étendre ici longuement sur la contestation que M. N. Camariano⁸⁸ a récemment élevée avec quelque énergie en ce qui concerne la légitimité du nom de Fotino (Photeinos) de préférence à la forme longue, Phôteinopoulos. Mais, avec renvoi aux développements que nous avons présentés ailleurs, quelques éclaircissements ne sont pas inutiles.

Dans le ms. gr. 20 et 21, la copie probablement la plus ancienne, reproduisant le texte le plus ancien que nous possédions de Fotino, donne à trois endroits différents la forme brève Phôteinos, tout comme notre auteur lui-même dans le Panégirique et dans ses Préceptes. Si le document de 1750, évoqué par N. Camariano, se réfère bien à Fotino, la famille de celui-ci portait à Chios le nom de Phôteinos. La forme longue ne se trouve que dans la notice de N. Caragea, concernant le Manuel de 1765, et dans les cinq titres-dédicaces du Manuel de 1766, dont il a été question. Dans les registres princiers de 1775 à 1781⁸⁹, contenant les copies officielles de jugements prononcés et signés (non pas *manu propria*) par Fotino, nous rencontrons la forme Fotino, le plus souvent *Miché*, jamais *Fotinopol* ou *Fotinopul*. Du vivant de leur père, les fils de Michel, naturalisé roumain, éminent codificateur d'origine grecque du droit roumain, porté à la notoriété dans le contexte des réalités roumaines, avaient préféré, avec sans doute le consentement de leur père, le nom de Fotino, sans aucun danger de confusion avec Denis Phôteinos de Patras. Dans ces conditions, et comme il serait absurde d'appeler le même auteur Photeinos ou Photeinopoulos, selon qu'il s'agit du manuel de 1766, d'un côté, et des autres œuvres, de l'autre côté, la seule solution qui s'impose est celle de la forme brève, primitive, la plus fréquente, choisie par Michel pour désigner sa famille et qui a l'avantage, sous la forme de *Fotino*, devenue courante, d'exprimer l'intégration du juriste à la culture juridique roumaine, qu'il a bien servie et qui entend mettre en lumière tous ses mérites. Quant à la tradition, C. Erbiceanu⁹⁰ parlait de Fotin et de Fotinopul. C. Litzica, G. I. Dyovouniotis, I. Peretz, Gh. Cronț et l'auteur de ces pages, suivis de nombreux auteurs de comptes rendus de la „Législation agraire” (1970), ont préféré la forme Fotino. N. Gh. Dossios, Peretz (à propos du Manuel de 1766), D. C. Arion, St. Gr. Berechet, Pan. J. Zepos, Al. Elian, Al. Philippide, D. Russo, V. Grecu (1957), A. d' Emilia, N. Camariano et les auteurs des comptes rendus de l'édition du *Nomikon Procheiron* (1959), ont utilisé, en général sans motiver leur choix, la forme

⁸⁷ V. ci-dessus, n. 47.

⁸⁸ *Op. cit.* 233–234; v. V. G., *Pour mieux connaître l'œuvre juridique de M. Fotino*, cit. ci-dessus, n. 38.

⁸⁹ Arch. Etat Buc., mss. 1–5. Voir le recueil d'Actes judiciaires de Valachie 1775–1781. București (1974) cf. Teodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din sec. XVIII. Liste cronologice și cursus honorum*, in RA 49/34 (1972): Fotino (Fotinopol, Fotinopulos) Mihai (Miché) cinq mentions, dont: 1764, échanson de la Patriarchie de Constantinople et 1772, échanson — *ispravnik* de district.

⁹⁰ BOR 27 (1902–1903) 1 017–1 029; 1 221 – 1 236.

longue *Photeinopulos*. Les deux formes sont correctes et Fotino les a sans doute pratiquées. Mais un choix s'impose. A l'heure actuelle leur large adoption concomitante est de nature à créer une regrettable confusion. Scientifiquement, l'unité doit se refaire autour de *Photeinos* que les historiens roumains ne peuvent rendre que par *Fotino*, comme ils le font pour tous les *Phôteinoi* qui se sont agrégés à la culture roumaine. En transcription philologique on pourra écrire *Phôteinos*. Mais comme cela n'éliminerait pas les sources de confusion déjà créées, la seule solution pratique consiste à signaler entre parenthèses, à côté de *Fotino* — *Phôteinos*, la forme longue *Phôteinopoulos*, afin que le lecteur puisse sans peine rattacher à *Fotino* l'œuvre de M. Pan. J. Zepos qui était axé sur la seconde forme du nom de notre juriste.

8. *Le traité d'architecture de Julien d'Ascalon et le Livre de l'Eparque de Constantinople*. Plus de la moitié du projet de code urbain rédigé par Fotino résulte d'une réception assez fidèle des textes correspondants de l'Hexabible de C. Harménopule (II 4) où ils figurent sous la rubrique bien connue 'Επαρχικά ἀπό τῶν τοῦ 'Ασκαλωνίτου 'Ιουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐκ τῶν νόμων ἤτοι ἔθων τῶν ἐν Παλαιστίνῃ.

La présence de ces textes dans le droit urbain byzantin, tout comme leur réception en droit valaque à la fin du XVIIIe, lorsque le développement attardé des villes roumaines abordait le tournant du passage du féodalisme au capitalisme, ne laissent pas de poser des problèmes embarrassants.

Ascalon ⁹¹ ('Asqlôn, dans la Septante : 'Ασκάλων) avait été l'une des cinq principales villes des Philistins (Pentapole philistine), située à 97 km. de Jérusalem et à 27 km. de Gaza, entre cette dernière localité et Azot, au bord de la mer, étant formée d'une *marina* (*maioumas*, mot d'origine araméenne) et à une certaine distance la ville proprement dite. La localisation plus à l'intérieur à 4 km. vers el-Medjel, proposée par Clermont Ganneau est rejetée par F. M. Abel. Elle est mentionnée dix fois dans la Bible et dans une inscription cunéiforme, ainsi que par Justin, Ammien Marcellin ⁹², Guillaume de Tyr et Jacques Vitry ou Ibn Batoutha (1355). Hérode y fit construire de somptueux monuments et Auguste fit don à Salomé, sœur d'Hérode, du château d'Ascalon. La ville montra un vif attachement au paganisme et joua un rôle important sous les croisés. Elle fut détruite en 1270 par Bibars Bondokdar. Après les guerres de 70 et 130 de n.è., cette ville cosmopolite à population principalement hellénisée et romanisée devint un centre très actif du commerce méditerranéen. Son essor économique se fondait sur la culture des oliviers et sur l'élevage, ainsi que sur le commerce des plantes aromatiques, du safran, des tissus fins, de l'ivoire etc. La beauté de ses monuments lui valut le

⁹¹ V. Louis Moreri, *Ascalon*, in *Le grand Dictionnaire historique ou Le Mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*. Paris (1782) 701 ; V. Vigoureux, Paris 1. 2 (1912) 1.060 — 1 069 ; F. M. Abel, *Ascalon*, in *Dict. de la Bibl.* Supplément sous la dir. de L. Pirot. Paris 1 (1928) 622—627 ; M. Ja. Sjuzjumov, *О трактате Юлиана Аскалонита*, in „Античная древность и средние века”. Sverdlovsk, 38, 1 (1960) 1—34.

⁹² *Hist.* XIV, 8, 11 (v. le texte cité à la note 92 de la version roumaine de cette introduction).

surnom de „fiancée de la Syrie” et les Arabes au VIIe siècle admireraient ses monuments, modèles d’urbanisme qui laissaient loin derrière eux tout ce que l’on avait réalisé par ailleurs en cette matière. La dualité ville-port s’était imposée dans le cours du temps, surtout comme moyen de défense contre les pirates. Guillaume de Tyr (17, 22) notait déjà que *haec ciuitas, situ maris nullam praebente aptitudinem, portum uel aliquam tutam nauibus non habet uel habuit stationem*. Sous la domination byzantine, il existait un port d’Ascalon, distinct de la ville du même nom. À partir de la fin du XIIIe siècle, le souvenir de la belle agglomération ne fut plus perpétué que par des ruines et par l’œuvre d’un de ses fils, le *Traité* d’architecture de Julien, dit l’Ascalonite ou d’Ascalon. Les fouilles de Tell d’el-Khadra ont permis à M. Mackenzie (1911) et à Garstang (1920—1921) d’exhumer l’ancien Ascalon avec son étage sémitique (à partir de 2 000 a.n.è.), ses vestiges égyptiens (à partir de 1600 a.n.è.) et sa période philistine (XIIIe siècle a.n.è. — VIe—VIIe siècle n.è.)

Quant au *Traité* de Julien, nous verrons ci-dessus le regain d’actualité dont il a pu bénéficier depuis la fin du siècle dernier.

Cette œuvre semble dater du VIe siècle et son auteur peut avoir appartenu à une famille où le métier d’architecte urbaniste se transmettait de père en fils. Il était originaire d’Ascalon ou seulement établi dans cette ville comme réviseur impérial des bâtiments, car les IVe et Ve siècles connaissent un essor des villes, des préoccupations urbanistes et des travaux de fortification pour la défense contre les invasions et les émeutes, inséparables d’une constante et forte immixtion de l’État, dont la constitution de Zénon est l’expression classique et prestigieuse. L’expérience acquise dans telle ville était généralisée. En 531, Justinien étend à l’ensemble de l’Empire l’application de la constitution de Zénon⁹³. Les grands principes de cet urbanisme reposent sur la nécessité d’un contrôle étatique concernant le respect de certaines règles rationnelles relatives à la hauteur des maisons, les distances minima entre les maisons (ἀήρ) et la conciliation des intérêts divergents des voisins. L’amende à payer en cas de violation de l’ἀήρ non suivie de la démolition requise prit le nom célèbre d’ἀερίκον.

Julien a rédigé non pas un traité d’architecture, comme Vitruve, mais un règlement urbaniste concernant les constructions et les réparations (améliorations) apportées aux maisons existantes. La célébrité acquise par l’œuvre de Julien semble s’être manifestée par son adoption comme règlement pour les constructions dans d’autres villes de la région et, avant tout, à Constantinople où les problèmes d’urbanisme

⁹³ CI 8, 10, 12 (474—491) cf. H. Dirksen, *Hint. Schriften*, Leipzig 2 (1971). Sur la découverte de la Constitution de Zénon par Antonius Augustinus (Agustín), v. la lettre du 1er févr. 1546 que ce dernier adressait à L. Torelli, chez H. E. Troje, *Graeca Leguntur* (1971) 54: *reperita a nobis Venetis est pulcherrima Zenonis constitutio de aedificiis privatis in Bessarionis locupletissima Bibliotheca, in eo libro in quo Iustinianus, Iustini minoris et Leonis, ut vocant, Sapientis, omnes Novellae leges continentur*.

Cf. une analyse qui renouvelle le problème de la transmission et de l’usage de la Constitution, chez Nicolas Van der Wal, *La constitution de Zénon περί καινοτομιῶν* sa place dans le Code de Justinien, in *Εἰς τὸν = Festschrift Pan I. Zepos*. Athen, Freiburg /Br., Köln 1 (1973) 725—734. Pour la correspondance d’Agustín, v. F. A. Biener, *Geschichte ...* (1824) 525—553.

étaient de la compétence de l'éparque de la ville, définie sous ce rapport par la constitution de Zénon. Les ordonnances appliquées par cet organe formaient le fameux *Livre de l'Eparque* — Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον⁹⁴, qui semble avoir été augmenté d'une sorte d'annexe sans caractère de texte légal, à savoir le *Traité d'architecture* de Julien. L'organisation des corporations n'a fait que rendre plus nécessaire encore une telle mesure. Par contre, D. S. Gkinis⁹⁵ nie tout lien entre le *Livre de l'Eparque* et le *Traité*. A. Christophilopoulos⁹⁶ admet d'identité de préoccupation entre le *Livre de l'Eparque* et le *Traité*. Même si l'on admet l'opinion de Christophilopoulos et de Ferrini⁹⁷ qui rejettent le caractère de texte légal du *Traité*, il n'en est pas moins vrai que son adjonction au *Livre de l'Eparque* avait pour but de rendre obligatoires les recommandations d'ordre technique contenues dans le *Traité*. La valeur légale du *Traité* était admise par Heimbach⁹⁸ et Zachariae von Lingenthal⁹⁹.

Quoi qu'il en soit, Harménopule, en procédant à la réception du texte de Julien dans le livre II de son Manuel, l'a considéré comme étant un texte de loi et c'est à ce titre que celui-ci a circulé, y compris dans les Principautés Roumaines, avec l'ensemble de l'Hexabible.

L'emploi exact du terme d'ἐπαρχικά a donné naissance à une controverse, ouverte par Cujas et close, estimons-nous, par J. Nicole et M. Ja. Sjuzumov. En s'appuyant sur la préface de l'Hexabible, le grand humaniste admettait que notre expression ne désignait que les édits des préfets du prétoire et de la ville, à l'exclusion de ceux des gouverneurs des provinces. Après avoir adhéré à cette opinion dominante (*De lineatio* § 8), Zachariae von Lingenthal (*Anecdota* III 239—240; 246) a fini par mettre l'accent sur l'application par Harménopule du terme d'ἐπαρχικά au *Traité* de Julien, contenant des „coutumes” provinciales de Palestine. Il en concluait donc qu'à l'instar du mot Νεαραί qui ne s'applique pas à toute collection de Nouvelles, mais seulement à des recueils de constitutions impériales, le mot Ἐπαρχικά désigne un recueil d'extraits du *Traité* de Julien.

J. Nicole, dans l'introduction à son édition de 1893 (éd. 1970, 9—11), tient compte des deux paragraphes de l'*Eparchikon Biblion*, qui se retrouvent à la fois dans le *Tipoucitos* et dans l'*Hexabible* (III 3 § 59 et 69) avec la mention „*eparchikon*” (dans le meilleur manuscrit du Manuel et peut-être dans un second). Mais l'*Hexabible* contient aussi d'autres fragments venant, par une autre voie, du *Livre de l'Eparque* (III 8 § 40—43; VI 14 § 12; 13; 16). Au moins l'un des *éparchiques* d'Harménopule était un édit impérial adressé au préfet de Constantinople (VI 14 § 13). Nicole en déduit que la méthode de travail d'Harménopule avait parfois quelque chose de mécanique et qu'il a généralisé à n'en pas douter l'accep-

⁹⁴ V. J. Nicole, *Le livre du préfet*. Genève (1893), et Ἐπαρχικὸν Βιβλίον — *The Book of the Eparch* — *Le livre du Préfet* (Variorum Reprints), Londres (1970).

⁹⁵ EEBS (1937).

⁹⁶ Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ. Athènes (1935) 30.

⁹⁷ *Gli estratti di Giuliano Ascalonita*, in *Opere*, Milan 1 (1929) 444—445.

⁹⁸ „Krit. Jahrb. f. deut. Rechtswiss.” 3 (1839) 961 suiv.

⁹⁹ BZ 2 (1893) 132.

tion du terme d'*eparchiká*. D'ailleurs, dans le Genevensis gr. 23 les extraits du *Traité* de Julien ne porte pas le fameux titre *Tà Eparchiká*. Enfin, les rapports entre le *Traité* et le *Livre du préfet*, tels que les conçois avec raison Sjuzumov, expliquent et justifient la généralisation terminologique d'Harménopule. Ce dernier, d'ailleurs, ne délimite pas nettement le texte du *Traité* par rapport à la suite de son texte. Dans l'édition de Heimbach, le *Traité* de Julien a été édité d'après un excellent manuscrit, l'Haenelianus.

Jules Nicole¹⁰⁰ en découvrant le Livre de l'Eparque dans le manuscrit gr. 23 de Genève, y a trouvé également une version réduite du *Traité*, différente de celle qu'avait utilisée Harménopule, mais qui contient aussi des fragments nouveaux. On considère le ms. de Genève comme étant plus ancien et plus correct que celui d'Harménopule. En collationnant le texte genevois du *Traité* avec sa version dans l'*Hexabible* d'Harménopule, utilisé par Fotino, nous n'avons identifié aucune analogie ou ressemblance qui puisse dénoter que Fotino aurait en même temps eu recours aussi à une autre version, plus rapprochée du Genevensis 23 ou même identique à celui-ci. Les endroits où Fotino rend en toutes lettres, comme le codex genevois, certains numéraux ordinaux, au lieu d'utiliser les lettres-chiffres, ne permettent aucune conclusion à se sujet.

Un fragment du *Traité*, découvert par D. Gkinis¹⁰¹ et publié en 1937, n'apporte rien d'intéressant pour la présente édition. Il abrège le texte de Genève.

Dans l'état actuel de la tradition manuscrite, la version d'Harménopule, enrichie de quelques extraits du Procheiron, semble être la plus proche de l'original de Julien. On n'a pas manqué de constater cependant que tel texte — le § 46 par exemple — se rapportant à Constantinople ne pouvait figurer dans le texte primitif¹⁰².

L'éminent byzantinologue soviétique M. Ia. Sjuzumov, qui a consacré à l'œuvre de Julien, qu'il a traduit en russe, une dernière étude faisant autorité, estime que le *Traité* a été appliqué à Constantinople, ainsi qu'il résulte de la scolie au chapitre sur les boulangeries. Le texte intégré au *Livre de l'Eparque* représenterait justement la partie effectivement restée en usage. Le *Livre de l'Eparque* ne figurerait pas dans l'*Hexabible*, parce qu'au XIVe siècle les attributions de ce dignitaire concernant les métiers et les marchés avaient disparu, ces activités relevant à présent du pouvoir central.

Chez Harménopule, le traité débute par le titre sur les bains, ce qui correspond au titre *de aedificiis priuatis* du Code de Justinien (VIII 10) et au titre *περὶ ιδιωτικῶν οἰκημάτων* dans les *Basiliques*.

Le traité connaît, selon le savant soviétique, un regain d'actualité au Xe siècle, à la suite de l'essor des relations commerciales avec les pays slaves. Au contraire, la conquête latine aurait stoppé la construction de nouveaux bâtiments. Au XIVe siècle, le relèvement des villes et leur opposition à l'exploitation féodale explique la nécessité d'incorporer à l'*Hexa-*

¹⁰⁰ V. ci-dessus, n. 94.

¹⁰¹ V. ci-dessus, n. 95.

¹⁰² M. Ia. Sjuzumov, *op. cit.*

bible le vieux texte réactivé du *Traité*, de préférence au *Livre de l'Eparque*, relégué dans l'oubli.

Depuis le XIVe siècle, *Tà eparchiká* d'Harménopule ont assuré au *Traité* de Julien, grâce à l'intense circulation générale de l'*Hexabible*, une présence ininterrompue, mais en fait de droit urbain les textes fondamentaux du 58 livre des Basiliques faisaient toujours prime, ainsi qu'il résulte des titres sur les nouvelles constructions des deux premiers Manuels de Michel Fotino (1765, 1766).

La seule réception individualisée du *Traité*, avec cette innovation que ses textes fusionnés avec ceux des Basiliques ont servi à l'édification d'un concept nouveau de code urbain, distinct dans le cadre d'une codification générale du droit, est celle qui se rattache au nom d'Alex. Ypsilanti et de Michel Fotino, et qui reflète le tournant survenu dans le développement des villes roumaines à la fin du XVIIIe siècle.

Dans l'histoire du *Traité*, cet épisode exceptionnel et unique était inconnu. Nous l'avions signalé pour la première fois en 1965, mais la récente réimpression du Livre du Préfet¹⁰³ n'a pas pu en prendre acte dans sa préface. L'un des buts de la présente édition est aussi celui de combler cette lacune et de verser au dossier du *Traité* et du Livre de l'Eparque toutes les pièces de la réception roumaine.

Une seconde omission concerne l'emploi du *Traité* de Julien (dans la version d'Harménopule, transposée en grec populaire) par Théophile de Campanie dans son *Nomikon* (XXXVIII § 1—45) de 1788 édité, par D. S. Gkinis en 1960. On ne possède aucun indice sur l'emploi par Théophile du Manuel de Fotino à titre de modèle ou de source d'inspiration. Chez Théophile, d'ailleurs, fait défaut non seulement la large réception fotinienne (justifiée au § 1 par la désuétude de certaines dispositions du Manuel d'Harménopule, en matière de fours et fourneaux, II 4), mais ce qui manque surtout chez Théophile c'est l'idée d'ériger la matière au rang de code spécialisé indépendant, comme chez Fotino. D'ailleurs, le paragraphe 1er cité prouve que Théophile était resté attaché à l'acception romaine de l'épithète d'*urbanus*, en la rapportant indifféremment à toute construction urbaine ou rurale. Chez Fotino, ce sens général s'estompait, et les servitudes urbaines étaient codifiées séparément en tant que matière plutôt urbaine, au sens de citadine. Chez Théophile, le ch. 38 s'intitule : *Περὶ σπητιῶν κτίσεως καὶ τῶν ἄλλων ἐν αὐτοῖς περιστατικῶν* (De la construction des maisons et de toutes autres choses qui en dépendent).

9. *Les Basiliques*¹⁰⁴. La moitié du projet de code rédigé par Fotino est tirée des *Basiliques*. Cette célèbre législation byzantine n'était connue dans les Principautés roumaines avant l'année 1726, que par des textes isolés — tirés des *Livres impériaux* — qui figuraient dans les recueils circulant en traduction slave, en version grecque et finalement (XVIIe siècle) en traduction roumaine. La première preuve documentaire sur l'existence en Valachie du texte des Basiliques — cette fois dans l'édition de Fabrot imprimée en 1647 — se rattache à la Bibliothèque des Maurocordato. Des catalogues datant de la troisième décennie du XVIIIe s. atteste la

¹⁰³ V. ci-dessus, n. 94.

¹⁰⁴ V. V. G., *Le droit romain de Justinien... I. Le rôle des Basiliques*, in „St. Cl.” 12 (1970) 221 — 233.

présence de cette édition dans le fonds juridique de la Bibliothèque¹⁰⁵. Son succès semble avoir été très rapide, à partir du milieu du siècle jusqu'en 1840, le nombre des renvois à des textes de cette édition (livre et titre, parfois le fragment — le chapitre : cap., κεφ. — aussi, très souvent aussi le tome et la page ou seulement ces deux derniers éléments, suivis parfois du chiffre indiquant le fragment, sans plus) dans les actes de la pratique et surtout dans les jugements ne fait que s'accroître et s'élève à un chiffre considérable. Les citations in-extenso sont fréquentes. Pour la désigner, on emploie le nom de *Vasilicale* ou *Cărțile împărătești*. Les *Basiliques* symbolisent le droit impérial, mais dans la pratique elles sont loin de régner en exclusivité. La concurrence la plus marquée vient de la compilation même de Justinien (Novelles et surtout les Institutes) et de l'*Hexabible*.

Fondamentalement, les projets de Fotino sont composés à partir d'une sélection de textes basilicaire. Les scolies sont constamment utilisées. Pour plus ample informé sur l'argument, nous renvoyons à notre étude citée à la note 106.

10. *L'Hexabible de Constantin Harménopule*¹⁰⁶. Cette œuvre importante non plus n'a, avant la création de la Bibliothèque des Maurocordato, circulé dans les Principautés que par les fragments qu'elle avait fournis aux recueils cités plus haut. Dans le fonds juridique de la Bibliothèque figuraient l'éd. de Suallemberg (1540) en deux exemplaires et l'éd. de Denis Godefroy (1587). Ces éditions, et surtout la seconde, seront beaucoup utilisées dans les Principautés. L'édition d'A.Spanos (1744) y fit rapidement une belle carrière, mais elle n'envinça jamais complètement les éditions classiques. Fotino pratiqua l'*Hexabible*, qui est de plus en plus cité dans les jugements, son titre II 41 du Manuel de 1766 sur la protimésis en est tiré, mais Harménopule semble s'effacer devant les *Basiliques*. Il joue un grand rôle en 1777 justement dans la confection du code urbain (livre V du projet de code), à un moment où Ypsilanti l'utilisait pour sa réforme de la protimésis. En 1804, C. Morouzi¹⁰⁷, prince de Moldavie pense, de toute évidence, à en faire le code du pays — idée que les Grecs d'Hellade reprendront et feront aboutir à leurs dépens en 1835. A cette fin, Al. C. Morouzi fit traduire l'*Hexabible* en roumain par Thomas Carra, juge distingué au département judiciaire de Jassy. Le traducteur fut aidé par trois juristes moldaves et utilisa à la fois une édition classique (D. Godefroy) et celle d'A. Spanos. L'idée semble avoir été vite abandonnée, car en 1806 Th.Carra, mettant l'*Hexabible* à profit, mais, avant tout, les *Basiliques* et moins le code civil français, avait déjà rédigé le premier livre (les personnes) d'un important projet de code général (civil, commercial, pénal, de procédure) intitulé Πανδέκτη, dont la guerre russo-turque de 1806—1812 entrava l'achèvement et l'entrée en vigueur. A partir de

¹⁰⁵ V. V. G. *Les ouvrages juridiques de la Bibliothèque des Maurocordato*, in „Jahrb. der oesterr. Byzantinistik”, 18 (1969) 195—220.

¹⁰⁶ V. V. G., *Le droit romain de Justinien... III. Le rôle de l'Hexabible d'Harménopule*, in „St. cl.” 13 (1971) 207—239; idem, *Preemțiunea*, 256—262.

¹⁰⁷ V. Gh. Ungureanu, *Încercările lui Alexandru Moruzi Voievod de a dota Moldova cu o legislație*, in „Arhiva”, Jassy 4 (1933) 136—140; V. G., *Preemțiunea*, 254—256.

ce moment, la carrière de l'Hexabible en Moldavie, comparativement à la Valachie, fut plus importante et se prolongea jusque vers 1840, surtout grâce au recours qu'y faisait Flechtenmacher et, dans une moindre mesure, Andr. Donici. L'auteur du code Callimachi en donna même une nouvelle traduction, alors qu'un juriste grec de Jassy, C. Chrysoképhalos, vers 1821 ou plutôt après 1830, essaya d'élaborer à partir de l'*Hexabible* un *Nouvel Harménopule* (Νέος Ἀρμενόπουλος) qui resta inachevé et par lequel il avait ambitionné de réaliser une adaptation plus originale que la simple réception du texte du XIVe siècle, dont on se contentait à Athènes.

Pour plus ample informé sur la réception de l'*Hexabible*, nous devons renvoyer à notre étude citée à la note 106.

La réception directe des *Basiliques* et de l'*Hexabible*, au XVIIIe et au début du XIXe siècle, n'est plus un processus oriental. Son caractère savant est accentué par l'emploi des éditions citées, venant de l'Occident et par leur mise en rapport avec la littérature occidentale du droit romain et du droit naturel. Par ces deux sources, la réception byzantine des Principautés se rapprochait de celle qui, en Occident, s'appuyait sur la compilation latine de Justinien. Ce tournant s'explique par les besoins nouveaux qui se faisaient sentir et auxquels le droit de Justinien, qui se retrouvait dans les *Basiliques* et dans l'*Hexabible*, s'est révélé — après la sélection nécessaire — très apte à apporter des solutions adaptables d'une manière féconde.

III. L'ANALYSE DE LA STRUCTURE DES TEXTES ÉDITÉS

1. *Le noyau de code urbain dans le projet de code général de 1765.*

a) Le noyau se réduit au titre 45 : Περὶ καινοτομιῶν γιγνομένων ἐν οἰκῶν τε τόπῳ εἴτε δημοσίῳ εἴτε ἰδιωτικῷ (Sur les nouvelles constructions dans n'importe quel endroit, soit public, soit privé).

Ce titre de 8 paragraphes est extrait exclusivement des *Basiliques* (58, 2; 5; 7; 8).

Le premier paragraphe interdit les empiétements d'une voie publique résultant d'une nouvelle construction. C'était l'abus le plus fréquent qui contribuait à paralyser la systématisation du plan de la ville ¹⁰⁸.

Les paragraphes 2—7 réglementent des rapports de voisinage dans le sens des solutions dégagées en droit romain classique.

Le paragraphe 8 consacre le droit de celui qui sans rencontrer d'opposition a construit sur un terrain princier (*loc domnesc*). Un tel constructeur devient titulaire d'un droit consolidé de maîtrise foncière. En général on considérait que cette solution relevait de la coutume. C'est à ce titre qu'elle est appliquée en Moldavie ¹⁰⁹. Ce n'était pas une faveur. On tendait visiblement à encourager les constructeurs de bonne foi et l'on respectait la destination des terrains princiers, à savoir celle de permettre

¹⁰⁸ V. ci-dessous le jugement du 1er mai 1768 et le chrysobulle du 12 mai 1768.

¹⁰⁹ V. App. E II, no. 3 (24 mars 1794).

à ceux qui s'intégraient pacifiquement à la vie de la ville de devenir des citoyens pourvus d'habitation et de moyens d'existence selon leur état.

La concordance d'un principe byzantin, comme celui du § 8, avec une coutume locale se rattachant aux liens les plus fondamentaux du producteur et de la terre mise en valeur, n'a rien d'exceptionnel¹¹⁰, mais elle n'en mérite pas moins d'être soulignée. Parfois, une telle coïncidence peut n'être que fortuite. Dans d'autres cas, elle reflète le fameux fonds commun d'institutions sud-est européennes. Mais on ne doit pas exclure, surtout lorsque les indices documentaires ne font pas défaut, une sorte de ravalement de la norme écrite de la *pravila* au niveau de la coutume, ce qui constituait une forme supérieure de réception. Pour le „tierçage successoral” (*trimoiria*)¹¹¹, Michel Fotino lui-même, en utilisant les textes byzantins pour la rédaction d'un titre de son livre IV (1777), enregistrait la conviction commune qu'il s'agissait aussi d'une institution coutumière. Rien ne s'oppose à ce que le pouvoir princier, face aux intérêts en jeu, se soit laissé guider par la règle byzantine reprise dans le § 8 pour accepter la consolidation du droit de maîtrise foncière de celui qui, de bonne foi, avait, sans autorisation expresse, construit sur un terrain princier non contesté. Dans la pratique, cette solution a pu facilement passer pour une initiative princière, point de départ d'une coutume au bout d'un certain temps. Fotino, partant des textes byzantins, s'est limité à en indiquer la source. Il ne se réfère à la coutume ni en tant que source exclusive, comme il le fait dans d'autres cas où il s'agit de la codification d'une coutume, ni en tant que double source, ce qu'il lui arrive également de noter, le cas échéant. Le livre IV cité en fournit quelques exemples typiques.

b) Au noyau formé par le titre 45, s'ajoutent les §§ 1 et 3 du titre 60 *Περὶ ἐμπρησμοῦ* (De l'incendie), qui vient du livre 60 (de droit pénal) des *Basiliques*. L'incendiaire d'une maison sera brûlé vivant ou décapité (§ 1). Quant aux voleurs opérant dans une maison incendiée et à ceux qui empêchent le propriétaire d'une telle maison de sauver ses choses, ils seront envoyés aux travaux à perpétuité dans les salines.

2. Le noyau élargi du code urbain dans le projet de code général de 1766.

a) Le titre de base (II, 23), reprenant le texte de 1765 y ajoute un paragraphe qui décide du sort d'une construction élevée sur le terrain d'autrui. La démolition ne prive pas le constructeur du droit d'emporter les matériaux.

Dans la version que nous éditons, d'après le codex paris. Suppl. gr. 1323, figure un dixième paragraphe en néo-grec, extrait des Bas. 22.1, aux termes duquel le contestateur au sujet d'une nouvelle construction n'est pas tenu à connaître, au-delà de l'opinion courante des voisins, les détails du statut juridique de la maison. Ce paragraphe se retrouve dans les codices de la famille B du Manuel 1766 de Fotino. Ce fait prouve que l'unification du texte fourni par le cod. 1323 (voir notre étude de 1970),

¹¹⁰ V. ci-dessus le chrysobulle du 12 mai 1768.

¹¹¹ V. V. G., in RA 9 (1966) 99.

qui a donné naissance à cette famille de manuscrits au nombre de quatre, n'a eu lieu qu'après l'addition du § 10 au texte primitif, non unifié, du codex parisien, alors que les manuscrits de la famille A résultent d'une unification antérieure. Or, la plupart des additions qui figurent dans le cod. paris. 1323 datent du début du règne d'Alex. Ypsilanti (v. ci-dessous).

b) Cette base (II 23) est élargie par l'adjonction d'un titre II 24 (Bas. 58, 10), *Περὶ νέων οἰκοδομῶν* (Sur les nouvelles constructions) qui comporte 5 paragraphes. On y retrouve les principes fondamentaux de la *nuntiatio noui operis*. Soulignons ici seulement l'importance du paragraphe 2 qui rend obligatoire le permis princier de construire pour tous ceux qui entendent commencer une construction nouvelle. Ce principe byzantin sera une des lignes directrices du droit princier en matière d'urbanisme. L'inapplication du droit de la *pravila* a déterminé les princes à imposer la même obligation par voie d'acte normatif princier.

Dans les manuscrits du projet de code de 1766, se trouvant à Bucarest et à Jassy (ainsi que dans l'édition Zepos, Athènes 1959 = ms.gr. 1697 Jassy), le titre 24 est formé de 5 paragraphes extraits des Bas. 58, 10, *Περὶ καινοτομιῶν*.

Dans la version que nous éditons (cod. paris. Suppl. gr. 1323), figurent également cinq paragraphes copiés ultérieurement, peut-être par la même main, et provenant du *Nomos geōrgikos X*, c'est-à-dire du titre portant la même rubrique que Bas. 58.10. C'est cette similitude de contenu, et non pas le hasard d'une place disponible, qui explique l'addition des textes en question. Copiés en grec byzantin, d'après le *Ius Graeco-Romanum* de Leunclavius (1595), ces cinq paragraphes devaient probablement être transposés en grec populaire. Quatre de ces textes se retrouvent dans le livre V du projet fotinien de code agraire de 1775/7 que nous avons édité dans la *Législation agraire de Valachie 1775—1782* (1970) 118—119.

L'insertion, dans un titre consacré à des matières urbaines, de paragraphes venant du *Nomos geōrgikos* a de quoi surprendre. Le titre 50.10 des Basiliques s'occupait de nouvelles constructions entreprises par le propriétaire sur le terrain lui appartenant. Dans les textes du *Nomos geōrgikos* il s'agit de constructions (en ville ou à la campagne) élevées sur le terrain d'autrui ou sur un terrain abandonné temporairement par son propriétaire. Fotino a dû s'intéresser à l'aspect urbain (citadin) des problèmes traités, ou bien a-t-il repris sans trop de discernement l'acception romaine du terme de construction, que l'on qualifiait d'urbaine indépendamment de sa localisation? Dans tous les textes, le principe romain *superficies cedit solo* était respecté, et le processus de privatisation que la propriété foncière connaissait dans les Principautés, y trouvait son compte.

Un seul texte (24, 6) se rapporte à une construction sur un terrain abandonné, puisque son propriétaire y est censé retourner au bout d'un certain temps pour prendre soin de son bien. Dans ce paragraphe on admet une dérogation au principe romain, et elle peut fort bien venir du droit grec populaire, de même qu'elle apparaît courante dans les Principautés, par suite d'une influence grecque ou par simple convergence de conditions objectives à effets semblables : le remplacement du terrain construit par un autre semblable, non pas une ἀντιτοπία [parallèle à la δένδρωκτησία (*plantatio*) dont nous n'avons pas à nous occuper, quoi qu'elle ait pu

intervenir aussi dans une ville]. Le constructeur demeurait de la sorte maître de sa construction sur le terrain d'autrui, et par l'effet de l'échange obligatoire il devenait également propriétaire du sol.

Le prof. N. I. Pantazopoulos^{111a} considère cette disposition du *Nomos geōrgikos* comme représentant une réaction isaurienne contre le principe romain cité ci-dessus ; elle aurait consacré la pluralité horizontale des maîtrises foncières sur le même terrain, selon une ancienne tradition orientale, qui remontait jusqu'au droit babylonien, mais que les Basiliques et l'Hexabible d'Harménopule avaient abrogée.

Sans qu'il y eût identité parfaite, la position du droit grec populaire se rapprochait de celle du *ius Valachicum* qui, dans un style archaïque, permettait une plus large jouissance superficielle de la terre d'autrui, et ceci dans l'intérêt de la mise en valeur des terres non-utilisées, abandonnées ou en surnombre par rapport aux besoins réels du propriétaire ou à ses possibilités d'exploitation. Quoi qu'il en soit, Harménopule n'exclue pas du *Nomos geōrgikos* le principe non-romain qui consacrait l'*anti-topia*, mais il le concilie en quelque sorte avec celui de la *superficies cedit solo*. Cette conciliation abouti à une dérogation pour le cas d'absence du propriétaire, avec l'échange mentionné, ce qui évite la création de deux propriétés horizontales sur le même terrain. Dans les Principautés également, le principe *superficies cedit solo* servait à restreindre ou à liquider en fin de compte la position plus large, communautaire, du *ius Valachicum*. A ce procès, Fotino par ses projets de codes, participe intensément.

La méthode de travail que Fotino mit en œuvre dans l'élaboration des titres 23 et 24 du cod. paris. suppl. gr. 1323 soulève un important problème de technique d'édition concernant la publication de son œuvre. L'exemple analysé ci-dessus n'est point isolé. Une édition fotinienne à caractère exhaustif doit remplir à présent, après l'ouverture que représente la précieuse édition du prof. Zepos, les conditions suivantes : brève annotation du renvoi chiffré aux textes „correspondants” des Basiliques ou autres recueils byzantins ; un apparat critique ayant la structure de celui que nous avons réalisé dans la *Législation agraire de Valachie 1774—1782*, ou, au moins, un système de références codées permettant de signaler le rapport concret entre le texte de Fotino et sa source byzantine ; enfin, aucune édition scientifique du Manuel de 1766 ne saurait plus être élaborée actuellement, si l'on refuse de prendre le codex paris. 1323 comme texte de base et d'examiner tous les problèmes de filiation et de transmission des copies existantes, que ce codex pose et permet de résoudre. Pour l'instant, le codex en question a dû être édité séparément à Athènes, en collaboration avec le prof. Pan J. Zepos.

c) Une seconde addition au schéma de 1765 consistait dans un titre II 37 de 2 paragraphes (Bas. 58.7) *Περὶ δουλειῶν* (sur les servitudes). Le premier paragraphe est une scolie¹¹², car le texte commence par l'expression caractéristique pour le début d'une scolie : *γίνωσκε* et donne

^{111a} V. *Peculiar Institutions of Byzantine Law in the Georgikos Nomos*, in RESEE 3 (1971) 541—547.

¹¹² C'est la raison pour laquelle le manuscrit ne porte pas d'indication de source, v. l'éd. Zepos, II 37 § 1 (le ms. de Jassy, édité par Zepos a fait rentrer la scolie parmi les fragments du titre).

une définition générale de la servitude, de même que le § 2 traite du délai de prescription. On ne saurait donc qualifier ce texte de spécifiquement urbain.

d) Le titre II 40 (Bas. 58, 13 et Harm. 2, 4, 103), en 5 paragraphes, s'occupe du régime des rivières. Ce sont des textes qui concernent également les domaines ruraux et les villes. Par la suite, Fotino ne retiendra pas cette matière pour la faire entrer dans la notion stricte de droit urbain codifié dans le livre V du projet de 1775/7.

3. *L'apparition de la micro-codification du droit urbain par la voie du Chrysobulle en 1768.*

Cette codification est en tout point remarquable et nous avons la chance exceptionnelle d'en connaître la genèse d'une manière concrète.

a) *Le jugement du 1er mai 1768 dans l'affaire D. Ghica contre Th. Crețulescu.* L'ex-grand *ban* Thomas Crețulescu voulait rattacher à la cour de sa maison près du *Podul Mogoșoaiei* vers le *Podul de Pămînt*, la rue existante, pourvue d'un poste de garde et qui deservait les citadins et les paysans, ainsi que leurs attelages. Le grand *ban* voulait faire ouvrir une autre rue de substitution sur la partie opposée d'un terrain contigu qu'il venait d'acheter. Sur le terrain ainsi gagné, on projetait la construction d'un four de pâtisserie (*simigerie*), ce qui entraînait pour son voisin, le grand spathaire D. Ghica, l'oncle du prince, la fermeture des fenêtres et, à proximité, une source d'incendie, de fumée et d'odeurs nauséabondes.

Il y a eu procès, renvoyé par le prince devant un collectif de 6 grands boyards, dont un Crețulescu et deux Cantacuzino, apparentés au défendeur. Le jugement du 1er mai 1768¹¹³ déclare : Il n'existe pas de jurisprudence en la matière. C'est un des rares documents qui nous renseignent sur cette pratique importante : le recours aux précédents judiciaires¹¹⁴. Mais nous apprenons que les conflits de ce genre n'avaient pas manqué, et le jugement certifie que la pratique de la dénonciation de nouvel œuvre était courante de la part des voisins préjudiciés par une construction qui leur fermait la vue ou bien qui était cause de pollution (*putoare*). Et ce qui ne manque pas de piquant, c'est que le défendeur Thomas Crețulescu n'avait pas hésité à recourir à la *nuntiatio novi operis* pour empêcher le grand vornik Mathieu Cocorăscu de construire des cuisines trop près de ses étables. La nouvelle construction avait été enlevée („i-au rădicat-o”).

Tout ceci c'est la coutume que les boyards connaissent et qu'ils consignent dans leur sentence. Mais ils consultent aussi la *pravila*, le droit byzantin. D'abord, au sujet de la fermeture d'une rue, point sur lequel la coutume demeurerait muette. Les rues doivent être maintenues dans leur état antérieur. D'après la *pravila*, déclarent les boyards-juges, il n'est pas loisible au grand *ban* de détourner la rue.

¹¹³ V. G. Potra, DOB 374—375, no. 384 et App. E, I no. 3.

¹¹⁴ V. V. G. et O. Sachelarie, *L'origine et l'autorité des recueils de jurisprudence dans la science du droit roumain*, in „Rev. des sc. soc.”, Série : Sc. jur. 14 (1970) 157—170.

Pour ce qui est des rapports de voisinage, les principes de la *pravila* sont ainsi résumés et adaptés :

En cas de construction portant préjudice au voisin, celui-ci peut faire arrêter les travaux et il sera dédommagé si le notifié passe outre et continue de construire.

Le propriétaire peut construire librement dans la mesure où il ne cause pas de préjudice au voisin.

L'arrêt de la construction intervient aussi en cas de pollution (mauvaises odeurs, fumée).

La *pravila* défend la surélévation d'une maison si, de ce fait, on prend la vue au voisin. On applique d'autant plus cette règle en cas de construction nouvelle. On doit maintenir l'état antérieur des choses.

Et voici la décision des boyards-juges : „Selon la justice de la *pravila* et de la coutume, nous décidons qu'il est interdit de construire, si le voisin en subit un préjudice et de l'incommodité, et d'autant plus si l'on ferme la rue princière”.

Quelle est la *pravila* consultée et invoquée par les boyards ? On ne nous le dit, hélas, pas en propres termes. Ce sont, de toute évidence, les Basiliques. Dans l'édition de Fabrot, ce qui n'aurait rien d'exceptionnel à l'époque ou bien dans le résumé de Fotino, de 1765 ou 1766. Au moins l'un des principes cités par les boyards s'y trouve. Mais celui concernant la fermeture des rues n'y est que sous la forme indirecte du § 1 (45 = II 23). Si un code confirmé par Sc. Ghica avait existé, ne l'aurait-on pas cité comme tel sous le règne du fils ? N'aurait-on pas tiré argument du fait que la *pravila* aurait déjà été confirmée par le pouvoir princier ?

b) *Le grand chrysobulle du 12 mai 1768*. Ce procès eut une suite encore plus remarquable : le grand chrysobulle du 12 mai procède à la réception du droit urbain byzantin venant des Basiliques et de l'Hexabible. Un long *prooimion* dans la plus pure tradition byzantine et où on peut reconnaître la plume du „prince des philosophes”, Michel Fotino, énonce les considérations suivantes en matière de politique législative :

— Le prince doit se préoccuper lui aussi de l'élaboration de certaines *pravile* civiles (politiques), car celles-ci avaient commencé à ne plus être observées.

— La perversion ou la simple négligence conduit à l'altération ou même à la désaffectation totale de la *pravila*. Ceux qui s'en rendent coupables, surestimant leur intelligence, aboutissent, ainsi que le fait remarquer Jean Chrysostome, à la folie.

— La *pravile* doit être constamment et attentivement consultée même et surtout par ceux qui sont persuadés de la bien connaître.

— Dès lors, le prince remplit son devoir envers ses sujets et envers Dieu, en respectant les divines *pravile*, afin de réaliser la justice et la paix.

— Les *pravile* doivent être appliquées selon leur signification, car toutes nous assurent de contenir la justice dont nous avons besoin.

— La piété selon St. Nil consiste non pas dans la charité prodiguée à beaucoup de gens, mais dans l'abstention de toute injustice envers autrui, quel qu'il soit. Une citation de St. Nil dans un chrysobulle princier n'est guère étonnante. Le grand chrysobulle sur l'organisation de métiers d'Alex. Ypsilanti (déc. 1774) fait des citations d'Ovide, de Sénèque, de St. Grégoire de Nazianze et de St. Basile (v. n. 10)

— Il y a plusieurs façons de commettre l'injustice, dont l'une consiste à construire au préjudice des voisins et à construire sans l'autorisation du pouvoir princier qui a droit de connaître la finalité de la nouvelle construction.

L'armature éthique de l'acte législatif est donc très dense et, somme toute, fort bien conçue. Son origine byzantine et chrétienne ne pose pas de problèmes spéciaux, mais l'on remarque le point de départ et le point d'arrivée : la réalité locale.

Après une longue période de positivisme juridique, pendant laquelle la loi — pour affirmer sa spécificité — devait revêtir la forme d'un commandement sec et desséchant, le droit moderne le plus révolutionnaire, à un autre niveau et dans un contexte social inédit, retrouve, de nos jours, une technique législative qui ne tourne plus le dos à un préambule qui définisse la portée éthique de la loi et en augmente la valeur éducative et la force de rayonnement et d'adhésion éclairée¹¹⁵. Evidemment, au XVIIIe siècle, le législateur féodal et phanariote ne pouvait mettre une technique excellente qu'au service de sa morale de classe. C'était sa limite historique, mais il convient de retenir le fait que la lutte pour la justice persiste, et même le jeu compliqué de ceux qui l'assujétissaient à leurs fins, se révèle significatif.

Quant à la réglementation proprement dite, on édicte les normes suivantes, avec un constant renvoi à la *pravila* (une fois avec citation chiffrée : le „livre impérial” 57 titre 8 et 10 et 40, il s'agit de l'éd. Fabrot) :

a) Pas de nouvelles constructions sans préalable autorisation princière (plusieurs versions du même principe). La sanction sera la démolition de l'édifice illégalement construit.

b) Application de la *nuntiatio noui operis*.

c) L'opposition à une nouvelle construction sur un terrain public revêt la forme d'une action populaire : tout citoyen, sans préjudice personnel, est recevable à l'exercer.

d) La rénovation d'une maison ne doit pas en changer l'état antérieur et surtout ne pas enlever la lumière aux constructions appartenant aux voisins.

e) La constitution de Zénon¹¹⁶ interdit à quiconque d'entraver la vue sur des montagnes, de même que celle sur la mer. Le prince et les boyards n'estimaient pas ridicule ou absurde la dernière de ces dispositions en droit valaque, à un moment où le pays n'avait pas de frontière maritime.

f) On précise les distances que doivent respecter les constructions qui obstruent la vue sur les montagnes, sur des jardins et sur des vergers.

g) On précise également les distances que doivent respecter les constructeurs de boulangeries, pâtisseries et teintureries, parfois en tenant compte de la hauteur des maisons menacées (deux ou trois niveaux) et de l'existence des fenêtres. On ne manque pas de se référer à deux lois dont chacune prévoit une distance différente (60 et 12 coudées).

¹¹⁵ Voir Emil Nicolciou, *Considerații pe marginea științei legiferării...* et *Cîteva sugestii ... de tehnică legislativă*, in RRD 28 (1972) nr. 6, 40—55; nr. 7, 62—77; Yolanda Eminescu, *Le droit devant le progrès scientifique et technique*, communication présentée au Congrès intern. de droit comparé, Théhéran 1974.

¹¹⁶ V. ci-dessous, le projet de Fotino, V, 2 §47 suiv.

En conclusion, on insiste sur le fait que l'établissement princier (chrysobulle) est obligatoire parce qu'il est conforme à la *pravila* dont on évoque les sanctions, et l'on y ajoute l'invitation adressée aux princes successeurs à respecter la nouvelle réglementation, en prêtant aide au droit (à la justice) et aux *pravile*.

La position spécifique du pouvoir législatif du prince vis-à-vis du droit byzantin est fort suggestive, le prestige et la supériorité de la *pravila* semblent être intacts, en dépit de la nécessité de l'épauler et de la confirmer par un chrysobulle... qui tire sa force morale de la conformité avec la loi impériale. On est frappé par les égards dont on fait preuve vis-à-vis des boyards dont les intérêts étaient en jeu. Le boyard lésé par le comportement de Thomas Cretulescu fait partie du divan qui légifère avec le prince. Des proches parents du défendeur y participent aussi, ce qui fait qu'il n'est pas privé de défenseurs, mais l'on constate qu'ils ne semblent pas avoir pu ou voulu lui être de quelque secours.

Le caractère de petit code urbain qui distingue ce chrysobulle a déjà été signalé, avec indication des sources byzantines de chaque disposition. Néanmoins cette contribution (1965) n'a retenu l'attention d'aucun historien des villes à la fin du XVIIIe siècle.

D'autre part on n'a pas manqué d'affirmer que l'application du chrysobulle et du droit dont il effectuait la réception, aurait été inexistante.

Ces deux problèmes se posent à présent dans un cadre plus large et nous les reprendrons plus loin avec les développements qui s'imposent.

4. *Le code urbain inséré par Michel Fotino dans son projet de code général du début du règne d'Alex. Ypsilanti.*

A. *La notion de droit et de code urbain. La terminologie fotinienne.* En 1765, Fotino n'avait eu recours qu'à la notion de *καινοτομία* = rénovation d'une maison, d'un édifice. Une année plus tard, il avait introduit dans son second projet aussi la notion de *νέα οικόδομή*, nouvelle construction. Mais les deux titres étaient séparés l'un de l'autre.

Les deux matières se trouvent déjà réunies dans le corps du même chrysobulle, en 1768. En s'attelant à l'élaboration du code général qu'Alex. Ypsilanti était pressé de lancer comme code confirmé du pays, Fotino s'est élevé à une généralisation qui lui fait honneur. Il prend le parti de consacrer un livre unitaire aux matières urbaines et le livre V y fut affecté, faisant suite au coutumier de droit civil (livre IV). Mais, en défaut au point de vue terminologique, il n'osa pas créer l'expression originale qui s'imposait. Piégé à mi-chemin entre le poids de la tradition et les exigences nouvelles dont il avait l'intuition, Fotino se contenta de mettre bout à bout les rubriques des deux titres basilicaire de 1766 pour en confectionner de la sorte la rubrique du livre V du projet de 1775/7 : *Περὶ καινοτομιῶν καὶ νέων οἰκοδομιῶν*. Mais une juxtaposition mécanique ne fournit pas l'appellation appropriée d'un concept, et Fotino ne semble pas avoir creusé avec quelque rigueur la problématique de celui dont il avait besoin. Quant on passe au *πίναξ*, la surprise est d'importance. Le premier titre (non numéroté) reprend la première notion de la rubrique du livre, et le titre II, la seconde. Mais on n'en reste pas là. Un troisième titre : *Τὰ ἐπαρχικά τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Ἀσκαλωνίτου*, abrège la rubrique

interne du titre IV qui dans l'*Hexabible* de C. Harménopule, s'intitulait justement 'Επαρχικά ἀπὸ τῶν τοῦ 'Ασκαλωνίτου 'Ιουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐκ νόμων ἦτοι ἔθων τῶν ἐν Παλαιστίνῃ. On aperçoit aisément l'embarras et le flottement de notre juriste. A-t-il cru devoir conférer une autonomie conceptuelle aux éparchiques? Mais laquelle? Leur origine est purement historique et chez Harménopule, aux matières venant du Traité dans la version du ms. 23 de Genève (marquées du terme ἐπαρχικόν) s'en ajoutent d'autres qui étaient peut-être issues de la juridiction du préfet et de ses successeurs. Encore, Harménopule n'y voit-il qu'une sous-division du titre *De nouis operibus* où l'aspect procédural de la *nuntiatio* n'était pas nettement distingué de la réglementation de fond concernant les servitudes prédiales urbaines. Et ce placage discutable ignorait la distinction des *Basiliques* entre la procédure et le fond du statut des constructions nouvelles. Fotino a opté pour une solution vraiment éclectique : au titre commun aux *Basiliques* et à l'*Hexabible*, il a fait suivre le titre spécial des *Basiliques* et le *Traité* de Julien qui ne se trouvait que chez Harménopule. De la sorte, la notion de droit urbain qu'il utilisait implicitement est des plus discutables : matières civiles, matières procédurales, matières administratives ; mais limitées au problème des constructions privées, des édifices destinés au commerce et aux métiers entraînant danger d'incendie et de pollution ; les servitudes prédiales sont mises en cause et traitées à propos des problèmes évoqués, mais le code urbain fotinien n'arrive pas à contenir toute la matière, systématisée, des servitudes, que le *Digeste* et le *Codex*, et à leur suite, les *Basiliques* systématisaient d'une manière plus satisfaisante, en l'absence même d'une ébauche de concept de droit urbain. Mais ce qui ne laisse pas de donner à penser, c'est le volume considérable des matières de droit urbain, que le livre V de 1777 ignore en toute tranquillité, matières exorbitantes du droit civil auquel Fotino reste en principe attaché.

Mais nous nous livrons là plutôt à une analyse de constatation qu'à une critique normative. Fotino ne pouvait pas professer sur le droit urbain des idées inspirées de nos exigences. Et puis, c'était un pionnier, un défricheur, mal armé à plus d'un point de vue. Néanmoins, par rapport à la traduction byzantine existante, il réalisait déjà un bon pas en avant, et c'était là un progrès insigne. Qui plus est, il se trouvait historiquement à une croisée des chemins qui ne facilitait pas sa tâche. Il y avait une tradition de droit municipal féodal, peu active en Valachie et que Fotino ne devait pas trop bien connaître : chartes de fondations et de privilèges, coutumes urbaines générales, ou d'autres propres à telle ville, organes municipaux électifs sans autonomie communale de type occidental. Cette tradition était d'ailleurs dépassée par l'histoire sur le plan européen et on ne saurait reprocher à Fotino de ne pas s'en être inspiré dans un esprit rétrograde. D'un autre côté, le droit bourgeois s'acheminait vers son unité nationale qui supposait d'un côté un net dualisme : droit public — droit privé, et un considérable effort d'unification du droit civil (privé). Dans le schéma qui en sortira, le droit européen des XVIIIe — et XIXe siècles ne trouvait pas de place pour une discipline et pour une codification indépendante du droit urbain. A telle enseigne, qu'après le projet de Fotino, justifié par les réalités locales du moment et fort intéressant, en dépit de ses imperfections amendables, sa formule

ne fut ni reprise ni développée. Et au prochain tournant de la codification, le code agraire¹¹⁷ et le code urbain sombrèrent tout à fait dans l'oubli : ni le projet de Constitution des *Cărvunari* moldaves (1822), ni les Règlements organiques (1830—1831) n'accordent une place à part au droit urbain. En 1864 lorsqu'on confectionna les codes d'après le nouveau schéma de l'Europe bourgeoise, il n'y aura pas de code urbain. Ce n'est qu'à l'heure actuelle que l'essor explosif des villes, les implications troublantes de l'urbanisation et les possibilités illimitées en matière d'urbanisme ont déjà créé un droit urbain interdisciplinaire, que nous concevons mal et que nous manions encore pis, mais personne ne s'aviserait présentement à condamner la recherche critique et raisonnée des fondements et des perspectives d'un code de la ville, de l'urbanisme et de l'environnement urbain. Après une éclipse, Fotino redevient un pionnier qui s'ignorait.

B) *Le 1er titre sur les rénovations des édifices.* Tous les paragraphes de ce titre sont tirés des *Basiliques*, livre 58, titre 10. La procédure de la sommation pour nouvel œuvre, est réglementée avec la minutie, la précision et la finesse propres aux jurisconsultes romains classiques. La lecture de ses textes, la méditation sur leur technique ne laissent d'être saisissantes, dès qu'on les rapporte, en pensée, au contexte de la pratique des affaires urbaines de l'année 1768 ou 1776, en Valachie.

Certes, cette pratique n'était pas tout à fait étrangère justement au droit de la *pravila* dont le projet de Fotino s'inspirait. Mais on n'a pas de mal à comprendre que l'application des nouveaux textes ne pouvait être ni intégrale, ni d'une parfaite authenticité. Avec cette constatation précieuse qu'un procès et un jugement comme celui du 1er mai 1768¹¹⁸ n'en relevaient pas moins les qualités rigoureuses qui permettaient au droit romain des *Basiliques* de fournir des réponses intelligibles, désirables et fécondes. Il assurait la sauvegarde des voies publiques, et Bucarest en avait grandement besoin. Le régime des constructions et des servitudes prédiales tendait à écarter efficacement les abus, la mauvaise foi, mais pour protéger une propriété privée fortement consolidée et de facture individualiste. Le voisinage, la coïndivision sinon la communauté n'étaient pas bafoués, mais ils étaient soumis à des procédures d'apothicaire, non dépourvues d'une froide sagesse.

Il est hors de propos de commenter abondamment tous les articles de ce titre, l'un après l'autre. Aux termes du § 1er, la sommation même injuste bloque la construction (dont l'état doit être constaté par une sentence interlocutoire, § 16). Son vice ne peut être surmonté par le notifié qu'avec l'appui de la justice qu'il est tenu à saisir dans un délai de 3 mois (§ 19), s'il veut continuer de construire (repris au § 15), en fournissant une caution, sans quoi il s'expose à la démolition (§ 17).

La procédure se bifurque (§ 2) selon que l'on envisage le blocage des travaux futurs ou la démolition des travaux effectués. Son effet se reporte sur l'acheteur de l'immeuble en discussion (§ 18).

Le paragraphe 3 précise quelles étaient les personnes qui pouvaient procéder à une sommation et celles à qui elle pouvait être notifiée. Le

¹¹⁷ Qui réapparaît une dernière fois („*codică agronomică*”) dans l'*anaphora* des boyards moldaves de nov. 1819, v. *Législ. agr.* 23 et 67.

¹¹⁸ V. ci-dessus, III 3a et ci-dessous, App. E, I, no. 3.

premier à y avoir droit serait l'ἄρχων, le gouverneur de la province. Fotino n'a pas peur de conserver ce terme. Au livre Ier de son projet il l'employait pour désigner en général un grand *dregător*, un grand boyard titulaire d'une haute fonction. Mais il y ajoutait, dans un autre fragment l'équivalence: ὁ ἄρχων ἦτοι ὁ ἡγεμὼν.

Le promoteur de la sommation devient demandeur (§ 4) et peut obtenir la démolition des travaux effectués après la notification.

Le paragraphe 5 définit la notion de *nouvel œuvre* : changement du visage des choses par voie de construction ou de démolition.

Le paragraphe 6 consacre le caractère populaire de la sommation tendant à écarter la rénovation abusive d'un endroit public. Cette règle figure déjà dans le chrysobulle du 12 mai 1768. On n'oublie pas l'esclave (§ 7) : il est touché par la sommation mais il ne saurait l'exercer en son nom. Cette disposition constitue-t-elle une inertie byzantine, ou bien a-t-on pensé, sans le dire en propres termes, aux *robi-tziganes*? La sommation est effectuée au lieu de la construction. Le notifié ne doit pas être nécessairement le propriétaire (§ 8). Le § 10 justifie cette règle.

La sommation notifiée à l'un des constructeurs intéressés produit des effets vis-à-vis de tous. Mais en la violant, chacun d'eux n'engage que sa responsabilité (§ 11).

Le paragraphe 12 autorise le propriétaire à écarter par le jet d'une pierre (s'il préfère cette pratique archaïque et à caractère de justice privée, à l'intervention du *préteur*) celui qui s'en prend à sa propriété, mais si l'acte abusif est effectué sur sa propre terre, la sommation est de rigueur. Le jet de la pierre constitue une réception de coutume populaire, vestige de justice privée.

Les travaux urgents excluent la sommation (§ 13—14).

La construction effectuée dans un fleuve public ou sur ses rives, comporte une garantie pour une durée de 10 ans (§ 20). Le § 21 ne semble pas avoir d'application en Valachie : la démolition d'une maison en vue de la vente oblige chacun des deux cocontractants à verser au fisc le montant du prix. Cette disposition tend à décourager les démolitions faites à la légère, au détriment des locataires, en période de crise du logement, explicable à Constantinople ou à Rome.

C) *Le titre II sur les constructions privées*. Les 59 paragraphes de ce titre ont les sources suivantes :

- § 1—14 : Bas. 58. 11 et l'une des scolies du titre.
- § 15—25 : Bas. 58.2.
- § 26—30 : Bas. 58. 5.
- § 31 : Bas. 58. 6.
- § 32—33 : Bas. 58. 7.
- § 34—41 : Bas. 58.8.
- § 42—46 : Nov. 56 57, 81, 104, 113 de Léon le Sage.
- § 47—59 : Const. de Zénon.

Le 1er paragraphe précise la situation de l'associé qui a couvert seul les frais de réfection d'une maison.

La distance imposée entre les constructions privées et les bâtiments publics (§ 2) est de 10 pieds. La raison : éviter tout danger (de feu) pour ces derniers.

L'aménagement d'un balcon exige une distance de 10 pieds par rapport à une maison privée et de 15 pieds par rapport à un bâtiment public (§ 3). Sanction : démolition et confiscation.

Tout changement de l'état d'une maison exige l'accord du voisin (§ 4). Le chrysobulle du 12 mai 1768 l'avait déjà dit.

Les nouvelles constructions doivent respecter une distance de 15 pieds sans prendre la vue directe ou de biais sur la mer (§ 5).

Le paragraphe 6 s'occupe des constructions dans une rue étroite et le paragraphe 7 réglemente la vue sur la mer d'une nouvelle construction de 100 pieds de haut.

Le paragraphe 8 assure la rapidité de la procédure et le dédommagement du notifié qui gagne son procès.

Le paragraphe 9 applique les dispositions de ce titre à tout le pays (l'empire) sauf les textes relatifs à la vue sur la mer qui ne concernent que Constantinople et ses environs. L'incongruité de ce texte a déjà été signalée.

Le paragraphe 13 protège les finages et le paragraphe 14, la terre de culture du voisin : la construction doit s'élever à une distance d'une sagène ou d'un jet de flèche. Le jet de la flèche représente une coutume populaire sud-est européenne. Elle rappelle la pratique consistant à désigner les limites d'un terrain de fondation villageoise et d'une exploitation apicole (*prisacă*), etc. par le jet de la flèche, d'une hâche, d'un marteau etc.

Il n'existe pas de servitude sur le terrain public ou sur la voie publique (§ 15).

Le paragraphe 16 énonce les catégories des servitudes urbaines.

Les paragraphes 17—25 apportent toute une série de dispositions en matière de servitudes (mur mitoyen, exercice du *ius stillicidii*, droit de construction reconnu au propriétaire de l'étage supérieur, régime des trois maisons superposées, le respect du mur aveugle etc. et répètent (§ 18) le principe que l'on ne peut changer l'état existant s'il en résulte quelque incommodité pour le voisin.

d. Le groupe des paragraphes 26—41 est extrait des titres 5, 6, 7 et 8 du livre 58 des *Basiliques*, soit respectivement 5 (§§ 26—30), 6 (§ 31), 7 (§ 32—33) et 8 (§ 34—41) paragraphes.

Les dispositions rattachées au titre 5 sur : 'Εὰν ἡ δουλεία ἐκδικῆται sont assez disparates : la situation du propriétaire d'un étage supérieur, dans le cas où les propriétaires d'en bas effectuent la construction de leur mur (§ 26); l'exercice des servitudes de fumée (§ 27), de passage et d'eau de gargouille (§ 28) ou de *tignum immittendi* (§ 31); la réfection du mur incliné (§ 29) et les différentes actions qui naissent du creusement d'une fosse entraînant l'humidité d'un mur privé (§ 30).

Les deux paragraphes 32 et 33 tirés des Bas. 58. 7 s'occupent de la surélévation de la maison, de l'ouverture d'une fenêtre dans le mur d'autrui et du détournement par une construction récente du vent dont le voisin a besoin pour le moissonnage sur sa terre de culture.

Toutes les dispositions venant du titre 8 : Περὶ τῶν τόπων καὶ τῶν παρόδων δημοσίων ont trait à la protection des lieux publics. La défense d'un lieu public contre tout empiètement de la part d'un particulier incombe à tous les citoyens. C'est le principe déjà rencontré (§ 6) de l'action populaire (§ 36). Le paragraphe 37 proclame le principe de l'interdiction de toute entrave apportée à la libre jouissance commune d'un lieu public. Son application dans la vie d'une ville comme Bucarest dans la seconde moitié du XVIIIe siècle était encore des plus relatives et malaisées. Le caractère public de nombreuses rues, des ruelles et passages n'était pas assez bien marqué. La participation des habitants de la rue à l'entretien de celle-ci n'était pas de nature à renforcer ce caractère et les abus des puissants étaient monnaie courante. Dans le procès du 1er mai 1768, analysé ci-dessus, on a pu constater avec quel sans-gêne le grand ban Thomas Crețulescu entendait supprimer une rue pour la remplacer par une autre, ouverte à sa convenance. Les empiètements sur la rue, lors de la construction d'une maison ou lors d'une réfection n'ont pu être contenus à l'aide du seul énoncé des beaux principes de droit romano-byzantin, incorporés par les princes dans un chrysobulle et par Fotino dans son projet de code urbain. Avec de trop beaux principes de droit urbain, son projet risquait même d'indisposer et d'apparaître comme une nouveauté fâcheuse ou suspecte. Une telle réaction n'a pu agir favorablement lors de la confirmation de ce projet et de sa transformation en code officiel.

Quelques-unes des dispositions byzantines sélectionnées par Fotino ne manquent pas de piquant. Le paragraphe 38 défend la construction privée d'un pont ou le creusement d'une cavité sur le chemin public. Le constructeur sur un terrain public, s'il n'a pas rencontré d'opposition ne peut être contraint à démolir, car les décombres offriraient un aspect inesthétique (§ 39).

Les mœurs et les pratiques de l'époque féodale, à Constantinople aussi bien qu'à Bucarest, percent à travers des textes comme celui du paragraphe 40 qui ne permet de placer des étalages devant les ateliers, que s'il s'agit des teinturiers et des constructeurs de roues. On veut empêcher que le passage des attelages n'en soit pas gêné. On enjoint en même temps aux édiles de ne pas tolérer dans les rues les querelles ou l'abandon des ordures et des cadavres d'animaux.

Le paragraphe 41 tient compte du fait que la réfection d'un chemin peut venir d'un particulier, mais il décide qu'à cette occasion le chemin ne saurait être ni élargi, ni rétréci, ni surélevé, ni rabaissé, ni empierré, ni privé de son pavage.

★

Sans transition aucune, dans le corps du même titre, Fotino passe à une série de 5 paragraphes (42—46) tirés des Nouvelles de Léon le Sage. Sachant que le droit urbain consigné dans le Livre de l'Eparque date du règne de cet empereur, on ne s'étonnera pas de trouver dans ses nouvelles des dispositions relevant de cette branche du droit, et en fait Fotino n'a pas manqué de s'y adresser pour l'élaboration de son projet de code. A-t-il eu un modèle devant ses yeux ? Nous ne le connaissons pas et avant de retrouver une telle œuvre qui réunisse des textes de droit urbain venant des

mêmes sources byzantines que celles de Fotino, force nous est d'attribuer à celui-ci l'insigne mérite de la synthèse qu'il a réalisée : Basiliques, Traité de Julien, Nouvelles de Léon.¹¹⁹

Fotino a sélectionné les nouvelles 56, 57, 71, 104, et 113, chacune lui fournissant un paragraphe. La Nov. 56¹²⁰ consolidait la maîtrise des riverains de la mer, en leur garantissant la libre vue et l'appropriation des fruits de la pêche marine, par analogie avec le droit du propriétaire terrestre de s'approprier les fruits de la terre. Les Nov. 57 et 104 (= §§ 43 et 45) réglementent l'exercice de la pêche marine et établissent les distances minimales entre les filets des pêcheurs avec application de la prescription de 10 (20) ans¹²¹. La Noelle confirme sur ce point la coutume préexistante. La Nov. 71¹²² s'occupe des constructions élevées sur des terrains arables. L'écart entre les constructions est déterminé à l'aide d'un jet ou d'un double jet de la flèche, coutume populaire que nous avons déjà rencontrée ci-dessus.

Aux balcons appelés *solaria*¹²³, la Nov. 113 impose un écart de 10 pieds à partir des limites de la propriété voisine.

A partir du paragraphe 47 jusqu'à la fin du titre (§ 59). Fotino a mis à contributions la fameuse constitution de Zénon (CI 8, 10, 12). Le principe fondamental de cette Nouvelle, nous le connaissons déjà : pas de changement dans l'état de la construction, de nature à enlever au voisins la vue (§ 47) surtout sur la mer (§ 49). Mais les dérogations conventionnelles sont valables (§ 47 et 55). La distance de 12 pieds entre les constructions est clairement posée par le § 48. Tout empiètement apporté à la vue dont bénéficie un immeuble est interdit (§ 49). Le paragraphe 51 apporte une réglementation détaillée concernant les maisons séparées par un espace de moins de 12 pieds. Les reconstructions après incendie ou démolition à cause de la vétusté, peuvent atteindre une hauteur de 100 pieds (§ 52). À partir d'un écart de 100 pieds la construction d'une maison est tout à fait libre (§ 53). La libre vue sur la mer n'est pas protégée lorsqu'il s'agit d'en jouir depuis les cuisines, les cabinets de toilette ou les cages de l'escalier, depuis le point d'entrée et de sortie, ainsi que depuis les *basternia* (§ 54).

Les abus auxquels la procédure de la *noui operis denuntiatio* pouvait donner lieu de la part de *sycophantes* sont combattus par les paragraphes 56—59 : l'appel sera porté d'urgence sur le rôle du tribunal (§ 56) ; celui qui est débouté dans une instance de sommation sera tenu au paiement du dommage causé (§ 67) ; les entrepreneurs répondent du dommage causé par l'abandon des travaux ou par le refus de les poursuivre (§ 58) ;

¹¹⁹ Gh. Cronț, *Les Nouvelles de Léon le Sage dans les pays roumains*, in RRH 6 (1967) 717—729 ne cite pas ces textes.

¹²⁰ Pour la solution du droit roumain qui considérait le rivage de la mer comme une *res communis*, v. C. A. Spulber, *Les Nouvelles de Léon le Sage*. Cernăuți (1934), 235 n.c.

¹²¹ Au paragraphe 45 Fotino a laissé de côté la disposition de la Nov. concernant le délai de prescription dont bénéficiaient les monastères et les églises (40 ans au lieu de 10/20), v. C. A. Spulber, *op. cit.* 305.

¹²² Fotino a éliminé le début de la Nouvelle où Léon souligne l'originalité de son innovation, par rapport à la législation où une telle disposition ne figure pas. Des lots de culture existaient aussi dans le périmètre des villes, en sorte que le texte en question ne relève pas uniquement du droit rural. Fotino a dû tenir compte du caractère semi-rural des villes de l'époque. C. A. Spulber, *op. cit.* 259 traduit : „à deux portées de trait ; un seul trait d'arc”

¹²³ Pour ἐξώστης = ἡλιακόν (Harm.II,4 52, ci-dessous, p.194) = *maeniana* (CI 8, 10, 11) = ἡλιακόν = *solarium* (CI 8, 10, 12, 5), v. C.A. Spulber, *op. cit.* 322 n.1.

ils ne peuvent empêcher d'autres entrepreneurs ou ouvriers de continuer les travaux commencés (§ 59).

Cette partie léonienne et zénonienne du titre II de Fotino appelle une série de remarques importantes. On ne peut s'empêcher d'apprécier le goût de Fotino en ce qui concerne la réduction du style ampoulé et fatigant des *Novelles* de Léon. A ce point de vue, son travail est digne d'éloges. Mais il n'a pas su éviter les répétitions et surtout il nous place devant une véritable énigme : pour quelle raison a-t-il sélectionné dans un projet de code valaque, des textes concernant la vue sur la mer et le droit des riverains sur le produit de la pêche dans les eaux contiguës à leur propriété ?

S'agit-il là d'un byzantinisme pédant et aveugle ? Est-ce l'effet de la conception didactique de la loi, qui permettait de mettre dans un code des textes d'enseignement, sans toujours penser uniquement à leur application immédiate ? Ou bien Fotino, considérant le droit impérial comme étant le *ius gentium* (νόμοι ἐθνικοί), le droit commun des peuples¹²⁴, n'hésitait-il pas, sur tel point important, à maintenir des textes célèbres qui auraient pu être utiles pour quelqu'un qui aurait consulté son Manuel, par exemple, à Constantinople ?

Cette démarche de l'esprit n'est pas à exclure, mais, d'autre part, elle ne représente pas dans l'œuvre de Fotino un critère constant, appliqué d'une manière uniforme.

Une explication dont la logique élémentaire peut paraître séduisante à première vue, consisterait à penser que de tels textes n'ont pu être sélectionnés que par un juriste qui les destinait à une application raisonnable, ce qui supposerait que Fotino aurait travaillé à Constantinople et que son Manuel, conservé dans le codex gr. 1195, représente une refonte tardive, à Bucarest, d'une œuvre de jeunesse, commencée à Constantinople¹²⁵. Mais est-il pas acceptable d'admettre que de 1760 jusqu'en 1777 Fotino aurait, d'un côté, gardé son œuvre constantinopolitaine, et, de l'autre, élaboré des œuvres aussi différentes de celle-ci que les projets de 1765 et 1766 ? Et l'aurait-il fait, pour ne sortir en fin de sa cachette, que pour Al. Ypsilanti (qu'il cite dans sa préface datée du 11 nov. 1777), l'œuvre de jeunesse qui aurait été, par définition, complètement étrangère aux réalités roumaines ? Mais il y a davantage. On peut suivre à propos de maints titres l'élargissement du schéma de 1765/1766 à celui de 1777 (Περὶ αὐθεντῶν > Περὶ ἡγεμόνων). Il y a dans le projet de 1777 trop de matières roumaines (livres I et II), pour que l'on puisse penser à une œuvre élaborée à Constantinople. Et le IVe livre de droit coutumier roumain ? Certes, il a été intercalé, comme nous l'avons toujours admis, dans un ensemble byzantiniste, antérieurement conçu comme tel. Mais puisque le code constantinopolitain ne pouvait ignorer le droit civil, peut-on admettre gratuitement que ce livre IV a remplacé un livre de droit civil de facture byzantine¹²⁶, élaboré à Constantinople

¹²⁴ V. Sa préface au projet de code de 1777, *Législ. agr.* 202–203.

¹²⁵ V. ci-dessous le texte no 5, à la rubrique du titre sur le grand aga, la référence au *Stambol effendi*.

¹²⁶ L'absence de cette matière dans le projet de 1777 est frappante. Un grand nombre de tomes des *Basiliques* sont ignorés et ne figurent pas dans les renvois marginaux. Cela s'explique à Bucarest, à cause du Coutumier, mais ne s'expliquerait pas à Constantinople. En 1765 et en 1766 cette partie du droit byzantin n'avait pas été ignorée.

et disparu lors du remaniement opéré à Bucarest en 1775—1777? Quoi qu'il en soit, le schéma jusnaturaliste, proche des programmes de codification de l'Occident, ne convenait pas au milieu du Patriarcat œcuménique (lequel n'acceptera même pas le schéma modestement évolué du *Nomikon* de Théophile de Cambanie). Et dans les milieux constantinopolitains, pour les besoins du Patriarcat, on n'aurait pu élaborer un Manuel contenant des titres sur les ἡγεμόνες et les ἄρχοντες un livre de droit pénal et un autre de droit militaire. Par contre, tous ces éléments de l'œuvre de Fotino concordent avec le climat de la Valachie et avec les besoins qui s'y faisaient sentir. L'insertion de l'œuvre, telle que nous la connaissons grâce au cod. gr. 1 195, dans le programme législatif d'Ypsilanti — le programme exposé en 1775 et celui qui sera effectivement réalisé — est trop frappante pour en séparer justement un texte aussi suggestif et le transférer dans un autre milieu et à un autre moment historique. Par contre, tout ce qui se réfère d'une manière anecdotique à ce milieu et à ce moment historique n'est pas autrement inexplicable et ne peut conduire à l'hypothèse supposée, sans faire surgir des contradictions et des incongruités insolubles.

Cette conclusion ne doit cependant pas nous empêcher de constater avec franchise que certaines difficultés mineures subsistent. Et surtout nous devons admettre que par un certain excès de byzantinisme, par une certaine incompatibilité avec les réalités locales, l'œuvre de Fotino apparaissait comme partiellement désaffectée avant d'être mise en application, en dépit de ses grands et évidents mérites. C'est pourquoi je l'ai rattachée à la fois à une „structure d'initiative” qui me semble caractériser l'époque, mais aussi à une autre qui devait conduire à l'échec¹²⁷. Dans le bilan de la réception, les dispositions relatives à la liberté de la vue sur la mer ou à la pêche marine sont à placer au chapitre de l'irréalisme et de l'inertie qui l'empêchera d'avoir plus de prise sur le présent et sur l'avenir. Les effets négatifs de cette politique que pratiquaient tantôt les Phanariotes, très souvent pour des raisons aussi d'ordre subjectif, tantôt les juristes en général, pour des raisons de classe et d'état professionnel, ont fini par être à l'époque assez marqués pour que l'on puisse parler d'une crise que traversera la technique et la philosophie de la réception byzantine, avant que celle-ci ne quitte la scène de l'histoire¹²⁸.

D. *Le traité de Julien l'Ascalonite* forme le titre III du projet. Fotino a emprunté ce texte à l'édition du *Promptuarium legum* de C. Harménopule par Th. Ad. Suallemborg (1540), dont la Bibliothèque des Maurocordato possédait deux exemplaires¹²⁹. Cette édition classique fut préférée à celle de Spanos, en langue populaire (1744, 1766).

Il serait hors de propos de procéder ici à un commentaire détaillé de ce texte abondant. En lui-même il a fait l'objet d'une excellente analyse de M. Ja. Sjuzjumov, à laquelle nous envoyons le lecteur, en nous

¹²⁷ V. ma communication au Colloque sur les Phanariotes (Thessalonique, 1970), *Initiative et échec : deux structures phanariotes en matière de droit (1711—1821). Leur insertion dans le contexte des réalités roumaines*, in Bulletin de l'AIÉSEE 10 (1972) no. 1, 15—37.

¹²⁸ V. *Les Principautés roumaines*, „Pays de droit écrit”, ma communication de réception à l'Académie de Législation de Toulouse (26 mars 1971).

¹²⁹ V. ci-dessus, n. 105.

limitant ici à la discussion de la manière dont Fotino a pu concevoir l'application de ce texte aux relations urbaines auxquelles il le destinait.

Le texte débute par un inventaire des mesures de longueur utilisées. Ce tableau contient pour la plupart des équivalences erronées, que Thomas Carra signalait déjà dans une note de sa traduction (v. ci-dessous, p.240). C'est pourquoi, à l'appendice E, nous publions, d'après Erich Schilbach, un tableau correct, où l'on a utilisé aussi l'ouvrage de N. Stoicescu pour les unités de mensuration (et leur valeur métrique) en usage dans les Principautés roumaines. La comparaison obligera à envisager l'aspect sud-est européen du système des mesures de longueur (et de poids aussi), ce qui équivaut partiellement à son aspect international, que les particularismes de chaque pratique locale ne doivent pas nous faire perdre de vue.

Les textes (§ 2 — 51) qui suivent sous la rubrique susmentionnée se laissent, en dépit de l'absence de toute rubrique distinctive, ordonner en plusieurs groupes, à savoir :

a. Textes relatifs à la réglementation des constructions à partir du critère de la destination économique ou sociale des bâtiments. Chaque ample paragraphe présentant le schéma des conditions très complètes à remplir : position par rapport au voisin des éléments incommodants, dangereux ou polluants, tels les portes, fenêtres etc. ; position de la construction par rapport à la direction des vents, au nombre des étages, des portes et des fenêtres. Si le même genre de bâtiments (des bains, par exemple) existaient à la campagne (dans l'Empire byzantin), on maintient les mêmes dispositions en réduisant les distances de moitié (cf. § 2, 15).

Les installations réglementées sont les suivantes : les bains à chaud, les ateliers des drapiers et des teinturiers (ensemble), ceux des verniers et des forgerons (ensemble), les presses d'huile et les distilleries d'alcool, les ateliers des cordiers et des laveurs de laine, ceux des marinières (préparant le poisson ou le fromage salés), des bâtiments sans étages servant le plus souvent de magasins, des étables, des auberges et des bordels. Tous ces métiers étaient représentés en Valachie, et plus particulièrement à Bucarest¹³⁰. Quelques-uns, la boulangerie par exemple, avait plusieurs branches : *pitărie*, *covrigărie*, *simigerie*, *plăcintărie* etc. (panification, préparation des „covrigi”, pâtisserie, préparation des galettes ou, si l'on veut „galetterie” etc.). La distinction de ces sous-divisions n'était pas nécessaire du point de vue de la réglementation envisagée. Au demeurant, plusieurs d'entre elles devraient être inconnues au XIVe siècle et surtout du temps de Léon le Sage ou de Julien l'Ascalonite.

b. Réglementation technique, édilitaire et urbaniste de certaines opérations (§ 16—31) : surélévation du bâtiment (§ 16), ouverture d'une porte ou d'une fenêtre au-dessous de la maison d'autrui, le remplacement d'un poteau ou d'une colonne, l'ouverture d'une porte sur la cour commune, la construction d'un balcon, l'ouverture des fenêtres dans un mur aveugle, la construction d'une maison à proximité du mur d'autrui, l'agrandissement des fenêtres, la suppression des petites fenê-

¹³⁰ V. C. Șerban (et Șt. Olteanu), *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, Bucarest (1969) 264—286 (1700—1774) et 352—394 (fin du XVIIIe s.); 411—412 (1800—1831); Ilie Corfus, *op. cit.* (ci-dessous, n. 136) 130.

tres inutiles, la construction de gargouilles, les chemins d'accès, l'utilisation et la construction des terrasses (§ 27—28), la réfection du mur inséré dans une construction commune, la réfection des murs d'un vestibule ou couloir suspendu deservant une autre maison, la construction et le surétagement sur un terrain surplombant une maison existante (§§ 29—31).

c. Le paragraphe 32 détermine les parts contributives des usagers communs d'un portique publique, dont on entreprend la réfection, alors que le paragraphe 33 a le même objet à propos d'un mesaulon, c'est-à-dire d'un couloir ou corridor inséré entre plusieurs propriétés (avec ou sans usage commun) ou d'un étable construit dans la cour d'autrui.

d. Les paragraphes 34—39 concernent différentes modalités de la servitude de vue (sur la mer, sur des jardins, sur une peinture publique, sur la maison d'autrui, sur les montagnes, à partir d'une terrasse ou d'un balcon).

e. Les paragraphes 40—50 s'occupent de l'édification d'un certain nombre d'aménagements et installations domestiques, ainsi que des servitudes qui en découlent : le régime de la fumée évacuée par les cheminées d'une fromagerie ; les dimensions des gargouilles, les fossés, les aqueducs et les canaux d'abduction de l'eau pour les cultures, la construction d'un réservoir d'eau, la fosse pour le dépôt du fumier, la fosse à ordures, l'édification ou la réfection des égouts, l'installation d'une tuyauterie d'égout, le fossé d'égout, le dépôt des ordures, les excavations à proximité des fondements de la maison d'autrui.

f. Le paragraphe 51 ne relève, à coup sûr, pas plus peut-être que les paragraphes précédents (e), du traité de Julien. Il contient une règle de droit romain qui, en rapport avec l'*inaedificatio* (la construction non autorisée avec des matériaux propres sur le terrain d'autrui), consacre le caractère absolu (quiritaire) du droit du propriétaire du sol, en appliquant le principe : *superficies solo cedit*, qui, par l'intermédiaire du *Nomos geōrgikos* (ed. Heimb. X 5), figurait déjà dans les codes moldave de 1646 (pr. X § 90¹³¹) et valaque de 1652 (gl. 308 § 90¹³²) ainsi que dans le projet de code agraire de Fotino lui-même¹³³. Ce principe du paragraphe 51

¹³¹ V. Carlea românească de învățătură, Bucarest (1961) 64. Voici l'origine de ce texte :

Nomos geōrgikos IX. 5

CRI § 90

εἶχειν τὰ ἐπιτείμενα τοῖς ὑποκειμένοις
phrase qui traduit littéralement *superficies solo cedit*

„să fie biruitoriu cei mai de sus celor mai de jos” = „Que ce qui est plus haut (le sol, le propriétaire) domine (maîtrise) ce qui est plus bas” (la construction, le constructeur). Si l'on n'admet pas cette métaphore juridique, le texte roumain aboutirait à renverser le principe romain. Sauf le cas où l'on attribuerait à l'expression „a fi biruitor” le sens insolite de „a fi supus”, au lieu de l'acception correcte : „a stăpîni, a fi stăpîn”.

¹³² V. *Îndreptarea legii*, 1651, Bucarest (1961).

¹³³ V. *Législ. agr.* 118, 143, 190 ; il s'agit du paragraphe 87 des codes de 1646 et 1652, correspondant au X 2 de l'éd. Heimb. du *Nomos geōrgikos*. Le paragraphe 90 ne figurait plus dans le projet de code agraire de Fotino, pour ne pas faire double emploi avec le principe inséré ici, dans le code urbain.

devient caractéristique pour la structure de la propriété urbaine et pour le développement des villes de l'époque. Dans les villes roumaines, persistant une mentalité agraire patriarcale, consacrée par le *ius Valachicum* archaïque, selon laquelle un producteur capable avait le droit de mettre en valeur, pour ses intérêts légitimes à l'intérieur d'une communauté solidaire, un terrain non cultivé et non utilisé autrement par son maître. Dans la communauté rurale, cette opération tendait à revêtir le plus souvent le caractère d'un défrichement (*curătură, secătură* etc.). Le pouvoir princier avait admis un principe en quelque sorte identique pour la mise en valeur des terrains princiers (*drepte domnești*) situés dans une ville.¹³⁴

Mais d'une façon générale, la vie urbaine se prêtait de moins en moins à de telles pratiques. Celles-ci entraient surtout en conflit avec le processus croissant de privatisation de la propriété des boyards et des monastères, tant urbaine que rurale. L'adaptation et la valorification du principe romain, repris par les Byzantins à leur compte : *superficies cedit solo*, a puissamment servi cette privatisation en ce qui concerne les terrains non construits, car il a permis d'imposer aux constructeurs des conditions de plus en plus avantageuses pour les maîtres du sol, à savoir, selon le cas : la perte de la construction par accession, le droit d'imposer au constructeur l'enlèvement de la construction et l'octroi du *ius tollendi* pour les matériaux, en cas de démolition, au seul constructeur de bonne foi (celui qui avait ignoré que le sol appartenait à autrui). La constitution d'un droit de superficie¹³⁵ n'était plus possible que par consentement mutuel du maître de la terre et du constructeur. Le nombre des procès concernant de tels conflits d'intérêts devient important, mais on y fait encore preuve d'une certaine „indulgence” vis-à-vis du modeste constructeur, lorsqu'il s'agit de passer à la démolition ou à la perte des matériaux.

Fotino, au paragraphe 51, reproduit le texte du *Nomos geōrgikos* X 5, celui de l'*Hexabible* II 4. 67, lequel, par rapport au premier, contient une partie finale, omise par Fotino, dont l'origine se trouve dans une constitution de 213 (CI 3.32.2) ;

Harménopule § 67

ἐφ' ὅσον ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει μένει τὸ οἶκημα εἰς γὰρ καταλυθῇ, δύναται ὁ οἰκοδομήσας ἐκδικῆσαι τὰς ὕλας, εἴτε καλῇ πίστει εἴτε κακῇ ᾠκοδόμησεν.

Constitution de 213

Sed et id, quod in solo tuo aedificatum est, quod in eadem causa manet, iure ad te pertinet. Si uero fuerit dissolutum, materia eius ad pristinum dominium redit, siue bona fide siue mala fide aedificium exstructum sit [si non donandi animo aedificatio alieno solo imposita sint]. (ce texte manque chez Harm.).

L'assimilation du constructeur de mauvaise foi à celui de bonne foi, en ce qui concerne le *ius tollendi* sur les matériaux, après démolition,

¹³⁴ V. ci-dessus, n.7

¹³⁵ V. V. G. *Preemfiunea* 100, 150 ; idem, *Observații asupra structurii juridice a proprietății orășenești în Țara Românească și Moldova între 1711 și 1831*, în „*Studii*” 26 (1973) 255—281.

Fotino le rejette, en favorisant de la sorte le maître du sol. L'assimilation des deux catégories de constructeurs ne se retrouve pas non plus dans le Manuel de 1766 (II 23 § 9). Rappelons seulement que l'identité de traitement des deux constructions inconnue de Gaius (D. 41. 1. 7. 10 et 17), a été introduite à peine au temps de Caracalla [v. E. Cuq, *Manuel*₂. Paris (1928) 262, n. 3].

Par ce paragraphe 51, comme par d'autres paragraphes examinés précédemment, Fotino inclut dans le droit urbain non pas toute l'institution de la superficie, mais seulement ses incidences sur le régime des constructions urbaines et pour le cas d'éventuelle démolition de celle-ci. C'est là un écueil méthodologique, dont Fotino ne semble pas s'embarrasser, mais qui soulève de graves points d'interrogation au sujet de la nette délimitation théorique du concept de droit urbain.

En ce qui concerne les détails des différentes dispositions contenues dans le traité de Julien, nous nous bornerons à signaler les points suivants.

Quant au choix des critères de réglementation, on se rend aisément compte qu'ils ne sont pas étrangers, en principe, aux réalités économiques et sociales de la Valachie, à la fin du XVIIIe siècle. Tout au plus, peut-on faire remarquer la minutie avec laquelle, dans un esprit d'étatisme très marqué, les situations réglementées sont détaillées par le législateur. Nombre d'aspects de ce genre ne se rencontraient peut-être pas à Bucarest ou bien n'y acquéraient-ils pas tout le relief nécessaire pour que leur traitement juridique devînt une réalité. Notons aussi que Fotino a fait un choix, en utilisant le texte d'Harménopule : sur 74 paragraphes (§ 12—85) que compte dans l'édition de Heimbach la partie traitée par Fotino comme appartenant au *Traité* de Julien, Fotino n'en a retenu que 50 paragraphes, le dernier (§ 51) étant extrait du titre sur la superficie. Donc, l'accusation d'un maintien mécanique, dépourvu de sens critique, du schéma byzantin ne tient pas debout. Il a élagué le schéma d'Harménopule, en tenant compte, au premier chef, mais avec les limites et les contradictions signalées ci-dessus, des particularités dont il avait connaissance en tant que législateur pour la Valachie.

Certaines matières traitées par Fotino au titre II (la vue sur la mer etc.) sont ici reprises sous un angle technique différent.

Une partie considérable du titre 4 d'Harménopule (§ 86—138 consacrés surtout aux servitudes prédiales rurales), est à bone scient restée en dehors de la codification réalisée dans ce V^e livre du code de 1775/1777. Fotino a également omis les paragraphes 45—46; 53—70; 72—74 de la version harménopulienne du *Traité* de Julien, car la plupart, à travers les *Basiliques* et la *Constitution* de Zénon,

en avait été insérée dans le titre II de son livre V. Voici la concordance de ces omissions apparentes :

<i>éd Heimbach</i>	<i>Fotino, titre II</i>	
§ 45	§ 47—48	} <i>Constitution de Zénon</i>
§ 46	§ 49, 54—55	
§ 54	§ 50	
§ 55	§ 51	
§ 57	§ 32	} <i>Basiliques</i>
§ 63	§ 25	
§ 64	§ 2	
§ 66	§ 24	
§ 68	§ 22	
§ 72	§ 29	
§ 74	§ 20	

La méthode fotinienne de travail que nous signalons ici constitue un des arguments les plus évidents en faveur de notre thèse, selon laquelle Fotino, sans terminologie conceptualisée, a bien eu l'intention d'élaborer, avec ce livre, un code urbain. N'empêche que dans les villes semi-rurales de l'époque, beaucoup des titres ainsi omis (§ 86—138) trouvaient une application courante, mais, dans l'optique romano-byzantine, en tant que droit rural, non pas en tant que droit *urbain*, dont le critère distinctif était la construction, par définition citadine. Si la même règle était adoptable à des constructions situées en dehors d'une ville, Romains et Byzantins se contentaient de recourir à l'analogie, sans autrement s'inquiéter des problèmes d'une élaboration conceptuelle plus rigoureuse.

Quant à l'effective application de tous ces textes minutieux qui ne manquent pas de complexité casuistique, nous l'examinerons ci-dessous, en tant que problème général pour tout le projet.

5. *Les titres 11 et 12 sur la fonction de grand aga et de grand spathaire, extraits du livre Ier du projet du code général rédigé par M. Fotino en 1775/7.* Fotino n'a pas inclus dans le livre V la réglementation des organes d'administration de la ville, en commençant par le grand aga et le grand spathaire. Il s'en est occupé dans le Ier livre de son projet, consacré au droit constitutionnel et administratif, où nous les retrouverons prochainement, lors de l'édition de cette partie du ms. gr. 1 195. Ces textes ignorés des chercheurs du problème sont d'une importance capitale pour l'étude des „*dregătorii*” à la fin du XVIIIe siècle et leur comparaison avec les données précieuses fournies par les *Notes* de Gr. Andronescu¹³⁶, récemment mises en lumière, ainsi que par la relation bien connue de D. Fotino (1819), ne laisse d'être suggestive et éclairante.

M. Fotino énonce les attributions du grand aga dans une douzaine de paragraphes, en marge desquels il peut indiquer sans peine une source byzantine Bas.6.5 et 4 ; 54.16 ; 56.11 ; 58.8 et 23 ; Nov.I. XIII ; Ed.I. VI. Les

¹³⁶ V. I. Bianu și R. Caracș, *Catalogul manuscriselor rom.* Bucarest (1912) nr. 52, ff. 21 ; 82—83 ; cf. P. I. Georgescu et collab., *Ist. Buc.* 1 (1965) 159—160 ; Ilie Corfus, *Însemnările cronicarului Grigore Andronescu despre vechea gospodărire a Bucureștilor*, in *București* (1968) 127—137.

attributions indiquées correspondent toutes à la réalité des faits. Les parallélisme ou l'ideunité avec un modèle byzantin est d'autant plus intéressant à étudier (ce qui jusqu'à présent n'a pas été fait), qu'il s'agit d'une fonction créée à la fin du XVIe siècle et qui, ainsi que son nom l'indique, n'est pas étrangère à un précédent ottoman. C'est dire que le modèle byzantin, à Constantinople, ne pouvait être ignoré des Turcs et que l'influence turque, en l'occurrence a été plutôt une filière, qui s'imposait politiquement, pour des modèles byzantins entrés dans le patrimoine commun du Sud-Est et que seules les réalités du développement local des villes roumaines appelait à la vie¹³⁷ sous une terminologie ottomane (*aga*). Fotino, dans sa rubrique, rappelle très correctement les appellations grecques équivalant à *praefectus uigilium* et à *praetor urbanus*, en ajoutant qu'il est appelé en turc *stabol* (*stampol*) *effendi*.

Au paragraphe 1, il précise que l'origine de la fonction se trouve dans la nécessité de combattre les incendies. Très correctement il indique sa principale compétence juridictionnelle : incendies, effractions, brigandage et déprédations, qu'il s'agisse d'auteurs principaux ou de receleurs. Ses attributions relatives au contrôle des prix, au maintien de la paix et à la police des étrangers et des flottants sont celles que nous connaissons par d'autres sources.

Mais Fotino n'indique pas le ressort territorial du grand aga : le centre commercial de la ville et les marchés intérieurs (*bazar*). Le paragraphe 4 fait une significative allusion aux vols perpétrés durant et après les incendies. Le paragraphe 5 qui reprend le problème des attributions juridictionnelles ne mentionne pas les affaires urbaines au sens du projet de code que nous éditons, mais une référence partielle à ces attributions se retrouve aux paragraphes 6, 7 et 8, avec l'écho des dispositions que nous connaissons par l'étude du titre II du code urbain (§§ 36 ; 40). Le paragraphe 10 se réfère aux prix plafonnés (prix maximaux, *nart*) et les paragraphes 11–12, à la surveillance des corporations (admission des membres et ententes concernant l'approvisionnement et la vente de marchandises). Au paragraphe 3, concernant la discipline, Fotino a maintenu le terme de *dêmes*, qui se retrouve au titre 1er du Ier livre du Manuel de lois. Il y a le sens justinien de *populi* ou *plebs* (Nov. I. 13.1.1), mais peut-être aussi celui de *populus collegiorum* (membres des corporations). Celui de „factions politiques”, contesté par A. Cameron (v. la Bibl. gén.), est ici hors de propos. Pour la société roumaine de l'époque il serait aussi anachronique.

Le titre précédent sur le grand spathaire comporte des remarques semblables, avec cette différence qu'il s'agit d'une fonction qui a été créée en Valachie dès le début de l'organisation de l'Etat, et dont la création dans les deux Pays roumains (Valachie et Moldavie) avait été rattachée au modèle byzantin, non sans que l'on insistât sur le dynamisme des facteurs locaux¹³⁸.

¹³⁷ V. mon rapport *Byzance et les Institutions roumaines jusqu'à la fin du XVe siècle*, in *Actes du XIVe Congrès international des études byzantines* (Bucarest, sept. 1971). Bucarest 1 (1974) 433–484

¹³⁸ V. C. C. Giurescu, *Contrib. la stud. marilor dreg. in sec. XIV și XV*, in BCIR 5 (1926) p. 176 ; idem, *Noi contrib.*, Buc. (1925) ; N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și maril dreg. ...* Buc. (1968) 42–52.

A titre de comparaison, nous rappelons les attributions du grand *aga* et du grand *spathaire*, telles qu'on les connaissait par les sources antérieures, et surtout grâce aux Notices du chroniqueur Gr. Andronescu.

Le grand *aga* a vu se multiplier au cours de la seconde moitié du XVIIIe siècle, ses attributions antérieures (la recette des impôts, mesures relatives à la construction des maisons et l'entretien des *poduri*), à savoir : l'établissement du prix maximum pour les denrées courantes, la garde contre le feu et la solution des litiges de propriété (maisons, boutiques).

Le grand *spathaire*, nommé ultérieurement, surveillait les entrées par les portes de la ville et la paix sur les chaussées pavées en bois ; changeait la garde contre le feu ; l'illumination de la ville ; contrôlait la circulation des marchandises, ainsi que les douanes.

En 1775 fut créée une *epitropia obștească*, formée de 8 boyards, appartenant à moitié à chaque une des deux premières classes.

En 1794 fait son apparition la *Vornicia obștirilor*, ayant un grand *vornic* à sa tête, qui organisait la levée des impôts (*cisla*) les recensements et le contrôle des étrangers flottants, aidé d'un logothète et d'un *vătaf*. Le nombre de ses membres était de 40.

6. *Le pittakion du 28 mars 1776 d'Alexandre Ypsilanti sur la délimitation de l'enceinte de Bucarest.* Cet important document a été signalé par V.A. Urechia¹³⁹ avec renvoi fautif au document no. 100 du registre princier no 3. Il figure au registre no. 1 et contient quelques dispositions que le résumé d'Urechia ne pouvait pas souligner. Depuis, tous les historiens de Bucarest en ont fait mention, mais nous ne connaissons pas de publication du texte intégral de ce document.

Une commission de 6 grands boyards ex-grands dignitaires est nommée, ayant charge de se réunir de suite et, avec le concours des inspecteurs (épitropes) des ponts (des rues pavées de poutres de bois), de procéder au tracé des limites de l'enceinte au delà de laquelle à l'avenir il ne sera plus permis de construire des maisons.

Le document constate que la ville s'étendait librement, par l'affluence des paysans qui arrivaient des différents districts, par l'immigration des Tziganes et d'étrangers. La boue qui recouvrait les rues périphériques en rendait l'accès impossible en cas de besoin d'y entreprendre un voyage, non sans entretenir une permanente menace de maladies contagieuses. En plus, l'affluence des paysans provoquait le dépérissement des villages. La ville sera partagée en arrondissements ou rayons (*plăși*), chaque boyard, avec l'aide d'un épitrope et des agents nécessaires se chargeant des opérations de limitation d'un tel rayon. Le grand *aga* et le grand *spathaire*, dûment avertis du résultat de cette délimitation, recevront l'ordre de la part du prince de refouler désormais les indésirables et d'interdire la construction de maisons au-delà de l'enceinte tracée. Les boyards ont la plus large appréciation dans l'application de ce tracé sur le terrain, probablement en respectant le *statu quo*. Une disposition fort importante du pittakion prévoit le refoulement des paysans et de Tziganes à leur domicile rural. C'est une preuve supplémentaire,

¹³⁹ *Ist. rom.* 2 (1892) 202—203.

par rapport à celles que nous avons déjà rapportées dans notre *Législation agraire*, du fait que les paysans dépendants (*clăcași*) n'étaient pas libres et que leur statut de dépendance comportait une attache à la terre, un peu atténuée, mais dont l'Etat se chargeait d'assurer l'exécution à la fois dans son intérêt fiscal et dans l'intérêt féodal du boyard ou du monastère.

L'opération n'a pas réussi, car elle a dû être reprise sous le successeur d'Ypsilanti, Nicolas Caradja par le pittakion du 19 juin 1784, dont nous ne croyons pas devoir reproduire le texte qui est à la portée de tous les chercheurs¹⁴⁰.

Le 14 septembre 1785, N. Caradja, par un pittakion adressé au grand spathaire et au grand aga, soumet à une autorisation princière préalable toute nouvelle construction dans l'enceinte de la ville. Il y est précisé que tous les boyards, quel que soit leur rang, aussi bien que les commerçants, sont soumis à cette restriction. L'ordre ne se réfère pas à la règle de droit qui était en vigueur et que nous avons rencontrée dans les textes édités (§ 6 ; 36, v. ci-dessus, pp. 46 ; 49). Cette pratique éclaire d'une manière suggestive la structure de la réception. Le silence d'un document sur l'origine de ses dispositions ou sur la préexistence d'une règle semblable de la *pravila*, n'est jamais une preuve que le document apporte une innovation.

Cette réglementation des constructions, avec ce qu'elle comporte de lutte contre la pollution par la boue et les maladies, et d'effort édilitaire, rentre partiellement dans la notation fotinienne de droit urbain. C'est la raison pour laquelle nous l'avons intégrée à notre édition.

7. *La réglementation de la défense contre les incendies.* La prévention des incendies et la lutte contre „le feu”, lorsqu'il éclatait, attribution primordiale de la grande *agie*, constitue une partie essentielle du droit urbain, dont nous avons rencontré même un aspect pénal dans les projets de code de 1765 et 1766.

Une préoccupation indirecte se retrouve dans la *Pravilniceasca condică* (le code de 1780, 35, § 2), à propos du statut juridique de la superficie, dont il a été question ci-dessus (I 3, p. 11—12).

Toutefois, une ample et minutieuse réglementation spéciale en cette matière ne semble pas encore faire son apparition durant la période que doit refléter la présente édition. Mais comme pour le règne d'Ypsilanti des documents et des mesures semblables à celles que nous connaissons en détail pour les règnes suivants, font défaut, nous avons cru utile de mentionner les principales dispositions que l'on rencontrait avant 1800. On le retrouvera à l'appendice C.

¹⁴⁰ V. V. A. Urechia, *Ist. rom.* 1 (1891) 495—497. L'ordre est adressé au grand spathaire, avec référence à celui d'Alex. Ypsilanti (1776). Mention y est faite de l'établissement d'un recensement. L'enceinte avait été marquée par l'implantation de croix en pierre. Un nouvel inventaire des constructions dépassant l'enceinte de 1776 devait être dressé. Le pittakion prévoit des sanctions sévères contre les agents abusifs et ordonne la démolition des maisons construites en violation des règlements établis. Le 14 juillet le prince ordonne (*ibid.* 297—298) l'implantation d'autres croix, sans les anciennes qui avaient été dépassées, soient enlevées. L'opération est répétée sous M. Suțu (1783—1786), Al. C. Morouzi (1797—1799), C. Hangerli (4. II.1798).

8. *Les dispositions de droit urbain du Code Caradja (1818).*

Ce code qui modernise fortement les traditions byzantines, sans devenir tout à fait un code bourgeois, opère un retour en arrière en ce qui concerne le droit urbain par rapport au projet de 1775/7. Plus de codification indépendante, pas de rubrique conférant à un droit urbain abondant une certaine individualité.

Le chapitre 3 *Du voisinage des choses* (IIe partie „Des choses”), ne contient que 11 paragraphes (§ 18—28). Les quatre premiers réglementent la procédure de la *noui operis nuntiatio*. Trois autres, mentionnent les servitudes de vue et de mur mitoyen (§ 22—25), alors que les deux suivants permettent au propriétaire de se garantir contre une menace d'effondrement de la maison voisine. Le dernier paragraphe prescrit certaines distances minima pour l'ouverture des fenêtres, des portes et des gargouilles à partir des cas les plus simples et abandonnant les distinctions compliquées du projet de Fotino. Ce statut semble se rapprocher de l'essence des pratiques locales en la matière. Mais leur insuffisance est patente.

Avec des textes plus nombreux et à l'aide de quelques principes généraux, le code civil de 1864 se rapproche du schéma de la *Nomothesia* de 1818, alors qu'on aurait attendu un développement et une affirmation du droit urbain, à la mesure des besoins croissants des villes en plein essor. A la vérité, un lent développement des villes avait lieu, mais, au niveau de la superstructure juridique, „le pas en arrière” du Code Caradja se plaçait sur la ligne de l'évolution historique, qui consistait à considérer une partie des dispositions de droit urbain comme faisant partie intégrante du droit civil général, et l'autre partie comme relevant du droit administratif. Avec cette dichotomie rigoureuse, le souvenir du droit urbain indépendant était aboli comme un vestige féodal, ce qui était exact lorsqu'il s'agissait du droit urbain occidental, non pas de la tradition byzantine qui se rattachait à un droit urbain relativement individualisé à l'intérieur du droit privé général, avec d'importantes attributions spécifiques, resserrées aux organes de l'Etat et relevant du droit public.

9. *La portée historique du projet de code urbain de Michel Fotino et, en général, de la législation urbaine de l'époque envisagée.* La portée historique de l'œuvre de Fotino est considérable. Et cependant l'historien moderne ne peut se pencher sur elle avec attention et intérêt, sans un sentiment de déception, voire d'insatisfaction et de gêne.

Pour nous, cette œuvre doit, tout d'abord, être connue, telle qu'elle est, ce qui n'a pas été le cas jusqu'à présent. D'ailleurs, une partie de cette œuvre, celle à laquelle se rattache la présente édition, n'est entrée dans le circuit scientifique que depuis 1951.

Elaborée par un grec de formation constantinopolitaine, établi à Bucarest vers le milieu de sa vie, rédigée en grec byzantin ou en grec populaire, fort partiellement ou tardivement traduite en roumain, mais beaucoup consultée par les contemporains et les deux générations suivantes (1830 — 1840), cette œuvre est un monument du droit roumain. C'est la codification de l'un des systèmes de droit de la Valachie, la *pravila* au sens ci-dessus défini, en donnant à cette codification le caractère d'une synthèse progressive du droit dans son ensemble, ce qui lui permit de pré-

parer les structures et la codification du droit national du XIXe siècle dans son unité de droit bourgeois et capitaliste. Tout essai de détacher cette œuvre de son contexte roumain, la dénature et rend impossible l'intelligence de sa portée historique, de ses mérites et de ses faiblesses.

L'œuvre de Fotino et plus particulièrement le projet de code général de 1775/7 constitue un monument remarquable de la réception du droit romano-byzantin et représente un tournant significatif du développement de cette réception. Avoir la prétention de comprendre et d'expliquer la réception, dans l'une de ses phases les plus fécondes, sans tenir compte de tous les problèmes que soulève l'œuvre de M. Fotino et sans utiliser les riches matériaux qu'il met à notre disposition, ne relèverait pas d'une méthode scientifique de recherche en matière d'historiographie juridique.

Certes l'œuvre de Fotino reste, par plus d'un côté, énigmatique et déconcertante. Pour notre part, nous croyons avoir réduit à ses justes proportions ce double élément, en intégrant le *Manuel de lois* de 1775/7 au programme législatif d'Ypsilanti. Mais cette interprétation ne supprime pas par miracle toutes les difficultés, au contraire, elle nous oblige à fournir une réponse satisfaisante et documentée à une question qui reste fondamentale pour le vaste processus de la réception, à toutes les époques et dans tous les pays : dans quelle mesure et dans quelles conditions l'application du droit de la *pravila* (byzantine et, plus tard, princière, d'origine en grande partie byzantine) a été effective ?

A l'heure actuelle, les historiens, les juristes et les sociologues, séparément et surtout en coopération, sont mieux placés que jamais pour bien comprendre et évaluer le problème de l'effectivité du droit. On l'a posé à propos du droit „professionnel” des juristes romains classiques¹⁴¹. On l'a posé pour les lois de l'Etat moderne¹⁴². Et l'ethnologie juridique revendique comme un objet spécifique et permanent de recherche qui lui revient de droit, dans la société actuelle et dans celle de l'avenir, cet écart entre le texte de la loi et son application réelle, effective¹⁴³. En droit féodal cet écart, pour tous les systèmes de droit y compris le droit princier, était considérable. Il était de l'essence de la réception et, dans certaines conditions historiques, cet écart contribua beaucoup au dépassement de la réception.

Mais, dès lors, il ne suffit plus d'identifier un ou plusieurs textes de *ius receptum* frappés d'inapplication, pour s'écrier : la *pravila* n'existe pas, c'est un phénomène de placage inorganique, la réalité juridique roumaine ne s'exprime qu'à travers les documents internes, avec le hasard de leur conservation ou de leur découverte, et en dehors d'eux, qui ne connaissent ni concepts, ni définitions, ni règles rigides, tout est anecdote,

¹⁴¹ V. Jean Gaudemet, *La loi et la coutume, manifestation d'autorité et source d'enseignement à Rome*, in Travaux et Recherches de l'Institut de droit comparé de l'Univ. de Paris 23 = *Etudes de droit contemporain* NS, Paris (1962) 52; idem, *A propos du droit vulgaire*, in *Studi in onore di Biondo Baldoni*, Milan 1 (1963) 271–300.

¹⁴² V. Jean Carbonnier, *Effectivité et ineffectivité de la règle du droit*, in *Flexible droit*, 2e éd., Paris (1972) 91–103; idem, *Sociologie juridique*, Paris (1972) 270–273.

¹⁴³ V. V. G., *Corelația între etnologia juridică și istoria dreptului*, in *Metode noi și probleme de perspectivă ale cercetării științifice* (Sesiunile științifice ale Academiei R.S.R., ian. 1969 și iulie 1970). Buc. (1970) 607–616.

épiphénomène, manipulation qui ne met en cause qu'une mince couche sociale superposée, le plus souvent étrangère.

Cette position, en dépit de certains éléments critiques partiellement fondés qu'elle contient, aboutit, pour nous en tenir au droit roumain, à appauvrir l'histoire sociale, culturelle et juridique de notre peuple.

Ainsi que nous avons eu l'occasion de le montrer tout dernièrement¹⁴⁴, la réception et le pluralisme qui en est sorti a été un statut légal, affirmé comme tel, mis en œuvre par des mécanismes considérables de la société et de l'Etat, absorbant le plus clair de la culture juridique de l'époque. Ce statut existait même lorsqu'un document fait la preuve qu'il était, en l'occurrence, ignoré ou transgressé. Pour nous en tenir aux monuments que nous éditons et analysons ici, le fait d'avoir décidé la codification, d'avoir choisi une méthode, de l'avoir réalisée avec l'appui d'un cercle plus ou moins large de facteurs sociaux, d'avoir sélectionné les textes byzantins mais en gardant de nombreux anachronismes, tout cela représente des réalités sociales que l'on ne peut pas effacer ou écarter par un simple postulat méthodologique ou interprétatif. L'homme de science l'étudiera avec les méthodes critiques et nuancées dont il dispose aujourd'hui. Pour les historiens du droit et des institutions ces vérités élémentaires n'ont pas besoin d'une ample discussion.

Cela étant, le premier impératif nous semble être l'extension des recherches dont l'analyse qui précède met en évidence le caractère incomplet. Le projet de Fotino et les actes normatifs princiers que nous publions montrent qu'un certain nombre de problèmes insoupçonnés se posaient quand même. Et avant de faire le bilan de nos lacunes, de ce que l'on ignore encore ou du manque d'intérêt de l'époque étudiée, pour tel point de législation étatique ou de réception byzantine, force nous est de rassembler les moindres indices enfouillis dans des documents (qui ont jusqu'à présent pu être parcourus rapidement) ou encore et surtout dans des cartons d'archives où ils n'ont pas encore été exhaustivement dépistés. Tous les problèmes de construction d'ateliers, de maisons destinées à l'habitation et de boutiques, tous les problèmes de pollution et d'urbanisme, ainsi que toutes les difficultés résultant des rapports de voisinage, tels que les *Basiliques* et l'*Hexabible* (en intégrant le traité de Julien) les déroulent devant nos yeux, et tels que Fotino les reconnaît comme concernant en principe la société roumaine de la fin du XVIIIe siècle, sont des problèmes réels. Leurs structures et leur écho ont laissé des traces. Et dans la mesure où l'on peut apporter la preuve ou admettre que ces traces ont disparus, nos textes nous aident grandement à suppléer à une carence de documentation. Sans que la simple citation d'un texte de Fotino nous oblige à en déduire la transposition immédiate, intégrale et durable dans la réalité juridique et sociale¹⁴⁵. Mais on retiendra le fait que l'évolution historique à long terme se fait dans le sens du système de droit proposé par

¹⁴⁴ V. *op. cit.* (ci-dessus, n. 138).

¹⁴⁵ A propos du chrysobulle du 12 mai 1768, Florian Georgescu, *Ist. oraș. Buc.* 1 (1965) avait déjà noté que ses dispositions n'avaient pas toujours été respectés, la ville s'étant excessivement développée, „avec ses rues zig-zagantes et étroites, qui ne se souciaient pas beaucoup d'un plan architectonique”. Pour le début du XIXe siècle, Jean Ghica écrivait à Basile Alexandri (éd. 1967, 42) : „Qui aurait pu voir un trottoir ou un boulevard à cette époque” (règne de Caradja) ?

le projet de Fotino, non dans le sens d'un certain vide coutumier et patriarcal.

Les conditions objectives d'élaboration de la présente édition n'ont pas permis de consacrer, avec une équipe mieux fournie, plusieurs années à un dépouillement systématique des archives et des collections de documents publiés, afin d'y déceler tout ce que l'analyse de nos textes nous incitait à supposer comme susceptible d'être reflété, en positif ou en négatif. Dans l'appendice E, le lecteur trouvera quelques échantillons de tels résultats. Nous sommes les premiers à en regretter le nombre limité. L'état de nos sources (v. ci-dessus, II 1) peut fort bien exclure même à l'avenir une plus riche moisson. Mais des surprises ne sont pas exclues. Ce que nous demandons aux historiens des villes, des corps de métiers et de commerçants, de la codification et de la réception, c'est de tenir compte des sources que nous signalons à leur attention critique. La portée historique de ces sources ne résultera, à la longue, que d'une confrontation soutenue des idées et des interprétations raisonnablement formulables. La législation urbaine, au moment où la crise des villes allait provoquer un véritable tournant dans leur développement, se révèle un facteur aussi intéressant et difficile à interpréter que la législation agraire éditée en 1970, pour l'histoire de la question paysanne. Les auteurs de la présente édition veulent espérer qu'à ce double titre ces éditions retiendront l'attention des spécialistes et qu'elles occuperont la place qui leur revient dans les dossiers des grands problèmes de notre histoire sociale : le paysan et la ville.

IV. LA DESCRIPTION DES MANUSCRITS

1. BAR, ms.gr. 20, 210—170 mm ; reliure d'époque en cuir marron, orné de motifs dorés. Ecriture assez soignée. Texte rédigé en néo-grec. Le ms. contient le livre Ier du Manuel de Lois que Michel Fotino a composé en 1765, et dont nous éditons le titre 45 : Περὶ καινοτομιῶν (γιννομένων) ἐν οἰωδήποτε τόπῳ εἴτε δημοσίῳ εἴτε ἰδιωτικῷ (f. 170^r — 171^r). Le ms. a été décrit pour la première fois par C. Litzeica, *Catalogul manuscriptelor grecești* (Academia Română). Bucarest (1909) 135—138 (v. une première version réduite de ce catalogue in AAR II MSL (1901—1902).

2. BNP, Suppl. gr. 1323, décrit par M.-L. Concasty, dans *Catalogue des manuscrits grecs IIIe partie. Supplément grec, Tome 3, n-os 901—1371*, par Charles Astruc et Marie-Louise Concasty. Préface par Alphonse Dain. Bibliothèque Nationale, Département des manuscrits Paris (1960) 624—625 ; cf. l'identification et l'analyse de Valentin Al. Georgesco, *Un manuscrit parisien du „Nomikon Procheiron” (Bucarest, 1766) de Michel Fotino (Photeinopoulos)*, in RESEE 8 (1970) 329—364.

3. BAR, ms.gr. 1195, 340 × 230 mm, 140 ff ; reliure d'époque en cuir marron foncé. Ecriture très lisible, soignée, venant de deux mains de copistes qui se sont relayés à partir du f. 72 (livre VI). Le ms. contient le soi-disant Manuel de lois rédigé par Michel Fotino avant le 11 novembre 1777 (date de la préface), identifié par nous au projet, ou plutôt à

l'avant-projet de code général commandé par Alex. Ypsilanti. Le texte est rédigé en grec byzantin.

La présente édition n'en publie que le texte — inédit jusqu'à ce jour — du Ve livre de ce Manuel-Projet, intitulé : Περὶ καινοτομιῶν καὶ νέων οἰκοδομῶν (f. 57—69), ainsi que les titres — également inédits — concernant les attributions du grand spathaire et du grand aga (f. 15^v-16^{r-v}), extrait du Ier livre du Manuel qui porte le titre : Περὶ τοῦ ὀφφικίου τοῦ ἄγα ὁστις ἤδη ἐνεργεῖ καὶ τὰ τοῦ ὀφφικίου τοῦ νυκτεπάρχου καὶ τοῦ πραιπόσιτου τοῦ δῆμου, τουρκιστὶ σταμπὸν ἐφέντη.

4. BAR, ms. roum. 4317, 320 × 240 mm, 418 ff. ; reliure d'époque en cuir marron foncé. Ecriture très soignée, à l'exception des notes explicatives, ajoutées à la fin de chaque livre par une autre main, à ce qu'il paraît. La langue autant que l'écriture des notes sont moins méritoires que celle du texte principal. Le ms. contient la traduction par Thomas Carra en 1804 de l'Hexabible de Constantin Harménopule sous le titre : *Îndemănoasa adunare a legilor*. Le texte de cet important codex est inédit. Nous en avons extrait les f. 87^v — 100^v et 112^{r-v} (les notes) qui contiennent respectivement le titre 4 (livre II) de l'Hexabible : „A *Eparhielor sau legiurii dintre ale arhitectonului Iulian Ascalonianului scoasă din legiurile adică din obicejurile Palestinii*” et les notes explicatives de ce texte. Cette traduction nous a été conservée dans un autre manuscrit no. 5282 de la même Bibliothèque et ne présentent que de variantes de graphie dépourvues de signification quant au fond. A titre d'exemple, nous donnons ci-dessous une liste des principales différences que l'on y constate à ce sujet :

Ms. roum. 4317

este
adică
veche
deschis, deschizindu-să
trii, a tria
cè, avè, dè, al doile
asămine
aborul
putride
crișmă
diasupra
păretille
zidul
ulița
străine
apile
hindichiuri

Ms. roum. 5282

iaste
adecă
veache
deșchis, deșchizindu-să
trei, a treia
cea, avea, dea, al doilea
asemene
aburul
putrede
crăcimă
diasupra (deasupra)
păretele
zidiul
uliță
streine
apele
hândeuri

Pour ce qu'il en est de la personnalité des deux copistes, lesquels pouvaient fort bien appartenir à l'équipe des juristes moldaves, collaborateurs de Thomas Carra, elle ne peut être reconstituée que par une ample étude approfondie d'ordre linguistique et stylistique. Les exemples cités ci-dessus (examiné aussi avec M. Avram, maître de recherche à l'Institut de phonétique et de dialectologie) semblent indiquer pour le codex no.

5282, un copiste d'origine valaque ou, plutôt, un locuteur rapproché de ce parler, peut-être grâce à sa formation intellectuelle. Quoi qu'il en soit, ces exemples ne permettent pas d'imaginer d'une manière plus concrète le degré de culture et l'état social de chacun des deux copistes.

5. Arch. Etat Buc., Roul. 34, le chrysobulle du 12 mai 1768, a été brièvement décrit par G. Potra, DOB (1961) 479. Ses dimensions sont : 124 × 51 cm; v. le fac. similé à la fin du présent ouvrage.

6. Arch. Etat Buc., ms. 1, 97 f.^{r-v}, le pittakion du 28 mars 1776 de Alex. Ypsilanti. Une commission de six grands-boyards est chargée de tracer sur le terrain les limites de l'enceinte de Bucarest.

V. LA TECHNIQUE DE L'ÉDITION

Pour tous les textes édités nous avons publié l'original en langue grecque, byzantine ou populaire, et, selon le cas, en langue roumaine.

Dans la traduction en roumain des textes de Fotino (1765, 1766, 1777) on s'est efforcé de rester aussi près que possible de l'original, mais en même temps on s'est préoccupé de réaliser une version non dépourvue de qualités littéraires, et d'une lecture aisée et agréable. Des notes explicatives strictement indispensables ont été ajoutées au bas des pages. Afin d'éviter les périphrases, nous n'avons pas hésité à rendre le texte roumain plus clair, en ajoutant entre parenthèses le complément indispensable () ou sous-entendu.

L'apparat critique du texte grec indique entre guillemets, dans son premier étage, les fautes de graphie du copiste ; au second, les différences de rédaction entre la version fotinienne et celle de la source byzantine qui a été utilisée. C'est ce qui donne, à notre travail le caractère d'édition critique, dans une acception moins traditionnelle, tout en permettant de se rendre compte, du point de vue de la forme et du fond, des options de Fotino, dans son effort d'adapter les sources byzantines aux exigences de l'œuvre de codification qu'on lui avait confiée.

Dans la transcription latine des textes roumains écrits en caractères cyrilliques (ms. 4317, ms. 1 et doc. roul. 34), nous avons respecté les directives élaborées par l'Institut d'histoire. Les erreurs évidentes ont été corrigées et signalées au bas de la page.

Pour ce qui est du chrysobulle du 12 mars 1768, sans vouloir diminuer les mérites insignes de son premier éditeur (G. Potra), nous avons cru de notre devoir, puisque le document était à notre disposition, de nous reporter à l'original et d'assumer la responsabilité de la transcription que nous présentons.

Pour le texte des paragraphes 23—24 (livre II) du Manuel de lois de Fotino (1766), la version du codex suppl. gr. 1323 de la Bibliothèque Nationale a été comparée à celle de l'édition Pan. J. Zepos (Athènes, 1959).

Le fragment emprunté au *Code Caradja* (II partie, ch. 2) a été reproduit d'après l'édition critique de l'Académie RSR, établie par le prof. V. Grecu (1955) sous la direction de l'acad. Andrei Rădulescu.

La contribution de chacun des deux auteurs à l'élaboration de la présente édition se répartit comme suit :

Val. Al. Georgescu : identification dans le Ve livre de Fotino d'un code urbain spécialisé (1965) et détermination de la place que ce texte occupait dans le système de la codification valaque de 1765 à 1831 ; rédaction de l'étude introductive ; transcription du chrysobulle du 12 mai 1768 et du pittakion du 28 mars 1776 ; lecture critique de la traduction des projets de Fotino ; choix des fac-similés ; établissement de l'inventaire des plans de Bucarest (App. G).

Emanuela Popescu : préparation du texte inséré aux chapitres IV et V de l'étude introductive et lecture critique de cette étude ; transcription et traduction des textes grecs, établissement de l'apparat critique et rédaction des notes, transcription du texte emprunté au ms. roum. 4137.

La bibliographie, ainsi que, dans des proportions variables, les autres appendices, sont l'œuvre commune des deux éditeurs.

Si chaque auteur doit revendiquer les mérites de sa contribution, c'est le promoteur de l'édition qui assume la responsabilité générale pour les défauts de conception et pour les éventuelles erreurs que l'on relèverait dans la réalisation de l'ouvrage.

L'ensemble du manuscrit de la présente édition a été lu par le prof. dr. doc. H. Mihăescu, membre correspondant de l'Académie de la R.S. de Roumanie, qui a présenté au Conseil scientifique de l'Institut d'études sud-est européennes ses observations compétentes. Un second rapport fort utile a été présenté par le prof. Eugène Stănescu, membre correspondant de l'Académie des Sciences Sociales et Politiques.

L'inventaire des plans de Bucarest a été revu par le prof. dr. doc. I. Ionașcu, professeur à l'Université de Bucarest, et par dr. Paul I. Cernovodcanu, maître de recherche à l'Institut d'histoire „N. Iorga”, qui nous ont aimablement communiqué les références de trois plans inconnus jusqu'à présent.

Le texte de l'introduction a été lu par le dr. C. Șerban, maître de recherche à l'Institut d'histoire „N. Iorga”, à Bucarest et par le dr. L. P. Marcu, maître de recherche à l'Institut d'études sud-est européennes, qui nous ont fait de fort utiles suggestions.

Le Département des manuscrits et celui de Cartes de la Bibliothèque de l'Académie de la RSR, la Direction du Musée d'histoire de la Ville de Bucarest, par l'intermédiaire de ses sections d'histoire féodale et moderne, ainsi que la Direction Générale des Archives par ses Archives Centrales d'Histoire à Bucarest nous ont accordé l'aide la plus précieuse en ce qui concerne la consultation des manuscrits, des documents et des cartes qui nous ont été nécessaires et ainsi pour l'obtention des photocopies en vue de leur reproduction.

Enfin, la Direction des Editions de l'Académie, par sa large compréhension, a assuré l'impression de l'ouvrage en temps utile et dans d'excellentes conditions typographiques.

A tous, nous tenons à adresser par cette voie aussi nos plus vifs remerciements, étant conscients du fait que sans ces concours conjugués et ces marques d'encouragement, l'élaboration satisfaisante et l'apparition de notre édition n'auraient pu être menées à bonne fin, ainsi que nous espérons avoir réussi à le faire.

**TITLUL DE DREPT URBAN DIN PROIEC-
TUL DE COD DIN 1765 (BAR, MS. GR. 20 =
NOMIMON AL LUI MIHAIL FOTINO)**

**LE TITRE DE DROIT URBAIN DU PROJET
DE CODE DE 1765 (BAR, MS. GR. 20 =
NOMIMON DE MICHEL FOTINO)**

α^{ov}

<Bas. 58.2.1>*

Εἰς τὰ ὁσπίτια ὁποῦ οἰκοδομοῦνται ἐπάνω εἰς τὸν δρόμον τὸν [βιβλ. νη^{ov}
5 δημόσιον δὲν πρέπει νὰ εὐγάζουν σαχνισιὰ ἢ κανάλια οἱ νοικοκύριοι τιτλ. θ^{ος}]
ἐκείνων.

β^{ov}

<Bas. 58.2.8>

Τὸ μουστερέκιον δοβάρι δὲν πρέπει ὁ ἕνας μουστερέκης οὔτε
νὰ τὸ χαλνᾷ, οὔτε νὰ τὸ φτιάνῃ.

10

γ^{ov}

<Bas. 58.2.11>

Ἐκεῖνος ὁποῦ κάμνει τι πρὸς βλάβην τοῦ γείτονος, ἐμποδίζεται·
μερεμετίζον δέ, πρέπει νὰ φυλάττῃ τὴν ἀρχαίαν τάξιν.

δ^{ov}

<Bas. 58.2.12>

Δὲν ἐμπορεῖ ὁ γείτων μὲ δένδρα μέγала νὰ ἐμποδίζῃ τὴν ὄψιν
15 τοῦ γείτονος.

ε^{ov}

f. 170^v

<Bas. 58.2.13>

Δὲν ἔχει ἄδειαν ὁ γείτων εἰς τὸ μουστερέκιον δοβάρι νὰ εὐγάλῃ
ὀτζάκι ἢ ξεχωριστὸν δοβάρι νὰ κάμνῃ καὶ νὰ σκοτεινιάζῃ τὸν
γείτονα βλάπτοντά τον.

20

ς^{ov}

<Bas. 58.2.19; 58.5.18>

Ὁ γείτων δὲν ἔμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸν γκράζδον του κοντὰ εἰς τὸ
μουστερέκιον δοβάρι διὰ νὰ μὴ χαλασθῇ ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν.

* Deoarece în manuscris, trimerile la surse sînt greșite, dăm în paranteze ascuțite trimerile corecte, după ed. Zepos a Manualului de legi al lui Fotino din 1766. Comparînd însă textul neogrec cu textul Basilicalelor observăm că, în cele mai multe cazuri, traducerea neogrecă nu redă fidel textul bizantin, ci numai ideea lui.

DESPRE ÎMBUNĂTĂȚIRILE CARE SE FAC ÎN ORICE LOC, FIE f. 170^r
PUBLIC, FIE PRIVAT

1

La casele care se clădesc pe drumul public, stăpînii lor nu ^{[car<tea>} trebuie să scoată în afară balcoane sau jgheaburi. ^{a 58-a titl. 9]}

2

Unul singur dintre asociați nu trebuie nici să strice, nici să dreagă zidul comun.

3

Acela care face ceva spre paguba vecinului (său), este oprit; dacă face vreo reparație, trebuie să păstreze vechea înfățișare a clădirii.

4

Un vecin nu poate împiedica cu pomi înalți priveliștea vecinului (său).

5

Un vecin nu are voie să scoată un ogeag în zidul comun sau să facă un zid despărțitor și să ia lumina vecinului (său), ^{f. 170^v} păgubindu-l.

6

Un vecin nu poate să-și facă grajdul lângă zidul comun, pentru ca zidul să nu se strice din pricina umezelii.

ζ^{ον}

<Bas. 58.7.6; Harm. 2.4.73>

Ἐκεῖνος ὅποῦ ἀνοίξει πόρταν εἰς ξένον δοβάρη ἢ παραθυρί ἐμπο-
δίζεται καὶ βιάζεται νὰ τὰ σφαλίσῃ μὲ ἐδικὰ του ἔξοδα.

η^{ον}

<Bas. 58.8.8>

^δ Ἐκεῖνος ὅποῦ οἰκοδομήσῃ κανένα οἰκοδόμημα εἰς αὐθεντικὸν f. 171^τ
τόπον ἐπὶ καλλωπισμῶ καὶ δὲν ἐμποδισθῇ ἀπὸ τινος, ὕστερον
πλέον δὲν βιάζεται νὰ χαλάσῃ τὸ οἰκοδόμημα.

7

Acela care va deschide o ușă sau o fereastră, într-un perete străin, este oprit și este silit să le astupe pe propria-i cheltuială.

8

Acela care va ridica o clădire pe un loc domnesc pentru înfrumusețare fără a fi împiedicat de cineva, mai târziu nu mai e silit să dărîme clădirea. f. 171^r

2

TITLURILE DE DREPT URBAN DIN PRO-
IECTUL DE COD DIN 1766 (BNP SUPPL.
GR. 1323 = *NOMIKON PROCHEIRON* AL LUI
MIHAIL FOTINO)

LES TITRES DE DROIT URBAIN DU PROJET
DE CODE DE 1766 (BNP SUPPL. GR. 1323
= *NOMIKON PROCHEIRON* DE
MICHEL FOTINO)

<23> ΠΕΡΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΩΝ ΓΙΓΝΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΟΙΩΔΗΠΟΤΕ
ΤΟΠΩ ΕΙΤΕ ΔΗΜΟΣΙΩ ΕΙΤΕ ΙΔΙΩΤΙΚΩ

f. 403

α^{ον}

<Bas. 58.2.1>

Εἰς τὰ ὁσπήτια ὁποῦ οἰκοδομοῦνται ἐπάνω εἰς τὸν δρόμον τὸν [βιβλ. Νη^{ον}
5 δημόσιον δὲν πρέπει νὰ εὐγάζουν σαχνισιὰ ἢ κανάλια. τι.θ^{ος}]

β^{ον}

<Bas. 58.2.8>

Τὸ συντροφικὸν δοβάρι δὲν πρέπει ὁ ἕνας μουστερέκης οὔτε νὰ [ἐκ τοῦ
τὸ χαλνᾶ, οὔτε νὰ τὸ φτιάννῃ. αὐτοῦ]

γ^{ον}

<Bas. 58.2.11>

10 Ἐκεῖνος ὁποῦ κάμνει τι πρὸς βλάβην τοῦ γείτονος, ἐμποδίζεται· [ἐκ τοῦ
ἀνακαινίζωντας δὲ πρέπει νὰ φυλάττῃ τὴν ἀρχαίαν τάξιν. αὐτοῦ]

δ^{ον}

<Bas. 58.2.12>

Δὲν ἐμπορεῖ ὁ γείτων μὲ δένδρα μεγάλα νὰ ἐμποδίζῃ τὴν ὄψιν [ἐκ τοῦ
τοῦ γείτονος. αὐτοῦ]

15

ε^{ον}

<Bas. 58.2.13>

Δὲν ἔχει ἄδειαν ὁ γείτων εἰς τὸν συντροφικὸν τοῖχον νὰ εὐγάξῃ [ἐκ τοῦ
ὀτζάκι καπνοδόχον δηλαδή, ἢ ξεχωριστὸν τοῖχον νὰ κάμνῃ καὶ αὐτοῦ]
νὰ σκοτεινιάζῃ βλάπτοντάς τον.

ζ^{ον}

f. 404

<Bas. 58.2.19; 58.5.18>

20 Ὁ γείτων δὲν ἔμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸν γκράζδον του ἥτοι τὸ ἀχοῦρι [ἐκ τοῦ
αὐτοῦ κοντὰ εἰς τὸν συντροφικὸν τοῖχον, διὰ νὰ μὴ χαλασθῇ ἀπὸ
τὴν ὑγρασίαν. αὐτοῦ]

**<23> DESPRE ÎMBUNĂTĂȚIRILE CARE SE FAC ÎN ORICE LOC, FIE f. 403
PUBLIC, FIE PRIVAT**

1

La casele care se construiesc pe un drum public, nu trebuie [car<tea>a
să se scoată în afară balcoane sau jgheaburi. 58-a, titl. 9]

2

Zidul comun nu trebuie un singur devălmaș nici să-l dărime, [tot
nici să-l dreagă. de acolo]

3

Acela care face ceva spre paguba vecinului, este oprit; dacă [tot
face vreo îmbunătățire, trebuie să păstreze vechea înfăți- de acolo]
șare a clădirii.

4

Un vecin nu trebuie să împiedice priveriștea vecinului (său) [tot
cu pomi înalți. de acolo]

5

Nu are voie un vecin să scoată în zidul comun un ogeag, adică [tot
un coș de fum sau să facă un zid despărțitor și să-i ia lumina de acolo]
vecinului (său), păgubindu-l.

6

f. 404

Un vecin nu poate să-și facă grajdul, adică grajdul¹, lângă [tot
zidul comun, pentru ca acesta să nu se strice din pricina ume- de acolo]
zelii.

¹ În manuscrisul grecesc figurează în primul caz cuvântul românesc γκράζδov, în al
doilea cuvântul grecesc ἀχοῦpt.

ζ^{ον}

<Bas. 58.7.6; Harm. 2.4.73>

¹ Ἐκεῖνος ὁποῦ ἀνοίξει πόρταν εἰς ξένον τοῖχον ἢ παραθύρι, ἐμπο-
δίζεται καὶ βιάζεται νὰ τὰ σφαλίσῃ μὲ ἐδικὰ του ἑξοδα.

[ἐκ τοῦ
αὐτοῦ]η^{ον}

<Bas. 58.8.8>

⁵ Ἐκεῖνος ὁποῦ οἰκοδομήσει κανένα οἰκοδόμημα εἰς αὐθεντικὸν
τόπον διὰ καλλωπισμὸν καὶ δὲν ἐμποδισθῇ ἀπὸ τινος, ὕστερον δὲν
βιάζεται νὰ χαλάσῃ τὸ οἰκοδόμημα.

[ἐκ τοῦ
αὐτοῦ]θ^{ον}

<Bas. 50.1.10—11>

¹ Ἀνίσως εἰς τόπον ξένον οἰκοδομήσει τινος ὀσπήτιον, ὃ νοικοκύρης
¹⁰ τοῦ τόπου ἐξουσιάζει καὶ τὸ ὀσπήτιον ἕως οὗ στέκει τὸ σπῆτι.
ὅταν δὲ χαλάσῃ, τότε λαμβάνει τὴν ὕλην ἐκεῖνος ὁποῦ ὀκοδόμησε
τὸ σπῆτι.

[ἐκ τοῦ
αὐτοῦ]<ι^{ον}>

<Bas. 22.1.28>

Ἦτε περὶ καινοτομίας ἢ ὄρων γίνεται ζήτησις, οὐκ ἀπαιτοῦμεν
¹⁵ τοὺς περιόντας εἰδέναι πάντως ἐπὶ ποίῳ ἐξουσιαστῶν ἢ πότε γέγο-
νεν, ἀλλ' εἰ ἀκηκόασι παρὰ τῶν ἐκ θέας ἐπισταμένων ἢ ἀκουσάντων
πότε τὸ ἔργον ἐγένετο.

βιβλ. κβ^{ον}
τι.α^{ος}

<24> ΠΕΡΙ ΝΕΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΩΝ

f. 405

α^{ον}

<Bas. 58.10.1>

²⁰ Εἴτε δικαίως εἴτε ἀδίκως κτίζει τινος νέαν οἰκοδομήν, ἐμποδίζεται
ἀπὸ τοὺς γείτονας, ἕως οὗ νὰ ἐξεταχθῇ ἢ ὑπόθεσις μὲ ἐπιμέλειαν.

[βιβλ. β^{ον}
τι.ιδ^{ος}]β^{ον}

<Bas. 58.10.3?>

Ὅταν θέλει τινος νὰ κάμῃ νέαν οἰκοδομήν ἐκ θεμελίων, πρέ-
πει πρῶτον νὰ λαμβάνῃ ἄδειαν ἀπὸ τὴν αὐθεντεῖαν καὶ ἀπὸ τοῦς
²⁵ γείτονας.

[ἐκ τοῦ
αὐτοῦ]γ^{ον}

<Bas. 58.10.1.2>

Ἐκεῖνος ὁποῦ ἀρχίσει νὰ κάμῃ νέαν οἰκοδομήν καὶ βλάπτει τὸν
γείτονα αὐτοῦ παραγγέλλεται ἀπὸ τὸν γείτονα ἐκεῖνον ἀμέσως, πρὸ

[ἐκ τοῦ
αὐτοῦ]

7

Acela care va deschide o ușă sau o fereastră într-un zid comun străin, este oprit și silit să le astupe pe propria-i cheltuială. [tot de acolo]

8

Acela care va înălța o clădire pe un loc domnesc fără a fi împiedicat de nimeni, mai târziu nu este silit să dărîme clădirea. [tot de acolo]

9

Dacă cineva va construi o casă pe un loc străin, stăpînul locului stăpînește și casa, cît timp aceasta stă în picioare; cînd aceasta se dărîmă, atunci ia materialele cel care a construit casa. [tot de acolo]

<10>

Cînd se face o cercetare în legătură cu o îmbunătățire sau cu niște hotare, nu cerem ca cei care locuiesc împrejur să știe precis cine sînt stăpînii sau cînd s-a făcut lucrarea respectivă, ci numai dacă au auzit de la cei care știu din vedere sau din auzite, cînd s-a făcut lucrarea. car<tea> a 22-a, titl. 1

<24> DESPRE CONSTRUCȚII NOI

f. 405

1

Fie că pe drept, fie că pe nedrept cineva face o construcție nouă, este oprit de vecini, pînă cînd pricina va fi examinată cu grijă. [cartea a 2-a, titl. al 14-lea]

2

Cînd cineva vrea să facă o construcție nouă din temelii, trebuie mai întîi să ceară voie de la domnie și de la vecini. [tot de acolo]

3

Acela care face o construcție nouă și îl vatămă pe vecinul său, este somat direct de acel vecin, adică mai înainte ca vecinul să facă cunoscut acest lucru la domnie; însă cînd [tot de acolo]

τοῦ δηλαδὴ νὰ τὸ ἀναφέρῃ ὁ γείτων εἰς τὴν αὐθεντεῖαν· παραγγέλλεται καὶ ἐμμέσως δι' ἄλλου προσώπου ὅταν ὁ γείτων λείπῃ· καὶ ἂν παρακούσῃ καὶ δὲν ἀφήσῃ τὴν οἰκοδομήν, ζημιοῦται καὶ γκρεμίζεται καὶ ἡ οἰκοδομὴ ἐκείνη.

5

δον

<Bas. 58.10.4 § 3>

ἽΟποιος παραγγέλλει διὰ νὰ ἐμποδισθῇ ἡ οἰκοδομὴ, εἴτε ἀνὴρ εἶναι εἴτε γυνὴ εἴτε παιδίον, καλῶς παραγγέλει καὶ δὲν κάμνει χρεῖα νὰ εὕρῃ τὸν νοικοκύρην καὶ νὰ παραγγείλῃ, ἀλλ' ἀρχεῖ νὰ παραγγείλῃ μόνον εἰς τοὺς τεχνῖτας ὁποῦ δουλεύουν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἐκείνην.

[ἐκ τοῦ αὐτοῦ]

f. 406

εον

<Bas. 58.10.25>

ἽΑνίσως ἐκεῖνος ὁποῦ ἐμποδισθῇ νὰ κάμῃ τὴν νέαν οἰκοδομὴν πωλήσῃ τὸν τόπον ἢ τὸν σπῆτι ἐκεῖνο εἰς ἄλλο καὶ ὁ ἄλλος ἐκεῖνος, ὁ νέος νοικοκύρης δηλαδὴ ἀρχίσει τὴν οἰκοδομὴν, παιδεύεται· ἐπειδὴ ἡ παραγγελία καὶ τὸ ἐμπόδιον ἐγίνεν ὅχι εἰς πρόσωπον, ἀλλ' εἰς πρᾶγμα.

[ἐκ τοῦ αὐτοῦ]

<ζον>

<L II 264>

ἽΕὰν γεωργὸς οἰκοδομήσῃ οἶκον ἢ φυτεύσῃ ἀμπελῶνα ἐν ἄλλοτρίῳ ἀπόρῳ τόπῳ καὶ μετὰ χρόνον ἔλθῃ ὁ τοῦ τόπου κύριος, οὐκ ἔχει ἄδειαν τὸν οἶκον κατασπᾶν ἢ ἐκρίζουν τὸν ἀμπελῶνα, ἀλλὰ λαμβάνει ἀντιτόπιον ὅπου ἂν βούλεται· εἰ δὲ ἀνανεύων ἀνανεύσῃ ὁ εἰς τὰ ἀλλότρια κτίσας ἢ φυτεύσας μὴ δοῦναι ἀντιτόπιον, ἄδειαν ἔχει ὁ τοῦ τόπου κύριος τὰς μὲν ἀμπέλους ἐκρίζουν, τὸν δὲ οἶκον κατασπᾶν.

ἐκ τῶν γεωργικῶν τοῦ ἽΙουστιν <ιανου>

26

<ζον>

<ibid.>

ἽΟ ἐν ἄλλοτρίῳ ἐδάφει κτίζων ἢ φυτεύων ἢ σπεύρων ἢ ἄλλο τι ἐργαζόμενος, ἐκπιπτέτω τῆς δεσποτείας μηδὲ τὰ δαπανήματα λαμβάνων.

<ἐκ τῶν αὐτῶν>

<ηον>

<ibid.>

ἽΟ εἰς ἄλλοτρίαν καταφυτεύων γῆν ἀπόλλει σὺν ταύτῃ καὶ τὰ φυτὰ.

<ἐκ τῶν αὐτῶν>

<θου>

<ibid.>

Οἱ κατασπῶντες οἴκους ἄλλοτρίους ἀνάρχως ἢ ἀχρειοῦντες φραγμούς ὥς τὰ ἴδια φράζοντες ἢ κτίσοντες, χειροκοπεῖσθωσαν.

<ἐκ τῶν αὐτῶν>

vecinul lipsește, este somat și indirect, prin altă persoană; și dacă nu se supune și nu părăsește construcția, atunci această construcție este pierdută și se dărîmă.

4

Cel care face o somație pentru a se împiedica o construcție, fie că e bărbat, femeie sau copil, face somația cum se cuvine și nu este nevoie să-l găsească pe stăpîn și să-i facă somație, ci este de ajuns să facă somația numai meșterilor care lucrează la acea construcție. [tot
de acolo]

5

Dacă acela care este împiedicat să facă o clădire nouă va vinde altuia locul sau casa aceea și noul stăpîn va începe să construiască, se pedepsește, fiindcă somația și împiedicarea erau făcute nu persoanei, ci lucrului. [tot
de acolo]

<6>

Dacă un plugar va clădi o casă sau va sădi o vie pe un loc străin sterp și după un timp va veni stăpînul locului, acesta nu are voie să dărîme casa sau să scoată via din rădăcini, ci primește loc în schimb, unde vrea; dacă însă cel care a clădit sau a sădit pe loc străin, nu va voi să-i dea loc în schimb, atunci stăpînul locului are voie să scoată via din rădăcini, iar casa să o dărîme. din <legile>
agrară ale
lui Iustinian

<7>

Cel care construiește sau sădește sau seamănă sau lucrează altceva pe un loc străin, să-și piardă stăpînirea fără a primi cheltuielile făcute. <tot
de acolo>

<8>

Cel care sădește pe pămînt străin, pierde împreună cu pămîntul și plantele cultivate. <tot
de acolo>

<9>

Celor care dărîmă cu de la ei putere case străine sau garduri ca să și le repare sau să le construiască pe ale lor, să li se taie mîna. <tot
de acolo>

3

**HRISOVUL DIN 12 MAI 1768 AL LUI ALEX.
SCARLAT GHICA PENTRU REGLEMENTA-
REA UNOR CONSTRUCȚII URBANE**

**LE CHRYSOBULLE DU 12 MAI 1768 D’ALEX.
SCARLAT GHICA PORTANT RÉGLEMENTA-
TION DE MATIÈRES URBAINES**

București, 12 mai 1768

Alexandru Scarlat Ghica întărește dispozițiile pravilelor privitoare la construcția și refacerea clădirilor (case, prăvălii, boiangerii, băi) și la servituțiile urbane (Original).

† Io Alexandru Scarlat Ghica voevod bojieiu milostiiu gospodar

Firea omenească ceea ce să schimbă în multe féliuri, și iaste pornită spre nestatornicie, și are trebuință de a să îndrepta, nu va putea veni la starea cea bună, nici să va aşaza întru liniştire de nu să vor îndrepta céale ce pe alocurea să întâmplă înprotivitoare. Care întâmplându-să și acum, fost-au trebuință să purtăm grija și noi pentru întocmirea unor pravili politicești, care să începuse a nu să băga în seamă de unii. Carii, au din răotote, au neștiind pravilele, sau și știind vor să le metahirisească spre rău, sau cu totul să nu le bage în seamă, nevrind ca să să sfătuiască, socotind că sint înțelepți și nevrind să asculte pre înțeleptul Solomon ce zice : cum că cei ce nu să sfătuesc, cad ca frunzile copacilor, nici luind seama la céle ce zice Zlatoustu : cum că noi oamenii cât vom fi de înțelepți, cu atita ne arătăm nebuni. Și cu această nesfătuire caută numai la ceea ce li să pare lor că iaste bine și de folos, și la pricinile lor pun temei putred, necercetind poruncile pravililor; poate socotind că le știu, și cu această părere înălțându-să, nu iau aminte la învățătura sfintului Nil ce zice : cum că cu cât cinevași sporéște la știința pravilii, cu atita trebuiaște să socotească să să știe cum că iaste depărtat <cu> desăvîrșire.

Care va să zică, cu cât cinevași va avea știință la pravili, să nu facă nebăgare de seamă, și dintr-aceasta să facă nedreptate, ci să ia aminte la dreptate.

Care această nesfătuire a acestora, sau mai virtos să zic nebăgare în seamă a pravililor socotindu-o și noi, cum că poate fi pricină de mare pagubă la fieșicarele, și încă și temîndu-ne să nu cumva să greșim sfintului dumnezeu pentru aceasta, și să ne defăimăm întru léne, și întru nemulțămire : întru léne, neputînd grija de bună oțîrmuire a acestii corabii de multe valuri a pricinilor politicești. Și neaducînd la liman cu liniște prin dreptatea ce ni să cade să facem la fieșicare pricină, cu caré să odihnim pre fieșicarele ca să nu cîrtească, înneccîndu-să cu valul nedreptății. Iar întru nemulțămire nefăcînd roduri de mulțămire sfintului dumnezeu printr-aste fapte bune, mai vârtos prin dreptate, la caré să odihnéște.

Pentru aceasta de pe puțința noastră bine am voit ca să îndreptăm céle ce s-au întâmplat acum înprotivitoare, și să facem liniște cu cuvînt drept, și cu rîvnă a dreptății, urmînd dumn<e>zeștilor pravili, că zice duhul sfînt în dumnezeéștile scripturi : „învățați-vă dreptate cei ce lăcuiți pre pămînt” și silindu-ne ca să ne învrednicim fericirilor aceloră ce ne făgăduiaște noao Is. Hr. la evanghelie zicînd așa : fericîți

cei ce flămînzesc și însetoșază de dreptate, că aceștia să vor sătura. Și încă iarăși fericiți cei ce să gonesc pentru dreptate că a lor iaste înpărăția ceriului.

Deci această dreptate fiind că pravilile toate o făgăduesc că o au, și o izbrănesc, pentru acéea și noi voim ca pravilile să nu să treacă cu vederea, ci să să izbrănească după înțelégerea lor, ca să strălucească dreptatea și buna pravoslavie, că zice sfîntul Nil : că pravoslavnic iaste nu cela ce miluiaște pre mulți, ci cela ce nu face nedreptate nimănui.

Însă fiind nedreptatea în multe féliuri, un fel de nedreptate iaste și aceasta : ca să zidească cineva zidiri noao spre paguba vecinilor lui și a altora, și să facă lucruri noao fără de sfātuire, adecă fără de a nu arăta scoposul lui la domnie, și fără de a nu cére răspunsul ce să cuvine după pravilă pentru aceasta. Ci să să arate cu nebăgare de seamă, atît la poruncile pravilii, cît și la certările ce hotărăsc acélea pentru unii ca aceștia ce nu să sfătuesc și să fac izvoditori de lucruri nouo. Cari precum am zis cu nebăgare de seamă pornindu-se au început să facă încépere fără de știrea domniei. Și ca cînd ar fi avînd a lor stăpînire pe deplin, și nesfātuire să îndrăznească să zidească zidiri noao, din temei nou, pe locuri de drumuri și a obștii. Și mai vîrtos că acéstea sînt zidiri de prăvălii de brutărie, și altele ca acéstea, care au apururea treaba lor a să face cu focul. Care această îndrăznire iaste nescovîrșit fără de cale și vrédnică de certări, că nu s-au luat voe de la domnie, și pentru nesfātuirea. Că, chiar pravilile hotărăsc într-acestași chip, la cartea împărătească 57¹, titlu 8 și 10 și 40²; cînd cinevași va vrea să zidească vre o zidire la loc ce iaste de obște, să spue întăi la domnie ca să ia răspunsul ce să cade pentru aceasta, după pravilă³. Și iarăși altă pravilă zice : să nu îndrăznească cinevași să facă cevași, nici să aducă cevași la locul carele iaste de obște, dintru carele să să pricinuiască pagubă⁴. (Însă loc de obște să numește și pămîntul, și calea și trecerea pe unde merge obștea)⁵. Și de va îndrăzni cinevași să zidească cevași fără de voe domnească, această zidire să să strice.

Și într-altă parte tot la acest titlu, altă pravilă zice : „cum că oricine va îndrăzni să facă zidire noao în cale sau în trecătoare de obște, să să oprească⁶. Și iarăși altă pravilă zice : „cum că fieșicare lăcui-toriu cînd va vedea pe cinevași să zidească acest fel de zidire noao la loc de obște, are voe să poruncească, și să oprească zidirea acéea măcar și să nu aibă nici o împărtășire, nici pagubă de la acéea. Căci aceasta iaste de folos la cetăți a să izbrăni de mulți⁷.

Și iarăși altă pravilă zice : „cum că cînd cinevași va vrea să zidească zidire noao, are trebuință să întrebe întii domniia, și pe vecini⁸. Și iarăși alta : pentru orice zidire, zice : „cum că să fie departe de locul

¹ Trimiterea este greșită. E vorba de cartea a 58-a din *Basilicale*.

² Din nou o trimitere greșită. Nici cartea 57, nici 58 nu au 40 de titluri. Am folosit la identificarea surselor ed. Fabrotus care a fost, fără îndoială, utilizată și de cei care au redactat hrisovul.

³ ?

⁴ Bas. 58.8.2.

⁵ Bas. 58.8.2.

⁶ Bas. 58.8.2.

⁷ Bas. 58.10.3.

⁸ Bas. 58.10.3 (?).

cel de obște 15 urme, adecă zéce coți de dulgheri⁹. Și iarăși altă pravilă hotărînd pentru toate zidirile zice: „Poruncim ca oricine va vrea să înnoiască casa lui cea vécne, să nu schimbe nici cum făptura cea dintîi a casii aceia, ci după cum s-au aflat întîi, tot într-acest fel de făptură să o înnoiască, nici să închiză lumina sau priveala vecinilor¹⁰.

Și într-altă parte fericitul Zinon împărat hotărăște: că nu poate cineva să oprească priveala munților, precum nu poate opri și priveala mării¹¹.

Și pentru aceasta cine va vrea să zidească la loc, de la carele să să închiză priveala vecinului, care ar privi niscariva munți, să să depărteze acea zidire de casa vecinului 100 de urme, adecă 66 p de coți¹².

Așijderea, și cînd vecinul are înaintea lui priveală de grădini și de pomi, să nu aibă volnicie cinevași din cei ce vor vrea să zidească din nou casă, ca să oprească priveala acéea, ci să să depărteze acea zidire de la zidirea vecinului, urme 50, adecă 33 de coți¹³. Dar și înprotivă iaste aceasta cu totul la pravile ce sînt făcute denadins pentru acest fel de zidiri. Care acéstea așa hotărăscu, pentru brutării, și simigirii: că acela carele va să facă acest fel de cuptoriu, în orașu, și să va întîmpla înoptriva acelu loc, unde va să zidească acel cuptor, vreo casă înaltă cu doao, sau cu trei învălitori, atuncea trebuie să fie depărtată casa acéea la caré va să să facă cuptoriul, departe de casa vecinului 6 coți¹⁴ (afară din 10 coți)¹⁵ sau cum zice altă pravilă 12¹⁶ coți, cu care trebuie să fie departe orice zidire de la locul cel de obște, iar cuptoriul să fie depărtat coți 20¹⁶, cînd va avea casa vecinului ferestri care să caute spre partea acéea a cuptoriului, și iaste și spre partea apusului.

Iar pentru prăvălie de boiangii hotărăsc, să să zidească depărtat 6 coți¹⁷.

Așijdirea și pentru băi să fie cuptoarele lor depărtate coți 30 de la casa vecinului¹⁸.

Așijdirea hotărăsc și pentru orice altă prăvălie care are trebuință cu focul, și în multe féliuri orănduesc, pentru ca să nu să supere vecinii, și ca să nu să zminească cevași politia.

Care acéstea s-au hotărît nu numai ca să fie slobode locurile obștii, și drumurile, și ca să nu să bîntuiască vecinii, ci cu mult mai vîrtos s-au hotărît pentru primejdii focului ce să întămplă.

Și, încă mai hotărăsc peste tot pentru orice zidire, ori din nou de să va face, ori din vechiu, precum mai sus pre larg să arată.

Deci, vrînd să oprim de tot această îndrăznire fără de socoteală a acestora ce au început să zidească zidiri noao, fără de a nu lua voe de

⁹ Bas. 58.11.9.

¹⁰ Constituția împăratului Zenon *Περὶ καινοτομιῶν*, ed. Scrimger, p. 509 (cf. în textul lui Fotino, pe care îl publicăm, titlul II§ 47) = Bas. 58.11.12

¹¹ ?

¹² Arm., *Hexabiblu*, II.4.51 (trimiterile sînt făcute după ediția Heimbach).

¹³ Arm. II.4.48.

¹⁴ Arm. II.4.14.

¹⁵ Constituția lui Zenon *Περὶ καινοτομιῶν*, ed. Scrimger, p. 509 — 510 = Bas. 58.11.12.

¹⁶ Arm. II.4.14.

¹⁷ Arm. II.4.18.

¹⁸ Arm. II.4.13.

la domnie, care iaste afară din toată orânduiala pravilii, și încă ca să înfrînăm nebăgarea în seamă care o au unii înprotiva pravililor, care trebuia să să păzească, am făcut această hotărîre, și așezămînt, la care după pravilă fiind, iaste dator fieșicarele să să arate cu supunere, ca să nu cază în certările pravililor. Căci nu avem îndoire, cum că și frații domni cei ce vor fi după noi și domniia lor fiind ajutoriu dreptului și a pravililor nu vor lăsa neizbrănită, o îndrăznire ca aceasta a acelora carii nu vor vrea să bage în seamă poruncile pravililor.

Pentru a căroră pază și întărire s-au făcut acest al nostru domnesc hrisov, pre care l-am întărit cu însăși credința domniei méle : Io Alexandru Ghica voevod și cu credința prea iubitului domniei méle fiiu : Grigorie voevod, și cu tot sfatul cinstiților și credincioșilor boiarilor celor mari ai divanului domniei méle : pan Ianachie Hrisosculeul vel ban, pan Constandin Crețulescu vel dvornic de Țara de Sus, pan Nicolae Dudescul vel dvornic de Țara de Jos, pan Dumitrașco Racoviță vel vistier, pan Dimitrachie Ghica vel spathar, pan Pîrvul Cantacozino velichii logothet, pan Ianachie Văcărescul vel cliucériu, pan Iordachie vel postelnic, pan Nicolae Știrbei vel paharnic, pan Ianachie Muruzi vel comis, pan Iordache Caragea vel stolnic, pan Alexandru Greceanul vel sârdariu. Ispravnec pan Pîrvul Cantacozino vel logofăt.

Și s-au scris hrisovul acesta în anul al doilea dintru întîia domnie a domniei domniei méle, la anul de la zidirea lumii 7176 <1768> mai 12, de popa Florea dascăl slovenesc.

Io Alexandru Ghica voevod, milostiiu bojieiu gospodar

Io Alexandru Ghica voevod <m. p.>

Pîrvul vel logofăt procitoh

PROIECTUL DE COD URBAN INSERAT DE
MIHAIL FOTINO ÎN PROIECTUL DE COD
GENERAL (1775/1777)

(BAR MS. GR. 1195, CARTEA a V-a)

LE PROJET DE CODE DE DROIT URBAIN
INSÉRÉ PAR MICHEL FOTINO DANS SON
PROJET DE CODE GÉNÉRAL (1775/1777)

(BAR MS. GR. 1195, LIVRE V)

CONSPECTUS SIGLORUM

Bas.	= <i>Basilica</i> in ed. C. Fabroti (1647)
Const. Z	= Zenonis imperatoris <i>De novis operibus constitutio</i> , in ed. H. Scrimgeri (1558)
Ed. I	= <i>Edicta Iustiniani Imperatoris</i> , in ed. H. Scrimgeri (1558)
F.	= Fotinopuli <i>Manuale legum</i> , in codice 1195 BAR
Harm.	= Harmenopuli <i>Manuale legum</i> , in ed. Th. A. Suallebergi (1540)
L.	= Leunclavii <i>Jus Graeco-Romanum</i> , in ed. Marquardi Preheri (1596)
Nov. I	= <i>Novellae Iustiniani Imperatoris</i> , in ed. H. Scrimgeri (1558)
Nov. L	= <i>Novellae Leonis Imperatoris</i> , in ed. H. Scrimgeri (1558)
Suall.	= Th. A. Suallebergi editio Harmenopuli <i>Manuale legum</i> (1540)
in marg.	= in margine
om.	= omisit
< >	= addenda
[]	= delenda

BIBΛION Ε^{ον}

ΠΕΡΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΩΝ

f. 57^v

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΕΩ ΤΟΥΤΩ ΒΙΒΛΙΩ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περὶ καινοτομιῶν

Περὶ τῶν ιδιωτικῶν οἰκημάτων

Τὰ ἐπαρχικά τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Ἀσχαλωνίτου

CARTEA A V-a

DESPRE ÎMBUNĂTĂȚIRI ȘI CONSTRUCȚII NOI

TABLA CELOR CUPRINSE ÎN ACEASTĂ A V-a CARTE

Despre îmbunătățiri
Despre construcțiile particulare
Edicte ale prefectului capitalei <după> arhitectul Iulian
din Ascalon¹

¹ Literal : „Eparhicele arhitectului Iulian din Ascalon”. În privința termenului „eparhice” vezi studiul introductiv.

< ΤΙΤΛΟΣ Αος >

Βιβλίον τῶν Βασιλικῶν νη^{ον}
Τίτλος ι^{ος}

ΠΕΡΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΩΝ

5

α^{ον}

Μετὰ παραγγελίαν, εἴτε δικαίως εἴτε ἀδίκως κτίζει τις, κωλύειν αὐτὸν ἔξεστι· καὶ λοιπὸν ὁ παραγγελθεὶς αἰτεῖ ἄφεσιν εἰς τὸ συγχωρηθῆναι τὴν ἄδικον κώλυσιν.

κεφ. α^{ον}
φύλλ. 779β^{ον}

- 10 Τὸ δὲ περὶ καινοτομίας παράγγελμα ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἔργοις ἀρμόζει· εἰ γὰρ ἤδη γέγονε, τὸ ὅπερ βία, ἢ λάθρα πραχθὲν, ἢ τὸ περὶ τόπου σεβασμίου, ἢ τὸ περὶ τόπου ἱεροῦ ἢ τὸ περὶ ποταμοῦ δημοσίου, ἢ τὸ περὶ ὁχθῆς δημοσίας χώραν ἔχει.

ἐκ τῶν
αὐτῶνγ^{ον}

- 15 Καὶ χωρὶς ἄρχοντος παραγγέλλει τις, καὶ οἰκείῳ ὀνόματι καὶ ἀλλοτρίῳ καὶ πάντοτε, καὶ πᾶσι, καὶ ἀποῦσι, καὶ ἀγνοοῦσι, καὶ ἄκουσιν.

ἐκ τῶν
αὐτῶνδ^{ον}

- 20 Ὁ παραγγέλλων γίνεται ἐνάγων· καὶ ἐὰν ὁ παραγγελθεὶς κτίσῃ χωρὶς προτροπῆς, διὰ νομίμου παραγγελίας καταλύει τὸ ἔργον.

κεφ. β^{ον}
φύλλ. 780ε^{ον}

Καινὸν πρᾶγμα ποιεῖ τις ἢ διὰ τὸ οἰκοδομεῖν, ἢ διὰ τὸ καταλύειν τίποτε· καὶ προτέραν ὄψιν ἐναλλάσσειν.

ἐκ τῶν
αὐτῶνς^{ον}

- 25 Καινοτομίας γενομένης ἐν τῷ δημοσίῳ τόπῳ, παραγγέλλειν ἔξεστιν ἐκάστῳ τῶν πολιτῶν· συμφέρει γὰρ ταῖς πόλεσιν ὑπὸ πολλῶν διεκδικεῖσθαι.

κεφ. γ^{ον}
φύλλ. 780

15 “παραγγέλει” || 19 “παραγγέλων” || 25 “παραγγέλειν”

6 Ante Μετὰ Οὐλπιαν. | Bas. | κτίζει τις | τις κτίζει Bas. || 10 περὶ καινοτομίας | περὶ τῆς καινοτομίας Bas. || 13 χώραν Bas. | χώρας F || 25 Ante Καινοτομίας Οὐλπιαν. Bas. | γενομένης | γινομένης Bas. || 26–27 συμφέρει . . . διεκδικεῖσθαι haec tamen in cap. δ', non γ', in Bas. reperiuntur. | Ante συμφέρει, Πάυλ. Bas.

<TITLUL I>

f. 58^r

Cartea a LVIII-a
a Basilicalelor
Titlul X

DESPRE ÎMBUNĂTĂȚIRI

1

În urma unei somații, cel care, fie pe drept, fie pe nedrept, construiește (ceva), este permis să fie împiedicat (de la aceeașta); și rămîne ca el să ceară permisiunea de a fi înlăturată nedreapta oprire. cap. 1
pag. 779

2

Somația privind o îmbunătățire se aplică lucrărilor care urmează să se facă; dacă însă construcția s-a și încheiat, atunci se aplică somația privitoare la lucrurile săvîrșite prin silnicie sau pe ascuns, sau cea privitoare la un loc sfînt sau la un rîu public sau la un mal public. tot
de acolo

3

Chiar în absența unui magistrat, oricine poate face o somație atît în numele său, cît și al unui străin, oricînd și oricui, și celor absenți, și celor care nu știu, și celor care nu se supun. tot
de acolo

4

Cel care face o somație devine pîrîș și dacă cel somat va construi fără încuviințare, prin somația pretorului lucrarea se dărîmă. cap. 2
pag. 780

5

Cineva face o lucrare nouă, dacă, fie construind, fie dărîmînd ceva, schimbă înfățișarea de mai înainte (a unei clădiri). tot
de acolo

6

Dacă se face vreo îmbunătățire pe un loc public, oricărui dintre cetățeni îi este permis să facă somație, căci este folositor pentru orașe ca ele să fie apărute în justiție de cei mulți. cap. 3
pag. 780

ζον

Τῷ δούλῳ κτίζοντι καλῶς παραγγέλλει τις περὶ καινοτομίας· κεφ. εον
δοῦλος δὲ ἐτέρῳ κτίζοντι παραγγέλλειν οὐ δύναται. φύλλ. 780

ηον

5 Ἐνθα γίνεται τὸ ἔργον ὀφείλει τις παραγγέλλειν, εἴτε τις ἤδη ἐκ τῶν
οἰκοδομεῖ, εἴτε ἄρχεται, καὶ μὴ τῷ δεσπότῃ παραγγέλλῃ. αὐτῶν

θον

Παντὶ γὰρ ἐν τῷ ἔργῳ παρόντι καλῶς παραγγέλλεται, εἴτε διὰ ἐκ τῶν
τὸ ἔργον πάρεστιν, εἴτε διὰ τὸν δεσπότην καὶ οὐ διαφερόμεθα αὐτῶν
10 τις ἢ ποίας αἰρέσεώς ἐστίν ὁ παραγγελθεὶς, δοῦλος ἢ γυνὴ ἢ παῖς
ἢ κόρη· πᾶσι γὰρ τοῖς παροῦσιν ὀρθῶς παραγγέλλεται, ἵνα μέντοι
δύνηται ἀπαγγελθῆναι τῷ δεσπότῃ.

ιον

Εἰ δὲ ἔξωθεν τοῦ ἔργου τῷ δεσπότῃ τις παραγγείλῃ, οὐκ ἔρρωται· ἐκ τῶν
15 ἐν αὐτῷ γὰρ δεῖ τῷ ἔργῳ παραγγέλλειν, ἵνα εὐθὺς ὁ παραγγε- αὐτῶν
λθεὶς ἀναχωρήσῃ· ἐπεὶ τοι γε συμβαίνει, ἐν // ὅσῳ ἔρχεται πρὸς ι. 58^ο
τὸ ἔργον, τὸ κατὰ ἄγνοιαν αὐτοῦ γινόμενον, παρὰ τὸ παράγγελμα
γίνεσθαι.

ιαον

20 Ἐάν πολλῶν τινων εἴῃ τὸ πρᾶγμα, περὶ δὲ γίνεται τὸ ἔργον, εἰ ἐκ τοῦ
καὶ ἐνὶ μόνῳ παραγγελθῇ, ὀρθῶς γίνεται ἡ παραγγελία καὶ δοκεῖ αὐτοῦ
πρὸς πάντας γεγονέναι τοὺς δεσπότης· εἰ δὲ εἷς ἐκ τῶν δεσποτῶν φύλλ. 781
μετὰ τὴν παραγγελίαν ἐποικοδομεῖ, οὐκ ἐνάγονται περὶ τούτου
τοῦ ἔργου οἱ ἄλλοι· οὐδὲ γὰρ χρὴ τὰ παρ' ἐτέρου γινόμενα κατα-
25 βλάπτειν τοὺς μὴ πεποιηκότας.

ιβον

Ἐάν τις βούληται ἐν τῷ ἐμῷ κτίζειν, ἢ ἐμβάλλειν, ἢ ἐφαπλοῦν, ἐκ τῶν
συμφέρει ἢ διὰ τοῦ πραιτώρος ἢ διὰ λίθου βολῆς κωλύειν αὐτόν· αὐτῶν
εἰ δὲ τις ἐν τοῖς ἰδίοις τόποις ὧν βλάπτει, ἀναγκαία ἐστὶν ἡ πα-
30 ραγγελία.

2 “παραγγέλει” || 3 “παραγγέλειν” || 5 “παραγγέλειν” || 8 “παραγγέλεται” || 11 “παραγγέ-
λεται” || 15 “παραγγέλειν”

2 Ante Τῷ Οὐλπ. Bas. || 12 ἀπαγγελθῆναι Bas.] ἐπαγγελθῆναι F || 25 μὴ] μὴδὲν Bas.

7

Unui sclav care construiește oricine îi poate face în mod legal somație în legătură cu o îmbunătățire; un sclav însă nu poate face somație altuia care construiește. cap. 5
pag. 780

8

Fie că cineva construiește deja, fie că abia începe să construiască, cel care îi face somație trebuie să o facă la locul unde se efectuează lucrarea, chiar dacă cel somat nu este însuși stăpînul. tot
de acolo

9

Oricine dintre cei prezenți acolo unde se face o lucrare poate fi somat în mod legal, fie că se află acolo pentru lucru, fie în numele stăpînului; și nu facem deosebire cine și de ce condiție socială este cel somat, sclav sau femeie, băiat sau fată; căci oricine dintre cei prezenți se consideră în mod legal somat, pentru ca stăpînul să poată fi totuși înștiințat. tot
de acolo

10

Dacă cineva îi face somație stăpînului în afara locului unde se execută o lucrare, somația nu are tărie; somația trebuie să se facă la fața locului, pentru ca cel somat să înceteze imediat lucrul; căci (altfel) se poate întîmpla ca, // în timp ce (stăpînul somat) se îndreaptă spre lucrare, ceea ce se face fără știrea lui, să se facă contra somației. tot
de acolo
f. 58^v

11

Dacă bunul în legătură cu care se face o lucrare aparține mai multor stăpîni, chiar dacă numai unuia dintre ei i s-a făcut somație, aceasta este legală și se consideră că a fost făcută tuturor (stăpînilor); dar, dacă unul dintre stăpîni construiește ceva după somație, nu răspund (de aceasta) și ceilalți; căci cele făcute de unul nu trebuie să-i vatăme pe cei care nu le-au făcut. tot
de acolo
pag. 781

12

Dacă cineva vrea să construiască ceva pe proprietatea mea sau să dirijeze înspre ea ceva sau să se extindă asupra ei, se cuvine ca el să fie împiedicat fie cu ajutorul pretorului, fie prin aruncarea pietrei; dar dacă cineva aflîndu-se pe proprietățile sale, pricinuieste vreo vătămare (altuia), (atunci) este necesară somația. tot
de acolo

ιγ^{ον}

Τῷ καθαίροντι κανάλην ἢ ρεῖθρον ὕδατος, ἢ ἀνορθοῦντι παραγγέλλειν οὐδεὶς δύναται.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

ιδ^{ον}

5 Καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἔργων ἐν οἷς ἡ ὑπέρθεσις ἐπιφέρει κίνδυνον, παρορᾶται ἡ παραγγελία.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

ιε^{ον}

10 Ὁ παραγγελλόμενος ἀναχωρεῖν ὀφείλει τοῦ ἔργου, ἕως ἂν ἀσφαλισθῇ, ἢ αἰτήσῃ συγχώρησιν· καὶ τότε κτίζει καλῶς, εἴπερ ἔχει δίκαιον τοῦ κτίζειν.

κεφ. η^{ον}
φύλλ.
781-782

ις^{ον}

Ὁφείλει δὲ πρὸ τῆς παραγγελίας ἔργον κατὰ διαλαλιὰν μετρεῖσθαι.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

ιζ^{ον}

15 Ἐάν τις μετὰ τὸ παραγγελθῆναι ἐποικοδομήσῃ, μὴ αἰτήσας συγχώρησιν ἢ μὴ δεδωκῶς ἱκανά, τὸ μετὰ τὴν παραγγελίαν γεγονὸς ἔργον καταλύει, καὶ εἴχε δίκαιον τοῦ κτίζειν.

κεφ. κ^{ον}
φύλλ.
782

ιη^{ον}

20 Ἐὰν ὁ παραγγελθεὶς πωλήσῃ τὸν οἶκον καὶ ὁ ἀγοράσας κτίσῃ, αὐτὸς ἐνέχεται· οὐ γὰρ προσώπῳ, ἀλλὰ πράγματι γίνεται ἡ παραγγελία· διὸ παραγγελίας γινομένης, ὁ νεμόμενος ἐνέχεται.

κεφ.
κγ^{ον}
φύλλ. 782

ιθ^{ον}

25 Ὁ κτίζων, εἰ ἐγκαλεῖται καινοτομεῖν, εἴσω τριῶν μηνῶν ὀφείλει λέγειν τὴν δίκην· μετὰ δὲ ταῦτα ἀσφαλίζεσθαι, ὅτι ἐὰν ὀφθῇ κακῶς οἰκοδομήσας, καταστρέφει[ν] αὐτά, ἃ κτίζει, ἰδίῳις ἀνάλωμασιν.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

κ^{ον}

Ἐάν τι γένηται ἐν δημοσίῳ ποταμῷ ἢ ὄχθῃ αὐτοῦ, μέχρι δεκαετίας ἡ ἀσφάλεια δίδοται.

κεφ. ζ^{ον}
φύλλ. 782

2—3 “παραγγέλειν” || 8 “παραγγελλόμενος”

5 λοιπῶν] λοιπῶν δὲ Bas. || 5 — 6 ἐν οἷς ... παραγγελία] παρορᾶται ἡ παραγγελία, ἐν οἷς ἡ ὑπέρθεσις ἐπιφέρει κίνδυνον Bas. || 8 Ante Ὁ παραγγελλόμενος Παυλ. Bas. || 12 δὲ] γὰρ Bas. || 15 Ante Ἐάν Οὐλπ. Bas. || 19 Ante Ἐὰν Ἰαβολ. Bas. || 25 καταστρέφει] καταστρέφει Bas. || 28 Ante Ἐάν Οὐλπ. Bas.

13

Celui care curăță sau îndreaptă un canal pentru scurgerea murdăriilor sau albia unui râu, nimeni nu poate să-i facă somație. tot
de acolo

14

Se omite somația și în cazul celorlalte lucrări a căror întârziere ar crea un pericol. tot
de acolo

15

Cel care este somat, trebuie să înceteze lucrul, pînă cînd va da garanție sau va cere permisiunea de a clădi; și atunci, dacă are dreptul să construiască, construiește în mod legal. cap. 8
pag. 781

16

Este necesar ca înainte de somație, lucrarea să fie apreciată printr-o sentință interlocutorie. tot
de acolo

17

Dacă, după ce a fost somat, cineva va continua să construiască fără a cere permisiune sau fără a oferi garanții, lucrarea făcută după somație se dărîmă, chiar dacă avea dreptul să construiască. cap. 20
pag. 782

18

Dacă cel somat vinde casa, iar cumpărătorul continuă să construiască, acesta (din urmă) este tras la răspundere, căci somația nu se referă la persoană, ci la lucru; de aceea dacă există o somație, este tras la răspundere (actualul) posesor. cap. 23
pag. 782

19

Dacă cel care construiește este acuzat că face îmbunătățiri, el trebuie să-și susțină procesul într-un răstimp de trei luni; după aceea trebuie să ofere garanții că va dărîma pe propria-i cheltuială cele ce a construit, dacă se va vedea că le-a construit pe nedrept. tot
de acolo

20

Dacă se construiește ceva în albia unui râu public sau pe malul lui, se dau garanții pentru o durată de zece ani. cap. 7
pag. 782

κα^{ov}

Ἐάν τις δι'ἐμπορίαν, οἶκον ἢ μέρος αὐτοῦ καταλύσῃ, καὶ αὐτός κεφ. μ^{ov}
καὶ ὁ ἀγοραστής, ἕκαστος αὐτῶν, τὸ τίμημα τῷ δημοσίῳ φύλλ. 782
δίδωσι.

6

(ΤΙΤΛΟΣ Β^{ος})f. 59^r

Βιβλίον νη^{ov}
Τίτλος ια^{ος}

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΟΙΚΗΜΑΤΩΝ

α^{ov}

- 10 Ἐάν ὁ κοινωνὸς εἰς ἀνανέωσιν οἴκου ἐδαπάνησεν, οὐκ ἀναγκαίως, κεφ. δ^{ov}
ἔξω τῶν διατεταγμένων βοηθεῖται· εἰ δὲ μόνος ἔκτισε καὶ μὴ φύλλ. 783
ἔλαβε τὸ ἀναλογοῦν μέρος μετὰ τῆς ἑκατοστῆς, εἰς ὁλόκληρον
γίνεται δεσπότης αὐτοῦ, ἐν ᾧ τετράμηνος παρῆλθεν, εἰ μὴ ἄρα
ἐκεῖνος οὐκ ἐνεπόδισε τῇ καταβολῇ.

15

β^{ov}

Τὰ ἰδιωτικὰ κτήματα δεκαπέντε πόδας ἀπεχέτω ἀπὸ τῶν δη- κεφ. θ^{ov}
μοσίων οἰκημάτων, ὥστε μήτε τὸ δημόσιον κινδυνεύειν, μή- φύλλ. 783
τε αὐτὰ ἔτι δεδιέναι τοῦ λοιποῦ.

γ^{ov}

- 20 Ἐάν ἐξώστην ποιῇ τις ἢ ἐποίησεν, δέκα πόδας ἀπεχέτω τοῦ κεφ. ια^{ov}
ἰδιωτικοῦ, τοῦ μέντοι δημοσίου δεκαπέντε· εἰ δὲ καὶ παραβαίνῃ φύλλ. 783
τις, καὶ τὸ ἔργον καταλυθήσεται, καὶ ὁ οἶκος τῷ ἡμετέρῳ ταμείῳ
προ<σ>κυρωθήσεται.

δ^{ov}

- 25 Ὁ ἀνανεῶν οἰκίαν μὴ παρεξίτω τὸ ἀρχαῖον σχῆμα, εἰ μὴ δίκαιον κεφ. ιβ^{ov}
τοιοῦτον ἐκτίησας κατὰ τοῦ γείτονος. φύλλ. 783

2 Ante Ἐάν Μαρκίαν. Bas. || 3 καὶ ὁ ἀγοραστής] ὁ ἀγοραστής Bas. quae tamen in marg. καὶ ὁ
praebent || 4 Post δίδωσι in Bas. haec leguntur: εἰς μέντοι τὸ δημόσιον ἔργον μάρμαρα καὶ
κίονες νομίμως μεταφέρονται quae om. F || 10 οἴκου] οἰκίας Bas. || 11 ἔκτισε] ἔκτισας Bas. ||
12 ἔλαβε] ἔλαβες Bas. || 13 γίνεται] γίνῃ Bas. || 16 κτήματα] κτίσματα Bas. | δεκαπέντε | ιε' Bas. ||
23 προσκυρωθήσεται Bas.] προκυρωθήσεται F

21

Dacă cineva va dărîma o casă sau o parte a ei în vederea
vînzării, atît el cît și cumpărătorul, fiecare în parte, să plă-
tească fîscului (o sumă egală cu) prețul (casei).

cap.
pag. 782

<TITLUL II>

f. 59^r

Cartea a LVIII-a a Basilicalelor
Titlul XI

DESPRE CONSTRUCȚIILE PRIVATE

1

Dacă un asociat a cheltuit pentru refacerea unei case, nu i
se vine în ajutor în chip necesar prin procedura extraor-
dinară; căci dacă a construit singur și nu a primit (de la
asociatul său) cheltuielile împreună cu dobînda, atunci devine
pe deplin proprietarul casei după scurgerea a patru luni,
numai dacă asociatul său a refuzat să-i plătească.

cap. 4
pag. 783

2

Clădirile private să fie așezate la distanța de cincisprezece
picioare de cele publice, astfel încît nici vreo clădire publică
să nu fie primejduită, nici clădirile private să nu aibă a se
teme pe viitor.

cap. 9
pag. 783

3

Dacă cineva își face sau și-a făcut un balcon, să-l depărteze
de o clădire privată cu zece picioare, iar de una publică cu
cincisprezece picioare; căci dacă cineva va încălca aceste dis-
tanțe, lucrarea va fi dărîmată, iar casa va trece în stăpî-
nirea fîscului.

cap. 11
pag. 783

4

Cel care reface o casă să nu-i schimbe vechea înfățișare decît
dacă a obținut acest drept de la vecin.

cap. 12
pag. 783

ε^{ον}

- Πᾶς δὲ κτίζων δώδεκα πόδας ἀπεχέτω καὶ ὅσον βούλεται κτιζέτω ἐκ τοῦ
καὶ θυρίδας ποιεῖτω, μὴ μὴν ἀποψιν θαλάσσης ἀφαιρῆσθαι, αὐτοῦ
ἐξ ὁρθοῦ ἢ ἐκ πλαγίου ἀβιάστως τυγχάνουσιν κήπων μέντοι φύλλ. 784
5 καὶ δένδρων μὴ εἶναι δουλείαν.

ς^{ον}

- Εἰ δέ τις κτίζων ἐν στενωπῷ πλεῖον ἔχοντι τῶν δώδεκα ποδῶν, ἐκ τῶν
μὴδὲν ἐκείθεν παραιρεῖται, ἵνα μὴ στενοῖ τὸ δημόσιον· εἰ δὲ ἦττον αὐτῶν
τῶν δώδεκα ποδῶν, κατὰ τὸ παλαιὸν σχῆμα κτιζέτω, μὴ ὑψῶν,
10 ἢ θυρίδας ποιεῖτω παρακυπτικᾶς, εἰ μὴ πρότερον εἶχεν αὐτάς· φωτα-
γωγοὺς δὲ ἐξέστω ποιεῖν, εἰ δὲ δέκα πόδες εἶεν ἐν μέσῳ, καὶ τότε
ἀπὸ ἐξ ποδῶν τοῦ πάτου, ὥστε μὴ ψευδοπάτιον γίνεσθαι. εἰ δὲ
συμφωνηθῇ τι, φυλαττέσθω.

ζ^{ον}

- 15 Εἰ δὲ καὶ οἰκία μέλλει ἀνανεοῦσθαι, εἴτε οὖν ἐν πρώτοις κτίζεσθαι, ἐκ τῶν
ἐκατὸν πόδας ἔχουσα, εἰ καὶ θαλάσσης ἀποψιν λυμαίνεται, ἐξ αὐτῶν
εὐθείας ἢ ἐκ πλαγίου ἀβιάστως οὐ μὴν ἀπὸ μαγειρίων ἢ ἄλλων
οὔσαν, ὁμοίως κᾶνταῦθα, εἰ σύμφωνον εἴη, φυλαττέσθω.

η^{ον}

- 20 Εἰ δέ τις κτιζόντι ἐμποδίσαι βουλόμενος, δίκην αὐτῷ λάχῃ, εἴτα ἐκ τῶν
ἐκκλητος ἐπακολουθεῖ, εἴτε οὖν ἔλθῃ εἰς τὴν διάγνωσιν τῶν αὐτῶν
μεγίστων ἀρχόντων, παραχρῆμα σκοπεῖσθαι δεῖ, καὶ μὴ ἀνα- <φύλλ.
μένειν τὰς κυρίας, ἥτοι τὰς ἐμπροθέσμους ἡμέρας· καὶ λοιπὸν 785>
ἐὰν ἡττηθῇ ὁ // ἐμποδίσας, πᾶσαν ζημίαν ἀποδώσει αὐτῷ, μὴδὲ [ν] f. 59^v
25 παραγράφεσθαι δυνάμενος τὸν φόρον τοῦ ἐπάρχου.

3 “ποιήτω” || 4 “ἐκπλαγίου” || 17 “ἐκπλαγίου”

2 δώδεκα] ιβ' Bas. || 4 μέντοι] μέντοι Bas. constanter || 7 κτίζων] κτίζοι Bas. | δώδεκα] ιβ' Bas. || 9 δώδεκα] ιβ' Bas. || 12 μὴ] μῆτε Bas. || 16 εἰ καὶ] καὶ Bas. quae tamen in marg. εἰ καὶ praebent || 21 ἐκκλητος] ἔφεσις Bas. quae tamen in marg. ἐκκλητος praebent || 21—22 εἴτε... ἀρχόντων] εἴτε οὖν εἰς τῶν μεγίστων ἀρχόντων τὴν διάγνωσιν ἔλθοι Bas. || 23 τὰς κυρίας... ἡμέρας] τὰς κυρίας Bas. quae tamen in marg. τὰς ἐμπροθέσμους ἡμέρας praebent || 24 ἡττηθῇ] εὐρεθῇ Bas. quae tamen in marg. ἡττηθῇ praebent

5

Oricine construiește, să păstreze o distanță de douăsprezece picioare (între el și casele vecine) și apoi să construiască cît vrea făcînd și ferestre, dar să nu ia vederea la mare directă sau dintr-o parte, dacă (aceasta) fusese pînă atunci nestînjinită; pentru grădini și arbori nu există servitute.

tot
de acolo
pag. 784

6

Dacă cineva construiește pe o stradă îngustă care are o lățime mai mare de douăsprezece picioare, să nu încalce cu nimic lățimea străzii, pentru ca să nu se strîmteze bunul public; dacă însă strada e mai strîmtă de douăsprezece picioare, cel care construiește să păstreze vechea înfățișare a casei, fără să o mai înalțe sau fără să-i facă ferestre mari, dacă ea nu le-a avut mai înainte; ferestre obișnuite îi este permis să facă, dacă există la mijloc distanța de zece picioare; dar și în acest caz, să le așeze la înălțimea de șase picioare de la sol, cu condiția să nu se facă podea falsă; dacă există o înțelegere (prealabilă), să se respecte.

tot
de acolo

7

La fel, dacă există o înțelegere (prealabilă), ea să fie respectată și atunci cînd se reface sau se construiește o casă înaltă de o sută de picioare, chiar dacă astfel e stînjinită vederea directă sau laterală spre mare, care (înainte) era liberă, nu însă din bucătării sau din alte (dependințe ale casei).

tot
de acolo

8

Dacă cineva vînd să-l împiedice pe unul care construiește, i-a intentat proces, după care (pierzînd procesul), urmează apelul sau pricina va fi înaintată la tribunalul celor mai înalți magistrați, cercetarea trebuie să aibă loc imediat, fără a se mai aștepta termenul fixat pentru judecată; și după aceea, dacă cel care s-a opus // la construire este înfrînt, va recunoaște celuilalt toată paguba; căci nimeni nu poate să declină pe cale de excepție, competența tribunalului eparhului ¹.

tot
de acolo

f. 59^v

¹ Eparhul era în Bizanț magistratul însărcinat cu poliția capitalei, controlul comerțului, al prețurilor, al aprovizionării, al corporațiilor de meșteșugari, al străinilor etc. Puterea sa administrativă asupra capitalei nu era limitată decît de împărat. Prezida un tribunal care avea jurisdicție civilă și penală asupra Constantinopolului și a împrejurimilor lui. Primea apelurile de la celelalte tribunale, iar sentințele sale nu puteau fi atacate decît în fața împăratului.

θ^{ον}

Θεσπίζομεν πανταχοῦ γῆς τὰ αὐτὰ κρατεῖν, πλὴν τῆς ἀπόψεως τῆς θαλάσσης. ἐκεῖνη γὰρ ἐν μόνῃ τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ τῇ ταύτης περιοικίδι κρατεῖ. κεφ. ιβ^{ον}
φύλλ. 785

5

ι^{ον}

Ἐπιτέτραπται ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὴ δύνασθαι τινα ἑκατὸν ποδῶν εἰσω κωλύειν θαλάσσης ἄποψιν, πράγματος χα- κεφ. ιγ^{ον}
φύλλ. 786
 ριστάτου· ἐχρῆν μὲν ἴσως καὶ ἐκ πλείονος μέτρου τὰς ἀπόψεις αὐτοῖς ἀνεῶχθαι καὶ μὴ ταύτας κωλύειν· πλὴν ἀλλὰ καὶ τοῦτο
 10 παραδόξῳ τινὶ προσμεμηχάνηται τέχνη· τινὲς γὰρ τὸ τῶν ἑκατὸν ποδῶν καταλιπόντες μέτρον ἢ καὶ βραχὺ τι τούτῳ προσθέντες, εἴτα οἰκοδομοῦσιν ἐκεῖσε, οὐδὲν ἕτερον ἔχοντες, ἀλλὰ καθάπερ τι
 15 παραπέτασμα παρατείνοντες· καὶ ἐπειδὴν ἀφέλωνται τὴν τῆς θαλάσσης ἄποψιν κατὰ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ οὐ μαχόμενοι τῷ νόμῳ διὰ τὸ τῶν ἑκατὸν ποδῶν διάστημα ἔνδον οἰκοδομοῦσιν ἀκωλύτως· καὶ ἐπειδὴν τὸ ζητούμενον τύχοιεν, καθαιροῦσιν ἐκεῖνο
 τὸ διὰ τὴν χρεῖαν αὐτοῖς ἐπινενοημένον καὶ οὕτω τὸ σχῆμα σοφισάμενοι πάσης τέρψεως ἀλλοτρίας τὰς τῶν κεκτημένων καθιστᾶσιν οἰκίας.

20

ια^{ον}

Εἴ τις τοῦ λοιποῦ βούλοιτό τι σχεδιάσαι καὶ κακουργῆσαι, μὴ τοιαῦτα παιζέτω, ἀλλ'εἴπερ τούτου δέοιτο ταῖς ἀληθείαις, οἶκον ἐκ τοῦ
αὐτοῦ
φύλλ. 787
 25 ὅλον οἰκοδομεῖτω καὶ μέχρι τοῦ διαστήματος παντός, τοῦ τῶν ἑκατὸν ποδῶν φαμέν, χωρεῖτω τὰς οἰκοδομὰς ποιῶν, ὡς ἀναγκαίως αὐτῷ καὶ ἀπαραιτήτους ἐσομένας· μὴ μὴν διὰ τὴν τοῦ γείτονος ἐπιβουλὴν, διὰ τοῦτο σχεδιάζέτω τοίχους καὶ ὥσπερ ἐπὶ τινος γραφῆς τὴν τοιαύτην ἐκτείνας σκαιωρίαν, τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἀπόψεως ἀρπαζέτω.

24 “χορεῖτω”

6 Ante Ἐπιτέτραπται haec in Bas. leguntur: Πράγμα δολερῶς γινόμενον ἐπὶ ταύτης τῆς βασιλίδος πόλεως περὶ τὰς τῶν οἰκῶν οἰκοδομίας, ἀναστεῖλαι καὶ ἐπανορθῶσαι δίκαιον ἡγησάμεθα. ἐπειδὴ γὰρ ῥητοῖς μέτροις διεστάναι τοὺς οἴκους ἀλλήλων ἢ Ζήνωνος διάταξις λέγει, καὶ ἡμεῖς δὲ τοιοῦτό τι νενομοθετήκαμεν. quae om. F | Ἐπιτέτραπται . . . Κωνσταντινουπόλεως] ἐπιτέτραπται δὲ ὥστε ἐπὶ ταύτης τῆς βασιλίδος πόλεως Bas. || 15 ἑκατὸν] ῥ' Bas. | ἔνδον οἰκοδομοῦσιν] ἀνοικοδομοῦσιν Bas. quae tamen in marg. ἔνδον οἰκοδομοῦσιν praebent || 16 τὸ ζητούμενον] τοῦ ζητούμενου Bas. || 17—18 σοφισάμενοι Bas.] σοφισάμενος F || 18—19 καθιστᾶσιν] καθεστᾶσιν Bas. quae tamen in marg. καθιστᾶσιν praebent || 21 Ante Εἴ τις in Bas. haec leguntur: Ὅπερ τοῦ λοιποῦ κατ'οὐδένα βουλόμεθα τρόπον ἀλλ' quae om. F | τοῦ λοιποῦ] deest in Bas. || 22 δέοιτο . . . ἀληθείαις] ταῖς ἀληθείαις Bas. quae tamen in marg. δέοιτο ταῖς ἀληθ. praebent || 23—24 τοῦ . . . φαμέν] (τοῦ τῶν ρ' ποδῶν φαμέν) Bas. | οἰκοδομὰς] οἰκοδομίας Bas.

9

Hotărîm ca aceste reguli să fie valabile peste tot, afară de cele privind vederea la mare; căci acelea sînt valabile numai la Constantinopol și în împrejurimile lui. cap. 12
pag. 785

10

În privința Constantinopolului s-a poruncit că, pe distanța de o sută de picioare, nimeni nu poate să împiedice vederea la mare, care este un lucru foarte plăcut; trebuia poate ca acestora (locuitorilor Constantinopolului) să le fie lăsată liberă vederea la mare pe o distanță chiar mai mare și să nu le fie prin nimic împiedică; numai că și această poruncă s-a înălcat printr-un neașteptat vicleșug; căci unii, lăsînd distanța de o sută de picioare, ba chiar ceva mai mult, construiesc apoi acolo, nepunînd nimic altceva decît un fel de perdea; și, după ce în toată libertatea au luat vederea la mare și acesta fără a încălca legea căci au respectat distanța de o sută de picioare, construiesc în interior nestingheriți; și după ce au obținut ceea ce au căutat, îndepărtează lucrul¹ născocit în acest scop de ei, și, schimbînd astfel înfățișarea casei, răpesc orice desfătare proprietarilor clădirilor din jur. cap. 13
pag. 786

11

Dacă pe viitor cineva ar dori să construiască la iuțeală procedînd în chip necinstit, să nu-și bată joc în felul arătat mai sus, ci, dacă are într-adevăr nevoie de casă, să o construiască toată și pînă la toată distanța — e vorba de cea de o sută de picioare — făcîndu-i și toate construcțiile care vor fi necesare și indispensabile pe viitor; să nu construiască însă în grabă ziduri pentru lezarea vecinului, și întinzînd o pînză ca pentru o pictură, să răpească vederea la mare. tot
de acolo

¹ Paravanul.

ιβ^{ον}

Ἡ ἐπὶ θάλασσαν ἐντὸς ἑκατὸν ποδῶν οὔσα ἄποψις οὐ μόνον κατ' εὐθεΐαν, ἀλλὰ καὶ ἐκ πλαγίου ὀφείλει εἶναι ἀκαινοτόμητος, τοῦτο γὰρ προστίθῃσιν ὁ παρῶν τύπος.

[ἐκ τῶν αὐτῶν]
<κέφ ιδον
φύλλ. 787>

5

Ἐκ τῶν σχολίων
τοῦ τίτλου τούτου

ιγ^{ον}

Περὶ τοῦ μέτρου τοῦ ὀφειλομένου φυλάττεσθαι παρὰ τῶν κτιζόντων ἢ φυτευόντων, φησὶν ἡ διαταγή· ἐὰν τις αἵμασίαν παρ' ἄλλοτριῷ χωρίῳ ὀρύττῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαινέτω· ἐὰν τειχίον, ἀπολιμπανέτω πόδα· ἐὰν οἶκημα, πόδας ἑξ· ἐὰν τάφον ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον ἂν τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολειπέτω· ἐὰν φρέαρ, εἰ μήπω φρέαρ προὔπῃρχε τοῦ γείτονος καὶ ἐκ τοῦ καινοῦ ἔργου βλάπτεται, ἐπὶ ὅσον τὸ βάθος ὀφείλει ἀποφυγεῖν.

φύλλ. 787

15

ιδ^{ον}

Εἰ δέ τις ἐν ἀγρῷ βούλοιτο κτίσαι, τόξου βολὴν ἀπὸ τοῦ ἀγρογεϊ-
τονος ἀπεχέτω ἢ ὀργυιάν· ἐὰν ἐλαίαν καὶ συκῆν, ἐννέα πόδας ἀπὸ
τοῦ ἄλλοτρίου φυτευέτω· τὰ δὲ ἄλλα δένδρα, πέντε πόδας ἀπεχέτω.

ἐκ τῶν
αὐτῶν -

20

Τίτλος βος ἐκ τοῦ νηοῦ τοῦτου
βιβλίου τῶν Βασιλικῶν
<Περὶ δουλειῶν πολιτικῶν κτημάτων>

f. 60^rιε^{ον}

Τόπου ἢ ὁδοῦ δημοσίας παρεντιθεμένης, οὐκ ἐμποδίζεται ἡ δουλεία
τοῦ μονοπατιοῦ ἢ τῆς παρόδου ἢ τοῦ ὑψοῦν· ἡ δὲ τοῦ ἐμβάλλειν
δοκόν, ἢ ἐξώστην ποιεῖν, ἢ ἐπιπέμπειν ὕδωρ ἢ σταλαγμὸν κε-
ράμων, ἐμποδίζεται· δεῖ γὰρ ἐλεύθερον εἶναι τὸν ὑπερκείμενον
ἄερα τῷ δημοσίῳ.

κεφ. α^{ον}
φύλλ. 765

ις^{ον}

Αἱ πολιτικαὶ δουλεῖαί εἰσι· τὸ ὑψῶσαι, τὸ μὴ ὑψῶσαι, ἐπιπέμψαι
σταλαγμὸν κεράμων τῷ γείτονι ἢ μὴ ἐπιπέμψαι καὶ τὸ ἐμβάλλειν

κεφ. β^{ον}
φύλλ. 765

3 "ἐκπλαγίου"

2 ἑκατὸν] ρ' Bas. || 4 Post τύπος in Bas. haec leguntur: φυλάττων τὴν Ζήνωνος διάταξιν
καὶ τὴν νεαρὰν ἐρμηνεύων quae om. F || 9 φησὶν ἢ διάταγῃ] ἀνάγνωθι καὶ τοῦ θ' τιτ. κεφ.
ιε' ἐν ᾧ φησὶν Bas. || 23 Ante Τόπου Παυλ. Bas. || 29 Ante Αἱ Γαι. Bas. | τὸ μὴ] ἢ μὴ Bas.

12

În interiorul distanței de o sută de picioare, vederea la mare, nu numai cea directă, ci și cea laterală nu trebuie să fie stînjinită de construcții; prezentul edict întărește acest lucru.

tot
de acolo

Din scoliile
acestui titlu

13

Cu privire la distanța care trebuie respectată de cei care construiesc sau sădesc, constituția spune: dacă cineva face un gard de spini lingă un ogor străin, să nu încalce hotarul; dacă înalță un zid, să lase o distanță de un picior; dacă înalță o casă, să lase o distanță de șase picioare; dacă sapă un mormînt sau o groapă, să lase o distanță egală cu adîncimea gropii; dacă sapă o fîntînă — în cazul în care nu există mai dinainte o fîntînă a vecinului care să fie vătămată prin această nouă lucrare — trebuie să se depărteze la o distanță egală cu adîncimea gropii (de fîntînă).

14

Dacă cineva vrea să construiască pe un ogor, să se depărteze de ogorul vecin cu o aruncătură de săgeată sau cu un stînjîn; dacă plantează un măslin sau un smochin, să-l planteze la distanța de nouă picioare de un ogor străin; pentru alți copaci, să se depărteze cu cinci picioare.

tot
de acolo

Titlul al II-lea din această
a LVIII-a carte a Basilicalelor
<Despre servituțiile civile>

f. 60^r

15

Dacă între clădiri se află un loc sau o cale publică nu se (poate) opune servitutea drumului sau a dreptului de trecere pe acolo, sau cea de a face mai înaltă (o clădire); dar se (poate) opune servitutea sprijinirii unei bîrne sau cea a construirii unui balcon sau cea a îndreptării (spre acest loc) a unei ape sau a apei de ploaie care cade de pe acoperiș; căci, deasupra unui loc public, cerul trebuie să fie liber.

cap. 1
pag. 765

16

Servituțiile civile sînt: aceea de a face mai înaltă (o clădire) sau de a nu o face mai înaltă, de a îndrepta spre vecin apa

cap. 2
pag. 766

ξύλα τῷ τοίχῳ τοῦ γείτονος, καὶ τὸ ποιῆσαι σωλάριον, καὶ τὰ
 δμοια, καὶ τὸ μὴ ἐμποδίσαι τῇ ἀπόψει.

ιζ^{ον}

Οὐ δύναται τὸν κοινὸν τοῖχον ὁ εἷς τῶν κοινωνῶν καταλύειν κεφ. η^{ον}
φύλλ. 766
 5 ἢ ἀνανεοῦν.

ιη^{ον}

‘Ο ποιῶν τι πρὸς βλάβην τοῦ γείτονος, τὸ εἶδος καὶ τὴν κα- κεφ. ια^{ον}
φύλλ. 766
 τάστασιν τὴν ἀρχαίαν φυλάττειν ὀφείλει.

ιθ^{ον}

10 Οὐκ ἔξεστι τῷ κοινωνῷ ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ποιοῦντι βαλανεῖον, κεφ. ιγ^{ον}
φύλλ. 767
 τοὺς καπνούχους ἐπιθεῖναι τῷ κοινῷ τοίχῳ.

κ^{ον}

Σκάλαν ἐπιθεῖναι τῷ κοινῷ τοίχῳ καὶ ἀποκινεῖσθαι δύναμαι. κεφ. ιθ^{ον}
φύλλ. 767

κα^{ον}

15 Οὐκ ἔξεστι τῷ δουλεύοντι κτιζεῖν ἐνθα πίπτειν ὁ σταλαγμὸς κεφ. κ^{ον}
φύλλ. 767
 ἥρξατο τῶν κεράμων καὶ ὑψοῦν δύναται ὁ σταλαγμὸν ἔχων, οὐ
 μὴν καὶ χθαμαλώτερον τὸν οἶκον ποιεῖν.

κβ^{ον}

‘Ο ἔχων τὰ ἀνώγεα τοῖς ἰδίοις ἐπικτίζει ὅσον θέλει, μὴ βαρῶν κεφ. κδ^{ον}
φύλλ. 768
 20 μέντοι τὰ κατώγεα ὑπὲρ δύναμιν.

κγ^{ον}

Τριῶν οὐσῶν οἰκιῶν, ἡ μέση τῇ ἀνωτέρᾳ ἐδούλευσε, δύναται κεφ. κε^{ον}
φύλλ. 768
 δὲ ὁ δεσπότης τῆς κατωτέρας, τὸν κοινὸν αὐτῆς καὶ τῆς μέσης
 τοῖχον ὑψοῦν.

1 σωλάριον] σωλάριον ἢ βαστέρνιον Bas. || 2 καὶ τὸ . . . ἀπόψει] haec tamen in cap γ' non β' in Bas. reperiuntur || 4 Ante Οὐ Γαι. Bas. || 7 Ante ‘Ο ποιῶν Οὐλπιαν. Bas. || 10 Ante Οὐκ Προκουλ. Bas. || 13 τῷ κοινῷ τοίχῳ] τῷ κοινῷ τοίχῳ ἢ τοῖχον ἰδιον Bas. || 13 τοίχῳ . . . δύναμαι] τοίχῳ δύναμαι. ἀποκινεῖσθαι γὰρ δύναμαι Bas. || 19 Ante ‘Ο ἔχων Παυλ. Bas. || 22 Ante Τριῶν Ἰομπῶν. Bas. | ἀνωτέρα Bas] ἀνωτέρῳ F tamen cf. infra κατωτέρας || 23 δὲ] deest in Bas.

de ploaie care cade de pe acoperiș sau de a nu o îndrepta, de a sprijini birnele în zidul vecinului, de a face o terasă și altele asemenea, și de a nu împiedica vederea. cap. 2 pag. 766

17

Unul singur dintre asociați nu poate dărîma sau reface zidul comun. cap. 8 pag. 766

18

Cel care face ceva spre stingherirea vecinului (său), trebuie să păstreze vechea înfățișare și poziție a casei. cap. 11 pag. 766

19

Nu-i este îngăduit unui asociat care își face o baie în casa sa, să așeze coșurile de fum în zidul comun. cap. 13 pag. 767

20

Pot așeza o scară lângă un zid comun, fiindcă ea poate fi îndepărtată. cap. 19 pag. 767

21

Nu-i este îngăduit stăpînului unui fond aservit¹ să construiască acolo unde a început să cadă apa de ploaie de pe acoperiș; (la rîndul său) cel care are servitutea de picătură a streșinilor², poate să-și mai înalțe casa dar nu și să o facă mai joasă. cap. 20 pag. 767

22

Cel care stăpînește etajul superior (al unei case) poate să construiască oricît de mult vrea deasupra lui, fără să îngreuneze totuși peste măsură etajul de jos. cap. 24 pag. 768

23

Dacă există trei case (vecine) una cu alta și de înălțimi diferite), iar cea mijlocie este supusă servituții casei celei mai înalte, stăpînul casei celei mai joase poate să facă mai înalt zidul comun lui și casei din mijloc. cap. 25 pag. 768

¹ Literal: celui care datorează o servitute; Codul civil rom., art. 631—632, vorbește de „fond supus servituții”.

² Literal: cel care are (dreptul) picăturii: *ius stilicidii*. Am folosit terminologia art. 615 din Codul civil rom.

κδ^{ον}

‘Ο μὴ ἔχων δίκαιον φωταγωγῶν θυρίδων, οὐ δύναται τυφλὸν τοῖχον ἀνοίγειν καὶ ποιεῖν θυρίδας. κεφ. μ^{ον}
φύλλ. 768

κε^{ον}

5 Καλῶς ἐν τῷ ἐμῷ οἴκῳ ἀνοίγω πυλῶνα, τουτέστιν ἐντὸς σταλαγμοῦ τῶν κεράμων, εἰ μὴ ἐμποδίζω ταῖς δουλείαις τοῦ γείτονος, τουτέστι τῇ παρόδῳ αὐτοῦ. κεφ. μ^{ον}
φύλλ. 768

Τίτλος εὐς ἐκ τοῦ νηοῦ
τούτου βιβλίου
10 <’Εὰν ἡ δουλεία ἐκδικῆται> f. 60^r

κς^{ον}

‘Ο ἄνω χρεωστεῖ ὑπουργοῦν ἢ καταλύειν τὰ ἴδια, ἐφ’ ὅσον ἐκάστῳ κτίζει τὸν ἴδιον τοῖχον. κεφ. η^{ον}
φύλλ. 772

κζ^{ον}

15 Ἐξεστι δὲ καπνὸν ἐλαφρόν, ὅλον ἀπὸ ἐστίας, ποιεῖν, ὥσπερ καὶ καθέζεσθαι καὶ λούεσθαι ἐν τοῖς ἰδίοις· καὶ οὐ δύναται συνιστᾶν δουλείαν εἰς τὸ ταύτην γίνεσθαι, ἢ μὴ γίνεσθαι ἐπὶ δὲ τοῦ καπνοῦ τοῦ λουτροῦ δουλεία συνίσταται. ἐκ τῶν
αὐτῶν

κη^{ον}

20 ‘Ο ἔχων ὁδὸν κωλύει τὸν δεσπότην ἐν αὐτῇ κτίζοντα· καὶ ὁ ἔχων σταλαγμόν κεράμων, ἐὰν διὰ τοῦ κτίσματος ἐμποδίζηται· εἰ δὲ μήπω ἔκτισε, δύναται καὶ ὁ πλατεῖαν ὁδὸν καὶ ὁ χρῆσιν ἔχων κινεῖν ἀγωγὴν. κεφ. θ^{ον}
φύλλ. 772

κθ^{ον}

25 Ἐὰν ὁ τοῖχος σου κατὰ τοῦ οἴκου μου κλίνη ἡμισυ ποδός, ἀναγκάζω σε ἀνωρθοῦν αὐτόν. [ἐκ τοῦ αὐ-
τοῦ]
<κεφ. ιδ^{ον}>
φύλλ. 773

2 Ante ‘Ο μὴ Παυλ. Bas. || 5 Ante Καλῶς Σκαεβ. Bas. || 5–6 τουτέστιν... κεράμων] haec in marg. Bas. || 7 τουτέστι τῇ παρόδῳ αὐτοῦ] haec in marg. Bas. || 12 Ante ‘Ο ἄνω Οὐλπ. Bas. | ‘Ο δὲ Bas. || 13 Post τοῖχον haec in Bas. leguntur: ἀρμόζει δὲ τῷ κάτω καὶ ἀντιθετικὴ ἀρνήσεως εἰς τὸ μὴ ἀναγκασθῆναι quae om. F || 20 Ante ‘Ο ἔχων Παυλ. Bas. | ἐν αὐτῇ] ἐν αὐτῷ Bas. || 23 κινεῖν ἀγωγὴν] κινεῖν τὴν περὶ συναλλάγματος ἀγωγὴν Bas. | Post ἀγωγὴν in Bas. haec reperiuntur: Μετὰ δὲ τὸ κτίσαι, ὁ μὲν ἔχων τὸ μονοπάτιον καὶ τὴν πάροδον κινεῖ τὴν περὶ συναλλάγματος ἀγωγὴν. ὁ δὲ τὴν χρῆσιν ἔχων, ἐπειδὴ ἀπόλλυται ἡ χρῆσις, κινεῖ τὴν περὶ δόλου ἀγωγὴν quae om. F || 25 Ante Ἐὰν Πομπων. Bas.

24

Cel care nu are dreptul de a avea ferestre aducătoare de lumină, nu poate să spargă un zid orb și să facă ferestre. cap. 40
pag. 768

25

Am dreptul să deschid ușa casei mele cît spațiul unde cade apa de ploaie de pe acoperiș, numai dacă nu mă împiedică (de la aceasta) servituțile vecinului, adică servitutea lui de trecere. cap. 41
pag. 768

Titlul al V-lea din această f. 60^v
a LVIII-a carte a Basilicalelor
< Dacă se revendică o servitute >

26

Cel care locuiește la etajul de sus este dator să proptească sau să dărime zidurile sale pînă cînd (cei care locuiesc la etajul de sub el) își construiesc zidul lor. cap. 8
pag. 772

27

Oricui îi este permis să facă un fum subțire, ca de pildă cel de la vatră, după cum îi este permis să stea sau să se spele în locuința sa și nu se poate impune servitutea de a face sau de a nu face acest lucru ; (numai) în privința fumului de la baie se poate impune o servitute. tot de
acolo

28

Cel care are servitutea de trecere pe un drum, poate să-l împiedice pe stăpînul (drumului), dacă (acesta) construiește (ceva) pe el ; la fel și cel care are servitutea¹ picăturii apei de ploaie de pe acoperiș, (se poate opune), dacă este vătămat prin construcție ; dar dacă nu s-a construit încă, poate chema în judecată atît cel care stăpînește drumul, cît și cel care are drept de folosință asupra lui. cap. 9
pag. 772

29

Dacă zidul tău s-a înclinat spre casa mea cu o jumătate de picior, ești obligat să-l îndrepti. tot de
acolo
pag. 773

¹ Literal : dreptul.

λ^{ον}

- Ἐάν ὁ γείτων κοπρῶνα ποιήσῃ παρὰ τὸν τοίχον μου καὶ ὑγράνῃ αὐτόν, εἰ μὲν ἐν δημοσίῳ τόπῳ τέθεικε, τὴν περὶ παραγγελίας ἀγωγὴν κινῶ· εἰ δὲ ἐν ἰδιωτικῷ, τὴν περὶ δουλείας ἀγωγὴν· εἰ γὰρ
 5 ἐβλάβῃ, κινῶ τὴν περὶ ζημίας ἀγωγὴν.

κεφ. ιζ^{ον}
φύλλ. 773

«Ποίῳ τρόπῳ αἱ δουλεῖαι
ἀπόλλυνται»

λα^{ον}

- Ὁ ἔχων δίκαιον ἐμβάλλει<ν> τῷ τοίχῳ τοῦ γείτονος δοκόν, ἐάν
 10 ἐπὶ τὸν ὠρισμένον χρόνον μὴ δυνηθῇ ἐμβαλεῖν διὰ τὸ μὴ κτίσαι
 τὸν γείτονα, τὴν δουλείαν οὐκ ἀπόλλυσι.

κεφ. ιη^{ον}
φύλλ. 774
ἐκ τοῦ ζ^{ου}
τίτλου

«Περὶ δουλειῶν καὶ
ὕδατος»

λβ^{ον}

- Οὐδεὶς κωλύεται βουλόμενος ὑψῶσαι, εἰ μὴ ἄρα ἐβάρησεν ἑαυτὸν
 15 δουλείαν τοῦ μὴ ὑψοῦν· ὁ δὲ ἐν ἀλλοτρίῳ τοίχῳ ἀνοίξας θυρίδα,
 οἰκείους δαπανήμασιν αὐτὴν ἀναφράττει.

κεφ. η^{ον}
φύλλ. 775
ἐκ τοῦ ζ^{ου}
τίτλουλγ^{ον}

- Μηδεὶς δὲ οὕτω κτιζέτω, ὥς ἐμποδίζειν ἐντεῦθεν τῷ ἀνέμῳ εἰς
 20 τὸ ἀλώνιον τοῦ γείτονος βάλλοντι.

[κεφ. ιγ^{ον}]
< κεφ. ιδ^{ον}>
φύλλ. 775

«Περὶ τῶν τόπων καὶ τῶν
παρόδων δημοσίων»

λδ^{ον}

- Τὸ εἰς δημοσίαν ὁρῶν χρῆσιν, οἶον ὁδοὺς δημοσίας καὶ πραρό-
 25 δους, ἕκαστος ἀπαιτεῖ διὰ τούτου τοῦ νομίμου παραγγέλματος.

κεφ. α^{ον}
φύλλ. 776
ἐκ τοῦ η^{ου}
τίτλουλε^{ον}

- Εἰ ἐν δημοσίῳ τόπῳ κτίσει τις, τῷ νομίμῳ παραγγέλματι ὑπό-
 κείται.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

2 Ante Ἐάν Ἀλφην. Bas. || 9 Ante Ὁ ἔχων Παυλ. Bas. || 11 Post ἀπόλλυσι haec in Bas. leguntur : οὐ γὰρ κτᾶται ὁ γείτων ἐλευθερίαν, μὴ διακόπτων τὴν δουλείαν quae om. F || 17 αὐτὴν Bas.] αὐτόν F || 24 Ante Τὸ εἰς Πομπων. Bas | χρῆσιν Bas.] κτῆσιν F || 27 Ante Εἰ ἐν Παυλ. F

30

Dacă vecinul a făcut lângă zidul meu o groapă de gunoi și din această cauză peretele a luat umezeală, dacă a făcut groapa pe un loc public, îi intentez acțiune de somație; dacă a făcut-o pe un loc privat, acțiunea referitoare la servitute; dacă a pricinuit vreo vătămare, acțiunea de reparare a pagubei.

cap. 17
pag. 773

< În ce chip se pierd
servituțiile >

31

Cel care are dreptul să sprijine de peretele vecinului o birnă, nu pierde (această) servitute, dacă nu s-a putut folosi de ea în perioada de timp fixată, fiindcă vecinul nu a construit.

cap. 18
pag. 774
din titl. 6

< Despre servituți și
despre apă >

32

Nimeni nu este oprit să-și facă, dacă dorește, casa mai înaltă, afară numai dacă și-a asumat servitutea de a nu o mai înălța; cel care a deschis o fereastră într-un zid străin, o închide pe cheltuiala sa.

cap. 8
pag. 775
din titl. 7

33

Nimeni să nu construiască astfel încît să împiedice vîntul care bate de acolo, înspre aria vecinului.

cap. 13
cap. 14
pag. 775

< Despre locurile și căile
publice >

34

În privința unui lucru care este în folosință publică, ca de pildă căile sau drumurile publice, oricine poate acționa în justiție prin somația (făcută) de pretor.

cap. 1
pag. 776
din titl. 8

35

Dacă cineva construiește pe un loc public, este supus somației pretorului.

tot de
acolo

λς^{ov}

Μηδὲν ἐν δημοσίῳ τόπῳ ποιεῖν ἢ εἰσενέγκειν ἐπὶ τῇ τοῦ τόπου ^{κεφ. βον} βλάβῃ· οἱ δημόσιοι τόποι τῇ χρήσει τῆς πόλεως οὐ τοῦ καθέκαστον ^{φύλλ. 776} ὑπουργοῦσιν, εἰ μὴ μόνον βασιλικὴ κέλευσις ἐπιτρέπει.

5

λζ^{ov}

1. 61^r ‘Ο ἐν ὁδῷ δημοσίᾳ ἢ παρόδῳ ποιῶν τι ἢ εἰσπέμπων ἐπὶ βλάβῃ ^{κεφ. βον} αὐτῶν, κωλύεται // βλάβῃ δέ ἐστι τὸ τὴν χρῆσιν τῆς ὁδοῦ φθα- ^{φύλλ. 777} ρῆναι, εἰ τυχὸν κοίλῃ γένηται ἢ τραχεῖα ἢ στενὴ ἢ ξηρά.

λη^{ov}

- 10 Καὶ ὁ γέφυραν ἢ ἐν δημοσίᾳ ὁδῷ ὁπὴν ποιῶν, ἐνάγεται ὡς βλά- ^{ἐκ τῶν} πτων· τὸ δὲ παράγγελμα τοῦτο καὶ διηνεχὲς καὶ δημοτικόν ἐστι. ^{αὐτῶν}

λθ^{ov}

‘Ο μηδενὸς κωλύοντος ἐν δημοσίῳ τόπῳ κτίσας, οὐκ ἀναγκά- ^{κεφ. ζον} ζεται καταλῦσαι, διὰ τὴν ἐκ τῆς ἐκπτώσεως ἀμορφίαν. ^{φύλλ. 777}

15

μ^{ov}

Τῶν ἐργαστηρίων μηδεὶς προτιθέτω, εἰ μὴ κναφεὺς ἱμάτια ἢ ^{κεφ. αον} τέκτων τροχούς, ὥστε καὶ οὕτως ἄμαξαν παριέναι· μὴ ἐάτωσαν ^{ἐκ τῶν} δὲ οἱ ἀστυνόμοι μάχας ἐν τοῖς ὁδοῖς, μηδὲ κόπρον ἐμβάλλειν, ^{αὐτῶν} ἢ νεκρὰ ἢ δέρματα ρίπτειν.

20

μα^{ov}

Καλῶς βιάζομαί σε, εἰ ἐν σχήματι ἀνανεώσεως χεῖρῳ ποιήσης ^{κεφ. αον} τὴν ὁδόν· οὔτε οὖν πλατῶναι, οὔτε μηκῦναι, οὔτε ὑψῶσαι, οὔτε ^{ἐκ τῶν} χθαμαλῶσαι δύναται τὴν αὐτὴν ἀνανεῶν, οὔδὲ στρῶσαι λίθῳ, ^{αὐτῶν} ἢ ἀποστρῶσαι.

2 Ante Μηδὲν Οὐλπ. Bas. | Ante Μηδὲν Καὶ ὅτι φησὶν ὁ πραιτωρ | Bas. | εἰσενέγκειν] εἰσένεμιν Bas. || 2—3 ἐπὶ . . . βλάβῃ] ἐπὶ βλάβῃ τοῦ τόπου Bas. || 3 οὐ τοῦ] οὐ τῷ Bas. quae tamen in marg. οὐ τοῦ praebent || 4 εἰ μὴ . . . ἐπιτρέπει] εἰ μὴ μόνον ἢ δόγμα συγκλήτου ἢ βασιλικὴ κέλευσις ἐπιτρέπει haec in Bas. ante οἱ δημόσιοι . . . ὑπουργοῦσι reperiuntur || 6—7 ‘Ο ἐν . . . κωλύε-
ται] Λέγει ὁ πραιτωρ· ἐν ὁδῷ δημοσίᾳ ἢ παρόδῳ ποιεῖν τι ἢ εἰσπέμπειν ἐπὶ βλάβῃ αὐτῶν κωλύσας
Bas. || 7 δὲ] deest in Bas. || 10 ἢ ἐν . . . ὁπὴν] ἢ ὁπὴν ἐν δημοσίᾳ ὁδῷ Bas. || 11 Post ἐστι
in Bas. haec leguntur : ἢ δὲ καταδίκη εἰς τὸ διαφέρειν τοῦ κινουμένου quae om. F || 13 Ante ‘Ο
μηδενὸς Ἰουλιαν. Bas. | τόπῳ] deest in Bas. || 16 Ante Τῶν ΠαπIAN. Bas. || 21 Ante Καλῶς
Οὐλπιαν. Bas. | ποιήσης] ποιεῖς Bas. || 23 τὴν] deest in Bas. | ἀποστρῶσαι] Bas. ὑποστρῶσαι F

36

Nimic să nu se facă sau să se arunce pe un loc public, spre vătămarea locului; căci locurile publice slujesc spre folosință întregului oraș, nu unuia singur; se exceptează cazul în care un ordin imperial permite acest lucru. cap. 2
pag. 776

37

Cel care lucrează sau aruncă ceva pe o cale sau pe un drum public spre vătămarea lor, este oprit; // se consideră vătămare faptul de a fi corupt folosirea drumului, adică dacă drumul ajunge (astfel) să aibă gropi sau ridicături sau devine strîmt sau uscat. cap. 2
pag. 776
f. 61^r

38

Cel care face o punte sau o groapă pe un drum public, este acționat în judecată ca unul care pricinuieste o daună; acest edict e și perpetuu și public. tot de
acolo

39

Cel care a construit pe un loc public fără ca nimeni să-l împiedice, nu (poate) fi silit să dărîme construcția, din pricina aspectului urît al dărîmăturilor. cap. 7
pag. 777

40

Nimeni să nu-și etaleze marfa în fața atelierelor, cu excepția boiangiilor și rotarilor, dar (și aceștia să o facă) astfel încît să poată trece o căruță; edilii¹ să nu îngăduie ca pe drumuri să se producă încăierări, sau să se arunce gunoi sau stîrvuri sau piei de animale. cap. 1
tot de
acolo

41

În mod legal te (pot) forța (să încetezi), dacă sub pretextul refacerii, faci (de fapt) drumul mai prost; cel care reface un drum nu poate nici să-l lărgească, nici să-l strîmteze, nici să-l înalțe, nici să-l coboare, nici să-l aștearnă cu piatră, nici să-i scoată piatra. cap. 1
tot de
acolo

¹ În original ol ἀστυνόμοι erau în Bizanț magistrații însărcinați cu poliția generală a orașului. Aveau în grijă întreținerea drumurilor, refacerea caselor degradate, respectarea regulilor cu privire la construcții, serviciul apelor etc.

Ἐκ τῆς νς ης Νεαρᾶς
Λέοντος τοῦ Σοφοῦ

μβ^{ον}

<Scrimger. ed. 474>

- Θεσπίζομεν, τῶν ιδίων προθύρων θαλαττίων ἕκαστον ἀκωλύτως
5 δεσπόζειν, καὶ κύριον εἶναι τοὺς, δ'εἴ τινες βουληθεῖεν, χωρὶς
τῆς αὐτοῦ ἐπιτροπῆς, τῆς τῶν προθύρων ἀπολαύειν ὠφελείας,
ἐκδιώκειν· ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἔχει πᾶς δεσπότης τῆς οἰκίας
μετὰ τῆς χρήσεως ταύτης καὶ τῶν προθύρων τὴν κτῆσίν τε καὶ
10 ἔχειν καὶ ὥσπερ ἐν τῇ ξηρᾷ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων οὐδενὶ συγχωρεῖται
παρὰ γνώμην τοῦ κεκτημένου καρπίζεσθαι, οὕτω καὶ ἐν τῇ θα-
λάσῃ ὀρίζομεν.

Νεαρᾶ

μγ^{ον}

<Scrimger. ed. 474>

- Ἐπειδὴ πλείστων νόμων περὶ ἰχθύων διοριζόντων θήρας, ἐκεῖνο τὸ
15 μέρος ἀδιόριστον ὀρᾶται νόμῳ, ὃ ἐποχὴν ὀνομάζειν ἐγνώκασι,
διάτοι τοῦτο θεσπίζομεν ἵνα αἱ ἐποχαὶ αὗται ἀλλήλων ἀφιστά-
σθωσαν τὸ νενομισμένον τῇ συνηθείᾳ τῶν τριακοσίων ἐξήκοντα
καὶ πέντε ὀργυῶν διάστημα, δηλονότι ἐξ ἑκατέρου μέρους
τοῦ τοιούτου μέτρου τοῦ διαστήματος λαμβανομένου, ὥς εἶναι
20 τὰς μὲν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα δύω καὶ ἡμισυ ἀπὸ τῶν ὀρίων
τοῦ ἐνὸς διηκούσας μέρους, τὸ δὲ λοιπὸν μέτρον διήκειν μέχρι
τοῦ γειτονεύοντος.

Νεαρὰ νζη
τοῦ αὐτοῦ
Λέοντος

μδ^{ον}

<Scrimger. ed. 483>

- Ὀρίζομεν τοὺς ἐπὶ νοῦν βαλλομένους ἐν ἀροσίμοις τόποις καινῶν
25 οἰκήσεων κατασκευήν, εἰ μὲν ἡ ἀφθονία παρέχει τῆς χώρας,
δυσι τόξου βολαῖς ἐκ τῶν γειτόνων ὀρίων ποιεῖσθαι τὸ διάστημα
τῆς // κατασκευῆς· εἰ δ'οὐ χαρίζεται δι' ἐνδειαν ἀφθονίας το-
σοῦτον μέτρον ἡ χώρα τῷ διαστήματι, μετρεῖσθω καὶ μιᾷ τό-
ξου βολῇ· ἐντὸς δὲ τοῦ εἰρημένου ὀρίσματος οὐδενὶ παρέχεται
30 ἄδεια τῆς τοιαύτης τῶν οἰκήσεων ὑπουργίας.

Νεαρὰ οαη
τοῦ αὐτοῦ
Λέοντος

f. 61^v

8 "κτῆσιν τε"

4 Θεσπίζομεν] Τοιγαρὺν θεσπίζομεν Nov. L | θαλαττίων] deest in Nov. L || 7 πᾶς . . . οἰκίας] καὶ πᾶς τῆς οἰκίας δεσπότης Nov. L || 8 τῶν προθύρων] τῶν προθύρων ἔχει Nov. L || 11—12 καρπίζεσθαι . . . ὀρίζομεν] καρπίζεσθαι, ἀλλ'εἰ καρποὺς ἐκεῖθ' ἐν τις συναγάγοι ἢ λαμβάνοι τὴν χάριν τῇ τοῦ δεσποζόντος φιλοφρονήσει ἢ τὴν ὑπὲρ τοῦ τόπου κατατιθέμενος πρόσδοον. οὕτω καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ εἶναι ὀρίζομεν Nov. L || 15—22 ἐγνώκασι . . . γειτονεύοντος.] ἐγνώκασιν (ὥς ἔοικεν, οὕτω τοῦτο τοῦ ἐπιτηδεύματος γνωρίμου τυγχάνοντος καθ' ὃν καιρὸν εἰς γένεσιν, οἱ νόμοι προήρχοντο) βουλόμεθα καὶ τοῦτο νόμου διάταξιν ἀποφέρεισθαι. ἦνπερ οὖν ἀντὶ νομίμου ψηφίσματος γνώμην οὐκ ἔξω τοῦ πρέποντος φερομένην, ἔδοξεν ἐν τούτῳ τῆς θήρας τῷ ἐπιτηδεύματι διαίτην τῇ συνηθείᾳ (φαμέν δὲ τὸ μέχρι τριακοσίων ἐξήκοντα καὶ πέντε ὀργυῶν παρτεινόμενον μέτρον τῶν ἀποστάσεων) τοῦτο ἡμεῖς νόμου τιμώντες ἀξιῶματι ἀπὸ τοῦ παρόντος νόμον εἶναι θεσπίζομεν. εἰ γὰρ καὶ χωρὶς τοῦ τιμηθῆσθαι τούτῳ δὴ τῷ προνομίῳ, καλῶς ἔχειν δοκεῖ τοῖς νῦν τὰ περὶ ἐποχῶν ταύτη τῇ γνώμῃ ῥυθμίζεσθαι· ἀλλ' ὁμως ἵνα μᾶλλον ἐν τῷ βεβαίῳ ἢ καὶ ἡ περὶ αὐτὴν εὐλάβεια διηνεκῶς σώζοιτο, νόμος ἔστω, καὶ ἀλλήλων ἀφιστάσθωσαν αἱ ἐποχαὶ τὸ νενομισμένον Nov. L. || 20 δύω] δύο Nov. L || 24 Ὀρίζομεν τοῦ] Ὀρίζομεν οὖν κατὰ τῶν ἐκείνων γνώμην, τοὺς Nov. L || 27 τῆς κατασκευῆς] τῆς νέας κατασκευῆς Nov. L 30 ὑπουργίας] νεουργίας Nov. L | Post νεουργίας in Nov. L haec leguntur : καὶ ἡ αἰτία λόγου ἡττων συνεγγίζει γὰρ καὶ ἡ βλάβη τοῖς γειτονεούτι καρποῖς μετὰ τῆς πλησιαζούσης οἰκίας quae om. F

Din Nearaoa a 56-a a lui
Leon Filozoful

42

Poruncim ca, fiecare să-și stăpânească fără nici o piedică propriile țărături de mare și să le fie stăpîn deplin; iar dacă vreunii ar voi să profite de țărăturile altuia, fără aprobarea lui, să-i alunge; căci, după cum pe uscat, orice stăpîn al unei case deține, împreună cu dreptul de folosință a acesteia și posesiunea împrejurimilor și o curte, tot astfel socotim că este drept să fie și în privința mării; și, după cum pe uscat, nimănui nu-i este îngăduit să culeagă roade de pe locuri străine fără știrea proprietarului, tot așa hotărîm să fie și pe mare.

Neara

43

Deoarece, în ciuda foarte multor legi care reglementează pescuitul, acel mod de a pescui cunoscut sub numele de pescuitul cu plasa pare a nu fi reglementat prin lege, hotărîm de aceea prin lege acest lucru, (anume) ca plasele de pescuit să fie depărtate unele de altele la distanța de trei sute șaizeci și cinci de stînjani, stabilită prin obicei, adică să se lase aceeași distanță de o parte și de alta a plasei, așa încît într-o parte să fie o sută optzeci și doi de stînjani și jumătate, iar restul <în partea cealaltă> pînă la plasa vecină.

Nearao
a 57-a
a aceluiași
Leon

44

Poruncim ca cei care au intenția să construiască case pe terenuri arabile, dacă întinderea locului permite acest lucru, să așeze construcția la distanța de două aruncături de săgeată de hotarele vecinilor; //dacă însă, din lipsă de spațiu, nu (se poate) lăsa o distanță atît de mare, (atunci) să se măsoare și numai o aruncătură de săgeată; înăuntrul limitei indicate, nimănui nu îi este însă îngăduit să construiască.

Nearaoa
a 71-a
a aceluiași
Leon
f. 61^v

με^{ov}

<Scrimger. ed. 501>

- Ἐπειδὴ ἐν ταῖς γείτοσιν ἐποχαῖς συμβαίνει πολλάκις, ὥς τῆς ἐκ τῶν γειτόνων ἀποστάσεως μὴ τὸ νομομισμένον σφζούσης μέτρον, κινεῖσθαι φιλονεικίας καὶ ἔριδας, ὀρίζομεν καὶ περὶ τῶν τοιούτων
- 5 ὑποθέσεων, ὥστε τὸ διωκόμενον μέρος, ἐπειδὴν νομίμως ἀλίσκῃται, παρούσης μὲν εὐπορίας τόπου, ποιεῖσθαι τῆς ἐποχῆς ἀναμφιβόλως τὴν μετástασιν· μὴ παρούσης δὲ χώρας ἐφ' ἣν μεταστήσεται, τῶν χρόνων ἐπιτηρεῖσθαι τὴν ἀροδον, ἥτοι τῆς δεκαετίας εἶγε ἐπεδήμει ὁ διώκων καὶ μὴδὲν ἐπεμαρτύρατο ἢ τῆς εἰκοσιετίας
- 10 εἶγε ἀπεδήμει.

Νεαρά ρογ
τοῦ αὐτοῦ
Λέοντος

μς^{ov}

<Scrimger. ed. 508>

- Καὶ ἐν τοῖς προσκηνίοις κατασκευάσμασιν, ἃ τὴν τῶν ἡλιακῶν ἐπωνυμίαν φέρει, τὴν τῶν δέκα ποδῶν ἐκ τοῦ γείτονος μέρους παρατηρεῖσθαι διάστασιν, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων
- 15 νενόμισται.

Νεαρά ριγ
τοῦ αὐτοῦ
Λέοντος

μζ^{ov}

<Scrimger. ed. 509>

- Τοὺς τὰς ιδίας οἰκίας ἀνανεοῦντας, τὸ ἀρχαῖον σχῆμα μηδαμῶς παρεξιέναι ὥστε μὴ τοὺς οἰκοδομοῦντας ἀφαιρεῖσθαι φῶτα ἢ ἀποψιν τῶν γειτόνων, παρὰ τὸ πάλαι καθεσθηκός. οὐ μὴν προσ-
- 20 θήσω ὅτι δῆποτε δέοι κρατεῖν οἶον ὁ τῇ οἰκοδομῇ χρώμενος δίκαιον ἔχει, ἰδίᾳ προσῆκον αὐτῷ ἐκ συμφώνου ἢ ἐπερωτήσεως, ἐπιτρέπον ἀμείβειν, εἰ βουληθεῖη, τὸ παλαιὸν σχῆμα. τότε γὰρ θεσπίζομεν, εἰ σύμφωνον ἢ ἐπερωτήσις βοηθοῖ τῷ κτίζοντι, ἐξεῖναι αὐτῷ, κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ συμφώνου, ἢ τῆς ἐπερωτήσεως,
- 25 οἰκοδομεῖν, εἰ καὶ τοὺς γείτονας, οἷς ἐναντιοῦται τὸ σύμφωνον, ἐντεῦθεν βλάπτειν δοκοίη.

Νεαρά
Ζήνωνος
αὐτοκράτο-
ρος

3 „σφζούσης sic et Scrimger.

7 τὴν μετástασιν μὴ] τὴν μετástασιν, ἐνθα μὴ μέλλοι γραφὴν ὑπομένειν ὡς παρορῶν τὸ τοῦ νόμου διόρισμα· μὴ... Nov. L || 8—10 ἥτοι ... ἀπεδήμει] ὅσοις ἐπὶ τοῦ τόπου τοῦ ὑπ' ἐγκλημα πύκτοντος ἐσχῆκεν ἡ ἐποχὴ τὴν πῆξιν. κἄν μὲν ἐπιδημοῦντος τοῦ διώκοντος καὶ μὴδὲν ἐπιμαρτυρούμενου, ἔτεσιν ἐπὶ δέκα τὴν στάσιν ἐκέκτητο, διαμένειν αὐτὴν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀμετακίνητον χώρας· εἰ δὲ ἀπόδημον ἦ τὸ τὴν ἐγκλησιν ὑποβαλλόμενον πρόσωπον, οὐκ ἐξαρκέσει πρὸς τὸ ἀμετακίνητον ὁ δεκαετής χρόνος ἀλλὰ δεήσει καὶ τοσοῦτον ἕτερον προσεξαριθμεῖσθαι, ὡς εἶναι τοὺς σύμπαντας εἴκοσι χρόνους. ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ διορισμὸς ἐπὶ προσώπων ἰδιωτευόντων Nov. L || 12—15 Hi versus in ed. Scrimger. rubricati inveniuntur || 12 Καὶ ἐν τοῖς] Περὶ τοῦ καὶ ἐν τοῖς Nov. L || 17 Τοὺς τὰς ἰδίας] καὶ ἡμεῖς προστάττομεν τοὺς τὰς ἰδίας Const. Z || 20 τῇ οἰκοδομῇ] τῇ οἰκοδομῇ Const. Z

45

Dat fiindcă în legătură cu plasele de pescuit vecine una cu alta, se întâmplă adesea ca, din pricină că nu se respectă distanța stabilită prin lege, să se iște certuri și contestații, hotărîm și în legătură cu astfel de pricini ca partea urmărită în justiție, dacă este condamnată conform legii, să-și mute plasa — atunci cînd există loc (suficient) — așa încît să nu mai fie nici o îndoială; dacă nu există loc suficient ca să se mute plasa, atunci se ia în considerare perioada de timp care s-a scurs: adică zece ani, — dacă reclamantul a fost prezent și nu a depus plîngere, — sau douăzeci de ani, dacă a fost absent.

Nearaoa
a 104-a
a aceluiași
Leon

46

Distanța de zece picioare față de proprietatea vecinului să se respecte și la construirea balcoanelor, care mai poartă și numele de *solaria*¹, așa cum s-a stabilit și pentru construcțiile de locuințe.

Nearaoa
a 113-a
a aceluiași
Leon

47

Cei care își renovează casele, să nu le schimbe vechea înfățișare, ca nu cumva, construindu-le altfel decît înainte, să ia lumina sau perspectiva vecinilor; nu voi mai adăuga că totuși, uneori, trebuie să prevaleze dreptul pe care cel care construiește îl are în mod special printr-o învoială sau o stipulație, de a schimba, dacă vrea, vechea înfățișare a casei; căci atunci hotărîm ca, dacă o învoială sau o stipulație vine în ajutorul celui care construiește, să-i fie permis să construiască în virtutea învoielii sau a stipulației, chiar dacă prin aceasta pare că îi lezează pe vecinii cărora învoiala le este defavorabilă.

Nearaoa
împăratului
Zenon

¹ *Solarium* era un balcon-terasă.

μη^{ov}

<Scrimger. ed. 509>

Τῆς δὲ ἐμοῦ διατάξεως εἰπούσης καὶ δώδεκα ποδῶν χρῆναι κατα-
 λιμπάνειν μέσον τῆς τε ἰδίας καὶ <τῆς> τοῦ γείτονος οἰκίας τὸν
 οἰκοδομεῖν μέλλοντα καὶ τὸ πλέον ἢ ἑλαττον προσθείσης, ὃ
 5 μεγίστην ἀσφάλειαν εἰκότως ποιεῖ· (τὸ γὰρ ἐνδοιάζον οὐκ ἐπι-
 τήδειον εἰς ἀμφιβολίας ἀναίρεσιν) περιφανῶς κελεύομεν δυοκαίδεκα
 πόδας εἶναι μέσους ἑκατέρας οἰκίας, ἀρχομένους μὲν ἀπὸ τοῦ
 ἐπικειμένου τοῖς θεμελίοις οἰκοδομήματος, παραφυλαττομένους δὲ
 10 μέχρι πέρατος τοῦ ὕψους· καὶ τῷ τοῦτο τοῦ λοιποῦ παραφυλάτ-
 τοντι ἐξεῖναι τὴν οἰκίαν ἐγείρειν ἐφ' ὅσον θελήσειεν ὕψο[υ]ς καὶ
 θυρίδας κατασκευάζειν τὰς καλουμένας παρακυπτικὰς καὶ φωτα-
 γωγούς εἴτε νέαν οἰκίαν βούλοιο κτίζειν εἴτε παλαιὰν ἀνανεοῦν,
 εἴτε διαφθαρεῖσαν ἐκ πυρὸς οἰκοδομεῖν.

ἐκ τῆς
αὐτῆςμθ^{ov}

<Scrimger. ed. 509>

15 Μηδαμῶς δὲ ἐκ τούτου τοῦ διαστήματος συγχωρεῖσθαι <ἀφαι-
 ρεῖν> τοῦ γείτονος ἀποψιν θαλάσσης εὐθείαν καὶ οὐ βεβιασμένην
 ἐξ οἰουδήποτε πλευροῦ τῆς οἰκίας, ἣν ὁ γείτων ἐστὼς ἔνδον ἐν
 τοῖς οἰκίοις ἢ καὶ καθήμενος ἔχει, μηδὲ παρατρέπων ἑαυτὸν
 ἐν τῷ παρακύπτειν εἰς τὸ πλάγιον καὶ βιαζόμενος ὥστερ ἰδεῖν
 20 θάλασσαν.

ἐκ τῆς
αὐτῆςv^{ov}f. 62^r

<Scrimger. ed. 509>

Μηδενὶ δὲ ἐξέστω κτίζοντι οἰκίαν, ἐν μέσῳ ὄντος στενωποῦ ἢ
 πλατείας ὑπὲρ τοὺς δέκα δύο πόδας διὰ τοῦτο παραιρεῖσθαι μέρος
 τῆς πλατείας ἢ τοῦ στενωποῦ, καὶ τῷ οἰκίῳ προσνέμειν οἰκο-
 25 δομήματι· οὐ γὰρ τὰ τῷ δημοσίῳ προσήκοντα βλάπτειν βουλό-
 μενοι καὶ τοῖς κτίζουσιν ἀπονέμειν, δέκα δύο ποδῶν εἶναι διάστημα
 ἐν μέσῳ τῶν οἰκιῶν διωρίσαμεν, ἀλλ' ὥστε μὴ στενώτερα εἶναι τὰ
 μεταξὺ τῶν οἰκιῶν διαστήματα καὶ πλέον, εἴπερ πλέον ὄντος, ἔχειν
 ὥς ἔχει, καὶ τοῦτο μειοῦσθαι μὴ συγχωροῦντες ἵνα τῇ πόλει τὰ
 30 οἰκεῖα περισώζηται δίκαια.

ἐκ τῆς
αὐτῆςνα^{ov}

<Scrimger. ed. 509—510>

Εἰ δὲ τὸ παλαιὸν οἰκοδόμημα κατὰ τὸ ἀρχαῖον σχῆμα τοιοῦτον
 ἦν ὥστε ἑλατον εἶναι τῶν δώδεκα ποδῶν μεταξὺ ἑκατέρας οἰκίας
 διάστημα, μὴ ἐξέστω παρὰ τὸ παλαιὸν σχῆμα ἢ ὑψοῦν τὸ οἰκο-

ἐκ τῆς
αὐτῆς

2 ἐμοῦ] μοῦ τῆς Const. Z | δώδεκα] ιβ' Const. Z || 11—12 φωταγωγούς εἴτε] φωταγωγούς, κατὰ
 τὴν θείαν νομοθεσίαν εἴτε Const. Z || 15 δὲ] deest in Const. Z | ἀφαιρεῖν] deest in F. Addidi ex
 Scrimger. || 18 τοῖς οἰκίοις] τοῖς ἰδίοις Const. Z || 23 δέκα δύο] δεκαδύο Const. Z || 26 δέκα
 δύο] δέκα καὶ δύο Const. Z || 27 στενώτερα] στενότερα Const. Z || 33 δώδεκα] ιβ' Const. Z

48

Întrucît constituția mea spunea că și cel care intenționează să construiască trebuie să lase între casa sa și casa vecinului un spațiu de douăsprezece picioare, dar îngăduia și un spațiu mai mic sau mai mare (decît acesta), lucru care produce cea mai mare confuzie (căci ceea ce este neclar nu-i potrivit pentru înlăturarea echivocului), poruncim limpede ca între o casă și alta să existe un spațiu de 12 picioare, care să se respecte începînd de la temelia construcției și pînă la punctul ei cel mai înalt și ca pe viitor, celui care respectă această distanță, să i se permită să-și ridice casa pînă la orice înălțime ar dori, și să facă și ferestre numite παρακυπτικαί¹ și ferestre obișnuite, fie că vrea să construiască o casă nouă, fie să refacă una veche, fie să reconstruiască o casă distrusă de un incendiu.

tot de
acolo

49

Cu nici un chip nu este îngăduit ca pe această distanță² să i se ia vecinului vederea la mare, directă și nestînjinită din orice parte a casei, vedere pe care vecinul o are stînd în interiorul casei sale în picioare sau așezat, fără a fi nevoit să se aplece într-o parte și să se forțeze ca să vadă marea.

tot de
acolo

50

Nimănui dintre cei care construiesc nu-i este îngăduit, în cazul în care la mijloc se află o străduță sau o stradă mai lată de douăsprezece picioare, să ia, pentru aceasta, o parte din lărgimea străzii și să o atribuie construcției sale; căci am stabilit ca între case să existe o distanță de douăsprezece picioare nu vînd să prejudiciem bunurile publice și să le atribuim celor care construiesc, ci (înțelegînd prin aceasta) să nu fie mai strîmte (de atît) spațiile dintre case; iar dacă strada e mai largă (de douăsprezece picioare), așa să rămînă, noi nepermițînd ca ea să fie micșorată, pentru ca drepturile proprii orașului să rămînă neștirbite.

f. 62^rtot de
acolo

51

Dacă prin aspectul ei inițial o clădire veche este astfel încît între (ea și) celelalte case se află un spațiu mai mic de douăsprezece picioare, nu este îngăduit ca ea să fie înălțată sau

tot de
acolo¹ Ferestre largi.² Este vorba de distanța de 12 picioare.

- δόμημα, ἣ θυρίδας ποιεῖν, εἰ μὴ δέκα πόδες εἶεν ἐν μέσῳ. τηνικαῦτα γὰρ παρακυπτικὰς μὲν ὁ κτίζων οὐ δυνήσεται ποιεῖν, οὐκ οὖσας πάλαι, ὥς εἴρηται· φωταγωγούς δὲ ποιήσει ἀπὸ ἐξ ποδῶν τοῦ πάτου εἰς ὕψος μηδαμῶς τὸ καλούμενον ψευδοπάτιον ποιεῖν
- 6 ἐν τῷ αὐτοῦ οἰκήματι τολμῶντος, φωταγωγοῦ θυρίδος κατασκευασθείσης κατὰ τὸ εἰρημένον τῶν ἐξ ποδῶν τὸ ὕψος καὶ σοφίζεσθαι τὸν νόμον· εἰ γὰρ τοῦτο ἐξεῖη, πάλιν αἱ φωταγωγοὶ διὰ τοῦ ψευδοπατίου παρακυπτικὴν πληρώσουσι χρεῖαν καὶ τὸν γείτονα βλάψουσιν, ὅπερ γίνεσθαι κωλύομεν· οὐδαμοῦ τὴν ἐκ τῶν συμφώνων
- 10 ἦτοι ἐπερωτημάτων ἀρμόζουσιν τοῖς κτίζουσι βοήθειαν ἀναιροῦντες.

νβ^{ov}

<Scrimger. ed. 510>

- Ἔτι δὲ τοῦ προτέρου νόμου κελεύοντος ἑκατὸν πόδας ἐξεῖναι τὰς οἰκίας εἰς ὕψος αἴρειν τὰς ἀπὸ τοῦ πυρὸς πρώην διαφθαρείσας,
- 15 εἰ καὶ παρὰ θαλάσσης ἄποψιν ἕτερος βλάπτοιο καὶ ταύτην ἀναιροῦντες τὴν ἀμβιβολίαν, θεσπίζομεν τοῦτο αὐτὸ κρατεῖν ἐπὶ τῶν ἐμπρησθεισῶν οἰκίῳν, εἴτε τῶν ἀνανεουμένων καὶ ἐπὶ τῶν οὐκ οὖσῳν μὲν πρότερον, κτιζομένων δὲ νῦν· μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πυρὸς μὲν βλάβην μὴ δεξαμένων, διὰ παλαιότητα δὲ ἣ καὶ
- 20 τινὰ οὖν ἄλλην αἰτίαν σαθρῶν γενομένων.

ἐκ τῆς
αὐτῆςνγ^{ov}

<Scrimger. ed. 510>

- Καὶ ἐπὶ πάσης οἰκίας οἰκοδομουμένης, ἑκατὸν ποδῶν εἴη διάστημα ἐν μέσῳ ἀμφιβαλλομένων τόπων, κωλύματος χωρὶς γίνεσθαι τε οἰκοδομήματα θεσπίζομεν, εἰ καὶ τῆς ἄλλοις διαφερούσης οἰκίας
- 25 τὴν ἐπὶ θάλασσαν ἄποψιν λυμαίνεται.

ἐκ τῆς
αὐτῆςνδ^{ov}

<Scrimger. ed. 510>

- Τὰς δὲ ἀπὸ μόνων μαγειρίων ἢ τῶν καλουμένων ἀποπάτων ἢ ἀφεδρώνων ἢ κλίμακος ἢ διαβάσεων πρὸς πάροdon μόνην χρησίμων ἢ καὶ τούτων, ἃ καλοῦσιν οἱ πολλοὶ βαστέρνια, ἄποψιν
- 80 εἰς θάλασσαν βλάπτειν ἐξέστω, καὶ ἐντὸς ἑκατὸν ποδῶν βούλοιτο τις οἰκοδομεῖν, εἰ καὶ δύο καὶ δέκα πόδες ἐν μέσῳ τυγχάνοιεν·

ἐκ τῆς
αὐτῆς

20 „τιναοῦν” || 27 “μαγειρίων” || 28 “ἀφεδρώνων” || 29 “βαστέρνια”

1 δέκα] ι' Const. Z || 4 ψευδοπάτιον] ψευδοπάτον Const. Z || 7—8 ψευδοπατίου] ψευδοπάτου Const. Z || 10—11 βοήθειαν ἀναιροῦντες] βοήθειαν (εἴπερ ὅλως ὑπάρχει τοιαύτη τίς) ἀναιροῦντες Const. Z || 13 ἑκατὸν] ρ' Const. Z || 18 ταῦτα δὲ] ταῦτα Const. Z || 22 ἑκατὸν] ρ' Const. Z || 24 θεσπίζομεν] deest in Const. Z || ἄλλοις Const. Z] ἄλλης F || 27 ἀποπάτων Const. Z] ἀπὸ πάντων F || 30 ἑκατὸν] ρ' Const. Z || 31 δύο καὶ δέκα] δυοκαίδεκα Const. Z

să i se facă ferestre schimbându-i-se vechea înfățișare, dacă între ea și casele vecine nu există un spațiu de (cel puțin) zece picioare; în acest caz, după cum s-a spus¹, cel care construiește nu va putea face ferestre largi, dacă mai înainte ele nu existau; ferestre simple va putea face la înălțimea de șase picioare de la sol, fără să cuteze cu nici un chip să încalce legea, făcînd în casa sa așa-numita podea falsă, pentru ca (de la aceasta) fereastra să fie așezată la înălțimea indicată, de șase picioare; căci dacă s-ar permite acest lucru, ferestrele simple ar deveni, datorită podelei false, ferestre largi și l-ar incomoda pe vecin, ceea ce oprim să se întîmple; nu anulăm însă nicicum sprijinul care le vine celor care construiesc din înțelegeri sau stipulații.

52

Și iarăși, deoarece legea de mai înainte îngăduia înălțimea de 100 de picioare (numai) pentru casele de curînd distruse de un incendiu, chiar dacă un altul era (astfel) incomodat în privința vederii la mare, înlăturînd și această neclaritate, stabilim prin această lege ca același lucru să fie valabil și pentru casele care, distruse de un incendiu, se refac, și pentru cele care, neexistînd mai înainte, se construiesc acum; apoi, și pentru cele care nu au suferit vătămarea focului, ci au putrezit, fie din pricina vechimii, fie din altă cauză.

tot de
acolo

53

În legătură cu construcția oricărei case, stabilim prin lege ca, dacă între ea și locurile care o înconjoară, există distanța de 100 de picioare, construcția să se facă fără nici o piedică, chiar dacă incomodează vederea la mare unei case care aparține altora.

tot de
acolo

54

Numai din bucătării, din așa-numitele private sau latrine sau de pe scară sau din locurile pe unde se trece spre ieșire sau din galeriile pe care mulți le numesc *basternia*, este îngăduit să fie stînjenită vederea spre mare chiar în cazul în care cineva vrea să construiască în interiorul distanței de 100 de

tot de
acolo

¹ Vezi paragraful 48.

ταῦτα δὲ παραφυλαχθῆναι θεσπίζομεν, ὅτε μὴ ὑπάρχει τινὶ σύμφωνον ἐπιτρέπον οἰκοδομεῖν.

νε^{ov}

«Scrimger. ed. 510»

- f. 62^v 5 Τοὺς δὲ κτίζοντας ἀπὸ συμφώνου τοῦ γείτονος ἐμμένειν τοῖς στοιχηθεῖσι· τηνικαῦτα γὰρ καὶ μὴ παραφυ // λαχθέντος διαστήματος, κατὰ τὸ σύμφωνον ἐπιτρέπομεν ἐγείρεσθαι τὰς οἰκοδομάς, εἰ καὶ βλάβτοιεν θαλάσσης ἀποψιν τοὺς συμφωνήσαντας ἢ τοὺς τὰς <ε> ἐκείνων οἰκίας διαδεξαμένους, ἐπειδὴ τὰ ἤδη τισὶν ὑπάρχοντα ἐκ συμφώνου δίκαια, οὐ προσήκει διὰ τῶν γενικῶν ἀναιρεῖσθαι
- 10 νόμων.

ἐκ τῆς
αὐτῆς

νε^{ov}

«Scrimger. ed. 511»

- Κἀκεῖνο δὲ νομοθετοῦμεν, ὥστε μὴ τὰς τῶν συκοφαντῶν κακοτεχνίας τοῖς ἐπιεικέσι λυμαίνεσθαι· πολλοὶ γὰρ φθόνῳ δίκας οὐκ ἀδικήματος τινὸς τοῖς οἰκοδομεῖν βουλομένοις ὑφαίνοντες,
- 15 ἀναβολῶν αὐτοῖς αἵτιοι γίνονται, ὥστε τὸν οἰκοδομεῖν ἀρξάμενον, εἴτα κωλυθέντα, καὶ τὸ ἔργον ἀτελὲς καταλιπεῖν ἠναγκασμένον, καὶ πρὸς τὸ δικαστήριον ἀφελκόμενον, τὸ χρεῖμα ἐξ οὗ τὴν οἰκίαν ἐγείρειν ἤλπισεν, ἀναλίσκειν περὶ τὴν δίκην. καί, τὸ πάντων ἀτοπώτατον, μετὰ τὸ ψήφου νικώσης ἐπιτυχεῖν, ἔτι καθάπερ
- 20 ἀλύτοις τισὶ συμπεπλέχθαι δεσμοῖς, τοῦ κωλύσαντος τὸ ἔργον προσχήματι μὲν ἐφέσεως τὰς κυρίας ἀναμένοντος, τῷ δὲ ἐμποδῶν γίνεσθαι τῇ οἰκοδομίᾳ ἐπὶ ταῖς τοῦ γείτονος συμφοραῖς εὐφραίνομένου· διάτοι τοῦτο προστάττομεν ἐπὶ τῶν τοιοῦτων ὑποθέσεων, εἰ ἔφεσις ἐπιδοθεῖ μὴ περιμένειν τὸν δικαστὴν τοὺς μακροὺς
- 25 τῶν ἐμπροθέσμων χρόνους, ἀλλὰ τέμνειν τὴν δίκην ταχέως, ἵνα μὴ τὸν οἰκοδομεῖν βουλόμενον καὶ μὴ δικαίως κωλυθέντα ζημίας ἀφορήτους ὑπομένειν.

ἐκ τῆς
αὐτῆς

8 ἤδη Const. Z] εἶδε F || 9 συμφώνου] συμφώνων Const. Z || 23 διάτοι. . . ἐπὶ] Προστάττομεν τοίνυν ἐπὶ Const. Z || 24—27 εἰ ἔφεσις . . . ὑπομένειν] εἰ ἔφεσις ἐπιδοθεῖ κατὰ τῶν τυπωθέντων παρὰ τοῦ διαγνώμονος, ἀμα τῷ δοθῆναι παρὰ τοῦ δικαστοῦ τὴν ἀναφορὰν ἦτοι τύπον ἔγγραφον καὶ μὴ παραφυλαχθείσης κυρίας· ἐξεῖναι τῷ νενικηκότι καὶ τῷ ἡττηθέντι ἀμα ἢ κατὰ μόνας εἰς τὸ δικαστήριον τῆς σῆς εἰσιέναι μεγαλοπρεπείας καὶ τοῦ ἀντιδίκου κληθέντος, κατὰ τὸ σύνθηδες εἰ ἄπεστι, τὸν ὅρον τοῦ διαιτητοῦ φανερόν ποιεῖν, ἵνα πάσης ἀναβολῆς ἐκκοπείσης, νόμιμον ἐπιτεθεῖ πέρας τῇ ὑποθέσει καὶ μὴ χειμῶνος εἰ τύχοι, παρόντος ἢ πλησιάζοντος, ἕως περιμένουσι τοὺς μακροὺς τῶν ἐμπροθέσμων χρόνους, τὸν οἰκοδομεῖν βουληθέντα καὶ μὴ δικαίως κωλυθέντα, ζημίας ἀφορήτους ὑπομένειν. Const. Z

picioare, numai să se lase între case un spațiu de 12 picioare; hotărîm ca toate acestea să se respecte numai atunci cînd cineva nu are vreo înțelegere care îi permite să construiască (astfel).

55

Cei care construiesc printr-o înțelegere cu vecinul, să respecte înțelegerea stabilită; căci atunci, chiar dacă nu se res-
pectă distanța legiuită, îngăduim să se ridice casele în conformitate cu înțelegerea, chiar dacă ele îi lezează pe cei care s-au înțeles sau pe cei care au moștenit casele acelora în privința vederii la mare, căci nu se cuvine ca drepturile pe care unii le au printr-o înțelegere, să fie anulate prin legi generale.

tot de
acolo
f. 62^v

56

Întărim prin lege și acest lucru, ca nu cumva urzelile sico-franților să aducă prejudicii celor care respectă legea; căci mulți oameni intentînd, din invidie, procese celor care vor să construiască, fără să existe un delict, le pricinuiesc acestora întîrzieri, deoarece acela care a început să construiască și apoi a fost oprit, este silit și să lase lucrarea neterminată, și, fiind dat în judecată, să cheltuiască pentru proces banii cu care spera să ridice casa; și, — lucru cel mai absurd din toate — după ce (acela care construiește) a obținut o sentință favorabilă lui, mai este încă legat cu legături ca și de nedezlegat, cît timp cel care a oprit lucrul așteaptă data fixată pentru judecarea apelului, bucurindu-se de suferințele pricinuite vecinului prin împiedicarea construcției; de aceea hotărîm în legătură cu astfel de pricini ca, dacă se dă drept de apel, judecătorul să nu fixeze un termen îndepărtat pentru judecată, ci să judece repede procesul ca nu cumva, cel care vrea să construiască și este pe nedrept împiedicat, să suporte pagube grele.

tot de
acolo

νζ^{ον}

<Scrimger. ed. 511>

Γινωσκέτωσαν δὲ πάντες ὅσοι κωλύειν ἐπιχειροῦσι τοὺς οἰκοδομοῦντας ὡς ἡττηθέντες καὶ τὰς ζημίας αὐτοῖς πάσας τὰς συμβάσας καταθήσουσι, καὶ τὴν τῶν ὑλῶν τιμὴν, ἃς εἰκὸς διαφθαρῆναι, ἢ χεῖρους γίνεσθαι ἐν τῷ τῆς δίκης χρόνῳ· καὶ τῶν οὐ δικαίως ἐπιχειρησάντων οἰκοδομεῖν, εἰ ἡττηθεῖεν καὶ τὰς ζημίας τῷ κεκωλυότῳ τὸ οἰκοδόμημα, καὶ δίκην εἰπεῖν περὶ τοῦτου ἡναγκασμένῳ κατατιθέντων.

ἐκ τῆς
αὐτῆςνη^{ον}

<Scrimger. ed. 512>

10 Θεσπίζομεν [τοῦ] μὴ τινὰς τῶν ἐργολάβων ἢ τεχνιτῶν ἀρξάμενους ἔργου, τοῦτο καταλιμπάνειν ἀτελέες, ἀλλ' αὐτὸν μὲν τὸν ἀρξάμενον λαμβάνοντα τὸν μισθόν, ἀναγκαζέτω πληροῦν τὸ ἔργον ἢ δίδοναι τὴν ἐντεῦθεν ζημίαν τῷ οἰκοδομοῦντι καὶ πᾶσαν τὴν ἐκ τοῦ μὴ τὸ ἔργον γενέσθαι γινομένην βλάβην· εἰ δὲ πένης
15 εἴη τυχὸν ὁ τοῦτο ἁμαρτῶν, πληγὰς τε λαμβανέτω καὶ ἐκβαλλέσθω τῆς πόλεως.

ἐκ τῆς
αὐτῆςνθ^{ον}

<Scrimger. ed. 512>

Μὴ κωλυέσθω δὲ ἕτερος τῆς αὐτῆς τέχνης τὸ παρ' ἐτέρου ἀρχθὲν ἐκπληροῦν, ὅπερ ἔγνωμεν τολμάσθαι κατὰ τῶν οἰκοδομούντων
20 οἰκίας παρὰ τῶν ἐργολάβων τεχνιτῶν, οὔτε αὐτῶν τὸ τέλειον ἀντιτιθέντων ὧν ἤρξαντο ἐργάζεσθαι, οὐδὲ ἐτέροις τὰ αὐτὰ ἔργα ἀναπληροῦν συγχωροῦντων, ἀλλ' ἐνεγκεῖν ἀφόρητον ζημίαν ἐντεῦθεν τοῖς τὰς οἰκίας κατασκευάζουσι μηχανωμένων. ὁ δὲ παραιτούμενος τὸ παρ' ἐτέρου ἀρχθὲν ἐκπληρῶσαι δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἕτερος ἤρξατο,
25 καὶ αὐτὸς παραπλησίαν τῷ καταλιπόντι τὸ ἔργον ὑπεχέτω δίκην.

ἐκ τῆς
αὐτῆς<ΤΙΤΛΟΣ Γ^{ος}>f. 63^r

ΕΠΑΡΧΙΚΑ ΑΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥ ΑΣΚΑΛΩΝΙΤΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ
ΤΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΟΣ, ΕΚ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΗΝΗ

<ΠΕΡΙ> ΜΕΤΡΩΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ

<Suall. ed. 115>

80 Ὁ ποῦς ἔχει παλαιστὰς 4· ὁ δὲ παλαιστής δακτύλους 4· ὁ πῆχυς <βιβλίον βον παλαιστὰς 8· ὁ δάκτυλος πρῶτος ἐστίν ὡσπερ καὶ ἡ μονὰς ἐπὶ τῆς Ἑξαβίβλου τιτλ.δον>

15 "ἁμαρτῶν" || 30 „πῆχυς“

10 Θεσπίζομεν τοῦ] Προνοεῖται δὲ ἡ σὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ ... Const. Z || 13 ζημίαν] συμβαλίσουσαν ζημίαν Const. Z || 14 γενέσθαι] deest in Const. Z || 21 ἀντιτιθέντων] ἐπιτιθέντων Const. Z | ὧν] οἷς Const. Z || 22 ἀλλ' ἐνεγκεῖν] ἀλλά ἐνεγκεῖν Const. Z || 28 ἐκ τῶν νόμων τῶν] ἐκ τῶν νόμων ἥτοι ἐθῶν τῶν Harm. || 29 μέτρων τὸ πρῶτον] πρῶτον περὶ μέτρων Harm. 30 Hoc in capite omnes numeri arabice scripti sunt.

57

Să știe toți cîți se apucă să-i împiedice pe cei care construiesc că, dacă pierd procesul, le vor plăti acestora atît toate pagubele pricinuite, cît și prețul materialelor care, în timpul procesului, cum e firesc, s-au distrus ori s-au degradat; iar dacă cei care s-au apucat să construiască în mod ilegal pierd procesul, ei sînt obligați să plătească daune celui care a împiedicat construcția și care a fost nevoit să-i dea în judecată pentru aceasta.

tot de
acolo

58

Întărim prin lege ca nimeni dintre antreprenorii sau dintre meseriașii care au început o lucrare să nu o lase neterminată, ci acela care a început lucrarea luînd simbrie, este silit să o termine sau să-i plătească celui care construiește paguba și toată stricăciunea care se produc prin faptul că lucrarea nu se face; dacă cel care greșește în acest fel se întîmplă să fie sărac, să fie bătut și alungat din oraș.

tot de
acolo

59

Să nu fie împiedicat un meseriaș de aceeași meserie să termine lucrarea începută de un altul, lucru pe care (după cum) am aflat, cutează să-l facă împotriva celor care construiesc case antreprenorii de meseriași care, neterminînd nici ei (lucrarea) pe care au început-o, nici altora neîngăduindu-le să o termine, uneltesc să producă astfel, o pagubă de nesuportat celor care construiesc case.

tot de
acolo

Cel care refuză să termine o lucrare începută de altul pe motiv că un altul a început-o, să primească o pedeapsă asemănătoare cu cel care a părăsit lucrul.

<TITLUL III>

f. 63^r

EDICTE ALE EPARHULUI DINTRE CELE <ADUNATE> DE ARHITECTUL IULIAN DIN ASCALON DIN LEGILE DIN PALESTINA

<1> MAI ÎNTÎI DESPRE MĂSURI

Piciorul are 4 lați de palmă; latul de palmă are 4 degete; cotul are 8 lați de palmă; degetul este primul <între măsuri>.

<cartea
a II-a a
Hexabi-
blului titlu
al 4 lea>

- τῶν ἀριθμῶν· καὶ ἡ παλαιστὴ ἔχει δακτύλους. 4· ὁ πῆχυς ἔχει πόδας $1\frac{1}{2}$, ἥτοι παλαιστὰς ἕξ· τὸ βῆμα ἔχει πῆχεις δύο, ἥτοι πόδας 3, παλαιστὰς 12· ἡ ὀργυιὰ ἔχει βήματα δύο, ἥτοι πῆχεις 4, ἥτοι πόδας 6, ἥγουν σπιθαμὰς 9, δακτύλους 4· ἡ ἀκαίνα ἔχει ὀργυιάς $1\frac{1}{2}$, ἥτοι πῆχεις 6, ἥτοι πόδας 9, παλαιστὰς 36· τὸ πλῆθρον ἔχει ἀκαίνας 10, ἥτοι ὀργυιάς 15, ἥτοι βήματα 30, πῆχεις 60, πόδας 90· τὸ στάδιον ἔχει πλῆθρα 6, ἥτοι ἀκαίνας 60, ἥτοι οὐργίας 100, βήματα 240, πῆχεις 400, πόδας 600· τὸ μίλιον κατὰ μὲν Ἑρατοσθένην καὶ Στράβωνα τοὺς γεωγράφους ἔχει σταδίου 8 καὶ τρίτον ἥτοι οὐργίας ἡ ὀργυιάς 836· κατὰ δὲ τὸ νῦν κρατοῦν ἔθος, στάδια μὲν ἔχει $7\frac{1}{2}$, ἥτοι οὐργίας 750, ἥτοι βήματα 1500, πῆχεις 6. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὥς τὸ νῦν μίλιον, ἥτοι τῶν $7\frac{1}{2}$ σταδίων οὐργίας μὲν γεωμετρικάς, ὥς ἔφημεν, ἔχει 750, ἀπλᾶς δὲ 840, αἱ γὰρ ἕκατον ὀργυιαὶ γεωμετρικαὶ 112 ἀποτελοῦσιν ἀπλᾶς οὐργίας.

σχόλιον
ἐκ τοῦ
αὐτοῦ

«2» ΠΕΡΙ ΚΤΙΣΜΑΤΟΣ ΒΑΛΑΝΕΙΟΥ

<Suall. ed. 115>

- Χρὴ τὸν ἐπιχειροῦντα κτίζειν ἰδιωτικὸν βαλανεῖον ἀφιστᾶν τοῦ γείτονος τὰς καμίνους, εἰ μὲν νοτιώτερον εἴη τὸ γινόμενον βαλανεῖον ἢ δυτικώτερον τοῦ γείτονος ἔχοντος δευτέραν ἢ τρίτην θέσιν καὶ θυρίδας ἀποβλεπούσας εἰς τὸ αὐτὸ βαλανεῖον, πῆχεις 20· χειμερινῶν γὰρ ὄντων τῶν ἀνέμων, οὐ συνεχῶς μὲν ἀνοιγῇσονται αἱ τοῦ γείτονος θυρίδες, διασκορπισθήσεται δὲ καὶ ἀναλωθήσεται ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ ἀνέμου ἢ τοῦ πυρὸς ἀκμή· εἰ δὲ βορειότερον ἢ ἀνατολικώτερον εἴη τοῦ γείτονος τὸ περιβάτον, δευτέρας ἢ τρίτης θέσεως οὔσης τοῦ γειτνιῶντος καὶ θυρίδων ὑπανεωγμένων ἐπὶ τὸ αὐτὸ περιβάτον, τηνικαῦτα ἀφιστᾶν τὸν κτίζοντα τὸ εἰρημένον περιβάτον πῆχεις οὐκ ἐλάττους τῶν τριάκοντα, θερινῶν γὰρ ὄντων τῶν ἀνέμων καὶ τῶν θυρίδων συνεχῶς ἀνοιγομένων, βλάβη τις προσγενήσεται τῷ τὴν οἰκίαν ἔχοντι· φρακτῶν δὲ ὄντων τῶν τοίχων τῶν ἀποβλεπόντων εἰς αὐτὸ τὸ περιβάτον, τῶν εἰρημένων μέτρων τὸ τρίτον διδόνθω τῷ κτίζοντι· εἰ δὲ μονόστεγοι, τούτεστιν ἐπίπεδοι εἰσιν οἱ οἴκοι, θύρας ἢ θυρίδας ἔχοντες ἀποβλεπούσας, ὥς εἴρηται, τὸ αὐτὸ τοῖς φρακοῖς δεδοθῶ· εἰ δὲ φρακτοὶ εἰσιν οἱ τοῖχοι τῶν τοιούτων ἐπιπέδων, τῶν ἐπὶ ὑπερώων μέτρων δεδοσθω τὸ ἕκτον· καὶ ταῦτα μὲν ἐν πόλει· ἐν δὲ χωρίοις, τῶν εἰρημένων μέτρων τὸ ἡμισυ.

ἐκ τῆς
αὐτῆς

10 „Στράβωνα” || 34 “ὑπερώων” constanter || 35 “ἕκκτον”

3 ὀργυιά] οὐργιά Harm. || 16 Περὶ κτίσματος βαλανείου] Περὶ βαλανείου κτίσματος Harm. || 19 δυτικώτερον] δυσιχώτερον Harm. || 20—21 πῆχεις 20] πῆχεις κ’ Harm. || 21—22 μὲν... θυρίδες] μὲν αἱ τοῦ γείτονος ἀνοιγῇσονται θυρίδες Harm. || 27 τριάκοντα] λ’ Harm. || 30 εἰς] πρὸς Harm. || 33 δεδοσθω] διδόνθω Harm. || 34 τῶν ἐπὶ ὑπερώων] ἐπὶ τῶν ὑπερώων Harm.

ca monada între numere; latul de palmă are 4 degete; cotul are $1\frac{1}{2}$ picioare, adică șase lați de palmă; pasul are doi coți, adică 3 picioare, adică 12 lați de palmă; stînjenu are doi pași, adică 4 coți, adică 6 picioare sau 9 palme și 4 degete; akenă are $1\frac{1}{2}$ stîjnjeni, adică 6 coți, adică 9 picioare < sau > 36 de lați de palmă; plethru are 10 akene, adică 15 stîjnjeni, sau 30 de pași, sau 60 de coți sau 90 de picioare; stadiu are 6 plethri, adică 60 de akene, adică 100 de stîjnjeni, sau 240 de pași, sau 400 de coți sau 600 de picioare; mila, după geografii Eratostene și Strabo, are 8 stadii și o treime sau 836 de stîjnjeni; după obiceiul care acum este în vigoare, are $7\frac{1}{2}$ stadii sau 750 de stîjnjeni, sau 1 500 de pași și 6 coți. Trebuie să se știe că mila de acum sau cea de $7\frac{1}{2}$ stadii, are după cum am spus, 750 de stîjnjeni geometrice, însă 840 de stîjnjeni simpli; căci o sută de stîjnjeni geometrice, fac 112 stîjnjeni simpli.

scolie
tot de
acolo

<2> DESPRE CONSTRUIREA UNEI BĂI

Cel care se apucă să-și clădească o baie proprie, trebuie să așeze cuptoarele la douăzeci de coți depărtare de vecin, dacă baia se află la miazăzi sau la apus de casa vecinului, care are două sau trei etaje și ferestre care dau spre această baie; căci, dinspre aceste părți suflînd vînturile de iarnă, ferestrele vecinului nu vor fi deschise des, iar tăria focului va fi împrăștiată și slăbită de vîntul umed; dacă însă baia se află la miazănoapte sau la răsărit de casa vecinului care are două sau trei etaje și ferestrele ei se deschid spre această baie, atunci cel care construiește amintita baie, să se îndepărteze cu nu mai puțin de treizeci de coți, fiindcă din aceste părți suflă vînturile de vară și ferestrele, deschizîndu-se adesea, se va pricinui vreo vătămare celui care are casa, dar, dacă zidurile < vecinului > ce dau spre această baie, nu au deschizături, să se lase de către cel care construiește a treia parte din distanța de mai sus; în cazul în care casele sînt fără etaj, dar au uși și ferestre care dau spre baie, să se respecte distanța indicată pentru zidurile oarbe; dacă însă zidurile unor astfel de case fără etaj sînt oarbe, să se lase a șasea parte din distanța de mai sus; aceste distanțe sînt indicate pentru oraș; la sate să se respecte jumătate din măsurile arătate.

tot de
acolo

<3> ΠΕΡΙ ΑΡΤΟΚΟΠΕΙΟΥ

< Suall. ed. 116—117>

Τὸν ἐκ νέου κατασκευάζοντα ἀρτοκοπεῖον ἐν μὲν πόλει ἀφιστᾶν τοῦ γείτονος τὸν τοῦ φούρνου οἶκον εἰς ὑψηλὸν ὑπαίθρου τόπον ὄντα πῆχεις ἕξ, εἰ τοῦ γείτονος εἴη τὰ οἰκήματα ἐπίπεδα μόνον· αὕτη δὲ δίδεται ἢ τοῦ ὑπαίθρου τόπου ἀπόστασις διὰ τὰς γινο-
 5 μένας ἀπὸ τῶν τοιούτων ταῖς οἰκίαις καύσεις· εἰ δὲ δευτέραν ἢ τρίτην ἢ καὶ ἐτέρας θέσεις ἔχει ὁ // γείτων, τηνικαῦτα τὸν ἀρτοκοπεῖον ποιῶντα ἀφιστᾶν τὸν τοῦ κλιβάνου οἶκον τοῦ γείτονος, τὸ μὲν αὐτὸ τοῦ ὑπαίθρου διάστημα τὸ εἰρημένον· ἔνεκα δὲ τοῦ
 10 μὴ καπνίζεσθαι στοιχειώσαν τῷ διμοίρῳ μέρει τῶν ἐπὶ τοῖς περιβάτοις εἰρημένων· ἢ μὲν γὰρ τοῦ περιβάτου συνεχῆς καὶ ἄπαυστος καῦσις, ἢ δὲ τοῦ κλιβάνου μερική, ἥτις ἐστὶ τῷ πλείονι μέρει ἐν νυκτὶ γινομένη· καὶ ταῦτα μὲν ἐν πόλει, ἐν δὲ κώμας ἢ προαστείαις, τῶν εἰρημένων τὸ ἥμισυ.

ἐκ τῶν αὐτῶν

f. 63^v

15 Ἦγουν, εἰ μὲν νοτιώτερον εἴη τὸ κτιζόμενον ἀρτοκοπεῖον ἢ δυσικώτερον τοῦ γείτονος ἔχοντος δευτέραν ἢ τρίτην θέσιν καὶ θυρίδας ἀποβλεπούσας εἰς τὸ αὐτὸ ἀρτοκοπεῖον, πῆχεις ἀφιστᾶν τοῦ γείτονος μόνας 13· εἰ δὲ βορειότερον ἢ ἀνατολικώτερον εἴη τοῦ γείτονος τὸ ἀρτοκοπεῖον, δευτέρας ἢ τρίτης θέσεως οὔσης τοῦ γειτνιῶντος καὶ
 20 θυρίδων ὑπανεωγμένων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀρτοκοπεῖον, τηνικαῦτα ἀριστᾶν τὸν κτιζόντα τὸ ἀρτοκοπεῖον τοῦτο πῆχεις οὐκ ἐλάττους τῶν εἴκοσι· φρακτῶν δὲ ὄντων τῶν τοίχων καὶ ἀποβλεπόντων πρὸς αὐτὸ τὸ ἀρτοκοπεῖον, τῶν εἰρημένων μέτρων τὸ τρίτον διδόνθω τῷ κτιζόντι· εἰ δὲ μονόστεγοι, τουτέστιν ἐπίπεδοί εἰσιν οἱ οἶκοι, θύρας
 25 καὶ θυρίδας ἔχοντες ἀποβλεπούσας καθὼς εἴρηται, τὸ αὐτὸ τοῖς φρακτοῖς διδόνθω· εἰ δὲ φρακτοὶ εἰσιν οἱ τοῖχοι τῶν τοιούτων ἐπιπέδων, τῶν ἐπὶ τῶν ὑπερώων μέτρων διδόνθω τὸ ἕκτον· καὶ ταῦτα μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει φησὶ διὰ τὸν μὲν νότιον ἄνεμον χειμερινὸν εἶναι, ἐν δὲ τῷ χειμῶνι οὐ συνεχῶς αἱ τοῦ γείτονος
 30 θυρίδες ἀνοίγονται· τὸν δὲ βορρᾶν θερινόν, ἐν δὲ τῷ θέρει συνεχῶς αἱ τοῦ γείτονος θύραι ἀνοίγονται καὶ βλάβη τις ἐντεῦθεν γενήσεται τῷ τὴν οἰκίαν ἔχοντι· ἐν δὲ ἄλλαις πόλεσιν ἐπειδὴ τάναντία συμβαίνει, τὸν μὲν νότον θερινόν ἄνεμον εἶναι, τὸν δὲ βορρᾶν χειμερινόν, εἰ καὶ τάναντία τούτοις ἐν ταύταις ταῖς πόλεσι δοίημεν,
 35 ἡγουν τῷ μὲν νοτιωτέρῳ περισσοτέραν ἀπὸ τοῦ γείτονος τὴν ἀπόστασιν, τῷ δὲ βορειωτέρῳ ὀλιγωτέραν, τάχ' ἂν οὐκ ἀπεικότως ποιοῖμεν.

Ἑρμηνεία
ἐκ τοῦ αὐτοῦ

35 "περισσοτέρα"

4 ὄντα] deest in Harm. || 13 γινομένη Harm.] γινομένη F || 15 in marg. Ἑρμηνεία] Ἑξήγησις Harm. || 18 μόνας 13] ἡγ' μόνας Harm. || 21 τὸ ἀρτοκοπεῖον τοῦτο] τὸ εἰρημένον ἀρτοκοπεῖον Harm. || 22 εἴκοσι] κ' || Harm. || 23 τρίτον Harm.] περιττόν F || 31 θύραι] θυρίδες Harm. || 32 ἐν δὲ ἄλλαις πόλεσιν] Ἐν δὲ τῇ Θεσσαλονίκῃ Harm. || 34 ἐν ταύταις ταῖς πόλεσι] ἐν ταύτῃ Harm. || 37 ποιοῖμεν Harm.] ποιῆμεν F

<3> DESPRE BRUTĂRIE

Cel care clădește o brutărie nouă în oraș, trebuie să așeze casa cuptorului pe un loc care este înalt și deschis, la șase coți de casa vecinului, numai dacă aceasta este fără etaj; se indică această distanță a locului deschis, din pricina incendiilor care se produc de la astfel de clădiri; dacă însă vecinul are o casă cu două, cu trei sau mai multe etaje, // atunci cel care face brutăria, să așeze casa cuptorului la aceeași depărtare de casa vecinului cu cea indicată pentru locul deschis; pentru a nu se afuma casele vecinului, să se respecte jumătate din distanțele indicate pentru băi, căci încălzirea băii se face continuu și fără încetare, pe când aceea a brutăriei numai din când în când și mai ales în timpul nopții; aceste măsuri să se respecte la oraș; la sate sau în suburbii, — jumătate din distanțele indicate.

tot de
acolof. 63^v

Deci, dacă se clădește o brutărie la miazăzi sau la apus de casa vecinului care are două sau trei etaje și ferestre care dau spre această brutărie, atunci aceasta trebuie să fie depărtată de vecin cu cel puțin treisprezece coți; iar dacă brutăria se află la miazănoapte sau la răsărit de vecinul a cărui casă are două sau trei etaje și ferestre care se deschid spre acea brutărie, atunci cel care clădește brutăria să o depărteze la cel puțin douăzeci de coți; când spre brutărie dau ziduri fără deschizături (oarbe), cel care clădește trebuie să lase a treia parte din distanța arătată; dacă însă casa este joasă, adică are un etaj și ferestrele și ușile ei sînt așezate după cum s-a spus, atunci se respectă aceeași distanță ca pentru casele cu ziduri fără deschizături; iar dacă zidurile unei case cu un singur etaj nu au deschizături, atunci se lasă o distanță de șase ori mai mică decît cea prevăzută pentru casele înalte; aceasta în ceea ce privește Constantinopolul, unde vîntul de miazăzi bate iarna și iarna ferestrele vecinului nu se deschid așa des, iar vîntul de miazănoapte bate vara, iar vara ferestrele vecinului se deschid des și fumul vatămă pe cel care are casa; deoarece în alte orașe se întîmplă invers, adică vîntul de miazăzi suflă vara, iar cel de miazănoapte iarna, dacă pentru aceste orașe dăm distanțele invers, anume la miazăzi să se lase o distanță mai mare, iar la miazănoapte una mai mică, nu o facem fără motiv.

Lămurire
tot de
acolo

<4> ПЕРІ ФОРНОТ КЕРАМЕΙΚΟΥ

>Snull. ed. 117-118>

ለግብርና
ለግብርና

[illegible]

I. 64r

20

5. ПЕРІ ТРІВАРІОУ

<Suall. ed. 118>

အထူးစာအုပ်
အထူးစာအုပ်

[illegible]

„Λαοταγζαχλνϕ,, 61 || „Συκινϕαδζα,, 9

3 ἐπλη[γ] Harm. || 5—6 πρὸς τὸν | πρὸς αὐτὸν τὸν Harm. || 8 διωκώτερος | διωκώτερος Harm. || 10 δεκαθῶ Harm. || 17 πηχέας 15 | πηχέας 1ε Harm. || 18 τεταχυνάα λ' Harm. || 24 ἔχει Harm. || 26 ο' τόπος οὐτός | οὐτός ο' τόπος Harm. || πηχέας 8 | πηχέας 9 Harm. || 28 γ' | καὶ Harm. | πηχέας 4 | πηχέας δ' Harm. || 29 οὖσαν Harm. || οὖσαν F tamen cf. infra 25 οὖσαν || 34 πηχέας 24 | πηχέας κδ' Harm. || 36 δῶδ | δῶδ Harm.

<4> DESPRE CUPTORUL DE OALE

Cel care clădește într-un sat un cuptor de oale trebuie să-l așeze la douăzeci de coți depărtare de casa vecinului, dacă aceasta are două, trei sau mai multe etaje și ferestre care dau spre acest cuptor; căci folosirea cuptorului și lucrul în olărie se face numai atunci când suflă vânturile despre care s-a vorbit¹; dar dacă cuptorul se află la miazăzi sau la apus de casa vecinului ale cărei ferestre sau uși dau spre cuptor, atunci (cel care construiește cuptorul) să-l așeze la distanța de 12 coți de casă, fiindcă din acea parte suflă vânturile de iarnă și atunci nu se lucrează în olărie; atunci când casele nu au deschideri sau sînt joase, cuptorul să fie așezat la o treime din distanța indicată mai sus; în cazul în care există mai dinainte o olărie și un alt vecin vrea să construiască una nouă lângă ea, el trebuie să se depărteze cu 15 coți de cuptorul vecin, dacă acesta se află la răsărit sau la miazănoapte; iar dacă primul cuptor se află la miazăzi sau la apus de cuptorul care urmează să se clădească, atunci să se lase o distanță de treizeci de coți; aceleași distanțe, <stabilite> în raport cu vînturile, să se respecte și în cazul ariilor.

tot de
acolo

<5> DESPRE GHIPSĂRIE

f. 64^r

Dacă cineva vrea să facă un cuptor de ghips la sat sau la oraș, trebuie să-l așeze departe de casa vecinului; dacă aceasta are un singur etaj și ferestre care dau spre locul cuptorului, iar locul pentru cuptor, aflat la răsărit sau la miazănoapte, este gol și neacoperit, atunci cuptorul trebuie așezat la distanța de 8 coți (de casa vecinului); dacă locul pentru cuptor se află la apus sau la miazăzi, iar casele vecinului au un singur etaj și uși care dau spre cuptor, la 4 coți; iar dacă locul cuptorului este acoperit și ferestrele vecine sînt întoarse spre el, nu-i este îngăduit celui care clădește cuptorul să-i facă portic; căci fumul, intrînd prin ferestre îl va înăbuși pe vecin; dar dacă casa vecinului are două, trei sau mai multe etaje și ferestre care dau spre ghipsărie, (atunci) cuptorul trebuie așezat la distanță de 24 de coți de zidul vecinului; dacă însă zidul (casei vecine) este orb, neavînd nici ferestre, nici uși, atunci i se îngăduie celui care are cuptorul să-l așeze la distanța de numai doi coți și acest lucru să-l facă

tot de
acolo

¹ Adică vîntul de miazănoapte și cel de răsărit care suflă vara.

κρούειν δὲ ἢ κόπτειν τὴν γύψον μὴ ἐξεῖναι πρὸς τῷ τοῦ γείτονος τοίχῳ, ἀλλ' ἀφίστασθαι ἐν ταῖς κοπαῖς τοῦ τοίχου τοῦ γείτονος πῆχεις ἕξ· οἶδε γὰρ καὶ ἡ τῶν καπνῶν προσβολὴ τοὺς τοίχους διαλύειν.

5

<6> ΠΕΡΙ ΦΟΥΡΝΟΥ ΤΗΣ ΑΣΒΕΣΤΟΥ

< Suall. ed. 119 >

Τὸν ἐθέλυντα φούρνον τῆς ἀσβέστου κατασκευάζειν χρὴ ἀφίστασθαι πάσης οἰκῆσεως δευτέρας ἢ τρίτης θέσεως ἢ καὶ τῶν ἐφεξῆς περαιτέρω καὶ λοιπῶν πῆχεις ἑκατὸν ἀπὸ παντὸς κλίμακος ἀνέμου· δριμυτέρα γὰρ καὶ λοιμώδης σφόδρα ἢ ἀπ' αὐτῆς ἀτμῖς· ἄλωνος δὲ ἀφίστασθαι ταύτην τὴν κάμινον πῆχεις 50.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<7> ΠΕΡΙ ΘΕΡΜΟΒΡΟΧΩΝ ΚΑΙ ΒΑΦΕΩΝ

< Suall. ed. 119 >

Ἡ τῶν θερμοβρόχων καὶ βαφέων ἐργασία διὰ πυρὸς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ συνεχῆς οὔσα τοὺς ἐπικειμένους οἴκους λυμαινεται· οὐ χρὴ οὖν, εἴπερ ἐπίπεδος ὁ ἐτέρου οἶκος ἔστιν, ὁ ἐτέρου δὲ ἐπικείμενος, τὴν καῦσιν γίνεσθαι ὑπ' αὐτούς· καθὼς γὰρ εἴρηται, πολλή τε, καὶ συνεχῆς οὔσα ἡ καῦσις οὐ μόνον λοιμὸν τοῖς ἐπικείμενοις τίκτει, ἀλλὰ καὶ κίνδυνον αὐταῖς ταῖς οἰκίαις ἀπὸ τοῦ πυρὸς προστίθῃσι· χρὴ οὖν μὴ μόνον τούτους μὴ εἶναι ὑπὸ τοῦς ἀλλοτρίους οἴκους, ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' ἐκάτερα ὑπερώων οἰκῶν ἀφίστασθαι πῆχεις ἕξ καὶ δέμοιρον, διαλυθήσεται δὲ ὁ καπνὸς πρὸ τῶν ἕξ καὶ δέμοιρον πηχῶν.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<8> ΠΕΡΙ ὙΕΛΟΥΡΓΩΝ ΚΑΙ ΣΙΔΗΡΟΥΡΓΩΝ

< Suall. ed. 119—120 >

Ὑελουργοὺς καὶ σιδηρουργοὺς, τοὺς ἐργαζομένους τὰς ἀξίνας καὶ τὰς ἄμμας καὶ τὰ τοιαῦτα μεγάλα ὄργανα καὶ ἀνδριαντοπλάστας οὐ χρὴ ἐν αὐταῖς ταῖς πόλεσι τὰ τοιαῦτα ἐργάζεσθαι· εἰ δὲ ἀνάγκη τις γένηται τούτους κατοικεῖν τὰς πόλεις καὶ τὰς τούτων ἐργασίας ἐν αὐταῖς γίνεσθαι, εἰς τοὺς ἀπωκισμένους καὶ ἰδιάζοντας τῶν πόλεων τόπους δεῖν ταύτας ἐργάζεσθαι· πολὺς γὰρ ὁ ἀπὸ τοῦ πυρὸς πέλων κίνδυνος τοῖς οἰκήμασι καὶ τοῖς σώμασι συνεχῆς λοιμὸς γίνεται.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

2 τοῦ τοίχου τοῦ γείτονος] τοῦ τοῦ γείτονος τοίχου Harm. || 3 ἕξ]ς' Harm. || 10 πῆχεις 50] πῆχεις ν' Harm. || 18 ὑπὸ Harm.] ἀπὸ F || 20 ἕξ]ς' Harm. διαλυθήσεται] διαχυθήσεται Harm. || 21 ἕξ]ς' Harm.

din pricina stricăciunii care să pricinuiește zidului de la foc ; de asemenea nu-i este îngăduit stăpînului cuptorului să bată sau să taie ghips lîngă zidul vecinului, ci trebuie să se depărteze de acesta cu 6 coți ; căci se știe că fumul strică zidurile.

<6> DESPRE CUPTORUL PENTRU ARDEREA VARULUI

Cel care vrea să facă un cuptor pentru arderea varului, trebuie să se depărteze la 100 de coți de orice casă cu două, trei sau mai multe etaje, ca și de alte clădiri, ori din ce parte ar bate vîntul ; căci vaporii care se produc de la acesta sînt și înțepători și foarte urît mirositori. Acest cuptor trebuie așezat la cincizeci coți depărtare de o arie.

tot de
acolo

<7> DESPRE CEI CARE CURĂȚĂ STOFE¹ ȘI DESPRE BOIANGII

Meșteșugul celor care curăță stofe și al boiangiilor care lucrează fără întrerupere cu focul, pricinuiește vătămare caselor de deasupra ; deci, dacă casa unuia din aceștia se află la parter iar la etaj locuiește altcineva, nu trebuie să se facă foc dedesubt, căci după cum s-a spus, focul fiind puternic și continuu, nu numai că-i îmbolnăvește pe cei care locuiesc deasupra, dar chiar pune în primejdie aceste case din pricina focului ; așadar, nu numai că astfel de ateliere nu trebuie așezate la parterul unor case străine, dar trebuie așezate la o distanță de șase coți și jumătate de o parte și de alta, față de casele înalte, căci fumul se va risipi în văzduh înainte de acești șase coți și jumătate.

tot de
acolo

<8> DESPRE STICLARI ȘI FIERARI

Sticlarii și fierarii care fac topoare, sape (seceri) sau alte asemenea unelte mari, ca și cei care toarnă statuile în bronz, nu trebuie să practice astfel de meserii în orașe ; dacă însă necesitatea impune ca ei să locuiască în orașe și să-și practice meseria acolo, atunci trebuie ca astfel de ateliere să lucreze în locuri nepopulate și izolate de orașe ; căci focul e foarte primejdios pentru case și foarte dăunător pentru oameni.

tot de
acolo

¹ Cuvîntul care apare în textul grec, θειμοβόχων, este un hapax. A fost tradus astfel de către editorii textului lui Armenopol, ținîndu-se seama de faptul că, în alte texte, curățătorii de stofe sînt menționați alături de boiangii.

<9> ΠΕΡΙ ΑΜΜΥΔΑΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΑΠΗΛΕΙΩΝ

f. 64^v

<Suall. ed. 120>

Ἡ τῶν ἀμμουδαρίων καὶ καπηλείων τέχνη οὐ μόνον τὴν ἀπὸ <τοῦ> πυρὸς ἔχει λύμην, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐλαίου ἀτμὶς βλάβην ἐπάγει τοῖς σώμασιν· ὅθεν χρὴ μὴ ὑποκεῖσθαι τούτους ἄλλοτρίας οἰκίαις· ἐν πόλει δέ φημι ἵνα μὴ ἡ ἀπὸ τούτων ἀτμὶς ταῖς ἐπικειμέναις προσβάλλουσα οἰκίαις τοῖς ἐνοικοῦσι τὰς εἰρημένας βλάβας παρέχῃ· καὶ τῶν παρ' ἑκατέρου δὲ παρακειμένων χρὴ ἀφιστάναι τὰς τούτων θύρας πήχεις τρεῖς καὶ τρίτον.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<10> ΠΕΡΙ ΣΧΟΙΝΟΠΛΟΚΩΝ ΚΑΙ ΕΡΙΟΠΛΥΤΩΝ

<Suall. ed. 120>

Αἱ τῶν σχοινοπλόκων καὶ ἐριοπλυτῶν τέχναι τοῖς πολλοῖς οὐ δὲ νομίζεται λυμαίνεσθαι· ἔστι δὲ ἀπὸ τούτων οὐκ ὀλίγη βλάβη καὶ κίνδυνος· θυμιῶσι γὰρ πολλάκις τὸ θεῖον καὶ πρῶτον μὲν ἡ τούτων ὁδμὴ ἀηδὴς οὔσα πολλὴν δυσωδίαν τοῖς ἐνοικοῦσι παρέχει· πολλάκις δὲ καὶ θυμιῶντες, ἐνῶσιν ὑπὸ τοὺς σχοίνους ἢ τὸ ἔριον τὸ πῦρ καὶ τὸ θεῖον, καὶ ἀπὸ τούτων συνεχῆς καῦσις προσγίνεται τοῖς οἰκήμασι τοῖς παρακειμένοις· μάθησις γὰρ τούτων ἡ πείρα· πολλάκις γὰρ καῦσις ἐγένετο τοῖς τοιούτοις οἰκήμασιν· ὅθεν χρὴ μονάζειν τοὺς τοιούτους οἴκους καὶ μὴ ἐτέροις ἐπισυνάπτεσθαι· εἰ δὲ ἀνάγκη τις γίνεται καὶ τούτους κατοικεῖσθαι καὶ ἐπισυνάπτεσθαι ἐτέραις οἰκίαις, χρὴ τὸν τούτων δεσπότην ἐγγράφως ποιεῖν τοῖς παρακειμένοις, ὥς οὐ θυμιάσει ἐμπύρῳ κέχρηται ἐν τοῖς ἔχουσιν οἴκοις σχοίνους.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<11> ΠΕΡΙ ΓΑΡΕΨΩΝ

<Suall. ed. 120—121>

Ἡ τέχνη τῶν γαρεψῶν καὶ ἡ τῶν τυροποιῶν οὐ τὴν τυχοῦσαν ποιεῖ τοῖς παρακειμένοις βλάβην· πολλὴ γὰρ ἡ ἀπ' αὐτῆς ἀτμὶς, δυσώδης τε ἀμέτρως ἐστὶ καὶ ἐπιβλαβὴς ἐπὶ πολὺ διάστημα· ὅθεν χρὴ τοὺς τοιούτους παντάπασιν μὲν πόλιν μὴ οἰκεῖν μηδὲ κώμην· εἰ δὲ χρεῖα τούτων εἴη πρὸς τὰς χρήσεις τῶν πόλεων καὶ τῶν κωμῶν, ἀφιστάναι στάδια τούτους δεῖ τρία.

Εἰδέναι δὲ χρὴ ὥς ταῦτα πάντα τὰ προειρημένα, ἐπὶ τῶν ἐκ νέου κατασκευαζόντων εἴρηται· εἰ δὲ χάρται εἰσὶ παλαιοὶ ἢ καὶ δουλεία προλαβοῦσα, κεχρηῆσθαι δεῖ τοῖς ἐξ ἀρχῆς περὶ αὐτῶν συμπεφωνημένοις.

ἐκ τῶν
αὐτῶνσχόλιον
ἐκ τοῦ
αὐτοῦ

2 καὶ καπηλείων] καὶ ἡ καπηλείων Harm. || 2—3 τοῦ πυρὸς Harm.] πυρὸς F || 7 παρ' ἑκατέρου] παρ' ἑκατέρω Harm. || 14 τὸ ἔριον] τὴν ἑρέαν Harm. || 22 σχοίνους Harm.] σχοίνοις F || 29 ἀφιστάναι] ἀφιστάναι Harm. || 31 δουλεία] δουλεία τις Harm.

<9> DESPRE CEI CARE STORC UNTDELEMN¹ ȘI DESPRE POVARNAGIIf. 64^v

Meșteșugul celor care fac untdelemn și al povarnagiilor este primejdios nu numai din pricina focului, dar și a vaporilor de untdelemn care vatămă trupurile; de aceea astfel de ateliere nu trebuie așezate la parterul unor case străine; aceasta o spun pentru oraș, ca nu cumva vaporii ajungind la etajele de sus (ale casei), să pricinuiască celor care locuiesc acolo pomenitele vătămări; ușile acestor ateliere trebuie așezate la distanța de trei coți și o treime de o parte și de alta față de casele vecine.

tot de
acolo

<10> DESPRE FRÎNGHIERI ȘI DESPRE SPĂLĂTORII DE LÎNĂ

Meșteșugul frînghierilor și al spălătorilor de lînă este socotit de mulți ca nevătămător; nu mică este însă vătămarea și primejdia de la aceștia; căci adeseori afumă cu pucioasă și, în primul rînd, mirosul ei, fiind neplăcut, se răspîndește un miros de nesuferit pentru cei ce locuiesc în casă; apoi, deseori, atunci cînd afumă, meșterii pun sub frînghii sau sub lînă foc și pucioasă și din această cauză iau foc mereu casele vecine; acest lucru se știe din experiență, fiindcă adesea s-au produs incendii de la astfel de ateliere; de aceea astfel de case trebuie să fie nelocuite și să nu fie lipite de alte case; dar dacă nevoia impune ca și aceste case să fie locuite și să fie și lipite de alte case, stăpînul lor trebuie să dea în scris vecinului că nu va afuma în casele unde ține frînghii.

tot de
acolo<11> DESPRE CEI CARE PREPARĂ GARUM²

Meșteșugul celor care prepară *garum* și al celor care fac brînză nu puțină vătămare aduce vecinilor; căci aburul care se produce este mult și foarte urît mirositor și vătămător pe o mare distanță; de aceea trebuie ca astfel de meșteri să nu locuiască în orașe și sate; dar dacă aceștia sînt utili pentru nevoile orașelor sau ale satelor, trebuie ca atelierele lor să fie așezate la trei stadii depărtare de acestea.

tot de
acolo

Trebuie să se știe că toate cîte le-am spus mai sus se refereau la cei care construiesc ateliere noi; dar dacă există înțelegeri vechi sau vreo servitute, trebuie să se respecte înțelegerile stabilite dintru început în legătură cu acestea.

scolie
tot de
acolo

¹ Cuvîntul care apare în textul grec, ἀμυδαρίων, este un hapax. Sensul și etimologia lui nu se cunosc. A fost tradus astfel de editorii textului lui Armenopol, dat fiind că în text se vorbește de „vapori de untdelemn”.

² *Garum* era un fel de saramură din peștele numit *garus*, cu un sos foarte condimentat.

<12> ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΔΟΜΩΝ ΟΙΚΩΝ, ΠΕΡΙ ΘΥΡΙΔΩΝ ΕΝ ΕΠΙΠΕΔΩ
ΟΙΚΗΜΑΤΙ ΟΤΙ ΔΕΚΑ ΠΟΔΑΣ ΑΦΙΣΤΑΣΘΑΙ ΧΡΗ ΤΟΥ ΓΕΙΤΟΝΟΣ
ΤΟΝ ΤΑΥΤΑ ΠΟΙΟΥΝΤΑ

<Suall. ed. 121>

Τοὺς κατασκευάζοντας καὶ οἰκοδομοῦντας ἐκ νέου οἴκους, ἐν
5 μὲν ἐπιπέδοις ἐν ταῖς πόλεσι χρὴ ἀφίστασθαι τοῦ γείτονος ἢ τῶν
γειτόνων πόδας δέκα καὶ ποιεῖν θυρίδας, ὥς ἂν βουλευθῶσιν ἐν
αὐτοῖς θυρίδας δέ, εἰ μὲν οἶκος εἴη ἀποθήκης, ἐξεῖναι αὐτοῖς
ἀνοίγειν, ὥς ἂν βουλευθεῖεν ἅπαζ γὰρ καὶ οὐ συνεχῶς ὀχλήσουσιν,
ὥς ἀποθήκης οὐσης τοῦ εἰρημένου οἴκου.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

10

<13> ΠΕΡΙ ΣΤΑΥΛΟΥ

<Suall. ed. 121>

Εἰ δὲ σταῦλον εἴη τὸ γινόμενον οἶκημα, ἐν παραλλαγῇ ἀνοίγειν
τὴν θύραν τῆς τοῦ γείτονος θύρας καὶ μὴ καταντικρὺ καὶ ἐπ’
εὐθείας αὐτῆς.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<14> ΠΕΡΙ ΚΑΠΗΛΕΙΟΥ

<Suall. ed. 121—122>

15 Εἰ δὲ καπηλεῖον ἢ ἕτερον τι τοιοῦτον εἴη ἐργαστήριον, ὁμοίως
ἐν παραλλαγῇ ποιεῖσθαι τὴν τῆς θύρας κατασκευὴν· μὴ ἐξεῖναι
δὲ τὸν τὸν οἶκον ποιοῦντα ἐκ νέου καλύβην ποιεῖν ἢ στιβάδας ἢ
ψιάθια πρὸς // τὸ τοῖς πίνειν ἐθέλουσι διδόναι ἐν τῇ ῥύμῃ ἢ τῇ
ἄγορᾳ, ἀλλὰ μόνον ἔσω ἐν <τῷ> οἴκῳ τὴν τοῦ καπηλείου χρῆσιν
20 ποιεῖν· μήτε μὲν ζῶον ἰστᾶν, μήτε φάτνην κατασκευάζειν πρὸς
τῷ γινομένῳ ἐκ νέου οἴκῳ διὰ τὴν ἀπὸ τῶν ζώων ἐπομένην ἀεὶ
λύμην τοῖς περιούσιν· εἰ δὲ ὁ πρότερος τὴν οἰκίαν ἔχων τὰ προει-
ρημένα αἵτια τοῦ σταύλου καὶ τοῦ καπηλείου καὶ τῶν τοιούτων
ἐξ ἀρχῆς ἔχει, μὴ κωλύεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἐκ νέας κατασκευά-
25 ζοντος τοιαῦτα ποιεῖν ἤδη καταδουλωθέντος τοῦ τόπου ἢ τῶν
τόπων· εἰ δὲ παλαιὰ μὲν εἰσιν τῶν ἀμφοτέρων αἱ οἰκίαι, ὁ ἕτερος
δὲ αὐτῶν πρὸ τοῦ γείτονος τὴν χρῆσιν ἔσχε τοῦ τε σταύλου καὶ
τῆς ἔξω φάτνης, καὶ τῆς τῶν ζώων ἔξω στάσεως, καὶ τῆς ἔξω τοῦ
καπηλείου χρήσεως, τουτέστι καλύβης, τοῦ δι’ ἐναντίας παρόντος
30 καὶ μὴ παραγγελία χρησαμένου ἐπὶ δεκαετία ἢ καὶ κατὰ ἀπου-
σίαν αὐτοῦ ἐπὶ εἰκοσαετία, τηνικαῦτα μὴ ἐξεῖναι τῷ θέλοντι ἐκ
νέου ταῦτα ποιεῖν· ἤδη γὰρ κατεδουλώθη τῷ ἐξ ἀρχῆς ἔχοντι τὴν
νομὴν ἐν τῷ τοιοῦτῳ διαστήματι καὶ οὐ χρὴ δύω φάτνας ἢ στάσεις
ζώων ἢ καπηλεῖα γίνεσθαι.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

f. 65r

21 “ζώων”

1 οἰκοδομῶν] οἰκοδομῆς Harm. || ἐπιπέδῳ] Harm. ἐπισκόπῳ F || 7 αὐτοῖς Harm.] αὐταῖς F ||
19 ἐν τῷ οἴκῳ Harm.] ἐν οἴκῳ F || 18 ῥύμῃ Harm.] ῥώμῃ F || 22 περιούσιν] παριοῦσιν Harm. ||
33 δῶν] δύο Harm.

<12> DESPRE CONSTRUIREA CASELOR, DESPRE FERESTRELE
LA O CASĂ JOASĂ, ANUME CĂ CEL CARE LE FACE TREBUIE SĂ SE
DISTANȚEZE DE VECIN CU ZECE PICIOARE

Cei care construiesc în orașe, pe locuri joase, case noi trebuie să se depărteze de vecin sau de vecini cu zece picioare și apoi să le facă ferestre cum vor voi; dacă însă clădirea este o magazie, le este îngăduit să facă ferestre cum vor voi, căci numai câte o dată și nu mereu îl vor incomoda pe vecin, din moment ce amintita casă este o magazie.

tot de
acolo

<13> DESPRE GRAJD

Dacă clădirea care se face este un grajd, ușa lui să se deschidă lateral față de ușa vecinului și nu drept în fața ei.

tot de
acolo

<14> DESPRE CÎRCIUMĂ

Dacă clădirea care se face este o cîrciumă sau o altă prăvălie de acest fel, ușa ei să se construiască de asemenea într-o parte; nu este îngăduit ca cel care construiește cîrciuma, să facă un umbrar sau să aștearnă paie sau rogojini ca să// dea de băut celor care doresc, în stradă sau în piață, ci să se bea numai înăuntru; nu este îngăduit nici să se țină vreo vită sau să se facă iesle lângă casa cea nouă, din pricina vătămării pe care vitele o pricinuiesc trecătorilor; dar dacă cel care are mai dinainte casa, are de la început pomenitele drepturi la grajd sau la cîrciumă, sau la alte prăvălii de acest fel, nu poate fi împiedicat de cel care construiește din nou să facă aceste lucruri, deoarece, locul sau locurile sînt deja supuse servituții; dar dacă casele amîndurora sînt vechi, și unul dintre ei a avut înaintea vecinului său dreptul de a se folosi de grajd sau de iesle sau de ocol pentru vite afară, sau de cîrciumă afară, adică de umbrar, atunci celui care locuiește vis-à-vis și care vrea să facă altele, nu-i este îngăduit, dacă fiind prezent, timp de zece ani nu s-a folosit de dreptul de a face somație, sau dacă a lipsit timp de douăzeci de ani; căci este deja supus servituții celui care în acest interval de timp a avut drept de posesiune și nu trebuie să existe alături două iesle sau două ocoale pentru vite sau două cîrciumi.

tot de
acolo

f. 65^r

<15> ΠΕΡΙ ΕΤΑΙΡΕΙΟΥ

<Suall. ed. 122>

Ἑταιρεῖον δὲ <μῆ> ἐξεῖναι ὁποτέρῳ αὐτῶν κατασκευάζειν διὰ τὴν
 τῆς ἐτέρας οἰκίας ὕβριν· καὶ ταῦτα μὲν ἐν πόλεσιν, ἐν δὲ ταῖς κώ-
 μαις περὶ τε τῶν καπηλείων καὶ τῶν τοιούτων χρήσονται ἰδίοις
 5 ἀναλόγοις· δεῖ γάρ, εἰ μὲν βοῶν στάσεις εἴησαν, τηνικαῦτα ἀφί-
 στασθαι τῶν προειρημένων μέτρων τὸ ἥμισυ· εἰ δὲ καπηλεῖον,
 τὸ διπλάσιον, οὐ μόνον διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους βλάβας, ἀλλὰ
 καὶ διὰ τὸν τῶν παριόντων κίνδυνον τὸν ἀπὸ τῶν ζώων.
 Εἰδέναι μέντοι χρὴ ὥς οὐδὲ ἐν στοαῖς δημοσίαις ἢ ἐν πλατείαις
 10 ἀγοραῖς φάτνην δεῖ κατασκευάζειν τῶν ζώων διὰ τὸν τῶν παριόντων
 κίνδυνον ἢ ἐν ἐπικοίνοις τῶν πόλεων πάροδοις.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

σχόλιον

<16> ΠΕΡΙ ΓΥΨΩΜΑΤΩΝ ΟΙΚΩΝ

<Suall. ed. 122>

Εἰ δὲ δευτέρας οὔσης στέγης ἐξ ἀρχαίου τῷ ἐνὶ καὶ ὁ ἕτερος δευτέ-
 ραν ἐπιθεῖναι βουλευθεῖη στέγην τοῖς ἐξ αὐτοῦ μὴ ἐξ ἀρχῆς ἔχων,
 15 ἐξεῖναι αὐτῷ τὸ δεκάποδον ἑῶντι τοῦτο ποιεῖν, εἰ γε ἀνάλογοι
 ἀλλήλαις εἰσιν αἱ οἰκίαι καὶ μὴ ὑπερόγκοι ἐξ ἀρχῆς ἦσαν· οὐ
 γὰρ δίκαιον εὐτελοῦς γινομένης οἰκίας ἀξιόλογον βλάπτεσθαι
 οἰκίαν ἀπὸ τῆς τοιαύτης κατασκευῆς, ἀλλὰ τηνικαῦτα ἀφίστασθαι
 τοῦ δεκαπόδου τὸ διπλάσιον καὶ οὕτω τὸν οἶκον κατασκευάζειν
 20 καὶ θυρίδας ποιεῖν, εἴτε θυρίδας ἔχει εἴτε μὴ ὁ ἐξ ἀρχῆς οἶκος,
 καταντικρὺ οὔσας τοῦ γινομένου οἴκου· καὶ ταῦτα μὲν ἐν δευτέρᾳ
 καὶ τρίτῃ στέγῃ καὶ ταῖς ἐφεξῆς ἐν πόλεσιν· ἐν δὲ κώμας στοι-
 χήσουσι τῷ δεκαπόδῳ μέτρῳ ἐπὶ πάσαις ταῖς θέσεσι.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<17> ΠΕΡΙ ΑΝΟΙΓΟΜΕΝΗΣ ΘΥΡΑΣ ἢ ΘΥΡΙΔΟΣ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΟΙΚΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

25

<Suall. ed. 123>

Θύρας δὲ οὔσης ἐν οἴκῳ ἢ θυρίδος μικρᾶς καὶ ἀντικειμένου τοί-
 χου ταύτῃ, εἰ βουλευθεῖη ὁ τὴν μικρὰν ἔχων θυρίδα ἢ θύραν
 ταύτας ὑπανοῖξαι ἢ μηκύναι, μὴ ἐξεῖναι αὐτῷ τοῦτο ποιεῖν διὰ
 τὰ ἀντικείμενα τοῦ γείτονος βάρη· εἰ δὲ μικρᾶς οὔσης τῆς ἀντικει-

ἐκ τῶν
αὐτῶν

2 μῆ] deest in F. Addidi ex Harm. || 6 δὲ] δὲ μῆ Harm. [καπηλεῖον] καπηλεῖα Harm. || 8 κίνδυνον τὸν ἀπὸ τῶν ζώων] ἀπὸ τῶν ζώων κίνδυνον Harm. || 9 πλατείαις Harm.] πολι-
 τεῖαις F || 12 Post οἴκων χρήσιμον Harm. || 18 ἀφίστασθαι] ἀφίστασθαι αὐτὸν Harm. || 25
 ἀντικειμένου] ἐπικειμένου Harm. || 29 τὰ ἀντικείμενα] τὰ ἐπικείμενα Harm. | τῆς ἀντικειμένης]
 τῆς ἐπικειμένης Harm.

<15> DESPRE BORDEL

Nimănui dintre vecini nu-i este îngăduit să înființeze un bordel, din pricina jignirii pe care ar aduce-o casei vecine. Aceste prevederi se referă la orașe; la sate, pentru circiumi și altele asemenea, se vor folosi măsuri deosebite; căci, dacă este vorba de ocoale pentru boi, atunci se va respecta jumătate din distanța indicată mai sus; pentru circumă însă, se va respecta dublul măsurilor indicate, nu numai din pricina incomodării reciproce dintre vecini, ci și din pricina pericolului la care sînt expuși trecătorii din partea vitelor.

tot de
acolo

Trebuie să se știe că nici sub porticele publice, nici în piețele largi, nici pe drumurile publice nu trebuie să se construiască iesle, din pricina pericolului la care sînt expuși trecătorii din partea vitelor.

scolie

<16> DESPRE ÎNĂLȚIMEA CASELOR

Dacă unul dintre vecini are de la început o casă cu două etaje și celălalt vecin vrea să-și construiască la casa sa un al doilea etaj, pe care mai înainte nu-l avea, îi este îngăduit să facă acest lucru, lăsînd între case un spațiu de zece picioare, dacă acestea sînt asemănătoare ca proporții și una nu era de la început mult mai înaltă decît alta; căci nu este drept, dacă se face o casă ieftină, să fie lezată o casă de preț printr-o astfel de clădire, ci, în acest caz, cel care construiește trebuie să lase între case un spațiu de douăzeci de picioare și apoi să construiască casa, făcîndu-și și ferestre, fără a ține seamă dacă casa mai veche are sau nu ferestre în dreptul casei care se construiește; în orașe, aceste distanțe sînt valabile și pentru casele cu două, trei sau mai multe etaje; la sate, să se respecte pentru toate etajele distanța de zece picioare.

tot de
acolo<17> DESPRE DESCHIDEREA UNEI UȘI SAU A UNEI FERESTRE
CÎND DEASUPRA EI SE AFLĂ O CASĂ STRĂINĂ

Dacă o casă are o ușă sau o fereastră mică și deasupra ei se află un perete, celui care avînd fereastra sau ușa mică vrea să le lungească sau să le lărgească, nu-i este îngăduit să o facă din pricina greutății casei vecinului de deasupra;

tot de
acolo

μένης ἢ φράκτου ὄντος τοῦ τοίχου τοῦ ὑποκειμένου, ἐπίκειται θύρα ἢ θυρίς, χρῆ τῆνικαῦτα τὸν ὑποκείμενον βουληθέντα ὑπανοῖξαι θύραν ἢ θυρίδα, ὑπανοίγειν μὲν, πλὴν μὴ ποιεῖν τοσοῦτον πλάτος ἔχουσιν, ὅσον // καὶ ἡ ἐπικειμένη· ἀλλ' ἔαν παρ' ἐκάτερα f. 65^v
 5 τῆς ὑπανοιγομένης ἀντικρὺ τῆς ἀντικειμένης θύρας ἢ θυρίδος ἀνὰ δακτύλους ἕξ· τοῦτο δὲ ποιεῖν ἐγγράφως ἀσφαλιζόμενοι πρὸς τὸν ἐπικείμενον, ὥς εἰ πάθοι τι ὁ τοίχος ἐν τῷ ὑπανοίγεσθαι μὴ-
 νῶν ἐντὸς δύο, ὑποκεῖσθαι αὐτὸν τῇ βλάβῃ ἱμαντωμάτων μέχρι τοσοῦτων, ἥτοι ὑπερθύρων παρεχομένων παρὰ τοῦ ὑπανοίγοντος.

10

<18> ΠΕΡΙ ΕΝΑΛΛΑΓΗΣ ΠΙΣΣΟΥ ΚΑΙ ΚΙΟΝΟΣ

<Suall. ed. 123>

Εἰ δὲ πισσὸς εἴη τῷ ὑποκειμένῳ φέρων τὰ βάρη τοῦ ἐπικειμένου, βουληθῇ δὲ ὁ ὑποκείμενος καὶ τὸν πισσὸν ἔχων ἀντὶ τοῦτου κίονα στῆσαι, δεδόσθω αὐτῷ τοῦτο ποιεῖν παρέχοντι ἀντ' αὐτοῦ τὸν κίονα, οὗ ἡ διάμετρος ἔστω ἔχουσα ἡμισυ μέρος τοῦ πλάτους τοῦ
 15 καταλυομένου πισσοῦ· οἷον, εἰ ὁ πισσὸς ἔχει πόδας δύο, ἐχέτω ἡ διάμετρος τοῦ ἀντ' αὐτοῦ ἀνισταμένου κίονος πήχυν ἑνᾶ· εἰ δὲ ὁ ἐπικείμενος πισσὸν ἔχει, βουληθῇ δὲ ἀντὶ πισσοῦ ἐπιθεῖναι κίονα, ἐξεῖναι αὐτῷ τοῦτο ποιεῖν ὑποτιθέντι τῷ κίονι ἱμαντῶμα οὐκ ἔλαττον τὸ πάχος δακτύλων ἢ· τοῦτο γὰρ ἀσφαλές ἐστιν
 20 ἔργον.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<19> ΠΕΡΙ ΘΥΡΑΣ ΑΝΟΙΓΟΜΕΝΗΣ ΕΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩ ΑΥΛῃ

<Suall. ed. 123—124>

Θύρας δὲ οὔσης ἐν οἴκῳ βαλλούσης εἰς μίαν αὐλήν, εἰ βουληθῇ ὁ τοῦ τοιούτου οἴκου δεσπότης διὰ ταύτης τῆς αὐλῆς πρὸς ἄλλην ἐπικοινωνοῦσαν αὐλήν, ἐν ἣ θύραν ἔχει, ποιῆσαι καὶ ἐτέραν θύραν, ἐξεῖναι αὐτῷ τοῦτο ποιεῖν πρότερον φράττοντι τὴν ἐξ ἀρχῆς
 25 ὁμοίως καὶ ἀποθήκης οὔσης ἐν ἐπικοινωνῇ αὐλῇ καὶ μίαν ἐχούσης θύραν, εἴτε ἐν τῇ ἀγορᾷ εἴτε ἐντὸς τῆς αὐλῆς, εἰ βουληθῇ ἐτέραν ὑπανοῖξαι θύραν, ἐξεῖναι τοῦτο ποιεῖν φράττοντι πρότερον τὴν ἐξ ἀρχῆς· οὐ γὰρ δίκαιον ἢ ἀφ' ἐτέρας αὐλῆς τῇ ἐτέρᾳ ἐπιβουλήν
 30 διὰ τῆς αὐτῆς γίνεσθαι οἰκίας ἢ ἀπὸ τῆς ἀποθήκης ἢ τοῦ ἐργαστηρίου τῇ ἐπικοινωνῇ αὐλῇ ἐπιβουλήν γίνεσθαι διὰ τῆς ὑπανοιγομένης θύρας.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

5 τῆς ἀντικειμένης] τῆς ἐπικειμένης Harm. || 6 ἕξ] ε' Harm. || 8 δύο] δύο Harm. | ὑποκεῖσθαι αὐτόν] ὑποκείσεται αὐτός Harm. || 15 δύο] δύο Harm. || 19 ἡ' Harm.] 50 F || 21 ἐπικοινωνῇ] ἐπικοινωνῇ Harm. || 31 ὑπανοιγομένης] ἐπανοιγομένης Harm.

Dacă zidul de dedesubt are o ușă sau o fereastră mică sau este orb, iar cel de deasupra lui are ușă sau fereastră, în cazul în care cel care locuiește dedesubt vrea și el să deschidă o ușă sau o fereastră să o deschidă, numai să nu o facă tot atât de largă cît // și cea de sus, ci să lase de ambele părți ale ușii sau ferestrei care se deschide în dreptul celei de deasupra, câte șase degete; și aceasta să o facă dînd în scris celui care locuiește deasupra, că, dacă în urma deschiderii sale, zidul va avea ceva de suferit în decurs de două luni, va recunoaște paguba, urmînd ca între timp să pună legături și proptele.

f. 65^v

<18> DESPRE ÎNLOCUIREA UNUI STÎLP ȘI A UNEI COLOANE

Dacă în partea de jos a casei, există un stîlp care suportă greutatea părții de deasupra și cel care locuiește jos și are stîlpul, vrea să pună în locul acestuia o coloană, îi este îngăduit să facă acest lucru, punînd în locul stîlpului o coloană al cărui diametru să fie egal cu jumătate din grosimea stîlpului înlocuit; de exemplu, dacă stîlpul are două picioare, coloana pusă în locul lui să aibă diametrul de un cot; dacă cel care locuiește deasupra are un stîlp și vrea să pună în locul lui o coloană, îi este permis să facă acest lucru punînd sub coloană legături cu o grosime de nu mai puțin de 8 degete, căci numai atunci este lucrul trainic.

tot de
acolo

<19> DESPRE POARTA CARE SE DESCHIDE ÎNTR-O CURTE COMUNĂ

Dacă o casă are o poartă care dă într-o singură curte și stăpînul unei astfel de case vrea ca din această curte să deschidă o altă poartă care să dea într-o curte comună, în care mai are o poartă, îi este permis să o facă, dacă o închide mai întîi pe prima; la fel, dacă într-o curte comună se află o magazie, care are o ușă, fie spre stradă, fie spre curte, iar stăpînul magaziei vrea să deschidă o altă ușă, îi e îngăduit să facă acest lucru, dacă o închide mai întîi pe prima; căci nu este drept nici ca dintr-o curte în alta să se întindă vreo cursă din această casă, nici ca dintr-o magazie sau dintr-un atelier să se facă prin ușa deschisă vreo uneltire împotriva curții comune (celor care locuiesc în curtea comună).

tot de
acolo

<20> ΠΕΡΙ ΕΞΩΣΤΟΥ

<Suall. ed. 124>

Εἰ δὲ ἐν πόλει τις ἔχει ἐκ παλαιῶν χρόνων πρὸς ἀγορᾶς πλατεῖαν ἢ ἀγορᾶς ἐκτὸς ἐκπεπετασμένου ἐξώστην, βουλευθῆν δὲ καὶ ὁ γείτων ἐξώστην νέον ἐκπετάσαι, εἴ γε θυρίδας ἐκεῖνος ἔχει πρὸς τῷ γενομένῳ ἐξώστη παρακυπτικάς, τηνικαῦτα ἐξεῖναι αὐτῷ τὸν ἐξώστην ποιεῖν, ἀφισταμένῳ τοῦ ἐτέρου τοῦ δεκαπόδου τὸ μέτρον.

ἐκ τῶν αὐτῶν

<21> ΠΕΡΙ ΘΥΡΙΔΩΝ ΑΝΟΙΓΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΥΦΛΩ ΤΟΙΧΩ

<Suall. ed. 124>

Εἰ δὲ τυφλὸς εἴη τοῖχος καταντικρὺ ἐτέρου τοίχου θυρίδας ἔχοντος παρακυπτικάς, βουλευθῆν δὲ καὶ ὁ τὸν τυφλὸν ἔχων θυρίδας ἀνοῖξαι φωταγωγούς, ἐξεῖναι αὐτῷ τοῦτο ποιεῖν, τουτέστι μετὰ πήχεις τρεῖς καὶ ἡμίσειαν τοῦ πατήματος τοῦ ἑαυτοῦ οἴκου· εἰ δὲ παρακυπτικάς βουλευθῆν ὑπανοῖξαι, ἀφισταμένου τοῦ δι' ἐναντίας πόδας εἴκοσι τοῦτο ποιεῖτω· οὕτω γὰρ ἔσται ἡ ἀπόστασις ἱκανὴ πρὸς τὸ μὴ ἀλλήλους διὰ λόγων ἐπιβουλεύειν καὶ ὑπονοθεύειν ἀλλήλων τοὺς ἐνοικοῦντας, [ὅτι ἐπὶ θυρίδων παρακυπτικῶν εἴκοσι πόδας ἀφίστασθαι χρὴ ἐν ὑπερώοις οἰκήμασι[ν]].
Ἰστέον ὅτι ἐν μὲν ἐπιπέδοις δέκα πόδας ἀφίστασθαι τοῦ γείτονος <χρῆ> καὶ οὕτω θυρίδας ποιεῖν, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἐν δ' ὑπερώοις εἴκοσι πόδας, εἴ γε βούλοιτο παρακυπτικάς ταύτας ποιεῖν, ὥς // ἐνταῦθα κεῖται.

ἐκ τῶν αὐτῶν

σχόλιον

f. 66^r

<22> ΠΕΡΙ ΟΙΚΗΜΑΤΩΝ ΠΛΗΞΙΩΝ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΤΟΙΧΟΥ ΕΚ ΝΕΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΟΠΩ ΨΙΛΩ

<Suall. ed. 125>

Εἰ δὲ αὐλὴ ἐξ ἀρχῆς εἴη, παράκειται δὲ καὶ συνῆπται ἐτέρου τινὸς ψιλὸς τόπος, βουλευθῆν δὲ οὗτος ἐπισυνάψαι τῷ ἐξ ἀρχῆς τοίχῳ οἶκον ἐπίπεδον ἢ καὶ ὑπερῶν, εἴ γε τυφλὸς εἴη ὁ ἐξ ἀρχῆς τοῖχος, ἐξεῖναι τῷ τὸν ψιλὸν ἔχοντι τόπον ἐφ' ὅσον ἂν βούληται ὕψος ἀναγαγεῖν τὰ ἑαυτοῦ οἰκήματα, παρέχοντι, εἴπερ ἐπιθῇ, τὸ ἡμισυ τοῦ τοίχου μέρος· εἰ δὲ μὴ στέγην ἢ στέγας ἔχων ἢ ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἐπερείσει μόνον, ὁ δὲ ἐξ ἀρχαίου κτίσας ἔχει τὰς στέγας, τηνικαῦτα τὸν τὸν ψιλὸν τόπον κεκτημένον παρέχειν τὸ τοῦ τοίχου τρίτον μέρος, ὥς ἂν τότε διατιμηθῇ ὑπὸ τῶν εἰδημόνων τὸ τοῦτου ἀνάλωμα.

ἐκ τῶν αὐτῶν

4 “ἐκπετάσαι” || 9 “κατ’ ἀντικρὺ”

13 εἴκοσι] κ' Harm. || 16 εἴκοσι] κ' Harm. || 16–17 ὅτι . . . οἰκήμασιν] sic et Suall. Fortasse scholium || 19 χρῆ] deest in F. Addidi ex Harm. || 20 εἴκοσι] κ' Harm. || 27 βούλεται Harm.] βούλεται F

<20> DESPRE BALCON

Dacă într-un oraș, cineva are de multă vreme un balcon la stradă sau ieșit în stradă, iar vecinul său vrea și el să-și facă balcon, i se îngăduie să-l facă lăsînd o distanță de zece picioare în cazul în care primul vecin are ferestre largi care dau spre balconul ce urmează să se construiască.

tot de
acolo

<21> DESPRE FERESTRELE CARE SE DESCHID ÎNTR-UN ZID ORB

Dacă un zid orb se află în fața altui zid, care are ferestre largi, iar stăpînul zidului orb vrea și el să deschidă ferestre, îi este permis să o facă, la distanța de trei coți și jumătate de la podeaua casei sale; dacă vrea să deschidă ferestre largi, să o facă numai în cazul cînd casa din fața sa este la o distanță de douăzeci de picioare; căci aceasta este distanța suficientă pentru ca vecinii să nu pună ceva la cale unii împotriva altora prin vorbe și nici să nu se corupă unii pe alții. [că în casele înalte, distanța pentru ferestre trebuie să fie de douăzeci de picioare]¹.

tot de
acolo

Trebuie să se știe că la casele joase ferestrele trebuie să fie la distanța de zece picioare de casa vecină, după cum s-a spus mai sus; la cele înalte, dacă cineva vrea să facă ferestre largi, să le facă la douăzeci de picioare, după cum // se arată aici.

scolie

f. 66^r

<22> DESPRE CASELE NOI CARE SE CONSTRUIESC PE UN LOC VIRAN ÎN VECINĂTATEA UNUI ZID STRĂIN

Dacă o curte există mai de mult, iar alături și lipit de ea, se află un loc viran al altcuiva și stăpînul locului viran vrea să lipească de zidul existent o casă joasă sau înaltă, dacă zidul casei mai vechi este orb, îi e permis celui care are locul viran să-și înalțe casa pînă la ce înălțime vrea, plătind însă (stăpînului zidului) jumătate din prețul acestuia, în cazul în care va construi ceva pe el; dacă însă cel care construiește, nu va pune acoperișul său pe acest zid ci numai va sprijini casa sa de el, acoperișul aparținînd celui care are casa mai de mult, atunci cel care stăpînește locul viran să dea a treia parte din prețul la care va fi evaluat atunci zidul de către cei care se pricep la astfel de lucruri.

tot de
acolo

¹ Textul pus de noi în paranteze drepte este suprimat de editorii moderni ai textului lui Armenopol, deoarece nu are nici o legătură cu ceea ce se spune mai înainte. Pare a fi începutul unei scolii.

<23> ΠΕΡΙ ΤΟΞΙΚΩΝ

<Suall. ed. 125>

Εἰ δὲ τοξικὰς ὁ ἐξ ἀρχῆς ἔχει τοῖχος, τῶν οἰκῶν μηδαμῶς ἕτερα ἐχόντων φῶτα καὶ τῶν τοξικῶν ἐχουσῶν δεκαετῇ χρόνον, τηνικαῦτα τὸν ἐθέλοντα ἐκ νέου οἰκοδομῆσαι ἀφίστασθαι τοῦ εἰρη-
 5 μένου πῆχεις τρεῖς καὶ τρίτον.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<24> ΠΕΡΙ ΦΩΤΩΝ

<Suall. ed. 125>

Εἰ δὲ φῶτα ἔχοιεν τὰ οἰκήματα καὶ ἄνευ τῶν τοξικῶν ἐξ ἐτέρου μέρους, τηνικαῦτα τὰς τοξικὰς νομὴν μὴ ἔχειν, ἀλλ' ἐνσυνάπτεσθαι τῷ οἰκῷ τὴν τοῦ τὸν ὑψηλὸν τόπον οἰκίαν ἔχοντος.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

10

<25> ΠΕΡΙ ΚΡΟΥΝΩΝ

<Suall. ed. 125>

Εἰ δὲ κρουνοὶ ἐξ ἀρχῆς ῥέουσιν εἰς τὸν εἰρημένον ψιλὸν τόπον, μήτε θυρίδας μήτε τοξικὰς ἔχοντος τοῦ τοίχου, βουλευθῇ δὲ ὁ τοῦ ψιλοῦ κύριος τόπου οἰκοδομήσαι, ἐξεῖναι αὐτῷ τοῦτο ποιεῖν ὑποδεχομένῳ τὰ ὕδατα κατὰ τῶν ἑαυτοῦ δικαίων, μηχανο-
 15 μένων τῶν κρουνῶν διὰ τὴν τοῦ τοίχου βλάβην· εἰ δὲ θυρίδες ἦσαν ἀποβλέπουσαι ἐξ ἀρχαίων εἰς τὸν εἰρημένον ψιλὸν τόπον, τηνικαῦτα κεχρῆσθαι αὐτοὺς τοῖς προειρημένοις ἐπὶ τῶν θυρίδων νόμοις.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<26> ΠΕΡΙ ΑΝΟΔΟΥ

<Suall. ed. 125—126>

Εἰ δὲ τοῦ ψιλοῦ τόπου δεσπότης ἐπιφθάσει τὰ τοῦ γείτονος δώματα
 20 ἐν τῇ οἰκοδομίᾳ καὶ ἐγγίσει αὐτοῖς, εἰ μὲν ὁ ἐξ ἀρχῆς ἔχων τὰ οἰκήματα καθημερινὴν ἔχει ἐπὶ τὰ δωμάτια ἄνοδον, τηνικαῦτα μὴ ἐξεῖναι τῷ ἐκ νέου οἰκοδομοῦντι καθημερινὴν ποιεῖν ἄνοδον εἰς τὰ ἑαυτοῦ, διὰ τὴν εἰς ἀλλήλους ἐπιβουλήν· εἰ δὲ βουλευθῇ καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ νέου κατασκευάζων ἄνοδον ἐν τοῖς ἑαυτοῦ ποιεῖν
 25 δώμασιν, ὑπεραίρειν τοῦ γείτονος πῆχεις 4 καὶ ἡμίσειαν· ἱκανὸν γὰρ τὸ ὕψος πρὸς κώλυσιν τῆς εἰς ἀλλήλους ἐπιβουλῆς.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

7 „φῶτα“

3 ἐχουσῶν Harm.] ἐχόντων F || 11 Εἰ Harm.] Οἱ F || 13 τόπου Harm.] τόπον F || 14 ὑποδεχομένῳ Harm.] ὑποδεχομένου F || 25 πῆχεις 4] πῆχεις δ' Harm. || 21 καθημερινὴν Harm. καθ-
 ημερινὸν F

<23> DESPRE FERESTRELE MICI

Dacă peretele care există de la început are ferestre mici și casele nu mai au alte ferestre, iar ferestrele mici sînt făcute de zece ani, atunci, cel care vrea să construiască o casă nouă, trebuie să se îndepărteze de peretele pomenit cu trei coți și o treime.

tot de
acolo

<24> DESPRE FERESTRE

Dacă însă casele au, în afara ferestrelor mici, și în altă parte ferestre, atunci ferestrele mici ies din dreptul de posesiune, iar acela care stăpînește locul viran poate lipi casa sa de casa existentă.

tot de
acolo

<25> DESPRE JGHEABURI¹

Dacă jgheaburile se scurg de la început pe locul viran despre care am vorbit, peretele respectiv, neavînd nici ferestre obișnuite, nici ferestre mici, și stăpînul locului viran vrea să construiască o casă, îi este îngăduit să o facă primind însă apele de scurgere în conformitate cu obligațiile sale și prelungind jgheaburile pentru evitarea vătămării zidului; dacă de multă vreme există ferestre care dau spre amintitul loc viran, atunci să se folosească regulile indicate mai sus pentru ferestre.

tot de
acolo

<26> DESPRE IEȘIRE

Dacă stăpînul unui loc viran, construind, va ajunge pînă la înălțimea terasei casei vecinului și se va apropia de ea, în cazul în care cel care are casele de la început, are ieșire [zilnică] pe terasă, atunci nu-i este îngăduit celui care face o casă nouă să-și facă ieșire [zilnică] pe terasa sa, pentru a nu se stînjiți vecinii unii pe alții; dacă însă și cel care construiește din nou, vrea să-și facă ieșire pe terasă, să o ridice cu patru coți și jumătate deasupra celei a vecinului, căci aceasta este înălțimea suficientă pentru evitarea incomodării reciproce.

tot de
acolo

¹ Este vorba de jgheaburile care adună apa de ploaie de pe acoperiș.

<27> ΕΤΙ ΠΕΡΙ ΑΝΟΔΟΥ

<Suall. ed. 126>

Εἰ δὲ ὁ ἐξ ἀρχῆς ἔχων τὴν οἰκίαν μὴ ἔχει καθημερινὴν εἰς τὰ δώματα ἄνοδον, ἐπισυνάψει δὲ ὁ τοῦ ψιλοῦ τοπου κύριος ἐν τῷ οἰκοδομεῖν τοῖς τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἔχοντας δώμασιν, ἐξεῖναι αὐτῷ

5 καθημερινὴν ποιοῦντι ἑαυτῷ ἄνοδον θωράκιον, ἥτοι τειχίον, ἐν τοῖς ἑαυτοῦ κατασκευάζειν τὸ ὕψος πῆχεων τριῶν μεταξὺ τῶν μερῶν διὰ τὴν τῶν τοῦ ἐτέρου δωματίων ἀοχλησίαν // τηνικαῦτα δὲ ἐξεῖναι καὶ τῷ ἐτέρῳ, εἰ βουληθῇ, καθημερινὴν εἰς τὰ ἑαυτοῦ δώματα ποιεῖν ἄνοδον, παρέχοντι τῆς δαπάνης τοῦ θωρακίου τὸ ἥμισυ

10 μέρος.

ἐκ τῶν
αὐτῶνf. 66^v

<28> ΠΕΡΙ ΔΩΜΑΤΟΥΡΓΙΑΣ

<Suall. ed. 126—127>

Ὅμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ δωματουργίᾳ, καθὼς κέχρηνται, εἰ μὲν εἰς ἄπλωσιν μόνον ἱματίων καὶ ψύξιν ἄρτων, συνιδιότῳσαν τῷ τοῦ δώματος δεσπότη τὸ τρίτον μέρος τοῦ ἀναλώματος· εἰ δὲ ἐν

15 καλύβῃ ἢ καὶ ἐκτὸς καλύβων ἐν θέρει ἐν αὐτῷ καθεύδουσιν, τὸ ἥμισυ παρεχέτωσαν μέρος τῆς δωματουργίας· εἰ δὲ δωματικαὶ εἰσι στέγαι τινὸς ὑποκειμένου, ἄλλος δὲ τὴν τούτων χρῆσιν ἔχει, θυρίδων ἀνεωγμένων ἐπ' αὐτῷ τῷ δώματι, χρῆ τὸν τὴν χρῆσιν τοῦ δώματος ἔχοντα τοῦ ἀναλώματος δύω παρέχειν μοίρας, τοῦ τὸν

20 ὑποκειμένου ἔχοντος οἶκον τὴν λοιπὴν τρίτην παρέχοντος μοῖραν ἐν ταῖς δωματουργίαις· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ τῆς σανίδος ἀλλαγῇ, τοῦ ὑποκειμένου καὶ τὴν στέγην ἔχοντος τὴν δόκωσιν καὶ τὰ λοιπὰ παρέχοντος· μὴ ἐξεῖναι δὲ τῷ ἐπικειμένῳ καὶ μάλιστα τῷ χειμῶνι, βάρη ἀντιτιθέναι τινὰ πρὸς λύμην τῆς δοκώσεως· εἰ δὲ

25 ψήφωσις ἐν τῷ δωματικῷ τόπῳ γενήσεσθαι μέλλει, τηνικαῦτα τὸν ἐπικείμενον καὶ ψηφῶσαι ἐθέλοντα ἢ καὶ μαρμαρῶσαι, ἀσφαλίζεσθαι τὰς δοκοὺς ἢ μιτριδίους ἢ καὶ διατόνοις τισὶ καὶ οὕτως ἰδίους ἀναλώμασι τοῦτο ποιεῖν.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<29> ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΟΥ ΑΥΤΗΣ ΤΟΙΧΟΥ
30 ΚΑΙ ΟΠΩΣ ΑΝΑΛΙΣΚΕΙΝ ΔΕΙ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΚΕΙΜΕΝΟΥΣ

<Suall. ed. 127>

Εἰ ἐπίκοινος εἴη αὐλὴ διαφόρων ἀνδρῶν καὶ δεηθῇ τοῖχος λύσεως καὶ οἰκοδομήσεως θέσεων διαφόρων <δυα ἢ καὶ> τριῶν καὶ τεσσάρων, πάντες οἱ ἐπικείμενοι τῶν θεμελίων, ὅντε τῆς πρώτης, καὶ τῶν ἐφεξῆς, ἐπικοινωνεῖτωσαν τῷ τοῦ θεμελίου ἀναλώματι

ἐκ τῶν
αὐτῶν

14 "δώματος"

14—15 ἐν καλύβῃ] ἐν καλύβαις Harm. || 19 δύω] δύο Harm. || 23—24 τῷ χειμῶνι] ἐν χειμῶνι Harm. | ἀντιτιθέναι] ἐπιτιθέναι Harm. || 29 οἰκοδομῆς] ἀνοικοδομῆς Harm. | τοίχου] τοίχων Harm. || 30 δεῖ ἐν αὐτοῖς] ἐν αὐτοῖς δεῖ Harm. || 32 δύο ἢ καὶ] desumi in F. Addidi ex Harm.

<27> TOT DESPRE IEȘIRE

Dacă cel care are de la început casa, nu are ieșire [zilnică] pe terasă, iar stăpînul locului viran construind, își va lipi casa de terasa existentă de la început, îi este îngăduit ca, dacă își va face ieșire [zilnică] pe terasă, să construiască pe terasa sa un zid despărțitor înalt de trei coți pentru a nu incomoda terasa celui alt; // atunci îi este permis și primului vecin să-și facă, dacă vrea, ieșire [zilnică] pe terasă, plătind jumătate din cheltuiala pentru construirea zidului despărțitor.

tot de
acolof. 66^v

<28> DESPRE CONSTRUIREA TERASEI

La construirea teraselor se va participa la cheltuieli după scopul în care sînt folosite, și anume: dacă sînt folosite numai pentru uscatul rufelor și pentru răcirea pîinii, atunci se va da stăpînului terasei a treia parte din cheltuială; dacă însă în timpul verii se doarme acolo sub un umbrar sau sub cerul liber, să se dea jumătate din cheltuiala pentru construirea terasei; dacă terasa aparține unei persoane care locuiește la parter, iar o altă persoană care are ferestre ce dau spre terasă, o folosește, aceasta din urmă trebuie să dea două părți din cheltuiala pentru construcție, iar cel care locuiește la parter, cealaltă a treia parte; la fel și la schimbarea podelei (terasei), cel care locuiește la parter și stăpînește terasa, să dea lemnăria și celelalte; nu-i este îngăduit celui care locuiește în partea de sus a casei, să pună, mai cu seamă iarna, vreo greutate (pe terasă) spre vătămarea lemnăriei; dacă pe terasă se pune pardoseală, cel care locuiește în partea de sus a casei, fie că vrea să pună mozaic, fie marmoră, să facă acest lucru pe cheltuiala sa, întărind grinzile cu legături sau cu cercuri.

tot de
acolo

<29> DESPRE REFACEREA ZIDULUI <UNEI CASE>
DINTR-O CURTE COMUNĂ ȘI DESPRE CUM TREBUIE
SĂ CHELTUIASCĂ CEI CARE LOCUIESC ACOLO

Dacă o curte aparține mai multor oameni și un perete al celor două, trei sau patru etaje (ale casei) trebuie dărîmat și refăcut, atunci toți cei care locuiesc pe aceeași temelie, fie la primul, fie la celelalte etaje, trebuie să participe în comun

tot de
acolo

- ἀναλόγως τοῖς ὕψει τῶν θέσεων· ἐπισυνεπομένων γὰρ πάντων εὔρεθῆσονται οἱ τοῖχοι πῆχεις 20 καὶ οὕτως ἀναλόγως παρέξουσιν, οἷον εἰ τὸ τῆς πρώτης θέσεως ὕψος εἴη πῆχεων 4, τῆς δὲ δευτέρας πῆχεων 6, τῆς δὲ τρίτης πῆχεων 10, διδόναι χρῆ ἐν τῷ
- 5 τῶν θεμελίων ἀναλώματι τὸν μὲν τῆς πρώτης τὸ πέμπτον μέρος ἅτε ἐχούσης ὕψος πῆχεις 4, τὸν δὲ τῆς δευτέρας ἐχούσης <ὕψος> πῆχεις 6 μέρος τρίτον καὶ δέκατον, τὸν δὲ τῆς τρίτης θέσεως ἐχούσης ὕψος πῆχεις 10 μέρος τὸ ἥμισυ· εἰ δὲ ἀντὶ χώματος ὄντος ἐν βάρει ὑπὸ γῆν εἴη ὁ τῆς πρώτης θέσεως τοῖχος, ὅλα πολλάκις
- 10 γίνεται, ὑπεξαίρουμένου εἰς λόγον τῶν θεμελίων πῆχεως ἐνὸς καὶ ἡμίσεως αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἐπικειμένοις, καθὼς προεῖρηται, τὸ λοιπὸν τὸν τῆς ἐπιπέδου θέσεως ποιεῖν, ἕκαστος δὲ ἄχρι τῶν δοκῶν τῶν ἀντικειμένων τῷ αὐτῷ ποιεῖτω οἶκον καὶ οἰκοδομεῖτω, τοῦ ἐπικειμένου τὴν ἐπίσφιγξιν ποιοῦντος· εἰ δὲ ὁ τῆς πρώτης
- 15 δευτερείης τοῖχος λύσεως, αἱ δὲ ἐπικείμεναι ἄλλαι θέσεις μὴ δευτερεῖσι, τηνικαῦτα χρῆ ἕκαστον τῶν ἐπικειμένων τὸν αὐτοῦ κρεμᾶν τοῖχον, τοῦ τῆς πρώτης θέσεως λύοντος καὶ οἰκοδομοῦντος πάλιν, ἄχρι τῆς δοκώσεως ἀπὸ τῆς πρώτης θέσεως, ἐπιγινώσκοντος τοῦ ἐπικειμένου τὸν τόπον τῶν ζωστήρων καὶ τῆς τῶν δοκῶν περισφίξεως.

20

<30> ΠΕΡΙ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣ ΤΟΙΧΟΥ ΠΥΛΩΝΟΣ

f. 67^r

<Suall. ed. 128>

- Εἰ δὲ ὁ πᾶς τοῖχος πασῶν τῶν θέσεων δευτερείη λύσεως, δεῖ τὴν ἑαυτοῦ ἕκαστον στέγην ἀποκρημνίζειν εἰ δὲ πυλῶνος εἴη τοῖχος ἢ ἐπικειμένου παροδικοῦ, τηνικαῦτα χρῆ τὸν συνημμένον τῷ πυλῶνι οἶκον παρέχειν μέρος ἥμισυ, παρέχειν δὲ καὶ τοὺς τῷ
- 25 πυλῶνι κεχρημένους κατὰ ἀναλογίαν τῶν τε ἐνοικίων καὶ τῆς τῶν οἰκῶν ὀχλήσεως.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<31> ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΣ ΕΝ ΨΙΛΩ ΤΟΠΩ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΥΤΑΙΣ ΣΤΕΓΩΝ

<Suall. ed. 128—129>

- Εἰ ψιλοῦ ὄντος τοῦ ἐπικειμένου τόπου βουλευθεῖεν οἱ τούτου δεσ-
 30 πόται οἰκοδομῆσαι τε καὶ ἐποικοδομῆσαι οἷον εἰ τῆς κάτω θέσεως δεσπόζει τις, τῆς δὲ δευτέρας θέσεως ἕτερος, τῆς δὲ τρίτης θέσεως

ἐκ τῶν
αὐτῶν

9 "οἶα" || 25 "ἐνοικίων"

2 πῆχεις 20] πῆχεις κ' Harm. || 3 πῆχεων 4] πῆχεων δ' Harm. || 4 πῆχεων 6] πῆχεων ς' Harm. | πῆχεων 10] πῆχεων ι' Harm. || 6 ἀτέ] deest in Harm. | πῆχεις 4] πῆχεις δ' Harm. | ὕψος] deest in F. Addidi ex Harm. || 11 καὶ ἡμίσεως] ἡμίσεως Harm. || 13 τῶν ἀντικειμένων] τῶν ἐπικειμένων Harm. || 16 κρεμᾶν Harm.] χρημεῖν F || 22 ἀποκρημνίζειν] ἀποκρεμᾶν Harm. || 28 στεγῶν] στεγῶν, ὅπως χρῆ γίνεσθαι καὶ διορθοῦσθαι Harm.

la cheltuiala pentru temelie proporțional cu înălțimea etajelor; dacă, adunându-se înălțimea tuturor etajelor, se va găsi că zidurile au înălțimea de 20 de coți, se va participa proporțional la cheltuieli, în felul următor: dacă, de exemplu, înălțimea primului etaj este de 4 coți, a celui de al doilea de 6 coți, a celui de al treilea de 10 coți, cel care locuiește la primul etaj, înalt de patru coți, trebuie să dea pentru cheltuiala temelilor a cincea parte; cel care locuiește la etajul doi, înalt de șase coți, a treia parte și $1/10$, iar cel care locuiește la etajul trei, înalt de 10 coți, jumătate; dacă, în locul temeliei, peretele primului etaj este adâncit în pământ, cum se întâmplă adesea, atunci să se socotească drept temelie pentru acest etaj și pentru cele de deasupra, un cot și jumătate, după cum s-a spus mai sus, iar restul (zidului) să-l facă cel care locuiește la parter; stăpînul fiecărui etaj să construiască zidul pînă la grinzile etajului de deasupra sa (pînă la grinzile tavanului său), stăpînul acestuia făcînd legăturile de sprijin; dacă doar zidul primului etaj trebuie dărîmat și celelalte nu, atunci fiecare din cei care locuiesc la etajele superioare, trebuie să-și sprijine zidul său, pînă cînd cel (care locuiește) la primul etaj dărîmă și reconstruiește zidul său pînă la grinzi, cel care locuiește deasupra lui dînd locul pentru chingi și pentru legarea grinzilor.

<30> DESPRE REFACEREA ZIDULUI UNEI PORȚI

f. 67^r

Dacă trebuie dărîmat zidul comun tuturor etajelor, stăpînul fiecărui etaj trebuie să-și sprijine tavanul său; dacă este vorba de zidul unei porți sau al unui gang (?), atunci casa lipită de poartă trebuie să dea jumătate din cheltuiala pentru refacerea zidului; dar și cei care se folosesc de poartă trebuie să participe la cheltuieli proporțional cu chiriile și cu incomedarea pe care o pricinuesc caselor.

tot de
acolo

<31> DESPRE CONSTRUIRE ȘI SUPRAETAJARE PE UN LOC GOL ȘI DESPRE TAVANELE ACESTOR CASE

Dacă fie din pricina ruinei, fie pentru că așa a fost casa cumpărată, locul de deasupra acesteia este gol și stăpînii lui vor să construiască sau să supraetajeze — dacă de exemplu

tot de
acolo

καὶ τῶν ἐφεξῆς ἄλλος, εἴτε ἀπὸ πτώσεως, εἴτε οὕτως ἀγορασάντων, χρὴ μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐξακολουθεῖν τοῖς περὶ οἰκίας· περὶ δὲ τῶν στεγῶν, εἰ μὲν καθὼς εἴρηται, νεουργεῖς εἴησαν αἱ στέγαι καὶ μὴ ἐξ ἀρχῆς γινόμεναι, ἕκαστον τὴν ἑαυτοῦ ποιεῖν στέγην ἄχρι
 5 τῆς χαρακώσεως· εἰ δὲ συνισταμένων τῶν στεγῶν ἢ τῆς πρώτης θέσεως δεηθεῖν διωρθώσεως, ἐν μὲν τῇ Καισαρείᾳ ἕθος τι διέδρα-
 μεν, ὥστε ποιεῖν ἕκαστον τὴν ἑαυτοῦ στέγην, καθὼς προεῖρηται, ἐν δὲ Ἀσκάλωνι ἐξ ἡμισείας μοίρας τὸν τε ἐπικείμενον καὶ τὸν ὑποκείμενον ποιεῖν· ἡμεῖς δὲ τὸ μέσον συνιδόντες καὶ τὸ ἀκόλουθον
 10 τὸν μὲν ὑποκείμενον δύω μοίρας φάμεν ἐν τῇ στέγῃ δεῖ παρέχειν, τὸν δὲ ἐπικείμενον μίαν, ὥστε εἶναι δίμοιρον καὶ τρίτον. εἰ δὲ ἡ ἀνωτάτω δεηθεῖν στέγη ἢ πρὸς τοῖς δώμασι, δεῖ τὸν ὑπερκείμενον ποιεῖν πᾶσαν τὴν στέγην, συνδιδόντων αὐτῷ πάντων ὁμοῦ τῶν τοῖς δώμασι κεχρημένων ἐν τῇ σανίδι καὶ τῇ ταύτης καθηλώσει,
 15 κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἑαυτοῦ οἰκημάτων· εἰ δὲ ἐν ταῖς στέγαις οἴνου ἢ ὄσπρια ἢ τι τοιοῦτον ἐν ὠρείοις ἀποτιθέασι, τῆς δοκώσεως δίδοναι τοὺς ὑπερκειμένους τὸ δίμοιρον μέρος, τοῦ ὑποκειμένου παρέχοντος τὸ λοιπὸν τρίτον. κεχρηῆσθαι δὲ ἕκαστον ἐν τε δημοσίαις<ς> στοαῖς καὶ ἰδιωτικαῖς καὶ παραδρομήσει τῷ προβεβλημένῳ αὐτοῦ
 20 οἴκῳ, ἄχρι τοῦ ἡμίσεως τῶν διοριζόντων τοίχων τὰ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ γείτονος.

<32> ΠΕΡΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΩΣ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΤΟΩΝ ΑΙΣ
 ΙΔΙΩΤΙΚΟΙ ΟΙΚΟΙ ΕΠΙΚΕΙΝΤΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΕΙΝΤΑΙ

<Suall. ed. 129>

Εἰ δὲ στοαῖς παράκεινται καὶ ἐπικεῖνται ἰδιωτικοὶ οἴκοι, ἐπίπεδοί
 25 τε καὶ ὑπερῶοι, εἰ δεηθεῖν δημοσία στοὰ περιποιήσεως καὶ διωρ-
 θώσεως, ἐπιγινώσκειν χρὴ ἐν μὲν τῇ προβολῇ καὶ τῇ τῶν κιόνων
 στάσει καὶ τῇ τοῦ ἐπιστύλου κατασκευῇ τὰ μὲν ἐργαστήρια μέρος
 ἡμισυ διὰ τὴν χρῆσιν, ἣν ἔχουσιν ἐν αὐτῇ· τὸ πολὺ γὰρ τῆς χρήσεως,
 30 τὸ ἐργαστήριον ἔχει ἐν τῇ στοᾷ τοὺς δὲ τῇ στοᾷ ἐπικειμένους μέρος
 ἡμισυ διὰ τὰς ἐπικειμένας τῇ στοᾷ ἐπιφορτίσεις καὶ βάρη· ἄλλῃ μὲν δὲ
 ἔστω ὁ τοῖς ἐπιπέδοις ἐπικείμενος καὶ ἀφορῶν εἰς τὴν
 εἰρημένην στοὰν ὡς μηδεμιᾶς ὀχλήσεως παρ' αὐτοῦ ἢ ὠφελεί-
 ας αὐτῷ γινομένης, ἀλλὰ μιᾶλλον καὶ σκοτιζομένου αὐτοῦ ἀπὸ
 τῆς στοᾶς. εἰ δὲ τὰ τῆς εἰρημένης στοᾶς στέγη διορθώσεως δεηθεῖν,
 35 τῆνικαῦτα χρὴ τὸ μὲν ἐργαστήριον ἐπιγινώσκειν τὸ ἡμισυ τοῦ
 ἀναλώματος μέρος, τὸν δὲ τούτῳ ὑποκείμενον // καὶ εἰς στοὰν
 ἀφορῶντα μέρος ἕκτον, τὸν δὲ ἐπικείμενον ἢ τοὺς ἐπικειμένους τῇ
 στοᾷ, τὸ λοιπὸν τρίτον μέρος· ἡμισυ γὰρ μέρος ὁ τὸ ἐργαστήριον

ἐκ τῶν
 αὐτῶν

f. 67^v

18 "ἐνται" || 37 "ἕκκτον"

2 περὶ οἰκίας] ἐπὶ τῆς οἰκίας Harm. || 4 γινόμεναι] γενόμεναι Harm. || 10 δύω] δύο Harm. ||
 18 δημοσίαις Harm. || δημοσίαι F || 30 διὰ... βάρη] διὰ τὰ ἐπικείμενα τῇ στοᾷ βάρη Harm. ||
 33 ἀπὸ] ὑπὸ Harm.

unul stăpânește parterul, altul primul etaj, altul cel de al doilea și așa mai departe, trebuie ca pentru construcția casei, să respecte regulile privitoare la case; dacă însă, cum s-a spus, se construiesc numai tavanele care nu existau mai înainte, fiecare trebuie să-și facă tavanele sale pînă la grinzi; dacă însă tavanele sînt bune, dar tavanul primului etaj are nevoie de o reparație, după obiceiul care s-a creat în Ceza-reea, fiecare își face tavanul lui, după cum s-a spus mai sus; în Ascalon însă, cel care locuiește deasupra îl face cheltuind pe din două cu cel care locuiește dedesubt; noi însă, alegînd soluția de mijloc și care se poate urma, spunem că cel care locuiește dedesubt să dea două părți, iar cel care locuiește deasupra o parte din cheltuială, ca să fie două părți și o a treia parte; dar dacă trebuie să se repare tavanul ultimului etaj care servește drept terasă, trebuie ca cel care locuiește dedesubt să facă întreg tavanul, participînd însă și cei care folosesc terasa la cheltuielile pentru scînduri și baterea cuie-lor, fiecare proporțional cu înălțimea caselor sale; dacă însă se depozitează pe acoperiș (terasă) vin sau legume sau alt-ceva de acest fel, cei care locuiesc deasupra să dea două părți, iar cel care locuiește dedesubt restul de a treia parte din cheltuiala pentru grinzi. Fiecare are dreptul să se folosească de zidul casei sale adăpostită în porticuri publice sau private sau aflată într-un loc pe unde se circulă mult, pînă la jumătatea înălțimii zidului care desparte casele sale de ale vecinului.

<32> DESPRE REPARAREA PORTICURILOR PUBLICE, DEASUPRA SAU ÎN VECINĂTATEA CĂRORA SE AFLĂ CLĂDIRI PARTICULARE

Dacă în vecinătatea sau deasupra unor porticuri se află case particulare, cu sau fără etaj, și dacă este nevoie ca porticurile publice să fie refăcute sau reparate, trebuie ca la dărimarea și așezarea coloanelor sau la construirea epistilului, atelierele așezate sub portic să dea jumătate din cheltuieli, deoarece se folosesc de portic; căci atelierul se folosește cel mai mult de portic; cei care locuiesc deasupra porticului să dea tot jumătate din cheltuieli, din pricina greutateii care apasă asupra porticului; cel care locuiește într-o casă joasă, cu fața spre porticul menționat să fie însă scutit ca unul care nu incomodează cu nimic porticul și nici nu are vre un folos de la el, ba mai de grabă porticul îi umbrește casa. Dacă tavanele menționatului portic au nevoie să fie refăcute, atunci trebuie ca atelierul să suporte jumătate din cheltuieli și cel care locuiește sub acest portic // și are fața casei spre el, a șasea parte,

tot de
acolo

f. 67^v

ἔχων διὰ τοῦτο ἐπιγινώσκει διὰ τὴν τῆς στοᾶς χρῆσιν· ὁ δὲ τούτῳ ὑποκείμενος ἔκτον μέρος δίδωσι διὰ τὸ ἄβροχον· ὁ δὲ τῇ στοᾷ ἐπικείμενος ἢ ἐπικείμενοι τὸ τρίτον μέρος παρέχουσι διὰ τὴν τῆς στοᾶς ὀχλήσιν.

- 5 Εἰδέναι μέντοι χρὴ ὥς εἰ πάθοι κίων δημοσίας στοᾶς, ἢ κεφαλῇ ἢ βάσις ἢ οἰκοδομῇ ἕως πισσοῦ, ὁ δημόσιος ὀφείλει ταῦτα ποιεῖν.

<33> ΠΕΡΙ ΜΕΣΑΥΛΟΥ

<Suall. ed. 129—130>

- Εἰ μέσαυλον εἶη αὐλῆς τριπλεύρου, τῆς μιᾶς τῶν τριῶν, περι-
λαμβάνουσης τὸ μέσαυλον, τῆς δὲ ἐτέρας πλευρᾶς ἐτέρας οὔσης
10 αὐλῆς καὶ τῆς τὴν μίαν πλευρᾶν ἐχούσης αὐλῆς μὴ χρῆσιν κεκ-
τημένης ἐν τῷ μεσαύλῳ, δεηθεῖη δὲ τὸ μέσαυλον καθάρσεως ἢ
ἐτέρου τινός, ἄζήμιος ἔστω ἢ μὴ κεχρημένη· εἰ δὲ δεηθεῖη ὁ πᾶς
τῆς μὴ κεχρημένη αὐλῆς τοῖχος λύσεως καὶ οἰκοδομῆς πολλῶν
οὐσῶν τῶν θέσεων, οὐ χρὴ διδόναι τὸν τὴν χρῆσιν ἔχοντα
15 τοῦ μεσαύλου τῷ παντὶ τῶν θέσεων ἀναλώματι, ἀλλὰ μόνῳ
τῷ θεμελίῳ καὶ ἄχρι πήχεων 4 τὸ ἥμισυ μέρος, τοῦ περι-
κλειομένου ἔνεκεν καὶ περιοριζομένου· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν
ἐπαύλεων· εἰ γὰρ ἔπαυλις εἶη γυμνῇ, οἰκήματα δὲ συνημμένα
ταύτῃ διορίζοιεν τὴν τε ἔπαυλιν καὶ τὴν τοῦ ἐτέρου αὐλῆν,
20 τηνικαῦτα χρὴ πάντα τὸν τοῖχον τὸν ἑαυτοῦ κατασκευάζειν τὸν
τῆς αὐλῆς δεσπότην, συνδιδόντος καὶ τοῦ τῆς ἐπαύλεως δεσπότης εἰς
τὴν κτῆσιν τὴν ὑπὲρ τοὺς θεμελίους ἄχρι πήχεων τεσσάρων τὸ ἥμισυ·
θριγγοῦ γὰρ ἦτοι φραγμοῦ λόγον ἔχει τὸ τοιοῦτον.
Σημειῶσαι ὅπερ χρὴ συνδιδόναι τοὺς πλησιαστάς τοίχους ἐτέρας
25 αὐλῆς, ἀνεγειρομένου τοῦ διορίζοντος τὰ δίκαια αὐτῶν δηλοῦντι.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

σχόλιον
ἐκ τῶν
αὐτῶν

<34> ΠΕΡΙ ΑΠΟΨΕΩΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ

<Suall. ed. 131—132>

- Ἡ ὁρατικὴ δύναμις, πασῶν τῶν αἰσθήσεων ὀξυτάτῃ οὔσα ἀπὸ
πλείστου διαστήματος τὴν ἐνέργειαν ἔχει, ὅθεν οὐ χρὴ ἀπλῶς
οὐδὲ ὥς ἔτυχε περὶ ταύτης ἀποφαίνεσθαι, ἀλλ' ἐνθέντας μέτρα
30 τούτοις στοιχεῖν· φασὶ μὲν γὰρ νόμους τρεῖς εἶναι ἀπόψεως θαλάσσης,
κῆπων καὶ γραφῆς δημοσίας καὶ πάντες ἀορίστως τίθενται τοῖς

ἐκ τῶν
αὐτῶν

2 "ἔκκτον"

6 Ante hoc caput in Harm. caput Περὶ ἀνανεώσεως οἴκου παλαιοῦ reperitur, quod om. F|| 15 ἔχοντα τοῦ μεσαύλου] τοῦ μεσαύλου ἔχοντα Harm. || 16 πήχεων 4] πήχεων 8' Harm. || 22 τεσσάρων] 8' Harm. || 26 Ante hoc caput, in Harm. caput Περὶ ἀπόψεως reperitur quod om. F|| 31 καὶ] deest in F. Addidi ex Harm. | καὶ πάντες] πάντας δὲ Harm. | τίθενται] τιθέντες Harm. | τοῖς κτίσουσιν] κτίσουσι+τίκτουσιν Harm.

iar cel sau cei care locuiesc deasupra porticului, restul de a treia parte; atelierul suportă o jumătate din cheltuială, din pricina folosirii porticului, iar cel care locuiește sub portic suportă a șasea parte, deoarece porticul îl apără de ploaie; cel sau cei care locuiesc deasupra porticului suportă a treia parte din cheltuieli din pricina incomodării pe care o pricinuiesc porticului.

Trebuie să se știe că dacă la un portic public se va deteriora o coloană sau un capitel sau temelia sau întreaga construcție pînă la partea de sus, fiscul este cel care trebuie să le repare.

<33> DESPRE MESAULON ¹

Dacă un mesaulon aparține unei curți cu trei laturi și numai una dintre cele trei laturi conține mesaulonul, cealaltă latură aparținînd altei curți care nu se folosește de mesaulon, dacă mesaulonul are nevoie să fie curățat sau de altceva, curtea care nu-l folosește să fie scutită; dacă zidul curții care nu folosește mesaulonul are nevoie să fie dărîmat și refăcut, în întregime casa avînd mai multe etaje, cel care folosește mesaulonul nu trebuie să suporte cheltuiala pentru toate etajele ci numai jumătate din cheltuiala pentru temelie și patru picioare din înălțimea zidului deoarece mesaulonul este închis și despărțit prin acest perete; la fel și în privința staulurilor: dacă un staul este gol, iar clădirile lipite de el separă staulul de curtea altui stăpîn, atunci stăpînul curții trebuie să refacă tot zidul care îi aparține, contribuind și stăpînul staulului cu jumătate din cheltuielile pentru construcție de la temelie și pînă la înălțimea de patru coți, pentru același motiv că zidul îl apără și-l împrejmuie. Ține minte că cei care se învecinează cu zidul altei curți trebuie să contribuie la cheltuieli atunci cînd se construiește zidul care le desparte proprietățile.

tot de
acolo

scolie
tot de
acolo

<34> DESPRE VEDEREA LA MARE

Văzul fiind cel mai ascuțit dintre toate simțurile, el are putere la foarte mare distanță; de aceea nu trebuie să hotărîm în legătură cu el fără chibzuință sau la voia întîmplării, ci trebuie să ne conformăm măsurilor stabilite mai înainte; căci legile spun că există trei feluri de vederi: la mare, la o grădină și

tot de
acolo

¹ Curte interioară. Textul acestui paragraf este dificil de înțeles, raportul între *mesaulon* și curtea „din trei laturi” fiind neclar.

- κτίσουσιν· ὁρᾶται γὰρ θάλασσα ἀπὸ μιλίων πολλάκις τεσσαράκοντα, καὶ περαιτέρω· ὁρᾶται δὲ κῆπος καὶ φυτὰ καὶ ἄλση ἀπὸ μιλίων εἴκοσιν· ὁρᾶται δὲ καὶ δημοσία γραφὴ ἀπὸ πήχεων οὐχ ἥττον διακοσίων καὶ εἰ ταύταις ἐστοιχοῦμεν ταῖς ἀπόψεσιν, οὐκ
- 5 ἂν οἰκία ἢ κώμη ἢ πόλις ἐκτίζετο· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι ἀπόψεις οὐ κατ'εὐθείαν ὁρῶσαι, ἀλλὰ πλάγιοι, καὶ βεβιασμένοι, καὶ ταύτας ἀπόψεις οὐ φημί. χρὴ οὖν τὸν θαλάσσης ἀπόψει ἐν τῷ οἰκοδομεῖν ἐπιπροσθούντα, κατ'εὐθείαν οὔση καὶ μὴ πλαγίαν ἐχούση
- 10 μὴ πλαγίαν καὶ βεβιασμένην· εἰ μὲν ὁρᾷ λιμένα καὶ αἰγιαλόν, καὶ ἀπλῶς τῇ κώμῃ ἢ πόλει ἢ στάσει[ς] πλοίων, τέλειον μὴ ἐχούση λιμένα, τὸ παράπαν μὴ κωλύειν, μήτε ἀφαιρεῖν τὴν τοιαύτην ἄποψιν· ἱκανὴ γὰρ ἡ ἀπὸ τούτων ψυχαγωγία τοῖς ὁρῶσιν·
- 15 εἰ δὲ ἀποτέρῳ καὶ πελάγῃ ὁρᾷ, ταύτην οὐδεμίαν λογιζόμεθα ἄποψιν· καθὼς γὰρ εἴρηται, καὶ ἀπὸ τεσσαράκοντα μιλίων τὸ τῆς θαλάσσης ὁρᾶται μέγεθος, καὶ οὐ δίκαιον ἀπὸ τοσοῦτου ἐμποδίζεσθαι τοὺς οἰκοδομεῖν ἐθέλοντας διαστήματος.

<35> ΠΕΡΙ ΑΠΟΨΕΩΣ ΚΗΠΩΝ ΚΑΙ ΦΥΤΩΝ

f. 68^r

<Suall. ed. 132>

- Καὶ τὸ τῶν κήπων καὶ τῶν φυτῶν χωρίον ἀπὸ τοῦ ῥηθέντος
- 20 ὁρᾶται διαστήματος καὶ οὐ πάντως ἀπὸ τοσοῦτου χρὴ τοὺς οἰκοδομεῖν ἐθέλοντας ἐμποδίζεσθαι, ἀλλὰ δεῖ τὸν ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπόψεως κωλύοντα κωλύειν οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἀπὸ ποδῶν πεντήκοντα.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<36> ΠΕΡΙ ΑΠΟΨΕΩΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

<Suall. ed. 132–133>

- 25 Ἐπὶ τοσοῦτον ἀφεστᾶναι χρὴ τὸν κτίσαι βουλόμενον καὶ δημοσίας γραφῆς ἄποψιν ἀπὸ τοῦ γείτονος λαβεῖν, ἐφ' ὅσον τι τῶν ἐγγεγραμμένων τῇ ἱστορίᾳ γνώριμον ὁρᾶται· οἶον εἴ τις αὐτὴν θεωρῶν τὴν γραφὴν ἐπιγινώσκει καὶ ὁρᾷ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ οἰκίας τοὺς ἐγγεγραμμένους, οἶον Ἀχιλλέα ἢ Αἴαντα ἢ τοιοῦτόν τινα·
- 30 τότε γὰρ χρὴ αὐτὸν κωλύειν τὸν ἀφαιρεῖν βουλόμενον ταύτην τὴν γραφὴν τῆς ἀπόψεως· εἰ δὲ μήτε γνώριμόν τι τῶν ἐγγεγραμμένων εἴη, μήτε μὴν αὐτὴν ὁρᾷ τὴν ἱστορίαν, τις καὶ ποῖαν ἔχει ἀπὸ ταύτης τέρψιν ὁ τὸν οἰκοδομοῦντα κωλύων;

ἐκ τῶν
αὐτῶν

14 “ἀποτέρῳ” || 29 “τοιοῦτον τινα”

1 γὰρ] μὲν γὰρ Harm. || 9 ἀφιστᾶναι] ἀφεστᾶναι Harm. || 11 καὶ] καὶ Harm. | στάσει Harm.] στάσεις F || 16 θαλάσσης] θαλάττης Harm. || 22 οὐδὲ ὡς] οὐδ' ὡς Harm. || 28–29 ἀπὸ . . . ἐγγεγραμμένους] τοὺς ἐγγεγραμμένους ἀπὸ τῆς αὐτοῦ οἰκίας Harm. | οἶον] deest in Harm.

spre o pictură publică și nici una nu este stabilită precis pentru cei care construiesc; căci marea se vede de cele mai multe ori de la o depărtare de patruzeci de mile, chiar mai mult; o grădină, plantele sau o pădure se văd de la o distanță de douăzeci de mile; o pictură publică se vede de la nu mai puțin de două sute de coți și dacă am fi respectat aceste distanțe, nu s-ar mai fi construit nici o casă, nici un sat nici un oraș; există și alte vederi care nu sînt directe, ci laterale și forțate; pe acestea nu le socotesc vederi. Trebuie deci ca cel care, construind, își așează clădirea chiar în dreptul vederii la mare, să se îndepărteze de cel care are vedere directă la mare, iar nu laterală și forțată; dacă însă cel care construiește are vedere spre un port sau spre malul mării, fie într-un sat, fie într-un oraș, fie într-un golf care nu are un port amenajat, cu nici un preț să nu împiedice sau să strice această vedere, căci ea produce multă desfătare celor care o privesc; dacă însă are o perspectivă îndepărtată, în largul mării, pe aceasta nu o socotim deloc vedere căci după cum s-a spus, largul mării se vede și de la o depărtare de patruzeci de mile și nu este drept ca cei care vor să construiască să fie împiedicați pe o asemenea distanță.

<35> DESPRE VEDEREA SPRE GRĂDINI ȘI PLANTE

f. 68^r

Și locul cu grădini și cel cu plante se vede de la distanța arătată și nu trebuie în nici un caz să fie opriți de la o atît de mare distanță cei care vor să construiască, ci trebuie ca cel care împiedică o astfel de priveliște să nu o facă oricum și la întîmplare, ci de la o distanță de cincizeci de picioare.

tot de
acolo

<36> DESPRE VEDEREA SPRE O PICTURĂ PUBLICĂ

Cel care vrea să construiască trebuie să se depărteze și să nu ia vecinului vederea spre o pictură publică, în măsura în care se distinge în cele pictate o scenă cunoscută din istorie; de exemplu, dacă cineva privind pictura din casa sa îi distinge pe cei pictați, de pildă pe Ahile sau pe Ajax sau pe altul la fel, atunci trebuie să-l oprească pe cel care vrea să-i ia vederea picturii publice; dar dacă nimic din cele pictate nu este cunoscut nici subiectul picturii nu se vede, ce plăcere are de la această priveliște cel care îl împiedică pe cel care construiește?

tot de
acolo

<37> ΠΕΡΙ ΚΑΤΟΠΤΕΙΑΣ

<Suall. ed. 133>

Τινές τῶν φιλοπραγμόνων καὶ φθονερῶν κωλύειν ἐπιχειροῦσι τοὺς οἴκους κατασκευάζοντας καὶ μέλλοντας κατοπτεῖαν ἀπὸ τούτου ποιεῖσθαι τοῖς γείτοσιν· οὔτε δὲ τοῖς νόμοις εἴρηται, οὔτε μὴν ἀπὸ τῶν παλαιῶν οἰκημάτων ὀρῶμεν ὥς οἱ παλαιοὶ ἀδικίαν ταύτην ἐλογίζοντο· βλέπομεν γὰρ πάσας σχεδὸν εἰπεῖν τὰς οἰκίας ἀλλήλας κατοπτεuousας, καὶ οὐδὲ εἰς φθόνος τοὺς παλαιούς κατεῖχεν· ὅθεν καὶ ἡμεῖς τὴν τῆς κατοπτείας οὐ λογιζόμεθα βλάβην· ἕκαστος οὖν τῶν νομιζόντων ταύτην εἶναι βλάβην, συγχωρεῖτω μὲν τῷ κτίζοντι, αὐτὸς δὲ τὰ ἑαυτοῦ ἀσφαλιζέτω οἰκήματα καὶ ἀθεώρητα φυλαττέτω, εἴτε διὰ τῶν ἀνοικτῶν καλουμένων καγγέλων, εἴτε διὰ τῶν συρτῶν ἢ ὥς ἂν αὐτὸς βουλευθῇ· οὐ γὰρ ἐστὶ δίκαιον δι' ἑτέρου βλάβην τὰ ἑαυτοῦ τινα ἀσφαλιζεσθαι.

ἐκ τῶν αὐτῶν

<38> ΠΕΡΙ ΑΠΟΨΕΩΣ ΟΡΩΝ

<Suall. ed. 133>

15 Τὴν ἐπὶ τὰ ὄρη ἀποψιν οὐ δύναται τις κωλύειν, ἡ δὲ διάταξις τοῦ Ζήνωνος ἔχει οὕτως, ὅτι ἐὰν ἑκατὸν πόδας ἀπέχῃν, ὁ γείτων οὐ κωλύεται βουλόμενος οἰκοδομεῖν διὰ τὸ ἀφαιρεῖσθαι τὴν ἀποψιν τὴν ἐπὶ θάλασσαν· τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ὄρους ἔλκειν δυνάμεθα, ἐπειδὴ τερπνὴ τις ἡ θέα τοῦ ὄρους, ὥσπερ καὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἀπὸ 20 τῶν ὁμοίων τὰ ὅμοια τέμνεσθαι δεῖ.

ἐκ τῶν αὐτῶν

<39> ΠΕΡΙ ΗΛΙΑΚΟΥ ΗΤΟΙ ΕΞΩΣΤΟΥ

<Suall. ed. 133—134>

Ἡλιακὸν τὸν παρὰ τινων ἐξώστην καλούμενον ὅστις ἂν βουλευθῇ ποιῆσαι, εἰ μὲν ἔχει πλησίον ἰδιωτικὰ κτίσματα ἀναγκάζεται ποιεῖν τὸν ἡλιακὸν δέκα πόδας τῶν ἰδιωτικῶν κτισμάτων ἀπέχοντα· εἰ δὲ δημόσια τούτῳ πλησιάζουσι κτίσματα, 15 πόδας ἀπεχέτω τῶν κτισμάτων ὁ γινόμενος παρὰ τούτων ἡλιακός.

ἐκ τοῦ αὐτῶν

2 “φθονερῶν” || 14 “ὄρων” || 15 “ὄρη” || 18 “ὄρους” || 19 “ὄρους”

5—6 ἀδικίαν ταύτην] ταύτην ἀδικίαν Harm. || 13 ἐστὶ] deest in Harm. || 15 Post κωλύειν in Harm. haec leguntur : ὥς εἶπεν Παπιανὸς ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν κοινιστικῶν ἐν τῇ τελευταίᾳ τοῦ τίτλου κοινιστικῶν quae om. F || 16 τοῦ Ζήνωνος] Ζήνωνος Harm. | οὕτως] deest in Harm. || 19 καὶ τῆς] τῆς Harm. || 20 τέμνεσθαι] τέμνειν Harm. | Post δεῖ in Harm. haec reperiuntur : καὶ ταῦτα μὲν πάντα ὑπομνήσεως ἕνεκα συνῆκται· εἰ δέ τι παρεμπέσοι παρὰ τὰ εἰρημένα, ἀπὸ τῶν ὁμοίων τὰ ὅμοια σκοπεῖν. βλάβας μέντοι ὠμολογημένας καὶ μὴ κατὰ φθόνου μεμνηνανημένας δεῖ ἀναιρεῖν σκοποῦντας εἰ δι' αὐτὸ βλάπτεται τι τὸ δι' ἐναντίας μέρος καὶ οὕτω κριθῆσεται ταῦτα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις quae om. F || 25 15 πόδας] i.e. πόδας Harm.

<37> DESPRE VEDEREA ÎN CASE STRĂINE

Unii dintre cei cărora le place să se amestece în treburile altora și zavistnici, încearcă să-i împiedice pe cei care își construiesc casele astfel, încît pot vedea din casa lor în casa vecinului; dar nici în legi nu s-a spus, nici din clădirile vechi nu vedem că cei vechi socoteau acest lucru nedrept (adică vederea în casele vecinului); căci vedem, aș spune, că aproape toate casele au vedere una în alta și nici o invidie nu-i cuprindea pe cei vechi din această pricină; de aceea nici noi nu socotim vederea în casa vecinului o jignire; fiecare dintre cei care socotesc că aceasta este o jignire, să-i dea voie celui care construiește să construiască, iar casele sale să și le asigure și să le ascundă vederii fie prin așa numitele grilaje mobile fie cu pînze sau cum îi va plăcea; căci nu este drept ca cineva să ia măsuri de precauție în casele sale din pricina incomodării vecinului.

tot de
acolo

<38> DESPRE VEDEREA SPRE MUNȚI

Nimeni nu poate să împiedice vederea spre munți. Constituția lui Zenon prevede că, dacă vecinul se află la o sută de picioare depărtare și vrea să construiască, nu poate fi împiedicat pe motiv că ia vederea la mare; acest lucru îl putem aplica și la munți, fiindcă vederea munților este ca și aceea a mării, o desfătare, și din lucrurile care seamănă trebuie alese elementele comune.

tot de
acolo

<39> DESPRE SOLARIUM SAU BALCON

Dacă cineva dorește să facă un *solarium* din cele numite de unii balcon, iar în apropiere se află clădiri particulare, este obligat să facă *solarium*-ul la distanța de zece picioare de ele; dacă însă cu *solarium*-ul se învecinează clădiri publice, atunci *solarium*-ul care se construiește lingă aceste clădiri să se depărteze de ele cu 15 picioare.

tot de
acolo

<40> ΠΕΡΙ ΤΥΡΕΨΕΙΟΥ

<Suall. ed. 136>

Ἐάν τις ποιήσῃ τυρεψεῖον, ἐξ οὗ καπνὸς ἐκπεμπόμενος καταβλάπτει τοὺς ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις οἰκοῦντας, δύνανται κατὰ νόμους οἱ βλαπτόμενοι κωλύειν αὐτὸν εἰσπέμπειν τὸν καπνόν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, εἰ οἱ ἐν ταῖς ὑψηλοτέραις στέγαις ὕδωρ ῥίπτουσιν ἢ κόπρον καὶ βλάπτουσι τοὺς ἐν ταῖς χθαμαλωτέραις οἰκοῦντας, κωλύονται τοῦτο ποιεῖν· ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἔξεστι ποιεῖν τι ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ, // ἐφ' ὅσον ἕτερον μὴ καταβλάπτειν· τὸ αὐτὸ καὶ περὶ δυσωδίας.

ἐκ τῶν
αὐτῶνf. 68^v

10

<41> ΠΕΡΙ ΝΟΜΩΝ ΚΡΟΥΝΩΝ, ΘΥΡΙΔΩΝ ΚΑΙ ΤΟΞΙΚΗΣ

<Suall. ed. 137>

Νομὴ κρουνῶν νενόμισται ἐπὶ ὀμβρίων ὑδάτων, ἐξ ἀρχῆς ὄντων κρουνῶν καὶ εἰς ψιλὸν ἐτέρου τόπον τὰ ὕδατα χαλῶντων ἄχρη, πήχεων τριῶν καὶ τρίτου· τοσαύτη γὰρ νενόμισται ἢ τῶν κρουνῶν ἕκστασις· ἢ δὲ περὶ τοξικῆς καὶ θυρίδων εἴρηται.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

- 15 Εἰδέναι μέντοι χρὴ ὥς οὐ δεσπόζει τοῦ τοιούτου τοιχισμοῦ ὁ τοὺς κρουνοὺς ἢ τὰς θυρίδας ἢ τὰς τοξικὰς ἔχων ὅτι χρὴ αὐτὸν εἰσιέναι εἰς τὸν παρακείμενον ψιλὸν τόπον, εἰ μὴ μόνον τῷ κυρίῳ τῆς τοῦ τοίχου διορθώσεως· οὔτε μὴν τὸν τοῦ ψιλοῦ [τοίχου] <τόπου> δεσπότην χρὴ ἀρδεύειν πρὸς τῷ τοίχῳ ἢ καταφυτεύειν, ἀλλὰ
- 20 στοιχεῖν τοῖς εἰς τὰ περὶ φυτῶν μέτροις εἰρημένα.

σχόλιον
ἐκ τοῦ
αὐτοῦ

Ἡ δὲ τῶν ὑδάτων λύμη τοῖς γειτνιῶσι·ν> οὐκ ὀλίγην ἐπιφέρει βλάβην· ὅθεν καὶ περὶ τούτων ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα ἐκ μέρους τὰ ἐμπίπτοντα εἰπεῖν.

<42> ΠΕΡΙ ΟΛΚΟΥ, ΑΓΩΓΟΥ ΚΑΙ ΕΥΡΙΠΟΥ

<Suall. ed. 137>

- 25 Τὸν ἐθέλοντα ὀλκὸν ἢ ἀγωγὸν ἢ εὐρίπον κήπου ἢ ἐτέρου τινὸς κατασκευάσαι χρὴ ἀποστάντα τοῦ τοίχου τοῦ γείτονος πήχυν

ἐκ τῶν
αὐτῶν

9 “δυσωδείας” || 21 “γειτνιῶσι”

1 Ante hoc caput Περὶ τυρεψείου in Harm. capita Περὶ φραγμῶν ἀμπελώνων, περιβολίων καὶ τοπιῶν ἀνέτων; Περὶ σωλαρίων ἐν τῇ ὁδῷ γινομένων; Περὶ ἀνοίξεως πυλῶνος; Περὶ τοῦ ἐν ἀλλοτρίοις κτιζόντος ἢ ἐπικτιζόντος; Περὶ κονιαμάτων ἐν ἀλλοτρίῳ τοίχῳ γενομένων; Περὶ κλίσεως τοίχου reperuntur quae om. F | Περὶ τυρεψείου] haec rubrica deest in Harm. || 4 τὸν καπνόν· ἀλλὰ] τὸν καπνόν· εἰ μὴ ἄρα τι δίκαιον παρεχώρησεν αὐτὸν εἰσπέμπειν τὸν καπνόν· ἀλλὰ Harm. || 6 ταῖς χθαμαλωτέραις] τοῖς χθαμαλωτέροις Harm. || 16 ὅτι] ὅτε Harm. || 18 τοίχου] sic et Suall. sed recte τόπου scribendum || 26 τοῦ τοίχου τοῦ γείτονος] τοῦ τοῦ γείτονος τοίχου Harm.

<40> DESPRE CĂȘĂRIE

Dacă cineva face o cășărie de unde fumul ieșind îi vatămă pe cei care locuiesc la etajele superioare ale casei, cei lezați pot, după lege, să-l oprească să trimită fumul; și, invers, dacă cei care locuiesc la etajele superioare aruncă apă sau gunoi și îi vatămă pe cei care locuiesc la parter, sînt opriți să facă acest lucru; căci este permis să faci ceva pe proprietatea ta// în măsura în care nu-l lezezi pe vecin. Același lucru e valabil și în legătură cu mirosul urît.

tot de
acolo

f. 68^v

<41> DESPRE DREPTUL DE POSESIUNE AL JGHEABURILOR, FERESTRELOR ȘI AL UNEI FERESTRE MICI

Dacă jgheaburile pentru apa de ploaie există de la început și se scurg spre un loc viran care aparține altui stăpîn, dreptul de posesiune pentru ele se întinde pînă la o distanță de trei coți și o treime, căci atît de mare este socotită deviația jgheaburilor; despre dreptul de posesiune al unei ferestre mici și al unei ferestre obișnuite s-a vorbit mai sus.

tot de
acolo

Totuși trebuie să se știe că nu stăpînește un astfel de zid cel care are jgheaburile, ferestrele sau ferestrele mici, că el <nu> trebuie să intre pe locul viran, ci numai stăpînului îi este permis acest lucru, ca să refacă zidul; dar nici stăpînul [zidului] <locului> viran nu trebuie să stropească ori să sădească ceva lîngă zid, ci trebuie să respecte măsurile indicate pentru plante¹.

scolie
tot de
acolo

Acțiunea apelor nu puțină vătămare aduce celor care locuiesc în vecinătate; de aceea am socotit necesar să vorbim pe rînd despre cele ce se pot întîmpla.

<42> DESPRE APEDUCT, ȘANȚ DE APĂ SAU CANAL

Cel care vrea să-și facă în grădină sau în alt loc un apeduct sau un șanț de apă sau un canal, trebuie să-l facă la distanța

tot de
acolo

¹ Text corupt al cărui sens rămîne greu de înțeles, cu toate conjecturile făcute de editorii textului lui Armenopol.

ένα τοῦτο ποιεῖν διὰ τὴν τῆς παραβροίας σῆψιν· εἰ δὲ μὴ τοῖχος εἴη γειτνιῶν ἀλλὰ χωρίον, ἐξεῖναι αὐτῷ καθῶς βούλεται εἰς τὰ ἑαυτοῦ ποιεῖν.

<43> ΠΕΡΙ ΛΑΚΚΟΥ

<Suall. ed. 137>

- 5 Ὁ θέλων λάκκον εἰς τὰ ἑαυτοῦ κατασκευάσαι, ἀποστάς τοῦ τοῦ γείτονος θεμελίου πήχεις ἕξ καὶ δίμοιρον, τοῦτο ποιεῖτω· ἱκανὸν γὰρ τὸ διάστημα πρὸς τὸ μὴν <συγχωσθῆναι> τὸ ὕδωρ καὶ κατενεχθῆναι εἰς τὸν τοῦ γείτονος τοῖχον.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<44> ΠΕΡΙ ΚΟΠΡΟΔΟΧΕΙΟΥ

<Suall. ed. 137—138>

- 10 Τὸν κοπροδοχεῖον βουλόμενον ἢ λίμνην κατασκευάσαι ἐκ νέου ἐν τοῖς ἑαυτοῦ, εἰ μὲν οἰκοδομητὸς εἴη ὁ τοῦ κοπροδοχείου τοῖχος ὁ προσεγγίζων τῷ γείτονι, χρὴ ἀφίστασθαι τοῦ τοῦ γείτονος τοίχου πήχεις τρεῖς καὶ οὕτως οἰκοδομεῖν τὸν τοῖχον, ἐγχώρηγον μέντοι καὶ οὐκ ἐλάττονα τὸ πάχος πήχεως ἑνὸς· πλακοῦν δὲ ἢ
15 χαλκοῦν τὸ τοῦ κοπροδοχείου ἢ τῆς λίμνης τέλμα τὸ πρὸς αὐτῷ τῷ γενομένῳ τοίχῳ, ἄχρι τῆς ἡμισείας πήχεως· τὸ δὲ πλάτος τριῶν καὶ τρίτου διὰ τὴν τῶν σκαπτόντων ὄρυξιν καὶ τὴν τοῦ ὕδατος παράβροϊαν· εἰ δὲ ὀρυκτὸς εἴη ὁ τοῦ κοπροδοχείου ἢ τῆς λίμνης τόπος, τοίχου μὴ γενομένου, τηνικαῦτα χρὴ ἀφιστᾶν
20 αὐτὸν τοῦ τοῦ γείτονος τοίχου τὴν τοῦ κοπρῶνος πλευρὰν τὴν πρὸς τῷ γείτονι πήχεις ἕξ καὶ ἡμισυ καὶ οὕτω τὴν ὄρυξιν ποιεῖν· εἰ δὲ τῷ χρόνῳ ὑπορουσσομένης τῆς γῆς ἐπικαταλάβοι τῷ προειρημένῳ τῶν τριῶν πήχεων καὶ τρίτου, τηνικαῦτα καταναγκάζεσθαι αὐτὸν τὸν προειρημένον τοῖχον ποιεῖν· καὶ ταῦτα μὲν οἷς
25 παράκεινται οἰκήματα· εἰ δὲ ψιλοὶ τόποι εἰσὶν οἱ τοῦ γείτονος, τῶν εἰρημένων μέτρων τὸ ἡμισυ· εἰ δὲ ἀμφοτέρων εἴησαν τῶν μερῶν κοπρῶνες, ἀφίεντες πήχεις ἀλλήλοισ μεταξὺ δύο τοῦτο ποιεῖτωσαν.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<45> ΠΕΡΙ ΧΡΙΣΤΗΡΙΩΝ

<Suall. ed. 138>

- 30 Τὸν μὴ ἔχοντα ἐν αὐτῇ χριστήρια, βουλόμενον δὲ κατασκευάσαι πρὸς τῷ ἐπικοίνῳ τοῦ γείτονος τοίχῳ χρὴ ποιεῖν εἰς τὰ ἑαυτοῦ μέρη τοῦ ἐπικοίνου τοίχου πρὸς τοῖς γινομένοις χριστηρίοις τοῖχον // ἐγχώρηγον, οὗ τὸ πάχος οὐκ ἔλαττον πήχεως καὶ διμοίρου· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὑπονόμων εἰρήσθω· οὕτω γὰρ ἀφθορος
35 διαμένει ὁ ἐπίκοινος τοῖχος.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

f. 69r

22 “ὑπονυσσομένης”

7 συγχωσθῆναι Harm.] lacuna F || 24 οἷς] ἐν οἷς Harm. || 27 ἀλλήλοισ] ἀλλήλων Harm. | δύο Harm.

de un cot de zidul vecinului, din cauza putrezelii pe care o produce apa; dacă în vecinătate nu se află un zid, ci un ogor, atunci îi este îngăduit să procedeze cum va voi pe proprietatea sa.

<43> DESPRE REZERVORUL DE APĂ (CISTERNĂ)

Cel care vrea să-și facă pe proprietatea sa un rezervor de apă, să-l facă la distanța de șase coți și jumătate de temelia casei vecinului; căci acesta este distanța suficientă pentru ca apa să nu dea pe dinafară și să se infiltreze sub zidul vecinului.

tot de
acolo

<44> DESPRE LATRINĂ

Cel care vrea să-și construiască pe proprietatea sa o latrină nouă sau un bazin de apă (eleșteu?), atunci când construiește zidul latrinei aflat aproape de zidul vecinului, trebuie să-l așeze la distanța de trei coți de acesta, făcându-l neapărat din ciment și nu mai subțire de un cot; iar fundul latrinei sau al bazinului, în partea dinspre zid, să fie placat cu piatră sau cu aramă, pînă la înălțimea de o jumătate de cot; lărgimea gropii trebuie să fie de trei coți și o treime, pentru a se săpa mai ușor și pentru scurgerea apei; dacă locul latrinei sau al bazinului este numai săpat fără a se zidi, atunci latura gropii care se află spre vecin trebuie așezată la distanța de șase coți și jumătate de zidul acestuia și apoi să se sape groapa; dacă însă cu timpul, pămîntul mîncîndu-se dedesubt, groapa va ajunge la lărgimea de trei coți și o treime despre care s-a vorbit mai sus atunci stăpînul latrinei este obligat să facă zidul de protecție despre care am vorbit mai sus; așa să se procedeze în cazul în care în vecinătate se află case; dacă însă locurile vecinului sînt virane, atunci să se respecte jumătate din măsurile indicate; iar dacă în ambele părți se află latrine, atunci acestea să se facă lăsîndu-se între ele un spațiu de doi coți.

tot de
acolo

<45> DESPRE GROAPA DE APĂ

Cel care nu are în curtea sa groapă de apă, și vrea să o construiască lîngă zidul comun cu vecinul, trebuie să construiască de partea zidului comun care dă spre el un zid // de piatră, nu mai subțire de un cot și jumătate; la fel s-a spus și în privința cloacăi, căci numai astfel zidul comun va rămîne nevătămat.

tot de
acolo
f. 69^r

<46> ΠΕΡΙ ΥΠΟΝΟΜΩΝ

<Suall. ed. 138—139>

- Χρῆ δὲ ἐν τῇ τῶν ὑπονόμων κατασκευῇ καὶ διορθώσει δέχεσθαι τὴν κατασκευὴν ἀπ' ἀλλήλων εἰς τὰς αὐλάς καὶ εἰς τοὺς οἴκους· οἶον εἰ ἀπὸ αὐλῆς ἐξιᾶσιν ὑπόνομοι, χρῆ τὸν ταύτης δεσπότην ἀποκαθιστᾶν καὶ ποιεῖν τὸ ἀνάλωμα, ἄχρις οὗ ἐπικαταλάβοι ἐτέρας αὐλῆς ἄφεςιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐφεξῆς ἄχρι τοῦ δημοσίου ὀλκοῦ· εἰ δὲ ὁ δημόσιος ὀλκὸς πολὺ ἀφέστηκε τῆς τελευταίας αὐλῆς, χρῆ αὐτὴν μὲν τὴν τελευταίαν αὐλὴν παρέχειν κατὰ ἀναλογίαν τῶν πρὸ αὐτῆς, τὸ δὲ λοιπὸν μερίζεσθαι καὶ εἰς τὰς λοιπὰς κατὰ ἀναλογίαν τοῦ ἑαυτοῦ μεγέθους.
- Τοὺς ὑπονομιαίους καράβους οὕτω δεῖ καθαίρειν καὶ ἐπανορθοῦν ἀρχόμενος ἕκαστος ἀπὸ τῶν ιδίων τόπων, μέχρις ἂν φθάσῃ ἐτέρων δεσποτῶν τόπον· εἰ δὲ κῆπον παρέρχεται ὁ αὐτὸς ὑπονομιαῖος κάραβος, τὸν κύριον τοῦ κήπου ὀρύσσειν τὴν ἀρδευομένην γῆν καὶ ἀνακαθάραι τοὺς νεμομένους, τῆς μυροποιήσεως ὀφειλούσης γενέσθαι ἐκ τοῦ νεμομένου τὸν τοιοῦτον κήπον, τῆς σαπρίας ῥιπτομένης ἔξω τοῦ τοιούτου κήπου.
- Ὅμοίως καὶ ἐάν τις γένηται χρεῖα ὑπαλλαγῆς ὀστράκων καὶ σωληναρίων τῶν καθεδρίων, ἕκαστος ἀπὸ τοῦ ἰδίου καθεδρίου ἀρχόμενος, διορθοῦσθω, μέχρις ἂν φθάσῃ ἐτέρου γείτονος καθεδρίαν.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

<47> ΠΕΡΙ ΥΠΟΝΟΜΟΥ

<Suall. ed. 139>

- Τὸν θέλοντα ἀπὸ ὑπερώου χρηστηρίου χαλαστὴν ὑπόνομον ἐπιπεδον ποιῆσαι, χρῆ μὲν εἰς τὰ ἑαυτοῦ κατασκευάζειν καὶ μὴ ἐπικοινωνεῖν ἐτέροις τοίχοις· εἰ δὲ προκατάληψις γένηται καὶ δουλεία καὶ φθορὰ τῷ τοίχῳ τις ἀπὸ ταύτης συμβῇ, τηνικαῦτα τὸν τῆς χαλαστῆς τὴν χρῆσιν ἔχοντα εἰς τὸ τοῦ τοίχου ἀνάλωμα ἐπιγνῶναι τὸ διπλάσιον. ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς τῶν εἰς λάκκους χαλόντων ὄμβρια ὕδατα κατασκευῆς εἰρήσθω.
- Ἐνὶ δὲ λόγῳ πᾶς κρουνὸς ἢ χαλαστήρ ῥυπαρῶν ὑδάτων μὴ χαλάτω ἀπὸ οἰκίας εἰς πλατεῖαν ἄγορὰν ἢ στόαν δημοσίαν ἢ ῥύμην ἢ ἀπλῶς εἰπεῖν εἰς κοινὴν πάροδον ἔν τε πόλει καὶ κώμῃ, διὰ τὰς γινομένας ἀπὸ τούτων βλάβας τοῖς παριοῦσιν.

ἐκ τῶν
αὐτῶν

29 “πλατεῖαν”

8 μὲν] μετὰ Harm. || 13 παρέρχεται Harm.] ἀρέχεται F || 17 ὁμοίως καὶ] ὁμοίως δὲ καὶ Harm.

<46> DESPRE CONDUCTELE DE SCURGERE A MURDĂRIILOR (CLOACĂ)

În cazul construirii sau refacerii conductelor pentru scurgerea murdăriilor, construirea se face de la unii la alții pe curți și pe case; de exemplu, dacă conductele ies dintr-o curte stăpînul acestei curți trebuie să facă reparația și să suporte cheltuiala pînă la locul unde conductele intră în altă curte; și așa mai departe pînă la conducta publică; dacă însă conducta publică se află foarte departe de ultima curte, aceasta să contribuie la cheltuieli proporțional cu curțile dinaintea sa, iar restul să se împartă cu celelalte curți proporțional cu mărimea lor.

tot de
acolo

Olanele unei cloace trebuie să se curețe și să se refacă astfel: fiecare să înceapă de la locurile care îi aparțin pînă ajunge la locul care aparține altor stăpîni; dacă cloaca traversează o grădină, stăpînul grădinii să sape pămîntul udat de conductă iar cei care exploatează grădina să o curețe, deoarece curățirea ei sînt datori să o facă, aruncînd afară din grădină partea putrezită¹.

La fel și dacă este nevoie să se înlocuiască olanele sau tuburile latrinelor, fiecare să le refacă începînd de la propria sa latrină pînă ajunge la cea a vecinului.

<47> DESPRE ȚEAVA DE SCURGERE A APEI

Cel care vrea să facă în partea de sus a casei o țeavă pentru scurgerea apei murdare spre sol, trebuie să o îndrepte spre locurile sale și să nu o unească cu zidurile altora; dacă însă există vreo înțelegere anticipată sau vreo servitute și dintr-aceasta se va întîmpla vreo vătămare zidului, atunci cel care folosește țeava de scurgere, să recunoască îndoit cheltuiala pentru repararea zidului; la fel s-a arătat și în legătură cu construcția țevilor care duc apa de ploaie spre rezervoare. Într-un cuvînt, orice jgheab sau conductă pentru scurgerea apelor murdare să nu se scurgă spre o piață sau spre un portic public sau spre o stradă sau pe scurt, spre un loc public, atît la oraș cît și la sat, din pricina vătămarilor pe care le pot pricinui acestea trecătorilor.

tot de
acolo

¹ Din nou un text dificil de înțeles din pricina lacunelor. Reproducem aici traducerea dată textului de O. Reitz care ni s-a părut cea mai inteligibilă.

<48> ΠΕΡΙ ΟΡΥΓΜΑΤΟΣ

<Snall. ed. 140>

Τῷ ἐν χωρίῳ ἢ ψιλῷ τόπῳ ἢ ἐπαύλει τινὶ βουλομένῳ ὄρυγμα ἢ ἕτερόν τι ποιεῖν πρὸς τῷ τοῦ γείτονος τοίχῳ, τὰ χώματα ῥίπτειν οὐ δεῖ παρὰ τὸν τοῖχον, ἵνα μὴ βλάβῃ τῷ τὴν οἰκίαν ἔχοντι ἀπὸ τοῦτου συμβῇ· λόφου γὰρ καὶ ἐπαναστήματος γενομένου, ⁵ εὐάλωτος ἔσται ἢ τοῦ γείτονος οἰκία· ὑγρότητος δὲ οὕσης ἐν τῇ τοῦ ἐπαναστήματος γῇ ἢ καὶ ὀμβριμαίων ὑδάτων ἐπιγνομένων εὐφθαρτος γενήσεται ὁ τοῦ γείτονος τοῖχος· εἰ οὖν ἀνάγκη τις γένηται καὶ τῷ ὀρύγματι παραχωρηθεῖν τοῦτο ποιῆσαι πρὸς τῷ τοῦ γείτονος τοίχῳ, μὴ ἑᾶσθαι ἐκεῖ τὴν ἐκτὸς ὀρύξεως γῆν πρὸς καιρὸν πολύν, ἀλλ' ἄχρῃς ἡμερῶν ὀλίγων· οὔτε γὰρ σῆψις ἀπὸ τῶν ¹⁰ τοσοῦτων ὀλίγων ἡμερῶν γενήσεται, φυλάξει δὲ καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ὁ γείτων· εἰ δὲ λόφος τις εἰς βοήθειαν εἴῃ τοῦ τοίχου τοῦ τὴν οἰκίαν ἔχοντος, μὴ ἐξεῖναι τῷ γειτόνι τῷ τὸν ψιλὸν ἔχοντι τόπον ἀφαιρεῖν τοῦτον.

ἐκ τῶν αὐτῶν

18

<49>

f. 69^v

<Suall. ed. 140>

Οὐδεὶς δύναται κόπρον πλησίον τοῦ ἀλλοτρίου τοίχου ἔχειν, εἰ μὴ τοιαύτην δουλείαν ἔχει.

ἐκ τῶν αὐτῶν

<50>

<Suall. ed. 140>

Ὁρύττειν γῆν οὐ χρή τινα ἐπὶ βλάβῃ τοῦ γείτονος πρὸς τοῖς αὐτοῦ ²⁰ θεμελίοις· ἀπὸ γὰρ τοῦτου οὐκ ὀλίγοι κίνδυνοι τοῖς οἰκήμασι τίκτονται· ἀλλ' ἀποστάντα τὰ εἰρημένα μέτρα ἐπὶ τε λιμνῶν καὶ κοπροδοχείων καὶ λάκκων, οὕτω ποιεῖν τὴν ὄρυξιν· εἰ δὲ καὶ τῷ τοῦ γείτονος θεμελίῳ ἐπισυνάψαι βουληθεῖν ἐκ νέου ἕτερον θεμέλιον, μὴ ἐξεῖναι αὐτῷ ὑπορύττειν πλέον τοῦ γείτονος θεμελίου· ²⁵ συγκατενεχθήσεται γὰρ ὁ παλαιὸς τῇ ὀρύξει.

ἐκ τῶν αὐτῶν

<51>

<L II 264>

Ἐάν τις ἐν ἀλλοτρίῳ ἐδάφει οἰκείαις ὕλαις οἶκον κατασκευάσῃ ὁ τοῦ ἐδάφους κύριος καὶ τοῦ οἰκήματος ἔσται δεσπότης, ὥς παρὰ γνώμην αὐτοῦ ὁ οἶκος κατασκευασθεῖς, κατὰ τὸν κανόνα τὸν ³⁰ λέγοντα, εἴκειν τὰ ἐπικείμενα τοῖς ὑποκειμένοις· ὥστε σὺν τῇ ὕλῃ ἀπολαβεῖν καὶ τὴν δεσποτείαν διηνεκῶς τὸν τοῦ ἐδάφους κύριον, μὴ δυναμένου τοῦ τὸν οἶκον κατασκευάσαντος κινεῖν περὶ τῆς τῶν ὑλῶν διατιμήσεως.

ἐκ τῶν γεωργικῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ

7 "γεννήσεται"

11 τοσοῦτων ὀλίγων ἡμερῶν] τοσοῦτων ἡμερῶν Harm. || 12 ὁ γείτων] ὁ γείτων ὀλίγων οὐδὲν τῶν ἡμερῶν Harm. || 28—29 ὡς . . . κατασκευασθεῖς] desunt in L | κατὰ] διὰ L || 31 ἀπολαβεῖν ἀπολαβεῖν L qui tamen in marg. ἀπολαβεῖν praebeet

<48> DESPRE SĂPĂTURĂ

Cel care vrea să facă pe un ogor sau pe un loc viran sau într-un ocol de vite (?) o săpătură sau altceva lângă zidul vecinului, nu trebuie să arunce pământul lângă zid, ca să nu se producă din acest lucru vreo vătămare celui care are casa; căci, pe de o parte, făcându-se din pământul săpat o movilă, cu ușurință se va încălca casa vecinului; pe de altă parte pământul movilei fiind ud sau infiltrându-se în el apa de ploaie, cu ușurință se va strica zidul vecinului; dacă însă vreo necesitate impune să se permită celui care sapă să sape lângă zidul vecinului, pământul scos din săpătură să nu fie lăsat acolo multă vreme, ci numai puține zile; căci în aceste câteva zile zidul nu va putrezi, iar vecinul poate să-și păzească casa sa; dacă însă se va face o movilă de pământ pentru sprijinirea zidului celui care are casa, nu-i este îngăduit vecinului care are locul viran (pe care s-a făcut movila) să o strice.

tot de
acolo

<49>

f. 69^v

Nimeni nu poate să țină gunoi lângă zidul străin, dacă nu are o astfel de servitute.

tot de
acolo

<50>

Nimeni nu trebuie să sape pământul lângă temelia vecinului, spre vătămarea acestuia, căci nu mici primejdii se nasc pentru clădiri din acest lucru, ci să sape respectând distanțele indicate pentru bazine, latrine și rezervoare de apă; iar dacă cineva va vrea să unească o temelie nouă cu temelia vecinului, nu-i este permis să sape la o adâncime mai mare decât aceea la care se află temelia vecinului, căci din pricina săpăturii vechea temelie se va dărâma.

tot de
acolo

<51>

Dacă cineva va construi pe un teren străin, cu materiale proprii o casă, stăpînul locului va deveni și stăpînul casei, deoarece casa a fost construită fără știrea lui, după regula care spune că cele de deasupra se supun celor de dedesubt; așa încît stăpînul terenului devine pentru totdeauna și proprietarul materialului de construcție, cel care a construit neputînd să-l dea în judecată pentru prețul materialelor.

din <Legile
agrare> ale
lui Iustinian

5

TITLURILE DESPRE *MARELE SPĂȚAR*
ȘI *MARELE AGĂ* DIN PROIECTUL DE COD
GENERAL AL LUI MIHAIL FOTINO
(1775/1777) (CARTEA I)

LES TITRES SUR *LE GRAND SPATHAIRE*
ET *LE GRAND AGA* DU PROJET DE CODE
GÉNÉRAL RÉDIGÉ PAR MICHEL FOTINO
(1775/1777) (LIVRE Ier)

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΦΦΙΚΙΩΝ ΤΟΥ ΤΕ ΑΡΧ<ΟΝΤΟΣ> ΜΕΓΑΛΟΥ
ΣΠΑΘΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΓΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΥΣ
ΟΦΦΙΚΙΑΛΙΩΝ

f. 15^vα^{ον}

- 5 Οἱ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες δικαζέτωσαν τοῖς στρατιώταις ἐπὶ στρατιωτικῆς καὶ μόνης αἰτίας.

βιβλ. ζον
τῶν Βασιλ.
τίτλ. ρος
κεφ. ιε^{ον}
φύλλ. [521]
<321>

β^{ον}

- 10 Ὁ στρατιωτικὸς δικαστὴς περὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀχρήστως ἀποφαίνεται καὶ οὐ χρεία ἐκκλήτου εἰς ἀνατροπὴν τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ.

βιβλ. θον
τίτλ. αος
κεφ. πη^{ον}
φύλλ. 461

γ^{ον}

Μηδενὶ ταξεωτῶν κατὰ τῆς τοῦ οἰκείου δικαστοῦ ἀποφάσεως ἐξεστὶν ἐκκαλεῖσθαι.

κεφ. ρμγ^{ον}
φύλλ. 477

δ^{ον}

<Scrimgeri ed. 43>

- 15 Οὐ συγχωροῦμεν δὲ οὐδὲ τοῖς περιβλέπτοις δουξὶν οὐδὲ ἐτέρῳ τινὶ στρατιωτικῷ τὴν οἰανοῦν πλεονεξίαν τοῖς ὑπηκόοις ἢ ἀδικίαν ἐπαγαγεῖν ἢ πολιτικοῖς ὅλως πράγμασι κοινωνεῖν.

Νεαρά ηη
'Ιουσιν
<ιανοῦ>

ε^{ον}

<Scrimgeri ed. 265>

- 20 Οὔτε δὲ ὁ περίβλεπτος δουξ οὔτε τις τῶν περὶ αὐτὸν οὔτε ἰδιώτῃ τινί, οὐδὲ ταῖς τῶν ἰδιωτῶν δίκαις, ὅταν ἔχοιεν πρὸς ἀλλήλους, οὔτε εἰ τῶν ἰδιωτῶν τις ὁ ἐναγόμενος εἴη, οὐδὲ τὴν οἰανοῦν ἐξει μετουσίαν πρὸς ἰδιωτικὰς αἰτίας· ἐπεὶ πολὺ τὸ μέσον ἐπὶ στρα-

Νεαρά [ργη]
<ρβη>
'Ιουσιν
<ιανοῦ>

16 στρατιωτικῷ] deest in Nov. I || 16 τὴν οἰανοῦν . . . ὑπηκόοις] τὴν οἰανοῦν αὐτοῖς πλεονεξίαν Nov. I || 17 Post κοινωνεῖν haec in Nov. I leguntur: ἵνα καὶ ἡμεῖς αὐτοῖς τὴν σεμνότητα φυλάττομεν, κἀκεῖνοι τὴν καθαρότητά τε ἡμῖν καὶ εὐνοίαν ἀντιδίδοιεν quae om. F || 19 Ante Οὔτε haec in Nov. I leguntur: Εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν βασιλικῶν παραγγελμάτων (καθ' ἅπερ εἰπόντες ἐφθήμεν) ἤδη τοῖς στρατιώταις ἐφέστηκεν, ἀλλ' οὐκ ἔσται φροντὶς ἡμῖν τῶν καταλόγων τῶν ἰδρυμένων ἐκεῖσέ τινα τῷ ταύτην ἔχοντι τὴν ἀρχὴν ὑποκλῖναι, ἐφ' ᾧ αὐτοῦ ὑπακούειν μόνον καὶ ταῖς αὐτοῦ διατυπώσεσιν εἴκειν τε καὶ πεῖθεσθαι. οὐκ ἐπικοινωνήσῃ δὲ παντελῶς quae om. F || δὲ] deest in Nov. I | οὔτε . . . αὐτὸν] οὔτε οἷς ἂν ῥητῶς αὐτῷ δοίημεν στρατιώταις Nov. I || 20 τινί] οὐδενὶ Nov. I | τῶν ἰδιωτῶν] ἐκεῖνων Nov. I || 22 ἐπὶ] ἐστὶ Nov. I | στρατιωτικῆς] στρατιωτικῆς τε Nov. I

DESPRE DREGĂTORIILE MARELUI SPĂTAR ȘI
AGĂI ȘI ALE SLUJBAȘILOR AFLAȚI ÎN
SUBORDINEA LOR

f. 15^v

1

Dregătorii militari să-i judece pe soldați numai într-o pricină militară.

cartea a
VII-a
a Basil.
titl. 6, cap.
15 pag. 321

2

Judecătorul militar nu are competență în treburile civile și nu este nevoie de apel pentru respingerea sentinței lui.

cartea a
IX-a titl. 1,
cap. 88,
pag. 461

3

Nimănui dintre gradați nu-i este îngăduit să facă apel împotriva sentinței propriului judecător.

cap. 143
pag. 477

4

Nu îngăduim nici prea străluciților¹ comandanți militari², nici altcuiva din rîndurile armatei să săvîrșească vreun abuz sau vreo nedreptate împotriva supușilor noștri, nici să se amestece în treburile civile.

Nearaoa a
8-a a lui
Iustinian

5

Nici prea strălucitul comandant militar, nici vreunul dintre cei aflați în subordinea sa să nu se amestece cu vreun civil sau în procesele pe care civilii le au între ei sau într-un proces în care pîritul este un civil, deoarece este o mare dis-

Nearaoa
a 102-a a lui
Iustinian

¹ În original περιβλέπτοις, titlu de onoare acordat în vremea lui Iustinian înalților funcționari.

² Δούξ era în vremea lui Iustinian, guvernatorul militar al uneia sau mai multor provincii.

τιωτικῆς φροντίδος καὶ πολιτικῆς διοικήσεως· εἰδότης τοῦ περι-
βλέπτου δουκός, ὡς εἰ ἐμβαλεῖν ἑαυτὸν θαρρῆσαιε πράγμασι
πολιτικοῖς, οὐδὲ τῶν στρατιωτικῶν ἀντιλήψεται ἀλλὰ κἀκείνων
ἀφαιρεθεῖς, ιδιώτης ἔσται.

6

ζ^{ον}

Ὅταν δὺω στρατιῶται δικάζονται πρὸς ἀλλήλους ἢ ὁ ἐνάγων
ιδιώτης ἐστίν, ὁ δὲ ἐναγόμενος στρατιώτης, οἱ στρατηλάται ἀκου-
έτωσαν τῆς ὑποθέσεως, εἴτε ἐγκληματικῶς εἴτε χρηματικῶς
δικαζόνται.

βιβλ. ζ^{ον}
τῶν Βασιλ.
τιτλ. γ^{ος}
κεφ. μβ^{ον}
φύλλ. 278

f. 16^r

- 10 ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΦΦΙΚΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΑ, ΟΣΤΙΣ ΗΔΗ ΕΝΕΡΓΕΙ,
ΚΑΙ ΤΑ ΤΟΥ ΟΦΦΙΚΙΟΥ ΤΟΥ ΝΥΚΤΕΠΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΠΡΑΙΤΩΡΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ, ΤΟΥΡΚΙΣΤΙ ΣΤΑΜΠΟΛ ΕΦΕΝΤΗ
ΛΕΓΟΜΕΝΟΥ

α^{ον}

- 15 Διὰ τοὺς ἐμπρεσμοὺς ἐπενοήθη ὁ νυκτέπαρχος, ἥτοι ὁ πραίτωρ,
ὅστις διαγινώσκει περὶ τῶν ποιούντων ἐμπρησμοὺς καὶ τοιχωρυ-
χίας καὶ κλοπὰς καὶ ἀρπαγὰς καὶ τῶν ὑποδεχομένων.

βιβλ. ζ^{ον} τῶν
Βασιλ. τιτλ.
ε^{ον} κέφ. α^{ον}
φύλλ. 205

β^{ον}

- 20 Φροντίζει δὲ καὶ τοῦ δικαίους τιμήμασι τὸ κρέας πιπράσκεσθαι,
ἔχει καὶ στρατιώτας ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ καὶ ἐπὶ τῷ ἀναφέρειν αὐτῷ
τὰ πανταχοῦ κινούμενα· δύναται ἀπαγορεύειν τινὶ τῆς πόλεως καὶ
μέρους αὐτῆς.

ἐκ τοῦ δου
τίτλ. φύλλ.
203—204

γ^{ον}

<Scrimger ed. 57—58>

- 25 Ἀντιλαμβάνει δὲ τῆς εὐταξίας τῶν δήμων καὶ προνοεῖ τοῦ συμ-
φέροντος αὐτοῖς.

Νεαρά ἰγ^η
Ἰουστίν
<ιανού>

δ^{ον}

<Scrimger ed. 59>

Εἰ δὲ συμβῇ γενέσθαι τινὰ κατὰ τὴν πόλιν ἐμπρεσμόν, ὀφείλει ἐκ τῆς
αὐτὸν παρεῖναι καὶ ὑπουργεῖν καὶ μέγιστον τοῦτο ἔργον ἔχειν αὐτῆς

1 Post διοικήσεως haec in Nov. I leguntur : καὶ διακερκίσθω ταῦτα καθάπερ οἱ πατέρες ἡμῖν
τῆς πολιτείας ἔταξάν τε καὶ κατεστήσαντο. quae om. F || 4 Post ἔσται haec in Nov. I
reperiuntur : καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν ταύτην γενήσεται quae om. F || 7—8 ἀκουέτωσαν τῆς ὑποθέ-
σεως] τῆς ὑποθέσεως ἀκουέτωσαν Bas. || 9 Post δικάζονται haec in Bas. leguntur : ἐπεὶ δὲ καὶ
τοῖς δικαζομένοις τοῦτο συμφέρι quae om. F || 16 ὅστις] deest in Bas. || 16—17 διαγινώσκει
. . . ὑποδεχομένων] haec tamen in cap. β' non α' in Bas. reperiuntur || 20 ἔχει καὶ] καὶ τῆς
εἰρήνης καὶ τῆς θεωριῶν καταστάσεως καὶ ἔχει Bas. || 22 Post αὐτῆς in Bas. haec leguntur :
καὶ πραγματείας τινὸς καὶ ἐπιτηδεύσεως καὶ συνηγορίας καὶ φόρον ἥτοι ἀγορᾶς καὶ προσκαίρω
καὶ διηνεκῶς καὶ θέας quae om. F || 24—25 Ἀντιλαμβάνει . . . αὐτοῖς] πραίτωρες δὲ τῶν
δήμων οἱ τῆς εὐταξίας αὐτῶν ἀντιλαμβανόμενοι καὶ τοῦ συμφέροντος αὐτοῖς προνοοῦντες
Nov. I || 27 συμβῇ] συμβαίη Nov. I | Post συμβαίη in Nov. I haec leguntur : (τοῦτο δὲ περ
ἀπευχόμεθα) quae om. F || 27—28 ὀφείλει αὐτὸν] δεῖ καὶ αὐτοὺς Nov. I

tanță între administrația militară și cea civilă; să știe prea strălucitul comandant că, dacă va îndrăzni să se amestece în treburile civile, își va pierde atribuțiile militare și, deposedat de acestea, va deveni civil.

6

Cînd doi soldați se judecă între ei, dacă pîrișul este un civil, iar pîritul un soldat, strateleții¹ să audieze pricina, fie că se judecă într-o pricină penală fie într-una pecuniară.

cartea a
a VII-a a
Basil.
titl. 3 cap.
42 pag. 278

DESPRE DREGĂTORIA AGĂI CARE ACUM ÎȘI EXERCITĂ
FUNCTIA ȘI DESPRE DREGĂTORIA PREFECTULUI ÎNSĂRCINAT CU
PAZA DE NOAPTE ȘI A PRETORULUI URBAN², NUMIT PE TURCEȘTE
STAMBOL EFENDI

f. 16^r

1

Funcția prefectului însărcinat cu paza de noapte sau a pretorului a fost creată din pricina incendiilor; acesta judecă pricini referitoare la cei care provoacă incendii sau care fac spargerii sau tîlhării sau jafuri și la cei care îi adăpostesc pe aceștia.

cartea a
VI-a a
Basil.
titl. 5 cap.
1 pag. 205

2

Poartă de grijă să fie carnea vîndută la prețuri juste; are și soldați pentru menținerea ordinei și ca să-i raporteze cele ce se întîmplă peste tot; poate să expulzeze pe cineva din oraș sau dintr-o parte a lui.

din titl. al
4-lea pag.
203 — 204

3

Răspunde de disciplina demelor³ și se îngrijește de ceea ce le trebuie.

Nearaia 13
a lui Ius-
tinian

4

Dacă se întîmplă în oraș vreun incendiu el trebuie să fie de față și să dea ajutor; are în aceste cazuri ca cea mai impor-

tot de
acolo

¹ Οι στρατηλάται (lat. *magistri militum*) erau în Bizanț, comandanții supremi ai armatei.

² Atribuțiile *agăi* corespund în mare, celor pe care le avea în Bizanț prefectul însărcinat cu paza de noapte a capitalei (νοκτέπαρχος), înlocuit în 535 de Iustinian, cu pretorul urban (πραιτωρ τοῦ δήμου). Așa se explică rubrica acestui titlu.

³ Pentru problema demelor la Bizanț, v. mai sus, p. 110.

τὸ τοὺς κλεπτοντάς τε καὶ ὑφαιρουμένους τὰ τῶν ἀτυχούντων ἀποσοβεῖν καὶ περισώζειν τὰ πράγματα τοῖς ὑπὸ τοῦ πυρὸς βιαζομένοις.

ε^{ον}

<Scrimger. ed. 58>

- 6 Ὅφειλὲι ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ δικαίου μάλιστα, ἐπεὶ περ τὰ πολλὰ ἐκ τῆς φονικαῖς εἴωθε δίκαις διαιτᾶν καὶ ταῖς περὶ μοιχεῖαις καὶ ἐφόδων αὐτῆς καὶ ἀρπαγῶν καὶ εἴ τι τοιοῦτόν ἐστιν.

ς^{ον}

- 10 Ὁ πραίτωρ κωλύει μηδὲν ἐν δημοσίῳ τόπῳ ποιεῖν τινὰ ἢ εἰσ- ἐκ τοῦ ἡοῦ
νέμειν ἐπὶ βλάβῃ τοῦ τόπου, εἰ μὴ μόνον κέλευσις βασιλικῇ ἐπι- τίτλ. τοῦ
τρέπει. νηοῦ βιβλ.
κεφ. βον
φύλλ. 776

ζ^{ον}

Φροντίζει, ἵνα μηδεὶς τῶν ἐργαστηρίων προτιθέτω, εἰ μὴ κναφεὺς κεφ. α^{ον}
ἱμάτια ἢ τέκτων τροχοὺς ὥστε καὶ οὕτως ἄμαξαν παριέναι. φύλλ. 777
ἐκ τοῦ αὐτοῦ

- 15 η^{ον}

Ὅφειλὲι προκριματίζειν τοὺς ἀστυνόμους ἵνα μὴ ἀάτωσαν μάχας ἐκ τῶν
ἐν ταῖς ὁδοῖς γίγνεσθαι, μηδὲ κόπρον ἐμβάλλειν ἢ νεκρὰ ἢ δέρματα αὐτῶν
ρίπτειν.

θ^{ον}

- 20 Ὁ ἄρχων καλῶς δι' ἐμπρησμόν καταλύει τόπο·, ὁ δὲ ἰδιώτης ὅτε ἐκ τοῦ κ^{ου}
ἐλθόντος τοῦ πυρὸς ἔτρεψε. τίτλου τοῦ
αὐτοῦ φύλλ.
799

ι^{ον}

<Scrimger. ed. 394—395>

- Κωλύειν, ὥστε μηδένα τοῦ λοιποῦ πραγματευτὴν ἢ ἐργάτην ἐδίκτον ζ^{ον}
ἢ τεχνίτην ἐξ οἰασθήποτε μεθόδου ἢ ἐμπορίας πλείονα τῆς πα- Ἰουστιν
25 λαιᾶς συνηθείας ἐπιζητεῖν τιμῆματα ἢ μισθοῦς· τοὺς δὲ λαβόντας <ιανού>
παρὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς διατεταγμένα ἢ δεδοκότας κελεύομεν τριπλασίαν
ποσότητα τῷ δημοσίῳ εἰσκομίσαι.

1 “ὑφαιρουμένους”

2 περισώζειν] περισώζειν καθ' ὅσον εἰσι δύναται Nov. I. | 5-7 Ὅφειλὲι . . . ἐστιν] ὥστε αὐτοὺς τὴν εἰρημένην ἔχοντας σεμνότητα καὶ τιμὴν ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ δικαίου μάλιστα ἐπεὶ περ ὑπὲρ ψυχῶν ἐστὶν ὁ ἀγὼν καὶ τὰ τε πολλὰ φονικαῖς εἰώθασιν δίκαις διαιτᾶν καὶ ταῖς περὶ μοιχείας καὶ ἐφόδων καὶ ἀρπαγῶν καὶ εἴ τι τοιοῦτόν ἐστιν Nov. I || 9 Ὁ πραίτωρ] Οὐλλπ. Καὶ ὅτι φησὶν ὁ πραίτωρ· μηδὲν Bas. || 10 εἰ . . . κέλευσις] εἰ μὴ μόνον ἢ δόγμα συγκλήτου ἢ βασιλικῇ κέλευσις Bas. || 13 Φροντίζει . . . προτιθέτω] Παπιαν. Τῶν ἐργαστηρίων μηδεὶς προτιθέτω Bas. || 15 Ὅφειλὲι . . . ἵνα μὴ] μὴ ἀάτωσαν δὲ οἱ ἀστυνόμοι μάχας Bas. || 17 γίγνεσθαι] deest in Bas. || 20 Ὁ ἄρχων] Ὁ μὲν ἄρχων Bas. || 22 Κωλύειν . . . τοῦ λοιποῦ] Συνεῖδομεν τοίνυν διὰ θεοῦ ἐδίκτου πᾶσιν ἀπαγορεῦσαι τὴν τοιαύτην πλεονεξίαν καὶ μηδένα τοῦ λοιποῦ τολμᾶν Ed. I || 24 οἰασθήποτε Ed. I] οἰουδήποτε F | ἢ ἐμπορίας ἢ ἐμπορίας ἢ γεηπονίας Ed. I || 25—27 τοὺς δὲ . . . εἰσκομίσαι] γινωσκόντων τῶν πλέον τι τῆς παλαιᾶς συνηθείας ἐπιζητούντων, ὡς τριπλασίονα ποσότητα εἰσκομίσαι τῷ δημοσίῳ ἀναγκασθήσονται, εἰ παρὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς διατεταγμένον λαβόντες ἢ δεδοκότας φανεῖησαν. Ed. I

tantă sarcină să-i gonească pe hoți și pe cei care sustrag lucrurile celor aflați în nenorocire și să salveze lucrurile celor năpăstuiți de foc.

5

Trebuie să se ocupe mai ales de dreptate, deoarece judecă în mod obișnuit procesele referitoare la crime și la adulter și la atacuri și la jafuri sau la orice lucru de acest fel.

tot de
acolo

6

* Pretorul oprește ca cineva să facă sau să arunce ceva pe un loc public spre vătămarea locului, exceptînd cazul în care un ordin imperial permite acest lucru.

titl. 8 al
cărții a
LVIII-a
cap. 2,
pag. 776

7

* Se îngrijește ca nimeni dintre meseriași în afară de boiangii și rotari să nu-și etaleze marfa în fața atelierelor, (dar și aceștia să o facă) astfel încît să poată trece o căruță.

cap. 1 pag.
777 tot
de acolo

8

* Trebuie să-i prevină pe edili să nu îngăduie să se iște ceruri pe drumuri, nici să se arunce gunoi, stîrvuri sau piei de animale.

tot de
acolo

9

Magistratul pe drept distruge (interzice?) un loc din pricina unui incendiu, o persoană particulară numai atunci cînd l-a părăsit după ce incendiul s-a produs¹.

din titl. al
23-lea al
aceleiași
cărți pag.
799

10

Se interzice pe viitor ca vreun negustor sau vreun lucrător sau vreun meseriaș să ceară prețuri sau simbrii mai mari decît cele stabilite prin obicei, despre orice meserie sau fel de comerț ar fi vorba ; poruncim ca cei care au luat sau au dat prețuri mai mari decît cele stabilite prin obicei să dea fiscului suma întreită.

edictul VI al
lui Iusti-
nian

* Paragrafele prevăzute cu un asterisc se găsesc și în titlul II al cărții a V-a a *Manualului de legi* al lui Fotino.

¹ O scolie din cartea LX, 20, 2 a Basilicalelor (cf. ed. Fabrotus vol. VII, p. 457) lămuiește înțelesul acestui paragraf, altfel neclar, se pare, din pricina unei lacune : „... singur magistratul poate să dărime casele în cazul în care s-a produs un incendiu, iar vecinul atunci cînd încep deja să ardă casele sale, fiindcă sînt legate într-un fel cu ale sale...”.

ια^{ον}f. 16^v

Μηδεις ὥς ἔτυχε τοῖς δημοσίοις σωματείοις ἐγγραφέσθω, εἰ μὴ ἐκ τοῦ ις^{ου}
κατὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἐκ γένους ὧν τοιούτου καὶ ἡλικίας καὶ τίτλ. τοῦ
τέχνης ἐστὶν ἐπιτήδειος, πράξεως γενομένης ἐπὶ τούτῳ καὶ κατα- [νῆου]
5 θεμένου τοῦ σωματείου ὅτι ἐπιτήδειος ἐστί. <νδου> βιβλ. φύλλ. 688

ιβ^{ον}

Φροντίζει ἐπὶ τῷ μὴ ἔᾶν τοὺς πραγματευτὰς ἐπιβουλεύειν τῇ ἐκ τοῦ ιη^{ου}
εὐθηνίᾳ, ἐκ τοῦ ἀγοράζειν καὶ ἀποτίθεσθαι τὰ φορτία ἢ σταθμοῖς τίτλ. τοῦ
νόθοις χρῆσθαι ἢ ἐξεῖναι αὐτοῖς συμφωνεῖν πρὸς ἀλλήλους περὶ κθ^{ου} βιβλ.
10 τῶν εἰδῶν, ἐφ' ᾧ μὴ ἐλάττονος οὐ πρὸς ἀλλήλους διέταξαν, πραθῶσι φύλλ. 413.
καὶ τοῦ μὴ ἔχειν μονοπῶλιον.

ιγ^{ον}

Φροντίζει περὶ τῶν τεχνιτῶν ἢ ἐργολάβων τοῦ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἐκ τῶν
σύμφωνα ποιεῖν, ἵνα μὴ τις ὅπερ ἄλλω ἐπετράπη ἔργον, πλη- αὐτῶν
15 ρώσῃ.

ιδ^{ον}

Ἡ διάταξις κελεύει μοδίους χαλκοῦς καὶ λιθίνους γενέσθαι, ἵνα βιβλ. νς^{ον}
ἕκαστος συντελεστῆς ἀσφαλῶς καταβάλλῃ καὶ ἵνα καὶ οἱ πωληταὶ τίτλ. ια^{ος}
δικαίως πωλῶσι, καὶ οἱ ἀγοραστὰὶ δικαίως ἀγοράζωσι. <κεφ. θον> φύλλ. 733

4 “τούτω”

4—5 καταθεμένου] κατατιθεμένου Bas. || 5 Post ἐστὶ haec in Bas. leguntur : καὶ τὰ πραττό-
μενα εἰς ἡμᾶς ἀναφερέσθω, ὥστε ἡμᾶς πάλιν ἐπικυρῶσαι διὰ θείων διὰ συλλαβῶν τάξιν προ-
βατορίας λαμβανουσῶν. εἰ δὲ παραβαίνῃ ταῦτά τις οὔτε τὰς παραμυθίας λήψεται τὰς ἐντεῦθεν,
οὔτε κοινωνήσῃ τῷ σωματείῳ, ἀλλὰ βασανισθεὶς ἐξορισθήσεται διηνεκῶς ἐκ τῆς ἐπαρχίας
καὶ πᾶς δὲ συνεργήσας τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκείσεται καὶ μάλιστα ὁ πραιπόσιτος quae om. F ||
18—19 καὶ ἵνα καὶ . . . ἀγοράζωσι] desunt in Bas.

11

f. 16^v

Nimeni să nu fie înscris în corporații la voia întâmplării, ci numai dacă necesitatea impune acest lucru și dacă aparține unei familii care se ocupă cu o astfel de meserie, iar ca vîrstă și pricepere se dovedește apt, fiind făcut un act în acest sens și corporația depunînd mărturie că este apt.

din titlul al
16-lea al
cărții a 54-a
pag. 688

12

Poartă de grijă să nu li se permită negustorilor să îngreuneze aprovizionarea, cumpărînd și depozitînd mărfurile sau să se folosească de greutateți false sau să le fie permis să se înțeleagă între ei în legătură cu sorturile de mărfuri, ca acestea să nu fie vîndute cu un preț mai mic decît au stabilit ei între ei și nici să nu aibă monopol.

din titl. al
18-lea al
cărții a 29-a
pag. 413

13

În legătură cu meseriașii și antreprenorii, poartă de grijă să nu le fie îngăduit să facă înțelegeri ca niciunul să nu termine o lucrare începută de altul.

tot de
acolo

14

Constituția poruncește ca modiul să fie făcut din aramă sau din piatră, pentru ca fiecare din cei care plătesc impozit să-l plătească în deplină siguranță și pentru ca și negustorii să vîndă cîstit și cumpărătorii să cumpere cu dreptate.

cartea a 56-a
titl. 11
pag. 733

6

**ACTE NORMATIVE DE DREPT URBAN
INTRÎND ÎN SFERA PROIECTULUI
LUI MIHAIL FOTINO**

**ACTES NORMATIFS DE DROIT URBAIN
RENTRANT DANS LA SPHÈRE DU PROJET
DE MICHEL FOTINO**

1. **Hotarul Bucureștilor.** *Pitac către dumnealor numiții boieri ca să puie hotar înprejurul Bucureștilor* (Arh. Stat. Buc., ms. 1, f. 97^{r-v})

1. **Délimitation de l'enceinte de Bucarest.** *Pittakion adressé auxdits messeigneurs boyards pour la pose de bornes autour de la ville de Bucarest* (Arch. État Buc., ms. 1, f. 97^{r-v})

Cinstiți și credincioșilor boerilor domnii mele, dumneata biv-vel vist. Dimitrașco Racoviță i dumneata biv-vel vornice Nicălaie Dudescu, i dumneata biv-vel vornice Radule Văcărescule, i dumneata biv-vel logofăt Pană Filip<escu>, dumneata biv-vel logofete Nicălae Brăiescu, dumneata biv-vel logofete Ștefane Părșcoveane, fiindcă oraș București neavînd hotar pe margină știut, pe unde să să facă case, să pun nu numai bucureșteni, ci și țărani dupe afară du prin județe, vin i streini, i țigani dă-ș fac case afară di<n> pod. Care dintr-această pricină, făcîndu-se noroaie grele la margini, nu pot cei cu trebuință dă intrăt și eșit, a trece cu lesnire, și dă obște pătinesc nevoie pe la margine că-și au călătorie. Așăj-derea priimiți fiind și țărani cu lăcuința pe la marginea Bucureștilor, să pricinuieste spargere satelor dupe afară, cum și boale să poate întâmpla, din amestecătura oamenilor cu feluri de dobitoace, și nici să știe bucureșteanu i țaranu. Pentru acestea, dar, s-au găsit de trebuință ca să să facă hotar pe marginea Bucureștilor, jur înprejur, și iată rinduim pe dumneavoastră înpreună cu dumnealor epitropii podurilor să vă adunați întăiu cu toți la un loc ca să puneți la cale, orânduiala cu care poate a să săvîrși această treabă, împărțind între dumneavoastră cu boeri epitropii marginile Bucureștilor cu plăși și luînd fieșcare câte o plasă asupră, să mergeți dumneavoastră cu vornicii și cu oamenii ce va fi dă trebuință pe margine, să săcotiți pe unde să cuvine a să face hotar și pe unde va fi cu cale să puneți dumneavoastră semne ci va fi dă trebuință, ca până la acel hotar numai să-ș facă case, ori strein, ori bucureștean, ori stăpînul locului măcar de ar fi, nimeni să nu-și facă casă peste hotar, iar țărani dupe la jude<ț> carii nu vor lăculului aici, sau țigani dupe afară de tot să fie nepriimiți, trimițîndu-să la locul lor de unde au fugit și unde li să cade a lăcui. Care pentru această purtare de grije am dat domnia <mea> osăbită poruncă către dumnealui vel spătar i către dumnealui vel agă, să înștiințeze tuturor vătășeilor și mahalagiilor hotărîrea ce s-au făcut, și după ce să va săvîrși de către dumneavoastră această treabă, și să va pune semnele hotarului, să va arăta și dumnealor, ca să le știe, dupe trebuință, că au poruncă de la domnia mea a cerceta pururea însuși să vadă pi margine dă să păzești hotărîrea aceasta, rânduind domnia mea și zapciu pi vâtafu dă aprozi ca să înștiințeze dumneavoastră a vă aduna. *Talico pisah gospodstvo-mi.*

2. Hrisovul breslei măcelarilor din București dat de Alex. Ipsilanti la 23 august 1776 (Arh. Stat Buc. ms. 3, f. 194^r—197^v)

2. Le chrysobulle d'Alexandre Ypsilante en date du 23 août 1776 pour la corporation des bouchers (Arch. Etat Buc. ms. 3, f. 194^r—197^v)

Lauda, cinstea și mărirea domnilor și oblăduitorilor căroră de la Domnul Dumnezeu li s-au încredințat stăpînirea de țări și dă noroade, de-a pururea au datorie netăgăduită a privi și a să uita ca dintru o naltă privilegiște din scaunul cel domnesc și stăpînitor asupra supusului său norod, încît cu a sa iscusință și istețime îndreptînd pe toți cei ce sînt sub stăpînirea sa, să poată a aduce cele strîmbe și cele glodoroase spre căi netede; [...] socotit-am domnia mea și pentru breaslă măcelarilor din București [...] după jalba ce au dat domnii mele [...] iar de la o vreme încoace stricîndu-li-se orînduiala lor cea din vechime mulți din oameni au început de sineși a deschide scaune de vînd carne care pe unde le iaste voia [...] dumnealor boieri epitropi ai trebilor obștii, [...] au înștiințat [...] că jalba le iaste adevărată și cererea cu cale. Drept aceea dat-am domnia mea acest hrisov [...] lui Dumitru vâtaf împreună cu lude 32 măcelari [...] și hotărîm ca să aibă a ținea și a să păzi precum mai jos se areată.

1. Locul pă care sînt scaunile de carne cele vechi fiind al lor strămoșesc, într-adînsu pentru vînzarea de carne, să fie și de acum înainte nestrămutați dă la acel zis loc.

2. Dobitoacele să nu le mai înjunghe și să le jupoaie în locul de mai sus zis, a să face scărbiciune și putoare, ci să aibă a ținea pentru tăierea dobitoacelor doao sau trei chialhanale aiurea la apă curătoare, însă afară din București și de acolo să aducă carnea curată gata la scaune ca să o vînză.

3. [.]
[.]

7. Afară dintr-acești lude 33 [...] nimeni altul să nu fie volnic a deschide scaun să vînză carne fără știrea și voia vâtafului și a rufetului. (Urmează clauza de credință a domnului și a membrilor din Divan).

Și s-au scris [...] în [...] București, la leat de la zidirea lumii 7284, iar de la mîntuirea ei 1776, la luna lui august 23, de Dumitrache Logofăt za taină.

A N E X E

APPENDICES

A

HRISOVUL LUI ȘTEFAN RACOVITĂ (1765) DESPRE OBLIGAȚIA DE DOMICILIU
RURAL AL BOIERILOR FĂRĂ DREGĂTORII
LE CHRYSOBULLE D'ETIENNE RACOVITĂ (1765) OBLIGEANT LES BOYARDS SANS
FONCTIONS D'ÉTAT DE RÉSIDER DANS LEURS DOMAINES RURAUX

f. 101^r

ΠΕΡΙ ΟΦΦΙΚΙΩΝ ΚΑΙ ΜΑΝΖΙΑΙΔΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ

β^αf. 101^vf. 102^r

Φανερόν εἶναι καὶ ὁμολογούμενον εἰς ὅλους ὅτι ἡ ἔφεσις τῶν ἀρχοντικῶν ὀφφικίων ἔφερε πολλοὺς εἰς ἔσχατον ἀφανισμόν. πολλοὶ γὰρ ἐπιθυμοῦντες εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχωσι τούτων ἐνδιατρίβουσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ κατεξοδευόμενοι καὶ ἀφανιζόμενοι, ἐξ οὗ καὶ γίνονται πενέστατοι καὶ ὑπόχρητοι μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ λάβουν ὀφφικίον τι. ὅπερ καὶ τοῦτο θέλοντες νὰ διορθώσωμεν καὶ προνοοῦμενοι μάλιστα τὸ συμφέρον τῶν ἐγκατοίκων ἀποφασίζομεν, ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ὅποιος δὲν ἔχει ὀφφικίον τι νὰ μὴ παρεδρεύῃ εἰς τὴν αὐθεντικὴν ταύτην καθέδραν καὶ νὰ σπεύδῃ ἐμμέσως ἢ ἀμέσως νὰ λάβῃ ὀφφικίον τι ὥσάν ὅπου τοῦτο εἶναι|| καὶ ἀπάδον τοῖς νόμοις (καθὼς φαίνεται καταγεγραμμένον εἰς τὸ α^{ον} βιβλίον τῶν Βασιλικῶν) εἰς τὸ νὰ μὴ προβιβάζωνται εἰς ὀφφίκια, μακάρι καὶ μὲ λόγον τίτλου παγὲ δηλαδὴ, ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἄνθρωποι ἀλλὰ νὰ ἐνδιατρίβωσιν εἰς τὰ πρὸς κυβέρνησιν αὐτῶν συντείνοντα καὶ νὰ ἀνασχολοῦνται εἰς τὴν περίθαλψιν τῶν ἀκινήτων καὶ αὐτοκινήτων αὐτῶν πραγμάτων, ὅπου ὅχι μόνον νὰ προσπορίζωνται ἀφθόνως ἐξ αὐτῶν τὰ πρὸς ζωάρκειαν ἀναγκαῖα ἀλλὰ καὶ τὰ περισεύοντα νὰ πραγματεύωνται καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν κέρδη νὰ ἀποταμιεύωσιν ὅπου μὲ τοῦτον τον τρόπον νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐπικειμένην δυστυχίαν εἰς ἣν ὑπέπεσον|| ἀμελοῦντες τῶν κτημάτων αὐτῶν καὶ κατεξοδευόμενοι ματαίως μὲ ἔφεσιν καὶ ἐλπίδα νὰ ἀπολαύουσι ὀφφικίον τι καὶ τίτλον. ὡσαύτως καὶ ὅσοι ἔχοντες ὀφφίκια καὶ δὲν εὐρίσκονται εἰς τάξιν ἐνεργοῦντες τὰ τῶν ὀφφικίων των ὄντες μανζιλίδες καὶ οἱ ὅμοιως νὰ μὴ παρεδρεύωσιν ἀφανιζόμενοι μὲ ματαίας ιδέας ἀλλὰ νὰ ἐπιμελοῦνται τὴν αὕξησιν τῶν κτημάτων των καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν καρπῶν κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον. ὅστις δὲ φωραθῇ παραβαίνων ταῦτα νὰ παιδεύεται ἐξοριζόμενος εἰς τὰ μωσίας του καὶ ἂν μὲ τοῦτο δὲν ἡσυχάσῃ νὰ παιδεύεται πλέον μὲ ἄλλας παιδείας ἀποκριματίστως.

DESPRE DREGĂTORII ȘI DESPRE BOIERII MAZILI

f. 101^r

2

Este evident și mărturisit față de toți că dorința de a căpăta slujbe boierești i-a dus pe mulți la cea mai gravă ruină. Căci mulți, dorind să capete slujbe, își petrec timpul în capitală cheltuind și ruinându-se —din care ajung și foarte săraci și datori—numai și numai ca să capete o slujbă oarecare.

De aceea, voind să îndreptăm și acest lucru și îngrijindu-ne mai ales de interesul locuitorilor, hotărîm ca de acum înainte cel care nu are vreo slujbă, să nu stea în acest scaun domnesc și să se grăbească printr-un intermediar sau direct să ia vreo slujbă, pentru că acest lucru este// contrar și legilor (după cum apare scris în cartea a I a Basilicalelor), să nu se promoveze oamenii în slujbe în mod nechibzuit și la voia întîmplării chiar și cu titlu paghè, ci să se ocupe cu cele ce contribuie la chivernisirea lor și să se îngrijească de averile lor mobile și imobile încît nu numai să-și procure din belșug din ele cele necesare traiului, ci să și comercializeze cele ce le prisosesc și cîștigul obținut să-l pună deoparte, astfel încît să evite nenorocirea inevitabilă în care au căzut// neîngrijînd de proprietățile lor și cheltuind zadarnic din dorința și speranța de a cîștiga vreun titlu sau slujbă.

f. 101^vf. 102^r

De asemenea, cei care au avut slujbe dar nu se mai află în funcție fiind mazili, nici ei să nu stea ruinîndu-se în ideea zadarnică de a căpăta o slujbă, ci să se îngrijească de sporirea proprietăților lor și de produsele lor în chipul arătat mai sus.

Cel care va fi prins călcînd acestea să fie pedepsit cu surghiunul la moșia sa, iar dacă nu se potolește să fie pedepsit mai rău cu altă pedeapsă, fără a fi judecat.

B

DREPTUL URBAN ÎN LEGIUIREA CARAGEA II, 3 § 18–28 (1818)

LE DROIT URBAIN DANS LE CODE CARADJA II, 3 § 18–28 (1818)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γον

Περὶ πραγμάτων γειτονίας

18. Εἰς τὰς πολιτείας καὶ κώμας καὶ χωρία, ὅταν γείτων κτίζῃ ἐλεύθερος εἶναι ὁ ἄλλος γείτων, ἂν νομίζῃ, πῶς πειράζεται, νὰ παραγγέλλῃ μόνος ἢ μὲ μνηυτὴν τὸν γείτονα ἢ τὸν ἐπιστάτην του ἢ τοὺς κτίστας, διὰ νὰ μὴ κτίζουιν.
19. Ἄν ὁ γείτων παραγγελλόμενος δὲν παύσῃ κτίζοντας, νὰ ἐγκαλῇται εἰς κρίσιν.
20. Ὁ ἐγκαλεστής γείτων ἐντὸς τριμηνίας νὰ τελειώῃ τὴν διαφορὰν του ἂν δὲ πλέον παρατείνῃ τὴν κρίσιν, νὰ δίδῃ τὸν ἐγκαλούμενον ἀσφάλειαν καὶ τότε·
21. Εἰ μὲν ἀποδειχθῇ, ὅτι ἄδικα κτίζῃ ὁ ἐγκαλούμενος, χρεωστεῖ μὲ τὰ ἔξοδά του νὰ χαλάσῃ τὸ κτίριον· εἰ δὲ δίκαια, τότε ὁ ἐγκαλεστής νὰ τὸν πληρώῃ τὴν ὅσῃν ζημίαν τὸν προξενήσῃ μὲ τὸ ἐμπόδισμα καὶ μὲ τὴν κρίσιν.
22. Ἐλεύθερος εἶν' ὁ γείτων νὰ βλέπῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ γείτονος.
23. Ἐλεύθερος εἶν' ὁ γείτων νὰ ὑψώῃ τοῖχον εἰς τὸν τόπον του, διὰ, νὰ μὴ βλέπῃ ὁ γείτων εἰς τὴν αὐλὴν του, ἐκτὸς μόνον ἂν ἔχῃ δουλείαν, νὰ μὴν ὑψώῃ.
24. Ὁ μεταξὺ γειτόνων τοῖχος, ὅταν εἰς τόπον καὶ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου θεμελιώνεται, κοινὸς εἶναι.
25. Τὸν κοινὸν τοῖχον οἱ γείτονες νὰ τὸν κτίζουιν καὶ νὰ τὸν ἀνακαινίζουιν μὲ ἔξοδα ἐξ ἡμισείας.
26. Ἄν ὁ τοῖχος σου κλίνῃ πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ γείτονός σου καὶ κινδυνεύῃ νὰ πέσῃ, ἀναγκάζεσαι ἢ νὰ τὸν στηρίξῃς ἢ νὰ τὸν ἀνανεώσῃς ἢ νὰ τὸν κρημνίσῃς.
27. Ἄν τοῖχος ἢ σπῆτι τοῦ γείτονος σου σαθρὸν κινδυνεύῃ νὰ πέσῃ καὶ σὺ λέγοντας νὰ τὸ διορθώσῃ, δὲν ἀκούῃ, νὰ τὸν ἐγκαλῇς εἰς κρίσιν· καὶ τὸ κριτήριον νὰ τὸν βιάζῃ ἢ νὰ τὸ διορθώῃ ἢ, ἂν δὲν ἔχῃ τρόπον, νὰ τὸ κρημνίσῃ.
28. Ὅποῖος ἀντίκρυ παραθύρων γείτονος κτίζει, ν' ἀπέχῃ πιθαμὰς αὐθεντικὰς δώδεκα καὶ νὰ κτίζῃ ὅ, τι θέλει καὶ ὅπως θέλει.
Ἄν δὲ κτίσῃ χρεῖαν ἢ σταῦλον, τὰς θύρας ν' ἀνοίξῃ πρὸς αὐτὸν καὶ ὅχι πρὸς τὸν γείτονα.
Ἄν δὲ ἀντικρὺ τοῖχος τυφλοῦ κτίζῃ, τότε, εἰ μὲν ἔχει δουλείαν ν' ἀπέχῃ διὰ τὰ σταλάγματα, ὅσον ἐξέχει ἢ στέγη· εἰ δὲ καὶ δὲν ἔχει δουλείαν, νὰ κόπτῃ καὶ τὴν ἐξοχὴν τῆς στέγης καὶ νὰ κτίζῃ.

CAP. 3

Pentru vecinătatea lucrurilor

18. În orașă mari sau mici și în sate, cînd vecinul zidește, este volnic cellalt vecin, de socotește că să vatămă, să dea de știre însuși sau printr-altul vecinului sau purtătorului de grijă sau meșterilor ca să nu lucreze.
 19. De i se va da de știre de aceasta vecinului și el nu va înceta din lucru, să să tragă la judecată.
 20. Pîrîșul vecin în trei luni să-și săvîrșească priginorea; iar de va prelungi mai mult judecata, să dea pîrîșului încredințare și atunci.
 21. De să va dovedi că fără dreptate zidește pîrîșul, este dator cu cheltuiala sa să-și strice zidirea; iar împotriva dovedindu-să că cu drept cuvînt zidește, atunci pîrîșul să-i plătească, cîtă pagubă i s-au pricinuit din zăticnire și din judecată.
 22. Slobod e vecinul să vază în curtea vecinului.
 23. Volnic e vecinul să înalțe zid pe locul său, ca să nu vază vecinul în curtea sa, afară numai cînd va avea robire, să nu înalțe.
 24. Cel dintre vecini zid, cînd se va întemeia pe locul și al unuia și al altuia vecinu, e de-a valma.
 25. Zidul de-a valma să-l zidească vecinii și să-l preînnoiască cu cheltuiala pe din dooă.
 26. Cînd se va porni zidul tău spre zidul vecinului și stă a cădea, ești silit ori a-l propti ori a-l preînnoi sau a-l dărîma.
 27. De va fi aproape a să dărîma părete ori casă putredă a vecinului tău și, tu zicîndu-i să o dreagă, el nu va vrea, să-l tragi la judecată, iar judecata să-l silească ori să o dreagă, sau, de nu va avea alt mijloc, s-o dărîme.
 28. Cine va zidi împotriva ferestrelor vecinului, să fie departe douăsprezece palme domnești de ferestre și să zidească verice și cum va vrea.
- Însă zidind ișitoare sau grajdii, să deschiză ușa către dînsul, iar nu către vecinu.
- Iar de va zidi împotriva unui zid orbu, atunci, de va avea robire, să să depărteze, pentru picătură, cît iaste afară din zid învălitoarea; iar de nu are robire să tae și streășina, cît trece afară, și să zidească.

C

TRADUCEREA ROMÂNEASCĂ A TITLULUI DE DREPT URBAN DIN *HEXABIBLUL* LUI C. ARMENOPOL (II 4), FĂCUTĂ LA IASI DE TOMA CARRA (1804) (BAR MS. ROM. 4317)*

TRADUCTION ROUMAINE DU TITRE DE DROIT URBAIN DE *L'HEXABIBLE* DE C. HARMÉNOPULE (II 4) EFFECTUÉE À JASSY PAR THOMAS CARRA (1804) (BAR, MS. ROUM. 4317)

<CARTEA a 2-a>

TITLU 4

f. 87^v*Pentru înnoiri***

1. Înnoire face cineva sau de iznoavă zidind sau stricînd ceva de odată și schimbîndu-i fața cè de mai înnainte.
2. Ori cu dreptate ori cu nedreptate de va zidi cineva, să poate popri. Iar porunca cè pentru înpropirea înnoirilor, să cuvine la lucrurile ce au să să facă.
3. Poruncește cineva și fără judecătoriu, el însuș și prin altul străin și tot diauna și tuturor acelor ce fac vre o înnoire ca să conteniască și atît de nu vor fi față, cum și de nu vor avè știință de porun-[a]<ă> stăpînii înnoirii, și de nu vor voi să conteniască.
4. Cel ce poruncește să face pîrăș și dacă acela căruia i s-au poruncit va zidi fără priimirea celuia ce ce i-au poruncit, prin porunca judecății i să strică zidirea.
5. La locul unde să face lucrul, acolo are datorie cineva a porunci să să facă conteniore ori de zidește cineva, ori de începe a zidi, măcar și de nu va da poruncă la însuș stăpînul lucrului. Căci bine să poruncește fiește căruia ce este față la lucru, ori că va fi față ca un stăpîn, a lucrului ori în locul stăpînului și nu ne pricim pentru acela căruia

* Semnalăm pe parcurs în note, n-rul paragrafului fiind același, deosebiri mai importante de text din ms. rom. 5282, cel de-al doilea manuscris în care ni s-a păstrat traducerea lui Toma Carra. — Dans les notes le n-o § étant le même dans les deux mss., signalerons successivement les plus importantes leçons du ms. roum. 5282, le second manuscrit de la traduction de Thomas Carra.

** Zece din cele unsprezece paragrafe care în *Hexabiblu* lui Armenopol alcătuiesc capitolul *Despre îmbunătățiri*, figurează cu aceeași rubrică, și în titlul I al cărții a Va a *Manualului de legi* al lui Mihail Fotino (cf. respectiv : I, 5, 1 și 2; 3; 4; 8; 9; 10; 17; 19; 18; 7; 11), dar au fost preluate de acesta direct din *Basilicale*. Le publicăm în traducerea lui Toma Carra pentru ca cititorii să poată face comparație cu traducerea modernă.

- i s-au poruncit cercetînd cine este și de ce stare slugă ori femei ori fiiu ori fiică. Căci bine să poruncește tuturor celor ce sînt de față. Însă acolo de unde poate să înștiințeze pe stăpînul lucrului, iar de poruncește cineva, [iar de poruncește cineva] stăpînului afară din locul unde să face lucrul, nu este priimită porunca. Căci trebuie unde este lucrul, acolo să să dă porunca, ca îndată acela căruia i s-au poruncit să să lasă de lucru. Pentru că să întîmplă pînă să vie el la lucru să să // facă peste poruncă ceia ce să lucraze prin neștiința lui. f. 88^r
6. Dacă cineva după ce i s-au dat poruncă, va mai zidi fără a cere voe, ori fără a mulțami pe pîrășul lui, lucrul ce s-au lucrat în urma poruncii să strică, de au și avut dreptate ca să-l facă.
7. Cel ce zidește, dacă să pîrăște că face vre o înnoire, are datorie în curgerea de trei luni să dovediască dreptate sa și după aciasta să se întăriască. Căci nedovedind dreptatea sa, dacă pe urmă să va cunoaște că rău au zidit, strică cele ce au zidit cu însuș cheltuiala sa.
8. Dacă *** casa unuia ce este depărtat la alt loc să va zidi prin un vechil a lui și vatămă pre megiesul lui, are datorie vechilul în vadè¹ de patru luni să-l înștiințeze și să aducă de față pe cel adevărat stăpîn a casii. Iar dacă înștiințîndu-să acela nu va veni, atunci însuș vechilul lui să va judeca și dacă să va da rămas de la judecată, plătește toată înnoirea ce s-au făcut, de este om cuprins; iar de este sărac, să îndatorește a o plăti din averea celuia ce lipsește.
9. Dacă acela căruia i s-au poruncit să conteniască va vinde casa și cumpărătorul va zidi, acel cumpărătoriu să învinovățește, pentru că porunca să dă asupra lucrului, iar nu asupra obrazului. Deci dindu-să porunca, să învinovățește cel ce paște lucrul.
10. Bine poruncește cineva robului care zidește ca să conteniască înnoirea. Dar un rob altui om ce zidește, nu poate porunci.
11. Dacă lucrul ce să zidește va fi a multor stăpîni, de să va porunci și unuia numai, bine să dă porunca și să socotește că s-au dat tuturor stăpînilor. Iar dacă unul din stăpîni, în urma poruncii va mai zidi, nu să trag la judecată pentru acel lucru ceilalți, căci nu să cade cele ce să fac de cătră altul să vatăme pre cei vinovați (sic!).

*A eparhielor sau legiuiri dintru ale arhitectonului Iulian
Ascalonianului scoasă din legiuirile // adică din obiceiurile Pa-
lestinii, și întîiu pentru măsuri*

f. 88^v

12. Piciorul este de 4 lați de mînă, iar latul de mînă de 4 degete. Cotul de șasă lați.
13. Degetul este măsura cè dintîi după cum [moneda] <monada> este numărul cel dintîi.
14. Latul de mînă este de patru degete, cotul de un picior și giumătate, adică de șasă lați de mînă.
15. Pasul este de 2 coți, adică de 3 picioare, adică de 12 lați de mînă.

*** Acest paragraf nu figurează în cartea a V-a a *Manualului de legi* al lui Fotino.

¹ Termen.

16. Stînjănul este de doi pași adică de 4 coți, adică de 6 picioare, care va să zică de 9 palme și 4 degete.
17. Akena este de 1 1/2 stînjăni, adică de 4 coți și 4 picioare, adică de zăce picioare, adică de 40 lați de mînă.
18. Plethron este de 10 akene, adică de 16 stînjăni și 4 picioare, adică de 33 pași și un picior, adică de 66 coți și un picior, adică de 100 picioare.
19. Stadion este de 6 plethra, adică de 60 akeni, adică de 100 stînjăni, adică de 200 pași, adică de 400 coți, adică de 600 picioare.
20. O milie după măsurile gheografilor Eratosten și Strabon (a) este de 8 stadii și 35 stînjăni adică de 836 stînjăni. Iar după obiceiul de acum este de 7 1/2 stadii adică de 750 stînjăni, adică 1500 pași adică de 300 coți (b).
1. 89^r 21. Trebuie să știm că milie de acum, adică cî de 7 1/2 // stadii, este după cum am zis de 750 stînjăni gheometricești, iar de cei proști este de 840 pentru că suta de stînjăni gheometricești face 112 stînjăni proști.

Pentru zidire de fereadeu

22. Trebuie cel ce să va apuca a zidi fereadeu deosăbit pentru casa sa, de vine fereadeul mai spre amiază zi sau mai spre apus decît casăle megieșului său, care vor fi doao ori de trii rînduri și vor avè ferești care caută spre acel fereadeu, să depărtează cuptoriul fereadeului de la casa megieșului de doozăci coți. Căci despre acele părți suflînd vînt de iarnă, n-au a să deschide fereștile atît de ades și putere <a> focului să va împrăștié și va peri din puterea vîntului celui umăd. Iar dacă cuptoriul va fi mai spre amiază noapte ori mai spre răsărit decît casăle megieșului, ce vor fi de doaa sau de trii rînduri și vor avè ferești despre acest cuptoriu, atunce cel ce zidește trebuie să depărtează cuptoriul nu mai puțin de 30 coți, pentru că vîntul ce suflă din părțile aceste fiind vînt de vară și fereștile deschizîndu-să, adesă ori să va pricinui vre o vătămăre celui cu casăle. Iar cînd păreții ce caută spre acest cuptoriu vor fi fără ferești, atunce să să dè celui ce zidește fereadeul a triia parte din măsurile de mai sus arătate. Iar dacă casăle vor fi numai cu un rînd, adică în fața pămîntului și vor avè uși ori ferești ce caută după cum s-au zis spre fereadeu, să să dè tot aceiaș măsură ce s-au dat la casăle cele cu păreți fără ferești. Iar dacă păreții casălor acestor ce sînt în fața pămîntului vor fi fără uși și fără ferești, să să dè a șasa parte din

(a) Caută la Gheografia lui, cartea al 3^{le}.

(b) Socolia măsurilor ce să începe de la akena și pînă la sfîrșitul acestui paragraf, fiind cu totul greșită într-amîndoaă cărțile, adică și în Armenopulon cel elinescu și în cel grecescu, s-au tocmît făcîndu-să foarte cu amănuntul la fiștecare măsură după analogon a însuș măsurilor celor dintii, ce se arată de la începutul paragrafului și pînă la akenă.

cît s-au dat pentru casăle cele înalte și aceste măsuri să aibă a să păzi în oraș. Iar pe la sate giumatate din toate aceste pomenite măsuri.

Pentru pitărie

23. Cel ce va face din nou o pitărie, de o face în oraș, trebuie să o depărteze de la megieșul său la un loc înalt de 6 coți și deschis de vor fi casăle megieșului numai în fața pămîntului. Aciastă depărtare la loc deschis să orînuiește pentru focurile ce să întîmplă casălor din asămîine zidiri. Iar dacă casăle megieșului sînt cu doaa // sau cu trei sau și cu mai multe rînduri, atunci cel ce face pitărie trebuie să depărteze de la megieșul său, cît pentru înălțime tot după măsura locului celui deschis după cum s-au zis mai sus. Iar pentru ca să nu afume casăle megieșului, să depărteze de la megieșul pe giumatate din cît s-au orînduit la depărtarea fereidelor, căci focul fereideului ține tot diauna și este neconținut, iar a pităriei să face cîte odată și de mai multe ori în vreme de noapte; aceste să urmeză în oraș. Iar pe la sate și pe la mahalalele cele prinprejurul orașului, să păzască giumatate din măsura cî de mai sus orînduită. f. 89v

Tălmăcire

Adică dacă va fi pităria ce să zidește mai spre amiazăzi, ori mai spre apus decît a megieșului care are casă de doaa rînduri ori cu trii și ferești care caută spre [spre] pităria aciasta, numai de 13 coți să fie depărtată pităria de megieș. Iar dacă pităria va fi mai spre amiază noapte, ori mai spre răsărit de cît megieșul și casăle lui vor avè doaa rînduri sau trii și ferești deschisă asupra acestii pitării, atunci acel ce zidește pomenita pitărie să o depărteze nu mai puțin de cît 20 coți. Iar cînd părății ce caută spre aciasta pitărie sînt fără ferești atunci să să dè ziditoriului a triia parte din pomenitele măsuri. Iar dacă casăle megieșului sînt numai cu un rînd, adică în fața pămîntului, avînd uși și ferești care caută spre pitărie, după cum s-au zis, atunci să să dè tot aceiaș măsură care s-au dat pentru părății cei înalți fără ferești. Iar dacă părății casălor acestor cu un rînd sînt fără ferești, atunci să să dè a șasă parte din măsurile ce s-au dat pentru casăle cele nalte.

24. Aceste s-au zis pentru orașul lui Costandin împărat, pentru că acolo vîntul cel despre amiazăzi este vînt de iarnă și în vreme de iarnă fereștile megieșului nu să deschid adesă ori. Iar vîntul despre amiază noapte este vînt de vară și vara deschizîndu-să adesă ori fereștile megieșului dintr-aciasta să va face vre o vătămăre casălor lui. Iar la Thesalonic fiind că să întîmplă de înpotrivă, adică vîntul despre amiazăzi // este vînt de vară, iar cel despre amiază noapte, este vînt de iarnă, dacă am orîndui în orașul acesta cele din potrivă măsuri, adică pentru zidirea ce mai spre amiază zi mai multă depăr- f. 90r

tare de la casăle megieşului, iar pentru ce mai spre amiază noapte mai puţină, poate n-am face fără cale.

Pentru cărămidărie

25. Cel ce face cărămidărie în vreun sat, trebuie să o depărtează de la casăle megieşului, de va şi fi cu doaă sau cu trii sau şi cu mai multe rînduri, adică dacă va fi mai spre amiază noapte, sau mai spre răsărit cuptoriul de cît casa care a fi avînd fereşti sau uşi spre acest cuptoriu, cu 20 coţi, fiindcă trebuinţa şi lucru cărămidăriei să face la vremea cînd bat vînturile ce s-au pomenit. Iar dacă cuptoriul va fi mai spre amiază zi sau mai spre apus de cît casăle megieşului, care or fi avînd uşi şi fereşti despre cuptoriu, să-l depărtează de 12 coţi, pentru că vînturile sînt de iarnă şi atunci nu lucriază cărămidăria. Iar cînd casăle vor fi fără fereşti despre cuptoriu, sau în faţa pămîntului, atunci să-l depărtează cu o a triia parte din pomeniţii coţi. Iar cînd de mai înainte fiind cărămidăria, alt megieş va voi să facă lingă aceia altă cărămidărie, să depărtează¹ cuptoarele de la ce veche cărămidărie a megieşului de 15 coţi, de va fi coliba mai spre răsărit sau mai spre amiază noapte de cît cuptoarele lui. Iar de va fi mai spre apus, sau mai spre amiază zi de cît cuptoarele ce au să să facă, să le depărtează de 30 coţi. Tot aceste măsuri de depărtare pentru vînturi să să păzască şi la arii.

Pentru cuptoriul întru care să arde ipsos

- f. 90^v 26. Dacă cineva va voi să facă cuptoriu pentru ipsos prin sate sau în oraş, trebuie să-l depărtează de la megieşul său. Adică de vor fi casăle megieşului cu un rînd şi vor ave fereşti despre locul cuptoriului care va fi înalt şi fără acoperemînt, atunci cînd locul acesta a cuptoriului va fi mai spre răsărit sau mai spre amiază noapte, trebuie să-ş depărtează cuptoriul de la casăle megieşului cu 8 coţi. Iar de va fi mai spre apus sau mai spre amiază zi, fiind casăle megieşului cu un rînd, şi cu fereşti despre // cuptoriu, să-l depărteze de 4 coţi. Iar dacă locul cuptoriului este cu acoperemînt şi megieşul are fereşti spre acest cuptoriu să nu aibă voe acel cu cuptoriul să facă boltit acoperemîntul, căci atunci năvălind focul pe fereşti va innăduşi pe megieş. Iar dacă casăle megieşului vor fi cu doaă sau cu trii sau cu mai multe rînduri şi vor ave fereşti despre cuptoriu, să-l depărtează din păreţile megieşului cu 24 coţi. Iar dacă păreţile va fi fără uşi şi fără fereşti, atunci să aibă voe cel cu cuptoriul să-l depărtează numai doi coţi şi aceasta să o facă pentru stri<că>ciunea ce să face păreţiului din foc, pentru că şi năvala fumului poate răsîpi păreţii. Iar să bată sau să taie ipsos aproape de păreţile megieşului nu are voe, ce să să depărtează pentru trebile aceste de păreţile megieşului cu 6 coţi.

¹ trebuie acel ce face această al doilea cărămidărie, să depărtează.

Pentru varniță

27. Cel ce va voi să facă varniță, trebuie să se depărteze de orice casă cu doază sau cu trii sau cu mai multe rînduri, cum și de celelalte casă cu 100 coți, despre ori și ce parte de vînt, căci fumul ce esă din varniță este mai iute și de mare stricăciune sănătății. Iar de arie varnița trebuie să fie depărtată cu 5 coți¹.

Pentru spălători și boengii

28. Lucrul spălătorilor și a boengiilor făcîndu-să cele mai de multe ori prin foc și neconținut, vatămă casăle ce vor fi diasupra lor. Deci dar dacă casa acestora este în fața pămîntului și casa altuia cuiva va fi diasupra ei, nu trebuie să se facă focul supt aceste case. Căci după cum s-au zis mai sus, fiind focul mult și neconținut nu numai că naște² boale pentru acei diasupra șăzători, ce încă aduce și primejdie casălor acestora din pricina focului. Trebuie dar casăle aceste nu numai să nu fie supt case streine, ce încă să se depărteze din toate părțile și de casăle cele înalte cu 6 coți și giumătate, pentru că la aceasta depărtare fumul să va înprăștiie.

Pentru steclari și pentru fierari

29. Steclarii și fierarii ce luciază topoarăle și coasăle și celelalte // asă- f. 91^v mine groasă lucruri și cei ce fac agalmata nu trebuie să lucreze asemenea lucruri înuntru în orașă. Iar de este trebuință numai de cît acești meștiri să lăcuiască în orașă, trebuie să lucreze la locurile ce sînt departe³ și depărtate de oraș. Căci focul este de mare primejdie casălor și de mare⁴ vătămare trupurilor.

Pentru cei ce scot undelemn și pentru rachieri

30. Meșteșugul celor ce scot undelemnu și a rachierilor, nu numai că are primejdia focului, ce încă și aborul ce esă din undelemn aduce vătămare trupului. Deci dar trebuie aceștia să nu șază supt casăle altora. Aceasta o zic pentru oraș, ca nu cumva aborul ce esă dintr-aceste materii agiungînd la casăle diasupra să pricinuiască pomenitele vătămări la cei ce lăcuiesc întrînsăle. Asămine și ușile acestora trebuie să fie depărtate de casăle lăturașă cu trii coți și o a triia parte.

¹ 50 coți. Aceeași distanță este indicată și în originalul grec.

² „ca niște” în ms. 4317; „că naște” în ms. 5282.

³ de o parte

⁴ de neconținută

Pentru cei ce fac frînghii și pentru spălătorii de lînă

31. Meșteșugul celor ce fac frînghii și a celor ce spală lînă să socotește de cei mai mulți că nu pricinuește nici o vătămare. Cu toate aceste să întîmplă și dintr-aceste meșteșuguri vătămare și primejdie. Căci să afumă de multe ori pucioasă și întîiu mirosirea <ei> fiind ră, multă putoare pricinuește celor ce șăd aproape. Al doile că și meșterii de multe ori cînd afumă, pun supt frînghie ori supt lînă focul și pucioasa și dintr-aceste adesăori ardu casăle cele de aproape. Și aceasta o știm prin faptă pentru că de multe ori s-au întîmplat foc la acest feliu de casă. Deci casăle acestora trebuie să fie singure de o parte și să nu fie lipite cu altele. Iar de este vre o trebuință ca numai decît și casăle acestora să fie aproape de altă casă, trebuie stăpînul lor în scris să făgăduiască megieșilor lui că în casăle unde are frînghii nu va afuma.

Pentru acei ce lucriză materii putride și pentru acei ce fac brînză

- f. 91^v 32. Meșteșugul acelor ce lucriză materii putride și acelor ce fac brînză, nu puțină vătămare pricinuește megieșilor. Căci aborul ce esă dintr-aceste materii este mult și peste măsură puturos și pricinuatoriu de vătămare pre de departe. Deci trebuie aceștiia nici ca cum să nu șază în oraș nici în sat. Iar de vor fi trebuitori pentru trebuințele satelor și a orașălor, trebuie să lucreză de trii sta//dii departe de oraș și de sat. Să cade să știm că toate aceste de mai sus arătate s-au zis pentru acei ce fac din nou asămine casă; iar de vor fi scrisori vechi de tocmele sau vre o supunere la aceasta de mai înainte, trebuie să să urmeză tocmala ce s-au făcut dintru început pentru aceste.

Pentru zidire de case și pentru ferești a casălor ce sînt pe loc neted, cum că trebuie cel ce face aceste să se depărtează cu 10 picioare de megieșul său

33. Cei ce fac și zidesc case din nou fiind în orașe pe locuri netide, trebuie să să depărtează de megieșul sau de megieșii lor cu 10 picioare și să facă ferești la aceste după cum or voi. Însă dacă casa va fi de pus lucruri într-însa, atunci să aibă voe a deschide ferești după cum or voi. Căci cîte o dată iar nu adesă ori vor supăra megieșul, fiind pomenita casă un hambariu.

Pentru grajdii

34. Iar zidirea ce să face de va fi grajdii, trebuie să i să deschidă ușa lăturiș iar nu înpotriva și în dreptul ușii megieșului.

Pentru crîsmă

35. Iar de va fi crîsmă sau vre o altă dughiană asămine, trebuie iarăș ușa să i să facă lăturiș și să nu aibă voe cel ce va face casa aciasta din nou, să facă colibă sau șopron, nici să aștiarnă rogojini pentru cei ce voesc să bē în drum sau în uliță, ce numai innuntru în casă să să facă băutura, nici să aibă voe a ține vită nici esle să facă lîngă casa ce noaă, pentru stricăciune ce să întîmplă totdiauna celor ce trec pe drum, din pricina vitelor. Iar dacă cel ce au avut din-tîiu crîsmă, au avut dintru început pomenitele lucruri, adică grajdiul, șopronul și cele de asămine, atunce acest cu crîsma să nu să popriască de cătră acel ce din nou iș face casă, de a-ș face cele de mai sus arătate, pentru că locul au fost prins de atunci cu aceste lucruri. Iar dacă casăle amîndurora sînt vechi și unul dintr-aceștiia au avut mai înainte de cît megieșul lui pe lîngă crîsmă și grajdiu și colibă și ține și vite afară, atunce cel de înpotrivă megieșul lui, dacă fiind de față în curgere de 10 ani, nu i-au poruncit să nu le mai facă ori nefiind de față pînă în curgere de 20 ani, megieșul acesta ce va voi să facă asămine lucruri din nou, să nu aibă voe să le facă, pentru că locul este supus celui ce au avut paștirea aceștii lărgimi dintru început și nu trebuie să să facă doaă grajdiuri sau doaă locuri de ținut vite sau doaă crîșme tot acolo.

Pentru lăcuința curvelor

f. 92^r

36. Iar lăcuința pentru curve nici unul dintr-acești megieși să nu fie volnic a face pentru ocara ce pricinuește ciialalte casă. Aceste să să urmeză în orașă (a). Iar pe la sate, atît pentru crîșme cît și pentru celelalte asămine, vor urma deosăbite măsuri. Căci dacă vor fi ocoale pentru boi, atunce trebuie să fie depărtate de megieș cu gumătate din măsurile ce mai înainte s-au zis. Iar de vor fi crîșme, îndoit. Aceste așa s-au hotărit nu numai pentru vătămarea ce să poate pricinui între megieși, ce încă și pentru primejdii ce să poate întîmpla drumeților din pricina vitelor.
37. Dar trebuie să știm că nici supt bolte obștești, adică în locuri acoperite diasupra, nici în ulițele cele mari, nici pe drumurile înpărătești, nu are voe cineva să facă esle de vite, pentru primejdii ce să poate întîmpla drumeților.

Pentru înălțimea casălor. Cap. trebuincios

38. Cînd din doi megieși unul avînd dintru început casă cu doaă rînduri și celelalte¹ (sic!) va voi să facă al doile rînd pe casăle sale

(a) Iar înpărăteștile pravile izgonesc lăcuințele aceste nu numai din orașă, ce încă și din orice parte de loc a înpărăției romanilor. Caută tom. al 7^{le}, carte 60. tit. al 38^{le}. cap. 2^{le} și nearaoa al 14^{le} file 679 și 680.

¹ celalalt.

care nu li-au avut dintru început, să aibă voe a-l face, însă depăr-tându-să cu zăce picioare de megieșul său, dacă casăle vor fi amîn-doaă deopotrivă și nu este pre mare ce cu doaă rînduri dintru în-ceput, căci nu este drept făcîndu-să o casă proastă, să să vatăme casa ce de mare preț din pricina unii asămînea zidiri. Ce atunci să aibă a să depărta îndoit de 10 picioare și așa să-ș facă casăle și ferești, sau că casa celuialalt megieș are, sau că n-are ferești înpo-triva casăi ce să zidește. Aceste să aibă a să urma pentru casăle cele cu doaă și cu trii și cu mai multe rînduri în orașe. Iar la sate să va păzi măsura depărtării cei de 10 picioare, de ori și cestare vor fi casăle.

Pentru ușa sau feriasta ce să deschide supt casă străină ce va fi diasupra

- f. 92^v 39. Cînd la o casă este ușă sau feriastă mică, fiind diasupra lor păre-tille casii cei diasupra, dacă va voi cel ce are feriasta sau ușa cè mică să le mai lărgiască sau să le mai lungiască, să nu aibă voe a face aciasta pentru cè diasupra a casii ciialalte *greutate*¹, iar dacă ușa sau feriasta casălor celor diasupra va fi mică, sau fiind păre-tille cel de desupt fără ușă și ferești, cel diasupra va avè ușă sau ferias-tă, atunci trebue acel ce șăde de desupt de va voi să deschidă ușă sau feriastă, să le deschidă, dar să nu le facă // atîta de largi cît sînt și cele diasupra, ce să lasă de *umbe*² părțile a ușii sau a fereștii ce va deschide înpotriva celor diasupra, cîte șasă degete. Iar aciasta să o facă încredințînd în scris pe cel ce șăde diasupra, ca dacă îi va păți ceva păretele păn în doaă luni deschizîndu-să dedesupt, el îi va răspunde paguba și puind păn într-aceia vreme legături și propele (sic !)

Pentru cînd să pune vreun picior sau stîlp de piatră

40. Dacă cel de desupt rînd al casălor va avè stîlp de lemn, care ține greutate<a> casălor de sus și acel ce șăde de desupt și are stîlpul acesta va voi în locul lui să pue stîlp de piatră, să aibă voe a face acias-ta, fiind că în locul lemnului pune piatră, a căriia grosime să fie pe giurăte de cît au fost a lemnului ce au stricat, adică dacă stîlpul cel de lemn au fost gros de trii picioare, piatra ce a să pue, să fie de un cot. Iar dacă cel ce șăde diasupra avînd stîlp de lemn, va voi în locul lui să pue stîlp de piatră, să aibă voe a face aceasta, însă puind supt stîlpul acesta legături de fier, nu mai suptîre de cît de 8 degete, pentru că atunci este lucru sănătos.

Pentru poarta ce să va deschide într-o ogradă a multor stăpîni

41. Dacă la o casă este poartă care esă într-o altă ogradă și stăpînul casii aceștia va voi ca prin ograda aceasta ce dă în altă ogradă a

¹ pentru cea diasupra greutate a casii ciialalte.

² imbe (<=ambe); H. Tiktin, *Dicț. rom.-germ.* 1(1903)58: *imbe* porțile, Șapte Taine 102, nesemnăind forma *umbe*; Tiktin ne signale pas la forme *umbe*.

multor stăpîni unde are poartă, să-ș mai deschidă altă poartă, să aibă voe să o facă, însă închizînd mai înainte poarta cè dintîi; asămîne și ambariu de va fi într-o ogradă a multor stăpîni și va avè o ușă sau pe uliță sau în ogradă, dacă va voi cineva să deschidă altă ușă, să aibă voe a o face, însă închizînd mai înainte cè dintîiu. Căci nu este drept nici dintr-o ogradă într-alta tot prin aceiaș casă să facă vreun rău, nici din un ambariu sau dughiană să să întîmple vre un rău ogrăzii a multor stăpîni prin ușa ce să va deschide acolo.

Pentru sahnîș

42. Dacă va avè cineva în oraș de demult la casa sa sahnîș scos pe uliță sau afară din uliță și va voi și megieșul lui să scoată sahnîș nou, să aibă voe să-l facă. Însă dacă cel dintîi are ferești care vor căuta spre sahnîșul ce este să să facă, atunci să să depărtează de celalalt cu zăce picioare.

Pentru fereștile ce să deschid într-un părete orbu

43. Dacă va fi un părete orbu împotriva altui părete ce va avè ferești spre el și va voi și cel cu părețile orbu să deschidă ferești, pentru ca să-ș luminează casăle, să aibă voe să le facă, însă cu trii coți și giumătate mai sus de cît fața casii lui. Iar dacă va voi să-ș deschidă ferești scoasă afară pentru ca să privască afară, facă-le și aceste, dar depărtîndu-să de părețile cel de împotriva cu doaăzăci picioare, fiind că așa depărtare va fi îndestulă spre a nu face unul altuia vre o vătămăre prin vorbe și spre a nu smomi pe casnici. f. 93r
44. Pentru fereștile care sînt scoasă și caută afară, trebuie la casăle cele înalte să ne depărtăm cu doaăzăci picioare.
45. Să cade să știm că casăle cele cu un rînd trebuie să fie depărtate de cele megieșăști cu zăce picioare, și așa să să facă ferești după cum s-au zis mai înainte. Iar cele înalte cu doaăzăci, dacă va voi cineva să facă ferești de cele școasă afară, după cum să arată aice.

Pentru casăle ce să vor face la un loc deșărt aproape de părete nou a altui cuiva

46. Dacă va fi undeva ogradă dintru început, iar aproape și lipită de dînsa un loc gol a altui cuiva, și acel cu locul va voi să lipască de părețile celui cu ograda dintru început casă cu un rînd sau cu mai multe și părețile cel dintru început este orb, adică fără ferești și fără uși, să iabă voe cel cu locul gol, să înalță casăle sale ori și cît va voi de sus, însă plătînd pe giumătate prețul păretilui de va zidi diasupra. Iar dacă nu va avè pe părețile acesta acoperemînt, ce va răzima casa sa de dînsul, iar acoperemîntul îl va avè cel cu părețile dintru început, atunci cel cu locul gol să plătiască

a triia parte din prețul păretelui, după cît să va prețului păretille de cătră cei ce au știință de asămine lucruri.

*Pentru toxichele (2) **

47. Dacă păretille cel dintru început va avè toxichele și casăle nu vor avè nici ca cum alte luminări și toxichelile vor fi făcute de zăce ani, atunce cel ce va voi să facă casă din nou, trebuie să să depărtează de păretille ce s-au pomenit cu trii coți și doi lați de mînă.

Pentru luminări (3)

- f. 93^v 48. Iar dacă casăle vor avè afară de toxichele și alte luminări || în altă parte, atunce aceste să nu aibă putere asupra locului celui gol, ce stăpînul acestuia să aibă voe a-ș lipi casa lui de casăle a celuiialt.

Pentru ulucuri

49. Dacă ulucurile dintru început curg pe locul cel gol, neavînd păretille ce este spre acel loc nici ferești nici toxichele și va voi cel cu locul să-ș facă casă, să fie volnic a o face. Însă priimind el apa după dreptate și mai lungind ulucurile pentru ca să nu strice păretille. Iar de au avut din multă vreme păretille ferești ce caută pe locul cel gol care s-au pomenit, atunce ei să urmeză după orînduelile ce s-au arătat mai înnainte pentru ferești.

Pentru locul de întins cămeși care să face pe acoperemîntul casălor

50. Dacă stăpînul locului celui gol va agiunge acoperemîntul casălor megieșului său cu zidirea sa și să va apropiè de acoperemîntul acesta și dacă cel ce au avut casăle dintru început are loc de întins cămeși pe acoperemîntul său, atunce să nu fie volnic cel ce face casă din nou să-ș facă loc de întins cămeș*<i>* pe acoperemîntul său, pentru hainlicul și paguba ce poate face unul altuia. Iar de va voi și acesta cu casăle noai (sic!) să-ș facă loc de întins cămeș*<i>*, trebuie să-ș rădice acoperemîntul sau locul de cămeș*<i>* patru coți și giumătate mai sus de acoperămîntul megieșului, pentru că înnălțarea aciasta este îndestulă spre a popri hainlicul ce ar putè ei să facă între dînșii.

Iarăș pentru locul de întins cămeși

51. Iar dacă cel cu casăle dintru început nu are loc de cămeși pe acoperemîntul său și cel cu locul cel gol zidind casăle sale le va lipi

* Cifrele din paranteză numerotează „tălmăcirile” care se găsesc la sfîrșitul textului, v. mai departe, p. 260.

de acoperemîntul megieşului, să fie volnic făcîndu-ş loc de cămeşi să facă şi despărţitura, adică părete nalt de trii coţi între acoperemînturile lor, pentru ca să nu să supere acoperemîntul *celuilalt*¹ şi atunce dacă va voi şi celalalt să-ş facă loc de cămeşi de pe acoperemîntul său, este volnic a-l face, însă plătind celui cu despărţitura pe giumătate cheltuiala păretelui.

Pentru zidirea acoperemînturilor ce să numescu // domata (4)

f. 94^r

52. Asămine şi cînd au să zidiască domata, după trebuinţale ce vor avè aşa vor şi urma. Adică de este trebuinţa lor pentru întinsul cămeşilor şi pentru ca să usuce posmagi, să aibă a plăti stăpînului celui cu *doma*², a triia parte <a> cheltuelei ce au făcut. Iar de este pentru *ca să doarmă*³ vara acolo în colibă sau afară, să plătiască pe giumătate cheltuiala aceştii zidiri, iar dacă asămine acoperemînt are unul a căruia casăle sînt gios şi altul are folosul lui avînd fereşti deschisă asupra acestui acoperemînt, trebuie cel ce are folosul acoperemîntului să plătiască doaa părţi şi cel cu casăle de gios o a triia parte din cheltuiala ce pentru aciastă *doma* s-au făcut. Asămine să să plătiască şi cheltuiala ce să va face la schimbatul scîndurilor şi a grinzălor acestui acoperemînt. Iar să nu aibă voe cel cu casăle înnalte, şi mai vîrtos iarna, să puie lucruri grele diasupra, pentru ca să nu să strice grinzăle. Iar dacă va fi să să aştiarnă *doma* cu prundiş sau cu marmură, atunce cel cu casăle de sus şi care voeşte să aştiarnă *doma* într-acest feliu, trebuie să întăriască grinzăle cu scoabe sau cu legături, şi aşa pe urmă să aştiarnă *doma* cu cheltuiala lui.

Pentru prefacirea zidului ogrăzii a multor stăpîni şi pentru analogon cu care trebuie să cheltuiască acei ce au casă diasupra

53. Dacă va fi o ogradă a multor stăpîni şi va trebui ca zidul să să strice şi să să zidiască de al doile, atunce diasupra fiind casă cu multe rînduri, cu doaa cu trii sau şi cu patru, toţi acei ce şăd diasupra temeliei lor, atît cei din rîndul dintîiu, cum şi cei din urmă să între la cheltuiala temeliei, după analogon înălţimii zidurilor. Să zicem că adunîndu-să toate înălţimile, să va găsi zidul de 20 coţi, atunce după analogon vor plăti, adică dacă înălţime zidului dintîi va fi de 4 coţi, cè al doile de şasă şi cè al triile de zăce, trebuie să dè la cheltuiala temeliei, cel din rîndul dintîi o a cince parte pentru că înălţime lui este de 4 coţi, cel de al doile cu înălţime de 6 coţi, o a triia şi a zăce parte, iar cel de al patru cu zăce coţi, giumătate de parte. Iar dacă zidul rîndului celui dintîiu va fi în locul temeliei ce să pune adîncu // în pămînt, după cum să întîmplă de multe ori, atunce deosăbindu-să pentru temelie un cot şi giumătate, atît

f. 94^v

¹ celuilalt.

² domata.

³ ca să şi dormi.

pentru acest rînd, cît și pentru cele diasupra, după cum s-au zis mai înainte, ceilaltă parte a zidului să să socotiască drept rîndul cel din fața pămîntului, și fiește care să facă și să zidiască pîn la stîlpul casii cei diasupra, a căriia stăpînul să aibă el a face legăturile spre sprijîniala casăi sale. Iar dacă rîndul cel dintîi va fi trebuință a să strica și a să prefăce, iar celelalte rînduri diasupra nu vor ave trebuința aciasta, atunce trebuie fiește care din acei ce șăd diasupra acestui rînd, să sprejiniască zidul, pîn cînd cel din rîndul dintîi strică și zidește, însă iarăși pîn la stîlpi. Iar cel diasupra lui va primi din rîndul cel dintîiu cheltuiala brăilor și a legăturilor ce trebuie să să facă stîlpilor.

Pentru zidire de iznoavă a zidului și a porții

54. Iar dacă tot zidul a tuturor rîndurilor va fi trebuința ca să să strice, trebuie fiește care să-ș sprejiniască acoperemîntul său. Iar dacă va fi zid de poartă sau de prîlaz ca să triacă pe diasupra, atunce trebuie casa ce este lipită de poartă să plătiască cheltuiala pe giumătate. Așijderea și aceia ce au trebuință de poarta aceia, după analogon a chiriei ce eu de pe casă și după mulțime celor ce șăd în casăle lor.

Pentru zidirile cele de didesupt și diasupra pe loc deșărt și pentru podurile lor în ce chip trebuie să să facă și să să prefacă

55. Dacă locul cel diasupra va fi deșărt și vor voi stăpînii locului să zidiască și didesupt și diasupra casă, adică dacă rîndul cel de didesupt îl stăpînește unul, iar pe cel de al doile altul, și pe cel de al triile rînd altul, sau că așa li-au căzut în partea lor, sau că așa li-au cumpărat, trebuie pentru casă, fieștecare să urmeză, după hotărîrele și orinduelile cele ce s-au făcut pentru casă. Iar pentru poduri, dacă din nou după cum s-au zis sînt făcute podurile și nu din început, trebuie ca fieștecare să-ș facă podul său pîn la stîlpii casii cei diasupra. Iar fiind sănătoasă celelalte poduri, dacă va avè trebuință ca să să tocmască podul rîndului celui întîi, după obiceiul ce s-au făcut la Chesaria (5) fieștecare face podul său după cum mai înainte s-au zis, iar după obiceiul ce s-au făcut la Ascalonie¹ (6) îl face cheltuind giumătate cel cu casăle de didesubt și giumătate cel de asupra (sic!) lui. Iar noi socotind // chipul cel din mijloc și cuvințios zicem, că cel ce de didesubt trebuie să dè la pod doă pârți și cel diasupra o parte, ca să să facă cheltuiala în doă pârți și o a triia parte. Iar de va fi trebuință ca să să tocmască podul cel ce este mai sus decît toate și aproape de domata sau acoperemîntul casălor, trebuie cel ce șăde în rîndul cel mai sus să facă tot podul, însă dîndu-i agiutoriu cu toții împreună cei ce au trebuință de domata atît la scînduri, cît și la cue, după analogon casălor lor. Iar

f. 95^r

¹ ascalonie în ms.

dacă vor strînge în podul casălor vinațuri, legumi sau alt ceva (sic!) asămîne după vreme, acei ce șād în rîndurile cele de sus să plătiască doaa părți, iar cei didesupt o a triia parte la cheltuiala grinzălor. Fiestecare poate să aibă și metahirisire zidului, atît supt boltile cele obștești cum și supt a altor oameni și la drum împărătesc și pe uliță însă păn la giuătate a zidului, care îl și despart de megieșul său.

Pentru prefacirea bolților obștești asupra cărora ori pe lîngă care sînt făcute casă de oameni proști

56. Dacă pe lîngă bolte¹ ori diasupra boltelor sînt casă de oameni proști cu un rînd ori și mai înalte și va fi trebuință ca să să prefacă și să să tocmască bolta cē obștiască, trebue la *marginile*² boltii și la locul stîlpilor și la facerea cămărilor diasupra, dughenile să plătiască cheltuiala pe giuătate pentru trebuința ce au într-acest loc. Căci dughiana are cē mai multă trebuință de boltă. Iar cei ce șād diasupra bolții, iarăș pe giuătate să dē pentru greutățile ce au diasupra ei. Iar cel ce șāde în fața pămîntului și este spre pomenita boltă fața casii sale, să fie nesupărat la cheltuială, ca unul ce nu pricinuește nici o supărare boltii nici are vre un folos, ce mai vîrtos i să și întunecă casăle din pricina boltii. Iar dacă acoperemîntul boltii ce s-au pomenit are trebuință de a să tocmi, atunce trebue dughiana să priimască giuătate de cheltuiala. Iar cel ce șede didesupt și are fața casii lui spre boltă o a șasa parte, iar cei ce sînt diasupra boltii ceialaltă a triia parte. Cel ce are dughiană priimește giuătate de cheltuială pentru trebuința ce are de boltă, iar cel ce șāde didesupt dā o a șasa parte pentru ca să nu-l ploae, iar cei ce șād diasupra boltii plătesc o a triia parte pentru greutate ce-i pricinuescu.
57. Cu toate aceste trebue să știm că de să va strica a // boltii cei obș- f. 95^v tești sau stîlp de piatră sau corona stîlpului sau temeliia sau zidirea păn la piciorul zidului, aceste vesteriia înpărătiască are datorie să le facă.

Pentru ograda ce este între multe casă

58. Dacă va fi ogradă cu trii părăți, din care părăți unul cuprinde ograda aciasta din mijloc, iar celalalt este a altii ogrăzi, care ogradă nu are trebuință de ograda din mijloc și ograda din mijloc va avē trebuință de a să curăți ori de *alt cineva*³ (sic!), ograda care nu are trebuință de dînsa să nu fie supărată de cheltuială. Iar dacă părătile ogrăzii cei de nu are trebuință de dînsa, va fi trebuință cu totul să să strice și să să zidiască, fiind zidiul cu multe rînduri, nu trebue cel

¹ polte în ms.

² marginea.

³ altceva.

ce are ograda din mijloc să dè toată cheltuiala zidului, ce numai a timeliei pân la înălțime de patru coți să plătiască pe giumatate, pentru că cu părețile acesta să închide și să despărțește și ograda lui; asămine și pentru ocoale; căci de va fi ocolul gol și *case lipite*¹ de dînsul, care îl despărțasc de ograda celuialalt stăpîn, atunce trebuie tot părețile să-l facă stăpînul ogrăzii, dînd și stăpînul ocolului cheltuiala pe giumatate pentru zidire temeliei lor pân la 4 coți afară din pămînt, pentru că acest părete îi este și lui ca o îngrăditură.

59. Trebuie să înșămnam ceia ce să cade să dè toți împreună cei ce sînt aproape de un părete a altii ogrăzi, cînd să zidește părețile ce desparte părțile lor cele drepte.

Pentru înnoirea unii casă vechi

f. 96^r

60. Poruncim ca cela ce-ș înnoește casăle cele noaă să nu iasă afară din închipuirea lor cè veche, nici să popriască lumina sau privala megieșilor, afară numai de va avè prin tocmală vre o voe ca aciasta sau făgăduință după *voia*² lui, care îl volnicește să schimbe închipuirea cè veche după cum va voi; căci acel ce are o asămine voe, poate fără propială (sic!) să zidiască cele ce va voi, măcar de va și vătămă pe megieși, fiindcă la aciasta s-au volnicit prin tocmala sau făgăduința ce au avut. Iar dacă vor fi doaă casă una înpotriva altia, trebuie depărtare lor una de alta să fie de doaăsprăzece picioare, începîndu-să măsura de la *zidére*³ (sic!) cè de asupra temeliei și pă//zindu-să pân la toată înălțime lor. Căci păzindu-să aciastă depărtare, fiește care are voe să-ș rădice casa sa și la o nemărginită înălțime și să-ș facă și ferești scoasă afară, sau că va voi să facă casă noaă, sau să-ș înnoiască pe cele vechi, sau cele ce au ars focul.

Pentru privală

61. Într-acest fericit oraș, cînd între doaă case este despărțire numai de doaăsprăzace picioare, să nu să popriască a vedè marea de-a dreptul cel ce are casăle lui înpotriva celuia ce șede spre mare, nici stînd în picioare, nici șăzînd în casa sa, nici să fie silit a să pleca de o parte pentru ca să vadă marea. Iar dacă depărtarea lor va fi de *loc*⁴ picioare, să aibă voe cel ce va voi să⁵ zidiască fără a să popri, luîndu-ș privala mării de la megieșul său. Iar dacă cineva privala mării o are din bucătărie, din eșitoare, de pe scări sau de pe palamari, o asămine privală poate să o ia fără a să popri, și cel ce zidește mai aproape de cît de o sută picioare, măcar de va fi și cu zăce picioare numai depărtat. Iar de va fi și tocmală între

¹ casă lipită.

² cererea.

³ zidirea.

⁴ una sută.

⁵ ca să.

stăpînii casălor care dă voe unuia la asămîne zidire, să aibă toc-mala tării sa, măcar de va și vătămă pe megieșul la previala mării sau că s-au făcut toc-mala de cătră cel ce stăpînește casăle acum, sau de cătră cel ce li-au fost zidit mai înainte. Căci nu să cadă prin pravelile cele de obște să să surpe toc-melile prin care cineva sîngur s-au supus la vre o vătămăre.

62. Privala mării ce este depărtată mai puțin de cît o sută picioare nu numai de a dreptul ce și de alături trebuie să fie nesupărată de ori și ce prefacire, pentru că aciasta adaoge canonul acesta păzind orînduiala lui Zinon și tălmăcind și nearaoa. (a).

Pentru privala mării

63. Puterea vederii fiind mai ascuțită de cît toate simțirile și la foarte mare depărtare face lucrarea ei. Deci nu trebuie ori și cum să hotărîm pentru dînsa, ce puind măsuri să urmăm lor. Căci după pravilă de // trei feliuri este privala, adică a mării, a grădinilor și a vre unii f. 96^v zugrăvelii obștești. Deci de să vor pune toate măsurile fără hotărîre pentru acei ce zidesc, nu să va face nici o ispravă, căci marea să vede de multe ori [ori] fiind cineva de patruzăci de mile departe sau și mai mult. Iar grădina, verdiața și codrii de 20 mile să văd, și zugrăvala cea obștiască să vede și pînă la depărtarea de 200 coți. Deci dar de am fi urmat acestor măsuri nu s-ar fi zidit nici casă nici sat, nici oraș. Sînt și alte privele care nu să fac di-a dreptul, ce despre o parte și cu nevoe, pe care eu nu le numesc privele. Deci, dar cel ce să pune cu zidirea în dreptul prăvelii (sic!) mării, care prăvală vine di-a dreptul și nu de alături, trebuie să să depărteză de acel ce o are și să nu i-o lasă numai de¹ o parte, și a o ave cu greu. Dacă privește cineva șchelea² sau marginile mării sau orice sat sau oraș sau locuri unde stau corăbii ne fiind șchele deplin, nici ca cum să nu să potriască, nici să i să ia o asămîne privală, pentru că dintr-aciastă îndestulă zăbavă și mîngiere să pricinu[esc]ște celor ce privesc. Iar dacă privește mai departe la noianul mării, privala aciasta într-o nimică nu o socotim, fiind că după cum s-au zis și de patruzăci mile mărăme mării să vede și nu este cu dreptul acei ce voesc a zidi să să popriască la atîta depărtare.

Pentru privala grădinilor și a verdeții

64. Și locul grădinilor și a verdeții să vede de la depărtarea ce s-au pomenit și nu trebuie cei ce voesc a zidi numaidecît să să popriască cu atîta depărtare, ce acela care oprește pentru aciastă privală pe acel ce zidește, să nu-l popriască ori și cum să va întîmpla, ce pînă la depărtarea de 50 picioare.

(a) al 63¹³. Caută a înpărăteștilor pravile, tom. al 6¹⁰ carte al 58¹⁰, titl. al 11, cap. al 13¹⁰, file 786.

¹ despre.

² schele.

Pentru priviala (sic!) obștești zugrăveli

f. 97^r

65. Atunce trebuie să să depărtează cel ce voește a zidi și ia privala unii zugrăveli obștești de la megieși, cînd vre un chip din cele zugrăvite să vede curat de cătră megieș. Adică dacă cineva prăvind zugrăvala aciasta vede și deosăbește din casa sa pe cei ce sînt zugrăviți, ca cînd am zice pe *Ahilevs*¹ ori pe Eas, ori pe altul asămine. Căci atunce trebuie să popriască de a zidi pe acel ce voește să-i rădăce aciastă zugrăvială din vederea lui, iar dacă nici să cunoaște // vre un chip din cele zugrăvite, nici să vede zugrăvala aciasta, acela ce poprește pe acel ce zidește înpotriva casălor lui, ce bucurie are de aciastă privală?

Pentru prăvala (sic!) în casa megieșului

66. Unii din cei iscoditori și zavisnici să apucă să popriască pe cei ce-ș fac casă și au să privască dintr-aciasta în casăle megieșilor. Dar nici în pravile s-au pomenit, nici din casăle cele vechi cunoaștem cum că oamenii cei vechi o socotè aciasta de strîmbătate. Căci videm, pot să zic, mai toate casăle avînd privală una într-alta și nici o zavistie nu era între acei oameni vechi. Deci și noi nu socotim vătămăre privala ce să face de la o casă într-alta. Deci dar fiește care din cei ce socotesc aciasta că este vătămăre, să dè voe celuia ce zidește a zidi, iar el să-ș siguripsască casăle sale și să le păzască de prăvala celuiilalt, sau prin parmalicuri sau prin cafasuri sau după cum el va voi. Căci nu este cu dreptul prin vătămărea altuia să-ș păzască cineva ale sale.

Pentru privala munților

67. Privala ce o are cineva la munți nu o poate popri nimine, după cum au zis Papiianul în cartea al 3^{le} a întrebărilor, la cè de pe urmă întrebare a titlului. Iar orînduiala lui Zinon zice că dacă megieșul este departe de 100 picioare, nu să poprește voind a zidi pentru că ia privala mării de la celalalt; aciasta putem să o zicem și pentru munți, pentru că privala muntelui este vesălitoare, *ca și*¹ a mării și din cele asămine trebuie să hotărîm cele ce sînt asămine. Toate aceste pentru aducire aminte s-au cuprins aice. Iar de să va întîmpla ceva afară de cele ce s-au pomenit, și aceste să le căutăm după cum și pe cele asămine. Dar vătămările cele vederate, iar nu acele ce sînt iscodite din zavistie, trebuie să le poprim ca să nu să facă, luînd samă de să vatămă cumva partea cè din înpotrivă din ceia ce s-au întîmplat, care și de cătră oameni așă să aibă a să giudeca.

¹ Ahilefs.

² după cum și.

Pentru sahnîș

68. Cel ce va voi să facă sahnîș, de va avè lîngă dînsul zidiri megîă-șăști, să silește a face sahnîșul de 10 picioare departe de aceste zidiri. Iar dacă vor fi aproape de dînsul zidiri obștești, să depărtază // sahnîșul ce să face cu 15 picioare de aceste zidiri. f. 97^v

Pentru gardurile vielor și a livezilor și pentru locurile cele deșărte

69. Gardurile viilor și a livezilor și locurile străine pe care nu sînt casă și locurile megieșilor cele deschisă pentru vînt, numai cu șasă picioare depărtiază de la sine pe cei ce voesc să zidiască lîngă dînsăle.
70. Cînd este în mijloc vre un drum strîmpt sau uliță mare și zidește cineva casa sa, de va și avè lărgime drumului și a uliții mai mult de cît 12 picioare, ceia ce prisosăște, să nu aibă a o lua și a o adaogi la casa sa cel ce face casăle. Căci orînduiala împărătiască n-au orînduit cele 12 picioare spre *vătămare*¹ obșteii, ce ca să nu fie aerul între casă mai strîmptorît de cît cu 12 picioare. Iar cînd să va găsi mai multă *lărgime*² a drumului ori a uliții, să nu ia nimică dintr-însa, ce să să păzască pentru oraș cele ce sînt a orașului. Iar dacă fiind casăle vechi, să va găsi între dînsăle aerul curat, fiind locul mai strîmpt de 12 picioare, nici unul din stăpînii casălor să nu aibă voe să-ș schimbe închipuirea casălor înnălțîndu-le sau făcînd ferești.

Pentru fereștile cele aducătoare de lumină ce să fac în depărtare de 10 picioare

71. Dacă va fi locul în mijloc de 10 picioare și nu mai puțin, atunce să nu aibă voe cel ce zidește a face ferești scoasă afară dacă nu le va fi avut mai dinnainte. Iar luminări să fie volnic a face, deschizîndu-le cu șasă picioare mai sus de cît fața casii, însă neavînd voe nimine să adaogă (sic!) fața casii sale și cu chipul acesta să facă feriasta cè pentru lumină scoasă afară.

Pentru ciardacurile ce să fac pe uliță

72. Dacă ulița cè strîmptă va fi numai de 10 picioare, să nu facă nimine ciardacuri, iar cele ce s-au făcut să fie rădicate din fața pămîntului cu 10 picioare și să nu aibă didesupt stîlp de piatră sau de lemn sau *zidiri*³, pentru ca să nu să popriască aerul nici să să vatăme drumul obșteii. Să nu să facă nici scări în ulița cè strîmptă prin care să sue în ciardac, pentru că lipsind scă // rile, mai puțin vor fi supusă f. 98^v casăle la primejdîia focului.

¹ vătămarea.

² lărgimea.

³ zidiuri.

73. Nimine voind a-ș înălța casăle, nu este poprit, afară numai de s-au însărcinat cu cè prin tocmală supunere (7) de a nu le rădica.
74. La casăle a multor stăpini unul dintr-înșii nu poate să îndatoriască la supunere *fără voia celorlaltți pe altul*,¹ dar pentru a să popri cineva de pravila copacilor și a grădinilor, supunere nu să păzăște.
75. La loc deșărt, nu este oprit cineva de a-ș înălța zidirea.
76. Dacă cineva casăle ce au căzut zidindu-le de iznoavă va voi să le înălță și va popri lumina megieșului, sau va face altăceva spre vătămarea lui, este silit a păzi și starea și închipuirea cè veche a casălor celor mai denainte.
77. Casăle care prin cuvîntul supunerii megieșului sînt înalte, *puterea*² stăpînului lor este a le sui și la o nemărginită înălțime, însă cînd cele didesupt a megieșului nu să însărciniază cu supunere mai grè de cît ceia ce să cade a suferi.

Pentru deșchiderea de poartă

78. Nu poprește cineva cu cale pe megieșul său ce deșchide poartă în drumul cel de obște mai înăuntru de cît picăturile streșinii casii sale întru care loc nu face supărare drumului.
79. Zidirile oamenilor proști să fie depărtate de cele obștești cu 15 picioare, ca nici zidirea cè obștiască să fie în primejdie, nici acele să mai aibă frică de acolè înaintea.
80. Cel ce au zidit pe loc obștesc și vatămă orașul, să aibă a strica zidirea și să nu să agiute de paragrafiia vremii, măcar de i-au dat voe a zidi și însuș împăratul.
81. Cel ce nu are privilegiu pentru ferești aducătoare de lumină, nu poate să deschidă un părete orb și să facă ferești.

Pentru cel ce zidește pe locuri străine și diasupra zidurilor străine

f. 98^v

82. Dacă cineva va zidi casă diasupra casălor mele, eu mă fac stăpîn pe acè casă pentru canonul ce zice cum că, „cele diasupra sînt supusă celor dedesupt”. Iar dacă și pe locul meu va zidi cineva mă fac stăpîn zidirii, păn cînd stă zidirea. Căci dacă să va // răsipi, poate cel ce au zidit să-ș ia materiia, sau cu bună credință de au zidit sau cu ră.
83. Cel ce are casăle cele diasupra, pe ale sale zidește cît va voi însă neîngreuind podul celor de didesupt peste *puterea lor*³.

¹ pe altul fără voia celorlaltți.

² în puterea.

³ lui.

Pentru zugrăvelile ce să vor face pe părete străin

84. Dacă megieșul pe părețile mieu va avè zugrăvele, cu cale pornesc jalobă pentru ca să le rădices.
85. Nici cuptoriu nici vatră nu poate cineva să facă lingă un părete a multor stăpini, cînd focul face stricăciune păretelui acestuia.
86. Dacă va face cineva vatră de făcut brinză, din care eșind focul vatămă pe acei ce șăd în rîndul cel de sus, pot după pravilă acei cesă vatămă să-l opriască pe dînsul de a le pricinui aciaastă vătămă, afară numai de va fi avînd o dreptate pentru care nu să poate popri; care și din îpotrivă, dacă cei ce șăd în rîndurile de sus varsă apă sau alte scîrnăvii și vatămă pe cei ce lăcuesc mai gios, să popresc de a face aciasta, căci pîn acolo are voe cineva să facă ceva pe ale sale, păn unde nu vatămă pe altul; tot aceste să să urmează și pentru putori.

Pentru plecare<a> unui părete

87. Dacă părețile tău să va pleca pre casa mē, cu giunătatē de picior, te silesc ca să-l rădici.
88. Dacă cineva spre casă străină va deschide feriastă în tărie, este silit cu cheltuiala sa, să aducă iarăși părețile la închipuire ce dîntii.
89. Scară pot să pue¹ aproape de un părete a multor stăpini, căci dintraciasta nu să pricinuește nici o vătămă, pentru că și lesne să rădică.

Pentru ulucile streșinilor, pentru ferești și pentru sahnîșuri

90. Ulucul s-au orînduit dintru început pentru apile de ploae², care³ fiind curgătoare și vărsîndu-să pe loc gol a altuia, să fie de trii coți și o a triia parte; căci atîta s-au legiuit depărtare ulucilor de la locul cel străin. Iar a fereștilor și a sahnî- // șului s-au zis mai sus. f. 99r
91. Dar trebuie să știm cum că nu stăpînește zidul acesta cel ce are fereștile sau ulucile sau sahnîșurile, cînd zidul trebuie să triacă în locul cel gol ce este aproape de dînsul, ce numai cel ce are putere de a-l tocmi. Nici stăpînul locului celui gol nu trebuie să ude ceva nici să samine aproape de zidul acesta, ce să urmeze măsurilor celor ce s-au zis pentru săditori. Căci stricăciune apelor nu puțină vătămă pricinuește megieșilor. Deci și pentru aceste am socotit că trebuie să zicem unile din cele ce să cuvin.

Pentru drumul și ulucile apelor și pentru dulapul cel de scos apă

92. Cel ce voește să facă drum sau uluc de adus apă sau dulap ca să scoată apă pentru grădină sau pentru altă ceva, trebuie să le facă

¹ pui

² pentru apele de ploae dintru început

³ ca

depărtându-să de părețile megieșului de un cot, pentru putrezime ce să pricinuește din curgerea apei pe acolo. Iar de nu va fi părete megieșăsc, ce loc *deschis*¹, să aibă voe pe locul său să le facă după cum va voi.

Pentru groapa de a să scurge apile

93. Cel ce voește să facă pe locurile lui groapă pentru scursul apelor, să aibă a o face depărtându-să de temeliia megieșului cu 6 coți și doaa părți de cot, fiind că aciastă depărtare este îndestulă spre a nu ajunge apa la zidul megieșului întrind în pământ.

Pentru groapa eșitorilor

- f. 99^v 94. Cel ce voește să facă pe locul lui din nou groapă de eșitoare sau ca să strângă apile, de este părețile groapii aceștia cel aproape de megieș zidit de piatră, trebuie să depărteze de părețile megieșului cu 3 coți și așa să zidiască părețile, însă nu mai puțin gros de cît *de*² un cot, iar fundul groapii să fie așternut cu lespizi ori cu table de aramă despre partea zidului ce au făcut pînă în giuimate de cot. Iar lărgime fundului de trii coți și o a triia parte, pentru lesnire lucrătorilor și pentru scurgerea apilor. Iar de este groapa săpată numai, iar nu și cu zid, atunce trebuie să depărteze de la părețile megieșului coasta groapii cît despre megieș cu 6 coți și giuimate și || așa să sape groapa. Iar dacă cu vreme mîncându-să didesupt pămîntul, va ajunge la măsura cît de trei coți și o a triia parte care mai sus s-au pomenit, atunce să fie silit a face zidul ce am zis. Aceste să urmeză la locurile care au aproape de dînsăle zidiri. Iar de sînt locurile megieșului goale, atunce să păzască măsurile ce s-au zis, pe giuimate. Iar cînd sînt eșitori dintr-amîndoaă părțile, să le facă lăsînd între dînsăle depărtare de doi coți.

Pentru sternă (8)

95. Cel ce nu are în ograda sa sternă și voește să <-și> facă <una> lîngă zidul megieșului din care are și el parte, trebuie să facă despre partea zidului ce este a sa, între sternă și între zid tovărășăsc, și alt zid despărțitori, a căruia grosime să nu fie mai puțină decît un cot și giuimate. Asămine să urmeză și la hindichiuri, căci așa va rămîne nevătămat zidul cel tovărășăsc.

Pentru hindichiuri

96. Trebuie la făcutul și la prefăcutul hindichiurilor să priimască unul de la altul în ogrăzi sau pînă la casă prefacire lor. Adică dacă hindichiurile

¹ deschis.

² de lipsește din ms. 5282.

vor eși dintr-o ogradă, trebuie stăpînul ogrăzii să plătiască ori să facă cheltuială pînă ce va ajunge hindichiul la altă ogradă. Asămine și de acolo mergînd la celelalte de rînd, pînă la hindichiul cel de obștie. Iar dacă hindichiul cel de obștie va fi prea depărtat de la cè de pe urmă ogroadă (sic!), atunci trebuie aciastă de pe urmă ogradă să dè cheltuiala după anologon, celor de mai înainte ogrăzi. Iar ceialaltă cheltuială să să împartă și la celelalte după analogon a mării-mii fiește căriia.

97. Ulucurile cele pe supt pămînt trebuie să să curăță și să să prefacă cu acest chip, adică începînd fieștecăre stăpîn de la locurile sale pînă ce *va*¹ ajunge pe locul altor stăpîni. Iar de va trece ulucul acesta prin vre o grădină, stăpînul grădinii să aibă a săpa pămîntul ce să udă de apa ulucului. Iar curățire <a> și prefacirea și acoperemîntul acestui uluc, să aibă a să face de cătră acei ce pasc grădina // aciasta f. 100^r aruncîndu-să afară din grădină putrezime ulucului.
98. Asămine și de va fi trebuință să să schimbe oale sau țăvile a eșitorilor, fiește care începînd de la eșitoarea sa, să aibă a le prefaca pînă ce va ajunge la ieșitoarea altui megieș.

Pentru jghiabu

99. Cel ce va voi să facă de la o sternă înaltă jghiab drept, trebuie să² facă pe locul său și să nu-l pue pe *locuri*³ străine. Iar de au fost din vechiu, sau prin tocmală l-au priimit megieșul și dintr-aciasta să va pricinui zidului vre o vătămăre atunci, cel ce are folosul sternii, trebuie să răspundă îndoită cheltuiala ce să va face pentru zid. Asămine și la ulucurile ce varsă în groapile cele de scurs apă de ploae să să urmeză pentru facire lor. Mai pe scurt, ori și ce uluc sau jghiab de ape scîrnave să nu să versă de la vre o casă pe uliță mare sau pe boltă obștiască sau pe hudiță, sau mai pe scurt pe drum de obștie atît în oraș cît și în sat, pentru vătămarea ce să întîmplă dintr-aceste trecătorilor.

Pentru săpături

100. Cel ce va voi să facă sau la vre un loc gol sau în vre o ogradă, vre o săpătură sau altă ceva aproape de părețile megieșului, nu trebuie să arunce țărna aproape de părete ca să nu să pricinuiască dintr-aciasta *celui*⁴ ce are casăle vre o vătămăre, căci făcîndu-să dintr-aciastă țărna movilă sau *dumblă*⁵, casăle megieșului cu lesnire să vor călca și fiind umezală în țărna dumberului, sau întîmplîndu-să ploae după aciasta, lesne să va strica părețile megieșului. Iar dacă să va întîmpla vre o trebuință pentru care să va da voe a să face săpă-

¹ pînă va.

² să-l.

³ zidiuri.

⁴ aceluia.

⁵ dîmbu.

tura pe lingă păretil megieşului, să nu să lasă acolo ţărna ce vor scoate din săpătură, multă vreme, ce numai puţine zile. *Căci*¹ nici putregiune dintr-atâte zile nu să va întâmpla şi megieşul va păzi casa sa, fiind zilele puţine. Iar de va fi vre o movilă spre agiutoriu părelui acelue ce are casăle, atunci să nu aibă voe megieşul cel cu locul gol să rădice movila.

101. Nu poate nimine să aibă gunoi aproape de părete străin, afară numai de va fi îndatorit la aciasta prin tocmală stăpînul păretului.

f. 100^v 102. Nu trebuie cineva să sape pămîntul spre vătămarea megieşului//aproape de temeliele lui. Căci dintr-aciasta nu puţine primejdii să nasc casălor, ce trebuie să să depărteze cu măsurile ce s-au zis pentru sternile şi pentru groapele eşitorilor şi pentru săpături şi aşa să facă săpătura. Iar de va voi să lipască de temeliia megieşului altă temelie din nou, să nu aibă voe să sape mai adînc decît este temeliia megieşului, căci temeliia cè veche să va surpa din pricina săpăturii.

f. 112^r

Tălmăcire unor cuvinte a cărţii aceştie

(2) Toxichele sânt un feliu de fereşti în chip de arcure, cari să fac numai pentru ca să dè lumină în casă.

(3) Luminări a casălor sânt un feliu de foişoare nalte şi închisă înpregiur, cu fereşti de sticlă, cari să fac iarăş pentru ca să lumineze casăle.

(4) Domata sânt acoperemînturile casălor cari să zidesc drepti şi netide ori cu lespizi ori cu prundiş ori cu altă asămîne materia şi cari sânt nu numai pentru întinsul cămeşilor şi altor trebuinţă asămîne, ce încă şi pentru a mânca vara acolo şi a să prinbla şi a să culca. Pe mare albă la toate ostroavile celi mai multe acoperemînturi sânt făcute de acest feliu.

(5) Chesariia este un oraş a Palestinei în cè din sus Galilea, lingă obârşia Iordanului. Şi altă Chesariia iarăş oraş a Palestinei lângă mari, dipărtată di Ierusalim cu 15 mile franţuzăşti de la amiază [ză] noapţi spre apus², cari s-au înnoit de cătră Irod³ şi să numeşti astăzi Acra; şi alta ci esti mitropoliia a Capadochiei şi altile într-alti părţi. Iar aice este vorba pentru Chesariia ce să numeşti acum Acra.

f. 112^v (6) Ascalon este un oraş iarăş a Palestinei într-un loc foarte roditor şi dipărtat cu cinci mile de Iopi, // adică Iafa la amiază ză.

(7) Supunire esti o dreptate ce să înfiinţază cu vederate chipuri şi să înţalegi cuminte cari supunire a faci pe un megieş să sufere greutăţile megieşului, supunire nu sânt a faci cineva ceva ca cînd am zăce a tăia copaci sau a înfrumuşa vreun loc, ce a nu face ceva sau a suferi să facă altul. Caută la Adichinsor carte al 2^{le} la sfîrşitul titlului al 2^{le} şi titlu 3^{le} şi la împărăteştile praveli tom. al 60, carte al 58^{le}, titlu 1, cap. al 15, file 765.

(8) Sterna este o hăzna de pîiatră ca să să strîngă apă de ploaie pentru trebuinţa casii.

¹ că.

² amiază noapte spre apus.

³ norod <în ambele ms.; dans les deux ms.>.

D

ACTE NORMATIVE DE DREPT URBAN DEPĂȘIND SFERA PROIECTULUI LUI MIHAIL FOTINO

ACTES NORMATIFS DE DROIT URBAIN DÉPASSANT LA SPHÈRE DU PROJET DE MICHEL FOTINO

1. *Pravilniceasca Condică* (1780), ed. 1957, 74; 76.

Pentru judecătoria ot vel agă XIII, 1 :

„Judecătoria aceasta are a judeca numai pricinile ce să întâmplă în mahalale și între breslele sale, însă de furtașag, de preacurvie, de bătaia oamenilor celor mai proști ce se întâmplă între dînșii, de bețivi, de circiume, de înjurături, și are a supune supt pedeapsă pe cei vinovați la acestea”...

Pentru judecătoria ot vel spătar XIV, 1 :

„Asemenea și judecătoria aceasta are să urmeze cu deopotrivă putere a judecării spătărești și cu orînduiala aceia, afară din cealelalte toate cîte să cuvin la dregătoria agii, ce este dator să urmeze cu desăvirșită volnicie pentru bună orînduiala tirgului, pentru efinătate și pentru a nu face vicleșuguri cei ce vînd, și altele cum s-au zis mai sus”.

Cf. Florian Georgescu și colab., *Istoria orașului București*. București 1 (1965), 159—160, cu ref. la ms. rom. 52 (BAR).

Ilie Corfus, *Însemnările cronicarului Andronache despre vechea gospodărire a Bucureștilor*, în „București”, 6 (1968), 127—137.

2. *Ibid.*, 143—144 :

Pentru cei ce zidesc în loc străin XXXV, 2 :

„În zapisile de așăzămînt să se însemneze ... și de iaste să se facă zidirea înlăuntru în oraș, negreșit să fie acoperișul ori de olane și de șindrîlă, iar nu de șovar sau de trestie și de scoarțe pentru primejdie de foc”.

3. 1790. *Nizam pentru focuri* (V. A. Urechia, *Ist. rom.* 4 (1892) 527—528) : obligația de a avea puțină cu apă în fața casei. Lumea să nu umble pe stradă cu ciubucul aprins. Obligația de a curăți coșurile.

4. 3 martie 1793. *Pitacul lui Al. C. Moruzi către vel spătarul Ienache Văcărescu și biv vel vist. și aga Constantin Filipescu* (V. A. Urechia, *Ist. rom.*, 6 (1893) 276) :

„Așisderea să întărești dumneata vechilule al Agiei porunci strașnice la toți ca fieșcare prăvăliaș după obiceiul vechi să aibă felinar în

toate nopțile pus pînă despre ziuă nelipsit; așisderea și putini de apă iarăși după obicei, să se afle peste toată vremea nelipsit dinaintea casei sau prăvăliei fieștecăruia pentru întimplare, ferească Dumnezeu, de foc, puind și pristav ca în toată vremea să deștepte pe toți spre a-și avea fieștecarele coșurile măturate”.

5. 28 mai 1795. *Pitacul lui Al. C. Moruzi* (V. A. Urechia, *Ist. rom.*, 5 (1893) 378):

Domnul poruncește să se adune divanul și să facă un nizam ca : „fără de știre și porunca domnească să nu fie slobod nimene a face binale și a închide loc pentru casă de ședere sau cîrciumă sau prăvălie, ce prin cercetare la fața locului, unde se va cădea să ia voie în scris, prin anafora pecetluită de Domnia mea. Care aceasta de veți socoti de trebuință a se face și înlăuntrul tirgului, iar mai virtos la mahalale și pe margini de jur împrejurul orașului, este negreșit trebuincioasă”.

6. 20 mai 1795. *Modificarea ponturilor isnafului lemnarilor, zidarilor, cărămidarilor și nisiparilor de către Al. C. Moruzi* (V. A. Urechia, *Ist. rom.*, 5 (1893) 290—291):

„...să se îndatoreze călfile zidari i lemnari, cum și meșterii, a nu se întinde pe podu cu binaua ce vor lucra pe la unii alții, sau a face case din căpătiul podului înainte, pe linia drumului, ca să se lungească podurile, nici afară din hotarele ce sînt puse pe marginea Bucureștilor, ci de îl va sili stăpînul casei, sau alții, să fie dator ca numai decît să dea de știre la starostea, ca să urmeze după cum este porunca la acest pont; dar fiindcă din prostime și din cei fugari după afară, care se ascund aici, casele ei și le fac de gard, fără de meșteri și lipesc cu pămînt și cu șovar învelesc, pentru unii ca aceia, fiindcă nu-și fac nameștiile cu meșteri, să privegheze starostea și preoții mahalalei cu vătășelul, ca îndată cum vor vedea pe oricare că își clădesc casa, ori în căpătiul podurilor, sau afară din hotar, numai-decît să fie datori a da de știre la starostea, spre a-i popri de lucrul acela ce este împotriva poruncei.”

7. *Atribuțiile Epitropiei obștirii* (V. A. Urechia, *Ist. rom.*, 5 (1893) 375—376):

- extinderea orașului, pavarea străzilor, întreținerea podurilor peste Dîmbovița și îngrijirea de acest riu
- alimentarea cu apă prin suiulgiu și oamenii lui
- aprovizionarea cu hrană și prețul mărfurilor
- salubritate
- paza contra focului
- școli, spitale, doctori și farmacii
- asistența socială prin acordarea de lefuri și pensii din cutia milelor

8. *Repararea și curățirea podurilor* (V. A. Urechia, *Ist. rom.*, 4 (1892) 357—8; 361; 362):

- în seama Agiei, cu contribuția bănească a locuitorilor de pe acea stradă
- cu deținuți
- în mahalale, cu munca celor care locuiesc pe acea stradă

E

DOCUMENTE INTERNE PRIVIND PROCESE DE DREPT URBAN

DOCUMENTS INTERNES CONCERNANT DES PROCÈS DE DROIT URBAIN

I

1. **București, 9 mai 1759** (Potra, DOB 446, nr. 351). *Doi boieri judecă pe egumenul Theodosie cu ceașul Șerban pentru neplata chiriei a două prăvălii.*

„Deci dar de vreme că hotărârea pravilii iaste și zice așa : cel ce să va pune de va face namestii sau alte împrejmuii fără de știirea stăpânului acelui loc, toate să i le ia și să-l scoată dentrânsele fără de nici un fel de plată. La care și noi asemenea găsim cu cale ca să rămăe Șarban păgubaș de toate lemnile acelor case. Dar pentru sărăcia lui, igumenul n-au vrut, ci prețuind lemnile i le-au plătit cu taleri 121 pol din care bani i-au dat taleri 100, iar taleri 21 pol i-au prins în seamă chiria ce să arată mai sus. Și așa și Șarban au fost odhinit”.

2. **11 iunie 1766** (BCIR 11 (1932) 21, nr. 19). *Împărțeala unei moșii în Teleorman.*

„Casele să vede că sânt făcute pe moșia dumnealui Căm. Scarlat, care după hotărîrea prăvilii era cu cale să strice . . . , dar noi așa găsim cu cale . . . ”. Casa nu este dărimată, fiind cuprinsă în împărțeala. La 2 martie 1767 (*ibid.* 20, nr. 17) Alex. Sc. Ghica respinge apelul : „măcar că, după fapta lui Catacal, cu drept era să-ș<i> ridice acele namestii, ca unu ce ș-au zidit temei pe moșii și pământuri străine, dar domnia mea ne-am milostivit și am făcut sincatavasis”.

3. **București, 1 mai 1768** (Potra, DOB 474—475, nr. 384). *Șase boieri delegați de domn judecă pe spăt. Dumitrache Ghica cu fostul mare ban Toma Crețulescu pentru încercarea de a muta strada și a înființa simigerie cu primejdie de foc și „putoare”.*

„Din luminată porunca mării sale preainălțatului nostru domn Io Alexandru Scarlat Ghica voevod, fiind orînduiți ca să cercetăm pricina pentru o uliță ce să abate la vale din ulița cea mare a Podului Mogoșoaiei, drept împotriva caselor dumnealui spătarului Dumitrache Ghica, ce merge dă iese afară din tîrg pă la Podul de Pămînt

care uliță este trebuincioasă de obște. Peste acea uliță de cea [laltă] parte avînd dumnealui Toma Crețulescu *biv vel* ban loc cumpărat, vrea ulița aceasta veche să o cuprînză în curtea dumisale și să dea uliță din celălalt loc cumpărat. După cercetare văzum că mai întîii în capul uliții aceștia iaste și obicinuită straje ce desparte tîrgul de mahalale și păzește de oameni răi, de foc și de alte întîmplări și iaste uliță mare și trebuincioasă atît mahalagiilor cît și țăranilor ce vin cu cară, fiind prelungă de să pot urca carele mai cu lesnire decît pã unde socotea dumnealui să dea loc. C-am ales fiind cu încrederea uliții și havalea caselor dumnealui spătar, căci dumnealui banul într-această coprindere a uliții, tocmai împotriva ferestrelor caselor dumnealui spătar era să facă furnu de simigerie, din care să pricinuieste nu numai închiderea ferestrelor, ci și întîmplări de foc, și supărare de fum, și putoarea fierberilor, fiindcă este tocmai supt strașina caselor dumnealui spătar.

Deci acestea văzîndu-le noi am cercetat de s-au mai întîmplat judecată pentru lucrul ca acesta. Și nu s-au întîmplat, fără numai știm că oricînd vreun vecin s-au sculat să facă zidire cu care să aducă pricină de închiderea casei vecinului sau de a-i aduce putoare s-au zătîcnit lucrul ca acela de însuși vecinul, cum și însuși dumnealui banul au zătîcnit pe vecinul dumnealui vornicul Matei Cororăscu a nu-și face cuhnie, nu împotriva caselor dumnealui, ci nici împotriva grajdului, și i-au rădicat-o.

Drept aceia căutat-am și pravila unde zice, pentru închiderea uliții, nimeni să nu cuteze a lua loc din uliță, ci să se păzească ulițele în starea în care au fost. Și după această hotărîre a pravilii, dumnealui banul voe nu are a strîmbe ulița. Așijderea și pentru vecinătate, zice, pã acel ce supără cu vre o zidire nouă ce să va face, iaste volnic însuși acela ce să supără a-l zătîcni, iar de va face, să păgubește. Și, iar volnic iaste a face cinevași pe locul său lucru ce nu va da supărare vecinului. Asemenea și pentru cele ce aduc miroase nesuferite și fumuri, să zătîcnesc, încă și a înnoi casa după pravilă nu iaste volnic a o înnălța să ia priveala vecinului, ci să se păzească starea în care au fost din vechime, dar cu cît mai mult dumnealui banul a face zidire nouă unde nu au mai fost.

Ci, după dreptatea pravilii și a obiceiului locului hotărîm că nu iaste dumnealui volnic a face zidire, care aduce stricăciune și supărare vecinului, încă închizînd și ulița domnească.

Aceasta scriem”.

1768, mai 1.

Constantin *vel*-dvornic, B[arbu] *vel*-vistier, Pirvu *vel*-logofăt, Mihai Cantacuzino vistier, Badea vistier, Iordache vistier.

4. București, 4 iunie 1775 (*ibid.* 487—488, nr. 397). *Hotărnicirca unui loc de casă. Marele vornic Radu Văcărescu deleagă doi vtori vornici să cerceteze și să delimiteze locul de casă al lui Alexe Neculescu fost logofăt de visterie.*

„Arătăm locul din sus dăspre pod din locul jupănesii Marzaniei până în părețile casii lui Ion cafegiu, măcar că Ion cafegiu au arătat

că nu va îngădui pe dumnealui a stăpîni până în părețile casii lui, zicându ca să i să lase uliță, ca să-și meargă din dosul casii.

Iară dumnealui logofăt Alece se au răspunsu că dă ar fi avut Ion cafeștiu uliță pe acolo și acum i-ar lăsa. Carele însuși Ion afară din mărturiile ce mărturisiră cu graiu său să adăvără zicându că pentru hatărul răposatului dascălului Șarban au îngăduit de au stăpănită până în părețele casii, iară acum cere să i se facă uliță.

I (și) noi de vreme ce însuși singur au mărturisit că stăpînirea dascălului Șarban au fost până în părețele casii, și dumnealui logofăt Alece iară până acolo să stăpânească.

Asijderea au mersu și la prăvăliile din sus și vecinii de acolo să temea să nu li se astupe ulița ce merge la casa Zarii și la alte trei patru case, și așa am lăsat uliță de a merge caru la aceste case. Însă la capu uliții de la podu din zidul casii lui (loc liber) ovreiul spre prăvăliile dumnealui logofăt Alece stînjiți doi, asemenea unde va să facă poartă dă intră la mai sus numitele case, am lăsat stînjiți 2 *pol*, adecă iar din zidul casii lui (loc liber) ovreiul, spre prăvăliile dumnealui logofătului și din colțul porții aceștia să-și facă gardu dumnealui logofăt Alece însă pînă în streășina casii Zarii”.

5. București, 20 iunie 1781 (*ibid.* 499—500, nr. 409). *Judecata boierilor delegați în pricina lui Alexe Neculescu, fost mare pitar cu Ioan Cîntărețul. Cu prilejul reînnoirii casei, s-a săvîrșit o cotropire, fără a se face la timp o novi operis nuntiatio.*

„Deci dă vreme ce în zapisul lui Ion se coprinde, să să prefacă prăvălia și toată pricina lor stă, ca de s-au prefăcut și de s-au călcat stălpul lui Gheorghită de peretele prăvăliei, sau de s-au prefăcut tot cum au fost mai denainte și au rămas iarăși afară din perete.

Și fiindcă pricina iaste veche dă 39 de ani și pitarul nu avu nici o dovadă, am lăsat să să ție în seamă după cum să coprinde în zapis, din cosoroavă până în stălpul lui Gheorghită”.

6. București, 2 noiembrie 1782 (*ibid.* 509, nr. 416). *Logofătul Spiridon arată în ce condiții a devenit embaticarul măn. Sf. Gheorghe-Nou.*

Chiria a urcat-o pentru că i s-a dat voie „ori a le merimitisi (cele două prăvălii) ori a le face din nou... cum îmi va da mîna și-mi va fi pă plăcere, cu temeliia dă cărămidă”.

7. București, 11 decembrie 1784 (*ibid.* 517, nr. 423). *M. C. Suțu întărește anaforaua boierilor privind contribuția locuitorilor de pe pod la pavarea străzii.*

8. București 29 ianuarie 1785 (*ibid.* 518—521, nr. 424). *Același domn întărește anaforaua celor 4 mari boieri privind menținerea în vigoare a cărții din 16 febr. 1781 a lui Alex. Ipsilanti prin care embaticarii din oborul Tîrgului de afară după focul care le distrusese casele, erau obligați să-și declare drepturile în 3 luni, sub pedeapsă de decădere. Se urmărea accelerarea reclădirii cartierului.*

9. București, 1 decembrie 1785 (ibid. 540, nr. 437). *Patru mari boieri judecă pe Maria Bălăceanu cu preoții de la Biserica sf. Gheorghe-Vechi, pentru o cârciumă dăruită de către stolniceasa Catrina Bălăceanu.*
Cel ce a primit în danie cârciuma clădită de embaticar nu o poate reînnoi nici prefăce fără autorizația stăpînului locului.
10. București, 19 mai 1792 (V. A. Urechia, *Ist. rom.* 4 (1892) 372—375). *Biv. vel ban Nicolae Brîncoveanu cumpărînd niște case, vrea să închidă drumul comun cu alți vecini. O Comisie domnească de față cu vecinii, măsoară alt drum, la o anumită distanță de cel desființat.*
11. București, 3 iulie 1794 (Potra, *DOB* 577—578, nr. 470). *Anastase Gărdescu jeluiește domnului într-o pricină de zid comun, de reînnoirea casei și de uzurpare de teren. Nuntiatio novi operis cu cerere de dărîmare a lucrărilor efectuate.*
12. București, 22 septembrie 1795 (ibid. 591, nr. 479). *Declarația unui embaticar al măn. Plumbuita, cu privire la o uliță particulară pe care a deschis-o pe terenul mănăstirii.*
13. București, 20 mai 1798 (ibid. 617, nr. 498). *Declarația unui meșter-sugar că a ridicat fără autorizație un grajd pe terenul doctorului C. Darvari. I se îngăduie să-l păstreze până se va ruina, fără drept de a-i face reparații sau de a-l acoperi din nou. Stăpînul locului renunță la dreptul de dărîmare.*
14. Cf. *ibid.* 612, nr. 493 (20 august 1797); 610, nr. 491 (1 iulie 1797): *se permite refacerea acoperișului; reînnoirea casei numai cu știrea proprietarului.*
15. București, 26 iulie 1800 (ibid. 631, nr. 509), *Declarația lui N. Raduliotis privind închiderea unei uliți particulare deschisă în 1780 care, neîngrijită fiind, a devenit pricină de „mare scîrbă și putoare atât între noi cât și la metohul Stelii”.*
„Pentru aceia dar am făcut vechil pe dumnealui logofăt Costache ca să astupe acea ulicioară nemaîngăduind pe nimenea a umbla pe acolo și a veni în curtea bisericii Stelii, aruncând atât ovrei cât și alți mahalagii, toate putorile mortăciunilor” (sic!).
Pricina va fi cercetată de marele agă.

II

CÎTEVA DOCUMENTE MOLDOVENEȘTI — QUELQUES DOCUMENTS MOLDAVES

1. Iași, 28 iulie 1731 („Ioan Neculce” 6 (1926—7) 114—115, nr. 8):
„fiind casa Ducăi între casa lui Bărgău zlatar și între casa Zamfirei și făcînd și Fote neguțitorul casă și ogradă s-au închis drumul casei

Ducăi despre toate părțile neavînd Duca nici dintr-o parte să aibă cale la uliță sau la mahala, închizîndu-l Vasile Căzacu și femeia lui, Zamfira, puînd pricină că va să-și facă Duca drum pe dinaintea casei lui ... cu poronca ... lui vel logofăt am mersu acolo la mahala și am chemat preoți mahalagii de popor de la besearica de la Curalari și neguțitori mahalagii ... și așa am socotit cu toți mahalagii și poporâni împreună că nu este cu cale să închidă drumul Ducăi, căci nu scriu zapisele nici a unui loc ales fără cît locuri de casă și nu le spune nici unu loc în semne, ce noi am socotit ... și am lăsat locul în doao părți pe dinaintea casei Zamfirei și mai mult s-au lasat în parte Zamfirei și am stîlpit cu piatră și de credință am pus pecetea Porții Măriei sale Domnului să știe”. Semnează un preot (iereu Ioan), 4 semnături grecești, Mihalache staroste de ciocli, un Florea și un N. Bărgan zlătar.

2. Botoșani, 9 decembrie 1776 (BCI 8 (1929) 6, nr. 3):

Dimitrie Gheorghiu negustor, episcopul Bisericii domnești din Botoșani, avînd biserica domnească „un loc în fața tîrgului”, a dat voie unora dintre tîrgoveți să-și facă acolo prăvălii, oprindu-i însă să locuiască acolo cu femeile și copii — numai să-și țină marfa, „pentru ca să păzească locul bisericii curat și neasuprit”. Tîrgoveții și-au adus și familiile, „făcând și grajduri de cai și găinării și alte lucruri necuviincioase, osebit că tot într-acele dugheane s-au deschis și furme, lucru primejditor, fiind desime, și lângă biserică”.

3. Iași, 24 martie 1794 („Ioan Neculce” 8 (1930) 73—74, nr. 25):

„... locul casii au fost domnescu ne dat danie nimărui și după ce s-au stricat casa el încă în curgere de 20 și mai bine de ani stăpînire n-au avut ce tot de jeluitoare s-au stăpînit precum nici însuși el n-au tăgăduit, apoi după toată dreptate și după obiceiul pămîntului ca un loc ce au fost domnescu ne dat nimărui cel ce l-au avut supt stăpînire pînă acum acela dar să protimisăști și de acum înainte să-l stăpînească și nu poate jidovul cu zapisele aceste a-l trage în stăpînire cînd el nu-l are danie de la domnie nici l-au stăpînit de atîta vreme”.

4. Iași, 21 august 1800 („Ioan Neculce” 7 (1928) 106—107, nr. 20):

Împărțeala unui loc întărită de marele logofăt al Țării de Jos, C. Balș „... și rămîind ca să fie dispărțitura unei giurătași de loc tocmă din talpa casii mele, și streșina mea să se scure pe locul dmsale, am stătit la învoială cu bună priimire de îmba părțile și fiind că dmeei rămăsesă îndatorită a-mi întoarce cheltuiala ... mi-au dat dmnei un stînjîn gospod din scursul streșinei înspre casele dmsale în curmeziș ...” (în Tîrgul Făinii).

III

TREI DOCUMENTE DIN VREMEA REGULAMENTULUI
ORGANIC—TROIS DOCUMENTS DE L'ÉPOQUE DU
RÈGLEMENT ORGANIQUE

Problemele ridicate de proiectul lui M. Fotino se pun într-un context nou, deoarece acum, Bucureștiul are un arhitect al statului care avizează în chestiunile de specialitate.

1. București, 29 mai 1831 (E. și I. Virtosu, H. Oprescu, *Începuturi editare 1830—1832. I. Documente pentru istoria Bucureștilor*. București (1936), 77—78, nr. 51). 1831, mai 29

„Cinstitei Mare Dvornicie Din lăuntru a Țării Rumânești, Agiia politii.

Boeri comisari ai văpselilor, prin răporturi cer dăzlegare asupra zidirilor, după articulele din regulament, cu care din arhitectoni să să înțeleagă, căci pă toate zilele hălăduitori care să întrebuintează a clădi din nou și a prefăce zidiri vechi, mergu la comisii, cerind povețile întocmirii ce s-au făcut pentru rîndul zidirilor din nou și al prefaceri. Și fiindcă un asemenea arhitecton dă să va fi orînduit dă cătră stăpînire, în cunoștința agii nu este, de aceea, cinstita Dvornicia, pentru îndeplinirea bunei orîndueli după articulele din regulament, să binevoiască a pune la cale, cu dare în cunoștința agii, cu cine din arhitectoni are a să înțălege în asemenea trebuințe, ce în toate zilile neînconținut vin și la agiie, din întrebuintați hălăduitori ce vor a zidi din nou și a prefăce. Și oricum să va pune la cale, Agiia să aibă răspunsul cinstitii Dvornicii.

No. 365

Vel Agă

Stolnacealnic, Costache Moraitu

«Rezoluție» Să aleagă Agiia un arhitecton și să facă arătare la Dvornicie, a să orîndui.

Gheorghe Filipescu

Filip «Lenj» 1831, iunie 1

«Altă rezoluție»

Să să cheme aga, a i să face întrebare”.

2. București, 1 febr. 1832 (ibid., nr. 61). *Cererea lui Gr. Maurodoglu către Dvornicia trebilor Dinlăuntru.*

1832, februarie 1

„Cinstitii Mari Dvornicii a trebilor dinlăuntru.

Casa mea ce o am, aflându-să cu totu dărăpănată, voiesc să o prefăc... în fața a doao ulițe, adică în ulița Bisericii Eni, pe de o parte, și pe cealaltă în ulița Batistii, urmează a lăsa, după coprinderea noului regulament, despre amîndoa ulițe câte patru palme, căriia

coprinderi supus fiind, las despre ulița Biserici Eni hotăritele palme, în toată lumina aceștii uliți, fiindcă să dărimă binaoao cea veche ... despre ceialaltă uliță ... pentru că într-acea parte este pe rândul de odăi, grajdul și sopronul, în lumina uliți, stânjini 14, și numai șasă stânjini să află sloboz, pă care voiesc acum a zidii doao odăi, și vine peste puțința a intra cu această veche zidire în lăuntru și a rămănea ceialaltă afară [...] mă rog [...] a să da porunca unde să cuvine, ca viind la fața locului cei orânduți cu această îngrijire, să puie semne despre ulița Biserici Eni, iar despre ulița Batistii să remăi nesupărat pentru acel puținu loc.

Plecat sluga Γρηγόριος Μαυροδόγλου
<Rezoluție>

Să să facă poruncă la Agiie, să cerceteze, și după poruncile ce sănt date, să facă cuviincioasa punere la cale.

Filip <Lenj>

1832, februarie 1''

3. București, 18 febr. 1832 (*ibid.* nr. 63). *Sfatul administrativ respinge cererea precedentă.*

1832, februarie 18

„Cinstitei Mari Dvorniciie Dinlăuntru, Sfatul oroșănesc.

Priimindu-să la Sfat cartea cinstitei Mari Dvornicii dă supt no. 880 cu alăturată copiie după jalba ce au dat dumnealui căminar Grigoriie Mavrodoglo, s-au văzut cele coprinzătoare; la care cu cinste să răspunde că înșine noi din mădulările Sfatului am mers acolo la fața locului, dă am văzut că locul dumnealui căminarului fiind pă dooă ulițe, după glăsuirea regulamentului urmează a lăsa pă amîndooă cîte patru palme domnești, căci înprejurările ce arată dumnealui să vor întîmpla la mulți din proprietari, și cu aceasta nu va fi prin puțință niciodată a să lărgi drumurile.

1832, februarie 18 No. 90

Prezedentul Sfatului Costandin Cantacozino

Gheorghie Dimitrie Bibescu

Ștefan Serdar

Γεώργιος Πάπας

Secretar Theodor Anghelescu

<Rezoluție>

Să stea la delă și să i să facă cunoscut căminarului Mavrodoglu.

Filip <Lenj>

februarie 19''

F

NOTĂ DESPRE SISTEMUL MĂSURILOR DE LUNGIME DIN TRATATUL DE ARHITECTURĂ AL LUI IULIAN DIN ASCALON

NOTE SUR LE SYSTÈME DES MESURES DE LONGUEUR DANS LE TRAITÉ D'ARCHITECTURE DE JULIEN D'ASCALON

Deoarece majoritatea echivalențelor aflate în paragraful *Despre măsuri* al textului lui Iulian din Ascalon sînt eronate (v. în acest sens și nota lui Toma Carra), dăm jos un tabel ce cuprinde echivalențele corecte și valoarea în metri sau centimetri a fiecărei unități de măsură. Tabelul este preluat din lucrarea lui E. Schilbach: *Byzantinische Metrologie*, p. 266—267.

I										pletru
9 1/2	I									akena
14,14	1 1/2	I								stînjén geometric
15,91	1 2/3	1 1/8	I							stînjén simplu
38,18	4	2 7/10	2 2/5	I						pas
63,64	6 2/3	4 1/2	4	1 2/3	I					cot
95,5	10(9,55)	6 3/4	6	2 1/2	1 1/2	I				piciór
127,3	13 1/3	9	8	3 1/3	2	1 1/3	I			palmă domnească
382	40	27	24	10	6	4	3	I		lat de palmă
1 527 29,81 m	160 3,12 m	108 210,8 cm	96 187,4 cm	40 78,1 cm	24 46,8 cm	16 31,23 cm	12 23,4 cm	4 7,81 cm	I 1,95 cm	deget

Dintre aceste unități de măsură stadiul, plethrul și akena nu s-au folosit niciodată în țările române. Celelalte unități de măsură s-au folosit, însă valoarea lor metrică nu corespundea întotdeauna tabelului de mai sus. Astfel:

a) *stînjénul*, unitatea de măsură cea mai folosită în țările române era egal cu 8 palme domnești. Șerban vodă Cantacuzino (1678—1688) a fixat

mărimea stinjenului la 1,962 m. Stinjenul acesta purta numele de „Stinjenul lui Șerban vodă”. Mai târziu Brîncoveanu a făcut un stinjen cu patru degete mai mare decât cel al predecesorului său (2,020 m), dar acesta a fost puțin folosit.

- b) *pasul* = distanța dintre picioare în timpul mersului obișnuit — avea în Țara Românească 4 sau 6 palme. În cazul în care avea 6 palme el era egal cu $3/4$ stinjeni sau cu 2 coți. Se utiliza și un alt pas mai mic socotit la două palme și jumătate. Pasul de 6 palme avea 1,470 m măsurat cu stinjenul lui Șerban Cantacuzino și 1,517 m măsurat cu cel al lui C. Brîncoveanu.
- c) *piciorul* = a șasea parte dintr-un stinjen. Este menționat în Țara Românească începînd cu secolul al XVII-lea. Era egal cu 0,443 m.
- d) *palma* = distanța între vârful degetului mare și al celui mic cînd palma era deschisă la maximum. Este menționată în documentele din Țara Românească în secolul al XVI-lea. Existau două feluri de palmă: palma domnească egală cu a opta parte dintr-un stinjen (0,245 m pentru stinjenul lui Șerban Vodă și 0,252 m pentru stinjenul lui C. Brîncoveanu) și palma „proastă” egală cu a noua parte dintr-un stinjen (0,205 m — 0,255 m).
- e) *latul de palmă* = cît cuprinde cele patru degete ale mîinii lipite unul lingă altul. Era egală cu a treia parte dintr-o palmă, adică circa 0,082 m.
- f) *degetul* = unitate de măsură menționată în Țara Românească începînd cu secolul al XVIII-lea. Palma avea 12 degete. Pentru toate aceste date privind sistemul metric în țările romine, vezi N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, Edit. științifică, București, 1971, p. 40—73.

La plupart des équivalences que donne le texte de Julien sont erronées. Thomas Carra le savait déjà. Nous leurs substituons le tableau moderne d'E. Schilbach. Le pléthron et l'akéna étaient inconnus dans les pays roumains. Voici la valeur métrique des autres mesures qui intéressent:

a. le sagène = 8 palmes princiers; le sagène de Șerban Cantacuzino (1678—1688) = 1,962 m.; celui de C. Brîncoveanu = 2,020 m.

b. le pas ou l'enjambée = 4 ou 6 palmes; 6 palmes = $3/4$ de sagène = 2 coudées = 1,470 m (au sagène de S.C.) ou 1,517 (au sagène de C. Br.); le petit pas = 2 $1/2$ palmes.

c. le pied = $1/6$ de sagène = 0,443 m (en Valachie, à partir du XVIIe s.).

d. le palme: 1 p. princier = $1/8$ de sagène = 0,245 m (S.C.) = 0,252 m. (C. Br.); le p. ordinaire = $1/9$ de sagène = 0,205 m (S.C.) = 0,255 m. (C. Br.).

e. le creux de la main = $1/3$ de palme = 0,082 m.

f. le doigt = $1/12$ de palme; à partir du XVIIIe m.

Voir sur ces équivalences, N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*. Buc. (1971) 40—73.

G

INVENTARUL PLANURILOR ORAȘULUI BUCUREȘTI

INVENTAIRE DES PLANS DE LA VILLE DE BUCAREST

(1770 – 1856)

1. „*Plan de la ville de Bukurest, et de l'affaire arrivée le 24 janv. 1770 auprès les Monastères de Vakarest et Kadretsan entre les russiennes et un corps de cavalerie turque*”, 62,5 × 45,9 cm.

Sc. : o oră de drum (= 5 km) =
= 1 : 21 000 (?)

Orientare : vest-est. Original în culori. Legenda A – P și alte localizări.

Echelle : une heure de chemin (= 5 km) = 1 : 21 000 (?)

Orientation : ouest-est. Original en couleurs. Légende A – P et autres localisations.

Wien, Kartenabteilung des Kriegsarchivs, H III e 2565 (orig.)

București, MIMB, inv. 53161 (fcop.)

2. „*Plan der Situation längst des Donau Flusses, nebst der von denen Kayserl. Russischen Corps, in Monath October A° 1771, auf die verschiedene Türckische postirte Laeger, geschehene Attaque und gänzliche Delogierung derselben*”, 15 × 27,5 cm.

Orig. de la British Museum are o legendă de 9 puncte (A—I) intitulată : „Explication von dem Treffen bey Bucharest unter Commando des Generallieutenant Elsen”. Cu mîna, „Bucharest” a fost pus între paranteze și pe margine s-a scris „Donau”. Sub titlu, cu mîna : „Bucharest”. Bucureștii figurează convențional, fără a fi vorba de un plan al orașului, pe o hartă a cîmpiei Dunării de la București la Galaz și Matschin, cu un traseu fantezist al apelor. În copia de la Moscova, Liviu Ștefănescu semnalează, după *Laeger* un adaos :

L'orig. du British Museum a une légende de 9 points (A—I), intitulée „Explication von dem Treffen bey Bucharest unter Commando des Generallieutenant Elsen”. A la main, „Bucharest” a été mis entre parenthèses, et en marge on a marqué : „Donau”. Sous le titre, figure, à la main, „Bucharest”. Sur la carte, la ville de Bucarest, sans plan proprement dit, est indiquée conventionnellement dans la plaine du Danube qui s'étend jusqu'à Galaz et Matschin, avec un trassé un peu fantaisiste des cours d'eaux. Dans la copie de Moscou,

„bey B.” și la sfârșit : „1772 Wien” Liviu Ștefănescu signale l'addition de „bey B”. après *Laeger*, et à la fin : „1772 Wien” (?).

Londra (Londres), British Museum, 44220 (1) (orig.).

Moscova (Moscou), T G V I A.

București, Coll. Liviu Ștefănescu, fcop. după piesa de la Moscova (fcop. de la pièce de Moscou).

3. Plan goroda Bucureșta <1770, I. Ionașcu>, 76 × 112 cm, sc. 1 : 14280.

Anonim, în cerneală roșie și neagră. Legenda în latinește 1—63, A—Z și alte localizări pe hartă. Orientat nord-sud. Execuție superioară.

Anonyme, à l'encre noire et rouge. Légende en latin 1—63, A—Z et plusieurs localisations sur la carte. Orientation nord-sud. Exécution supérieure.

Moscova (Moscou), TGVIA, fond(s) 438, nr. (n°) 436, f. 1 (orig.)

București, MIMB, inv. 864—866 (fcop.) et 53613 (cop.)

3a. Ivan Naghit, „Plan goroda Buhoreșta”, <1770> 75 × 105 cm, sc. : 1 : 14 280.

Copie în culori a celui precedent. Copie en couleurs du précédent.

Moscova (Moscou), *ibid.* nr. (n°) 439.

București, MIMB, inv. 867—870 (fcop.).

4. Fr. J. Sulzer, „Grundriss der Hauptstadt Bukarest in der Walachei” (1780), in *Geschichte des Transalpinischen Daziens...* Wien 1 (1781), app. I.

Legendă de 28 litere. Orientat vest-est. Deficiențele lui au fost semnalate de C. C. Giurescu. N. Docan, *Memoriu* 1319 : „o ridiculă închipuire de plan”.

Légende de 28 lettres. Orientation ouest-est. Ses déficiences ont été rappelées par C. C. Giurescu. N. Docan, *Memoriu*, 1319 : „un ridicule plan plutôt imaginaire”.

Reprodus de: V.A. Urechia, *Ist. rom.* 3 (1892), anexă (annexe).

Reproductions: N. Iorga, *Ist. Buc.* (1939) 211.

G. D. Florescu, *Din vechiul Buc.* (1935) XIII.

4a. Dim. Berindei, Planul Bucureștilor adaptat după Sulzer — Plan de Bucarest, adaptation d'après Sulzer, in *București*, „Rev. română pentru științe, litere și arte” 1 (1861) 672.

Reprodus de: G. I. Ionescu-Gion, *Ist. Buc.* 315.

Reproductions : Fr. Damé, *Bucarest en 1906.* (1907) 38.

G. D. Florescu, *Din vechiul Buc.* (1935) XIII.

B A R, H. 1255 D. XXXVIII 3 Schița planului Bucureștilor după F. J. Sulzer, XVIII-lea secol, 13 × 21 cm, sc. : 2000 <st.>.

București, Stab. litogr. G. Voneberg, Legenda 1—33, vest-est.

Esquisse du plan de Bucarest d'après F. J. Sulzer, XVIIIe s., 13×21 cm; échelle 2000 sag., légende 1—33; ouest-est. Bucarest, Etabliss. lith. G. Voneberg.

5. Obrist Specht, „*Militärische Carte der kleinen oder oesterreichischen und grossen Wallachei*” (1790—1791), 45,5×69 cm.

sc. 2000 de pași: „der Wiener Zoll zu 2000 Schritt” = 1: 57600; 108 planșe manuscrite colorate. Orașul București se află pe planșa 72 din *Theil der Grossen Wallachey*. éch. 1: 57600; 108 planches manuscrites en couleurs. La ville de Bucarest se trouve sur la planche 72 de la *Partie de la Grande Valachie*.

B A R, H. 1003 D. XXVII 6.

Wien, Kartenabt. d. Kriegsarchivs, B III a 180 (+ 2 copii de 42 și 12 pl. — 2 copies de 42 et 12 pl.) cit. apud N. Docan, 1282.

6. Oberlieutenant F. B. Purcel, „*Plan von der Haupt- und Residenzstadt Bukurescht in der grossen Wallachey, welche den 9-ten November 1789, von denen kayserlichen königlichen Oesterreichischen Truppen, unter Commando Seiner Durchlaut des Feldmarschals Prinzen von Sachsen Coburg, in Besitz genohmen worden*” (1791), 123×84 cm. Sc.: 1400 Klaftern.

Legendă 1—66. Autorul pare a fi de origine română. Légende 1—66. L'auteur semble être d'origine roumaine.

B A R, H. S. 92 (fotografie colorată de mină — photo colorée à la main, 123×84 cm).

București, MIMB, inv. 11122 (fcop.).

Reprod.: G. D. Florescu, *Din vechiul Buc.* (1935), anexă (annexe).

7. Lieutnant Ferdinand Ernst, „*Plan der Wallachischen Haupt- und Residenzstadt Bukarest*”, aufgenommen und gezeichnet von lieut. Ernst im Regiment Orosz 1791, 108×83 cm, sc. 600 Klaftern oder 1500 Schritt. [N. Docan: 112,5×83,5 cm., sc. 1: 7.200].

Fără legendă. Donație N. Docan, Sans légende. Don de N. Docan, *Memoriu* 1320.

București, MIMB, inv. 11 121 (fcop.).

B A R, H.S. 91 (fcop. 108×83 cm).

Reprod.: Fl. Georgescu, in M I M 4 (1966) 38.

G. D. Florescu., *ibid.*, anexă (annexe).

8a. <*Bukarest mit seinen Umgebungen 1790*>, 21×19,5 cm.

Ușor colorate, copie după harta mare a Țării Românești din 1790. Copie légèrement colorée d'après la grande carte de Valachie de 1790.

Wien, Kartenabt. des Kriegsarchivs, G. I b 63 (orig. colorat — orig. en couleurs).

8b. „*Lager Plan der Königl. Oestereichischen Armée unter Commando seiner Durchlaut Prinzen von Sachsen Coburg bey Wakarest den 7ten Augusti 1790*”.

Wien, Kartenabt. des Kriegsarchivs, H III e 3272.
București, MIMB inv. 11 027/123 (cop.).

8c. „*Position der kais. könig. Armée unter Commando Seiner Durchlaucht des Prinzen von Coburg im August und September 1790 bei Vakarrest und im Jahr 1791 bei Bukurest*”.

Sc. 1:1600, „Der Wiener Zoll zu 800 Klafter”.

Legendă (Légende) 1—20; A—G. Colorată (en couleurs).

Wien, *ibid.*, H M e 3271.

București, MIMB, inv. 11 125/3 (cop.).

8d. *Planul centrului București (Pod Mihai-Vodă—Piața Unirii).— Plan du Centre de Bucarest (Pont Mihai-Vodă — Place de l'Union) (1803—1805).* Legendă (légende) 1—22.

ASB, Mitr. T. Rom. CDLXV/7; cf. Aurelian Sacerdoțeanu, *Un document...*, in MIM 4 (1966) 245—255.

(care citează mențiunea unor copii (qui cite la mention de copies de la I. C. Filitti, G. D. Florescu, I. ce plan par I.C.F., G.D.F., I.I.). Ionașcu).

9. Jan Festus Hartingh (Andreas Gaudi), „*Plan de la Capitale de la Vallachie Boucoureste après son occupation par S. E. Monsieur de M. Andréovitch de Miloradovitch Lieutenant général divisionnaire de S. M. l'Empereur de toutes les Russies et chevalier de plusieurs ordres et dessiné par A. Gaudi, ci-devant chancelier de l'Agence consulaire au service de l'Autriche, revu et augmenté par S.E.M. de Hartingh, général major et Quartier-Maître des armées de Russie en Valachie, et chevalier de plusieurs ordres*” (1807), éch. 500 brasses, in *Monumenta cartographica Moldaviae, Valachiae et Transylvaniae*, publicat (publiés par) Dem. Dimăncescu (1933). San-Francisco (1933—1935) tab. 175.

Washington, Library of Congress (nu s-a găsit orig., după referința editorului — original introuvable d'après la référence de l'Editeur).

București, MIMB, inv. 53624 (fcop. d'après l'Album de 1935).

B A R (donatie N. Titulescu): unul din cele trei exemplare tipărite în 1935 — l'un des trois exemplaires du tirage de 1935 (don de N. Titulesco), H. V 659.

10. Jan Festus Hartingh („Injener Gheneral Maior Garting), „*Plan goroda Bukaresta s pokazaniem raspolojennago kampamenta sneatoi v 1807 godu injenernîmi cinovnikami nahodeașmisea pri Armii pod nacealstvom Ghenerala ot Kavalerii Mihelsona*”. Desenator (dessinateur): locot. (lieut.) ing. Voicenco.

Legenda în limba rusă A—F; Légende en langue russe, A—F; 1—117. Mai bogat decât nr. 11. 1—117. Plus riche que le no. 11.

Moscova (Moscou), TGVIA, fond<s> VUA nr. (n^o) 3022, f. 1 (orig.)
București (Bucarest), MIMB, inv. 871—874 (fcop.)

11. <Jan Festus Hartingh> „*Plan goroda Bukaresta i okrujnosti sneatoi instrumentalno injenernimi Kvarirmeisterskimi cinami v kampanii 1807 i 1812 godu*”.

87×93 cm, sc.: 1 : 16800.

Colorat. Relief hașurat.

Legenda 1—113. Conține elemente noi față de nr. 9 (I. Ionașcu)

En couleurs. Relief hachuré. Légende 1—113. De nouveaux éléments par rapport au no. 9 (I. Ionașcu).

Moscova (Moscou) TGVIA fond(s) 438, nr. (n^o) 438, f. 1. (orig.)
București, MIMB, inv. 875—878 (fcop.).

12. Iord. Golescu, biv-vel pah. Ianache Hafta, ing. Gustav Freiwald, *Proiect de plan al Bucureștilor pentru Alex. Șuțu. — Projet de plan de Bucarest pour Alex. Suțu (25 dec. 1819).*

Indicii de realizare cel puțin parțială. Pitacul domnesc din 25 dec. 1819 declară: „cunoscîndu-vă cu știință de hotărnicii... luînd... cu Dumnezeuastră și pe inginerul Fraivald, să urmați... după... anafora, adică, preîmblînd politia și pe dinlăuntru și pe din afară, să se ridice mai întii planurile în hartă mare, cu arătare de toate podurile cele mari, de toate ulițele tirgului, de toate mahalalele, de toate ulițele mahalalelor care răspund în drumurile cîmpului, de toate cotiturile apei Dimboviții și de cite alte ființe sînt în trupul politiei, după cea de acum ființă și de toate acestea să fie osebite fețe și numere, după meșteșugul ingineriei, cu tălmăcire deslușită la verice număr în deosebită parte a hărții și cu scară prin care să se poată măsura orice parte de loc”.

Indices d'exécution au moins partielle. Pittakion princier du 25 déc. 1819: „Vu votre compétence en matière de bornage... en vous adjoignant l'ingénieur Freiwald, vous aurez à vous conformer au rapport (des grands boyards), à savoir, en parcourant la ville, à l'intérieur et à l'extérieur, que l'on en dresse d'abord le plan sous forme de grande carte, en y portant toutes les avenues pavées de bois, toutes les rues du marché, toutes les *mahalale*, toutes les rues de celles-ci, qui débouchent aux routes rurales, ainsi que tous les méandres de la rivière de Dimbovitza, et tout autre élément relevant du corps de la ville, selon l'état présent, et que tout cela soit distinctement désigné par des images et des nombres, selon la technique de l'ingénieur, avec une claire explication de chaque numéro dans une partie séparée de la carte et une échelle qui permette la mensuration de n'importe quel terrain”.

ASB, ms. f. (pitacul — pittakion d'Al. Șuțu, 25 dec. 1819).
V. A. Urechia, *Ist. rom.*, 12 (1898) 286—287; cf. P. I. Cernovodeanu, *op. cit.*, 373.

12a. *Planul Bucureștilor*, anexat în 1822 (24 XI) la un raport al lui von Kreuchely, consulul Prusiei, nu s-a păstrat. — *Le plan de Bucarest*, joint en 1822 à un rapport de von Kreuchely, consul de Prusse, ne s'est pas conservé.

Hurm. 10 (1897) 191, n° 260.

13. Arh. Moritz von Ott, *Proiect de plan sau plan pierdut al Bucureștilor*. (22 ian. 1823). — *Projet de plan ou plan perdu de Bucarest*. Cele 4 planșe ale planului ar fi Les 4 planches de ce plan auraient circulat în 1830. été encore en circulation en 1830.

I. C. Filitti, in „Conv. Lit.” 40 (1906) 918 nr. 4, cit. de Dan Berindei, in „Monumente și muzee” 1 (1958) 209.

14. I. Kuzmin și Șernskanz, „*Plan goroda Bukaresta i okrestnostei onago sneatîi ghegeneralnago ștaba podporutcikom Șernskanțem i topografom l-ego klas Kosminîm v 1828 godu, s 28 avgusta po 1 noeabrea mîseața*” (1828), 59×85 cm, sc. (éch.) 1: 16800.

Primul plan care conține împărțirea administrativă a orașului. Legenda 1—116, schița 1—6. Desenat de primul autor. Verificat de al doilea. C'est le premier plan qui reflète les divisions administratives de la Ville. Légende 1—116, esquisse 1—6. Dessiné par le premier auteur, vérifié par le second.

Moscova (Moscou) TGVIA, fond(s) 438, nr. (n°) 440, f.1.
București, MIMB, inv. 879—880 (fcop.).

15. *Comisia din 1835. Planul Bucureștilor, prevăzut de Regulamentul Organic*. — Commission de 1835. Plan de Bucarest, prévu par le Règlement Organique.

12 planșe înminate arh. Michel Sanejouand (17 oct. 1834) și domnului Alex. Ghica (10 ian. 1835). Nu s-au păstrat. 12 planches remises à l'architecte Michel Sanejouand (17 oct. 1834) et au prince regnant Alex. Ghica (10 janv. 1835). Non conservées.

16. „C. Rîmniceanu, d'après <Vladimir de>Blaremburg, *Plan de Bucarest*, 1842”, in „Almanach de Valachie” (1842), 19,5×35,5 cm, sc. 2000<stînji (sagènes)>

Legenda 1—60. Forma redusă a planului lui Blaremburg. A apărut ca anexă la „Annuaire de la Principauté de Valachie”, imprimeria Walbaum, Bucarest (1842). Harta lipsește din exemplarul de la B A R (P I 14050). La B A R nu există o publicație cu titlul „Almanach de Valachie”. Un exemplar complet din Annuaire, la B C S. Légende 1—60. Forme réduite du plan de Blaremburg. Ce plan a paru comme annexe à „l'Annuaire de la Principauté de Valachie”; Walbaum éditeur, Bucarest (1842). Il manque de l'exemplaire de la B A R (P I 14050). La B A R ne possède aucune publication intitulée „Almanach de Valachie”. Un exemplaire complet de l'„Annuaire” à la B C S.

B A R, H. 3069 B. CII 32.
București, MIMB, inv. 163.

16a. <C. Rîmniceanu, după Blaremburg>, „*Planul București 1842*”, Litogr. F. Walbaum, București, 19,5 × 36 cm, sc. 2000 stinjeni (sagènes). Foaie colorată. Legenda 1–60. „Venreich”, numele gravorului — Partea exterioară a cadrului, deteriorată. Purta probabil aceleași mențiuni ca nr. 16. Este anexa ediției românești a așa-zisului *Almanach*: „Anuarul Prințipatului Țări Rumânești”. Tip. lui Fr. Valbaum, București (1842). Planul lipsește din exemplarul Anuarului de la B A R, P.I 17576.

Un feuillet coloré. Légende 1–60. „Venreich”, le nom du graveur. La partie extérieure à l’encadrement est détériorée. On y trouvait probablement les mêmes mentions que sur le no. 16. C’est l’annexe de l’édition roumaine du soi-disant „Almanach”: „Anuarul Prințipatului Țări Rumânești”, Fr. Valbaum, éditeur, Bucarest (1842). Le plan manque de l’exemplaire de l’Annuaire à la B A R (P. I I 17576).

B A R H. 1256 H. D. XXXVIII 4 (tirage orig.).

16b. <C. Rîmniceanu> „*Plan de Bucarest 1842*”, 11 × 13,5 cm. Fotocopia nr. 16, fără legendă și fără mențiunile din afara cadrului.

Photocopie du n° 16, excepté la légende et les mentions placées hors l’encadrement.

B A R, H. 2473 A. LXXVIII 11.

16c. Gheorghe Ghika (postelnic) „*Plan de Bucarest*”.

Copie stingace executată de mină a planului lui Blaremburg.

Copie maladroite, exécutée à la main, du plan de Blaremburg.

Paris, Bibliothèque Nationale, Ge. F. carte 1346.

București BCS, inv. MFI 122 (fcop.).

MIMB, inv. 881 (fcop.).

16d. Ing. Gr. Pleșoianu, Apostol Dumitrescu, *Planul unui sector din București — Plan d’un secteur de Bucarest* (1847).

Colorat. Anexat la o hotarnică a moșiei Pantelimon după un hrisov din 1752. Din Calea Moșilor (est) pînă în Sos. Mihai-Bravul. Actele Eforiei Spitalelor civile.

Coloré. Joint à un acte de délimitation, du domaine de Pantelimon, d’après un chrys. de 1752. De la Calea Moșilor (est) jusqu’à la Chaussée Mihai-Bravul. Doc. de l’Adm. des Hôpitaux civils.

L. Moga, in BCMI 30 (1937) 179–184.

16e. *Planul Bucureștiului* (1846).

C. C. Giurescu, *Ist. Buc.*, 260.

16f. „*Situations Plan des am 23 März 1847 a. St. abgebrannten Stadttheilen von Bukarest, mitgeteilt von B<aron> R<udolf> v. B<orroczyn>, gezeich. v. Ed. Schweder, Ingenieur*“. „Die weissen Felder sind die Grenzen der Brandstätte. Das schraffierte ist die Brandstätte selbst von

einem Flachinhalt von 8 730 Quadratklaftern. Die Zahl der abgebrannten Gebäude ist 1850, worunter Privat Häuser und Wohnungen 686; Handlungsgewölbe 1142; Hans 10; Kirche 12=1850“ Beilage zu n° 31 der „Bukarester Deutschen Zeitung“, Steindruck von. G. Venrich, sc. 300 „Klaftern“.

B A R, 1257 D. XXXVIII 5.
București, MIMB, inv. 11 135.

17. „*Plan goroda Bukaresta 1849° goda*, 51×60 cm, sc. 200 stînjani (sagènes).

Colorat. Indică cele 5 „culori” ale orașului. En couleurs. Sont représentés les 5 arrondissements („couleurs”) de la Ville.

„Suvenir. Mi s-au dat la topografia corpului al V-lea comandat de E. S. general leutenant Lyderso <n> la anul 1849 în vremea când mă aflam președinte al comisii cfartirelor acelui corp în toată capitala București, pentru care am fost recompensat cu decorația Sf. Anei al 3-e clasă. Maior D. Pappazoglu”.

B A R, H. II 1886.

18. Lt. col. Glebov, „*Plan goroda Bukaresta ego okrestnostei sneatii instrumental no pod-rukovodstvom ghenernalnago ș'aba podpolkovnika Glebova v 1849 i 1850 godah*” (1849—1850), 67—71 cm, sc. 1 : 16 800.

Descriere amănunțită. Executat sub direcția lui Glebov, din Statul Major. Description détaillée. Exécuté sous la direction de Glebov, officier d'état major.

Moscova (Moscou), TGVIA [cf. și (aussi) nr. (n°) 19].
București, MIMB, inv. 882—885 (fcop.).

19. „*Plan goroda Bukaresta ego okrestnostei*” (1849—1850) 59×85, sc. 1 : 16800.

Moscova (Moscou), TGVIA, fond(s) 438, nr. (n°) 444, f.1.

20¹. Maior Baron Rudolf Arthur von Borroczyn (și 8 topografi colaboratori), *Planul Bucureștilor* ((1844—1846), 76×61 cm.

Exemplarul manuscris la B A R : Sc. 300 stînjani Șerban Vodă sau 1/1000 din stînjenul natural (pl. 99). Registru (pl. 10): 13 bariere, 14 mănăstiri, 115 biserici, 19 clădiri publice, 5 mori, 9 hanuri. Din cele 99 planșe în culori lipsesc planșele 1, 9, 11, 28, 29, 40, 49, 50, 60, 72, 76, 98, deci și planșa cu titlul. Planșa 78 dă scheletul planului. Pl. 89 „Băgări de seamă” indică planșele executate de fiecare colaborator : Scarlat Flecsi și frații săi Ludovic și Alexandru (41), Eduard Popovici (8), Ed. Șweder

L'exemplaire manuscrit de la BAR : Ech. 300 sagènes de Șerban Cantacuzino ou 1/1000 du sagène „naturel”. (pl. 99). Registre (légende) (pl. 10) : 13 portes de la ville, 14 monastères, 115 églises, 19 bâtiments publics, 5 moulins, 9 auberges. De l'ensemble de 99 planches, manquent les planches 1, 9, 11, 28, 29, 40, 49, 50, 60, 72, 76, 98, donc y compris la planche de titre. Pl. 78 donne la structure du plan. Pl. 89 „observations” indique les planches exécutées par chaque collaborateur : Sc. F. et ses

(21), Scarlat Popovici (9), Fundă-
țeanu (1), Dimitrie Rîmniceanu (12).
Pl. 5 se află în dublu exemplar
(chirilic și latin). 61 și 64 numai
cu litere latine. Pl. 61 semnată
I. C. Capșa. Pl. 55 : „Iancului”
cu litere chirilice, corectat în „Ver-
gului” cu litere latine.

deux frères (41), E. P. (8), E. Sch.
(21), S. P. (9), F. (1), D. R. (12),
les Pl. 5 et 57 existent en version
cyrillique et latine. Pl. 61 (I. L.
Capșa) et 64 existent seulement en
version latine. Pl. 55 : „Iancului” en
caractères cyrilliques a été corrigée
en „Vergului” en caractères latins.

B A R, H. 1643 D. XLV 2.

20². „Planul Bukureștului ridicat și nivelat din porunka D^{lui} Marele
Vornic la Departamentul Trebilor din nauntru Barbu Stirbey după întok-
mirea sekției ingineresti, sub direktia spekială a Maiorului Baron Rudolf
Artur Borozin în zilele prea Inaltzatului domn stăpînitor George Dumitru
Bibescu V. V. anul 1846”.

Alt exemplar manuscris decît cel
de la B A R. Din 99 de planșe
s-au păstrat 97 (lipsă pl. 30 și
41), dar pl. 9, 50, 67, 78 și 89 sînt
albe. Pl. 8 : Băgări de seamă;
nici o planșă dublă sau în carac-
tere latine; pl. 55 : fără nume
„Iancului” corectat în „Vergului”;
terenul „Răduț” are porecla „Pes-
caru” cu cerneală, iar la BAR este
adăugată cu creionul; nici o planșă
nu are semnătura „Capșa”. Pl. 89
(= Băgări de seamă”, la BAR)
și 78 (= scheletul hărții la BAR)
sînt albe; pl. 99 : scara cărții.

Un autre exemplaire manuscrit que
celui de la B A R. Du même en-
semble de 99 plaches, manquent
les pl. 30 et 41, et les pl. 9, 50,
67, 78, 89 sont blanches. Pl. 8 :
observations; pas de doublets, pas
de planches en caractères latins;
pl. 55 : sans dénomination „Ian-
cului” corrigé en „Vergului” comme
à la B A R; sur la même planche,
le terrain de „Răduț” comporte le
cognomen „Pescaru” qui à la BAR
est ajouté en crayon; pas de plan-
che signée „Capșa”; Pl. 89 (=ob-
servations” à la BAR) et 78 (= le
schéma de la carte à la BAR),
sont blanches; pl. 99 : l'échelle de
la carte.

București, MIMB, inv. 108 123.

20a. „Planul Bukurestului ridikat, tras chi publikat din porunka
prea Inăltzatului Domn Stăpînitor Barbu Dimitrie Stirbei vv. de Maior
Baron Rudolf Artur Borroczyn, 1852”, 60 × 63 cm, sc. 1 : 10 000 ou 100
st. = 1 deget decimal, stînjenu lui Serban Vodă. Arte grafice C. Ghiu-
lea c. 1900 (C. C. Giurescu : c. 1903). Coll. N. Docan.

4 planșe necolorate. Forma redusă
a planului de sub nr. 20. Legenda
1—181 (nenumerotată). În carac-
tere latine. Pentru progresul față
de planul din 1770, v. L. Ștefă-
nescu, *op. cit.*, 281—282.

4 planches non colorées. Forme ré-
duite du plan no. 20. Légende
1—181 (non-numérotée). En carac-
tères latins. Pour le progrès réa-
lisé par rapport au plan de 1770,
v. L. Ștefănescu, *op. cit.*, 281—282.

B A R, 1642 D. XLV 1 și (et) S. 238.

București, MIMB, inv. 41.539. 120 × 126 cm (16 planșe de 30/32 cm lipite pe pânză — 16 planches de 30/32 cm collées sur toile).

20 b. Același titlu ca nr. 20 a — Même titre que le no. 20 a. 68 × 65 cm, sc. : 1 : 10 000. Buc. 1936.

1 planșă reprezentînd întregul oraș. Legenda puțin diferită de cea a nr. 20 a. Se menționează înălțimea Mitropoliei peste nivelul Mării Negre : 32⁸⁵ stj. = 64,4517 m franțuzești.

1 planche figurant l'ensemble de la ville. Légende un peu différente de celle du no. 20. Altitude de la Métropole au-dessus du niveau de la Mer Noire : 32⁸⁵ sagènes = 64,4517 mètres français.

B A R, 1807 D. LIV 44.

MIMB, inv. 11 045 (același plan, pe mătase, probabil exemplarul domnesc = même plan, tiré sur soie, probablement l'exemplaire destiné au prince).

20 c. B A R H. 1258 D. XXXVIII. 6 (1 planșă în culori, 1852, 72 × 68 cm) și H. 1258 D. XXXVIII 7 (1 planșă necolorată, 72 × 68 cm) nu mai figurează în fondul B A R. — Ces deux planches concernant le plan Borroczyn, ne figurent plus au fonds de la B A R. Cf. C. C. Giurescu, *Ist. Buc.* 260 care citează două planșe (57 bis și 61) iscălite de I. C. Capșa, din copia cu caractere latine a planului Borroczyn — qui cite deux planches (57 bis et 61), signées I. C. Capșa, faisant partie de la copie en caractères latins du plan Borroczyn.

21. „*Plan der Stadt Bukarest auf Grundlage einer älteren ökonomischen Aufnahme reambuliert von Friedrich Jung, K. K. Hauptmann, 1856*”. 119/134 cm sc.

„Zeichen Erläuterung; Register” : clădiri publ. 32; mănăstiri 14; spitale 5; bariere 15; servicii 15; biserici 121; sinagogă 1; consulate 6; „Gasthaus” și „casino” 11; hanuri 10; mori 6.

„Zeichen Erläuterung; Register” : Bâtiments publics 32; monastères 14; hôpitaux 5; barrières 15; services 15; églises 121; synagogue 1; consulats 6; „Gasthaus” et „Casinos” 11; auberges 10; moulins 6.

București, MIMB, inv. 11 130.

22—23. Prof. I. Ionașcu ne comunică referința a alte două planuri rusești pe care le va studia cu un prilej apropiat.

Le prof. I. Ionașcu nous communique la cote de deux autres plans russes, qu'il aura prochainement l'occasion d'examiner dans une étude spéciale.

22. Încep. sec. XIX — Début du XIXe s. *Plan goroda Buharesta.* 72 × 105 cm, sc. 1 : 14 280.

Colorat. Relief hașurat.

En couleurs. Relief hachuré.

Moscova (Moscou), ȚGVIA, fond <s> 438, nr. (n°) 439, f. 1.

23. Sec. XIX—XIXe siècle. *Plan goroda Buharesta*, imprimat-imprimé.

Moscova (Moscou), ȚGVIA, fond <s> 192, nr. (n°) 7.

24—29. Dr. Paul Cernovodeanu ne semnalează, cu unele referințe bibliografice, un proiect de plan din 1821, câteva planuri parțiale și importantul plan inedit din 1847 descoperit de dsa la Londra, și pe care îl va descrie cu primul prilej.

Dr. Paul Cernovodeanu nous signale, outre quelques références bibliographiques, un projet de plan datant de 1821, plusieurs plans partiels, ainsi que la cote d'un important plan général qu'il a retrouvé à Londres et dont il s'occupera prochainement.

24 : Plan de situație al Vechii Curți domnești din București la 1799, cu terenurile învecinate, parcelate și vândute sub Constantin vodă Hangerli. Plan de situation de l'Ancienne Cour princière en 1799, y compris les terrains avoisinants, lotis et vendus sous le règne de Constantin Hangerli.

Fost în Arhiva Eforiei spitalelor civile. Anciennement aux Archives de l'Administration Centrale des Hôpitaux civils.

25. Anonim — Anonyme (Josef Hartl?), Proiect de plan al Bucureștilor în 1821 (primăvara). Proiect de plan de la ville de Bucarest, en 1821 (au printemps)

„Dacă aş avea numai 500 lei, eu care n-am de lucru, aş ridica planul Bucureștiului, mai ales acum când nu umblă nicio caleaşcă pe drum. Și acești 500 lei mi-ar ajunge de a plăti salahori. Acest proiect mi-au făcut Monsiu Fraivald, eu bucuros să dau osteneala, dar a plăti salahori nu pot” (fragment dintr-o scrisoare de epocă, publicat de C. Erbiceanu, v. Bibl. nr. 25).

„Étant sans travail, je me contenterais de 500 lei pour établir le plan de Bucarest, profitant de l'interruption du trafic des carrosses. Ledit montant couvrirait les salaires de la main-d'œuvre non qualifiée. L'idée appartient à Monsieur Fraivald, pour ma part je fournirais volontiers l'effort nécessaire, mais il m'est impossible de prendre en charge la rémunération des ouvriers” (fragment d'une lettre d'époque, publiée par C. Erbiceanu, v. Bibl. n° 25).

26. Planul ulițelor din Vopseaua Albastră, alcătuit de comisarul Vopselei, C. D. Andreescu, la 1834. Le plan des rues de l'arrondissement Bleu, établi par le commissaire de l'arrondissement, C. D. Andreescu, en 1834.

A S B = AEB, *Munic. Buc.*, dos. 245/1834.

27. „Planul băltei Cismegiului, ridicat la 1844 maie” de „K. N. Rîmniceanu, inginer triangulator din Colegiul național”. Le plan du lac de Cișmigiu, établi par l'ingénieur géomètre du Collège National, K. N. Rîmniceanu.

Sc. : 120 stînjeni, 73 × 119 cm, Echelle : 120 sagènes, 73 × 119 cm, plan ms. colorat. plan ms. en couleurs.

B A R, H 1041/D. XXX 8.

28. Georg S. Marin, „*Plan der Brandstätte in Bukarest*” 23 martie (mars) 1847, „*Illustrierte Zeitung*” (1860).

Plan rudimentar al zonelor distruse de incendiul din 1847.

Plan rudimentaire des zones détruites par l'incendie de 1847.

29. „*Plan général de la Ville de Bucarest*”.

Planul oraşului cu zonele afectate de incendiul din 23 martie 1847 ; anexă la raportul din 9 mai 1847 al consulului britanic R. G. Colquhoun către lordul Palmerston (Londra, PRO, FO, 78/967, f. 49—53).

Plan de la Ville avec les zones affectées par l'incendie du 23 mars 1847 ; pièce jointe au rapport adressé par le consul britannique R. G. Colquhoun au lord Palmerston (PRO, FO, 78/967, f. 49/53).

Londra (Londres), Public Record Office, Foreign Office,
Mape Room, M P K 44.

BIBLIOGRAFIA ANEXEI G — BIBLIOGRAPHIE DE L'APPENDICE G

1, 4, 7, 8 a-e :

N. DOCAN, *Memoriu* (1912) 1349—1360 (planuri de orașe — plans de villes, *ibid.* 1313—1348).

1, 3, 4-8 :

C. C. GIURESCU, *Istoria Bucureștilor...* (1966) 259—261 (v. idem, *Contrib. la ist. științei* ... (1973) 69—70).

1, 3-4, 9-10, 14, 18 :

I. IONAȘCU, *Planul cartografic* ... (1959) 113—126 (lucrare fundamentală — ouvrage fondamental).

1,3-3a, 4, 6-7, 9, 14, 16, 21¹⁻²

Ana TOMȘA — TURDEANU, *Orașul București* ... (1964) 203—217.

1-3, 12-16, 19 :

Liviu ȘTEFĂNESCU, *Terit. oraș. București...*, in „București” (1971) 274—281 (v. și ms. tezei de doctorat despre același subiect, la Muzeul de istorie națională—v. aussi le ms. de sa thèse de doctorat sur le même sujet, au Musée d'histoire nationale).

4, 6-7, 8d :

G. D. FLORESCU, *Din vechiul București* (1935); *Pe malul Dâmboviței* ... în anul 1804 (1971) 357—371.

9 :

Paul CERNOVODEANU, apud I. IONAȘCU, *op. cit.* 116, n. 1.

12 :

Paul CERNOVODEANU, *Ist. Buc. prin călători străini* (1958) (ms. la MIMB—ms. au MIMB).

13 :

Dan BERINDEI, ... *Moritz von Ott* (1958) 209.

15 :

Vasile PANOPOL, *Cercetări de arhive asupra activității arhitecților și asupra arhitecturii în Moldova și Muntenia între anii 1840—1860*, Buc. (1954) (text multiplicat—texte multiplié, v. apud L. ȘTEFĂNESCU, *op. cit.* 280, n. 49); ASB—AEB *Munic. Buc.*, dos. 245/1834, f. 3.

16 e :

L. MOGA, *Un plan inedit...* (1937) 179—184.

Paul CERNOVODEANU, N. VĂTĂMANU, *Contrib. la vechea cartografie a Bucureștilor : Ostroul Dâmboviței (sec. XVI—XVII)*, in „Studii” 12 (1959) nr. 6, 115—130.

20¹ g :

Fl. GEORGESCU, *Marele plan* ... (1964) 39-80.

24 :

ION IONAȘCU, *Un plan inedit al Curții vechi din 1799*, in RIR 13(1943)55—78+1pl.

25 :

C. ERBICEANU, *Doc. inedite priv. la ist. națională, politică și bisericească a românilor*, in BOR 17(1893) 388.

26 :

Fl. GEORGESCU, *Probleme de urbanism* ... (1966) 54,56.

27 :

IOAN C. BĂCILĂ, *Planul bălții Cișmigiului*, in „Bucureștii vechi” 1—5(1930-4)47—48+1 p.

28 :

St. NICOLAESCU, *Mănăstirea Sf. Gheorghe-Vechi*, in „Gazeta municipală” 9(1940) nr. (nº) 429 (cu o reprod. a planului; avec une reproduction du plan).

SIGLE — SIGLES

AAR, MSI	= Analele Academiei Române (seria I și a II-a), Memoriile Secției istorice (București)
AAR, MSL	= Analele Academiei Române (Seria I și a II-a), Memoriile Secției literare
AEB	= Archives d'État (Bucarest)
AEJ	= Archives d'État (Jassy)
ARBSH	= Académie Roumaine. Bulletin de la Section historique (Bucarest) 1922 sqq.
ASB	= Arhivele Statului (București). Arhiva istorică centrală
ASI	= Arhivele Statului (Iași)
BAR	= Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (București)
B	= Byzantion (Bruxelles), 1924 sqq.
Bas.	= Basilicale
BCIR	= Buletinul Comisiei istorice a României (București), 1916 ; 1923 sqq.
BNP	= Biblioteca Națională (Bibliothèque Nationale), Paris
BCS	= Biblioteca Centrală de Stat (București)
BS	= Balkan Studies — Études Balkaniques (Thessaloniki) 1960 sqq.
BSL	= Byzantinoslavica (Praga), 1928 sqq.
Byz.	= Byzantina (Thessaloniki), 1969 sqq.
Byz. Z	= Byzantinische Zeitschrift (München), 1892 sqq.
CI	= Codex Iustiniani
Cod.	= Codex, codices
Cop.	= Copie
D	= Digesta Iustiniani
DIR, A (B)	= Documente privind istoria României A (Moldova); B (Țara Românească), București, 1951 sqq.
DOB	= Documente privind istoria orașului București, București, 1961.
DOP	= Dumbarton Oaks Papers
Doc.	= Document(e); Document(s)
DRA I(II)	= Documente privind relațiile agrare I (Țara Românească); II (Moldova), București, 1961 ; 1966.
DRHA	= Documenta Romaniae Historica, A Țara Românească, I, XXI—XXIII, București, 1965 sqq.
Ech.	= Echelle
Ed.I.	= Edicta Iustiniani
EEBS	= Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (Atena), 1924 sqq.
fcop.	= Fotocopie ; Photocopie
Goth.	= Dionysius Gothofredus
Harm.	= Armenopol, Harmenopoulos, Harménopule
Heimb.	= G. E. Heimbach
I Gr. — R	= Ius Graeco-Romanum
IL	= Îndreptarea legii, 1652
Jahrb. d. oesterr. Byz.	= Jahrbuch der oesterreichischen Byzantinistik (Wien), 1952 sqq.
MIM	= Materiale de istorie și muzeografie 1—4 (1964—1966); „București” VIII 1971 sqq.
MIMB	= Muzeul de istorie a municipiului București
ms.; mss.	= Manuscris(e); Manuscrit(s)

NEH I (II, III, IV)	= Nouvelles études d'histoire (Bucarest) I (1955); II (1960); III (1965)
NG	= Nomos geōrgikos
Nov.	= Novelă(e); Novelle(s)
Nov. I	= Novellae Iustiniani
NP	= Nomikon Procheiron (1765, 1766: Fotino, Φωτεινός, Φωτεινόπουλος)
Prav. cond.	= Pravilniceasca condică = Syntagmation Nomikon, 1780.
RA	= Revista arhivelor, Serie nouă (București), 1963 sqq.
reprod.	= reprodu, reproducere; reproduit, reproduction
RESEE	= Revue des études sud-est européennes (Bucarest) 1963 sqq.
RH	= Revue historique (Paris) 1879 sqq.
RHD	= Revue historique de droit français et étranger (Paris) 1922 sqq.
RHSEE	= Revue historique du Sud-Est européen (Bucarest), 1924 sqq.
RIDC	= Revue internationale de droit comparé (Paris), 1955 sqq.
RRH	= Revue roumaine d'histoire (Bucarest), 1962 sqq.
S	= Studii, Revistă de istorie (București), 1948 sqq.
SAI	= Studii și articole de istorie (București), 1956 sqq.
St. Cl.	= Studii clasice (București), 1959 sqq.
sc.	= scolie(i); scolie(s)
sc.	= scară
Schelt.	= H. J. Scheltema (éditeur des Basiliques)
Scr.	= H. Scrimgerus Scotus
SCȘ	= Studii și cercetări științifice (Iași), 1949 sqq.
SMIM	= Studii și materiale de istorie medie (București), 1 (1956) sqq.
SN	= Συναγμάτιον Νομικόν
Suppl.	= Supplementum, Suppliment, Supplément
Syn. Bas.	= Synopsis Basilicorum
ΤΓVIA	= Τετραλνλι Gosudarstvenni Voenno-istoriceskii Arhiv SSSR
U H E	= Urbanization and Human Environment. Bucharest (1973) [v. la Bibl.].
V.G.	= Valentin Al. Georgescu(o)
VS	= Византийский Сборник (Moscova), 1945.
VV	= Византийский Временник (Moscova), 1928 (t. 25), 1947 sqq.
Z	= Pan. I. Zepos
Zach.	= Zachariae von Lingenthal
Zepi	= J. Zepos și Pan. J. Zepos
ZSS, RA	= Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung (Weimar), 1880 sqq.
< >	= text adăugat; texte ajouté
[]	= text suprimat; texte supprimé
()	= text explicativ; texte explicatif

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ — BIBLIOGRAPHIE GÉNÉRALE

I. EDITIONS FOLOSITE — LES ÉDITIONS UTILISÉES

- Τὰ Βασιλικὰ Carolus Annibal Fabrotus, Antecessor Aquī—Sextiensis latine vertit et graece edidit. Paris (1647).
Basilicorum libri LX, ed. G.W.E. Heimbach, Leipzig 1—6 (1833—1870).
- SUALLEMBERG (Th. A. de), Πρόχειρον Νόμων τὸ λεγόμενον ἡ 'Εξάβιβλος συναθροισθὲν πάντοθεν κατ'ἐκλογὴν καὶ κατ' ἐπιτομὴν οὕτω συντεθὲν παρὰ τοῦ πανσεβάστου νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Κ. Ἀρμενοπούλου. Paris (1540).
- GODEFROY (D.), Πρόχειρον Νόμων Κωνσταντίνου τοῦ Ἀρμενοπούλου *Promptuarium juris Constantino Harmenopulo authore, interprete Joanne Mercero, Dionysii Gothofredi J. C. paratilla ad singulos Constantini Harmenopuli titulos, variorum lectionum libellus ad eundem authorem, nomenclator graecarum dictionum juris ad eundem Harmenopulum*. Geneva (1587).
- REITZ (W. O.), *Constantini Harmenopuli Manuale legum, item Leges Agrariae, ex variis codicibus manuscriptis, emendavit atque auxil, nova versione latina adornavit, notasque et observationes complurium eruditorum tam editas quam ineditas ut et suas adiecit nec non Jo. G. Sammel diatribam de hypobolo subiunxit, Gull. Otto Reitz ictus* [= *Supplementum Novi Thesauri iuris civilis et canonici ex collectione et museo Meermaniano*, (tomus VIII)]. Haga (1780).
- HEIMBACH (G. E.), *Constantini Harmenopuli Manuale Legum sive Hexabiblos cum Appendicibus et Legibus Agrariis ad fidem antiquorum librorum mss. editionum recensuit, scholiis nondum editis locupletavit, latinam Reitzii translationem correxit, notis criticis, locis parallelis, glossario illustravit Gustavus Ernestus Heimbach, antecessor lipsiensis, Lipsiae* (1851), reimpr. Scientia Verlag. Aalen (1969).
- SPANOS (A.), Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου κριτοῦ Θεσσαλονίκης, Πρόχειρον τὸ λεγόμενον ἡ 'Εξάβιβλος, εἰς κοινὴν γλῶσσαν μεταφρασθεῖσα, διορθωθείσα δὲ καὶ ἐκτεθεῖσα κατὰ τὴν τάξιν, τὸ ὅρος καὶ τὸ νόημα τῆς πρωτοτύπου ἐλληνικῆς 'Εξάβιβλου παρὰ Ἀλεξίου Σπανοῦ . . . (1744).
- PITZAKIS (K.), Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου Πρόχειρον Νόμων . . . Atena (1971).
- HARMENOPULOS (C.), *Manualul legilor sau așa numitele Șase cărți...*, trad. de Ioan Peretz. București (1920).
- LEUNCLAVIUS (J.), *Iuris Graeco-Romani tam canonici quam civilis tomi duo*. Francfort (1596) [reimpr. Gregg. International Publishers Ltd. England (1971) 2 vol.].
- ZEPOS (J. et Pan. J.), *Ius Graeco-Romanum*, Athena I—VIII (1931); Aalen 1—8 (1962).
- SCRIMGER (H.), Αὐτοκρατόρων Ἰουστινιανοῦ, Ἰουστίνου, Λέοντος Νεαράι Διατάξεις. Ἰουστινιανοῦ Ἑδικτά (1558).
Imp. Justiniani, Justin, Leonis Novellae Constitutiones. Justiniani edicta. Justiniani quidem opus antea editum sed nunc primum ex vetustis exemplaribus studio et diligentia Henrici Scrimgeri Scoti restitutum atque emendatum . . . (1558).
Corpus iuris civilis codicibus veteribus manuscriptis et optimis quibusque editionibus collatis, recensuit G. Chr. Gebauer et . . . editionem curavit G. A. Spangenberg. Göttingen 1—2 (1776—1797).
- GKINES (D. S.), Νομικὸν ποιηθὲν καὶ συνταχθὲν εἰς ἀπλὴν φράσιν ὑπὸ τοῦ . . . Θεοφιλοῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων (1788). Κριτικὴ ἔκδοσις . . . ὑπὸ Δημητρίου Σ. Γκίνη. Thessaloniki (1960).

II. DITIONARE — DICTIONNAIRES

- BAILLY (A.), *Dictionnaire grec-français*. Édition revue par L. Séchan et P. Chantraine. Paris (1950).
- BOISACQ (E.), *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, 4-e éd., Heidelberg (1950).

- DIMITRAKOS (D.), Μέγα λεξικό τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, 9 vol., Athina-Thessaloniki 1—9 (1954—1958).
- DUCANGE (C.), *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*. Lyon (1688).
- FRISK (H.), *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg (1959—1969).
- HESYCHII ALEXANDRINI, *Lexicon*. Jena (1861—1862).
- KRIARAS (E.), Λεξικό τῆς μεσαίωνικῆς ἑλληνικῆς δημώδους γραμματείας 1100—1669. Thessaloniki 1—3 (1969—1973).
- KOUMANOUDES (S.), Συναγωγή λέξεων ἀθησαυρίστων ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς λεξικοῖς. Athènes (1883) (ed. anast. H. A. Gerstenberg, Hildesheim, 1971).
- LIDDELL (H. G.), SCOTT (R.), JONES (H. S.), *A Greek-English Lexicon*. Oxford (1966).
- PAPE (W.) — NENSELER (G.), *Wörterbuch der Griechischen Eigennamen*. Nachdruck der dritten Ausg.] Graz 1 (1959).
- SOPHOCLES (E. A.), *Greek Lexikon of the Roman and Byzantine Periods (From B. C. 146 to A. D. 1100)*. New York — Leipzig (1888).
- STEPHANUS (H.), Ὁθησαυρὸς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, *Thesaurus Graecae Linguae* ab H. Stephano constructus... Paris (1865).

III. LUCRĂRI GENERALE ȘI STUDII SPECIALE—OUVRAGES GÉNÉRAUX ET ÉTUDES SPÉCIALES

- ABEL (F. M.), *Ascalon*, in *Dictionnaire de la Bible*. Supplément sous la direction de Louis Pirot. Paris 1 (1928) 622—627.
- ACTE JUDICIARE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (1775—1781) Ediție întocmită de: Gh. Cronț, Al. Constantinescu, A. Popescu, Th. Rădulescu, C. Tegăneanu). Edit. Academiei (colecția Adunarea izv. vechiului drept românesc scris IX) Buc. (1973).
- ALEXANDRESCU-DERSCA (M. M.), *Contribuții privind „ciuma lui Caragea” în București (1813—1814)*, in *MIM* (1964) 355—365.
- ASCARELLI (T.), *L'idea di codice*, in „Studi di diritto comparato” (1952).
- BANTIȘ-KAMENSKI (D.), *Путешествие в Молдавию, Влахию и Сербию* Moskva (1810) 85.
- BAUER (F. G. de), *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*. Frankfurt-Leipzig (1778).
- BECH (C. A.), *De Novellis Leonis Augusti earumque usu et auctoritate liber singularis*. Halle (1799).
- BECHAMP (A. D.), *România dintre 1825—1834. Suvenir personal*, in „Revista nouă” 7 (1894), nr. 3, 91—97.
- BERINDEI (D.), *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1829—1861)*, in „Studii”, XII (1959), nr. 5, 133—158.
- — *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, București (1963).
- BERINDEI (Dim.) *București*, in „Rev. română pentru științe, litere și arte”. București 1 (1861) 317—360; 611—638.
- BARTHOLDY (J. L. S.), *Beschreibung und Schicksale von Bender, Bukarest und Orșova*. Viena (1790).
- BERZA (M.), *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX* in „Studii și materiale de istorie medie” II (1957) 7—48.
- — *Variațiile exploatarei Țării Românești de către Poarta Otomană în sec. XVI—XVIII* in „Studii” XI (1958) 59—71.
- BEZVICONI (Gh.), *Căldători ruși în Moldova și Muntenia*, București (1947).
- BEYLIÉ (L. de), *L'habitation byzantine. Recherches sur l'architecture civile des Byzantins et son influence en Europe*. Paris (1902).
- — *Supplément: L'habitation byzantine. Les anciennes maisons de Constantinople*. Paris (1903).
- BIENER (F. A.), *Geschichte der Novellen Justinians*, Berlin (1824); Aalen (1970).
- BONIS (K. G.), *Phanarioter als Fortsetzer des geistigen Werkes von Byzanz*, in “Ξένιον” = *Festschrift für Pan. J. Zepos*. Athen, Freiburg/Br., Köln 1 (1973) 429—438.
- BOSCOVICH (R. G.), *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*. Bassano (1784).
- BRATU (Daniela), *Hărți necunoscute ale Bucureștiului*, in „Luceafărul” 2 (1959) nr. 18, p. 16.
- BRÉHIER (L.), *Le monde byzantin*. 3 vol., Paris (1968—1970).
- BRUNOV (N. I.), *Очерки по истории архитектуры*. Moscova 2 (1935).
- — *Архитектура Византии в Всеобщая история архитектуры*. Leningrad, 3 (1936).

- — *Архитектура Константинополя IX—XII вв.*, in VV, 2 (1949) 150—241.
- BUCUREȘTII VECHI. Documente iconografice (sec. XVII, XVIII, XIX)... strînse și reproduse prin îngrijirea lui A. Corbu. București (1936).
- BUCUREȘTII VECHI. Buletinul Societății istorico-arheologice. București, 1—5 (1930—1934).
- BULAT (T. G.), *Boierii-službe în țările române la sfîrșitul sec. XVIII și începutul celui de al XIX-lea*, in AB 4 (1932) 1—37.
- BUSUIOCEANU (Al.), *Un palat domnesc din vremea fanarioșilor. Curtea nouă din București. Vălenii de Munte* (1930).
- CAMERON (Alan), *Demes and factions*, in "Byz. Z" 67 (1974) 74—91.
- CARRA (J. L.), *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*. Jassy (1777).
- CARTOGRAFIA POLITIEI BUCUREȘTILOR, ms. 52, Bibl. Acad. RSR.
- CEBUC (Al.), *Aspecte privind dezvoltarea instalațiilor de morărit de pe rîul Dîmbovița din raza orașului București de la primele mențiuni documentare și pînă în deceniul al 7-lea al sec. XIX*, in „București” 6 (1968) 249—259.
- CEGĂNEANU (Sp.), *Urbanismul bucureștean*, in „Arhitectura”, 5 (1926) 12—19.
- CERNOVODEANU (P. I.), *Istoria Bucureștilor prin călătorii străini*, (1958), ms. la Muzeul de istorie a orașului București.
- — *Considerații privitoare la organizarea administrativă a orașului București în sec. XVI—XVII*, in MIM, I (1964) 159—176.
- CERNOVODEANU (P.), PANAIT (IOANA) și PANAIT (P. I.), *Cercetarea istoriei orașului București în anii puterii populare*, in „Studii” XVI (1963), nr. 5, 1137—1150.
- CERNOVODEANU (P. I.), *O vedere a orașului București*, in „București” 8 (1971) 121—127.
- CERNOVODEANU (P.), *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)*. București (1973).
- CERNOVODEANU (P.), VĂTĂMANU (N.), *Considerații asupra „calicilor” bucureșteni în veacurile XVII și XVIII. Cîteva identificări topografice legate de așezările lor*, in MIM 3 [1965], 25—42.
- CHIARO (A. M. del), *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*. Bucarest—Vălenii de Munte (1914) 22.
- CHRISTOPHILOPOULOS, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον. Atena (1935).
- CIUREA (D), *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*, in SCȘ, Iași S. III (St. Soc.) 6 (1955), nr. 3—4, 31—50.
- — *Orașele și tîrgurile din Moldova în cadrul perioadei de descompunere a feudalismului*, in SCȘ, Istorie, Iași, 7 (1956), nr. 1, 97—105.
- — *Noi date pentru istoricul orașelor din Moldova în sec. XVIII—XIX*, in SCȘ, Istorie, Iași 8 (1957), nr. 1, 223—226.
- CLAUDE (Dietrich), *Die byzantinische Stadt im 6. Jahrhundert*. München, (1969) [Byz. Archiv. 13]. Cf. A. Guillou, *Aspects de la civilisation bysantine. Notes sur quelques travaux récents*, in „Annales” 24 (1969) 1149—1160.
- COLUMBEANU (S.), *O statistică negustorească și fiscală în 1824 în Țara Românească*, in „Studii” 13 (1960), nr. 4, 193—199.
- COSTIN (A.), (N. PETRASCU), *Orașul București. La ville de Bucarest*, in „Literatură și artă română”, XIII (1909) 3—41.
- CORFUS (I.), *Însemnările cronicarului Grigore Andronescu despre vechea gospodărie a Bucureștilor*, in „București” 6 (1968) 127—137.
- — *Însemnările Adroneștilor*, București (1947).
- CORTESE (N.), *La Valachia durante il Principato di Alessandro Ypsilante (1774—1782)*, in „L'Europa Orientale” 2 (1922) nr. 3, 159—179.
- CRONICARI MUNTENI, ed. M. Gregorian, București 1—2 (1961).
- DAICHE (P.), *Aspecte din reconstrucția orașului București*. București (1963) 13—19.
- DIONISIE (E.), *Cronograful Țerei Rumânești*, ed. C. N. Nicolăescu-Plopșor, R. Vilcea (1934), 127.
- DOCAN (N.), *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787—1791*, in AAR S.II MSI 34 (1912).
- DOCUMENTE PRIVIND RELAȚIILE AGRARE ÎN VEACUL AL XVIII-LEA. București 1 (1961).
- DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ORAȘULUI BUCUREȘTI (com. de red. Florian Georgescu red. resp ; P. I. Cernovodeanu, Ioana Cristache-Panait). București (1960).
- DONAT (I), *Materiale pentru istoria Craiovei și a jud. Dolj*, in AO (1934), nr. 71—73.
- DUMITRESCU (I.), *Un exemplar de veche arhitectură din București dispărut*, in MIM 4 (1966) 257—263.

- DUMITRESCU (M.), *Istoricul a 40 de biserici din România*. București (1894).
- TO ENAPXIKON BIBAION — THE BOOK OF THE EPARCH — LE LIVRE DU PRÉFET, cu o prefață de Ivan Dujčev, Londra — Geneva (1969).
- ERBICEANU (C.), *Cronicarii greci cari au scris despre români în epoca fanariotă*. București (1888).
- — *Un codice de legislațiune românească scris în grecește 1765*, 2 vol. Acad. Rom. nr. [121 și 122] < 20 și 21 >, în B O R 26 (1902—1903) 1017—1029; 1221—1236.
- EVOLCEANU (T.), *Principiile pentru sistematizarea capitalei cuprinse în legiurile ce însoțesc Regulamentul Organic al Țării Românești*, în „Arhitectura” (1954), nr. 3, 28—31.
- FERRINI (C.), *Beiträge zur Kenntniss des sogenannten römisch-syrischen Rechtsbuches in Opere*, vol. I, Milano (1929) 397—437.
- — *Ambitus und Angiportus (Nachtrag zur vorigen Abhandlung)*, în *Opere*, vol. I. Milano (1929) 439—441.
- — *Gli estratti di Giuliano Ascalonita*, în *Opere*, Milano 1 (1929) 443—452.
- FISCHER (W.), rec. J. Nicole, în „Byz. Z.” 4 (1895) 627—628.
- FLORESCU (G. D.), *Vechi proprietăți în București în veacurile XVII și XVIII*, în „Arhitectura” (1934) 5—16.
- — *Din vechiul București*, București (1935).
- — *Istoricul unei vechi case bucureștene. Casa Floreștilor din mahalaua Scorțarului*. București (1935).
- — *Pe malul Dîmboviței la obârșia Podului Mogoșoaiei, în anul 1804*, în „București” 8 (1971), 357—371.
- — *Casa cu lanțuri (Casa Cantacuzino-Crețulescu)*, BCIR (1943), București (1946).
- FOTINO (D.), *Istoria generală a Daciei*, trad. G. Sion. București 3 (1859).
- FURNICA (D. Z.), *Industria și dezvoltarea ei în Țările românești*. București (1926).
- GARNIER (Ch.) et AMMAN (A.), *L'habitation humaine (cap. XIV. Civilis. byz. et son influence en Europe)*, Paris (1892).
- GASTER (M.), *Întocmirea spătariei*, în „Codrul Cosminului” 10 (1936—9) 98—104.
- GEORGE (D.), *Din vechiul București. Biserici, curți boierești și hanuri după planuri inedite. de la sfârșitul veacului al XVIII-lea*. București (1935).
- GEORGESCU (Fl.), *Pagini din trecutul Bucureștilor*. București (1959).
- — *Marele plan al orașului București ridicat de maiorul Borroczyński între 1844—1846*, în MIM 1 (1964) 39—79.
- — *Dezvoltarea edilitar-urbanistică a orașului București în timpul revoluției de la 1848*, în MIM 2 (1965) 37—75.
- — *Dezvoltarea edilitar-urbanistică a orașului București în anii 1831—1848 (manuscris)*.
- — *Date noi privitoare la biografia maiorului Borroczyński*, în MIM 2 (1965) 223—230.
- — *Probleme de urbanism și sistematizare în București în anii 1831—1848*, în MIM 4 (1966) 35—68.
- — *Creierea sfatului orașenesc al Politiei Bucureștilor*, în „București” 6 (1968) 139—148.
- GEORGESCU (Fl.), CERNOVODEANU (P.), CEBUC (Al.), *Monumente din București*. București (1966).
- GEORGESCU (Val. Al.), *Le régime de la propriété dans les villes roumaines et leur organisation administrative au XVIIe—XVIIIe siècle — Valachie et Moldavie*, în „Studia Balcanica”, Sofia (1970) 63—81.
- GEORGESCU (Val. Al.) și POPESCU (Em.), *Legislația agrară a Țării Românești (1775—1782)*. Edit. Acad. (1970).
- GEORGESCU (Vlad), *Mémoires et projets de réformes dans les Principautés roumaines, 1769—1830. Répertoire et textes inédits*. Bucarest (1972) [AIESEE 2].
- GHIKA-BUDEȘTI (N.), *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, veacul al XVIII-lea*. București (1933).
- GILISSEN (JOHN), *Introduction à l'étude comparée du pluralisme juridique*, în *Le pluralisme juridique*. Bruxelles (1972) 1—17.
- GIOGLOVAN (R.), *Două procese pentru apărarea moșiei orașului Tîrgoviște în sec. al XIX-lea*, SAI 2 (1957) 459—480.
- GIURESCU (Const. C.), *Canalul lui Alexandru Vodă Ipsilante. O mare lucrare hidrolică din veacul al XVIII-lea*, în „Revista istorică română”, XI—XII (1941—42) 1—8.
- — *Istoria românilor*. București III 1₂—2 (1944; 1946).

- GIURESCU (Const. C.), *Clitoriile bucureștene ale lui Nicolae-Vodă Mavrogheni*, in BOR 80 (1962) 339—380.
- — *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*. București (1966) [1716—1774: 94—102; 1774—1821: 102—112; Bibl. 112—113].
 - — *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în sec. XV—inc. sec. XIX*, București (1973).
- GUILLAND (R.), *Études de topographie de Constantinople byzantine*, 2 vol. Berlin—Amsterdam (1969).
- HASDEU (B. P.), *Ultima cronică română din epoca fanarioșilor*. București (1884).
- HAUSSIG (H. W.), *Kulturgeschichte von Byzanz*. Stuttgart (1966).
- — *Histoire de la civilisation byzantine*. Paris (1971) [trad. de J. Décarreaux].
- HOMO (L.), *Rome impériale et l'urbanisme dans l'antiquité*. Paris (1971) [Evolution de l'humanité, 33].
- HROCHOVÁ (V.), *Byzantská města ve 13—15 století. Přspěvek k sideliné Topographii stědověkého řeka*, in „Acta Universitatis Carolinae”, Philosophica et historica monographia 20. Praha (1967) [rec. de M. Loos, in BSL 31 (1970) 266—270].
- HULTSCH (Fr.), *Griechische und römische Metrologie*. Graz, Akademische Druck. und Verlagsanstalt (1971), (ed. anastatică a ed. din 1882).
- IONAȘCU (I.), *Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770*, in „Studii” 12 (1959), nr. 5, 113—131.
- — *Aspecte demografice și sociale din București la 1752*, in RA 2 (1959), nr. 2, 117—145.
 - — *Date statistice noi despre București în anii 1810—1811, culese din arhivele Moscovei*, in RA, serie nouă, 2 (1959), nr. 1, 175—191.
 - — *Concluzii greșite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni*, in „Studii” 15 (1962), 69—109.
 - — *Un plan inedit al Curții Vechi din 1799*, in RIR 13 (1943) fasc. 1, 55—83.
- IONAȘCU (I.), ZIRRA (Vi.) etc., *Bucureștii de odinioară*. București (1959).
- IONESCU (Gr.), *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București (1965).
- IONESCU (St.), *Orașul București în timpul domniei lui N. Mavrogheni (1786—1789)*, in MIM 4 (1966) 69—86.
- IONNESCU-GION (G. I.), *Din istoria Fanarioșilor*, in „Studie și cercetări”, București (1891).
- — *Portrete istorice*. București (1894).
 - — *Istoria Bucureștilor*. București (1899).
- IORGA (N.), *Istoria românilor*, vol. VII: *Reformatorii*, București (1938).
- — *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, 32 vol., București (1901—1916).
 - — *Istoria industriilor la români*. București (1927).
 - — *Istoria românilor în chipuri și icoane*, 3 vol., București (1905—1906).
 - — *Documente privitoare la București*, in „Buletinul Comisiunii istorice a României” XI (1932) 24—49.
 - — *Istoria Bucureștilor*. București (1939).
 - — *Le despotisme éclairé dans les pays roumains au XVIIIe siècle*, in „Bull. of the International Committee of Historical Science” 9 (1937), 101—115.
 - — *La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe au XVIIe et XVIIIe siècles*. Cap. IV. *La Révolution française et le régime napoléonien en Orient* in „Rev. Hist. du S.-E. Europ.” 1 (1924), nr. 6, 102—115.
 - — *Călători, ambasadori, misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre*, extras din Bul. Soc. Geografice (1898).
 - — *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondențe diplomatice străine*. I 1700—1750, II 1750—1812, extras din AAR și t. 32, nr. 7 (1909—1910).
 - — *Călătoriile lui Domenico Sestini în Muntenia*, in „Arhiva” 4 (1893), nr. 10—11, 571.
- ИСТОРИЯ ВІЗАНТИИ В ТРЕХ ТОМАХ, Sd. Skazkin și colab., Moscova 2 (1967).
- ISTORIA ORAȘULUI BUCUREȘTI. București (1965), red. resp. Florian Georgescu.
- JANIN (R.), *Constantinople byzantine*. Paris (1964).
- JANVIER (Y.), *La législation du Bas-Empire romain sur les édifices publics*. Publ. de la Fac. des lettres d'Aix-en-Provence. Travaux et Mémoires LVI. Aix-en-Provence (1969). [c.r. Gaudemet, in RIDA III 17 (1970), 404—408].

- JONES (A.H.M.), cu colab.: MIHAILOV, BEAN, NILSON, GAUGH, SEYRIG, AVI-YONAH, THOMAS, REYNOLDS, MITFORD, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, 2e éd. Oxford (1971) [pentru Palestina, Avi-Yonah].
- KAŽDAN (A. P.), *La byzantinologie soviétique en 1968—1969*, in „Byzantion” 41 (1971) 520—544 (525 : droit).
- — *Деревня и город в Византии в IX—X вв.* Moscva (1960).
- — *Город и деревня в Византии в XI—XII вв.*, in *Actes du XII-e Congrès intern. d'ét. byzantines*. Ochride (1961). Beograd 1 (1963) 31—44.
- KARADJA (C. J.), *O călătorie prin Muntenia în anul 1797*, in „Viața Rom.” 15 (1423), nr. 10—11, 160—162.
- KARAYANNOPOULOS, Παλαιογραφία, Κωδολογία καὶ Διπλωματική εἰς τὰ πάλαια βυζαντινολογικῶν ἐρευνῶν τῶν ἐτῶν 1966—1971, in „Βυζαντινά” 4 (1972) 129—191.
- KOGĂLNICEANU (M.), *Cronicile României*. București 1—3 (1872—4).
- KOKOULÈS (Ph.), *Les bains aux temps byzantins* (en grec), in „Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν” (1936) 192—238.
- — *La maison byzantine* (en grec), in „Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν” (1936) 76—138.
- KRUMBACHER (K.), rec. la J. Nicole, in „Byz. Z.” 4 (1895) 233.
- KURBATOV (G. L.), *Основные проблемы внутреннего развития византийского города в IV—VII вв. (Конец античного города в Виз.)* Leningrad (1970).
- LAGARDE (Comte de), *Voyage de Moscou à Vienne*. Paris (1824) 322.
- LASSUS (J.), *La vie économique dans la Syrie byzantine*, in *Actes des Congrès internationaux des Etudes byzantines* (1924—1948), 6 (1948).
- LAZEA (Alvina), CERNOVODEANU (P. I.), *Noi izvoare statistice din arhivele ruse privitoare la Principatele române*, in RA 50/35 (1973) 53—95.
- LAURENÇON (F. G.), *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les mœurs et coutumes des habitants et sur son gouvernement*. Paris (1822).
- LAVEDAN (P.), *Histoire de l'urbanisme*, 3 vol. Antiquité — Moyen Age, Paris (1926).
- LEFEBVRE (G.), *Le despotisme éclairé*, in „Annales hist. de la Révolution française”, 20 (1949).
- LEHR (L.), *Valachian and Moldavian Towns During the 16th—17th Centuries. Some Urbanistic Aspects*, in UHE 24—31.
- LEGRAND (E.), *Recueil de documents grecs, relatifs à l'histoire de la Roumanie*. Paris (1859).
- LE MONARQUE ACCOMPLI, Lausanne (1770).
- LHÉRITIER (M.), *Le despotisme éclairé de Frédéric II à la Révolution française*, in „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences”, 9 (1937), n. 35, 217—221.
- LIMONA (E.) și LIMONA (D.), *Negustori bucureșteni la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Relațiile cu Brașovul și Sibiul*, in „Studii”, XIII (1960), nr. 4, 107—140.
- LIPŠIĆ (E. E.), *Город и деревня в Византии в VI—первой половине IX в.* in *Actes du XIe Congrès intern. d'ét. byz.* (Ochride, 1961). Beograd 1 (1963) 9—20.
- LIŠEV (S.), *Die Balkanstadt im Mittelalter*, in *Actes du I-er Congr. des ét. balkaniques et sud-est europ.* (Sofia 1966). Sofia (1969) 244—252.
- LOUSSE (E.), *Absolutisme, Droit divin, Despotisme éclairé*, in „Schweitzer Beiträge zur Allgemeinen Geschichte”, 16 (1958).
- MACRI (C. M.), *L'économie urbaine dans Byzance*. Paris (1925).
- MASI (A.), *Rilegendo Armenopulo*, in „Index” 2 (1971) 145—151.
- MATEI (M.), *Despre poziția claselor sociale în Moldova și Țara Românească față de războiul ruso-turc din 1768—1774*, in „Studii” 6 (1953), nr. 3, 53—77.
- MATEI (M. D.), *Studii de istorie românească medievală. Moldova. Sec. XIV—XVI*. Suceava (1970).
- — *Stadiul actual al cercetărilor românești în domeniul arheologiei medievale*, in BMI 40/2 (1971) 49—52.
- MEȘTEȘUGARI ȘI NEGUȚĂTORI DIN TRECUTUL CRAIOVEI. Documente (1666—1865) București (1957).
- MICKWITZ (C. M.), *Die Kartellfunktionen der Zünfte*. Helsinki (1936).
- MIDDLE EASTERN CITIES : Ancient, Islamic and Contemporary Middle Eastern Urbanism. A Symposium. Berkeley Univ. of California Press (1970).
- MILLER (D. A.), *Imperial Constantinople*. New York (1959) [Manufactures Corporations etc. 43—77; voies, habitations, marchés etc. 117—162].

- MOGA (L.), *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din orașul București*, in BCMI 30 (1937) 179—184.
- MOISIL (C.), *Bucureștii vechi. Schiță istorică și urbanistică*. București (1932).
- — *Bucureștii și împrejurimile la mijlocul veacului al XVII-lea*, in „Bucureștii vechi”, Buletinul Societății istorico-arheologice, 1—5 (1930—1934) 7—28.
- — *Primul sfat orășenesc al Bucureștilor*, in „Bucureștii vechi”, 1—5, (1930—1934) 136—154.
- MONITORUL UNIUNII ORAȘELOR DIN ROMÂNIA.
- MORAZÉ (Ch.) *Finance et despotisme. Essai sur les despotes éclairés*, in „Annales” 3 (1948), nr. 3, 279—296.
- MORERI (L.), *Ascalon*, in *Le Grand Dictionnaire Historique ou Le Mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*. Paris (1782) 701.
- MORTREUIL (J.-A.-B.), *Histoire du droit byzantin*. Paris 1—3 (1943—1946); Osna-brück 1—3 (1966).
- NEGULESCU (Gh.), *O pagină din istoria Bucureștilor. Întemeierea mănăstirii și spitalului „Colțea”*, in BOR II, 44 (1946).
- OIKONOMIDES (N.), *Quelques boutiques de Constantinople au X-e siècle: prix, loyers, imposition* (Cod. Patmiacus 171), in DOP 26 (1972) 345—356.
- OLTEANU (Șt.) și ȘERBAN (C.), *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, Edit. Acad. București (1969).
- — *Locul și rolul orașului București în contextul producției meșteșugărești din Țara Românească în Evul mediu*, in „București” 8 (1971) 111—120.
- OTETEA (A.) și ȘERBAN (C.), *Situația social-economică a Moldovei și Țării Românești în perioada de trecere de la feudalism la capitalism*, in *Istoria României*, 3 (1964) 624—685.
- PALL (Fr.), *Date noi despre istoria Bucureștilor la mijlocul sec. XVIII*, in MIM 4 (1966) 25—34.
- PANAIT (P. I.), *Evoluția perimetrului Curții Vechi în lumina descoperirilor arheologice* (sec. XVI—XVIII), in „București” 8 (1971), 81—88.
- PANAIT (Panait I.), *Drinking Water Installation in Medieval Bucharest*, in WHE 60—67.
- PANTAZOPOULOS (N. J.), *Peculiar Institutions of Byzantine Law in the Georgikos Nomos*, in RESEE 9 (1971) 541—547.
- — *Carattere ed aspetti fondamentali della politica legislativa della dinastia macedone*, in Studi, ed. Volterra, Milano 5 (1972) 151—169.
- PAPAZOGLU (Lt. colonel D.), *Istoria fondării orașului București* (1892).
- PAVLESCU (E.), *Economia breslelor în Moldova*. București (1939).
- PETRESCU (P.), *Cartiere bucureștene cu locuințe vechi*, in „București” 8 (1971) 179—184.
- PIGULEVSKAJA (N. V.), *Город и деревня в Византии в IV—VI вв.*, in *Actes du XII-e Congrès intern. d'ét. byz.* (Ochride, 1961). Beograd 1 (1963) 1—8.
- PIRU (E.), *Bucureștii din vremea lui Caragea în evocarea lui Ion Ghica*, in SCIA, VIII (1959) 455—467.
- LE PLURALISME JURIDIQUE. Etudes publiées sous la direction de John Gilissen. Bruxelles, Ed. de l'Univ. de Bruxelles (1972).
- POPESCU-LUMINĂ (Colonel), *Bucureștii din trecut și de astăzi*. București (1935).
- POPESCU (M.), *Bucureștii descriși de Sulzer la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, in „Bucureștii vechi”, 1—4 (1930—1934) 34—38.
- — *Contribuțiuni la istoria breslei boiangiilor din București*, in „Bucureștii vechi” 1—4 (1930—1934) 107—112.
- — *Descrierea orașului București făcută de căpitanul austriac Ștefan Dietrich în anul 1855*, in „Bucureștii vechi” 1—5 (1935) 87—97.
- POTRA (G.), *Bucureștii la mijlocul secolului XIX (Impresiile germanului W. Derblich)*. București (1941).
- — *Hanurile bucureștene*. București (1943).
- — *Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)*. București (1961).
- POTRA (G.) și SIMACHE (N. I.), *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Tîrgșor. Ploiești* (1970).
- RĂDULESCU (A.) și colab., *Legiuirea Caragea*, ediție critică. București (1955).
- RĂDULESCU (Theodora), *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Lista cronologică și cursus honorum*, in RA 49/34 (1972) 107—131; 295—324; 441—470; 659—690 (Indice 676—690).
- RAICEVICH (St.), *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*. Napoli (1788).

- RECORDON (F.), *Lettres sur la Valachie*. Paris (1821).
- REGULAMENTUL ORGANIC. București (1832).
- REGULAMENTUL PENTRU ALINIERE ȘI CLĂDIRE DIN CAPITALA BUCUREȘTI. București (1847).
- SACERDOȚEANU (A.), *Un document cartografic bucureștean din 1803—1805*, in MIM 4 (1966) 245—256.
- SCHILBACH (E.), *Byzantinische Metrologie*, Handbuch der Altertumswiss. XII 4. München (1970).
- — *Byzantinische Metrologie. Quellen*. Düsseldorf (1970).
- SESTINI (D.), *Viaggio da Constantinopoli a Bukaresti fatto l'anno 1779 con l'aggiunta diverse lettere relative a varie produzioni ed osservazioni Asiatiche*. Roma (1794).
- SFINȚESCU (C.), *Urbanistica generală*. 5 vol. București (1933). [V. in special vol. I — Evoluția].
- SINOLOWITZ (B.), *Brandstiftung und Brandverursachung im Recht der Ekloge Leons III.*, in — *Ξένιον — Festschrift f. P. J. Zepos*. Athènes etc., 1(1973) 573—588.
- SJUJUMOV (M. Ja.), *Деревня и город в Византии IX—X вв.*, in „Actes du XII-e Congrès internat. d'ét. byz. (Ochride, 1961)”. Beograd 1 (1963) 21—29.
- — *O трактате Юлиана Аскалонита*, in „Античная древность и средние века” 38, 1. Sverdlovsk (1960) 1—34.
- — *Византийская Книга Епарха* (trad. și comentariu). Moscova (1962).
- SONTIS (J. M.), *Ἡ δογματικὴ ἐρευνᾶ τῶν βασιλικῶν καὶ τῶν καλουμένων σχολῶν αὐτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν δυτικῶν*, in *Τιμητικὸς Τόμος Κ. Τριανταφυλλοπούλου*. Athènes (1957) 497—514 [rec. Fr. Wieacker, in ZSS, RA 77 (1960) 526—529].
- SPULBER (C.), *Les nouvelles de Léon le Sage*. Traduction, histoire. Études de droit byzantin, III (1934).
- STAN (M.), *Contribuții la istoricul morilor Vlădichii*, in „București” 5 (1967) 262—270.
- — *Date documentare privind o prăvălie bucureșteană din sec. XVII—XVIII*, in „București” 6 (1968) 261—266.
- — *„Trgul de afară” de la capul Podului Mogoșoaiei*, in „București” 7 (1969) 253—259.
- STOCKLE (A.), *Spätrömische und byzantinische Zünfte*. Leipzig (1911).
- STOIANOVICH (Tr.), *Model and Mirror of the Premodern Balkan City*, in „Studia Balcanica” 3 (1970) 83—110.
- STOICESCU (N.), *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*. București (1961).
- — *Vechi monumente bucureștene (I. Casa Mavrocordăților de la Foișor. II. Hanul Constantin Vodă)*, in MIM 1 (1964) 341—354.
- — *Cum măsurau strămoșii*. Editura științifică, București (1971).
- SULZER (Fr.), *Geschichte des Transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau ...*, Wien 1—3 (1781—1782).
- ȘERBAN (C.), *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovaliște și București*, in „Studii” 5 (1952) 3, 86—105.
- — *Breslele bucureștene în secolul al XVIII-lea*, in „Studii” 12 (1959) 6, 55—89.
- — *Un memoriu de la sfârșitul sec. XVIII privitor la țara românească*, in SMIM 3 (1959) 379—384.
- — *Aspecte din lupta orașenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în sec. XVIII și la începutul sec. XIX*, in „Studii” 13 (1960) nr. 6, 27—45; 14 (1961) nr. 3, 623—658.
- — *Lupta orașenilor din Cîmpulung Muscel împotriva asupririi feudale în secolele XVII—XVIII*, in „Studii” 15 (1962) 953—970.
- — *Manufactura de basmale (testemeluri) de la Mărcușa (1800—1822)*, in MIM 3 (1965) 43—52.
- — *Despre cultura orașenească medievală în țările române*, in „Studii” 4 (1972) 743—765.
- ȘTEFĂNESCU (L.), *Aspecte ale vieții sociale în orașul București în perioada de trecere spre capitalism*, in MIM 4 (1966) 31—36.
- — *Teritoriul orașului București în perioada precapitalistă*, in „București” 8 (1971) 273—283.
- — *Dezvoltarea demografică a orașului București în perioada precapitalistă*, in „Apulum” 8 (1971) 224—229.

- STAHL (H. H.), *Some Historical Informations on the Expansion of Bucharest in its Rural Zone*, in UHE 76—81.
- TOMOS ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ ΕΠΙ ΤΗ ΕΞΑΚΟΣΙΕΤΗΡΙΑΙ ΤΗΣ ΕΞΑΒΙΒΛΟΥ ΑΥΤΟΥ (1345-1945) ('Επιστημονική 'Επετηρίς τ. στ') Θεσσαλονίκη (1952).
- TOȘA-TURDEANU (Ana), *Orașul București în cartografie pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, in MIM 1 (1964) 203—217.
- TROJE (H.-E.), *Europa und griechisches Recht* (Wissenschaft und Gegenwart. Juristische Reiche, Heft 3). Frankfurt am Main (1971).
- — *Graeca Leguntur. Die Aneignung des byzantinischen Rechts und die Entstehung eines humanistischen Corpus civilis der Jurisprudenz des 16. Jahrhunderts*. Köln-Wien (1971).
- TSELIKAS (A.), 'Αντιβολή τοῦ χειμένου τῆς 'Εξαβιβλου τοῦ 'Αρμενοπούλου κατὰ νέο σύμμι-κτο κώδικα τῆς Μονῆς 'Ομπλου in „'Ο 'Ερανιστής" 8 (1970) 281—301. (ms. du Monastère d'Omplos, vers 1430, contenant d'intéressantes additions par rapport à l'éd. Heimbach).
- UNGUREANU (Gh.), *Încercările lui Alexandru Constantin Moruzi voievod de a da Moldovei o condică de legi*. Iași (1934).
- URBANIZATION AND HUMAN ENVIRONMENT. Social and Historical Studies. Published by the Centre of Information and Documentation in Social and Political Sciences. Bucharest (1973).
- URECHIA (N.), *Prima baie în București*, in „Propilecele literare" 2 (1927), nr. 11—12, 18—19.
- URECHIA (V. A.), *Istoria românilor*, vol. I—VII, București (1891—1894).
- — *Memoriu asupra perioadei din istoria românilor de la 1774—1786*, in Anal. Acad. Rom. (1893), 64—71.
- VANDERLINDEN (J.), *Le concept de code en Europe occidentale du XIII-e au XIX-e siècle. Essai de définition*. Bruxelles, Ed. Inst. de Sociologie (1967) [c.r. J. Imbert, in „Annales" 27 (1972) 701—703].
- — *Essai de synthèse sur le pluralisme juridique*, in *Le pluralisme juridique*, Bruxelles (1972).
- VAN DEN BERGH (G.C.J.-J.), *Le pluralisme juridique en droit romain*, in *Pluralisme juridique*. Bruxelles (1972) 89—103.
- VĂTĂMANU (N.), *Știri mărunte despre Bucureștii veacului al XIX-lea. (Cișmeaua Roșie, Locul Ostindei, Turnurile Meridiane, „Birja și birjele bucureștene")*, in MIM 4 (1966) 165—222.
- — *Două case vechi bucureștene*, in „București" 6 (1968) 273.
- — *Mahalaua Vișichi*, in „București" 8 (1971) 297—301.
- VELKOV (V.), *Die Stadt und das Dorf in Süd-Ost Europa. Die Antike*. Athènes (1970). Rapport au II-e Congrès de l'AIÉSEE. [p. 17—18: IV-e — VI-e siècles].
- VIANU (Al.), *Considerații asupra caracterului activității administrației rusești în țările române, 1769—1774*, in SMIM 1 (1956) 233—244.
- — *Cu privire la hățșerfurile de privilegii acordate principatelor române în anul 1774*, in „Romanoslavica" 5 (1962) 121—130.
- VIORA (M.), *Le costituzioni piemontesi* (1928).
- VÎRTOSU (E.), VÎRTOSU (I.), OPRESCU (H.), *Începuturi edilitare. 1830—1832. Documente pentru istoria Bucureștilor*. București (1936).
- VÎRTOSU (Gh.), *Un vechi proiect pentru sistematizarea Bucureștilor (1836)*, in „Urbanismul" XII (1935) nr. 1—6, 42—54.
- VIGOUREUX (F.), *Ascalon*, in *Dictionnaire de la Bible*, publié par F. Vigoureux. Paris I, 2 (1912) 1060—1069.
- VOGUÉ (M. de) et WADDINGTON (W. H.), *Syrie centrale: architecture civile et religieuse, du I-er au VII-e siècle*. Paris (1865).
- VAN DER WAL (N.), *La constitution de Zénon περί καινοτομιῶν et sa place dans le code de Justinien*, in Ξένιον — Festschrift für Pan. J. Zepos, Athen, Freiburg/Br., Köln 1 (1971) 725—734.
- WALDER (E.), *Aufgeklärter Absolutismus und Revolution*, in „Schweitzer Beiträge zur Allgemeinen Geschichte" 15 (1957).
- WILKINSON (W.), *An account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*. Londra (1870).
- ZACHARIAE VON LINGENTHAL (K. E.), [rec. la J. Nicole], in „Byz. Z" 2 (1893) 132—136.
- — 'Ανέκδοτα. Leipzig 3 (1843).
- ZAKYTHINOS (D. A.), *Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία 302-1071*. Athènes (1969).
- ZANE (G.), *Economia de schimb în principatele române*. București (1930).

- ZANNE (Al.)**, *Barem de măsurî și greutăți conținînd transformările tuturor măsurilor și greutăților romane din Muntenia, Moldova și Dobrogea în metri și viceversa, după cele mai autorizate documente*, ed. 2-a. București (1904).
- ZEPOS (Pan. J.)**, Συναγμάτιον Νομικὸν Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Ὑψηλάντη Ἡγεμόνος πάσης Οὐγγρο-Βλαχίας 1780. Atena (1936).
- — *L'influence du droit byzantin sur la législation roumaine de la période des Princes Phanariotes*, in *L'Europa e il Diritto Romano* (Studi in memoria di Paolo Koschaker). Milano 1 (1954)
 - — Μιχαήλ Φωτεινοπούλου Νομικὸν Πρόχειρον (Βουκουρεστίον, 1765). Athena (1959).
 - — *La politique sociale des princes phanariotes*, in BS 1 (1970), 81—90.
 - — Τὸ βυζαντινὸν δίκαιον, in Ἐφημερὶς τῶν Ἑλλήνων Νομικῶν. Athen 34 (1967).
- ZORAS (G.)**, *Le corporazioni bizantine*. Roma (1931).

INDEX GRAECITATIS

- ἄγα (ὁ) : 220 ; 222.
 ἄγωγός (ὁ) : 210 (§ 42).
 αἵμασι (ἡ) : 156 (§ 13).
 ἀνδριαντοπλάστης (ὁ) : 184 (§ 8).
 ἀμμουδάριος (ὁ) : 186 (§ 9).
 ἀνοικοδομή (ἡ) : 200 (§ 30).
 ἀντιτόπιον (τό) : 132 (§ 6).
 ἀνώγεα (τά) : 158 (§ 22).
 ἀποθήκη (ἡ) : 188 (§ 12); 192 (§ 19).
 ἀπόφασις (ἡ) : 220 (§ 2,3).
 ἀποψις (ἡ) : ~ δημοσίας γραφῆς 206 (§ 36);
 ~ θαλάσσης 204 (§ 34); 208 (§ 38).
 ~ κήπων καὶ φυτῶν 206 (§ 35); ~ ὄρων 208 (§ 38).
 ἀρπαγή (ἡ) : 222 (§ 1).
 ἀρτοκοπεῖον (τό) : 180 (§ 3).
 ἄσβεστος (ἡ) : 184 (§ 6).
 ἀστυνόμος (ὁ) : 164 (§ 40); 224 (§ 8).
 ἀσφάλεια (ἡ) : 148 (§ 20); 236 (§ 20).
 ἀσφαλίζω : 148 (§ 15, 19); 192 (§ 17).
 αὐθεντεία (ἡ) : 132 (§ 3).
 ἀφεδρών (ὁ) : 172 (§ 54).
 ἄφεςις (ἡ) : 144 (§ 1).
 ἀχοῦρι (τό) : 128 (§ 6).
 βαλανεῖον (τό) : 158 (§ 19); 178 (§ 2).
 βαστέρνια (τά) : 172 (§ 53).
 βαφεύς (ὁ) : 184 (§ 7).
 βόθρος (ὁ) : 156 (§ 13).
 γαρψῆς (ὁ) : 186 (§ 11).
 γυψαρεῖον (τό) : 182 (§ 5).
 γυψοκοπεῖον (τό) : 182 (§ 5).
 γκράζδον (τό) : 122 (§ 6); 128 (§ 8).
 δῆμοι (οἱ) : 222 (§ 3).
 δημόσιον (τό) : 150 (§ 21); 224 (§ 10).
 διαλαλιά (ἡ) : 148 (§ 16).
 δοβάρι (τό) : 122 (§ 2,5,6); 124 (§ 7).
 δουλεία (ἡ) : 152 (§ 5); 156 (§ 15, 16);
 160 (§ 27, 28); 162 (§ 30—32);
 216 (§ 49); 236; πολιτικῇ ~ 156 (§ 16).
 δοῦλος (ὁ) : 146 (§ 7).
 δούξ (ὁ) : περιβλεπτός ~ 220 (§ 4,5).
 δῶμα (τό) : 196 (§ 26); 198 (§ 27, 28).
 δωματοουργία (ἡ) : 198 (§ 28).
 ἐκκλητος (ὁ) : 174 (§ 56).
 ἐμπροσθεμοὶ ἡμέραι (αἱ) : 252 (§ 8).
 ἐναγόμενος (ὁ) : 220 (§ 5); 222 (§ 6).
 ἐξώστης (ὁ) : 150 (§ 3); 194 (§ 20); 208 (§ 39).
 ἐπαρχικά (τά) : 142; 176.
 ἐπαρχος (ὁ) : 152 (§ 8).
 ἑπαυλις (ἡ) : 204 (§ 33).
 ἐπερώτησις (ἡ) : 172 (§ 51).
 ἐπίπεδα οἰκήματα (τά) : 179 (§ 2), 181 (§ 3),
 183 (§ 4).
 ἐποικοδομῶ : 200 (§ 31).
 ἐποχή (ἡ) : 166 (§ 43).
 ἐργαστήριον (τό) : 164 (§ 40); 184 (§ 7, 8);
 186 (§ 9—11); 224 (§ 7).
 ἐργάτης (ὁ) : 224 (§ 10).
 ἐργολάβος (ὁ) : 176 (§ 58); 226 (§ 13).
 ἔριον (τό) : 186 (§ 10).
 ἔριοπλυτής (ὁ) : 186 (§ 10).
 ἑταιρεῖον (τό) : 190 (§ 15).
 ἡλιακός (ὁ) : 168 (§ 46); 208 (§ 39).
 θερμοβρόχος (ὁ) : 184 (§ 7).
 θέσις (ἡ) : *passim*.
 θυρίς (ἡ) : *passim*.
 θυρίδες παρακυπτικαὶ (αἱ) : 152 (§ 6);
 170 (§ 48); 172 (§ 51).
 ἰδιώτης (ὁ) : 220 (§ 5); 222 (§ 8).
 καινοτομία (ἡ) : 122, 124 (§ 1—8), 128, 130
 (§ 1—10), 142, 144, 146, 148, 150 (§ 1—21).
 κάμινος (ἡ) : 182 (§ 5).
 κανάλια (τά) : 122 (§ 1); 128 (§ 1).
 κλίβανος (ὁ) : 180 (§ 3).
 καπηλεῖον (τό) : 188 (§ 14); 191 (§ 15).
 καπνοῦχος (ὁ) : 158 (§ 19).
 κάραβος ὑπονομαῖος (ὁ) : 214 (§ 46).
 κατοπτεῖα (ἡ) : 208 (§ 37).
 κατώγεα (τά) : 158 (§ 22).
 κέλυσσις βασιλικῇ (ἡ) : 164 (§ 36).
 κίων (ὁ) : 192 (§ 18); 204 (§ 32).
 κλοπή (ἡ) : 222 (§ 1).
 κναφεύς (ὁ) : 164 (§ 40); 224 (§ 7).
 κοπροδοχεῖον (τό) : 212 (§ 44); 216 (§ 50).
 κόπρων (ὁ) : 162 (§ 30).
 κρουνοί (οἱ) : 196 (§ 25); 210 (§ 41).
 κυρίαι ἡμέραι (αἱ) : 152 (§ 8).
 λάκκος (ὁ) : 212 (§ 43); 214 (§ 47);
 216 (§ 50).
 λίμνη (ἡ) : 212 (§ 44); 216 (§ 50).
 μαγειρεῖον (τό) : 152 (§ 7); 172 (§ 54).
 μέσαυλον (τό) : 204 (§ 33).
 μισθός (ὁ) : 224 (§ 10).
 μουστερέκης (ὁ) : 122 (§ 2); 128 (§ 2).

νοικοκύρης (ὅ) : 122 (§ 2); 128 (§ 1,9);

132 (§ 4,5).

νομή (ῆ) : 196 (§ 24); 210 (§ 41).

νυκτέπαρχος (ὅ) : 222.

ὄλκος (ὅ) : 210 (§ 42).

ὄργυιά (ῆ) : 178 (§ 1).

ὀσπίτιον, σπίτι (τό) : 122 (§ 1); 128 (§ 1);
130 (§ 9); 236.

ὀτζάκι (τό) : 122 (§ 5); 128 (§ 5).

ὀφφίκιον (τό) : 220; 222; 234.

ὀφφικιάλιος (ὅ) : 220.

παλαιστή (ῆ) : 176, 178 (§ 1).

παραγγελία (ῆ) : 130, 132 (§ 3,4,5);
144 (§ 4—6); 146 (§ 7—12); 148
(§ 13—19); 162 (§ 30, 34, 35).

παραγγέλλω : 130 (§ 3); 132 (§ 4);
144 (§ 4,6); 146 (§ 7—11); 148 (§ 13, 15,
17, 18).

πῆχυς (ὅ) : *passim*.

πισσός (ὅ) : 192 (§ 18).

πλέθρον (τό) : 178 (§ 1).

πόρτα (ῆ) : 124 (§ 7); 130 (§ 7).

πούς (ὅ) : *passim*.

πραγματεύς (ὅ) : 224 (§ 10); 226 (§ 12).

πραίτωρ (ὅ) : 146 (§ 12); ~ τοῦ δῆμου 222.

πρίβατον (τό) : 180 (§ 3).

προάστειον (τό) : 180 (§ 3).

πρόθυρον θαλάττιον (τό) : 166 (§ 42).

προσκήνιον (τό) : 168 (§ 46).

προτροπή (ῆ) : 144 (§ 4).

πυλών (ὅ) : 160 (§ 25); 200 (§ 30).

σαχνισί (τό) : 122 (§ 1); 128 (§ 1).

σιδεουργός (ὅ) : 184 (§ 8).

σπιθαμή (ῆ) : 176, 178 (§ 1).

στάδιον (τό) : 180 (§ 1).

σταλαγμός κεράμων (ὅ) : 156 (§ 15);
158 (§ 16, 21); 160 (§ 25, 28).

σταμπὸν ἐφέντη : 222.

σταῦλον (τό) : 188 (§ 13, 14).

στέγη (ῆ) : 190 (§ 16); 200 (§ 31).

στοά (ῆ) : 180 (§ 15); 202 (§ 32); 214 (§ 47).

σωμάτειοι δημόσιοι (οἱ) : 227 (§ 11).

σχοινοπλόκος (ὅ) : 186 (§ 10).

ταμεῖον (τό) : 150 (§ 3).

τεχνίτης (ὅ) : 132 (§ 4); 226 (§ 13).

τοιχος (ὅ) : *passim*.

τοιχορυχία (ῆ) : 222 (§ 1).

τοξικαί (αἱ) : 196 (§ 23, 24); 210 (§ 41).

τυρεψείον (τό) : 210 (§ 40).

τυροποιῆς (ὅ) : 186 (§ 11).

ὕελουργός (ὅ) : 184 (§ 8).

ὕπνομος (ὅ) : 214 (§ 46, 47).

φάτνη (ῆ) : 188 (§ 14); 190 (§ 15).

φούρνος (ὅ) : 178 (§ 2, 4).

φρέαρ (τό) : 156 (§ 13).

χαλαστής (ὅ) : 214 (§ 47).

χριστήρια (τά) : 212 (§ 45); 214 (§ 47).

ψευδοπάτιον (τό) : 152 (§ 6); 172 (§ 51).

ψιάτιον (τό) : 188 (§ 14).

INDICE ALFABETIC DE MATERII, AUTORI ȘI NUME DE LOCURI **INDEX ALPHABÉTIQUE DES MATIÈRES, DES AUTEURS** **ET DES NOMS DE LIEUX**

Cifrele libere trimit la paginile cărții, iar cele puse între paranteze (n.), la notele de subsol. Semnul pauzei ~ indică reluarea sintagmei definite. Numele proprii (persoane, locuri) sînt imprimate în majuscule, iar numele de instituții periodice și adagiile străine, în cursive.

Un vocabular francez, ca cel din ediția precedentă a *Legislației agrare* (1970), ușurează cititorului străin consultarea indicelui românesc. În vocabular nu figurează numele proprii, nici cuvintele românești (canal, administrativ, constituțional), care nu prezintă nici o dificultate de înțelegere pentru cititorul stăpîn pe limbile franceză și latină. După fiecare sintagmă principală, explicațiile au fost traduse în ordinea textului românesc, fără a se mai repeta echivalentul românesc. S-a cîștigat astfel un spațiu prețios, fără a se stînjiți utilizarea vocabularului și identificarea noțiunilor necesare.

În index figurează numai numele proprii din textul principal, inclusiv anexele, nu și cele din note.

Les chiffres libres renvoient aux pages et ceux placés entre parenthèses (n.) aux notes de la page indiquée; ~ marque la reprise du syntagme défini dans chaque article. Les noms propres (personnes, lieux) sont imprimés en majuscules, les noms d'institutions ou de périodiques, en italiques.

Un vocabulaire français facilite l'utilisation de cet Index aux lecteurs qui ne pratiquent pas le roumain. Y figurent seulement les syntagmes (et leurs développements) de notions communes, à l'exclusion de ceux qui sont désignés en roumain par des mots qui tout connaissant du français et du latin comprend sans peine: administrativ, canal, constituțional etc. En cas de doute, le mot y figure. Les syntagmes principaux sont suivis des explications traduites en français, sans addition de l'équivalent roumain, car le lecteur n'aura aucune peine à identifier, dans l'ordre, les notions qui l'intéressent, et l'économie d'espace a été appréciable.

Nous avons fait figurer dans l'Index seulement les noms propres du texte principal, y compris les appendices. Les notes n'ont pas été dépourvues à cette fin.

ABEL (F. M.): 27.

Acte normative domnești: privind orașele 8, 23.

Adalti: 12.

Adunare de stări: rolul lor în codificare 19.

ἀρχόν 28.

ἀρχ 28.

Agă (marele), agie: 8, 15, 52, 53, 268, 269; atribuții 223, 225, 227, 262; cercetează o pricină 266; ~ delegea un arhitect 268; judecătoria marelui ~ 261; v. și prefectul însărcinat cu paza de noapte, pre-torul urban, Stambol effendi.

Akena (unitate grecească de lungime): 270.

ALECSE (logofăt): 265.

Anaforale: 12, 265.

ANDRONESCU (Gr.): Cronica lui ~ 54; 261.

ANGHELESCU (Th.): secretarul sfatului ad-ministrativ 269.

Ἀντιτομία: 35.

Apeduct: 211 (§ 42).

Apele: servituți privind ~ 36.

Arie: 163 (§ 33), 183 (§ 4), 185 (§ 6).

Arhitectul statului (Arhitecton): 268.

Arhivele Statului: ~ din București 61, 62, 275, 282; ~ din Craiova 13.

ARMENOPOL: 7, 8, 29, 35, 51, 60 v. și

- CARRA T.; IULIAN ASCALONITUL; *Hexabiblu*; hrisovul din 12 mai 1768.
- ARION (D. C.): 26.
- ASCALON (oraș în Palestina): 27, 143, 176; 203 (§ 31), 250; istoria ~ului 27–28; ASCALONIE 250 (§ 55).
- ASTRUC (Ch.): 59.
- Ateliere: 165 (§ 40), 185 (§ 7, 8), 187 (§ 9–11), 225 (§ 7); v. și prăvălii.
- AVRAM (Mircea): 61.
- BADEA, vistier: judecă 264.
- Baie: 159 (§ 19), 179 (§ 2), 181 (§ 3), 138; v. și feredeu.
- Balcon: 123 (§ 1), 129 (§ 1), 151 (§ 3), 169 (§ 46), 195 (§ 20), 209 (§ 39); v. și sahnîș și solarium.
- BARBU, vel-vistier: judecă 264.
- BARONZI (G.): 25.
- Basilicale*: ~ și *Cartea eparhului* ~ 30; construcțiile private în ~ 43; ed. Fabrot 18, 37; protecția locurilor publice 44; renovarea clădirilor 41; ~ ca sursă a proiectului de cod urban al lui M. Fotino 31 și urm., 35, 36; ~ ca sursă a hris. din 1768, 38, 40, 51.
- Basternia: 173 (§ 54); v. și palamari.
- BALȘ (C.), log. al Țării de Jos: 267.
- BĂRĂGAN, zătar: 267.
- BĂLĂCEANU: ~ (Maria) 266; ~ (Catrina) 266.
- BERECHET (Șt. Gr.): 26.
- BERINDEI (Dan): 13, 277.
- BERINDEI (Dim.): 273.
- BIBARS BONDOKDAR: 27.
- BIBESCU (Gh. D.), membru al Sfatului administrativ orășenesc: 269.
- Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Cabinetele de manuscrise și de hărți*: 62, 274, 275, 278, 279, 280, 281.
- Bibliothèque Nationale, Département des Cartes et des Plans*, Paris: 278*.
- Bine obștească: ~ în Manualul din 1775/1777 10.
- Biserica: ~ de la Curelari 267; ~ Eni 268, 269; ~ Sf. Gheorghe Vechi 266.
- BLAREMBERG (N.): 25.
- Boiangii: 185 (§ 7), 243 (§ 28: boengii).
- Boieri mazi: 235.
- Boieri, boierime: Bălăceni, Cantacuzini, Du-dești, Ghiculești 14; ~ în orașe 17; reședința rurală după hrisovul din 1765 8; ~ comisari ai vâpselelor 268; ~ epitropi 231.
- Bolți obștești (porticuri publice); 245 (§ 37); refacerea ~lor 251 (§ 56, 57).
- Bordel: 191 (§ 15); v. și lăcuința curvelor.
- BRĂTESCU (Nic.), biv-vel logofăt: judecă 230.
- Breaslă, bresle: locul lor în viața orașului 16; ~ măcelarilor, hrisov 1776 15; ~ de meșteșugari și negustori 16; rufetul ~ei măcelarilor 230; staroste de ~ 16, 262; v. și iznaf.
- British Museum, Map Room*, Londra: 273**.
- BRÎNCOVEANU (Nic.), biv-vel ban: închide drumul 266.
- BUCUREȘTI: balcon cu privire 14; bisericii 14; cadastru 14; case 14; circulația rapidă 14; dezvoltarea la finele sec. XVIII 14; embaticurile 14; hotarul orașului (1776) 15; luminatul (1814) 14; lupta contra incendiilor 55; mănăstirile 14; mahalalele 14; pitacul pentru hotare (1776) 54–55; planuri 9, 13, Anexa G, fig. 6; planul din 1770 și planul Sulzer 13; poartă monumentală 14; podurile descrise de Panzini 13 (n. 23); populație 13–14; semnele hotarului 230; străzi 14.
- BUJOREANU (I. M.): 25.
- „Buletinul Comisiunii istorice a României”: 267.
- BUZĂU: 17.
- Cafasuri (grilaj de vergele de lemn întretăiate): 254 (§ 66).
- Calamități (ciumă, holeră, incendii): 12, 17.
- Calfe: 262.
- CAMARIANO (N.): 24, 25, 26.
- Canal: 211 (§ 42).
- CANTACUZINO (Mihail), mare vistier: 14, 25, 264; ~ (Părvul), mare logofăt, dă credință în divan, ispravnic de hrisov 139; ~ (?) (Pîrvul), vistier, judecă 264.
- Capitală: v. BUCUREȘTI.
- Căpitani de trg: 17.
- CARAGEA (Iordache), vel-stolnic: dă credință în divan 139; ~ (Nicolae), căminar, comis 25: ~ (N.), domnul Țării Rom. cere aprobare domnească pentru înnoirea clădirilor 55.
- Cărmidărie: 242 (§ 25); v. și cuptor de oale.
- CARRA (Toma): 7, 8, 60.
- Cartea eparhului*: 28, 29, 30, 31; ~ împărătească 28.
- Cărțile împărătești: v. Basilicale.
- CĂRVUNARI: proiectul lor de constituție (1822) 41.
- Cășărie: 211 (§ 40).
- CATACAL, superficial samavolnic: 263.

* Cote obligamment communiquée par M. Edmond Pagnon, Conservateur en Chef du Département des Cartes et des Plans, et à qui j'adresse mes vifs remerciements.

** Cote obligamment communiqué avec une photocopie par M. M. R. Weston suppléant du M. Le Conservateur du Map Room du Musée, et à qui je tiens à exprimer ici mes vifs remerciements.

- CEZAREEA : 203 (§ 31); v. și CHESARIA.
- CERNOVODEANU (P. I.): 13, 62, 276, 262, 283.
- CHESARIA 250 (§ 55), 260 (§ 5); v. și CEZAREEA.
- Chialhanale (Zalhanale): trei ~ la apă curgătoare 231.
- CHRISTOPHILOPULOS (A.): 28.
- Chirie : ~ de embatic 263; neplata ~ i 263.
- Ciardac (balcon): 255 (§ 72), 256 (§ 73–77); ~ uri 255 (§ 72).
- CÎMPULUNG (MUSCEL): epistat 17; umblare pe bătrâni 16.
- Cîrciumă: 189 (§ 14), 191 (§ 15).
- Cisternă (rezervor de apă): 213 (§ 43).
- Cloacă: 215 (§ 46).
- Clăcaș: ~ în reforma lui C. Mavrocordat 11.
- COCORĂSCU (Matei): 264.
- Cod: ~ agrar al lui Al. Ipsilanti 21, 23; codicăv. agronomică 41 (n. 117); ~ Caragea v. Legiuirea Caragea; ~ general 21; ~ urile lui Al. Ipsilanti 21; micul ~ de drept domnesc (1765) 18; ~ penal al lui Alex. Ipsilanti 21, 23; proiect de ~ general (Șt. Racoviță, 1765) 18, 19; (drept urban în acest proiect) 33–34; drept urban în proiectele lui Sc. Ghica (1766) 20–21, 34–36 și Al. Ipsilanti (1775/7) 21; drept urban, noțiune la M. Fotino 8, 23, 30, 40–41, 56–59; mic ~ de drept orășenesc (1768) 7.
- Codificarea dreptului: schema modernizatoare 41; microcodificarea dreptului urban în hrisovul din 1768 36–39.
- Codul lui Iustinian: 30, 40.
- Coloană: 193 (§ 18), 205 (§ 32).
- CONCASTY (M.-L.): 59.
- Constantinopol: 181 (§ 3); drept urban la ~ 13; v. și STAMBOL.
- Constituția (novela) lui Zenon: 28, 39, 45, 51; descoperirea ei în 1546 28 (n. 93).
- Construcții: ~ noi 131, 143; autorizare ~ 39, 265, 268; opoziție la ~ 39 v. și *noui operis nuntiatto*; regim general al ~ lor 39; ~ noi în loc public și privat la 1765 33–34; ~ la 1766 34–35; prefacere după dărăpănare 268; ~ private 43–44; regimul ~ lor pe teren arabil 167 (§ 44); reglementarea ~ lor 48; renovarea ~ lor (1775/1777) 41 (cazuri, definiția construcției noi, procedura somației, urgența exclude somația).
- Construcții private: distanța lor față de cele publice 151 (§ 2, 3); procese pentru ~ 151 (§ 1), 153 (§ 8), 175 (§ 56), 177 (§ 57); servituți privind ~ 151 (§ 2–4), 153 (§ 5, 6), 155 (§ 9–11), 157 (§ 12–16), 159 (§ 17–23), 161 (§ 24–29), 163 (§ 30–32), 169 (§ 46, 47), 171 (§ 48–51), 173 (§ 52–54).
- CORFUS (Ilie): 261.
- Cosoroavă (bîrnă orizontală din acoperiș, pentru susținerea căpriorilor): 265.
- COSTACHE, logofăt: vechil în pricina de astuparea uliții 266.
- Cot (unitate de lungime): 270, *passim*.
- CRAIOVA: 17.
- CREȚULESCU (Constandin), vel-dvornic: dă credință în divan 139; ~ (Toma), fost mare ban 36, 264.
- Crîsmă: 245 (§ 35, 36).
- CRONȚ (G.): 26.
- Cuptoriu: ~ de ipsos 242 (§ 26); v. și ghip-sărie.
- Cuptor: ~ de oale 183 (§ 4); ~ pentru arderea varului 185 (§ 6).
- Curte comună: 199 (§ 29).
- Cutia milelor: lefuri, pensii 262.
- DAIN (Alph.): 59
- DAMÉ (Fr.): 273.
- DARVARI (C.), doctor: 266.
- Deget (unitate de lungime: 270) *passim*.
- Digestele lui Iustinian: 40.
- Dimbovița: 262.
- DOCAN (N.): 273, 274, 283.
- Domata (acoperămint): 249 (§ 52).
- Dominium eminens*: 10.
- Domnie: 131 (§ 2), 137; 139.
- DOSSIOS (N. Gh.): 26.
- Drept: ~ administrativ 8; ~ bizantin 16, 30 și *passim*; ~ ~ receptat în ~ ul domnesc 20; ~ constituțional 8; ~ domnesc 16, 18; ~ conform cu pravila 39; ~ feudal, structura lui pluralistă 18 (n. 39); ~ fundamental 8; noțiunea despre drept urban a lui Fotino 8, 23, 40–41; ~ urban 12; ~ ~ în Legiuirea Caragea 8; ~ ~ în proiectele de cod general (1765) 19, 33, 34 și (1766) 19, 20, 34–36.
- Drum public: vătămarea unui drum public, definiție 165 (§ 37), modalități de vătămare a ~ 165 (§ 38, 40, 41); v. și cale publică.
- DUCA: casa ~ ai 266, 267.
- DUDESCU(L) (Nicolae), vel-dvornic de Țara de Sus: dă credință în divan 139; biv-vel vornic, judecă 230.
- Dughene: 267.
- Dulapul cel de scos apă: 257 (§ 92).
- DUMITRACHE, logofăt de taină: 231.
- DUMITRU, vâtaful breslei măcelarilor: 231.
- DYOVOUNOTIS (G. I.): 26.
- Edili: 165 (§ 40), 225 (§ 8).
- Editura Academiei: 62.
- ELIAN (Al.): 26.
- Embatic, embaticari: 14, 15, 265, 266.
- EMILIA (A. d'): 26.
- Eparh: 151 (§ 8) și n. 1; edictelor ~ ului 142, 176; v. și eparhice.
- Eparhice: 143 (n. 1); 239 = a eparhiilor. 'Επαρχία: 29, 30.
- Epitropia obștirii: 262.
- ERATOSTENE: 179 (§ 1), 240 (§ 20: ERATOSTEN).

ERBICEANU (C.): 26, 283.

Eșitoare: 258 (§ 94), 259 (§ 98); v. și latrină.

Feredeu: 240 (§ 22); v. și baie.

Fereastră: *passim*.

Ferestre 197 (§ 24); ~ într-un zid orb 195 (§ 21); ~ aducătoare de lumină 255 (§ 71), 256 (§ 81); ~ mici: 197 (§ 23); ~ ~ drept de posesie 211 (§ 41); ~ ~ ies din dreptul de posesie 197 (§ 24); *passim*; v. și toxichele.

Fierari: 185 (§ 8), 243 (§ 29).

FILIPESCU (Gh.): 268: ~ (Pană) judecă 230.

FILITTI (I. C.): 277.

FLOREA: popa, dascăl slovenesc 139; ~ semnează o hotărîre a mahalagiilor 267.

FLORESCU (G. D.): 273, 274, 283.

FOTE, neguțătorul: face casă 266.

FOTINO (Mihail): 7, 13, 15, 20, 34, 40, 45; cariera lui ~ 24; cartea I, titl. despre agă și spătar (1775/1777) 52–54; cartea a IV-a din acest Manual 22, 34; circulația ms. lui ~ 25; ~ „der Walachische Bartolus” 24; ~ fost mare paharnic 24; ~ ispravnic 26 (n. 80); ~ judecător 24; Novelele lui Leon Filosoful ca sursă a proiectului de drept urban (1775/1777) al lui ~ 45; nume (Fotin, Fotinopol, Miche, Photeinos, Photeinopoulos) 26; semnificația istorică a proiectului de cod urban 56–59; titlul Manualului din 1765 Νόμιμον 25, 59; trad. rom. din 1869 a Manualului din 1766 20; ~ ὕπατος τῶν φιλοσόφων 24; fiul său Teodor 25 și Anton (Androne, Andronic) 25.

FOTINO (Dionisie): 54.

FERRINI (Contardo): 29. ~

Frînghierii: 187 (§ 10), 244 (§ 31).

GALILEA: 260 (§ 5).

GAZA (oraș): 27.

Găinării: 267.

Garanție: 149 (§ 17, 19, 20).

Garanții: pt. lucrări în albia sau pe malul râului 149 (§ 20).

GĂRDESCU (Anastase): pîrîș 266.

Garum: cei care prepară ~ 187 (§ 11).

GEORGESCU (Fl.): 13, 261, 283.

GEORGESCU (Valentin): 26, 59, 62.

GHEORGHITĂ: stilul lui ~ 265.

GHICA (domni ai Țării Rom.): ~ Alexandru Scarlat 7, 20–21; 263; Scarlat 7, 19–20; v. și cod; ~ (D.), mare spătar 36, 263; ~ ~, dă credință în divan 139.

Ghipsărie: 183 (§ 5).

GIURESCU (C. C.): 278, 283.

GKINIS (D. S.): 28, 29, 31.

Grajd(iu): 123 (§ 6), 139 (§ 6), 189 (§ 13), 244 (§ 34), 245 (§ 35); ~ uri 267.

GRECEANU(L) (Alexandru), vel-serdar: dă credință în divan 139.

GRECU (V.): 26.

GRIGORE din NAZIANZ: 38.

Groapa de apă: 213 (§ 45).

GUILLAUME DE TYR: 27.

Hambar: 244 (§ 33), 247 (§ 41); v. și magazie. HEIMBACH (G. E.): 29, 52.

HERODES: 27.

Hexabiblu: 33, 35, 38, 40; v. și Armenopol.

Hindichiu (șant): 258 (§ 96), 259 (§ 97, 98).

Hotărnicire: loc de casă 264.

HRISOSCULEU(L) (Ienachie), vel ban: dă credință în divan: 139.

Hrisovul: lui Alex. Sc. Ghica (1768) 7–8, 20–21, 38–39; ~ lui Al. Ipsilanti pentru bresla măcelarilor (1776) 15, 231; ~ oave ale lui Al. Ipsilanti pentru oraș 15; proiect de ~ de întărire al lui Șt. Racoviță pentru Manualul din 1765 18; ~ pentru reședința boierilor fără dregătorii 8.

HRISTOPULOS (Athanasie): 16.

IBN BATUTHA <BATTŪTA>, călător și geograf arab (1332–1406): 27.

Iesle: 189 (§ 14), 191 (§ 15).

Ieșire: 197 (§ 26), 199 (§ 27).

Incendiu: reglementare (1765) 34; Nizamul din 1790 261; paza contra focului 262.

Institutul de istorie „N. Iorga”: 13, 62.

IOAN CHRISOSTOMUL: 38.

IOAN Cîntărețul: 265.

IOAN iereu: 267.

„Ioan Neculce”, revistă: 266, 267.

ION cafegiu: 264.

IONAȘCU (I.): 13, 62, 273, 275, 281, 283.

IONNESCU–GION (G. I.): 273, 283.

IORDACHIE, vel-postelnic: dă credință în divan 139; ~ vistier 264.

IORGA (N.): 13, 26, 273, 283.

IPSILANTI (Alex.), domn al Țării Rom. (1774–1782): 7, 10, 10 (n. 5); codificare 23; program legislativ 22; ~ judecă (1781) 265.

IULIAN ASCALONITUL sau din ASCALON, arhitect urbanist: 27, 28, 31, 48–52; Tratatul de arhitectură *passim*; *aedificatio* 49; mesaulon 49; reglementarea construcțiilor 48; *superficies solo cedit* 49; sistemul măsurilor din Tratat 270.

Ius: ~ *novum* (domnesc) 18; ~ *receptum* 7, 58; ~ *valahicum* 36.

IUSTIN: 27.

IUSTINIAN, împărat: Compilația lui ~ 18, 26.

Iznaf: lemnari, zidari, cărămidari, nisipari 262; v. și breaslă.

JACQUES DE VITRY: 27.

Jgheaburi: 197 (§ 25); drept de posesiune al ~ ului 211 (§ 41); jghiabu 259 (§ 99), v. și ulucuri.

Judecată: 1 mai 1768 36.

- Îmbunătățire (i)**: definiție 145 (§ 5); ~ pe un loc public sau privat 123, 125, (§ 1-8), 129, 131 (§ 1-10), 143, 145, 147, 149, 151 (§ 1-21); v. și innoiri, somație și *noui operis nuntiatio*.
- Innoiri**: 238-239 (§ 1-11); a unei case vechi 252 (§ 60).
- Înțelegere, învolală**: 153 (§ 6, 7), 169 (§ 47), 175 (§ 54, 55).
- Kriegsarchiv, Kartenabteilung**, Viena: 272, 273, 274.
- Lat de palmă, unitate de lungime**: 270.
- Latrină**: 213 (§ 44), 215 (§ 46); v. și eșitoare.
- Lăcuința curvelor**: 245 (§ 36); v. și bordel.
- Lefuri**: 262.
- Legile agrare ale lui Iustinian** (Νόμοι ὑεωπικολ): 133, 135 (§ 6-9), 217 (§ 51).
- Legile ostășești**: ~ aplicate de marele spătar 15.
- Legile plugărești**; ~ aplicate de marele spătar în oraș 15.
- Legislație**: 7; ~ agrară 7; ~ orășenească 7.
- Legiuirea Caragea**: 8, 56, 236-23.
- LENJ** (Filip), președintele Sfatului administrativ orășenească: 269.
- LEON FILOZOFUL**, împărat: 167 (§ 42-44), 169 (§ 45, 46).
- LEUNCLAVIUS** (I.): 35.
- LITZICA** (C.): 50.
- Loc**: ~dășert, gol (viran) 247 (§ 46), 248 (§ 48-51), 256 (§ 75), 257 (§ 91), 259 (§ 100); ~de întins cămăși 248-249 (§ 50-51); ~de obște 137, 138; ~domnesc 125 (§ 8), 131 (§ 8), 267; ~public 145 (§ 6), 157 (§ 15), 163 (§ 30, 35), 165 (§ 36, 39), ~uri publice, protecție 44; ~străin 131 (§ 9), 133 (§ 6-8); ~viran: construcții 195 (§ 22), 197 (§ 26), 199 (§ 27); jghiaburi spre ~ ~197 (§ 25); ferestre spre ~ ~197 (§ 25), latrină lângă ~ ~213 (§ 44).
- Library of Congress**, Washington: 275.
- Logofeția străinilor pricini**: 16.
- Lucruri necuviincioase**: 267; v. și găinării, grajduri.
- Luminări (ferestre)** 248 (§ 47-48), 255 (§ 71), 260.
- Luminatul orașului**: Pitacul din 1793 261.
- Magazie**: 189 (§ 12), 193 (§ 19); v. și hambar.
- Mahalagii de popor**: 267.
- Maiumas** (marină): 27 v. și Ascalon.
- Manual de legi** = Proiect de cod general 1775/1777: Cărțile I-VI 8; cartea a V-a (= proiect de cod urban) 8; ~, trad. rom. 1869 7.
- Manuscrise**: ~BAR gr. 20, 59; gr. 122, 378, 1434 25; gr. 1195 8, 22, 60, fig. 3-5; ~BAR rom. 1336, 1405, 5826 22, 23; rom. 4317 60.
- Genevensis gr.** 23 29, 30; Paris. Suppl. gr. 1323 34, 59, 61, fig. 2.
- Materii putride**: lucrători de ~244 (§ 32); v. și garum.
- MAURODOGLU** (Gr.), pîrîș 268; căminar, pîrîș 269.
- MAVROCORDAT** (C.), domnul Țării Rom.: „Constituție”, reformă agrară a lui ~9, 11.
- Mănăstiri**: 17; ~ea Colțea 14; ~ea Plumbuita 266; ~ea Radu Vodă 14.
- Mărturie**: a mărturisi cu graiu 265.
- Măsuri de lungime**: 176, 178 (§ 1), 270; v. și sist. măs. de lung.
- Megieș**: 239-260 *passim*.
- „Mercure de France”**: 9.
- Mesaulon**: 205 (§ 33).
- Meșteri**: 262.
- Metohul Stelii**: 266.
- MIHALACHE**, staroste de cioclii: 267.
- MIHĂESCU** (H.): 62.
- Mitropolie**: 14; supravegherea breslelor de ~15.
- MOGA** (L.): 278.
- MORAITU** (Costache), stolnacealnic (șef de birou = masă): 268.
- MORUZI** (Al. C.): program legislativ 7; pitace 261, 262.
- MURUZI** (Ianachie), vel comis: dă credință în divan 139.
- Muzeul de istoria Municipiului București**, Secția feudală și Secția modernă-contemporană: 62, 272-282.
- NECULESCU** (Alexe), fost mare pitar: 264.
- Neguțătorii mahalagii**: 267.
- NESTOR CRAIOVESCU**: 16.
- NICOLE** (J.): 29, 30.
- NIL** (Sf.): 38.
- Nizam**: ~pt. focuri (1790) 261; ~pentru facere de binal (1795) 262.
- Νομικὸν Πρόχειρον** (1766) al lui M. Fotino: 20, 60.
- Noui operis nuntiatio**: 56; ~în Legiuirea Caragea 56; omisiunea ~265.
- Nomos geōrgikos**: 35, 36; v. și pravile plugărești.
- Novelele lui Leon Filozoful**: 45.
- Obiceul**: ~vechi 261 (luminatul orașului); ~locului 264; ~pămîntului 267.
- Oborul Țirgului de afară**: 265.
- Ocupații militare**: 1768-1774, rolul ~lor în dezvoltarea orașelor 10; ~le din sec. XVIII-XIX 12.
- Ogradă între multe case**: 252-52 (§ 58); v. și mesaulon.
- OPRESCU** (Horia): 268.
- Orașe**: alimentare cu apă 262; „aerul orașului nu face pe om liber” 15 (n. 25); aprovizionare 17, aservire 10; construcții, reglementarea lor 17; contacte cu străinătatea 11; cronici orășenești 17; dezvoltarea ~lor în sec. XVIII 9; ~după 1774 9; inegalitatea dezvoltării 11; înfrumusețarea ~lor 9; locuri de popas 17;

- luminatul ~ ului 261; mahalalele 261; modelul oraşului oriental 11 (n. 14); monumente conservate 12; piedici în dezvoltarea ~ lor 11—12; rezistenţa ~ lor la aservire 10; rolul străinilor 16; şcoli, spitale 262; structură etnică 16; structură de obşte 16; surse de documentare asupra ~ lor 12—13; Baia de Aramă 8; Călăraşi 8; Cărbuneşti 8; Clmpina 8, Drăgăşani 8; Filipeştii din Prahova 8; Gherghiţa 8; Oraşul de Floci; Slănicul 8; Vălenii de Munte 8.
- OVIDIU (P. Naso): 38.
- Palamari (funie, odgon): 252 (§ 61).
- PALESTINA: 261 (§ 5, 6).
- Palme domneşti: 4 ~ distanţa de clădire 269; ~ a domnească 270.
- PANTAZOPOULOS (N. J.): 35.
- Parmallcuri (balustradă de lemn pridvor, balcon, pod): 254 (§ 66).
- Pas, unitate de lungime: 270, *passim*.
- PAZVANTOGLU: 12.
- Părete orbu: 247 (§ 43—45).
- PĂRSCOVEANU (Şt.), biv-vel logofăt: judecă 230.
- Pensii: 262.
- PERETZ (I.): 26.
- Pescuitul cu plasa: reglementarea ~ ul 167 (§ 43), 169 (§ 45).
- PEYSSONNEL (Ch. de): 13.
- PHILIPPIDE (Al.): 26.
- Picior, unitate de lungime: 246 (§ 40), 270, *passim*.
- Pitac: ~ 28 martie 1776 pentru hotarele Bucureştilor 61, 230; ~ pentru luminatul oraşului, 1793 261; ~ pt. autorizarea domnească de construcţii noi 262; ~ pt. planul Bucureştilor, 1819 276.
- Pitărie: 241 (§ 23); v. şi brutărie.
- PITEŞTI: 17.
- Pirgari: 16.
- Planurile Bucureştilor: planul austriac anonim 1770 272; ~ ~ ~ < ante oct. 1771 > 272; ~ rusec anonim < ante 1770 > 273; copia acestuia de Ivan Naghit < 1770 > 273; ~ Sulzer, 1782 273; adaptarea acestuia de D. Berindei, 1861 273; ~ austriac Obrist Specht, 1790—1791 274; ~ austriac Oblt. F.B. Purcel, 1791 274; ~ asutric F. Ernst, 1791 274; copie după harta Ţării Rom. din 1790 274; ~ austriac din 1791 275; ~ Centrului Bucureşti, 1803—1805 275; ~ rusec J. F. Hartingh în limba franceză, 1807 275; ~ replica celui precedent, 1807—1812 276; ~ rusec J. F. Hartingh, în ruseşte, 1807 276; ~ pierdut al lui I. Goleşcu, I. Hafta, G. Freiwald, 1819 276; ~ anexat rap. Kreuchely 1822 277; proiect de ~ pierdut al arh. M. v. Ott, 1823 277; ~ rusec al lui Kuzmin şi Šernskrantz, 1828 277; ~ pierdut al Comisiei din 1835 275; ~ C. Rîmnicănu, 1842 (2) 278; ~ Gh. Ghika după Blaremburg 275; ~ din 1846 278; Borroczyń — Ed. Schweder, 1847 278—279; ~ rusec din 1849 279; ~ rusec al lt.-col. Glebov, 1849—1850 279; ~ rusec legat de cel precedent 279; ~ Borroczyń 1844—1846 279—280; ~ ~ 1846 280; ~ ~ 1852 280; ~ ~ în forma redusă 281; două planş Borroczyń pierdute 281; ~ F. Jung 1856 281; ~ rusec anonim începutul sec. XIX 281; plan rusec anonim, sec. XIX 281; ~ Curţii Vechi, 1799 282; proiect de ~ plan Hartl (?) 1821 282; ~ vâpşelei albastre, de C. D. Andreescu, 1834 282; ~ Cişmigiului, 1844 282; ~ G. S. Marin, 1847 282; ~ zonei incendiate în 1847, anexat la rap. cons. Colquhoun 282; v. şi Bucureşti.
- Pletru (unitate grecească de lungime); 270.
- Poarta Măriei sale: 267.
- Poartă: refacerea zidului porţii 201 (§ 30).
- Pod (tavan): 256 (§ 83); ~ urile caselor, construire şi refacere 250 (§ 55).
- Pod, poduri: principalele străzi podite, curăţire şi reparare 262; ~ ul Mogoşoaiei 263; ~ ul de Pămint 263; ~ 264, 265; contribuţia locuitorilor de pe ~ 265.
- Ponturi: ~ pt. iznafari 262.
- POPESCU EMANUELA: 62.
- Porticuri: repararea ~ lor 180 (§ 15); 203 (§ 32); ~ publice: 215 (§ 47); cheltuieli pt. repararea ~ lor 203 (§ 32).
- Poruncă, porunci (a): 238—239 (§ 3—6; 9—11).
- POTRA (G.): 8 (ed. hrisov. din 1768), 13, 61, 263, 264, 265, 266.
- Povarnagii: 187 (§ 9); v. şi rachieri.
- Practica judecătorească (jurisprudenţă): folosirea ~ ei ~ eşti la 1768 37, 264.
- Pravila: ~ ele din sec. XVII 19; ~ ele plugăreşti 23; ~ = drept bizantin: Hexabiblu, Basilicalele 37; ~ conformă cu dreptul domnesc 39; dreptatea, hotărîrea ~ ei 264; ~ zice 264; după ~ 264.
- Pravilniceasca condică: 15; titlurile XIII 1; XIV 1; XXXV 2 261.
- Prăvălii: 138.
- Prefectul însărcinat cu paza de noapte: v. agă (marele).
- Preoţii mahalalei: 262.
- Pretor: 147 (§ 12), 163 (§ 34, 35); ~ ul urban v. agă (marele).
- Pricină: de 39 de ani 265.
- Privală, priveală: ~ în casa megieşului 254 (§ 66); ~ grădinilor şi verdeţii 138, 253 (§ 64); ~ mării 138, 252—253 (§ 61—63); 254 (§ 67); ~ munţilor 138, 254 (§ 67); ~ obşteştii zugrăveli 254 (§ 65).
- Privelişte: împiedicarea ~ ii prin pomi înalţi 123 (§ 4), 129 (§ 4); ~ ~ prin construcţii 138.

- Public Record Office, Foreign Office, Maps Room*, Londra: 282.
- Puloare: ~ vatămă pe vecini 264; mare scribă și ~ 266; scribăciune și (scaune ~ de carne) 230.
- Rachieri: 243 (§ 30).
- RACOVITĂ (D.), biv-vel vistiernic: dă credință în divan 139; judecă 230; ~ (Ștefan). domnul Țării Rom. (1764–5) 7, 20; programul său legislativ 18.
- RADULIOTIS (N.): mărturie 266.
- Receptare: ~ a dreptului bizantin, a pravilei 7, 18, 20, 35, 37; aplicarea efectivă a ~ării 47, 56–59; v. și drept receptat, pravilă, drept bizantin.
- Regulamentele Organice: 41.
- Rob: 239 (§ 10).
- Rufet: v. breaslă.
- Ruminie: 11.
- RUSSO (D.): 26.
- SACERDOTEANU (A.): 275, 283.
- Sahnîș: 247 (§ 42); 255 (§ 68); 257 (§ 90, 91).
- SALOMEA: 27.
- Săgeata: aruncare pentru determinarea distanței 45.
- Săpătură: 259 (§ 100); 260 (§§ 101, 102); despre ~ 216 (§ 48).
- SCARLAT (căminar): 263.
- Scaune de carne: 230.
- SENECA (L. Aen.): 38.
- Servituți: ~ civile 157 (§ 16); reglementarea lor (1766) 36; v. și construcții private, ~ supunere, vederea la mare.
- Sfatul administrativ orășenesc: București 269.
- SF. GHEORGHE-NOU: 265.
- Simigerie: 264.
- Sistemul măsurilor de lungime: ~ în Tratatul lui Iulian Asc. 9; tabloul lui Schilbach anexa E.
- SIUZIUMOV (M. Ja.): 30.
- Solarium*: 209 (§ 39).
- Somație: cauze, procedură, efecte 131, 133 (§ 3–5); 145 (§ 2–6); 147 (§ 7–12); 148 (§ 13–18); ~ privind îmbunătățirile 145 (§ 2–4, 6); 147 (§ 7–12), 149 (§ 13–19); ~ pt. groapă de gunoi pe loc public 163 (§ 30); ~ privind construcții publice 163 (§ 35); ~ privind căile sau drumurile publice 163 (§ 34); v. și poruncă, a porunci.
- Spălători = cei care curăță stofe: 185 (§ 7); 243 (§ 28); ~ de lână 187 (§ 10), 244 (§ 31).
- Spătar (mare), spătărie: 8, 15, 52–54; atribuii 221; 223; judecătoria marelui ~ 261.
- SPIRIDON logofătul: embaticar 265.
- Stambol efendi: 53; v. și agă (marele).
- Staroste: 262.
- Staul: 205 (§ 33).
- STĂNESCU (Eug.): 62.
- Sternă (rezervor de apă): 248 (§ 95); 259 (§ 99); 260 (§ 8).
- Ștelari: 185 (§ 8), 243 (§ 29).
- Știlpire cu piatră: 267.
- Știnjen: ~ geometric 179; 270; ~ simplu 270; ~ ul lui Șerban Cantacuzino 271; ~ ul lui C. Brincoveanu 271.
- Știlp de piatră: 246 (§ 40).
- STOICESCU (N.): 271.
- STRABO: 179 (§ 1); 240 (§ 20 STRABON).
- SUALLEMBERGUS (Th. Ad.): 30.
- Suiulgiu: 262.
- SULZER (F. J.): 24; ~ despre M. Fotino 24; planul Bucureștilor al lui ~ 13.
- Superficie (clădire, drept de clădire, embatic): neplata chiriei 263; prăvălii, oprire de a locui cu familia 267; renunțare la dreptul de a dărima clădirea neautorizată 266; ~ construită fără autorizare 266; zidire fără știrea stăpinului locului 263; zidire pe loc străin 261; *superficies solo cedit* 36.
- Supunere (servitute): 260 (7).
- Șanț de apă: 211 (§ 42).
- ȘERBAN ceașul: 263.
- ȘERBAN (C.): 62.
- Șerbie: 11.
- ȘTEFAN, serdar, membru al Sfatului administrativ orășenesc: 269.
- ȘTEFĂNESCU (Liviu): 270, 271, 273, 283.
- ȘTIRBEI (Nicolae), vel-paharnic: dă credință în divan 139.
- ȘUȚU (M. C.): întărește o anafora 265.
- Talpa casei: 267.
- Tavane: cheltuieli pentru construirea ~ lor 203 (§ 31).
- TELL D'EL KHADRA: 28.
- TEOFIL AL CAMBANIEI: 31.
- Terasă: 159 (§ 16); cheltuieli pentru construirea ~ ei 199 (§ 28).
- Terra (ziar): 25.
- Textele editate: contextul istoric general 9; istoria externă a textelor 9.
- THEODOSIE egumenul: 263.
- THESALONIC: 241 (§ 24).
- TOȘA-TURDEANU (Ana): 283.
- Toxichele: 248 (§ 47, 48); 260.
- TITULESCU (N.): 275.
- Tirgul Făinii: 267.
- Trimiria (τρυμρία): 31.
- TUNUSLI (frații): 25.
- Țăranii: ~ în reforma lui C. Mavrocordat 11; ~ sparg satele mutindu-se ilegal în oraș 230; trimiteră la locul lor a ~ veniți ilegal la oraș 230.
- Țărnuț mării: regimul proprietății ~ ului ~ 167 (§ 42).
- Țeavă de scurgere a apei: 214 (§ 47).
- TGVIA, Moscova: 273, 276, 277, 279, 281.
- Țigani: în orașe 230.
- Uliță: închidere 264; astupare 266; ~ Batistii 268; ~ Bisericii Ene 268, 269.

- Uluc : 248 (§ 49), 257 (§ 90), 259 (§ 97);
 ~ ul apelor 257 (§ 92); ~ uri 248 (§ 49).
 Untdelemn : cei care store (scot) ~ 187 (§ 9);
 243 (§ 30).
 URECHIA (V. A.): 13, 261, 262, 266, 276.
 Ușă : *passim*.
 Varniță : 243 (§ 27); v. și cuptor pentru arderea varului.
 VASILE CAZACUL : închide drumul de acces 267.
 VASILE CEL MARE (Sf.) : 38.
 Vatră de făcut brinză (cășărie) : 257 (§ 66).
 VĂCĂRESCU(L) (Ilanachie), vel-clucer : dă credință în divan 139; ~ (Radu), mare vornic, judecă 264.
 Vătășel : 262.
 Vechil : 266.
 Vedere : ~ spre case străine 209 (§ 37);
 ~ spre grădini și plante 207 (§ 35); ~ spre mare : 46; 153 (§ 5, 7), 155 (§ 9, 10), 157 (§ 12), 171 (§ 49), 173 (§ 54), 175 (§ 55); 205 (§ 34), 209 (§ 38); ~ spre munți 209 (§ 38); ~ spre o pictură publică 207 (§ 36); v. și privală.
 VITRUVIU (arhitect roman) : 28.
 VÎRTOSU (E. și I.) : 13, 268.
 Vornic (mare) de politie : 15.
 Vornicia (Mare) : ~ Dinlăuntru (1831) 268;
 ~ Trebilor Dinlăuntru 168; ~ 268.
 ZACHARIAE VON LINGENTHAL : 29.
 ZAMFIRA : casa ~ ei 265; 267.
 ZARIA : casa ~ ii 265.
 ZENON (împărat) : 138; 169 (§ 47); 209 (§ 38); 254 (§ 67 ZINON).
 ZEPOS (Pan. J.) : 20, 26, 36, 61.
 Zid comun : pricina de ~ 266; servituți de ~ 123 (§ 2, 5, 6); 129 (§ 2, 5, 6); 131 (§ 7); 159 (§ 17, 19, 20, 23); 257 (§ 89).

GLOSAR FRANCEZ — ROMÂN AL INDICELUI DE MATERII

GLOSSAIRE FRANCO — ROUMAIN DE L'INDEX DES MATIÈRES

Les explications du syntagme principal ont été indiquées dans l'ordre du texte roumain, sans traduction roumaine inutile, car elle peut être aisément repérée sur le texte roumain.

- Abattoirs** = chialhanale
Actes normatifs princiers concernant les villes = acte normative domnești privind orașele
Amélioration(s) = îmbunătățire(i)
 définition — sur un lieu public — sommation
Anaphora = anafora (rapport)
Aqueduc = apeduct
Architecte de l'État = arhitectul statului
Archives d'État = Arhivele Statului
Articles (de règlement) = ponturi
 concernant les corporations
Artisans = meșteri
Assemblée d'états = adunare de stări
 leur rôle dans la codification
Auberge, débit des boissons = circiumă, crișmă

Bain = baie, feredeu
Balcon = balcon, ciardac, sahiș, *solarium*, parmalic
Balustrade = parmalicuri
Basiliques = *Basilicale*
 Basiliques et le *Livre de l'Eparque* — constructions privées — protection des lieux publics — réparation des bâtiments — source du projet de code urbain de M. Fotino — source du chrysobulle de 1768
Bibliothèque de l'Académie RSR = BAR
Bien public (commun) = bine obștesc
Boulangerie = brutărie, pitărie
Boyards = boieri, boierime
 dans les villes — résidence rurale — descendants d'anciens dignitaires = mazili — commissaires des arrondissements — surveillants = epitropi
Bordel = bordel, lăcuința curvelor
Borne de pierre = stîlp de piatră stîlp = poteau)
Boutiques = dughene, prăvălii
Briqueterie = cărămidărie

Calamités = calamități
Canal = canal
Capitale = capitală
Carbonari = cărvunari

Chapelle = dépendante = metoh
Chef de corporation = staroste
Chrysobulle = hrisov
Cisterne = cisternă
Cloaque = cloacă
Code (de Justinien) = Codul (lui Iustinian)
Code d'Ypsilante (1780) = Pravilniceasca condică
Codification du droit = codificarea dreptului
Coïndivisaire, voisin = megieș
Colonne = coloană; stîlp de piatră
Commerçants du quartier = neguțătorii mahalagii
Conseil administratif de la ville = Sfatul administrativ orășenesc
Conseillers municipaux = pîrgari
CONSTANTINOPLÉ = Constantinopol
Constitution (nouvelle) de Zénon = Constituția (novele) lui Zenon
 sa découverte
Constructions nouvelles = construcții noi
 autorisation — transformations après délabrement — régime — réglementation — rénovation
Constructions privées = construcții private
 distance — procès — servitudes concernant ~
Convention (entente) = învoială, înțelegere
Corde = palamari, funie, odgon
Cordiers = frînghieri
Corporation(s) = breaslă(e), iznaf, rufet
 iznaf: tailleurs de bois, maçons, briquetiers, ouvriers aux carrières de sable
Corvéable (paysan) = clăcaș
Coudée = cot
Cour commune = curte comună, mesaulon, ogradă între multe case
Coutume ancienne = obiceiul vechi
 l'éclairage de la ville — coutume de l'endroit — coutume de la terre
Creusement = săpătură
Creux de la main = lat de palmă
Curés de quartier = preoții mahalalei

Décret = nizam
Délimitation = hotărnicie
 terrain à bâtir

Délimitation à l'aide de bornes de pierre = stilpire cu piatră
 Digeste de Justinien = Digestele lui Iustinian
 Distillateurs d'alcool = povarnagii, rachieri
 Doigt = deget
 Droit = drept
 administratif — byzantin — reçu (*receptum*)
 — constitutionnel — princier — conforme
 cu droit byzantin — féodal, structure
 pluraliste — fondamental — notion de
 droit urbain — urbain — dans les projets
 de code général

Eaux = apele
 servitudes concernant les ~
 Eclairage de la ville = luminatul oraşului
 Édiles = edili
 Éparque = eparh
 Éparchiques = eparhicele
 Épitropie de la ville = epitropia obştirii
 Esclave (médiéval) = rob
 Étable à chevaux = grajd
 Étable à bovins = staul
 Étals de boucher = scaune de carne

Fenêtre(s) = fereastră(e) = luminări
 Flèche = săgeată
 Fonds de bienfaisance = Cutia milelor
 traitements — pensions
 Fondations de la maison = talpa casei
 Fosse pour l'écoulement des eaux = groapă
 de apă
 Fourneau = cuptor, cuptoriu
 gypse (plâtre) — poterie — calcination
 Fromagerie = căşărie

Garanties = garanţii
 pour les travaux dans le lit ou sur le rivage
 d'une rivière — pour les nouvelle construc-
 tions
 gouttière = jgheab, uluc
 Grange = hambar, magazie

Habitants du quartier = mahalagii de popor
 HARMENOPULE = Armenopol
 Huile = untdelemn
 ceux qui s'occupent de son extraction

Incendie = incendiu
 réglementation — le décret de 1790 —
 garde contre les incendies
 Institut d'histoire „N. Iorga” = Institutul
 de istorie „N. Iorga”

Jugement = judecată
 Jurisprudence = practică judecătorească

Législation = Legislaţie, Legiuire
 agraire — militaire — de Caradja
 Lieu = loc
 Lieux d'aisance = ieşitoare, latrină

Litige = pricină
 Livre de l'Éparque = Cartea eparhului
 Livres impériaux = Cărţile împărăteşti
 Logothète des affaires des étrangers (office
 du) = Logofetia străinilor pricinii
 Lois agraires de Justinien = Legile agrare ale
 lui Iustinian, legile plugăreşti
 Lois écrites (code) = pravila
 du XVIIe siècle — agraires — droit byzan-
 tin : *Hexabile*, *Basiliques* — conformes
 au droit princier — la justice, la décision
 des lois écrites — les lois écrites déclai-
 rent — aux termes des lois écrites
 Lois militaires = legile ostăşeşti
 Loyer = chirie (du superficiaire)

Manuel de lois = Manual de legi
 Projet de code général — Livres I—VI—
 livre V — projet de code urbain —
 traduction roumaine
 Manuscrits = manuscrise
 Marché extérieur d'animaux = Oborul Tirgu-
 lui de Afară
 Marché de la farine = Tirgul Făinii
 Matières putrides = materii putride
 Mesaulon = mesaulon, ograda între multe case
 Mesures de longueur = măsură de lungime
 Monastère = mănăstire
 Mur aveugle = zid orb
 Musée d'histoire du Municipie de Bucarest =
 Muzeul de istorie a Municipiului Bucureşti

Nettoyeurs, laveurs = spălători
 — d'étoffes — ~ de laine
 Nouvelles de Léon le Philosophe = Novelele
 lui Leon Filozoful

Occupations militaires = ocupaţii militare
 leur rôle dans le développement des villes
 — celles du XVIIIe — XIXe siècles
 Odeurs nauséabondes = putoare
 préjudiciable aux voisins — dégoût et infection
 Ordre (s) = poruncă (i)

Palmes princiers = palme domneşti
 distance d'une construction — palme prin-
 cier

Pas = pas
 Pâtisserie = simigerie

Paysans = țărani
 dans la réforme de C. Maurocordato — ~
 cassent les villages en s'établissant dans
 les villes — renvoi à leurs domiciles

Pêche au filet = pescuitul cu plasa

Pension(s) = pensie(i)

Petite rue = uliţă
 fermeture — bouchage

Pied = picior

Pittakion = pitac
 pour l'enceinte de Bucarest — pour l'éclai-

- rage de la ville — pour l'autorisation prin-
 cière des nouvelles constructions — pour
 le plan de Bucarest 1819
 Plafond = pod, tavan
 construction et réfection
 Plans de Bucarest = planurile Bucureștilor
 Plâterie = ghipsărie
 Plethron = pletru
 Porte = poartă
 réfection du mur de la porte
 Porte de Son Altesse = Poarta Măriei Sale
 Portiques = porțicuri
 réparation — portiques publics — frais de
 réfection
 Portiques publics = bolți obștești
 Préfet chargé de la police de nuit = prefectul
 însărcinat cu paza de noapte
 Préteur = pretor
 urbain
 Râtelier = iese
 Réception = receptare
 du droit byzantin, des lois écrites — son
 application effective
 Règlements organiques = Regulamentele Or-
 ganice
 Règne du prince = domnie
 Rénovations = înnoiri
 Réservoir d'eaux = sternă
 Rigoles = jgheaburi, ulucuri
 droit de possession
 Rivage de la mer = țărmul mării
 Routes publiques = drumuri publice
 préjudice porté à une route publique — dé-
 finition — modalités du préjudice
 Rues pavées de poutres de bois = poduri
 contribution des habitants
 Sagène = stinjen
 géométrique — simple, ordinaire — ~ de
 Șerban Cantacuzino — ~ de C. Brincoveanu
 Salaires = lefuri
 Saletés = găinării
 Saumure (piquente) = garum
 Servage = rumânic, șerbie
 Servitudes = servituți, supunere
 civiles — réglementation
 Siège métropolitain = Métropole = Mitro-
 polie
 Sommaton = somație
 causes, procédure — effets — concernant
 les améliorations — au sujet d'une fosse
 de détrit sur un lieu public — concernant
 les constructions publiques — concernant
 les voies et routes publiques
 Sortie = ieșire
 Spathaire (grand) = Spătar (mare)
 attributions judiciaires
 Stambol effendi = v. aga
 Superficie = superficie, embatic, bezman, clă-
 dire, drept de clădire
 loyer en souffrance — boutiques — défense
 d'y loyer la famille — renonciation au droit
 de démolir la construction non autorisée
 — construction sans autorisation — cons-
 truction à l'insu du maître du terrain —
 construction sur le terrain d'autrui —
 superficies solo cedit
 Superficiaire usant de violence = Catacal
 Système des mesures de longueur = sistemul
 măsurilor de lungime
 Teinturiers = boiangii
 Témoignage = mărturie
 Terrain(s) = loc(uri)
 pour étendre les chemises — public — prin-
 cier — public — public(s), protection —
 étranger — vague, constructions — rigoles
 vers — fenêtre sur — lieux d'aisance à
 proximité d'un terrain vague
 Terrain vague = loc viran, dășert
 Terrasse = terasă
 frais de construction
 Textes édités — texte editate
 le contexte historique général — histoire
 externe des textes
 Tierçage successoral canonique = trimirie
 Toit = domata, acoperămint, tavane (frais
 de construction)
 Tranchée = șanț, hîndichiu
 Tuyau d'écoulement = țevă de scurgere
 Tziganes = țigani
 Verriers = sticlari
 Villes = orașe
 alimentation en eau — l'air de la ville
 rend libre — ravitaillement — asservisse-
 ment — constructions, réglementation —
 contacts avec l'étranger — chroniques
 citadines — développement des villes au
 XVIIIe siècle — développement après
 1774 — inégalité du développement — em-
 bellissement — lieux de repos — éclairage
 de la ville — quartiers — modèle de la
 ville orientale — monuments conservés
 — obstacles à leur développement — ré-
 sistance à l'asservissement — rôle des
 étrangers — écoles, hôpitaux — structure
 ethnique — structure de communauté —
 sources documentaires — différentes villes
 Voisin = megies
 Vue = privală, priveală, priveriște
 sur la maison du voisin — sur le jardin
 et la verdure — sur la mer — sur les
 montaignes — sur une peinture publique
 — obstacle à l'aide des hauts arbres — par
 des constructions

LEGENDA FIGURILOR – LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Începutul hrisovului din 12 mai 1768 al lui Alex. Sc. Ghica.
Le début du chrysobulle du 12 mai 1768 d'Alex. Sc. Ghica.
- Fig. 2. — Pagina 406 din ms. Suppl. gr. 1323 (BNP) = Proiectul de cod din 1766, redactat de Mihail Fotino pentru Sc. Ghica.
Pag. 406 du ms. Suppl. gr. 1323 (BNP) = Projet de code de 1766 rédigé par Michel Fotino pour Sc. Ghica.
- Fig. 3. — F. 67^v din ms. gr. 1195 (BAR) = Proiectul de cod din 1775/1777 (cartea a V-a, Codul urban), redactat de Mihail Fotino pentru Alex. Ipsilanti.
F. 67^v du ms. gr. 1195 (BAR) = Projet de code de 1775/1777 (Livre V, Le code urbain), rédigé par Michel Fotino pour Alex. Ypsilanti.
- Fig. 4. — F. 68^r din ms. gr. 1195 (BAR) = Proiectul de cod din 1775/1777 (cartea a V-a, Codul urban), redactat de Mihail Fotino pentru Alex. Ipsilanti.
F. 68^r du ms. gr. 1195 (BAR) = Projet de code de 1775/1777 (Livre V, Le code urbain), rédigé par Michel Fotino pour Alex. Ypsilanti.
- Fig. 5. — F. 68^v din ms. gr. 1195 (BAR) = Proiectul de cod din 1775/1777 (cartea a V-a, Codul urban), redactat de Mihail Fotino pentru Alex. Ipsilanti.
F. 68^v du ms. gr. 1195 (BAR) = Projet de code de 1775/1777 (Livre V, Le code urbain), rédigé par Michel Fotino pour Alex. Ypsilanti.
(BAR—Serv. Foto)
- Fig. 6. — Planul Bucureștilor din 1770 (v. Inventar nr. 3).
Le plan de Bucarest de 1770 (v. Inventaire no. 3).
(fcop. prof. I. Ionașcu)

[illegible]

Fig. 1

Fig. 6

ERATĂ

Pagina Page	Rînd Ligne (de sus — d'en haut)	În loc de Au lieu de	Se va citi Lisez
137	15	nouo	noao
178	33	δεδόθω	δεδόσθω
180	2	ἀφιστᾶν	χρῆ ἀφιστᾶν
180	28	νότιον	sic F; Harm: νότον
182	14	τῆς	τῆς τοῦ
182	16	ἀνατολικώτερα	ἀνατολικωτέρα
184	8	κλίμακος	κλίματος
198	4	ἔχοντας	ἔγοντος
202	1	οὕτως	οὕτως αὐτῶν
206	1	γάρ	γάρ ἡ
222	15	ἐμπρεσμούςς	ἐμπρησμούςς
222	27	ἐμπρεσμόν,	ἐμπρησιμόν,
261	21	Andronache	Grigore Andronescu

Legislația urbană a Țării Românești (1765–1782)

— SONIA BARZEANU

Bun de tipar 22.04. 1975. Tiraj 870 ex. Hîrtie scris
I A tratată cu 83% gr. de alb de 70 g/m². Format
16/70 × 100. Coli de tipar 19,75. 1 planșe tipo.
C.Z. pentru biblioteci mari: 345 (498-21) 901.765:1782.
C.Z. pentru biblioteci mici: 34 (498).

c. 465 — I. P. „INFORMAȚIA”
str. Brezoianu nr. 23 — 25
București.

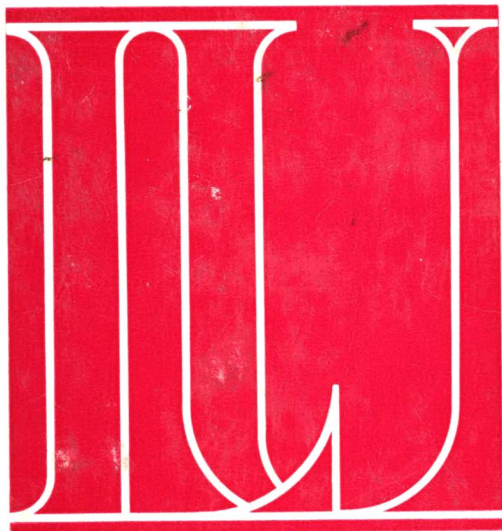
Redactor : BEATRICE BUDESCU
Tehnoredactor : SONIA BÂRZEANU

*Bun de tipar 22.04. 1975. Tiraj 870 ex. Hrtie scris
I A tratată cu 83% gr. de alb de 70 g/m². Format
16/70×100. Coli de tipar 19,75. 1 planşe tipo.
C.Z. pentru biblioteci mari: 345 (498-21) 9«1.765:1782».
C.Z. pentru biblioteci mici: 34 (498).*

c. 465 — I. P. „INFORMAȚIA”
str. Brezoianu nr. 23 — 25
București.

LeI 27

LA LÉGISLATION URBAINE DE VALACHIE (1765—1782)

édition critique

par

VALENTIN AL. GEORGESCO

et

EMANUELA POPESCO

La présente édition fait suite à celle qui en 1970 a été consacrée par les mêmes auteurs à la législation agraire sous le règne d'Alexandre Ypsilanti. Cette fois-ci c'est la législation urbaine de la période 1765—1782, qui est rassemblée autour d'un important projet de code urbain rédigé en langue grecque par Michel Fotino (Phôteinopoulos) dans le cadre du même avant-projet de code général dont a été extrait le projet de code agraire de l'édition de 1970, et qui nous a été conservé sous la forme du soi-disant *Manuel de lois de 1777*.

A une époque où la réorganisation des villes et leur développement modernisateur se posaient avec acuité, en commençant par la capitale du pays, la ville de Bucarest, Fotino a le mérite d'avoir conçu une adaptation aux réalités locales de certaines traditions et structures juridiques byzantines, les unes remontant au célèbre *Traité d'architecture* de Julien l'Ascalonite (inséré dans le livre IV 2 de l'Hexabible d'Harménopule) et de les avoir systématisées sous la forme d'un code urbain indépendant, à côté des codes spécialisés d'autres branches du droit.

La notion limitée que Fotino se faisait du droit urbain a dû être respectée et autour de son avant-projet ont été groupés tous les textes ayant le même objet, à partir de 1765—1766, années qui marquent un tournant grâce à deux autres projets de code général du même Fotino, jusqu'à la fin du règne d'Ypsilanti, en passant par un acte normatif capital, le chrysobulle d'Alex. Sc. Ghica du 12 mai 1768, lequel, intégré à son contexte organique, révèle toute sa portée et son intérêt exceptionnel. Dans les appendices, on a publié pour la première fois la version roumaine du *Traité* de Julien, détachée de la traduction manuscrite de l'Hexabible par Thomas Carra (Jassy, 1804). Une ample étude introductive (en roumain et en français) fournit aux lecteurs des analyses critiques de tous les problèmes, parfois obscurs et ardu, que soulèvent l'époque, la structure des villes, la personnalité et l'œuvre de Fotino, la forme et le contenu des documents publiés. On y discute la portée pratique des textes édités et, avant tout, du projet de code urbain dont les éléments constitutifs avaient en principe une valeur normative, en tant que règles de droit byzantin (*ius receptum* ou droit reçu dans les Principautés roumaines).

Quoi qu'il en soit, les historiens de la vie urbaine, tout comme ceux de la codification modernisatrice de la période 1765—1831 ne sauraient plus désormais faire abstraction de la tentative de Fotino de doter la Valachie d'un code urbain indépendant, et, en constatant que le schéma bourgeois de la codification au XIXe siècle n'a plus retenu la solution fotinienne, seront tenus à se poser de nombreux problèmes, à la solution desquelles la présente édition apporte sa contribution documentaire et interprétative.